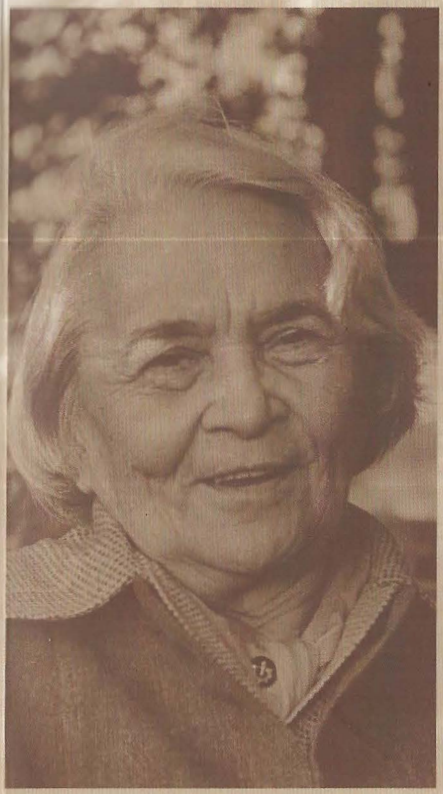
TÜRKİYE'DE SOSYALİST DÜŞÜNCENİN KLASİKLERİ

BEHİCE BORAN • TÜRKİYE VE SOSYALİZM SORUNLARI

TÜRKİYE'DE SOSYALİST DÜŞÜNCENİN KLASİKLERİ

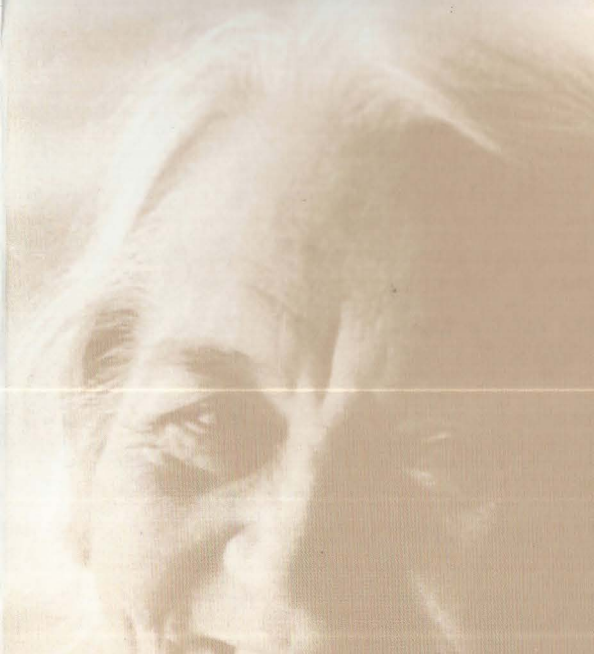

Behice Boran

Türkiye ve Sosyalizm Sorunları

Sunuş: **Cem Eroğul**

Yordam Kitap

TÜRKİYE'DE SOSYALİST DÜŞÜNCENİN KLASİKLERİ

Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Klasikleri dizisi, Türkiye'de sosyalist düşünce tarihine damga vurmuş yapıtları okuyucuyla yeniden buluşturmayı ve bu önemli birikimi gelecek kuşaklara taşımayı amaçlıyor. Dizinin her bir kitabı için özel olarak yazılmış 'Sunuş'lar ise hem eserin önemini ve değerini belirtiyor hem de eleştirel bir çözümlemesini yapıyor.

BEHİCE BORAN

14 Mayıs 1910'da Bursa'da doğdu, Amerikan Kız Koleji'ni birincilikle bitirdi. Michigan Üniversitesi Sosyoloji Bölümünden Şubat 1939'da doktora derecesi aldı. Mayıs 1939'da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde sosyoloji doçenti olarak göreve başladı. 1940 Baharında sosyolojik araştırmalarına başladı. Manisa köylerindeki ilk araştırmalarının sonucu *Bir Köy Üzerine Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Tetkiki* başlıklı doçentlik teziydi. Bir yıl aradan sonra Manisa köylerindeki araştırmalarına devam etti ve dönemin sosyolojik çalışmalarında bir zirve olan *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki* adlı kitabını 1945'te yayımladı. Pertev Naili Boratav, Niyazi ve Mediha Berkes (Esenel), Muzaffer Şerif Başoğlu, Adnan ve Nazife Cemgil gibi isimlerle Ocak 1941-Mart 1944 arasında 42 sayı yayımlanan *Yurt ve Dünya* dergisini çıkardı. Daha sonra, Muzaffer Şerif Başoğlu ile birlikte Mayıs 1943-Mart 1944 arasında 12 sayı yayımlanan *Adımlar* dergisini yönetti. Dergileri kapatıldıktan sonra, görüşlerini Milli Şef rejimine karşı muhalefetin önde gelen yayın organları olan *Tan* gazetesi ve *Görüşler* dergisinde savundu. *Görüşler*'deki bir yazısı nedeniyle Aralık 1945-Nisan 1946 arasında dört buçuk ay süreyle Bakanlık emrine alındı. Danıştay'da açtığı davayı kazanarak görevine geri döndü. Siyasî bir kararla 1948'de öğretim üyeliğinden çıkarıldı. Öğretim üyeliği döneminde sosyoloji alanındaki çalışmaları, dünya çapında yankılar uyandırdı.

Örgütlü siyasal hayatına, 1942'de Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP) üye olarak başladı. Türkiye Gençler Derneği ve İlerici Demokrat Gençlik Derneği'nin kuruluşlarında ve çalışmalarında öncü bir rol oynadı. 1946'da kurulan Şefik Hüsnü liderliğindeki Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ne yakınlık duydu. Bu partinin yayın organı niteliğindeki *Söz* gazetesinde yazılar yazdı. 14 Temmuz 1950'de bir grup arkadaşıyla birlikte Türk Barışseverler Cemiyeti'ni kurdu. Cemiyet, Demokrat Parti iktidarının Kore'ye asker göndermesine karşı çıkan tek kuruluş oldu. Bu karşı çıkıştan ötürü 15 ay hapis ve beş ay da mecburî ikamet cezasına çarptırıldı. 1953 Sonbaharında TKP'ye düzenlenen operasyon kapsamında gözaltına alındı ve beş ay tutuklu kaldı.

Mehmet Ali Aybar 9 Şubat 1962'de Türkiye İşçi Partisi (TİP) Genel Başkanı olduktan sonra, onun davetiyle bu partiye katıldı. Şubat 1964'teki TİP Birinci Büyük Kongresinde Genel Yönetim Kuruluna seçildi. 1965'te Urfa milletvekili olarak girdiği parlamentoda TİP'in dış politika sözcülüğünü üstlendi. TİP'in Kasım 1966'daki İkinci Büyük Kongresinde Merkez Yürütme Kurulu üyeliğine getirildi. 1968'de TİP içindeki ayrılıkta Sadun Aren ve Nihat Sargın ile birlikte Aybar'ın karşısında yer aldı. Aralık 1968'de yapılan İkinci Olağanüstü Büyük Kongrede Genel Yönetim Kurulu Üyeliğine, Ocak 1970'te yapılan Merkez Yürütme Kurulu toplantısında TİP Genel Sekreterliğine ve nihayet Ekim 1970'te gerçekleştirilen Dördüncü Büyük Kongrenin ardından da TİP Genel Başkanlığına seçildi. TİP, 12 Mart 1971 darbesinden sonra, Dördüncü Büyük Kongrede Kürt sorununa ilişkin olarak alınan bir karar nedeniyle kapatıldı, kendisi de 26 Mayıs 1971'de tutuklandı. 1974'te çıkarılan genel affa kadar hapis yattı. 1 Mayıs 1975'te kurulan ikinci TİP'in Genel Başkanlığını üstlendi. Bizzat kendisinin yazdığı TİP Programı, Türkiye sosyalist solunun en önemli siyasal belgelerinden biri oldu. 12 Eylül darbesinden sonra partili arkadaşlarının ısrarıyla yurt dışına çıktı. Sürgün olduğu dönemdeki başlıca çabası ilk partisi TKP ile son partisi TİP'i birleştirmeye yönelikti. 7 Ekim 1987'de, Brüksel'de düzenlediği bir basın toplantısıyla, TİP ile TKP'nin birleşerek Türkiye Birleşik Komünist Partisi'ni oluşturduklarını açıkladı. Bundan sadece üç gün sonra, 10 Ekim 1987'de hayata gözlerini yumdu. Yazı, konuşma, söyleşi ve savunmaları TÜSTAV tarafından üç cilt olarak yayımlandı.

Türkiye ve Sosyalizm Sorunları'nın ilk basımı 1968 yılı Mayıs ayında Gün Yayınları tarafından yapıldı. İkinci basım ise 1970 yılında Tekin Yayınları'ndan çıktı.
Bu basımda, Behice Boran'ın gözden geçirdiği ikinci basım esas alındı.

TÜRKİYE'DE
SOSYALİST DÜŞÜNCENİN KLASİKLERİ -1

BEHİCE BORAN

TÜRKİYE VE SOSYALİZM SORUNLARI

Yordam Kitap: 280 • **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları** • Behice Boran
Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Klasikleri-1 • ISBN-978-605-172-163-7
Dizi Editörü: Gökhan Atılgan • *Kapak ve İç Tasarım*: Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Birinci Basım*: Ekim 2016
© Behice Boran, Dursun Hatko, 2016; © Yordam Kitap, 2016

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **Faks:** 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap. com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

Baskı: Berdan Matbaası (Sertifika No: 12491)
Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi C Blok No: 215/216
Topkapı - İstanbul
Tel: 0212 613 12 11

TÜRKİYE VE SOSYALİZM SORUNLARI

Tüm zorluklara ve baskılara rağmen
yurdun dört bucağında
sosyalizmin ışığını sürdüren
Partili arkadaşlarıma

İÇİNDEKİLER

011 | **SUNUŞ** CEM EROĞUL
013 | 1. Yazar ve Eserin Konumu
016 | 2. Kitabın Bağlamı
019 | 3. Kitabın Önemi
022 | 4. Kitabın Mimarisi
028 | 5.Kitabın Kaynakları
029 | 6. Kitabın Tezleri

045 | **İKİNCİ BASKIYA GİDERKEN**

055 | **BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ**

061 | **1. TÜRKİYENİN TARİHSEL DOĞRULTUSU**
064 | İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş
078 | Cumhuriyet Dönemi: 1923-1960
112 | 27 Mayıs Hareketi

119 | **2. 27 MAYIS 1960'TAN SONRA TÜRKİYE'DE SOSYALİST HAREKET**
122 | Çift Gelişme
140 | Sosyalist Harekette Çelişkiler

157 | **3. KAPİTALİST VE SOSYALİST DÜNYA KARŞISINDA TÜRKİYE**
160 | Kapitalist Dünya
167 | Milletlerarası İşçi Sınıfı Hareketi
204 | Sosyalist Ülkelerarası İlişkiler: Sosyalist Enternasyonali

229 | **4. TOPLUM YAPISI AÇISINDAN TÜRK SOSYALİST HAREKETİ**
232 | Dikey Yapı: Sosyal Sınıflar
294 | Yatay Yapı: Yersel Örgütlenme (Doğu Sorunu)

311 | **5. ANAYASA VE SOSYALİZM**
314 | Anayasa ve Sosyal Sınıflar
329 | Anayasada Özel Mülkiyet ve Özel Teşebbüs Hakları
335 | Seçimlerle İktidara Gelmek Sorunu

349 | **6. DİN, ANAYASA VE SOSYALİZM**

369 | **7. KALKINMA YÖNTEMİ**
372 | Kapitalist Kalkınma ve Azgelişmiş Ülkeler
379 | Türkiye'ye Özgü Kalkınma Yöntemi
395 | İlk Aşamanın Niteliği

407 | **II. TÜRKİYE'NİN DIŞ İLİŞKİLERİ**
410 | İkili Anlaşmalar ve NATO
438 | Dış Yardımlar, Krediler
443 | Türkiye'de Yabancı Sermaye
449 | AET (Ortak Pazar)-Türkiye Anlaşması
456 | Türkiye'nin Dış İlişkilerinde Yeni Gelişmeler

SUNUŞ

CEM EROĞUL

1. Yazar ve Eserin Konumu

1968 yılının Mayıs ayında, İstanbul'da, Gün Yayınlarında çıkan bu kitap, Türkiye'nin siyasal mücadele tarihinde son derece önemli bir stratejik tercihin temel belgesidir. Tercih, demokrasi ve tam bağımsızlık için mücadeleyi, işçi sınıfı öncülüğündeki bir ilerici sınıf ve katmanlar blokuna oturtmak, böylece bu iki mücadeleyi, kurulması ancak uzun vadede mümkün olacak sosyalizme yönelik mücadeleyle birlikte ve tamamen yasal bir çerçeve içinde yürütmektir.

Kitap yazıldığı sırada Behice Boran, 56-57 yaşlarındadır.[1] 1930'lu yılların sonunda, ABD'de, sosyoloji doktorasını tamamladıktan sonra, çok iyi yetişmiş bir Marksist düşünür olarak ülkeye dönmüştür. 1939 yılında göreve başladığı DTCF sosyoloji kürsüsünde, köylerde toplumsal yapı değişimi konu-

1 Boran hakkında en varsıl kaynak için bkz. Gökhan Atılgan, *Behice Boran, Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*, İstanbul, Yordam Kitap, 2. Baskı, 2009.

sunda öncü saha araştırmaları yapmış, *Yurt ve Dünya, Adımlar* dergilerinde[2] Türkiye'de toplumsal değişim ve şehirleşme olgularını tartışmış, toplumbilim, edebiyat ve sanat konularında yazılar yazmış, hepsi daha sonra adını dünya çapında duyuracak Pertev Naili Boratav, Muzaffer Şerif Başoğlu, Niyazi Berkes'ten oluşan küçük bir öğretim üyesi grubuyla birlikte, DTCF'de, Türkiye düşünce yaşamına ışık saçan bir bilimsel araştırma ve inceleme odağı yaratmıştır. II.D.S. tamamlandıktan ve Türkiye'nin egemen güçleri kesinlikle emperyalizme kapılanmaya karar verdikten sonra, DTCF'de parlamaya başlayan bu ışık hukuk dışı zorlu bir müçadeleyle söndürülmüş, bu ışığı yaratanlar 1948 yılında üniversiteden uzaklaştırılmışlardır.[3] Dünyanın önemli merkezlerinde kendilerine yer bulan öteki düşünürlerin aksine, Behice Boran, yürekli bir Marksist düşünür olarak ülkede kalıp mücadelesini burada sürdürme yolunu seçmiştir. 1946'dan itibaren CHP iktidarının, 1950'den başlayarak da Demokrat Parti iktidarının yürüttüğü tutkulu emperyalizm yandaşlığı, Behice Boran'ın mücadele kararlılığının bedelini yükseltmiştir. Nitekim, kurduğu Barışseverler Cemiyeti'nin başında Kore savaşına katılmamıza cesaretle karşı çıkması, o yıllarda estirilen azgın milliyetçi hava içinde, 1950 yılında, 15 ay hapis cezasıyla cezalandırılmasına yol açmış, tek çocuğunu hapishane koşullarında doğurmuştur. Hapisten çıktıktan sonra ise, Demokrat Parti'nin yarattığı ve bugün tahayyül edilmesi güç ideolojik baskı ortamında, Türkiye'nin bütün öteki solcu düşünürleri gibi tam bir nefessizliğe ve suskunluğa mahkûm olmuştur.

27 Mayıs 1960 darbesi ve özellikle 1961 Anayasası, Türkiye'nin II. Meşrutiyette ve Cumhuriyetin başında çok kısa

---

2 Bu dönemde, başka dergilerde de (*Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Söz, American Journal of Sociology*) ve kapanmadan önce *Tan* gazetesinde de yazıları çıkmıştır.

3 Muzaffer Şerif Başoğlu, 1944'te komünistlik suçlamasıyla tutuklanıp serbest bırakıldıktan sonra, Şubat 1945'te ABD'ye yerleşmişti. Baskıların gitgide artması karşısında, 1952 yılında, Boratav Fransa'ya, Berkes de Kanada'ya gitti.

sürelerle yaşadığı göreli düşünce özgürlüğü dönemlerinden sonra, ülkeye ilk kez Batılı bir demokrasinin hukuk koşullarını getirmiştir. Bu da, en azından II. Meşrutiyetten beri ciddi sınıfsal mücadeleye başlamış olan, 1919'dan itibaren büyük çabalarla partileşmeye çalışan ve Haziran 1921'den Şubat 1925'e dek, Marksist düşünür Şefik Hüsnü Değmer'in öncülüğünde çok değerli bir ideolojik mücadele yürüten, 1925-1945 arasında amansız biçimde baskılandıktan sonra, çokpartili düzene geçişten yararlanarak kendi bağımsız parti ve sendikalarını yeniden kurmaya çalışan, 1947'den itibaren mücadelesi yeniden boğulan işçi sınıfına, tarihimizde ilk kez yasal mücadelenin kapılarının açıldığı anlamına gelmiştir. Bunun en önemli sonucu, Şubat 1961'de, on iki sendikacı tarafından Türkiye İşçi Partisi'nin kurulmasıdır.

TİP, ancak Şubat 1962'de Mehmet Ali Aybar genel başkanlığa getirildikten sonra ciddi olarak partileşme sürecine girebilmiştir. Aybar'dan sonra aralarında Behice Boran'ın da bulunduğu birçok aydın partiye girmiş, tüzük kabul edilmiş, örgütlenme başlamış, kısacası parti oluşmuştur. Aralık 1961'de etkili bir kamuoyu çalışmasıyla yayın hayatına başlayan *Yön* dergisi, genellikle TİP'e karşı eleştirel bir tavır takınmış, dahası Türk-İş'in katılımıyla alternatif bir Çalışanlar Partisi yaratılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla o sıralarda TİP, henüz, sol hareketi temsilde öncülüğü elde etmiş değildir. TİP'in programı, ancak Nisan 1964'e dek uzanan bir süreç içinde hazırlanıp İzmir'de, Birinci Büyük Kongrede kabul edilebilmiştir. TİP'e rakip bir başka akım da, özellikle Mihri Belli'nin önderliğiyle anılan Milli Demokratik Devrim stratejisidir. İşçi sınıfı öncülüğüne kuşkuyla yaklaşan *Yön* akımı ile sosyalist mücadeleyi antiemperyalist mücadelenin sonrasına erteleyen *milli demokratik devrim* (MDD) akımı karşısında, TİP'in o yıllar için geliştirdiği özgün stratejiyi, en derli toplu, en inandırıcı biçimde gözler önüne seren ve en güçlü bir biçimde savunan temel belge, işte Behice Boran'ın burada

tanıtmaya çalıştığım *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* kitabıdır.[4] Behice Boran'ın bu işi böylesine bir yetkinlikle başarmış olmasının nedeni, kendisinin birinci TİP döneminin, kuşkusuz en parlak, Marksizmi en iyi özümsemiş düşünürü ve siyasal eylemcisi olmasıdır.[5]

2. Kitabın Bağlamı

1968, hem dünya, hem de Türkiye için kritik bir yıldır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra sosyalist blok oluşmuş, Doğu Avrupada Sovyet nüfuzu altında bir dizi halk demokrasisi kurulmuş, 1949'da Çin Komünist Partisi iktidara gelmiş, 1959'da Küba'da devrim olmuş, 1955 yılında başlayıp 1975'te ABD'nin kesin yenilgisiyle sonuçlanan Vietnam Savaşı, dünya çapında Amerikan aleyhtarlığının baş kaynağı haline gelmişti. Nisan 1961'de, uzaya çıkıp dünyanın çevresinde tur atan ilk insanın, Yuri Gagarin'in

4 Bu kitaba özel bir ilgi duymamın kişisel nedenleri de var. Başka yerde de anlattığım gibi, TİP'te Behice Boran'la çalışan bir genç olarak bir gün kendisine, niye bizim parti yöneticilerimizin, ünlü yabancı partilerde olduğu gibi, kuramsal yapıtlarının olmadığını sormuştum. Kitabını bana imzalarken şöyle yazmış: "Cem kardeşime, Yazılmasını istediğiniz kitaba acaba bu yaklaşabildi mi? Behice Boran, 10-6-1968". Kitaba özel ilgimin ikinci kişisel nedeni ise, bunu da başka yerde anlattığım gibi, bu kitapla, başta Demokrat Parti'nin sınıfsal ve ideolojik özellikleri, ayrıca da, Türkiye'nin sınıfsal geçmişi ve o günkü toplumsal yapısı konularında, nihayet Türkiye'nin niye kapitalist yoldan kalkınamayacağı konusunda, benim o sırada yazmakta olduğum ve ertesi yıl doktora tezi olarak sunduğum *Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi* kitabım arasında, ayrıntılara dek inen bir çakışma bulunmasıydı. O yıllarda karşılıklı olarak bu iki kitabı yazmakta olduğumuz konusunda kesinlikle aramızda hiçbir bilgi alışverişi olmadı. Bu çakışmayı farketmek, yazdıklarımı Behice Hanım'ım kitabında bulmak beni son derece heyecanlandırmış, kendisinden otuz dört yaş küçük genç bir düşünür olarak, Marksizmi doğru kavradığım konusunda bana büyük bir güven vermişti. Aradan kırk sekiz yıl geçtikten sonra, kitabı tekrar okuduğumda, beni bu denli etkileyen bu kitap hakkındaki hayranlığımda hiçbir eksilme olmadığını gördüm. Bugünden geriye baktığımda da, bu kitabın, o günkü koşullarda işçi sınıfı mücadelesi için en doğru stratejiyi savunduğu konusundaki kesin kanaatimin aynen sürdüğünü mutlulukla söyleyebilirim.

5 Daha sonraki gelişmelerde, Behice Boran, bu çözümleme gücünü aynı ölçüde koruyamamıştır. Daha kitabının çıktığı yıl, Türkiye'de ve dünyada önemli değişimler yaşanmaya başlandı. Özellikle 1971 darbesinden sonra, hiç kuşkusuz, artık kitabın savunduğu stratejiyi olduğu gibi yürütme olanağı kalmamıştı. Behice Boran, sanki bir şey olmamış gibi, TİP'i bıraktığı yerden yeniden ayağa kaldırabileceğini ve savunduğu eski stratejinin hâlâ geçerliğini koruduğunu sandı. Yanıldı.

Sovyet yurttaşı olması, sosyalist blokun bilim ve teknoloji alanında da çok güçlendiğinin işareti olarak algılanmıştı.[6]

II.D.S.'ndan sonra, sömürgelerin bağımsızlık kazanması süreci neredeyse karşı konulmaz bir güç kazanmış ve bunun hızı gitgide artmıştı. 1955 Bandung Konferansı ile kurulan Bağlantısızlar grubu, dünya siyasetinde büyük bir ağırlık kazanmış[7] ve "tarafsızlık ahlaksızlıktır" görüşünü savunan ABD'nin karşısında, SSCB'nin etkin desteğini elde etmişti. Dünya sola kayıyor gibiydi. 1967'de Che Guevara'nın Bolivya'da öldürülmesi bu süreci durduramayacak gibiydi.[8]

ABD büyük çalkantılar içindeydi. 1955'te başlayan ırk ayrımına karşı kitlesel demokratik direniş, eşitlik yasalarının 1964-1965'te çıkmaya başlamasıyla önemli kazanımlar elde etmiş ve gücünü bütün ABD'ye yayma yoluna girmişti.[9] Vietnam Savaşı, ulusal güçlerin Ocak 1968'de gerçekleştirdikleri Tet Saldırısı ile, ABD için tam bir karabasana dönüşme sürecine girmişti. 1968'in en önemli gelişmesi ise, Paris'teki Mayıs patlaması oldu. Elli yıldır ilk kez, Batı'da bir işçi devrimi, çok ciddi bir olasılık olarak belirdi. Nitekim, Komünist Partisi devrimi engellemek için bütün gücüyle çalışmasaydı,[10] o günlerde Batı Avrupada pekâlâ sosyalist bir düzene geçilmeye başlanabilirdi.

1968 yılı Türkiye için de bir kırılma yılı oldu. "Siyasal güçler içinde hızlı bir ayrışma süreci başladı. O yıl: solcu gençlik savaşkan bir niteliğe büründü; ilk üniversite işgali yaşandı; ilk öğrenci ölümü görüldü; Zonguldak ve İstanbul'da işçiler bü-

6 Sonraki gelişmeler, bu algının tartışmalı olduğunu kanıtladı. Nitekim, Temmuz 1969'da aya adım atan ilk insanın adı Neil Armstrong'du ve Amerikalıydı. Daha önemlisi, ilerleyen yıllarda Sovyetler Birliği, bilişim devriminde, ABD karşısında yarışı kaybetti.

7 Bu ülkelerin toplam nüfusu dünya nüfusunun yarısını aşıyordu.

8 Bu da yanlış bir değerlendirmeydi. Nitekim, Kasım 1970'te, halkın oyuyla Şili devlet başkanlığına seçilen Salvador Allende, Eylül 1973'te, Amerika'nın desteklediği kanlı bir darbeyle alaşağı edildi.

9 Bu mücadelenin en önemli önderi olan Martin Luther King'in 1968'de öldürülmesi, ırkçılık karşıtı direnişin zafer kazanmasını engelleyemedi.

10 Komünist Partisi bunun bedelini çok ağır ödedi. O günlerde, oyların dörtte birini alan en büyük Fransız partisi iken, tabanı adım adım eridi ve bugün marjinal bir parti haline geldi.

yük gösteriler düzenlediler; işçiler ilk kez fabrika işgal ettiler; sağcı gençleri örgütlemek üzere "Ülkü Ocakları" kurulmaya başlandı;[11] gösteri niteliğinde ilk toplu namaz kılındı. Kısacası, çatışmanın tarafları yerlerini aldılar. Buna koşut olarak, kolluk güçleri de alabildiğine sertleşti."[12] 1968 yılının başında, TİP artık solda önder durumundaydı. İşçi sınıfının öncülüğünü kabul etmeyen *Yön* 1967'de kapanmış, 13 Şubat 1967'de, TİP'in kuruluş yıldönümünde DİSK kurulmuştu. TİP'in yönetimine muhalif olan MDD çizgisi, 1966'da Malatya'da toplanan İkinci Büyük Kongrede yenilmişti. TİP, Ekim 1965'te yapılan milletvekili genel seçiminde, milli bakiye sistemi sayesinde[13] on beş milletvekili çıkarmış ve hemen meclis kürsüsünü etkili bir propaganda aracına dönüştürmüştü. O günkü oy yüzdesi sadece %2,83'tü. Ama Haziran 1968'de yapılan Senato kısmi yenileme seçiminde bu oran %4,37'ye çıktı. Behice Boran'ın kitabı tam o yılın Mayıs'ında yayınlandı. Konjonktüre tümüyle uygundu. Ne var ki, Temmuz ayından itibaren kitabın savunduğu yasallık ilkesini gitgide imkânsızlaştıracak olan kanlı süreç başladı.[14] Bu kitabın çıktığı 1968 yılı, dünyada ve Türkiye'de,

11 Ülkücü harekete bağlı ilk komando kampı da 1968'de açılmıştır.

12 Cem Eroğul, *Anatüzeye Giriş*, gözden geçirilmiş on beşinci bası, Ankara, İmaj Yayınevi, 2016: 286.

13 Bu sistem, partilerin ülke çapında aldıkları bütün oyların milletvekili dağılımında etkili olması esasına dayanıyordu.

14 15 Temmuz 1968'de 6. Filoyu protesto hareketi gerçekleşti ve kolluk güçlerinin saldırısı sonucunda, üniversite öğrencisi Vedat Demircioğlu hayatını kaybetti. Ağustos 1968'de ise, Mayıs-Haziran kalkışmasının yenilgisinden sonra, sol için ikinci en büyük hayal kırıklığı yaşandı. İnsancıl bir sosyalizm uygulamasını savunan Prag Baharı hareketi, başta Sovyetler Birliği olmak üzere, Varşova Paktı ülkelerinin tankları altında ezildi. Bu olayın şoku altında Aybar Marksizmden vazgeçti! Bunun üzerine, TİP'te, hiç kimsenin beklemediği ve son derece yıpratıcı olan bir iç mücadele başladı. (Ekim 1969 milletvekili genel seçiminde, TİP'in oy oranı %2,56'ya düştü.) Sonunda Aybar mücadeleyi kaybetti ve Kasım 1969'da genel başkanlıktan, Şubat 1971'de ise TİP'ten ayrıldı. (Bu arada, Rıza Kuas'la birlikte, TİP listesinden İstanbul milletvekili seçilmişti.) 1968 yılının ortalarından itibaren, TİP'in gençlik içindeki etkisi hızla azalmaya başladı. 16 Şubat 1969'daki "Kanlı Pazar"da iki kişinin gericilerce bıçaklanarak öldürülmesi ve Adalet Partisi iktidarının bunun hesabını sormaya yanaşmaması, gençlerde TİP'in yasalcılığına karşı tepkiyi büyüttü. Ekim 1969'da, FKF (Fikir Kulüpleri Federasyonu) DEV-GENÇ haline geldi. Özellikle genç aydınlar arasında, TİP'in savunduğu stratejiye karşı MDD stratejisi hızla taraftar kazanmaya başladı. Kısacası, Ekim 1971'de toplanan Dördüncü Büyük Kongrede genel başkan seçildiğinde, Behice Boran'ın savunduğu yasallık stratejisinin toplumsal dayanakları artık hızla çökmekteydi.

sol için hem en büyük umutların, hem de en acı düş kırıklıklarının yaşandığı yıl oldu.

3. Kitabın Önemi

Bu kitap çıkıncaya dek, eğitimden toprak sorununa, şehirleşmeden dış borçlara dek Türkiye'nin çeşitli sorunları hakkında birçok araştırma, inceleme yapılmış, tartışma yürütülmüştü. Yukarıda belirtildiği gibi, Behice Boran'ın kendisi de, DTCF'de görev yaptığı sırada bu çabaya omuz vermişti. Ancak Behice Boran'ın incelediğimiz bu kitapta altını çizdiği gibi, bütün bu çalışmaların temel bir eksiği vardı: "Bu inceleme ve eleştirme hareketinin zayıf yanı, bozukluğu ve değiştirilmesi gereği üzerinde mutabık kalınan bugünkü kapkaççı düzenin hangi yöntemlerle, tedbirlerle ve özellikle hangi politik güçlerle değiştirilebileceği konusunun ve bunun yerini alacak düzenin niteliğinin ortaya konmaması idi. Bu işi, yani bugünkü çıkmazdan Türkiyenin nasıl kurtulacağı, hangi yoldan, toplumda hangi güçlere dayanarak kalkınabileceği ve nasıl bir düzen meydana geleceği sorununu çözmek işini Türkiye İşçi Partisi başaracaktı." (123)[15] Nitekim öyle oldu. Parti programı, partinin çıkardığı dergiler, partili düşünürlerin yazıları, bu temel eksiğin giderilmesine katkıda bulundu. Ancak, hiç kuşkusuz, bu alandaki en önemli katkı, Behice Boran'ın burada incelenen kitabından geldi.

Tarihimizde ilk kez bir kitap, Türkiye'nin var olma ve gelişme sorununu, diyalektik bir bakış açısıyla, hem bütüncül hem de gerektiğinde ayrıntısıyla ele alıyor, geçmişimizi ve günümüzü hep sınıf esasına göre irdeleyip açıklıyor, geleceğimizi de sınıf esasına göre tasarlamaya çalışıyordu. Bu tartışmaları yürütürken yazarın savunduğu temel görüşler, aşağıda, *Kitabın Tezleri* başlığı altında özetlenecek. Ancak kitabın önemini açıkça kavrayabilmek için, *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* başlığının

15 Alıntı sonlarında verilen sayfa numaraları, kitabın bu basımındaki numaralardır.

hakkını tam olarak verdiğini görmek gerekir. Bunu başarabilmesinin sırrı, her konuyu en özlü biçimde incelemesi, sonuçta da, yalnızca aşağı yukarı 400 sayfa içinde, değinilmesi gereken bütün önemli sorunlara el atabilmesidir. Yazar, incelediği her konuyu, kendi tarihi ve bağlantılarının bütünü içinde ele alıyor. Türkiye'nin tarihsel gelişimini, hem iç yapısı hem de imparatorluğun dünya kapitalist sistemiyle ilişkileri çerçevesinde açıklıyor, yeni Türkiye'nin, hangi dış koşullarda hangi iç güçlere dayanarak kurulduğunu ortaya koyuyor, izlenen siyasetleri sınıf tabanıyla ilişkilendiriyor, birçok başarıya karşın ana sorunda, sanayileşme sorununda niye başarısız kalındığını yine bu sınıf tabanının özellikleriyle açıklıyor. Kitabın yazıldığı yıllardaki Türkiye'yi de, yine bir bağlantılar sistemi içinde ele alıp inceliyor. Türkiye'nin temel gerçeğinin emperyalizme bağımlılık olduğunu belirledikten sonra, bu bağımlılık karşısında toplumun çeşitli sınıf ve katmanlarının durumunu araştırıyor ve bunun ışığında, çözümün hangi sınıf ve ittifaklara dayanabileceğini ortaya koyuyor.

Kitap hiçbir yerde ezberciliğe, kalıpçılığa ödün vermiyor. Okuru nicel verilere boğmadan, ele aldığı her konuda, son derece yalın, açık ve anlaşılır bir nitel çözümleme yürütüyor. Gününün Türkiyesinin sınıfsal yapısını, aydınların ve gençliğin rolünü, şehirleşmeyi, Kürt nüfusun sorunlarını, aydınlık bir kafa ve cesaretle ortaya koyuyor. Engin Marksist kültürünün ve siyasal mücadele birikiminin donanımıyla, birçok alanda, alanın uzmanlarını yaya bırakacak bir ustalık sergiliyor. Örneğin, o günün anayasasını sosyalizm ve kapitalizm açısından değerlendirirken, değme anayasa hukukçusunu imrendirecek bir çözümleme gücü sergiliyor. Hukuktan sonra, çok önemli bir üstyapı kurumu olarak dini ele alıyor, laikliğin kişi özgürlüğü ve toplumsal düzen açısından anlamını ve önemini ortaya koyuyor, dinin hukuk düzeni içindeki yerini araştırıyor ve dinle ilgili sosyalist siyasetin nasıl olması gerektiğini açıklıyor. TİP'in

izleyeceği kalkınma yöntemini anlatırken de, genellemecilikten ve kestirmecilikten, kısacası yüzeysellikten uzak durmasını biliyor. Dış ticaretin, bankacılığın ve sigortacılığın devletleştirilmesinin gerekçelerini ayrıntısıyla anlatıyor, planın özel kesim için de bağlayıcı olmasının ne anlama geldiğini somut sorunlara değinerek gözler önüne seriyor, devletleştirmenin ölçütlerini çok net biçimde ortaya koyup gerekçelerini anlatıyor, karma ekonominin sosyalizmin temellerini inşadaki rolünü tartışıyor, doğabilecek sorunları araştırıyor, devletin hangi faaliyetlere nasıl destek olabileceğini sorguluyor, kısacası, kalkınma sorunumuzu yetkin bir iktisatçı gibi tartışıyor. Nihayet, dış ilişkilerimizi masaya yatırırken, Türkiye'nin bağımlılık temel gerçeğinin somutta nasıl yansıdığını ve güvenliğimizle ulusal çıkarlarımız açısından ne gibi tehlikeler yarattığını, NATO'yu, NATO'nun güvenliğimize bir katkısı olup olmadığını, o günlerdeki Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerimizi, topluluğa katılmamızın yaratabileceği sorunları, borçlanma siyasetimizin tehlikelerini, hem sosyalist ülkelerle devletten devlete ilişkilerimizi, hem de uluslararası işçi hareketine karşı durumumuzu cesaretle tartışıyor ve hem emperyalizme karşı hem de başka işçi hareketleri karşısında, niye tam bağımsız olmamız gerektiğini inandırıcı bir biçimde anlatıyor.

Kitabın son olarak vurgulanması gereken çok önemli bir özelliği de, Behice Boran'ın en hassas sayılabilecek sorunları bile açık yürekle ele alıp kendine göre çözümlemeye çalışması. Örneğin, Sovyetler Birliği ile Çin arasındaki çekişmeyi, içinde bulundukları evrelerin farkına göre açıklamaya çalışıyor ve her tutumun kendine göre bir işlevselliği olduğunu ortaya koyuyor. Kürt sorunundan gençliğin tutumuna dek, yazar hep "sorun kovalıyor". Daha önce ortaya konmuş sorunlarla yetinmeyip hep işin daha başka ne yönleri olabileceğini araştırıyor. Bu da, Behice Boran'ın, bilim insanlığı ile sosyalist eylemci özelliklerini son derece başarılı bir biçimde birleştirebilmiş ol-

masından kaynaklanıyor. Tezler bölümünde belirtileceği gibi, Behice Boran için bilimselliğin olmazsa olmaz koşulları var. Ama Marksist bir düşünür olarak Behice Boran'ın eşsiz değeri, sosyalizm için mücadelenin ancak bilimsellikle desteklendiği ölçüde başarılı olacağına bütün içtenliğiyle inanması. Nitekim, yazdığı bu kitap, gerçekte, yetkin bir bilimsel araştırma. Öyle olduğu içindir ki bunu gönül rahatlığıyla parti arkadaşlarına ithaf edebiliyor: "Tüm zorluklara ve baskılara rağmen yurdun dört bucağında sosyalizmin ışığını sürdüren partili arkadaşlarıma", diyor ithafında.

4. Kitabın Mimarisi

Kitap sekiz bölümden oluşuyor. Bu bölümleme biçimi, yazarın diyalektik mantığının gereği. Bilindiği gibi diyalektik, olguların tarihsel süreç içinde, hep karşılıklı bağlantıları göz önünde tutularak, belli bir bütünlük içinde ele alınmasını gerektirir. Kitabın ana konusu, "sosyalizm bağlamında Türkiye". Bağlamın sosyalizm olmasının kaçınılmaz sonucu olarak, imparatorluktan o günlere dek Türkiye'nin gelişim süreci, hep sınıf esası üzerinden inceleniyor. Bunun amacı, Türkiye'nin gelişiminin "tarihsel doğrultusunu" doğru saptamak. Bunun için, önce imparatorluktan cumhuriyete geçişin, imparatorluğun toplumsal yapısının sonucu olarak nasıl dış baskıyla tetiklenen bir sürecin ürünü olduğu, imparatorluğun başlattığı tepeden inme kapitalistleşmenin yarattığı temel toplumsal ve kültürel sorunlar ortaya konuyor. Sonra, Ulusal Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet'in öncü kadrolarının sınıfsal niteliği ve o günkü Türkiye'de imparatorluktan miras kalan sınıf yapısının etkisi üzerinde duruluyor. Böylece, 1923-1960 arasında önce liberalizm, sonra da devletçilik biçiminde yürütülen kapitalist siyasetin, sınıfsal tabanı nedeniyle niye başarısızlığa mahkûm olduğu açıklanıyor. Nihayet, bu başarısızlığın yarattığı bir kırılma olan 27 Mayıs

hareketinin sınıfsal ve toplumsal anlamı ortaya konuyor. Birinci bölüm bu biçimde tamamlandıktan sonra ise, ikinci bölümde, 27 Mayıs'ın yarattığı yeni sınıfsal dengede, sosyalist hareketin durumu inceleniyor. Bu amaçla, yine diyalektik yönteme uygun olarak, daha imparatorluk döneminde başlayan işçi sınıfı mücadeleleri kısaca özetleniyor, Türkiye sanayileşmiş bir ülke olmadığı için işçi kitlesinin göreli ağırlığı Batı'ya göre daha az olmakla birlikte, cumhuriyet dönemi boyunca da işçi sınıfının kendi sınıfsal çıkarları için mücadelesini nasıl inatla sürdürdüğü anımsatılıyor. Böylece, sosyalizm açısından o günün en önemli konusuna, 27 Mayıs'ın ve 1961 Anayasası'nın açtığı yeni olanakların sosyalizm için nasıl kullanılabileceği sorununa geliniyor. Üçüncü Dünya küçük burjuva sosyalizminin çok etkili olduğu o günlerde, sol kamuoyunda işçi sınıfının öncülüğü konusunda önemli tereddütler vardı. Behice Boran'ın yürüttüğü irdelemenin temel amacı, tarihsel gerçekleri vurgulayarak sosyalizmin nasıl ancak işçi sınıfı tarafından omuzlanabileceğini gözler önüne sermek. Bunun için, kolaya kaçıp kuramdan hareket edeceğine, gerçeklerden yola çıkıyor: Şubat 1961'de TİP'in nasıl, hiçbir aydın katılımı olmadan işçilikten gelen sendikacılar tarafından kurulduğunu, bir yıllık bir çabadan sonra bu sendikacıların aydın desteğine ihtiyaçları olduğunu gördükten sonra, işçi sınıfına gerçekten hizmet edecek bir genel başkan bulmak için nasıl titiz davrandıklarını, başkanlığa seçtikleri Mehmet Ali Aybar'ın, partide işçilerin gücünü sürekli olarak koruyabilmek için nasıl çifte sandık kuralını[16] getirdiğini, parti tüzük ve programının nasıl işçi sınıfının öncülüğünü öngördüğünü, bu tercihin Türkiye tarihinde ilk kez sosyalizmi nasıl TBMM'de de temsil edilen ulusal çapta bir akım haline getirdiğini gözler önüne seriyor. Böylece, TİP'in stratejisinde somutlaşan işçi sınıfı öncülüğünün sosyalizm için nasıl en temel kural olduğunu,

16 Partinin bütün organlarında işçi gücünün temsilini güvenceye almak için getirilen bu kurala göre, TİP'te seçimler hep iki liste halinde yapılmış, üyeler, işçi ya da sendikacı olanlar için bir sandıkta, geri kalanlar için ise ikinci bir sandıkta oy kullanmışlardır.

Türkiye'nin o günkü somut koşulları içinde apaçık bir biçimde ortaya koymuş oluyor.

Diyalektiğin gereği olan tarihsel bakış açısı böylece oturtulduktan sonra, üçüncü bölümde, yine diyalektiğin öteki büyük gereği olarak olguları, karşılıklı bağlantıları içinde bir bütün olarak çözümleme işine girişiliyor. Yazar burada Türkiye'yi, dünya sisteminin ve bu sistemin altsistemlerinin bir parçası olarak ele alıyor. İncelenen ilk altsistem, kapitalist sistem. Kitap, emperyalizmin özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra karşılaştığı sorunları, bu sorunların altından kalkabilmek için uygulanan yeni-emperyalizm siyasetinin mahiyetini, buna tepki olarak ortaya çıkan Bağlantısızlar hareketinin niteliklerini ve nihayet, pazar genişletme ihtiyacına yanıt olarak oluşturulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun emperyalist ülkelerin iç ilişkileri bakımından ne gibi etkiler yaratabileceğini araştırıyor. İkinci altsistem, uluslararası işçi sınıfı hareketi. Behice Boran burada, dünya sosyalist sisteminin yaşadığı sorunları açıklığa kavuşturma kaygısıyla, on dokuzuncu yüzyıldan başlayarak uluslararası işçi sınıfı hareketinin tarihsel gelişimini ve o gün ulaşılan aşamayı bir Marksist sosyolog gözüyle masaya yatırıyor. Bu çözümleme ona, işçi sınıfı bütünleşmesinin henüz ulus temelini aşamadığını, bu gerçeğin de hareketin farklı aşamalarında bulunan işçi sınıflarının siyasetleri arasında nasıl farklılıklar yarattığını gösterme olanağını veriyor. Bu otuz yedi sayfalık ayrıntılı inceleme, kitabın en güçlü altbölümlerinden biri. Dünya sosyalist sisteminin ancak bu incelemeden sonra ele alınması, sorunların çok daha açık bir biçimde anlaşılmasına, enternasyonalizmde baskıcılığın fiilen kötü sonuç verdiğinin gösterilmesine, dayanışma içinde olsalar da, bütün işçi sınıfı hareketlerinin ancak bağımsız olmakla en iyi sonuçları alabileceklerinin ortaya konmasına olanak veriyor.[17]

17 Uluslararası ilişkilerin çözümlendiği bu bölümün, küreselleşme çağından ve sosyalist blokun dağılmasından çok önce yazıldığı göz önünde tutulmalıdır.

Türkiye'nin gelişiminin tarihsel doğrultusu, ulaşılan aşama ve dünya altsistemleriyle bağlantıları bir bütün olarak ortaya konmakla, esas konunun anlaşılması için zorunlu olan "bağlam"ın kurulması tamamlanıyor. Esas konu: Sosyalist Türkiye. İzleyen beş bölüm, sorunun belli başlı yönlerini, ayrıntısıyla ve sistemli bir biçimde ele alıyor. Dördüncü bölümün konusu, Türkiye'nin toplumsal yapısı. Deneyimli bir sosyolog olarak Behice Boran, bu yapı incelemesini, hem dikey boyutta, hem de yatay boyutta yürütüyor. Dikey çözümlemenin konusu, sınıflar ve katmanlar. Yazar, başta işçi sınıfı olmak üzere, topraksız köylülerle devam ederek, emekçi sınıfları sırasıyla inceleyip özelliklerini ortaya koyuyor. Sonunda, belirli koşullarda emekçilerle işbirliğine girişebilecek olan sınıfların durumuna değiniyor. Bu çerçevede, aydınlar ve üniversite gençliği katmanlarını da ele alıyor. Amaç, sosyalist mücadelede ve bu mücadelenin ayrılmaz parçası olan antiemperyalist ve demokratik mücadelede işçi sınıfına hangi sınıf ve katmanların hangi yönlerden, ne ölçüde destek olabileceğini ortaya çıkarmak. Behice Boran'ın toplam altmış iki sayfa içinde yürüttüğü ayrıntılı sınıf çözümlemesi, kitabın belki de en güçlü altbölümü. Yatay boyutta ise ele alınan esas sorunlar, şehirleşme, bölgesel dengesizlikler ve özellikle Kürt sorunu. Yazar, kapitalizmin eşitsiz gelişme yasasının nasıl bölgeler arası farklarda kendisini gösterdiğinin altını çiziyor, türlü bölgelerin başat özelliklerini ortaya koyduktan sonra, Doğu ve Güneydoğu'da azgelişmişliğin yanı sıra ağalığın ve şeyhliğin yarattığı sorunlara değiniyor. Nihayet yürekli bir Marksist sosyolog ve dürüst bir siyaset insanı olarak, Kürt sorununun, bütün bu yapısal sorunların ötesinde, çok önemli bir kimlik sorunu olduğunu da orta koyuyor.

Beşinci bölümün konusu anayasa. TİP'in yasal mücadele stratejisini benimsediği göz önüne alınırsa, bu konunun önemi kolaylıkla anlaşılır. Anayasanın "sosyalizme kapalı" olduğu iddiası karşısında, Boran, anayasanın sınıf gerçeğini nasıl ka-

bul ettiğini, üstelik, sınıflar arasında eşitsizlik bulunduğu gerekçesiyle sosyal devlet ilkesini, devletin temel ilkeleri arasına aldığını; sosyal devletin iktisadi ve sosyal haklarla desteklendiğini, anayasanın topraksız köylüyü topraklandırmak için toprak reformuna kapıları açık tuttuğunu son derece inandırıcı bir biçimde gözler önüne seriyor. Sonra anayasaya bir de kapitalizm açısından bakıp mülkiyet, miras ve özel teşebbüs hakkının korunduğunu saptıyor. Ancak, bu hakların sınırsız olmadığını, örneğin anayasaya göre, mülkiyet hakkının kamu yararına aykırı bir biçimde kullanılamayacağını belirtiyor. Nihayet anayasaya göre siyasal partilerin demokrasinin vazgeçilmez araçları olduğunu, sosyolojik olarak sınıf temsilcisi olan siyasal partilerin yasa karşısında eşit olduğunu, dolayısıyla, partilerin seçim yoluyla iktidara gelmelerini öngören anayasanın, işçi sınıfının partisi olan TİP'e de bu olanağı tanıdığına hiçbir kuşku bulunmadığını savunuyor. Böylece, Aybar'ın ısrarla yinelediği "anayasayı eksiksiz, tastamam uygulama" talebini, inandırıcı bir biçimde gerekçelendirmiş oluyor.

Kitabın altıncı bölümü, yine sosyalizm açısından, bu kez din konusunu ele alıyor. Solculara karşı en kolay ve en yaygın suçlamanın din düşmanlığı olduğu biliniyor. Behice Boran, din kurumunun bir özel bir de toplumsal-kamusal yönü olduğunu saptıyor ve bu iki yöne ilişkin olarak anayasanın getirdiği düzenlemeleri onaylayıcı bir biçimde açıklıyor. Özel yönden din, tam bir inanç özgürlüğü, ibadet serbestisi, dinsel inançlarını açıklamaya zorlanmama, aynı şekilde, şu ya da bu dinsel inanç ya da ibadet yönünde baskıya uğramama hakkını içerir. Anayasa bütün bu hak ve özgürlükleri koruyor. Ama bunlar da sınırsız değil. Kişisel inançlar topluma-kamuya giydirilmeye çalışıldığında, bu kez de başkalarına baskı yapılması tehlikesi doğuyor. Anayasadaki laiklik ilkesi, toplum düzeninin kısmen de olsa din esaslarına dayandırılmasını yasaklarken işte bu gerçeği göz önünde tutuyor. Anayasal bir kurum olan Diyanet İşleri

Başkanlığının görevi de, yurttaşların din özgürlüğünden yararlanmalarını, ama birinin özgürlüğünün bir başkasına baskıya dönüşmemesini sağlamak. Bu arada, Behice Boran, sosyalizm halka anlatılırken, sosyalizmin din özgürlüğüne saygılı olacağını söylemekle yetinmenin eksik kalacağını belirterek, TİP'in uygulayacağı program ortaya konurken, "programın, başarmak istediği işlerin Müslümanlığın esaslarına, öğretilerine aykırı olmadığı da açıklanmalıdır" (365-66) diyor.

Kitabın kalkınma yöntemine ayrılmış bulunan yedinci bölümü, eserin "ağır toplarından" biri. Burada TİP'in uygulayacağı iktisat siyaseti, bunun için bankacılığın, sigortacılığın ve dış ticaretin devletleştirilmesinin niye gerekli olduğu, planlamanın devlet kesimi ile özel kesim için nasıl işleyeceği, hangi yatırımlara öncelik verileceği, işletmelerin yönetiminde işçi temsili, toprak reformunun hangi esaslara göre ve nasıl uygulanacağı, tarımın nasıl modernleştirileceği, yalnızca alım-satım değil üretim kooperatifçiliğinin de nasıl destekleneceği, devlet kredileri, özel teşebbüsün anayasal hakları korunarak nasıl yönlendirileceği, devletleştirmenin uyacağı ilkeler, doğabilecek sorunlara da değinilerek açık yürekle anlatılıyor. Burada güdülen amaç çok açık: TİP'in öngördüğü kalkınma yönteminin, sosyalizme yönelik olduğu için, bizim gibi azgelişmiş bir ülkede başarı şansı bulunan biricik program olduğunu ve bunun, anayasa kurallarıyla tam bir uyum içinde bulunduğunu ortaya koymak.

Kitabın sekizinci ve son bölümünün dış ilişkilere ayrılmasıyla bir bakıma başa dönülerek diyalektik sunuş programı tamamlanıyor. İlk bölümde, imparatorluğun son döneminde, dünya kapitalist sisteminin yarattığı baskının toplumsal değişimi nasıl zorladığı, bu zorlamayla başlatılan tepeden inme kapitalistleşme sürecinin cumhuriyette nasıl sürdürüldüğü anlatılmıştı. Bu son bölümde, kapitalist kuşatma ve zorlamanın somut olarak nasıl işlediği, Türkiye'nin hangi yollardan emperyalizmin kıskacına alındığı ve burada nasıl tutulduğu, başta Amerika'yla imzalanan

ikili antlaşmaların ve NATO ittifakının emperyalizme bağımlılığın hukuk çerçevesini nasıl kurduğu, dış "yardımların", kredilerin, yabancı sermaye yatırımlarının nasıl bir sömürü düzeneği oluşturduğu ayrıntıları ile ortaya konuyor. NATO ittifakının, ikili antlaşmaların ve uzun vadede Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerin Türkiye'nin bağımsızlığını nasıl tehlikeye düşürdüğü gözler önüne seriliyor. NATO'nun "topyekûn mukabele" yerine "esnek mukabele" stratejisini benimsemesiyle, SSCB'yle sınırdaş bir ülke olan Türkiye'nin güvenliğinin nasıl büyük bir tehdit altında bırakıldığı, ABD'yle imzalanan ve hiçbir NATO ülkesinin benzerini imzalamadığı 5 Mart 1959 "işbirliği" antlaşmasının, kukla bir hükümetin, uluslararası komünizmin "bilvasıta" [dolaylı] tecavüzüne uğradığı bahanesiyle Türkiye'ye nasıl Amerikan silahlı güçlerini davet edebileceği gösteriliyor. Bütün bu tehlikelere işaret edildikten sonra da, Türkiye'nin bağımsızlığını ve güvenliğini sağlayacak bir dış siyasetle savunma siyasetinin hangi esaslara dayanması gerektiği anlatılıyor. Bu arada, böyle bir dış siyasetin nasıl bir silahlı güç gerektirdiği de açıklanıyor.

5. Kitabın Kaynakları

Behice Boran'ın *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları* kitabının, yazarın köklü Marksizm ve Türkiye bilgisi ile güçlü çözümleme yeteneği dışında, kullandığı kaynak sayısı son derece az. Bunları kitapta veriliş sırasına göre sayıyorum:

Einstein and Y. Infeld, *The Evolution of Physics*, Simon and Schuster, W.Y. (65)

Oscar Lange, *Political Economy*, vol. I, *General Problems*, Pergamon Press, 1963 (66)

Behice Boran, "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet", *Yön*, 28 Kasım 1962 (67)

Ömer Celâl Sarç, *Tanzimat ve Sanayimiz*, M.V. Maarif Matbaası, İstanbul, 1940 (72)

Bülent Köprülü, *Toprak Hukuku Dersleri*, Fasıl I, 1958 (76)

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin hazırladığı *Tarih*, cilt IV (87, 109)

İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı, 1964-65*, Yayın No: 510 (300)

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 56. B., 17-2-1967 (423)

İsmail Soysal, *Türkiyenin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasî Andlaşmaları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara (425)

Memduh Yaşa, *Devlet Borçları*, 1965 (440)

TİP Bilim ve Araştırma Bürosu'nun yaptığı araştırmalar (238, 263, 428, 443, 445)

Yıllık Ekonomik Rapor, 1968, Tablo IV, 1 (447)

Sadun Aren'in 1968 Bütçe Kanun Tasarısı üzerinde Meclis'te yaptığı konuşma (449)

Bu sayının azlığının iki büyük nedeni var. Birincisi, Behice Boran'ın kitabının, kendi türünde, Türkiye'de çıkmış ilk kitap olması. İkincisi ise, yararlanabileceği kaynakların nesnel azlığı.

6. Kitabın Tezleri

Behice Boran'ın bu kitapta savunduğu görüşleri, konularına göre kümelendirerek aşağıda sıralıyorum: (Her kümede verilen rakamlar, yeni basımın bu konuyla ilgili sayfalarına göndermede bulunuyor.)

1- Sosyalizmin temeli bilimdir. Bilim, kesinlikle, önyargısız bir nesnellik ve eksiksiz bir düşünce özgürlüğü gerektirir. (58, 59)

Ancak sosyalizm, aynı zamanda bir sınıf ideolojisidir. Bilimsel kuşkuculuk ile ideolojik mücadele arasında bir gerilim bulunması normaldir. Ama sonuçta, bu iki yan birbirini besler. (199, 200)

Bilimsel araştırmada en önemli nokta, toplumun tarihsel gelişim doğrultusunu yakalamaktır. Bunun için de, öncelikle toplumsal yapıya, yani üretim güçlerine, üretim ilişkilerine, toplumsal sınıf ve katmanlara bakmak gerekir. (63, 66)

Çok karmaşık gerçekler incelendiğinde, bilimsel yöntem, önce ana ilişkilerin ortaya konmasını, sonra da, bu modelin özgül koşullarla, "müdahale edici şartlar"la işlenerek gitgide somut gerçeğe daha yakın hale getirilmesini gerektirir. (247)

Toplumsal gelişmede tek taraflı bir belirlenim yoktur. Yine de, "evrimsel zaman" bakış açısında, insanın doğayla alışverişini belirleyen üretim güçlerinin, bağımsız değişken olduğu kabul edilmelidir. (68, n. 5)

2- Batı, dıştan zorlamayla değil, kendi iç gelişmesinin sonucu olarak sanayileşmiştir. Azgelişmiş ülkeler ve bu arada Türkiye ise, Batılı toplumların baskısı altında ve yarı bağımlı durumda değişmeye zorlanmıştır. Türk toplumunun sorunları incelenir ve çözüm yolları aranırken bu durum ilk dikkate alınması gereken temel etmendir. (66)

3- Feodalizmde temel servet topraktır, temel üretim tarımdır, temel gelir biçimi ranttır. Osmanlı toplumu bu ana özellikleri taşıdığı için, feodal olarak nitelenebilir. Öyleyse, Batıda kapitalizm kurulurken, biz genç bir toplumun bütün enerjisiyle merkezi feodal bir imparatorluk kurduk. (67, 68, 70)

4- Batı kapitalizminin Akdeniz merkezli olmaktan çıkması bizi dünya kapitalist ilişkilerinin ana yolunun dışında bıraktı. Batı hammadde elde etmek ve pazar genişletmek için bize baskı yapmaya başlayınca askeri zayıflığımız ortaya çıktı. Bunun üzerine, on sekizinci yüzyılın sonundan itibaren, asker-sivil kadrolar aracılığıyla yukarıdan aşağı, tepeden inme bir yenileştirme hareketi başlattık. Batı baskısıyla giriştiğimiz bu yenileştirme, en çok tarımdaki üst sınıfların işine yaradı. (73, 75)

5- Ulusal Kurtuluş Savaşımız, dışa dönük yönüyle antiemperyalist bir savaştı, içe dönük yönüyle azgelişmiş ülkelere özgü bir burjuva devrimiydi. Savaş bitince egemen bürokrat tabakanın çevresinde, yeni palazlanan burjuvazi (tüccar, müteahhit, ikinci derecede sanayici ve bankacı) ile büyük toprak sahipleri kaldı. Sınıf farkları henüz çok derinleşmediği için Halk Partisi, herkesin partisi olma iddiasıyla ortaya çıktı. Bir parti aynı zamanda bütün sınıfların partisi olamazdı. Yönetici kadro, toplum yapısının değişmesini tarım, ticaret, sanayi ve bankacılıkta kapitalist üretim ve değişim ilişkilerinin gelişmesine bıraktı. Gericiliğe karşı çıkarıldığı ileri sürülen Takriri Sükûn Kanunu da en çok işçilere karşı baskı için kullanıldı. Bu durum 1960'a dek sürdü. (78, 79, 87, 88, 90, 91)

6- 1940'tan sonraki savaş yılları, her ne kadar Türkiye bu savaşın dışında kaldıysa da, Türk toplumunu etkilemekte gecikmedi. Bu etki her şeyden önce dış ticarette kendisini gösterdi. Dışalım malları darlığı istifçiliğe, vurgunculuğa yol açtı. Emlak, arsa spekülasyonu aldı yürüdü. Böylece burjuvazide bir sermaye birikimi oldu. CHP'ye karşı kurulan Demokrat Parti, palazlanmış olan burjuvazi ile toprak ağalarının, kasaba eşrafının devleti doğrudan doğruya kendi ellerine geçirmeleri, bürokratik tabakayı ikinci plana iterek ona üstün bir duruma gelmeleri çabasını ifade ediyordu. Ne var ki, çok partili düzende halkın oy hakkını ciddiye alıp ona sahip çıkması ve kendini ezen, horlayan, dertlerine çare bulmayan bir devlet yönetiminin temsilcisi ve sorumlusu olarak gördüğü CHP'yi alaşağı etmesi siyasal alanda devrimci bir davranıştı. 1950-60 arasındaki DP-CHP mücadelesi, güçlenen şehir burjuvazisi ve burjuvalaşan büyük toprak sahipleriyle yönetici kadro, bürokrasi arasında bir iktidar mücadelesiydi. (92, 97, 99, 105, 107)

1945-1960 döneminde, bu iç mücadeleler ve gelişmeler olurken, Türkiye'nin dış siyasetinde de temelden bir değişme oldu. Bu değişiklik Türkiye'nin iç durumunun, sosyal yapısının dış

politikada yansımasıydı. Türkiye, başta Amerika olmak üzere kapitalist dünyaya kapılandı. (107, 111)

7- 27 Mayıs 1960 hareketi bürokrasinin ve onunla birlikte 'aydın' orta tabakanın, iktidar mücadelesinde, ordunun müdahalesiyle, komprador (dışa bağımlı) burjuvaziyi ve toprak ağalarını DP'nin şahsında alt etmesiydi. 27 Mayıs hareketinin verdiği en önemli sonuç yeni anayasa ve yarattığı fikir ve söz özgürlüğü ortamı oldu. 27 Mayıs 1960'tan sonradır ki, sosyalizm, ilk defa yasalar çerçevesinde, meşru bir fikir akımı ve siyasal hareket olarak ortaya çıkma olanağını buldu. Türk işçi sınıfının on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısına kadar geriye uzanan bir mücadele tarihi vardır. Tarihsel ve toplumsal açıdan bakıldığı zaman TİP'in kuruluşunun ülkenin genel siyasal gelişmesi içinde ve özellikle işçi sınıfı hareketinin tarihsel çizgisinde aldığı yer açıkça belli olur. Türkiye'nin koşullarında sosyalist hareketi yukarıdan aşağıya bir aydınlar hareketi olarak başlatmak mümkün değildi. (112, 114, 122, 124, 125, 126, 127, 132, 138, 139)

8-Enternasyonalizm konusunu değerlendirirken, her konuda olduğu gibi öncelikle sosyal yapıya bakmak gerekir. Gerçek şudur ki, her ülkenin işçi sınıfı dünya olaylarından, uluslararası ilişkilerin akışından, öncelikle kendi toplumu, kendi ekonomisi yoluyla etkilenir. Uluslararası ilişkilerde mutlak eşitlik ve bağımsızlık ilkelerinin uygulanması, son kararın her ülkenin kendisine bırakılması tezi 'burjuva milliyetçiliği' olarak nitelendirilmemelidir. Bu zorunluk, millet topluluklarının temel birimler olması nesnel gerçeğinden kaynaklanmaktadır. (188, 203, 211, 225)

9- Kişi olarak insanlar, sınıf olarak işçi ve emekçi sınıflar, kendi giriştikleri eylemlerle deneyim, bilgi ve bilinç kazandıkları gibi, toplumlar da, başka toplumların deneyimlerinden, bilimsel birikimden ne kadar yararlansalar da, son tahlilde kendi eylemleriyle deneyim kazanırlar, gerçeği öğrenirler. En kısa ve en

hatasız yol budur. Kuramda ve uygulamada yanlış yapmaktan korkulmamalıdır. Öğrenmede, yanlışın öğretici bir işlevi vardır. (221, 223)

10- Türkiye'de sosyal sınıflar ve sınıflararası ilişkiler elbette sanayileşmiş Batılı toplumlarınkinden farklı bir durum gösterir. En büyük fark, Türkiye'nin kapitalist-emperyalist toplumların sömürüsü altında bağımlı bir ekonomi oluşundan doğuyor. Dışalımcı-dışsatımcı sınıflar yabancı sermaye ile işbirliği ve ortaklık halindedir ve bu durumda olmayan unsurlar dahi yabancı sermayeden ve yabancı kredilerden yanadır. Ağır borçlanmaya yol açan, özel şartlı dış krediler ve yabancı sermaye aslında yerli sanayici burjuvazinin gelişmesini de kösteklemektedir, ama yerli burjuvazi iç pazarı kendi başına geliştiremediğinden, sanayileşmeyi ve tarımın kalkınmasını sağlayamadığından, yabancı sermaye ile işbirliği ve ortaklık edip şimdikinden daha üstün kâr sağlamaya razı olmaktadır. Bu nedenle sanayici burjuvazi de komprador (yabancı sermayenin aracısı) haline gelmektedir. Bu durumda dış sömürü ile iç sömürü sistemleri birbirine geçmiş haldedir. Dış sömürünün ve dışa bağımlılığın yerli egemen sınıflar aracılığıyla sürdürülmesi, Türkiye'de esas sınıfsal kutuplaşmanın, temel çelişkinin, tüm egemen sınıflarla tüm emekçi sınıflar arasında olması sonucunu doğurmaktadır. (238, 239, 240)

11- Bütün toplumlarda işçileri sömürüye karşı direnme yönünde toplu mücadeleye ve daha sonra sosyalizme iten koşullar Türkiye için de geçerlidir. İşçi apaçık, dolaysız bir sömürü ilişkisi içinde olduğu ve bu sömürünün kaynağı olarak da karşısındaki somut işvereni gördüğü için ücretini yükseltmek, çalışma saatlerini kısaltmak, işyerindeki tehlikeli koşulları düzeltmek vb. amaçlar için işverene karşı mücadeleye girişir. Bu mücadele zamanla örgütlenerek birleşik mücadele biçimini alabilir. Bu nedenle, bütün emekçi sınıflar içinde işçi sınıfı toplu ve örgütlü

mücadeleye en yatkın, en elverişli sınıftır. İşçi sınıfı öncülüğü, ona sosyalist kuramca veya partilerce tanınmış bir ayrıcalık değil, toplum yapısının, gelişme yasalarının incelenmesi sonucu yapacağı öngörülen -ve umulan- tarihsel bir görevdir. İşçi sınıfını daha büyük sayılarda sosyalist hareket içine katmak, bu hareket içinde onun en bilinçli, en disiplinli ve mücadeleci unsur haline gelmesini, kadroları yetenekli bir şekilde doldurmasını sağlamaya çalışmak şüphe yok ki TİP'in başta gelen amaç ve ödevlerinden biri olmak gerekir. (241, 242, 245)

12-.Topraksız ya da az topraklı yoksul köylü kitleleri, azgelişmiş ülkelerde ve de Türkiye'de sosyalist hareketlerde önemli rol oynayabilecek durumdadır. Köylü nüfus içinde huzursuz, halinden şikâyetçi bir başka sınıf da ancak geçinecek kadar toprağı olan ya da kiralayabilen, pazar için yüksek değerde ürünler yetiştiren, fakat bunları düşük fiyattan elden çıkarmak zorunda kalan küçük üreticilerdir. Köylü kitlelerinin sosyalist harekete katılmalarını kolaylaştıran bir yardımcı etmen de köylülerin işçiler gibi, günlük geçimlerini sağlamak bakımından doğrudan doğruya bir 'patron'a bağlı olmamalarıdır. Bütün bu nedenlerle köylü kitleleri sosyalist harekette çok önemli rol oynayabilirler. Ama bu, köylü sınıfının sosyalist harekette öncülüğü anlamına gelmez. (256, 257, 258, 259)

Küçük sanatkâr ve esnaf sınıfı, çalışma, yaşama şartları ve gelir açısından, işçilere yakın olan bir düzeyden kapitalist üretimin eşiğindeki, modern donatımlı küçük sanayi ve orta ticaret düzeyine kadar uzanır. Bu sınıfın üst düzeyinde olanlar orta burjuvazi durumundadırlar ve Anadolu kasabalarında, özellikle tefecilik dolayısıyla, köylü ile sıkı temasları vardır. Buna karşılık, küçük kasabalarda ve şehirlerin kenar mahallelerinde, küçük sanatkâr ve esnaf sınıfının sayıları bilinmeyen büyük bir kısmı çok zor durumdadır. Büyük sermayenin baskısı altındadır, kredi, ucuz ve kaliteli hammadde bulmak ve ürünlerini

piyasaya sürmek zorlukları içindedir. Özellikle Anadolu kasabalarında ve ilçelerinde bu sınıftan insanlar sosyalizmle ilgilenmekte, Türkiye İşçi Partisi'nde etkin rol oynamaktadırlar. (259, 260, 262, 263)

13- Sosyalist kuramı ve bilimsel yöntemini ilk geliştirenler burjuvaziden kopmuş, işçi sınıfı ile kader birliği yapmış aydınlardır. Sosyalizmin o günden bu güne her toplumda önce aydınlar arasında bir fikir akımı olarak tutulduğu ve sosyalizmi işçilere öğretmede, hareketi başlatıp yürütmede aydınların etkin rol oynadığı görülmüştür. Bu durum toplumdaki işbölümü yapısının sonucudur. Aydınların tam bir düşünce özgürlüğüne gereksinimleri vardır. Ne var ki, düşüncelerini serbestçe geliştirirken sosyalist aydınlar, nihai ölçütün toplumun bir bütün olarak ilerletilmesi olduğunu da göz önünde tutmak zorundadırlar. Bu da, baskıya dayanan değil, özgürce benimsenen bir disiplini gerekli kılar. (266, 267, 268)

Devlet yönetimi ile iç içe olmak, aydınlara hem tutucu, hem de ilerici bir nitelik vermektedir. Halka tepeden bakan aydın tutucudur. Buna karşılık bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm davasında halkla el ele yürüyen aydın ilericidir. Bir katman olarak aydınlar, bağımsız hareket edemezler. Devlete egemen olduklarında bile, ya Türkiye'de hep olduğu gibi iktisaden güçlü sınıf ve katmanlara ya da sömürülenlere hizmet ederler. Halka hizmet, ancak halkın örgütlü katılımını sağlamakla olur. (268, 269, 270, 271, 272)

Okuyan gençlik arasında ülke sorunlarına ve hele sosyalizme ilginin artması doğaldır. Hem genç, hem de okuyor olduğu için bu katman, nüfusun en uyanık, en canlı bir kesimini oluşturur. Bugünkü gençlik hareketinin niteliği savaşa karşı, barıştan yana olmaktır. Özgürlük, eşitlik, gerçekleri öğrenme, aldatılmama, ikiyüzlülükten uzak doğal ve sade bir yaşam başta gelen istekler olarak görülmektedir. Gençliğin istekleriyle emekçi halk kitlelerinin, işçi sınıfının, henüz farkına varmış

olsunlar veya olmasınlar, gerçek gereksinimleri ve istekleri aynı doğrultudadır. Bu iki toplumsal gücün özgürce, yani bireyin kendi iradesiyle gönülden kabul ettiği bir disiplinle, hoşgörülü, insancıl bir sosyalist hareket içinde birleşerek bozuk toplumsal düzenleri değiştirmesi hem gençliğin, hem halkların sorunlarını çözecektir. (284, 285, 286, 287, 289, 290)

14- Toplumun sınıf ve katmanları arasında farklılaşma, dikey yapıyı oluşturur. Bölgeler arasındaki farklılaşma, büyük merkezlerle kasabalar, kentle köy arasındaki farklılaşma ise toplumun yatay yapısını oluşturur. Kapitalist sistem, sınıflar arasında uçurumlar yarattığı gibi, kent-köy ayrımında ve bölgeler arasında da, çok keskin farklılaşmalara yol açar. Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizin geri kalmışlığı, yalnızca ekonomi ve kültür alanında değil, bütün toplumsal yapılarda kendini gösterir. (295, 298, 299, 300)

Bu azgelişmiş bölgelerimizde, kapitalizmden kaynaklanan gelişme farklılaşmasının yanı sıra, bilimsel anlamda "müdahale edici bir etmen" de görülür. O da bölge halkının çoğunluğunun ana dilinin Türkçe olmaması, en çok Kürtçe, bir ölçüde de Arapça olmasıdır. Bu etmen, bölünme korkusuyla, bu bölgeler halkı üzerinde özel bir baskı uygulanmasına yol açmaktadır. Gerçekte bu kısır döngü, bölünme tehlikesini azaltacağına artırmaktadır. Sonuçta bugün bu bölgelerin halkı için kimliklerinin saygı görmesi sorunu, en aşağı kalkınma sorunu kadar önem kazanmıştır. (300, 302, 303, 304, 307)

15- 1961 Anayasası, hem sınıf gerçeğini kabul ediyor, hem de hiçbir sınıfa ayrıcalık tanımıyor. Anayasa, komünist olsun faşist olsun her türlü sınıf diktatörlüğünü yasakladığı gibi, halka tepeden inme hizmet götürme iddiasıyla girişilecek bir diktatörlüğü de dışlıyor. (314)

Anayasa, 'sosyal devlet' ilkesini öngörmekle, yasa karşısında eşit olan sınıfların gerçekte eşitsiz olduklarını, bu eşitsizli-

için emekçi sınıfları kollayan siyasetlerle giderilmesi gerektiğini kabul ediyor. Başka bir deyişle, anayasa yalnızca siyasal değil, iktisadi demokrasiyi de öngörüyor. (315, 316, 318)

Ulusal irade çoğunluğun iradesiyle özdeş olsaydı, muhalefet partilerinin varlığının bir gerekçesi kalmayacağı gibi, bu partilere oy veren yurttaşların oylarının da hiçbir değeri olmazdı. Ulusal irade, iktidarın baskın gücünün yanı sıra muhalefetin de göreli gücünü içeren bileşik bir iradedir. Demokrasi, ulusal iradenin böyle anlaşılıp ona saygı gösterilmesini gerektirir. (322, 323)

Anayasa, a) 'sosyal devlet' ilkesini kabul edip emekçilere özel haklar tanımakla; b) iktisadi yaşamı başıboş bir rekabete terk etmeyip planlı kalkınmayı ve bu arada toprak reformunu benimsemekle; c) özel mülkiyet ve özel teşebbüs konularında kamu yararına öncelik vermekle; ç) sosyal adalet ve tam çalışma esasını öngörmekle; hiç kuşkusuz, halktan yana bir anayasadır. (332, 333)

Halk kitleleri bu anayasaya sahip çıktığı ölçüde, sınıflararası dengeye dayanan demokrasi düzeni gerçek anlamıyla kurulmuş olur. (334)

Egemen sınıflar ve destekçileri Amerika, TİP'in bu anayasaya dayanarak yasal yoldan iktidara gelmesini engellemeye kalkışırlarsa, o zaman meşru 'direnme hakkı' doğar ve sonucu, o günkü güç dengesi belirler. (335, 336, 337)

16- Toplumbilimsel açıdan bakıldığında, dinin, biri kişisel, öteki kamusal olmak üzere, başlıca iki yönü vardır. (351)

Çağdaş toplumlarda geçerli ilke laikliktir. Bunun gereği, kişinin inancında ve ibadetinde özgür olması, hiçbir baskıya uğramaması, bunu sağlamanın güvencesi olarak da, devletin hiçbir dine ayrıcalık tanımaması, toplumsal ve kamusal yaşamı din kurallarına oturtmaya kalkışmamasıdır. 1961 Anayasası bu iki gereği açık ve güçlü bir biçimde göz önünde tutmaktadır. (352, 353)

Osmanlılar Batı karşısında tutunabilmek için tepeden inme yenileştirme hareketine girişince, bu yönde içsel bir gereksinim

duymayan teokratik Osmanlı toplumunda bir ikilik baş gösterdi. Durumu daha da kötüleşen halk, suçu bu yenileştirme hareketinde gördü ve bildiği tek sağlam ideoloji olan dine sarıldı. Bir kesim aydın ise buna bakarak halkı 'gerici' olmakla suçladı. Oysa gericilik, halkın haklı tepkisinin biçimine bakarak değil, ancak toplumsal yapı göz önünde tutularak teşhis edilebilir. (356, 357)

Egemen sınıflar, din kisvesi altına yobazlığı, kendi sömürü düzenlerini sürdürmek için kullanmaktadırlar. Başka bir ideoloji bilmeyen halk da, Batılılaşmış burjuvazinin lüks yaşamına duyduğu tepkinin de yardımıyla, bunlara kanmaktadır. İleride, anayasal düzeni, özellikle de sosyalizmi bastırmada bu sözde halk hareketlerinin kullanılma tehlikesi vardır. (362, 363)

Anayasanın laiklikle ilgili hükümleri, sosyalist hareketin siyasetine tamamen uygundur. Ancak bununla yetinmeyip halka sosyalist siyasetin kesinlikle dine karşı olmadığı, sadece dinin sömürü yolunda kötüye kullanılmasına karşı olduğu açık seçik bir biçimde anlatılmalıdır. (363, 364, 366)

11- Cumhuriyetin ilanının üzerinden neredeyse yarım yüzyıl geçmiş olmasına karşın Türkiye gerçek anlamda kalkınamamıştır. Üzerinde durulması gereken sorular şunlardır: Türkiye, sahip olduğu doğal kaynakların, emek gücünün, teknik kadrolarının sağladığı olanakların izin vereceği azami ölçüde kalkınıyor mu? Gelişmiş toplumlarla arayı makul bir sürede kapatacak hızda kalkınıyor mu? Ve nihayet, sosyal adalete uygun, büyük halk çoğunluğunun refahını, mutluluğunu sağlayacak şekilde kalkınıyor mu? (371, 372)

Batıda kapitalist yoldan gelişme, birtakım özel koşulların varlığı sayesinde gerçekleşmiştir: Batılı ülkeler bütün dünyayı en kaba ve acımasız yöntemlerle pervasızca soyabilmişlerdir; kendi devletleri kapitalizmin korunması ve desteklenmesi için kendilerine ayrıcalıklı haklar sunmuştur; kendi emek güçlerini havsalanın almayacağı koşullarda sömürebilmişlerdir. Batıda

sermaye birikimi ve kalkınma böyle sağlanmıştır. Bugün azgelişmiş ülkeler ve bu arada Türkiye için, bu yolların hepsi kapalıdır. Dolayısıyla bugün artık Batının kullandığı kapitalist yoldan kalkınma olanaksızlaşmıştır. (373, 374)

Azgelişmiş ülkeler ve bu arada Türkiye, doğrudan doğruya sosyalist bir düzene de geçemezler. Bu ülkeler öyle bir kalkınma yöntemi uygulamak zorundadırlar ki, bu, hem (1) Batıda kapitalizmin başardığı tarihsel görevi başarmalı, yani derebeylik kalıntılarını tasfiye etmeli, yeterli sermaye birikimini sağlamalı, sanayileşmeyi hızla başarmalı, toplumu modern teknoloji ile donatmalıdır; (2) hem de bu toplumların özel niteliğine, koşullarına uygun olmalıdır; sosyal adalet sağlanmalı, emekçi kitleler korunmalıdır. (377)

Böyle bir kalkınma yolunu, bozuk düzenden beslenen sömürücü egemen güçler açamaz. Dolayısıyla, kalkınmanın ilk koşulu, siyasal iktidarın emek güçlerinin eline geçmesidir. (377, 378, 379)

Yapılacak işin esası, kapitalist değil sosyalist içerikli bir devlet sektörü yaratmak ve bunu ekonominin lokomotifi haline getirmektir. Bunun için, dış ticaret, bankacılık, sigortacılık devletleştirilmeli, ekonomi herkes için bağlayıcı bir plana bağlanmalı, kamu parasını müteahhitlere peşkeş çeken ve bunların birtakım bürokratlarla özel ilişkiler kurmalarına olanak veren ihale usulü kaldırılmalı, planın hazırlanmasında da, işletmelerin yönetiminde de, emekçiler örgütlü olarak yönetime katılmalı, devlet üreticilerle doğrudan doğruya ilişkiye girmeli, kamu malları kamu taşıtlarıyla taşınmalı, alım satımlarda kamu kesiminde fiyatlar planın gereklerine göre belirlenmeli, kamu işletmelerinin kazançları, yeni yatırımlar ve öteki kamusal harcamalar için pay ayrıldıktan sonra, o işletmede çalışan emekçiler arasında bölüştürülmeli, kalkınmada sürekliliği sağlayabilmek ve ulusal bağımsızlığı güvenceye alabilmek için ağır sanayiye öncelik verilmelidir. (380, 381, 382, 383)

Planın, iktisadi teşvikler ve yaptırımlar kullanılarak, özel kesim için de bağlayıcı olması sağlanacaktır. Yabancı şirketler ve kamu hizmeti gören büyük işletmeler dışında, devletleştirme yoluna gidilmeyecektir. Küçük sanatkâr ve esnaf ve hatta küçük ve orta sanayi işletmeleri devletleştirilmeyecektir, çünkü bunları devletleştirmekte kamu yararı yoktur; tersine, bunların devletleştirilmesi devletin başına bir sürü kırtasiyecilik işleri, ıvır zıvırla uğraşma durumu açar. Öte yandan, kesinlikle, 'halka açık' anonim şirketler kurma yoluna gidilmeyecektir. Bu yöntem, tam bir aldatmacadır. Bu yöntemde, bir şirketin yüzde iki, üç hissesine sahip büyük sermayedarlar o şirketin yönetimini ele geçirmekte, küçük pay sahiplerine ne kadar temettü dağıtılacağına karar vermekte, bu tür şirketleri başka şirketlerin yönetiminde söz sahibi kılarak bir sermaye şebekesi aracılığıyla ekonominin kilit noktalarına ağırlıklarını koymaktadırlar. Şirketleri 'halka açmak', halka yalancı bir 'sahiplik duygusu' vererek halkın küçük tasarruflarını da büyük sermayenin emrine vermekten başka bir anlama gelmez. (383, 384, 385, 386)

Tarımda kalkınma için, toprak ve tarım reformu birlikte yürütülmelidir. TİP ilk aşamada, 500 dönümün üstündeki çiftlikleri kamulaştıracaktır. Ancak yöresine göre, bu sınırın altına da inilebilecektir. Önce, bir toprak reformu kamu örgütü kurulacaktır. Bunun yanı sıra, her köyde gizli oyla yoksul köylülerden oluşan reform kurulları oluşturulacaktır. Bu örgüt ve kurullar, her yöre için bir köylü ailesine ne büyüklükte bir çiftlik bırakılması gerektiğini kararlaştıracak ve dağıtımı ona göre yapacaktır. Ayrıca, bütün Türkiye'de tarım istasyonları kurulacak, bunlar köylülere ekilecek ürün, kullanılacak tohum, uygulanacak çağcıl yöntemler konusunda öncülük edecek, piyasadan çok daha ucuz fiyata traktör, biçer-döver gibi tarım taşıt ve araçlarını sağlayacaklardır. Tefecilik ortadan kaldırılacak ve köylüye ucuz kredi sağlanacaktır. Büyük toprak mülkiyetinin tasfiyesi hem toprak ağaları sınıfının ülke üzerindeki gerici nüfuzuna

son verecek, hem de mülkiyetin yaygınlaşması, artık kendisi için çalışacak köylünün veriminin yükselmesine ve tarımda, sanayiye aktarılabilecek bir birikimin oluşmasına olanak verecektir. (387, 388, 389)

Son olarak şu da belirtilmelidir ki, sosyalizm bir kalkınma yönteminin çok ötesinde bir şeydir. Kalkınma, halkın refaha erişmesi, insanca yaşamanın ilk koşulu olduğu için üzerinde durulmaktadır. Yoksa gerçekte sosyalizm, her bireyin, kendi kendini aşa aşa, insanlığını gittikçe daha yüksek düzeylerde gerçekleştire gerçekleştire yaşaması demektir. Sosyalizm, en gerçek, en yüksek, en geniş anlamda ahlaki bir düzendir. (394, 395)

18- Antiemperyalist (yani bağımsızlıkçı), antifeodal (yani demokratik) ve antikapitalist (yani sosyalist) mücadelenin birlikte yürütülmesi bir tutarsızlık değil, aksine, her üç mücadelenin başarılı olmasının koşulu olan diyalektik bir zorunluktur. Çünkü ancak böyle bir strateji, her üç mücadelenin en sağlam, en kararlı, en sonuç alıcı gücü olan işçi sınıfının siyasal öncülüğünü güvenceye alır. Bu öncülük olmadan, üç mücadele de uzun erimde başarısızlığa mahkûmdur. Emperyalizmin de, gericilik karşısında demokrasiyi koruyamamanın da, emek gücünü iktisaden sömürmenin de baş sorumlusu burjuvazidir. Burjuvaziye kafa tutabilecek biricik güç ise, işçi sınıfının öncülüğündeki emekçi kitlelerdir. Antikapitalist mücadele ertelenerek işçi sınıfı seferber edilemeyeceğine göre de, üç mücadeleyi birbirinden ayırmak, her üçünü de başarısızlığa mahkûm etmekten başka bir anlama gelmez. (404, 405, 406)

19- Bağımsızlık, ancak herkese karşı korunuyorsa bağımsızlıktır. Yoksa, II. D. S.'ndan sonra bizde olduğu gibi, Sovyetler Birliği'ne karşı bağımsızlığımızı koruyacağız diye ABD'ye bütünüyle teslim olmamızın bağımsızlıkçılıkla bir ilgisi yoktur. Amerika ile 1947'de ve 1948'de imzalanan savunma ve iktisadi işbirliği antlaşmaları, uluslararası düzenin temel kurallarına aykırı olarak,

bizi Amerika'nın hem o sırada kabul ettiği, hem de daha sonra çıkarabileceği yasal düzenlemelere tabi kılmıştır. Türkiye'nin siyasal, mali ve iktisadi bağımsızlığı çok ciddi biçimde zedelenmiştir. (411, 412, 413, 414, 415)

NATO yalnızca bir askeri ittifak değil, sürekli bir askeri işbirliği örgütüdür. NATO antlaşması birtakım 'ortak değerlerin' savunulmasını hedef edinmiştir. Bunların temeli kapitalist düzendir. Bu antlaşmaya dayanarak ABD'yle, bağımsızlığımızla asla bağdaştırılamayacak bir dizi ikili antlaşma yapılmıştır. Bunlara 'uygulama anlaşması' denip TBMM'den ve kamuoyundan gizlenmiştir. (417, 418, 419, 420, 421)

Türkiye'deki askeri üslerin hangisinin NATO üssü, hangisinin Amerikan üssü olduğu belli değildir. Aslında, sonuç hep aynıdır. Çünkü NATO üslerinin kullanılması antlaşmaya taraf olan ülkelerden 'birine' bırakılmaktadır. Bu güne dek de NATO Konseyi üslerin kullanımını hep bu işe talip olan ABD'ye bırakmıştır. Bu üslerdeki kimi silahların varlığı bile bilgimizin dışındadır. Geçmiş uygulamalara bakılırsa, bu üslerin ne için kullanıldığı konusunda da bilgimiz kısıtlıdır. Örneğin, 1958'de Lübnan'a Amerikan müdahalesi İncirlik'ten yapılmış, 1960'ta Sovyetler Birliği üzerinde düşürülen U-2 casus uçağı yine İncirlik'ten havalanmıştır. Bunlardan sonradan haberimiz olmuştur. Bu durum, bağımsızlığımızla bağdaşmaması bir yana, bizim için büyük bir tehlike kaynağıdır. (421, 422)

Bütün bunlara karşılık, NATO bize otomatik bir koruma da sağlamamaktadır. Antlaşmanın beşinci maddesine göre, taraflardan birine bir saldırı olduğu takdirde, ötekiler kendilerine uygun bir biçimde yardıma geleceklerdir. Bu, illa da silahlı yardım olmayabilir. Hatta hiç olmayabilir. Nitekim, Başkan Johnson 1964'te, Kıbrıs bunalımı dolayısıyla İnönü'ye gönderdiği mektupta, henüz barışçıl yollar tükenmemiştir, müdahale ederseniz ve Sovyetler Birliği buna karşı çıkarsa, NATO üyesi devletler Türkiye'ye yardım edip etmemeyi düşünür, demiştir.

Özetle NATO, Türkiye'yi korumak bir yana, güvenliğini ve ulusal çıkarlarını tehlikeye atmaktadır. (424, 427, 428)

20- Türkiye, kendisini Üçüncü Dünyanın önderi kılabilecek bir geçmişe ve birikime sahiptir. TİP'in öngördüğü programı gerçekleştirip kapitalist olmayan bir yolla kalkınmayı başarabilirse, tarihte ilk ulusal kurtuluş savaşını vermiş olmanın şerefine, kendi koşullarına uygun, bağımsız ve demokratik yoldan sosyalizmi gerçekleştirmenin ilk örneğini verme şerefini de eklemiş olacaktır. Bunu başarmak, Türk sosyalist hareketinin hem Türk halkına karşı ulusal görevi, hem de yeni bağımsızlığına kavuşmuş veya kavuşmakta olan dünya milletlerine ve sosyalizme karşı tarihsel görevidir. (461, 462)

İKİNCİ BASKIYA

GİDERKEN

Birinci baskının yayınlandığı 1968 Mayıs ayı sonlarından bu yana yurtta ve dünyada yer alan bir kısım olaylar ve oluşumlar bu kitapta incelenen bazı konularla ilişkindir. Onun için, kendimce gerekli gördüğüm yerlerde, bazen kısa, bazen uzunca eklerle konuyu genişlettim. Yazılış bütünlüğü bakımından, genişletilen kısımların yeniden kaleme alınması daha uygun olurdu. Ama ben düşündüm ki, ikinci baskıyı alan okuyucu eski metin nasıldı, ne gibi değişiklikler yapıldı, merak edecektir. Bunun için, üslûp veya cümle kuruluşu bakımından bir iki yerde ufak ve önemsiz değişiklik dışında eski metni olduğu gibi bıraktım. Genişletmeler, ek cümleler ve paragraflar halinde dizilip basılarak bölümlerin uygun görülen yerlerine konulmuştur.

Birinci baskının metnini aynen bırakmamın bir ikinci nedeni de var. Bilindiği gibi, Türk Sosyalist Hareketinin biricik politika örgütü ve halen en önemli kolu TİP'te bazı temel sorunlarda görüş ayrılıkları belirmiştir. Görüş ayrılıkları ve tartışmalar başladı mı, ilgili taraflar çoğu zaman bu ayrılığı geriye

doğru götürüp geçmişi de inkâr ve kötüleme eğilimi gösterirler. Bu çeşit davranışları ise ben küçüklük sayarım. Geçmişte verilmiş yargılar, geçmişe münhasır olmak üzere, aynen kalır, meğer ki, geçmişte verilmiş bir yargının o zaman için dahi yanlış olduğunu gösteren deliller, olgular sonradan meydana çıkmış olsun.

Buna karşılık, "Düne kadar beraberdiniz, aynı görüşte idiniz, şimdi bu ayrılık ne?" yollu bir soruyu, gerçekten fikir ayrılığının nedenlerini öğrenmek için sormayıp da, "Aslında mesele fikir ayrılığı değildir, kişisel anlaşmazlık, çekişmedir" yargısını çıkarmak için sormak birçok kimseye pek geçerli, cevaplandırılmaz bir itiraz gibi göründüğü halde, aslında son derece yüzeysel bir mantığa dayanır. Böyle bir muhakeme tarzı kabul edilirse, bir kere anlaşmış olan kimselerin artık ömürleri boyunca bir anlaşmazlığa düşmeyecekleri, ve yine aynı mantıkla, başlangıçta anlaşamayan, çekişen insanların da artık ömürlerinin sonuna kadar hiç bir zaman anlaşamayacakları gibi bir sonuç çıkar ki, bunun da gülünçlüğü meydandadır. Anlaşan insanlar arasında görüş ayrılığı çıkarsa –ki hayatta hep görüle gelmiştir– bu ayrılık elbette belli bir yılın bir ayında, belli bir gününde yapılan bir tartışmada, yayınlanan bir yazıda, verilen bir demeçte vb. ilk defa belirecektir. Onun için de daima bir "dün"ü, "bugün"ü ve "yarın"ı olacaktır.

Eski metin aynı bırakılıp, yeni geliştirmeler ek parçalar halinde verilmiş olmasına rağmen, eski metinle yeni kısımlar arasında düşüncede bir çelişki, tutarsızlık yok sanırım. Ek parçalarda söylenenler, düşüncemin aynı doğrultuda geliştirilmesi niteliğindedir.

Başka faktörler, saikler bir tarafa, sırf fikir düzeyinde ayrılıklar neden meydana gelir? Yani ayrılıkların düşüncenin kendisinde mündemiç nedenleri nelerdir veya neler olabilir? Bir kez iyi anlaşmış, aynı görüşte olduklarına inanan insanlar arasında bile aslında tıpatıp, tam ölçüde, mutlak bir mutabakat yoktur. Aynı cümleleri, hatta terimleri kullansalar bile bu yargı

ve kavramların her biri için tazammunu ve bunların tahlili, yorumu sonucu çıkardıkları neticeler aynı olmayabilir, hatta çok farklı olabilir. Örneğin son tartışmalar gösterdi ki, "Sosyalist uygulamada her ülke için geçerli, hazır, tek bir reçete yoktur", "Türkiyenin şartlarına uygun sosyalist yöntem" ve "sosyalizm özde tek, uygulamada çeşitlidir" ifadelerinden M. A. Aybar'ın ve benim çıkardığımız anlamlar ve sonuçlar çok farklıdır.[1] Her ülkede sosyalizme götürecek yol ve sosyalizmin kuruluşu için tek bir geçerli reçete yoktur, ama, reçeteler arasında bazı temel ortak unsurlar, benzerlikler yoktur anlamına gelmez bu. Örneğin TİP programında, iktidara gelindiği zaman büyük üretim ve mübadele araçlarının, ekonominin kilit noktasında olanlarından başlamak suretiyle devletleştirileceği, dış ticaret, banka ve sigortacılığın aynı muameleye tâbi tutulacağı, toprak reformu yapılacağı belirtiliyor. Böyle bir programı ilk öngören, böyle bir uygulamayı ilk ileri süren parti midir TİP? Başka azgelişmiş ülkeler için bu çeşit yapısal dönüşümler ileri sürülmüştür ve sürülmektedir. Hatta benzeri devletleştirmeler gelişmiş kapitalist toplumların sosyalizme geçişinde de söz konusudur. Ayrıca, "Kendi şartlarına özgü yol", "uygulamada çeşitlilik" görüşlerinden, Türkiye Sosyalizmi sui generis, nev'i şahsına münhasır olacaktır, yargısını çıkardınız mı iş değişir. O zaman bu sui generis olmak ile ne kastediliyor, daha açık seçik ve derinlemesine tartışmak gerekir. Bir toplumdaki sosyalizm uygulaması şu veya bu yanı ile, sui generis, yani başka uygulamalara benzemeyen, eşsiz (unique) nitelikler gösterebilir, ama bir ülkedeki sosyalist düzenin bütünüyle sui generis olduğu veya olacağı söylenirse, o zaman sosyalizmin muhtevada tek oluşu, bilimselliği, toplumların objektif gelişme kanunları olduğu konuları, tartışılabilir, şüpheli sorunlar haline gelebilir.

---

1 Sosyalizmin tek ve çeşitli yanları üzerindeki bu görüşler ne Aybar'ın, ne de benim ilk ortaya attığımız orijinal görüşler değildir. Sosyalist literatürde çok yazılmış, işlenmiş bir konudur ve sanırım en bilinen ve en veciz ifade şekli de, çeşitli ülkelerdeki uygulamaların "muhtevada sosyalist, şekilde millî" olacağıdır.

Yukarıda, kullandıkları dil bakımından aynı şeyleri söyler görünen insanların, dilin aracılık ettiği düşüncelerinde tam aynı şekilde düşünüyor olmayabileceklerini belirtmek için verdiğim örnek, bizi sosyalizmde çok tartışılmış olan bir konuya getirmektedir. Hep bilindiği gibi sosyalizmde bir sapma (deviation) konusu vardır ve sözü edilen sapmalar da daima çift çift alınır. Gerçeğin kendisi çelişkili olduğu için gerçek üzerine verilen yargılar da iki çelişkinin bir birleşimidir. "Sosyalizm tektir" ve "sosyalizm çeşitlidir" çelişik yargılarının her ikisi de birbirlerini sınırlayarak ve birbiri içine geçmiş bir şekilde doğrudur ve "muhtevada tek (sosyalist), uygulama biçimlerinde çeşitli (millî) dir" sentezinde ifadesini bulur. Sosyalizmin tek, evrensel olan yanlarına objektif gerçeklerin gerektirdiğinden daha fazla ağırlık, daha geniş kapsam tanınırsa, gitgide bütün toplumlar için tek model kabulüne varılır ve uygulamalarda zorluklarla karşılaşılır, çıkmazlara girilir. Çeşitlilik yanına gereğinden fazla önem verilirse ve bu yönde ısrarla gidilirse sosyalizmden tüm sapılabilir.

Tabiat ve toplum olaylarında zorunluluk ve tesadüf, bilimde mutlaklık ve görelik (*relativité*) sorunları da böyle zıt, çelişik yanların birer bileşiminde ifadesini bulur; ağırlığın şu veya bu çelişik uca kaydırılmasıyla iki yönden birine doğru sapma olur. Olaylarda zorunluluk ve bilgide mutlaklık üzerine gerektiğinden fazla ağırlık verilirse, mekanik bir materyalizm ve determinizm anlayışına kayılır; tesadüf ve görelik yanına fazla önem tanınırsa, olasılık, endeterminizm derken idealizme varılır, materyalizm reddedilmiş olur.

Üzerinde ayrı kitaplar, incelemeler yayınlanabilecek bu temel sorunlara bu 'önsöz'de değinme zorunluğunu duyuşumun nedeni şu: Sosyalizm üzerine tartışmalarımızda gördüm ki, bazıları, hatta tartışmaya taraf olanlardan bazıları, gerçekten temel bir fikir ayrılığı olduğunu kabul etmek istemediler. "Filânca şöyle demiş ve yazmış, öbürü böyle demiş ve yazmış, arada bir fark yok, fikir ayrılığı nerede?" yollu muhakeme yürüttüler.

Oysa yukarıdan beri iki noktayı belirtmeye çalıştım: Bir, dil düşüncenin aracıdır, aynı dil kullanıldığı halde dilin aracılık ettiği düşüncelerde tam mutabakat olmayabileceği meydana çıkmıştır. İki, çelişkili yargılardan bir çelişik uca fazla ağırlık vermeyi, o ucu abartmayı küçümsemek olmaz. Sosyalizmde sapmalar esasen hep böyle oluşur; hiç olmadık bir şeyi söyliyerek değil, bir gerçek payı bulunan, ama karşıtıyla birlikte tam doğru olan bir görüşü tek taraflı abartarak sapmalar meydana gelir.

Sırf düşüncenin kendinden gelen nedenler de görüş ayrılıkları doğurur. Bir nokta, düşüncenin statik değil, dinamik oluşudur. Düşünce de hareket halindedir. Oluşur, değişir. Bir başka nokta, düşünen özne insandır, ama insan bir nesne üzerine, bir şeyler üzerine düşünür. Objektif şartlar, durumlar değişince, yeni durumlar meydana gelip yeni aşamalara varılınca, düşüncede değişmeler olur. Bu değişme temel düşüncenin aynı doğrultuda gelişip yeni aşamalara varması şeklinde veya düşüncede bir yön değişikliği, hatta eski düşüncelerin reddi şeklinde olabilir. Yeni durumlarda, o zamana kadar aynı şekilde düşünüyor, aynı şeyi söylüyor görünen, hatta kendileri öyle olduğunu sanan insanlar, görüş açılarında ayrılıklar olduğunu farkederler. Yeni şart ve durumlar, düşüncelerde o zamana kadar gizli kalmış, farkedilmemiş ayrılıkların meydana çıkmasına sebep olur.

* * *

Birinci baskıyı okuyan bir arkadaş, TİP'ten çok söz etmişsin, partinin üzerinde bu kadar durmak fazla olmuş, dedi. İkinci baskı için kitabı yeniden okurken gerçekten de böyle olduğunu gördüm. Ama başka türlü olabilir miydi? diye de düşündüm. Türk sosyalist hareketi TİP bir yana bırakılarak, hatta ikinci plana alınarak incelenebilir, tartışılabilir mi? TİP'i çıkarırsanız geriye ne kalır hareketten? Sonra ben TİP üyesiyim, uzun yıllar yöneticilerinden biri olmuşum. Türkiyede sosyalist hareketi ve sosyalizmin geleceğini elbette onun çerçevesi içinde, çizgisi, ortaya koyduğu görüşler

doğrultusunda göreceğim her şeyden önce. Aksi takdirde üyesi, hele üst kademe yöneticisi olmazdım. Partiye mal olmuş görüşleri, tezleri de partiye atıf yapmadan kendi fikirlerimmiş gibi yazmak da fikir dürüstlüğü ile bağdaşmazdı. Ve nihayet TİP Türk sosyalist hareketinin biricik partisi, kitlelere şu veya bu ölçüde inebilmiş en geniş örgütü olduğuna göre TİP'in bir sosyal hareket olarak karşılaştığı ve çözmek zorunda olduğu sorunlar, genellikle Türkiye sosyalizminin de sorunlarıdır, partili olmayanlar, hatta karşı olanları da ilgilendirir, ilgilendirmelidir.

Somut konularda yaptığım eklemelerin temel düşüncelerde bir değişiklik ifade etmediği kanısında olduğumu belirttim. Yalnız bir görüş veya değerlendirmede değişiklik olduğunu açıklamalıyım. TİP'in gerçekçi ve geçerli bir rotaya oturduğu ve bu rota üzerinde, şu veya bu ölçüde parti içi çalkantılar olsa da, istikrarlı ve emin ilerliyeceği kanısı vardı bende. Ve sanırım kitabın birinci baskısı bütünüyle bu havayı taşıyordu, böyle bir izlenim veriyordu. Oysa her sosyalist hareket için olduğu gibi bizim hareket için de, hele bizim memleketin koşullarında, daima bir rotadan kayma tehlikesi olduğunu, daima tetikte ve uyanık olma zorunluğunu asla gözden kaçırmamak gerekiyordu. Hareketin kendi içinde çelişkiler olduğu ve bu çelişkilerin dinamizmi ile hareketin aşamalardan geçe geçe gittikçe daha sosyalist bir öz ve biçim kazanacağı gerçeği bir an hatırdan çıkarılmamalıydı. Bütün bunları fikir planında biliyorum. Ama his ve günlük eylem düzeyinde insan fikir düzeyinde bildiklerini az çok unutabiliyor. TİP'teki son olaylar, dış görünüşüyle hareketi zayıflatıcı, bölücü gibi ise de, aslında hareketin sosyalist niteliğinin güçlendiğini, alt kademelerin ve safların sosyalizm konusunda daha bir bilinçlendiğini ve hareketin sosyalist niteliğini korumak ve geliştirmekte uyanık ve titiz olduğunu göstermiştir. Bir kısım yöneticilerin bunu fazla gecikmeden görebilmiş ve buna cevap verebilmiş olmaları da yine hareketin sıhhatinin bir sonucudur. Bununla beraber TİP, bir dönemi arkada bırakmış,

yeni bir menzile varmış bulunuyor. Hareketin geleceği, bundan sonraki gelişmelerin alacağı yöne bağlıdır. Türkiyede sosyalist bir potansiyel vardır ve gelişmektedir. Sorun, bunu, aktif sosyalist güce dönüştürmektir.

TİP'teki son olaylar dolayısiyle vardığım bir sonuç daha var: Partili partisiz bütün sosyalist aydınlar dünyada ve Türkiyede sosyalizm sorununu en teorik sınırlara kadar götürmek ve bugün dünyada yapılan sosyalizm sorunları tartışmalarında bir vaziyet almak, kendi sözlerini söylemek göreviyle karşı karşıyadırlar. Türkiye, ekonomik-sosyal yapısıyla olduğu kadar fikir hayatıyla da azgelişmiş bir toplumdur. Fikir ve bilim hayatı, ekonomik-sosyal gelişmesiyle birlikte gelişecektir. Ama bugün biz sosyalist aydınların, bu paralel gelişmeyi beklemeden, özel bir çaba ve çalışma ile kendimizi azgelişmiş bir ülkenin aydınları olmaktan kurtarmamız ve Türk sosyalist fikir hayatını geliştirmemiz gerekmektedir. Teori ile pratiğin birbirinden ayrılmadığı, ayrılamadığı gerçeğine bir kere daha gelmiş dayanmış bulunuyoruz.

Biz, azgelişmiş bir ülke olarak sanayileşmeyi kalkınmanın baş aracı olarak ön plana alıyoruz. Bu doğrudur da. Ama ileri sanayileşmiş ülkeler, kapitalist ya da sosyalist, yeni bir aşamanın eşiğinden içeri adım atmış bulunuyorlar. Bilimsel ve teknolojik devrim ve bunun ekonomik-sosyal düzenlerde yansımaları söz konusudur. Bu, geleneksel sanayileşmenin niceliksel bir uzantısı değil, niteliksel bir değişimi şeklinde beliriyor. Bu gelişmeler kapitalist toplumlarda sosyal sınıfların niteliklerinde değişmeler meydana getiriyor, sosyalist toplumları ise yeni planlama yöntemleri ve ekonomik ilişkileri yeni biçimlerde düzenleme yolları aramaya iteliyor.

Ben bu kitapta sorunları mutad sanayileşme ve böyle bir sanayileşmeye ilişkin sosyal sınıflar çerçevesi içinde incelemeye çalıştım. Bu, soruna bir ilk yaklaşımdı ve önümüzdeki aşamada da böyle bir sanayileşme ile kalkınmak söz konusudur. Ama biz, sanayileşerek kalkınmanın yöntemini tartışırken ileri sanayileş-

miş ülkeler yeni bir aşama ve onun sorunlarıyla karsı karşıyadırlar. İleri sanayileşmiş toplumlarda yeni bir aşamanın belirmesi bizim sanayileşme sorunlarımız üzerine de yansıyacaktır. Örneğin, ağır temel sanayii en ileri teknoloji ile kurmayı öngörüyoruz. En ileri teknik, otomasyonu gerektirir. Bu se emek gücünün niceliği ve niteliği ile ilişkin sorunlar doğuruyor. Sanayici toplumlarda geleneksel işbölümü sistemi, kafa emeği-kol emeği ayırımı yeni veçheler alıyor. En önemli yeni bir kol olarak elektronik sanayii var. Elektronik cihazların kullanılışı planlama ile de ilgili. Bu sorunlar üzerinde henüz hiç durmuş değiliz.

Ayrıca, teknik ve bilimsel devrimin ufkunu açtığı yeni dönemde yeni sosyal amaçlar, değerler, hayat biçimleri, özgürlük olanakları belirmektedir ve bunlar tartışılmaktadır. Bu yeni gelişmeler de Türkiyeyi etkileyecektir, şimdiden etkilemeye başlamıştır. Oysa Türkiye bu toplumların geride bıraktığı, sanayileşme dönemini henüz başarmamıştır ve başarmak durumundadır. Onun için yeni görüşleri, amaçları, değerleri Batı'da (kapitalist ve sosyalist toplumlarda) tartışıldığı, savunulduğu, oluşturulmaya çalışıldığı biçimlerde, olduğu gibi, benimseyemez, ama bu yeni gelişimleri dikkate almak ve yeni amaçları ve değerleri kendi şartlarıyla ve zorunluklarıyla uyumlaştırmak gereğinden de kaçınamaz.

Hasılı bu dönemde Türk sosyalistlerine, 1) Türkiyenin sosyal yapısını daha yakından, daha ayrıntılı ve derinlemesine incelemek ve değerlendirmek, 2) sosyalist eylemi çok daha bilinçli, sıkı örgütlü, emekçi sınıflarla içiçe kenetlenmiş bir aşamaya ulaştırmak, 3) sosyalist teori üzerinde, hem en ileri toplumlarda doğan sorunlarla ilgilenmek, hem de Türkiyenin sosyalist yöntemi ve geleceği ile ilişkin çalışmalar yapmak görevleri ve sorumluluğu düşüyor. Bu üç görevden hiç biri öbüründen daha az önemli değildir.

Behice Boran
Haziran 1969

BİRİNCİ BASKIYA

ÖNSÖZ

Bir buçuk, iki yıldır böyle bir kitap yazmayı düşünüyordum; ama burada ele aldığım konuları yazı halinde kâğıt üzerine dökmeden önce, bazı sorunları, bazı noktaları daha derinliğine incelemek ve araştırmak, görüşlerimi imkân nispetinde olgularla, rakamlarla beslemek istiyordum. Gördüm ki, günlük çalışmalar arasında bunu yapmaya vakit ve enerjim kalmıyor. Beri yandan, TİP'in altı yedi yıllık eylemi bazı sonuçları ortaya çıkarmaya, Türk sosyalist hareketinin teorik değerlendirilmesinin, yorumunun yapılmasına imkân vermeye başlamıştır ve çıkan sorunlar karşısında bu yorum ve değerlendirmeleri, ister istemez, Parti kongreleri ve sohbet toplantılarında, Parti dışı konferans, seminer ve açık oturumlarda yapar duruma gelmiştim. Git gide, "Bu söylediklerinizi neden yazmıyorsunuz?" sorusuyla da sık sık karşılaşır oldum. O zaman, inceleme ve araştırmalardan vazgeçip, söylediklerimi yazmakla yetinmeye karar verdim. Ama yazmaya başlayınca, bütün sorunları yeni

baştan enine boyuna düşünmek ve söyliyegeldiklerimi hayli aşan ayrıntılara kadar inmek zorunluğu belirdi.

Sonuç, bu kitaptır. Hiç bir kitap, hiç bir konu ve sorun üzerinde son söz değildir, ama bu, benim kendi açımdan, benim için de son sözüm değildir. Yedi yıllık bir sosyalist eylemin gösterdiği nitelikler, verdiği sonuçlar üzerinde düşündüklerimin bir bilânçosudur sadece. Eylem geliştikçe, sosyalist düşünce geliştikçe, bilimsel araştırmalar ve incelemeler biriktikçe, "sosyalist tecrübe stoklarının" bir envanterini yapmak, teori ışığında bunları değerlendirmek ve belki sosyalist teori ve düşünceye yeni bir şeyler katmak mümkün olacaktır. Ben burada, sosyalizm açısından Türkiyenin durumunu, sorunlarını değerlendirip mânalandırmaya veya bir Türk sosyalisti olarak da, Türkiye açısından dünya sosyalist hareketlerine, sorunlara bakmaya çalıştım. Her toplum gibi Türkiye de kendi içine kapalı tecrit edilmiş bir toplum olmadığına ve sosyalizm, ne kadar mahallî özellikler gösterirse göstersin, temel ilkeleri, genel teorisi ve metoduyla bir bütün olduğuna göre, bir noktaya gelince, Türkiyeden dünyaya açılmak, Türkiyeyi ve Türk sosyalist hareketini dünya tablosu içine oturtmak gereğini duydum.

Kitabın amacı, Türk sosyalist hareketinin genel teorik bir çerçevesini çizmek, sorunların tartışılıp açıklığa kavuşturulmasına yardımcı olmaktır. Kitabı yazıp yayınladığıma göre çerçevenin esas itibarıyla doğru olduğuna inanıyorum demektir elbet, ama bilimsel düşüncede, yeni olgular, gelişmeler sonucu görüşlerin, varsayımların, teorilerin değişebileceği kabul edilir. Hakikatın mihenginin objektif gerçeğe uygunluk olduğu ve bu gerçeğe ait yeni buluşlar karşısında bilim adamının, ne kadar uzun süre benimsemiş, kendisi için ne kadar değer taşımış olsa da eski görüş, varsayım ve teorilerde saplanıp kalmaması gereği bilimsel metodun temel kuralıdır.

Okurlarım elbette bilirler ki, ben Türkiye İşçi Partisi üyesiyim. Bu kitaptaki temel fikirlerin Parti'nin görüşlerine, politik

çizgisine uygun olduğuna inanıyorum. Ama öyle de olsa, bunlar, nihayet, benim kafamın, kişiliğimin süzgecinden geçerek ifadesini bulmuştur burada. Sonra, konu konuyu açarken, öyle meselelere değindim, ayrıntılara indim ki, bu hususlarda Parti ne der bilemem. Daha da önemlisi, burada ele aldığım konu ve sorunları bir Partili olarak değil, bir sosyolog olarak düşünüp yazmaya çalışmış olmamdır. Sosyalizmde teori ve eylem birbirine bağlı, birbirlerini karşılıklı etkiler olduğuna göre ne fark eder bu? diye sorulabilir. Bir bağlılık ve etkileşme olduğu doğrudur, bununla beraber, yine de sosyalizmin birbirinden ayrılmaz, ama ayırt edilebilir ve kişilerin faaliyetlerinde az çok ayrılan bilimsel ve ideolojik iki cephesi vardır. İdeolojik yönü, belirli zaman ve mekân şartları içinde yürüyen eylemin gereklerine daha sıkıdan ve yakından bağlıdır, bilimsel yönü ise, hareket noktası ve son varış noktası itibarıyla eyleme bağlı olmakla beraber, bir inceleme, araştırma, eleştirme ve düşünme faaliyeti olarak sorunları en geniş sınırlar, ihtimaller içinde ele alıp, en büyük bir özgürlük içinde çalışmaları yürütmeyi gerektirir. İnceler, düşünür, yazarken aklınız hep "Acaba Parti ne der bu konuda? Nasıl tepki gösterir yazdıklarıma?" sorusuna takılı olursa, çalışmalarınız ve düşünceleriniz daha baştan belli bir yöne çekilmiş, belki de çarpılmış olabilir. Böyle davranış kısa vadede eylem için yararlı görülebilirse de, sadece sosyalist toplumbilim açısından değil, uzun vadede eylem için de zararlı olur. Sosyalist hareket bilimsel yönünü hiç bir zaman yitirmemelidir. Sorunların üzerine tam bir fikir özgürlüğü ve açıklığı ile yürümek, bunu yaparken de hata etmekten korkmamak gerekir. Sosyalizm politik bir eylem olarak güçlü bir şekilde gelişirken, bilimsel araştırma, inceleme ve düşünme yanı da gür bir gelişme gösterirse hatalar çabuk meydana çıkar ve düzeltilir. Özgürce düşünüp de hata etmekten daha tehlikeli olan şey, düşüncenin kalıplaşması, donmasıdır. Bu konuya ileriki sayfalarda yine döneceğim. Burada yalnız şuna işaret edeyim ki, sözünü ettiğim düşünce, araştır-

ma ve tartışma özgürlüğü, kişisel saiklerle düşülen ihtilâflara, hizipleşmelere sonradan sözde bir fikir ayrılığı, tartışma özgürlüğü kılıfı giydirilmesi çabası değildir.

Bu kitapta ileri sürdüğüm görüşlerin, değerlendirme ve yorumların oluşturulmasında Partili arkadaşlarımın payı büyüktür, teşekkür ederim hepsine. İnsan, veya kendim için söyliyeyim sadece ben, fikirlerimi başkalarıyla konuşur tartışırken en iyi açıklığa kavuşturabiliyorum, onun için de fırsat buldukça bir fikri, bir sorunu ortaya atar, karşı görüşlerin, tepkilerin ne olacağını izlerim. Hangi konularda, kimlerden, neleri aldığımı veya esinlendiğimi tam hatırlamama imkân yok, hatırladığım kadarıyla sırası geldikçe belirttim metinde. Partiye girmemden çok öncesinden beri, yirmi yıldır tanıdığım Mehmet Ali Aybar'la yaptığım konuşma ve tartışmalar ise sayısızdır. Bu kitapla ilişkin olarak, anayasa hukuku ve devletler hukuku konularında kendisinin derin hukuk bilgisinden, görüşlerinden çok yararlandığımı özellikle belirtmek isterim.

Bununla beraber, bütün görüş ve değerlendirmelerin sözlerle ifade edilişinin, bunlardaki kusur ve eksikliklerin, varsa yanlışların, sorumluluğu şüphesiz bana aittir.

Son olarak, bu kitabın tamamlanıp yayınlanması daha aylar boyu gecikebilecek iken, bir an önce çıkmasını sağlamak uğruna vaktini ve emeğini cömertçe veren eşim Nevzat Hatko'ya içtenlikle teşekkür ederim.

Behice Boran
22 Nisan 1968
Ankara

1 TÜRKİYE'NİN TARİHSEL DOĞRULTUSU

Sosyal bilimlerde, incelenen konulara bir "tarihsel giriş" ile başlamak usuldendir. Ben de öyle yapacağım. Yalnız bunu yapmamın nedeni akademik bir usule riayetten çok metodolojik bir gerekten ileri geliyor. Türkiye İşçi Partisi sözcülerinin sık sık kullandıkları bir deyim vardır: "Toplumun tarihsel gelişme doğrultusu." Bu deyimde tarihsel sıfatı gelişmeyi değil, doğrultuyu niteler, yani anlamı, toplum gelişmesinin tarihsel doğrultusudur.

Bir zaman noktasında, yani belirli bir dönemde, bir toplumun durumunu, sorunlarını doğru teşhis edip değerlendirebilmek ve uygun, geçerli çözüm yollarını tespit edebilmek için o toplumun geçmişten söz konusu olan zamana kadar geçirdiği değişikliklerin, kaydettiği gelişmenin temel çizgisini, doğrultusunu bulmak ve bu çizgiyi yakın geleceğe doğru uzatmak gerekir. Temel olgu bu değişme ve gelişmedir; toplumsal değişme ise gelişigüzel, arızî dalgalanmalar, zigzaglar çizen biteviye bir oluşma değildir; bir determinizmi ve belirli bir doğrultusu

vardır. Toplumu yönetenlerin bu toplumsal gidişe müdahaleleri toplumun kendi gelişme determinizmine göre kaydettiği ve kaydetmek zorunda olduğu doğrultuda olursa başarıya ulaşır, toplumun gelişmesini kolaylaştırır, ters yönde olursa toplumda çalkantılar, güçlükler, dar boğazlar belirir.

Bu nedenle, Türkiyenin bugünkü durumunu, sorunlarını anlatabilmek ve bunların gerektirdiği çözüm yollarını belirtebilmek için yakın tarihin ana çizgileri üzerinde kısaca durmayı zorunlu gördüm.

İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş[1]

Son yıllarda, en azından yüzelli yıllık bir Batılılaşma ve kalkınma çabasından sonra neden bir türlü başarıya ulaşılamadığı konusu üzerinde ısrarla durulmaya başlandı. Bu sorunun bir parçası olarak da, sultanlık idaresine ve emperyalizme karşı bir halk hareketi niteliğinde başlamış ve yürütülmüş olan Millî Kurtuluş Savaşından sonra yönetici kadronun nasıl olup da halktan koptuğu zihinleri kurcalıyor. Gerek Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik-sosyal yapısı, gerekse bu yapıda sözü geçen sürede meydana gelen değişiklikler üzerinde derinliğine ve genişliğine bilimsel araştırmalar yeteri kadar henüz yapılmış değil, ama konu temel çizgileriyle biliniyor. Öte yandan, belki bu bilimsel incelemeler kadar yapılması önemli bir iş daha var ki, meselenin doğru konup doğru formüle edilmesidir. Genellikle bilimsel araştırmalar ve metodolojiyle uğraşanların bildiği gibi, "meselenin konuluşu" en önemli ilk adımdır; mesele doğru konulmazsa, somut olaylar üzerinde araştırmalar ne kadar geniş ve ayrıntılı da olsa doğru sonuçlara varılamaz. Bütün bilim kolları için bu böyledir. O kadar ki, çağımızın bü-

1 Osmanlı İmparatorluğuna ait bu kısım *Sosyal Adalet* dergisinin Kasım 1964 sayısında yayınlanmış olan "Yakın Tarihimizde Yönetici-Aydın Kadro ve Kalkınma Sorunumuz" adlı yazının biraz değiştirilip genişletilmiş şeklidir.

yük fizik bilgini Einstein, "çoğu zaman esas olan, bir meselenin çözümünden çok onun doğru formüle edilişidir; çözümü, sadece matematik veya deneysel hünerlerden ibaret olabilir," der. Yine ona göre, "bir deneyin, meselenin çözümünü tayin edici niteliği, ancak meselenin formüle ediliş şekliyle belli olur."[2] Şüphe yok ki, aynı hüküm sadece dar anlamda bilimsel deneyler için değil, bütün gözlemler ve incelemeler için de doğrudur.

Osmanlı İmparatorluğundan bugünkü Türkiyeye geçiş, genellikle, Batılılaşma, modernleşme, ilericilik, gericilik, Osmanlılık, kapıkulu zihniyeti gibi kavramlar içinde düşünülüp tartışılıyor. Oysa söz konusu olan temel olay, belli bir toplum yapısından bir başka toplum yapısına doğru değişmedir. Bunun için meseleyi, toplumsal yapı ve bu yapının değişmesi açısından görüp formüle etmek gerekir.

Toplumlarda yapısal gelişmeler söz konusu olunca da, bu değişmelerin esas kaynağının veya ağırlık merkezinin nerede olduğu sorusu öncelikle cevaplandırılmalıdır. Hiç bir toplum öbür toplumlardan tecrid edilmiş, tamamen kendi içine kapanmış ve kendine yeter değildir. Bu nedenle bir toplumu incelerken onun hem iç durum ve gelişmesini, hem de dışla olan ilişkilerini ve bu ilişkilerin içteki yansımalarını incelemek gerekir. Bununla beraber, bir toplumun değişme ve gelişmesinde ya iç şartlar ve oluşmalar ağır basar, dış ilişkiler ancak yardımcı rolü oynar, veya dıştan gelen baskı ve zorlamalar –hattâ istilâlar– iç yapıyı etkiler, değiştirir ve sonra içte beliren tepki dışa yönelerek dış ilişkileri değiştirir. Her toplumun iç ve dış ilişkileri arasında zamanla oluşup gelişen böyle bir etki-tepki süreci vardır; ama mesele, istikrarlı bir toplumda değişmenin başlangıç noktasının, kaynağının hangi ilişkilerde olduğudur.

Batıda derebeylik düzeninden kapitalizme geçiş Batı toplumlarının iç gelişmeleri ve değişmeleri sonucu olmuştur. Bu iç

2 Einstein and Y. Infeld, *The Evolution of Physics*, Simon and Schuster, N. Y.

gelişmelerde dış ilişkilerin kamçılayıcı etkisi olmuştur, dış ticaretin, Amerikada yerli toplumların, Asya ve Afrika ülkelerinin talan edilişinin içte sermaye birikimine, önce ticaret burjuvazisinin, sonra sanayi burjuvazisinin gelişmesine yardımcı olması gibi. Ama değişmenin kaynağı, motoru içteki oluşumlardır. Batı toplumları daha gelişmiş hâkim ekonomilerin askerî, siyasî, ekonomik baskısı, sömürüsü altında değildi. Azgelişmiş ülkeler ve bu arada Türkiye ise Batının bu gelişmiş ülkelerinin baskısı, zorlaması altında ve ona bir tepki olarak içten değişmeye, yerleşik geleneksel toplum düzenleri bozulduğu için yeni bir düzene geçmeye başlamışlardır.

Bunun için, son bir, birbuçuk yüzyılda Türk toplumunun izlediği oluşma ve değişme incelenirken bu gerçeği, yani değişmelerin kaynağının, Türk toplumundan daha ileri safhada bir başka sosyal düzende olan Batılı toplumların askerî, siyasî ve ekonomik baskısı olduğunu gözden kaçırmamak lâzımdır. Türk toplumu, askerî yenilgilere uğramanın, politik ve ekonomik bakımdan bağımlı hale gelmenin tepkisi olarak değişmiştir. Dış baskılar altında ve yarı bağımlı olmak durumu bugün de sürmektedir. Türk toplumunun sorunları incelenir ve çözüm yolları aranırken bu durum ilk dikkate alınması gereken temel faktördür.

Meseleleri toplum yapısı açısından görmek demek, onlara, üretim güçleri, ilişkileri ve bu ilişkilerin meydana getirdiği sosyal sınıflar açısından bakmak demektir. Batılılaşma, modernleşme, ilericilik, gericilik kavramları ve sorunları bu açıdan ele alınıp incelendiği zaman gerçek bir muhteva kazanır ve rayına oturur. Osmanlı İmparatorluğunda toplum yapısının derebeylik tipinde olup olmadığı tartışma konusudur. Kanaatimce bu tartışma, feodalite veya derebeylik terimine verilen farklı anlamlardan çıkmaktadır. Günümüzün tanınmış iktisat bilginlerinden Oscar Lange'nin de belirttiği üzere,[3] bir toplum yapısı incelenir-

3 Oscar Lange, *Political Economy*, vol. I, General Problems, Pergamon Press, 1963, pp. 18, 29, 111 and chap. IV.

ken yapılması gereken ilk iş, arızî geçici, dar kapsamlı, mahallî nitelikte bütün belirtileri ilk ağızda bir tarafa iterek söz konusu yapının en genel ve zorunlu olan niteliğini bulup tespit etmektir. Ben aynı fikri 1962'de yayınlanan bir yazımda şöyle ifade etmiştim: "Değil insan toplumları, inorganik madde âlemindeki somut gerçek parçaları, birimleri bile somutluğunda ele alındıklarında tam bir benzeri olmayan eşsiz (unique) varlıklardır... Ama bilimin amacı, gerçeği bütünüyle doğru anlamamız ve ona göre aksiyona geçmemiz bakımından önemli faktörleri önemsizlerden ayırmak ve önemli olanları da önem derecesine göre bir sıraya koymaktır. Somut gerçekleri hiç gözden kaçırmamak gerekir, ama genel kavramlar olmazsa somut gerçeklerin sonsuz çeşitliliği, tükenmez vasıfları arasında önemli olanları gözden kaçırmak ve yanlış sonuçlara varmak tehlikesi vardır. Soyut kavramla somut gerçek arasında, genel olanla özel arasında çatışma ve birlik vardır. Bu da diyalektiğin bir ilkesidir. Gerçeklere dayanmayan, gerçeklerle beslenmeyen kavramlar boş kalıplar haline gelirler, ama genel kavramlarla sistemleştirilmemiş gerçekler de bir olgular yığını olmaktan öteye geçmez."[4]

Her toplum tipinin yapısal niteliğini tayin eden temel faktörler –Lange'nin deyimiyle temel kategoriler– vardır. Feodal veya derebeylik tipi toplumun dayanağı toprak mülkiyeti ve toprak rantıdır. Derebeylik toplumlarında para belirmiştir, özellikle şehirlerarası ve dış ticarette mübadele aracı olarak ve çok sınırlı ölçüde de sermaye (kapital) olarak kullanılır. Hizmet karşılığı para ödendiği de olur. Ama temel servet şekli topraktır, temel üretim tarımdır ve temel gelir şekli ranttır. Bu toprak mülkiyeti, devlet mülkiyeti ve özel mülkiyet, hukukî mülkiyet ve fiilî tasarruf ve intifa şeklinde, toprak rantı da âşar, aynî vergiler, angarya-emek gibi çeşitli şekillerde belirebilir; ana somut belirtilerdeki bu çeşitlilik sözü geçen iki temel kategoriye indir-

4 Behice Boran, "Metod Açısından Feodalite ve Mülkiyet", *Yön* dergisi, 28 Kasım 1962.

genebilir. Ayrıca, derebeylik sistemine özgü toprak mülkiyeti tam bir mülkiyet hakkı olarak, bütünüyle, tek elde toplanmış bir şekilde belirmez. Mülkiyet hakkı parçalanmış ve aynı toprak parçaları üzerinde bir haklar silsilesi –hiyerarşisi– halinde kurulmuştur.

Derebeylik toplum yapısının bir başka temel kategorisi de "serf"lik, yani toprağa bağlı tarım emekçisidir. Bu toprağa bağlılık derecesi ve şekli de toplumdan topluma değişebilir, ama esas olan böyle bir bağlılığın varlığıdır.

Bütün toplumlar için temel ilişki olan insan-tabiat ilişkisini doğrudan doğruya, insanlar arası üretim ve dağıtım ilişkilerini de dolayısiyle tayin eden, teknoloji bakımından ise,[5] derebeylik toplumu organik enerjiden (insan ve hayvan gücü) ve bu gücün kullanabileceği âletlerden ve ampirik, geleneksel teknik bilgiden ibarettir. (Bu teknolojiye dayanan toplum düzeni sadece derebeylik değildir; köle emeği kullanan eski çağ toplumları ve son zamanlarda Asya Üretim Tipi denilen toplum düzenleri de aynı teknolojiye sahiptir.)

Osmanlı toplum düzenine ister derebeylik denilsin, ister başka bir isim kullanılsın, şu yukarıda belirttiğimiz temel niteliklerin onda var olduğu bir gerçektir. Batıdaki örneklerinden kendine özgü önemli farklar göstermekle beraber, Osmanlı toplumu sözünü ettiğimiz bu temel niteliklere sahip olduğu için ben onu derebeylik toplum düzeninin bir çeşidi olarak kabul ediyor ve bu sıfatı kullanıyorum.

İmdi, böyle bir toplum "Batılılaşma" çabasına girişiyor, yani zamanının Batı Avrupa toplumları gibi bir toplum olmak zorunluğunu duyuyor. Bunun mümkün olabilmesi için, ebetteki,

---

5 Bununla, tek taraflı teknolojik bir determinizmi kastetmiyorum. Bir toplumda mevcut teknolojinin kullanış derecesini ve etkenliğini üretim ve mübadele sistemi, sosyal gelenekler etkiler, hattâ tâyin edebilir. Üretim ve mübadele sistemindeki gelişmelerin teknolojik değişmeye yol açtığı da olur. Ama insan toplumları bütünlüğünde ve somut, tarihsel zamanda değil, "evrimsel zamanda", yani toplum tiplerinin evrim safhalarına göre sıralanışında, ele alındığı takdirde, insan-tabiat temel ilişkisi arasına giren teknoloji "bağımsız değişken" (faktör) sayılabilir.

niteliklerini yukarıda özetlediğimiz temel yapının değişmesi ve bizim toplumumuzun da Avrupa toplumlarının temel yapısına sahip olması gerekirdi. Bu olmadıkça, askerlik, hukuk, idare, eğitim, kıyafet, dil ve yazıda yapılacak veya yer alacak değişmeler tam "Batılılaşma"ya yetmeyecekti; zaten bu alanlardaki gelişmeler de temel yapının değiştiği nisbette yayılıp tutunabilecekti.

Batılı toplumların temel niteliği neydi? Bunlara kapitalist toplumlar denildiğini biliyoruz. Böyle deniliyor çünkü "kapital" bunların "temel kategorisi"dir. Kapital teriminde hem üretim araçlarının özel mülkiyeti, hem bu mülkiyetin emek gücünden kopuşu, hem de özel mülkiyetteki üretim araçlarıyla "hür" emek gücünün üretimde kullanılması sonucu "artık değer"in meydana gelişi unsurları vardır. Üretim araçlarının özel mülkiyetinde de sanayi araçlarının mülkiyeti toprak mülkiyetinden daha ağır basar. Ekonominin ağırlık merkezi tarımdan sanayie kaymıştır; tarım, gittikçe, sanayiin bağımlı bir kolu halini almış ve sanayi kapitali tarıma hâkim duruma gelmiştir. Sanayideki büyük gelişme ve ekonomik temelin tarımdan sanayie kayışı organik enerjiden inorganik enerjiye (buhar, daha sonra elektrik) ve el âletlerinden makineye geçiş ile mümkün olmuştur.

Batı toplumlarında bu temel yapı değişmeleri o toplumları teşkil eden insanların faaliyetleri sonucu, ama kişisel iradeleri ve niyetleri dışında meydana gelmiştir. Ta 11. yüzyıldan başlıyarak ticaret gittikçe hızlanan tempoda artmış, ticaretin genişlemesiyle mamul mal talebinin artışı sanayii teşvik etmiş, imalâtı artırabilmek ve çeşitlendirebilmek ihtiyacı teknikte organik enerjiden inorganik enerjiye ve el âletlerinden makineye geçiş gibi nitel (kalitatif) bir sıçramaya, sanayi devrimine yol açmıştır. Derebeylik toprak mülkiyeti sisteminin tasfiyesi, toprakta ve öbür üretim araçlarında tam özel mülkiyetin meydana gelişi, ekonominin ağırlık merkezinin tarımdan sanayie kayışı, ticaret ve sanayi sermayecisi sınıfların –burjuvazinin– işi ol-

muştur. Belirli bir derecede güçlenince burjuvazi, derebeylik sisteminin siyasî ve hukukî düzenini ve kurumlarını da kendi sınıf çıkarlarına uygun düşecek şekilde değiştirmiştir. Ticaret ve sanayi sınıfları elinde sermaye, bir yandan dünyanın aynı gelişme yoluna girmemiş daha geri toplumlarını, öte yandan da kendi toplumları içinde toprağa bağlılıktan kopmuş "hür" emek gücünü sömürme sonucunda birikip toplanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu, yanı başındaki, bir zamanlar Viyana sınırlarında komşu olduğu, Avrupanın bu gelişmesine neden ayak uyduramadı?

Bu geri kalışı dinî taassup, sultanların keyfî ve beceriksiz idaresi, sefahatı, devletin zaafı ve benzeri nedenlerle izah etmek, geçerli ve tatmin edici bir izah olmaz. Şüphesiz, Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik ve sosyal yapısını bilimsel metodla derinlemesine inceleyen araştırmalara ihtiyaç vardır, ama şu nedenleri belirtmek yanlış olmaz sanırım:

1) Osmanlı İmparatorluğunun kuruluş ve genişleme devirleri dünya tarihinin öyle bir devresine rastlamıştır ki, Osmanlı İmparatorluğu merkezî bir feodalite olarak bir anakronizm teşkil ediyordu. Avrupada tarihte ilk defa olarak kapitalist sistemi yaratacak olan sosyal değişmeler yer alırken ve daha sonra kapitalizmin ilk safhası gelişirken, biz genç bir toplumun bütün enerjisiyle merkezî feodal bir imparatorluk kuruyorduk; yani Avrupa Ortaçağa özgü düzenden çıkarken biz o düzenin bir başka çeşidini –variant'ını– kurma ve geliştirme yolundaydık. Bu, bilimsel anlamıyla bir tarihî "tesadüf" idi; yani birbirinden bağımsız, kendi sosyal kanunlarına tâbi olarak gelişen iki ayrı toplum tipinin oluşum süreçlerinin zaman ve mekânda birbirine ulaşıp kesişmesi idi.

2) Avrupanın doğu ile ticaretinin ana yolları üzerinde bulunan Osmanlı İmparatorluğu toprakları yine bu durumu muhafaza etselerdi, Osmanlı İmparatorluğu komşu Avrupada yeralmakta olan değişmelerin belki de etkisinde kalır ve dışla olan

ilişkiler sonucu içte de aynı yönde gelişmeler başgösterebilirdi. Oysa coğrafî keşifler sonucu Akdeniz havzası memleketleri eski ticarî önemlerini kaybettiler, Avrupanın ticareti okyanuslar aşırı ticaret halini aldı ve Anadoludaki büyük ticaret ve el sanayii merkezleri zamanla söndü, ekonomik ilerleme yerine gerileme kaydedildi.

3) Bu iki sebebe, artık istilâlar devrini çoktan arkada bırakmış ve millî toplumlar halinde örgütlenmiş Avrupanın, Asyadan bu yeni gelen, dinleri ayrı istilâcıları Avrupa camiasından atmak çabası ve Osmanlıların da din taassubu ve askerî kuvvetten doğan kendini beğenmişlikle Avrupaya sırt çevirmeleri yardımcı bir faktör olarak eklenebilir.

18. yüzyıl sonlarından bu yana Osmanlı İmparatorluğunun Batı toplumlarına benzeme yolunda değişme belirtileri göstermesi, Osmanlı toplumunun kendi yapısında benzeri gelişmelerin yeralması sonucu olmamıştır. Derebeylik düzenini tasfiye edip kapitalist sisteme geçmiş Batı toplumlarının Osmanlı İmparatorluğunu ham maddeler kaynağı ve mamul eşya pazarı olarak açmak üzere zorlamaları sonucu "Batılılaşma" hareketi başlamıştır. Batının bu zorlaması ve üstünlüğü en göze çarpan şekilde askerî alanda kendisini gösterdiğinden İmparatorluğun Batıya karşı ilk tepkisi bu alanda oldu. Görülüyor ki toplum, dış baskıyı ilk ve en belirgin şekilde hissettiği noktadan tepki gösterip değişmeye başlıyor. Askerî yenilgilerin önünü almak için Batı örneğinde yeni bir ordu kurulmak yoluna gidildi. Orduya sevk ve idare ve teknik personeli yetiştirmek gereği eğitimde yeni kurumların açılmasına sebep oldu. O kadar âcil ihtiyaçlara göre hareket ediliyordu ki, ilk açılan okullar yüksek öğretim seviyesindeydi; daha sonra orta eğitimde de Batı örneği okullar açılmaya gidildi. Yine askerî ihtiyaçları karşılamak üzere devlet, sanayi işletmeleri kurdu. Batı devletleriyle temaslarda devlet teşkilâtını ve kadrosunu yenileştirmek ihtiyacı duyulunca eğitimi modernleştirmek ve yeni okullar açmak hareketi

askerî alanın dışına taştı. Bütün bunlar kolay olmadı; bazı sultanların tahtına, hattâ hayatına, sadrazamların harcanmasına mal oldu. Bu durumu, bazı sultanlar ve devlet adamları ileri görüşlü, geniş kafalıydılar, ama yobazlar, gericiler ayaklandılar, cahil halkı da din adına aldatarak peşlerinden sürüklediler, şeklinde izah etmek çok yüzeyde, sosyolojik bakımdan yanıltıcı bir izah olur. Modern ordu, eğitim, hukuk, belli bir toplum tipinin (kapitalist toplumun) yarattığı ve ona bağlı kurumlardır. Sosyal kurumlar, onlara özgü toplum yapılarından koparılarak büsbütün başka yapıda bir topluma getirilip fidan aşılar gibi tutturulamaz. Böyle bir toplumda kapitalist devlet işletmeciliği, devlet müdahalesi de sökmez. Batıda kapitalizmin ilk gelişme devrinde devlet, ihracatı artırmak, yerli sanayii geliştirmek için müdahalelerde bulunuyor, hatta örnek devlet işletmeleri açıyordu; ama bu devlet müdahaleleri toplumda esasen başlamış ve ilerlemekte olan gelişmeleri daha da hızlandırmak için yapılıyordu. Devletin müdahalesi, toplumun kendi şartları gereği yer almakta olan gelişmeler yönünde yapılıyordu. Oysa Osmanlı İmparatorluğunda böyle bir değişme ve gelişme yoktu, onun için de devletin müdahalesi toplumda bir dayanak bulamıyor, toplumda yansımıyor, başarıya ulaşamıyordu.

19. yüzyılda sanayileşme hareketinin başarısızlığını eleştiren Prof. Ömer Celâl Sarç'a göre bu başarısızlığın "en mühim âmili devletin zaafıdır". "İmparatorluk, Avrupa merkantilizminin millî istihsali artırmaya matuf siyasetini tatbike çalışmakta, fakat merkantilist hükümlerin en esaslı vasıflarını haiz bulunmamaktadır. Filhakika memleketlerinde mutlak surette hâkim olan merkantilist devletlerin hilâfına olarak, Osmanlı İmparatorluğu tam bir acz içindedir."[6] Bu ifadeden sonra Prof. Sarç, Osmanlı devletinin malî, idarî, kültürel ve inzibatî alanlardaki aczini sıralıyor. Oysa asıl izah edilmesi gereken olay devle-

6 Ömer Celâl Sarç, *Tanzimat ve Sanayiimiz*, M. V. Maarif Matbaası, İst. 1940, s. 18.

tin bu aczidir. Avrupanın merkantilist devletleri, şekil bakımından kırallık olmalarına, hattâ bir sürü derebeylik kalıntılarını yapılarında taşımalarına rağmen, Osmanlı devleti gibi çöküş halinde merkeziyetçi bir derebeylik devleti değildiler. Avrupa toplumları, gelişmekte olan ticaret ve ilk safhada daha az gelişmiş olan sanayi burjuvazisine dayanarak mahallî derebeylik düzeninden merkeziyetçi kırallığa geçtiler. Bu kırallıklar birer burjuva devleti olma niteliğini kazanma yolunda idiler. Osmanlı İmparatorluğu ise; yukarıda işaret ettiğimiz gibi, yapısında böyle içten bir değişme olmaksızın, dıştan zorlamalar karşısında ayakta durabilmek için yukarıdan aşağıya toplumu değiştirmeye, "Batılılaşmaya" çalışıyordu. Ayrıca, yönetici aydın kadronun kendi "Batılılaşması" da çok yüzeydeydi. İnsanın kişiliği içinde yetiştiği topluma göre muhteva ve şekil kazandığından, ne kadar Batının etkisinde kalsalar da bunlar, çöküş halinde yarı feodal bir toplumun kişileriydi. Keyfî hareketler, görevi kötüye kullanmalar, rüşvetler, beceriksizlikler gırla gidiyordu İmparatorlukta.

Osmanlı İmparatorluğunda toplumsal değişme böyle dış baskı ve zorlamalara tepki olarak toplumun üst yapısında ve bu yapının askerî idarî mekanizmasında başladığı için, toplumun değişmesi *yukardan aşağıya, tepeden inme* olmuş ve bu değişmede devlet ve onu somutta temsil eden askerî-sivil kadrolar önemli rol oynamışlardır. Dış baskılar ve etkiler ekonominin üzerinde de kendini hissettirince bu defa devlet ekonomi alanında da teşebbüsü ele almıştır. Devletin ekonomi alanında müdahaleleri Osmanlı İmparatorluğunun son yüz yıllık döneminde dağınık ve başarısız, İkinci Meşrutiyet döneminde daha bilinçli ve yerli Müslüman bir burjuva yaratmada nisbeten daha başarılı, Cumhuriyet döneminde ise –daha sonra göreceğimiz gibi– çok daha etkin ve sistemli olmuş, ama yine de güçlü bir burjuvazi yaratıp onun eliyle ülkeyi çağdaş seviyede sanayileştirecek kadar bir başarıya ulaşamamıştır. Sanayileşme –kalkınma– bugün hâlâ başarılması gereken temel sorundur.

Yönetici-aydın kadro, toplum için kabul ettiği temel kurumlar (özel mülkiyet, özel sektör eliyle sanayileşme), hayat felsefesi ve benimsediği sosyal değerler bakımından ticaret ve sanayi sermayesi sınıfına –burjuvaziye– dönüktü. Oysa bu sınıflar hemen hemen mevcut değildi ve hızla gelişmeleri imkânı da yoktu. Çünkü İmparatorluk gelişmekte olan Batılı kapitalist toplumların ekonomik-politik nüfuzu altına girmiş, onlara ham madde kaynağı ve pazar vazifesi gören bağlı bir ekonomi durumuna düşmüştü. Bu bağımlı durumda tüccar, hele sanayici sınıflarının gelişmemesi, reformlar yapmak isteyen devleti, yönetici kadroyu ve genellikle reformdan yana olan aydınları, köksüz ve dayanıksız bırakmıştır. Reformlardan, Batılılaşmadan yana olacak, bu hareketleri destekliyecek, gelişen güçlü bir millî burjuvazi yoktu ki Batılılaşma ve modernleşme hareketi başarıya ulaşsın.

Öte yandan, İmparatorluğun bir pazar olarak Batıya açılması ve Avrupa mamullerinin içeriye sokuluşu eski düzene özgü mahallî ticaret ve el sanatları sınıflarının işini ve statüsünü bozmuştu. Avrupada derebeylik düzenine özgü ticaret ve sanayiin çöküşü ve ortadan kalkışı içten bir kapitalist ticaret ve sanayi sınıfının gelişmesiyle olmuştu. Bizde ise bu çözülme dış etkilerle oluyor ve aynı dış etkiler içte yeni bir ticaret ve sanayi sermayecisi sınıfının gelişmesine imkân vermiyordu. Bu durumda halk, yani eski iş düzeni bozulan ve yeni faaliyet alanları bulup da yeni bir sınıf halinde gelişme imkânına kavuşamayan yerli tüccar, esnaf ve zenaatkârlar hoşnutsuz olmayıp, fırsat buldukça ayaklanmayıp da ne yapacaklardı? Yeni gelişme yolları tıkalı olunca elbette dertlerin sebebini eski düzenin bozulmasında görecekler, bunun sorumluluğunu da üstteki yöneticilerin yukarıdan aşağı kabul ettirdikleri, toplumun yapısına aykırı düşen yeniliklere yükliyeceklerdi.

Bununla beraber, İmparatorluğu dışa açılmaya zorlayan Batı kapitalizmi, İmparatorluktan yararlanabilmek için bir-

takım gelişmeleri ister istemez kendisiyle birlikte getiriyordu. Her etkinin bir karşı tepki yaratması evrensel bir kanundur; bu kanun kapitalizmin Avrupa dışındaki dünyaya yayılışında da kendini göstermiştir. Bir yandan yönetici kadro dış baskıya ve yenilgilere karşı koyabilmek için birtakım reform hareketlerine girişirken, öte yandan da İmparatorlukla ticaret ilişkilerini yürütebilmek ve yabancı sermayenin güvenliğini sağlıyabilmek için kapitalist devletler İmparatorluğu can ve mal emniyetini garanti etmeye, dış kapitalizmin aracılığını eden gayrimüslim azınlıkları korumaya, iç gümrükleri kaldırmaya ve tam özel mülkiyet hukukunu yerleştirmeye zorluyordu. Yabancı kapitalist ekonomilerin İmparatorluktan içeri sokuluşu, ana akımın doğurduğu bir anafor akıntısı olarak içte de kapitalist nitelikte yeni gelişmelere yol açıyor, fakat bu hâkim ekonomiler karşısında Osmanlı toplumu bağımlı durumda olduğundan bu yeni gelişmeler çok sınırlı olmaktan ileri gidemiyor, eski sosyal yapıyı tasfiye edip toplumu kapitalist düzeye çıkaracak güce kavuşamıyordu. Zamanla yabancı sermayenin kanadı altında ve onun aracısı olarak gelişen sınırlı ticaret ve daha da sınırlı sanayi genellikle azınlıkların elinde toplanıyor ve Müslüman olanlarla olmayanlar arasında rekabete yol açarak bu ekonomik mücadele durumunun politik alanda ve ideolojilerde de yansımasına sebep oluyordu.

Batı kapitalizminin getirdiği veya imparatorluk idaresini yapmaya zorladığı yenilikler, yukarıki şartlar altında, en çok tarımdaki üst sınıfların işine yarıyordu. Kapitalist yönde hızla sanayileşme mümkün olmayınca ve Batı kapitalizmi de memleketi bir tarım ekonomisi olarak tutmak istediği için, tarım ve toprak mülkiyeti ekonominin temeli olmakta devam ediyor ve toprak sahipliği gerçek tam mülkiyet haline geliyordu. 1840'da timar ve zeamet sistemi kaldırılıyor, 1858 kanunu ile toprakta tam mülkiyet teessüs ediyordu. Bu kanun toprakta "tam mülkiyet" tanıyordu. Gerçi, iddia edildiğine göre, ekilen biçilen top-

rakların çoğu, özellikle Anadoluda ve Rumelide, devlete ait mirî topraklardı hâlâ.[7] Ama timar, zeamet ve has sisteminin kaldırılması ve mirî toprakların (tefviz) yolu ile fertlere intikali, devlete kalan, hukuk deyimiyle "kuru mülkiyet" hakkını gerçekten de kupkuru, soyut bir hak olmaktan öteye götüremiyordu. Böylece fiilen toprağa sahip olanlar toplumun en güçlü temel sınıfı oluyordu. Bu tarihten sonra, devlet ile büyük toprakların fiilen sahibi durumunda olanlar arasında eski düzene özgü derebeylik ilişkileri ortadan kalkıyor, ama büyük toprak sahipleriyle toprakları işleyen tarım emekçileri arasında derebeylik kalıntısı ilişkiler, bazı bölgelerde günümüze kadar devam ediyordu.

Tanzimattan bugüne kadar kalkınma hareketinin bir türlü istenilen başarıya ulaşamamasının altında bu sosyal yapı gerçekleri yatmaktadır. Osmanlı toplumu büyük bir çelişme içindeydi. Batı ile temas sonucu Batılı burjuvazinin ideolojisini benimsemiş bulunan yönetici-aydın tabaka elinde tuttuğu politik güce dayanarak yukarıdan aşağı toplumu değiştirmeye çalışıyor, fakat bu ideolojiye ve çabalara dayanak olacak sınıflar ekonominin bağımlı olması dolayısiyle gelişemediğinden yönetici aydın tabakanın teşebbüsleri belli bir sınırdan öteye geçemiyordu. Öte yandan derebeylik düzeni, hele tarımda, tam tasfiye edilemediği, tersine taşralı toprak sahipleri daha da ekonomik güç kazandığı için, bu sınıfın tutucu ve gerici niteliği bütün toplumu ve bu arada yönetici aydın tabakayı da etkiliyordu. Bu tabaka da, bütün Batılılaşma gösterilerine rağmen, feodal düzen artığı tarımsal geri bir toplumun merkeziyetçi müstebit devletinin mümessilleri olmak niteliğinden kurtulamıyordu. Devlet mekanizmasında idare mevkilerini dolduran veya devleti dolayısiyle etkileyerek politik güce sahip çıkmak isteyen yönetici-aydın tabaka ile toplum yapısında ekonomik güce ve üst mevkie sahip büyük toprak ağaları sınıfı arasındaki çatışma, daha doğ-

7 Bülent Köprülü, *Toprak Hukuku Dersleri*, Fasıl I, 1958.

rusu çatışmalı bağıntı, belirtileri ve güç oranları zaman zaman değişerek, bugüne kadar devam edip gelmiştir. Toplumun kritik zamanlarında devlet otoritesini ele alan yönetici-aydın tabaka üste çıkmış, büyük toprak sahipleri sınıfını sindirmiş, sosyal kurumlarda birtakım reformlara el atmış, ama sosyal yapı temelinden değişmediği için uzun vadeli bir sürede ekonominin, derebeylik artığı geri bir tarımsal üretim sistemi, hâkim sınıfın, derebeylik artığı büyük toprak sahibi sınıf oluşu kendisini belli etmiş, reformlar, devrimler, yüzeyde kalmış ve yönetici-aydın tabaka bu tutucu sınıfın ekonomik ve dolayısiyle politik etkisini kıramamıştır. Zaten yönetici-aydın tabaka sınıfsal durumu ve kalkınma için benimsediği sınıf ideolojisi sebebiyle yenileşmeye mukavemetin nereden geldiğini doğru teşhis edemiyor, toplum *yapısının* değişmesi zorunluğunu anlayamıyordu. Tersine Cumhuriyetin ilânından sonra mirî toprak hukukunu kaldırıp tam özel mülkiyet hakkını tesis etmek, devletin özel mülkiyeti istimlâk hakkını anayasaya almamak suretiyle derebeylik artığı büyük toprak sahibi sınıfının durumunu daha da perçinlemiş, toprak reformunu önlemiş, başarmak istediği Batılılaşma ve kalkınma hareketini böylece kendisi kösteklemiş oluyordu. Sosyal yapı bakımından teşhis doğru konulamayınca, kabahat dine, yobazlara, halkın cehaletine, "gerici"lere (her kimse bunlar) yükletiliyordu.

Batının, millî ekonomi ve Osmanlı devleti üzerindeki baskısı Birinci Dünya Savaşı sonunda memleketi düpedüz parçalayıp çeşitli Batılı devletlere peşkeş çekmek şeklini alınca, çeşitli sınıfları kapsayan memleket çapında bir direnme hareketi başladı. Millî Kurtuluş Hareketi yer yer kendiliğinden meydana gelme bir halk hareketi görüntüsünde, Müdafaai Hukuk ve Reddi İlhak dernekleri ve "Millî Müfrezeler" kurularak belirdi. Bu dernekleri kuranlar şehir ve kasabaların orta sınıf halkı, müfrezelere kumanda edenler çoğu zaman eski ordu subaylarıydı. Daha sonraları, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve nizamî

ordu memleket idaresini ve savaşı yürütmeyi ele alınca da bu halk hareketi niteliği daha az belirgin bir derecede de olsa devam etti. Askerî-sivil yönetici kadro ve genellikle aydın tabaka liderlik rolündeydiler. Arkalarında orta sınıflar vardı ve savaşta köylü-kentli halk dövüşüyordu.

Cumhuriyet Dönemi: 1923-1960

Millî Kurtuluş Savaşımız iki yönlü bir savaştı: Dışa dönük yönüyle, Osmanlı İmparatorluğunu ve onurla birlikte Türkiyeyi, Türklerin anavatanını, haritadan silmek isteyen Batının gelişmiş kapitalist ülkelerine ve onların âleti Yunanistana karşı verilen antiemperyalist bir savaştı. Altı yüz yıllık Osmanlı tarihinde verilmiş olan öbür savaşların hepsinden ayrı nitelikte idi. Daha öncekiler ya muazzam bir imparatorluğun meydana gelmesiyle sonuçlanan istilâ ve fetih savaşları, ya da, daha sonraları, imparatorluğu savunma, çöküşü önleme savaşlarıydı. Millî Kurtuluş Savaşı ise Misakı Millî sınırları içinde anayurdun, Türklerin bir millet olarak varlığının ve bağımsızlığının savaşı idi. Osmanlı tarih sahnesinden siliniyor, yerini Türk alıyordu. Aybar'ın ısrarla belirttiği üzere, Türk halkı bir millet olarak kendi varlığının bilincine Kurtuluş Savaşında varmıştır. Antiemperyalist olması dolayısiyle de Millî Kurtuluş Savaşı antikapitalist bir nitelik taşıyordu.

İçe dönük yönü ile Millî Kurtuluş Savaşı bir ihtilâl hareketiydi, azgelişmiş ülkelere özgü bir burjuva ihtilâli. Millî Kurtuluş Savaşı her iki yönü ile de şüphesiz halkın katıldığı bir hareket idi. Halk kitleleri katılmadan hiç bir memlekette ne millî kurtuluş savaşı yapılabilir, ne de bir ihtilâl hareketi yürütülebilir. Ama bir savaş ve ihtilâl hareketinin sınıf karakteri ona öncülük eden sınıfa, harekete yön veren ideolojinin sınıfsal niteliğine göre tayin edilir. Kurtuluş savaşı veya ihtilâl hareketi süresince burjuvazi erişebileceği en ileri görüşü savunur, çünkü

bu durumda burjuvazi, bir millî kurtuluş savaşı veriyorsa, dışa doğru emperyalizme karşı içe doğru da eski düzene karşı mücadele etmektedir. Devrimci, toplumu ileriye götürücü roldedir. Üstelik, emekçi halk kitlelerini peşinden sürükliyebilmek, onları harekete getirip mücadeleye sokabilmek için burjuvazi, kendi dar sınıf çıkarlarını aşan, daha evrensel, daha insanî, emekçi sınıflarının da çıkar ve yararını kapsayan görüşler, amaçlar ileri sürmek zorundadır. Büyük Fransız İhtilâlinde ve bizde Meşrutiyette Hürriyet-Adalet-Uhuvvet sloganlarının ortaya atılışının bir nedeni de budur.

Bu genel şartlara bize özgü olan şartlar da eklenince, Kurtuluş Savaşı yıllarında yönetici sivil-asker kadronun neden kendi tarihinde en halkçı, devrimci bir noktaya eriştiği kolayca anlaşılır: Bizde Batı burjuvazisi niteliğinde güçlü bir burjuvazi bulunmadığı için sınıf kutuplaşmaları keskin değildir; yönetici kadro, azgelişmiş bir ülkenin yaşama düzeyi çok mütevazi olan küçük burjuvazisindendi, hele savaş yıllarında yaşama şartları daha da kötüleşmiş, halkın yaşamından pek üstün olmayan bir düzeye düşmüştü; halkla omuz omuza bir savaş yürütme, halktan esinlenme ve etkilenme durumunda idi, komşu büyük devlette bir ihtilâl olmuş, yeni ihtilâl hükûmetiyle sıkı ilişkiler kurulmuştu.

Millî Kurtuluş Savaşı sona erince, köylü kentli askerler tarlasına, tezgâhının başına, küçük dükkânına döndü. Halk kitleleri ülkenin kaderini tayinde önemli bir unsur olmaktan, bir rol oynamaktan çıktı. Yönetici kadro yeni sınırları içindeki yeni Türk devletinin dizginlerini tek başına elinde tutan, dış ve iç düşmanlarını yenmiş egemen bir tabaka haline geldi ve 19. yüzyıldan bu yana filizlenegelmiş, Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir boy daha atmış Türk burjuvazisi, daha beriden de toprak ağaları, yönetici kadronun çevresinde kümelendi.

Osmanlı İmparatorluğundan devralınan merkeziyetçi, otoriter, tepeden inme devlet anlayışı ve uygulaması devam ediyordu. Devleti, somutta, her şeye hâkim yönetici bürokrat tabaka

temsil ediyordu. Bu bürokrat tabaka ise (yüksek yöneticiler, memurlar kadrosu) yeni yeşermiş burjuvaziye, büyük tüccar ve müteahhit gurubuna, ikinci derece olarak da devlet eliyle güçlendirilmek istenen, ama bir türlü güçlenemeyen sanayicilere, bankacılara ve nihayet toplumda hep güçlü bir sınıf olagelmiş toprak sahiplerine ve kasaba "eşraf"ına dayanıyordu.

Yönetici kadro, ta 19. yüzyıldan beri olduğu gibi, yine ülkeyi kalkındırmak için Batı modeli kapitalist kalkınmayı örnek aldı. Bunun nedeni, (1) yukarıda işaret ettiğimiz gibi, halkın devlet yönetimine katılmayışı, ağırlığını koyar durumda olmayışı idi; (2) bunun sonucu olarak yönetici kadronun toplum yapısında egemen sınıflar olan yukarıda saydığımız sınıflara dayanması idi; (3) yönetici kadroların, bürokrat tabakanın, sınıf menşei ve mensubiyeti bakımından küçük burjuvazi içinde yer alışıydı.

Küçük burjuvazi ise bütün toplumlarda çelişik bir durumdadır. Hem üstteki büyük sermayeden, hem alttaki kalabalık emekçi sınıflardan ürker, çekinir. Esas burjuva ideolojisini benimser, emelleri yukarı sınıflara tırmanmaya dönüktür ve kişi olarak fırsat buldukça birer ikişer tırmanırlar da. Ama sınıf olarak toplum yapısındaki mevkilerini –statülerini– yükseltemezler. Küçük burjuvazinin durumu kötüleştiği, statüsü düştüğü hallerde sosyalizme doğru kayarlar; ya gerçek sosyalizme, ya da, aslında halkı hor gören, küçümseyen, yine tepeden inme "himayeci" bir sosyalizm anlayışına. Toplum düzeninin çöküntüye gittiği zamanlarda ise, büyük burjuvazinin teröre dayanan diktatörlüğüne –faşizme– "nizam ve disiplin" taraflısı küçük burjuvazi kolayca kayar, onu destekler.

Küçük burjuvazinin bu genel temel vasıfları bizim yönetici-aydın tabaka için de doğru idi. Üstelik altı yüz yıllık bir imparatorluktan sürüp gelen merkeziyetçi, otoriter devlet geleneğinin yönetici kadroya, memurlar tabakasına toplumda sağladığı üstün statüye sahipti. Büyük halk kitlelerinin çok düşük olan genel gelir ve yaşama düzeyine kıyasla memur maaşları, halkın in-

dinde, arzulanacak bir gelir ve refahı temsil ediyordu. Burjuvazi gelişmemiş, büyük sermaye birikimi yapamamış olduğundan devlet, topladığı vergilerle en büyük sermayedar durumundaydı. Bütün bunlar bizim yönetici-aydın kadroya özel avantajlar sağlıyordu. Devlet mekanizmasını elinde tutmak ve iktisadî devletçilik politikasını yürütmekle yönetici tabaka dolaylı olarak ekonomiye de hâkim oluyor ve henüz gelişip güçlenmemiş burjuvaziyi ve çok ilkel bir tarım üretimi yapan toprak ağalarını kendi himayeci kontrol ve idaresi altında tutabiliyordu.

Genellikle memurlar tabakası, özel imtiyazlara sahip, halkın genel gelir ve yaşama düzeyinden üstün bir düzeyde, emir veren ve idare eden bir tabaka teşkil ediyordu. Üst kademelerde bulunanlar ise, sağladıkları imkânları özel çıkarları için kullanabiliyorlar, özel iş çevreleriyle ilişkiler, bağlar kuruyorlardı. Gelişmiş kapitalist toplumlarda da iş çevreleriyle devlet ve devleti temsil edenler arasında ilişkiler, bağlar vardır. Yalnız oralarda etkileme mekanizması ters yönde işler. Oralarda burjuvazi gelişmiş, zengin ve güçlü olduğundan, iş çevreleri politik-bürokrat kadroyu kendi çıkarları yönünde doğrudan doğruya kullanır. Bürokrat tabakanın, memurlar kadrosunun, toplumdaki itibarı, statüsü, gelir ve yaşama düzeyi burjuvazininkinden üstün değildir. Burjuvazi ancak devlet mekanizmasının en üst kademelerine, karar ve kontrol mevkilerine, doğrudan doğruya kendi sınıfından olanları sokar. Bunlar için devletten aldıkları maaşın pek önemi yoktur; şahsî servetleri vardır ve genellikle şahsî servetleri olanlar bu üst kademelere ulaşmak için politikaya girerler.

Bu özetlediğimiz şartlar sonucu bizde bürokratik bir burjuvazi gelişmiştir Cumhuriyet devrinde. Bağımsızlığına yeni kavuşmuş azgelişmiş ülkelerde de bürokrasinin imtiyazlı üst bir tabaka olarak geliştiği görülüyor.

Son bir nokta olarak şunu da ekleyebiliriz ki, bir halk hareketi halinde yürütülen bir ihtilâl veya bir millî kurtuluş savaşı

sona erip bu hareket ve savaşlara öncülük eden burjuvazi –veya bizde ve öbür azgelişmiş ülkelerde burjuvazi adına ve hesabına öncülük eden küçük burjuva aydın, yönetici tabaka– ihtilâl veya savaş sona erip de iktidarı ele aldığı zaman, mücadele süresince eriştiği en ileri ideolojik noktadan geriler, emekçi kütlelerin hak ve çıkarlarını da kapsayan daha genel, hattâ evrensel, görüş ve amaçları daralarak burjuvazinin sınıf ideolojisinin sınırları içine çekilir. Bizde de böyle olmuştur.

1960 dan bu yana yazılı tartışma ve eleştirmelerde, Millî Kurtuluş Savaşından sonra yönetici kadroların ve onların temsilcisi CHP'nin, neden savaş yıllarının halkçı, ilerici tutumundan gerilediği, "Efendimiz Köylü" için bir şey yapılmadığı, ülkenin kalkındırılamadığı üzerinde durulmuştur. Bu konuda ileri sürülmüş olan izahlar, örneğin, yönetici kadronun halktan kopması, sistemli bir sosyal-ekonomik görüşe, doktrine sahip olmaması gibi nedenler ikinci derecede rol oynamıştır. Temel neden, yönetici kadroların kendi sınıf karakteri, toplum yapısında aldığı yer ve görev, temel sosyal sınıflarla olan ilişkileridir. Soruna sınıfsal yapı açısından bakmak gerekir.

Savaş sonunda yönetici kadro, Osmanlı İmparatorluğundan devraldığı toplum yapısını, ekonomide Batı modeli kapitalist bir gelişme sağlamak suretiyle değiştirme politikasına yöneldi. Devlet, tarım ve sanayii kalkındırmak için bazı teşvik edici tedbirler almakla yetindi. Oradan ötesi ekonominin kendi tabiî gelişmesiyle olacaktı. Devlet kararı ve otoritesiyle toplumu değiştirmek, modernleştirmek çabaları; politik, hukukî, kültürel alanlara, yani kısacası üst yapıya, inhisar etti. Saltanat ve hilâfetin kaldırılması, cumhuriyetin ilânı, lâik bir adliye ve eğitim sisteminin kuruluşu, harf ve şapka "inkılâpları" bu cümledendir.

Kurtuluş Savaşı yıllarında ve hemen sonraki devrede, aşağı yukarı Atatürk'ün ölümüne kadar, yönetici kadro, emperyalizme –dolayısiyle kapitalizme– ve merkeziyetçi bir derebeylik

niteliğindeki Osmanlı yönetimine ve geleneksel toplum düzenine karşı verdiği mücadele sonucu, varabileceği en ileri ideolojik noktaya vararak devrimcilik, halkçılık, sonra da lâiklik, devletçilik ilkelerini ortaya attı. Bu ilkeler, kavramların gerçek anlamları incelenip tespit edilerek, birbiriyle ilişkin olarak sistemleştirilseydi, sosyalizme varacak bir ideolojik çerçeve meydana gelebilirdi.

Bilindiği gibi "devrim", geniş kapsamı ve en genel içlemiyle toplumsal gerçeği aşan bir kavramdır. Anî olarak veya söz konusu sürecin yer aldığı zaman süresine kıyasla "kısa" denilebilecek bir zaman bölümünde, önemli yeni bir niteliğin belirmesidir. Bir sıçramadır. Nitelik değil de, daha ziyade *derece* farklarını, ağır tempoda değişimi, birikimi ifade eden "evrim" kavramının karşıtıdır. Devrim kavramı bu en geniş anlamıyla kullanıldığı zaman ancak Sanayi Devriminden veya Şapka ve Harf Devriminden söz edilebilir. Ama devrim kavramı toplumlarla ilgili olarak kullanıldığında, asıl, toplum yapısının köklü, niteliksel değişmesi kastedilir. Bu anlamda devrim, üretim ilişkileri sisteminin ve ona bağlı olarak sosyal sınıflar düzeninin, politik iktidarın sınıf muhtevasının değiştirilmesi anlamına gelir. Öbür yandan, "evrim" kavramının yukarıda yaptığımız tanımlamasından daha geniş kapsamlı bir kullanılışı da vardır. Canlılar âleminde biyolojik evrimden, veya insan toplumlarının evriminden söz ettiğimiz zaman, bu evrim kavramının içine, hem kısa sürede meydana gelen niteliksel oluşumlar, sıçramalar (devrimler), hem de dar anlamda evrim, yani tedricî değişmeler ve birikimler dahildir.

Halkçılık, büyük çoğunluğu teşkil eden emekçi halk kitlelerinden yana, onlarla birlik olma, onların yararına ve onların katıldığı bir yönetim gerçekleştirme demek olabilir ancak. Devletçilik, devrimcilik ve halkçılık ilkeleriyle bir arada alınınca, toplumda devrimi gerçekleştiren emekçi halkın hizmetinde ve denetiminde bir iktisadî devlet politikasını ifade eden bir

kavram olarak belirir. Toplumun objektif gelişme doğrultusu, Millî Kurtuluş Savaşı şartları, yönetici kadroyu bu yönde itelemiş, bu ilkeleri ortaya attırmıştı. Ama bir yandan zamanın dünya şartları (kapitalizmin biricik hâkim ekonomi sistemi olma durumunu muhafaza edişi, sosyalizmin dünya çapında güçlü bir hareket olarak henüz belirmemiş oluşu), öbür yandan Türk toplumunda emekçi halk kitlelerinin politik bilinçsizliği, hareketsizliği ve özellikle, yönetici kadronun sınıfsal karakteri ve ilişkileri, bu ilkelerin sosyalizm doğrultusunda yorumlanıp uygulanmasını önledi.

Devrimcilik, yukarıda belirttiğimiz gibi, toplumun üst yapısı sınırları içinde yapılan yenilikler olarak kaldı.

Halkçılık, politik demokrasi anlamında anlaşıldı, kabul edildi. İki temel unsur vardı: (1) Osmanlı devletinde politik egemenliğin hanedana ve kaynağını dinden alan halifeliğe dayandırılmasına karşılık, devletin ve milletin irade ve egemenliğine dayandırılmasıydı. (2) Hiç bir fert, zümre veya sınıfa "milletin umumî hakları haricinde" bir hak, imtiyaz tanınmamasıydı, yani bütün yurttaşların kanun önünde eşitliğiydi. "Halk" kimdi? Halk Fırkasının (CHP) 1923 nizamnamesine göre, "Hiç bir imtiyaz iddiasında bulunmayan ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir müsavat kabul eden bütün fertler halktandır." Böylece "Halk"ın tarifi objektif sosyal kıstaslara değil, fertlerin sübjektif tutumlarına dayandırılıyordu.

Halk, Osmanlı hanedanı, Saray dışında bütün milletti. Osmanlı İmparatorluğundan, Batıdaki asiller sınıfına benzer, belirgin, büyük toprak mülkiyetine sahip bir aristokrat sınıf devralınmamıştı. "Ulema" da, Batıdaki gibi dinî müessese içinde sıkıca örgütlenmiş, büyük topraklara ve servete sahip bir sınıf değildi. Hanedan dışında millet, Fransız İhtilâlinden önce "avam"ın (*tiers état*) görüldüğü durumda görülüyordu, şu farkla ki Fransız İhtilâli zamanında "avam" artık kendi içinden yeni sınıflara bölünmüş, farklılaşmıştı. Bizde ise kapitalizm bir türlü

gelişemediğinden, sınıf farkları belirgin, keskin değildi. Bunun için hepsi "halk" idi. Atatürk 7 Şubat 1923'de Balıkesir'de verdiği demecinin sonlarında, "binaenaleyh muhtelif meslekler erbabının menfaatleri yekdiğeriyle imtizaç halinde olduğundan onları sınıflara ayırmak imkânı yoktur ve umumî heyetiyle hepsi halktan ibarettir" diyordu. Bu sözleriyle Atatürk, Türkiyede sosyal sınıfların, Türk ekonomisinin, üretim ilişkileri sisteminin niteliği icabı mevcut olmadığını ve olamayacağını mı ifade ediyordu, yoksa, fakir, gelişmemiş bir toplum olduğumuz için sosyal sınıfların belirgin, keskin şekilde farklılaşmamış, kutuplaşmamış olduğunu mu belirtmek istiyordu? Balıkesir demeci dikkatle okununca, ikinci şıkkı ifade ettiği açıkça görülür. O demecinin başında Atatürk, başka ülkelerde çeşitli sınıflar bulunduğunu ve bir sınıfın çıkarlarını sürdürmek için bir siyasî parti teşekkül etmesine karşılık bir başka sınıfın çıkarlarını sürdürmek amacıyla bir başka partinin teşekkül ettiğini açıkça söyler. Sonra Türkiyenin tablosunu çizerek, tarımda büyük toprak, ticarette büyük sermaye, sanayide büyük fabrika sahiplerinin bulunmadığını, bulunduğu kadarı ile de, bu sınıfların da himayeye muhtaç olduğu görüşünü belirtir. Herkes "halktan ibaret" olunca da yalnız tek bir parti gereklidir, bu da Halk Partisi olacaktır.

Ne var ki, "büyük"lük izafî bir ölçüdür. Savaşlardan büsbütün yoksunlaşarak çıkmış Türkiyenin kendi ölçüleri içinde –Batılı kapitalist toplumlara kıyasla değil– toprak ağaları, zengin tüccar, daha ikinci plânda da sanayici sınıflar vardı. Sınıf farkları, nicelik farkları olmaktan önce nitelik farklarıdır. Toprağa, üretim araçlarına, para şeklinde sermayeye sahip olanlarla olmayanlar arasındaki fark nitelik farkıdır; bu farkın niceliği, büyüklüğü, sonra gelen bir faktördür. Sorunun can noktası, güdülecek devlet politikasında hangi sınıfların ağır basacağı ve bunun sonucu olarak da devlet politikasının öncelik ve özellikle hangi sınıflara hizmet edeceğidir.

İleride sınıf farkları büyüyüp keskinleşince ne olacaktır? Söz konusu demecin mantığına göre ayrı ayrı partilerin teşekkülü gerekecektir. Ayrıca, Atatürk'ün 20 Eylül 1924 Samsun demecinde bu husus açıkça belirtilmiştir: "Bugün muayyen bir yolun başında bulunuyoruz. Henüz mülâhazalara tesir icra edecek kadar mesafe alınmış değildir. Noktai nazarlar lüzumu derece vuzuh ve isabet kazanmalıdır. Ondan evvel tefrika fikri alelâde fırkacılıktır ki, memleket ve milletin huzur ve emniyet şeraiti henüz böyle bir tefrikaya yol açmaya müsait değildir." 1925'te Terakkiperver Fırka, 1930'da Serbest Fırka tecrübelerine müsaade edilmesi de aynı yargıyı, yani zamanla çok partili bir rejimin öngörüldüğünü desteklemektedir.

Ne var ki, Türkiyede Batı modelinde kapitalizm hızla gelişip çok partili sistem için gerekli ortamı yaratamıyordu. M. Ali Aybar'ın belirttiği gibi, 19. yüzyılın sonlarından bu yana yönetici-aydın kadroda beliren görüş ayrılığı sürüp gidiyordu. Merkeziyetçi, otoriter, toplum hayatının her kesimine müdahale eden devlet anlayışının ve taraftarlarının karşısına daha liberal, daha yumuşak bir devlet yönetimi altında fikir, söz örgütlenme hürriyetlerine yer veren, üst yapı değişikliklerinin, özellikle dinî müessese ile ilgili değişikliklerin, daha "tedricî" yapılmasından yana olanlar çıkıyordu. Oysa güçlü bir kapitalist gelişme ile böyle liberal bir politik rejimin dayanacağı sosyal sınıflar güçlü ölçüde meydana gelmediğinden, bu düşüncede olanların kurdukları partiler (Terakkiperver ve Serbest Fırkalar) eski düzenden arta kalan, yeniliklerden hoşnutsuz, tutucu ve gerici toprak ağaları, kasaba eşrafı ve küçük burjuvazisi elinde bir "irtica" âleti haline geliyordu. 1925'te Terakkiperver Fırka zamanında Doğuda Şeyh Sait isyanı oldu. 1930'da Serbest Fırkanın kuruluşu aylarında dinsel kisveye bürünmüş gericilik yeniden başkaldırdı ve bu partinin kendi kendisini feshetmesinden çok kısa süre sonra Menemen Olayları yer aldı.

"Herkes halktan ibarettir" düşüncesiyle kurulan tek partiyi –Halk Fırkasını– halka oturtmak için parti teşkilâtı köy ve mahallelere kadar genişletilmiş, köy ve mahalle halkından partiye üye olan 18 yaşında herkesin "halk kongresinin tabiî âzası" olduğu kabul edilmişti. (Halk Partisinin 1923 tarihli nizamnamesi, madde 75). Böylece "hükümet işlerine veya devlet siyasetine ait herhangi bir işte ilk teklif hakkını köy kongresine vermek suretiyle Halk Fırkası memleketimizde birinci defa ve fiilî olarak köylüyü siyasî haklarını şümullü şekilde kullanmaya davet etmiş, millî hâkimiyetin halk tarafından ve halk icrasına rehberlik vazifesini üzerine almış oluyor"du.[8]

Oysa parti teşkilâtının köy ve mahallelere kadar götürülmesi ve devlet siyasetinde "ilk teklif"de bulunmak hakkının bu halk kongrelerine tanınması köylünün, emekçi halkın siyasî haklarını "fiilî olarak kullanması" sonucunu doğurmadı. Küçümsenen sınıf farkları uygulamada ağır bastı. Mahallî parti teşkilâtı mahallî nüfuzluların, eşraf ve ağaların etki ve kontrolü altında, bütünüyle parti de ağa, tüccar ve müteahhitlerin, yani toprak mülkiyeti sınıfı ile karma burjuvazinin etkisinde kaldı. 1930 seçimlerinde Halk Partisi işçi ve köylüden birkaç kişiyi aday listelerine aldı ve bağımsız olarak adaylığını koyacaklara "müzaheret edeceğini" ilan etti.[9] Ama şüphesiz bu tedbirler de Halk Partisini gerçekten halkın partisi haline getirmeye yeterli değildi. Bu parti aynı zamanda bütün sınıfların partisi olamazdı.

1930'dan sonra muhalefet partileri kurulması tecrübesine son verildi. Türkiyede sosyal sınıf farklılaşması henüz güçlü, keskin değildir görüşü, Türkiyede sosyal sınıflar, sınıf mücadelesi yoktur ve olamaz şeklini aldı. Bu görüş değişikliğinde, Türkiyenin 1923-30 arası geçirdiği tecrübeler kadar 1930-40 arası İtalya ve özellikle Almanyada görünüşte güçlü faşist yönetimlerin yer alması da etkin rol oynadı.

8 Türk Tarihi Teknik Cemiyeti'nin hazırladığı *Tarih*, cilt IV, s. 170.

9 Aynı eser, s. 198.

Böylece yönetici kadro bütün çaba ve mücadelesini toplumun üst yapısındaki müesseseleri değiştirmeye ve bu değişikliklere direnen güçlere karşı yöneltti. Atatürk'ün Büyük Nutuk'unda belirttiği gibi, İstiklâl Mahkemeleri ve Takriri Sükûn Kanunu "bu gibi yeniliklerin zaten kararlaşmış olan tatbikatını irtica tahrikâtına meydan bırakmamak suretiyle kolaylaştırmıştır."[10]

Yönetici kadro toplum yapısının değişmesini tarım, ticaret, sanayi ve bankacılıkta kapitalist üretim ve mübadele ilişkilerinin gelişmesine bırakıyordu. Bu gelişme olursa Türkiye "muasır medeniyete" ulaşmış olacaktı.

Oysa daha önce belirttiğimiz gibi, Türk toplumunda değişme, içte üretim güçlerinin ve ilişkilerinin değişmesi ve bunun sonucu Osmanlı toplum düzeninin değişmesi şeklinde olmayıp, dış tazyik ve müdahalelere karşı bir tepki halinde, üstten ve tepeden başladığı için, devletçilik politikası, devletin ekonomiye müdahalesi ister istemez zorunlu oluyordu. 1924-30 arası tarımda, sanayide üretimi artırmak, modernleştirmek, ticaret ve bankacılığı geliştirmek için bir sıra tedbirlere başvuruldu. Önemli sayılabilecek sonuçlar alındıysa da bu, Türkiyeyi sanayileşmiş, gelişmiş, modern bir toplum düzenine ulaştırabilmekten çok uzaktı. 1929 da Amerikada başlayıp sonra dünyaya yayılan büyük ekonomik kriz Türkiyeyi de etkilemekte gecikmedi. Ve 1930'dan sonra devletçilik politikası daha belirgin bir şekil alarak ekonomide bir devlet sektörü meydana getirilme yoluna gidildi.

Devletçilik anlayışında iki unsur vardı, veya görüşler iki şekilde ifade ediliyordu. Birincisi "umumî menfaatler" bakımından devletin bizzat yapmakta zorunluk veya yarar gördüğü işleri fertlere bırakmayıp devletin kendisinin yapması. İkincisi, fertlerin yapamadığı veya yapmak istemediğini devletin üzerine alması. CHP'nin devletçiliği bu iki görüş arasında bocalamıştır,

10 Aynı eser, s.195.

ama önemli olan, her iki halde de "ferdî mesai ve faaliyetin" esas alınması, devletin özel teşebbüs yerine kaim olmaması idi. Ve uygulamada devletçilik, yine toplumun sınıf yapısı ve bunun etkileri dikkate alınmadığı için, tarımda, ticarette ve sanayide varlıklı sınıfların çıkarlarına hizmet ediyordu. 1930'dan sonra devlet sanayi işletmeleri kurmaya başladı. Soyut bir mantıkla düşünülürse, sanılabilir ki, devletin sanayie doğrudan doğruya el atması yerli özel sanayici sınıfın gelişmesini önler. Oysa tam tersi olmuştur. Örneğin tekstil kolunda özel teşebbüs devlet işletmeciliğinin kanadı altında gelişmiştir. Devlet sermaye biriktirimini hızlandırmak için, hem de pahalıya mal ettiği için, tekstil mamullerinin fiyatını yüksek tutuyordu. Devlet fabrikalarının üretimi ihtiyacı karşılamaya yetmediğinden, yüksek fiyatların sağladığı kârlardan yararlanmak üzere özel sermaye de tekstil koluna yöneldi. Ayrıca, devlet fabrikalarının mamullerini özel şahıslar da satabiliyor, yüksek tutulan fiyatlardan tatlı kârlar elde ediyordu.

Devlet ihaleleri devlet eliyle burjuvazi yaratmanın bir diğer usulü idi ve hâlâ da öyledir. Bu ihaleler aynı zamanda yüksek kademedeki politikacılara, bürokratlara özel çıkarlar sağlama yoludur da. İhalelerde döndürülen işler burada üzerinde ayrıntılarıyla durulmayı gerektirmeyecek kadar bilmen şeylerdir. Genellikle özel sektörün piyasada satamadığı malı devletin alması, devletin yaptığı ve piyasada müşterisi olan malı ise özel sektör eliyle sattırması kuralı bugüne kadar yürürlükte olagelmiştir. İktisadî Devlet Teşekkülleri bir başka yönden de bürokratik burjuvaziyi geliştirme ve destekleme aracı olmuştur. Şişirilmiş yönetici personel kadroları, idare meclisleri üyelikleri, bir yemlik haline gelmiş, maliyetlerin yükselmesine yol açmıştır. Hasılı devletçilik, halkçı bir devletçilik, yani halk çoğunluğunun denetim ve hizmetinde bir devletçilik değil, bir devlet kapitalizmi şeklinde gelişmiştir. Bu devlet kapitalizmi ülkeyi sanayileştirmeyi de başaramamıştır. 1930'larda yapılan

gerçek bir kalkınma plânı değildi. Kalkınma için gerekli ağır temel sanayiin kurulması öngörülmemiş, dış ticaret zorlukları dolayısiyle birtakım ithal ikamesi sanayii işletmelerinin ve ordu ihtiyaçlarını karşılayacak birkaç fabrikanın kurulması programa alınmıştı. Bugün de Türkiyede sanayileşme ithal ikamesi sanayii niteliğini muhafaza etmektedir; kullandığı makineler ve iptidaî maddeler bakımından dışa bağlıdır. Ekonomik bağımsızlığın gerçekleşmemesinin temel bir nedeni de budur.

Bütün bu dönemde, daha 1922'de "efendimiz" olduğu ilân edilen köylü için ne yapılıyordu? 17 Şubat 1925'te çıkarılan kanunla âşar, yani üreticinin elde ettiği ürün üzerinden alınan yüzde 10 vergi kaldırılıyor. Bu vergiyi toplama hakkının pazarlıkla tespit edilen miktarlar karşılığı mültezimlere verilmesi usulü de tarihe karışıyor. Bu mültezimler devlete ödemeyi taahhüt ettikleri miktarlardan fazlasını toplayıp ceplerine indirebilmek için hiç şüphesiz köylüye baskı yapıyor, haksız tahsilâtta bulunuyordu. Bu verginin kaldırılması genç cumhuriyet hükümeti için gerçekten büyük bir fedakârlıktı, zira genel bütçenin yüzde kırkı bu vergiyle sağlanıyordu. Bu devrede (1923-30) tarımı geliştirmek için tohum ıslah istasyonları, fidanlıklar, tarım âletleri tamir atölyeleri kurulduğunu, tarım kredisi sağlayan Ziraat Bankasının yeniden düzenlendiğini, kredi kooperatifleri örgütlendiğini, tarım okulları açıldığını, makineli tarımı teşvik için dışarıdan tarım makineleri ve akaryakıt getirildiğini görüyoruz.

Bütün bu işler yapılırken tarımla uğraşan nüfus içinde de sınıflaşma olduğu dikkate alınmıyordu. Halk kelimesine nasıl sınıf ayırımları alınmaksızın çok geniş bir kapsam verilmişse, köylü kelimesi de köylüklerdeki sınıf ayırımları göz önünde tutulmadan geniş bir kapsamla kullanılmıştır. Toprağı işleyen veya işleten ve köyde oturan herkes köylüdür. Bununla beraber, yönetici kadronun köylerdeki sınıf ayırımlarının aslında farkında olduğunu gösteren belirtiler de vardır. Devlet toprak-

larının dağıtımı ile bir kısım köylü toprak sahibi edilmiştir ve topraksız köylüleri topraklandırmanın önemi üzerinde durulmuştur. Ama biliyoruz ki, daha sonraları, özellikle 1945'den sonra, dağıtılan devlet topraklarına rağmen bu sorun bir çözüme kavuşturulamamış, toprak reformu sorunu bugüne kadar gelmiştir. Üstelik, 1924 Anayasasında toprak mülkiyeti daha da sağlamlaştırılmış, böylece büyük toprak mülkiyetini sınırlandırıp fazlasını topraksızlara dağıtma imkânı tanınmamıştır. Bu durumda tarımı geliştirmek için alınan, yukarıda saydığımız ve daha da benzeri tedbirler, esasen toprağa sahip olanların –ve ne kadar toprağı varsa, zenginse, o kadar fazla– işine yaramıştır. 1930-45 arası devlet eliyle sanayileşme bir yandan yerli sanayicilerin ve iç ticaret erbabının gelişmesine yol açarken, öte yandan mamullerin fiyat yüksekliği köylü ve kentli emekçi halkın geçimini zorlaştırıyordu. Sanayileşmenin, sermaye birikiminin yükünü köylü-kentli emekçi halk kitleleri taşıyordu.

1923-1945 döneminde işçi ve yoksul köylü sınıfları ile öbür emekçi kitleler politik hayatın tüm dışında kaldılar. Millî Kurtuluş Savaşı yıllarında oldukça canlı olan işçi hareketleri 1925'ten sonra durduruldu. İrticaa karşı geçirilen Takriri Sükûn Kanunu ve 1925'ten sonra başlayıp 1930'larda güçlenen, Atatürk'ün ölümünden sonra 1940-1946 arası en sert şeklini alan tek parti yönetimi irtica kadar, hatta ondan da fazla, sol siyasî hareketleri, işçi hareketlerini bastırdı. 1925'ten sonra bazı işçi örgütlenmeleri yer aldıysa da bunlar gerçek sendika haklarından yoksun, iktidarın kontrolü altında göstermelik kurumlardı. Bu tarihten ta 1960 sonrasına kadar sol hareket ise hep şiddetli baskı altında tutularak yeraltı faaliyetlerine itelendi. Bu dönemde sol, sosyalist, komünist ayrımı yapılmaksızın halkın en basit demokratik haklarını savunmak, hattâ memleketin sanayileşmesi, şehir ve köy arasındaki derin sosyal farkların ortadan kaldırılması gereğini belirtmek bile "millî menfaatlere aykırı" görülerek topyekûn "komünizm" etiketi

altında suçlandı. İktidarın dikkati özellikle işçi sınıfı üzerinde toplanıyordu. Sol'dan korkulduğu için işçiler özellikle kontrol altında tutuluyor, en basitinden bir sendikacılık hareketinin yer almasına müsaade edilmiyordu. 1936 İş Kanunu güya işçiyi koruyucu bazı hükümler getirmişti, ama işçilerin örgütlenmesine, bu kanunun tanıdığı birtakım hakları dahi aramasına izin ve imkân verilmediği için, kanunun işçi lehine olan bazı hükümleri dahi kâğıt üzerinde kalıyordu. Emekçi-köylü kitleleri ise, işçi sınıfı kadar da uyanık ve harekete eğilimli olmadıkları için tüm kendi hallerine bırakılmıştı. Özel kanunlar çıkartılarak onları da işçiler gibi kontrol altında tutmaya lüzum hissedilmiyordu.

1940'dan sonraki savaş yılları, her ne kadar Türkiye bu savaşın dışında kaldıysa da, Türk toplumunu etkilemekte gecikmedi. Bu etki her şeyden önce dış ticarette kendisini gösterdi. İthal malları darlığı içte istifçiliğe, vurgunculuğa ve bazı malların yerli imaline yol açtı. Emlâk, arsa spekülâsyonu aldı yürüdü. Böylece burjuvazide bir sermaye birikimi, palazlanma oldu.

Toprak Ofisi kurularak hububatın önceden, ekin tarlada iken miktarının tahminen tespiti ve buna göre köylüden ürünlerini teslim etmesinin istenmesi, yoksul köylünün ezilmesine, zararlara uğrayıp büsbütün yoksullaşmasına sebep oldu. Hali vakti yerinde köylülerin ve ağaların ise ürünlerini gizlemelerine ve bunları karaborsaya sürmelerine yol açtı. Büyük üretimde bulunan toprak sahipleri şehir burjuvazisi gibi zenginleştiler. Fiyatların hızla ve devamlı yükselişi, köylü-kentli bütün emekçi halkı yoksullaştırdı. Hayat pahalılığı karşısında memur tabakasına ucuz fiyattan şeker, kumaş ve başka maddeler dağıtımı gibi imtiyazlar tanınması halkın CHP iktidarına ve memurlar tabakasına karşı husumetini artırdı. Bütün bu dönemde devlet, halkı hor gören, tepeden inme metotlarla yönetimi yürüten Osmanlı tipi devlet niteliğinde olmakta devam etti. Türkiye savaş dışında, tarafsız olmakla beraber, memleket üzerinde Hitler

Almanyasının nüfuzu bâriz bir şekilde mevcuttu. Dış ticaretimiz Almanyaya dönüktü. Almanyanın kültürel etkisi de açıkça hissediliyordu. Hitlerin iktidara gelmesi üzerine Almanyadan kaçan bilgin ve profesörlerden bir kısmının Türkiyeye gelmesi, eskiden beri mevcut Alman kültürünün etkisini güçlendirdi. Hitler Almanyası ile kültür ilişkileri de kurulması sonucu bu defa etki, Naziliğin etkisi halini alarak devam etti. 1930'ların ikinci yarısında devletçe dışarı gönderilen öğrencilerin çoğu Alman üniversitelerinde okuyordu. Bu arada Ankarada kurulan Ziraat Enstitüsünde Alman profesörler öğretim kadrolarında yer almıştı.

Dışta doğrudan doğruya, içte dolaylı olarak, Alman eğitiminden geçerek yetişen yeni kuşak unsurları 1930'ların sonlarında ve 1940'ların başlarında işbaşına geçmeye başladılar. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra yetişip "hayata atılma" yaşına erişen, yönetimde yer almaya başlayan ilk kuşaktı bu. 1940-45 arasında "demokrasi", yazılan, söylenen, bilinen bir kavram değildi. Hitler Almanyasına genel bir hayranlık vardı. Tek parti iktidarının köylü, kentli emekçi halka göz ve ağız açtırmayan, toprak ağalarına ve palazlanmakta olan burjuvaziye dayanan yönetimi ise faşizmin, azgelişmiş, toprak ağalarının egemen sınıf olduğu bir toplumun şartlarına uygun bir kopyasına çok benziyordu. Bir yandan devlet fabrikalarında işçi cirosu, işçilerin sürekli çalışmaması bir problem teşkil ediyor, öte yandan CHP iktidarı işçi sınıfının gelişmesinden korkuyordu. 1940'ların ortalarında CHP Genel Sekreteri olan zatın gençlerle yaptığı bir sohbet toplantısında söylediği sözler bu bakımdan ilginçti. "Büyük mesele," demişti Genel Sekreter, "işçileri köylerinden, topraktan koparmaksızın fabrikalarda çalıştırabilmektir." Savaş yıllarında Millî Korunma Kanununa göre bazı bölgelerde uygulanan iş mükellefiyeti hatırlanacak olursa Genel Sekreterin dile getirdiği zihniyetin iktidar çevrelerinde yaygın olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu uygulama da ilgili bölgelerde

köylü ve işçinin zamanın iktidarına karşı hoşnutsuzluğunun artmasına sebep olmuştur.

1940-45 arasında Alman eğitiminde yetişmiş veya etkisinde kalmış bir kısım aydınlar CHP'ye girdiler, devlet mekanizmasının çeşitli kademelerinde yer aldılar. Yüksek görevlere kadar tırmandılar. CHP bu yeni kuşak aydınlarla kendisini yenilediği, gençleştirdiği zehabındaydı. Bu yeni kuşağın savunduğu fikirler şöyle özetlenebilirdi: Türkiye bir tarım ülkesiydi ve öyle kalmalıydı. Bununla beraber, tarım ve köylü kitleleri olduğu gibi kendi haline bırakılamazdı. Savaş yıllarında büsbütün perişan duruma düşen köylüyü kalkındırmak gerekti. Köylü topraklandırılmalıydı, toprak mülkiyetinin belirli ellerde toplanması önlenmeli, ama Türkiye her halde büyük sanayi ülkesi olmamalıydı. Köylü aile işletmeleri temel olmalıydı. Köylüye daha modern âletler sağlanmalı, daha yeni usuller öğretilmeliydi, ama bu, makineli büyük çapta üretim demek olmayacaktı. Aynı zamanda köylüye çıkrık, tezgâh dağıtılmalı, küçük sanatlar öğretilmeliydi. (Çıkrık ve tezgâh dağıtımı fiilen uygulandı). Köylü aileleri boş zamanlarını bu işlerle değerlendirerek kendi ihtiyaçlarını kendileri karşılayabilmeliydiler. Bu amaçla köylerde okullar açılmalıydı. (Ama bu aydınlar Köy Enstitülerine kesinlikle karşıydılar). Tarım ürünlerini değerlendirecek küçük birimler halinde konserve, şeker, vb. sanayi kolları kurulmalı, ağır sanayie, büyük sanayi işletmelerine iltifat edilmemeliydi. Böylece Türkiye ekonomisi tarıma, tarımı da aile işletmelerine dayanan, ancak tarımla ilgili küçük hafif sanayie sahip otarşik –kendine yeter– bir toplum olacaktı. Kasabaların küçük burjuvazisiyle kentli ticaret burjuvazisi ve onların yüksek öğretim görmüş aydın oğulları için ideal bir düzendi bu! İşçi sınıfının ve onunla birlikte sol hareketlerin gelişmesi önlenmiş olacaktı. Böyle bir Türkiye, hiç şüphesiz, gelişmiş sanayi ülkesi Almanya için de bulunmaz bir mamul maddeler pazarı ve ham maddeler kaynağı olacaktı.

Türkiye için bu çeşit bir tabloyu çizenler aynı zamanda yeni bir çeşit ırkçı ideolojiye sahiptiler. Turancılardan farklı olarak bunların ırkçılığı Anadolu halkına münhasırdı ve bunun için Anadolucu adıyla anılırlardı.[11] Bunların iddiasına göre Oğuz Türkleri Anadoluya uzun süre sızma (infiltration) suretiyle büyük sayılarda gelerek yerleşmişler, nüfus içinde hâkim unsur olmuşlar ve Anadoluyu ilk defa "bir coğrafya parçası" olmaktan çıkarıp "vatan" yapmışlardı. Trakya, İstanbul, Batı Anadolu kıyılarındaki nüfus karışıktı. Oğuz Türklerinden gelme asıl Türk halkı Anadolu içlerindeydi. Böylece bunlar Türk kavimleri içinde Oğuz Türklerini üstün tutuyorlar, Turancı ırkçılığın içinde bir ayrı ırkçılık izliyorlardı.[12]

Türk tarımının son derece geri bir durumda kalmış olması, savaş yıllarında köylü kitlelerin daha da yoksullaşması ve CHP içindeki bu yeni unsurların etkisiyle 1945 mayısında Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu TBMM'ye getirildi. Getirilmesiyle de CHP içinde fırtına koptu. Parti içindeki büyük toprak ağaları kanuna karşı çıktılar. Özellikle, bazı hallerde toprak sahibine kalacak yüzölçümünü elli dönüme kadar indiren 17. madde büyük bir direnişle karşılaştı. Bu direniş ve CHP ileri gelenlerinden bir gurubun partiden ayrılarak Demokrat Partiyi kuruşu, bu yeni partinin genellikle Çiftçiyi Topraklandırma Kanununa, özellikle de 17. maddesine karşı vaziyet alışı, CHP'yi sözü geçen maddeyi 1948 de değiştirmeye zorladı ve bu değişiklik 1950'de

11 Bu akımın başlangıcı birinci Millet Meclisi'ne kadar gider. 2 Ocak 1922'de üç millet vekili tarafından verilen ve reddedilen kanun tasarısı Gazi Mustafa Kemal'in mebusseçilmesini önlemek amacını güdüyordu. Bu akımın o zaman baş temsilcisinin, sonradan siyasî hayattan çekilen Hüseyin Avni olduğu söylenir. 1940'larda bu akımın sözcülerinden biri de bir zaman Millî Emniyet Başkanlığında bulunan Hüseyin Avni Göktürk'tü.

12 1940-50 arası bu gruptan insanlar CHP'de ve onun hükümetinde önemli rol oynadılar. 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu bu guruptan olan Şevket Raşit Hatipoğlu'nun Tarım Bakanlığı sırasında Meclisten geçirildi. 1946'da gerçekten hür bir sendikacılık hareketi olarak meydana gelen yüzlerce sendika, aynı guruptan Sadi Irmak'ın Çalışma Bakanlığı sırasında kapatıldı. Yine aynı guruptan Reşat Şemsettin Sirer önce Hasan Âli Yücel'in yerine Eğitim Bakanı, sonra da Çalışma Bakanı oldu. Ankara Üniversitesi Dil-Tarif Coğrafya Fakültesi Olayları ve Köy Enstitülerinin eğitim sisteminin kökünden değiştirilişi onun Bakanlığında yer aldı.

seçimlerden önce Meclisten geçti. Bu, büyük toprak mülkiyetinin parçalanmaması, sadece devlet topraklarının dağıtılması sonucunu verdi. Ağalar yine üstün çıkmışlardı. Yine bu yıllarda ağalar Köy Enstitülerinin de başını yemekte gecikmediler. Burjuvazinin gelişip palazlanmasına rağmen toprak ağaları egemen sınıf olmakta devam ediyorlardı.

1945 yılı başka bakımlardan da önemli ve anlamlı bir yıldı. İkinci Dünya Savaşı o yılların baharında sona erdi. Savaşın bitimine çok az kala Türkiye şeklen savaşa katılarak Almanyaya karşı safta yer aldı. San Fransisko'da Birleşmiş Milletler Şartlarını Türkiye de imzaladı. Faşist devlet tipinin Alman ve İtalyan örnekleri olan sistemler çöktü. Dünya, Batı Demokrasilerinin, özellikle bu gurubun lideri durumunda olup savaştan en az zarar gören, en güçlü, en zengin kapitalist ülke olan Amerika Birleşik Devletlerinin nüfuz ve hâkimiyetine açık görünüyordu. Sovyetler Birliği de galipler arasındaydı, ama bu ülkenin Alman saldırısından sonra birkaç hafta içinde çökmeyişi bile Batılıları şaşırtmış, içten bir ihtilâl çıkmasını, rejimin yıkılmasını beklemişlerdi. Kafkaslara kadar ilerleyen Almanları sonra geri püskürtmelerini ise Amerikanın savaşa girip Sovyetlere yardım etmesine ve Batı Avrupa kıyılarında İkinci cephenin açılışına yormak istemişlerdi. Sovyetler Birliği savaştan son derece hırpalanmış, çok büyük insan ve kaynak kaybına uğramış olarak çıkmıştı.

Gerek bu dış durum, gerekse içten gelen tazyikler, CHP iktidarını "Batı örneğinde çok partili demokrasi" düzenine geçmeye zorladı. Yukarıda özetlediğimiz nedenlerle köylü kitleleri ve kentler halkı hoşnutsuzdu; savaş yılları şartlarında zenginleşmiş olan sınıflar da devlet bürokrasisinin kırtasiyeciliğinden, müdahalelerinden bıkmışlardı, kendilerini daha serbest bir piyasa nizamı içinde daha kârlı işler çevirecek kadar güçlü hissediyorlardı. Savaş yılları burjuvaziye ve toprak ağalarına yaramıştı. Birleşmiş Milletler Teşkilâtına katılmak, İnsan Hakları

Beyannamesini imzalamak da çok partili demokrasiyi gerekli kılıyordu.

Bütün bu dış ve iç etkenlere 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun etkileri de eklenince, CHP bölünerek Demokrat Partiyi doğurdu. Demokrat Parti de CHP gibi bir burjuva partisiydi. Aynı egemen sınıflara dayanıyordu. Şu farkla ki, CHP, Osmanlı İmparatorluğundan miras kalan otoriter devletçiliği ve devleti temsil eden yönetici kadroların memleketin politikasına ve idaresine olduğu kadar ekonomisine de hâkimiyetini, bu bürokratik tabakanın toprak ağalarına ve yerli burjuvaziye üstünlüğünü temsil ediyordu. Demokrat Parti ise, palazlanmış olan burjuvazi ile toprak ağalarının, kasaba eşrafının devleti doğrudan doğruya kendi ellerine geçirmeleri, bürokratik tabakayı ikinci plâna iterek ona üstün bir duruma gelmeleri çabasını ifade ediyordu. Bunun için de DP daha liberal bir ekonomi politikasına taraftardı. Toprak Kanununun geçirilişinden tedirgin olan toprak ağaları ile devlet kırtasiyeciliğinden ve bürokratik tazyiklerden kurtulmak isteyen, 1942 Varlık Vergisi Kanunu dolayısiyle de çok kuşkulanmış olan sermaye ve iş çevreleri DP'ye dört elle sarıldılar. Daha önceleri Terakkiperver ve Serbest Fırka tecrübelerinde olduğu gibi, DP de birden bir gelişme gösterdi, şu farkla ki, bu gelişmeyi öncekiler gibi durdurmak, hiç değilse bir çizgide tutmak artık mümkün değildi.

1946'da Cemiyetler Kanununda yapılan bir değişiklikle sınıf esası üzerinden dernek kurma yasağı kalktı. Bu, sendikalar ve sosyalist partilerin de kurulabilmesi demekti. Bu ortam içinde 1925'ten bu yana ilk defa olarak işçi sınıfında bir hareketlilik belirdi ve canlı bir sendikalaşma hareketi başladı. Çeşitli adlarla sosyalist veya sosyalizme eğilimli partiler kuruldu. İstanbulda iki gazete, *Vatan* ve *Tan*, iktidara karşı şiddetli bir tenkit kampanyasına başladılar. *Vatan* gazetesi Amerikan demokrasisini örnek alıyordu. *Tan* ise daha sol bir eğilimdeydi. Ayrıca ufak ufak sol dergiler çıkıyordu.

Bu serbest tenkit havası, sendika ve politik parti örgütlenmeleri CHP iktidarını ürküttü. O, kendi kontrolü dışına çıkmayan güdümlü bir demokrasi istemişti. Oysa nisbeten serbest bir ortama kavuşur kavuşmaz, o zamana kadar şiddetli bir baskıyla su altında tutulmuş olan Türk toplumundaki ileri güçler, akımlar, fikirler su üstüne çıktı ve hızlı bir gelişme istidadı gösterdi. CHP iktidarının buna cevabı âni ve kesin oldu. Ayna yıl içinde sendikalar kapatıldı, sol partilerden önemli ikisi mahkemeye verildi. Birinin kurucuları ve ileri gelenleri komünistlikle suçlanarak mahkûm edildi, öbürü ise uzun yargılama yıllarından sonra beraat ettiyse de teşkilâtı dağıldı. *Tan* gazetesi matbaası 4 Aralık 1945 günü Üniversite gençliğine mal edilen, ama iktidar çevrelerince tertiplendiği bilinen bir hareketle tahrip edildi. Kulağı önceden bükülen *Vatan* gazetesi olaydan bir iki gün önce soldan geri bir dönüşle hizaya gelmişti.

Bütün bu belirtiler Türkiyenin sosyal-politik hayatında yeni bir aşamaya geldiğinin, işçi sınıfının, ilerici sol aydınların ve onların ardında da emekçi halk kitlelerinin ülkenin politik hayatında yer ve rol almaya hazır durumda olduklarının işaretleriydi. Cemiyetler Kanununun sınıf esası üzerinden dernek kurmayı yasaklıyan maddesinin kaldırılması ve 1945-50 arasında yüksek politik ve yönetici çevrelerde yapılan bazı tartışmalar CHP'nin sosyal sınıflara dayanan partilerden meydana gelme çok partili bir demokrasi rejimini düşündüğünü gösteriyordu. Ama CHP ve bu noktada onunla birleşen DP 1945-46'da birden beliren şiddetli ve sol eğilimli eleştirme havasından, tecrübesiz işçi sınıfının gösterdiği beklenmedik hızlı örgütlenme hareketinden, sosyalist görüş, eleştirme ve partilerin dinamik bir şekilde ortaya çıkışından ürktüler. Demokrasi, bu defa, egemen sınıfların tek parti yerine çok partili yönetimi şeklini aldı.

Batı modeli çok partili düzene geçme iddiasında olan CHP ve dayandığı egemen sınıflar ve onların yeni partisi DP temel bir gerçeği unutuyorlar veya unutturmak istiyorlardı. Sol kana-

dı, sol partileri olmayan bir Batı demokrasisi örneği yoktu ve olamazdı da. Batıda çok partili demokrasi rejimi toplumdaki sosyal sınıflar arası güç ilişkilerinin politik alanda yansıması ve dengelenmesi şeklinde gelişmişti. Onlarda adları ne olursa olsun sağ ve sol partiler, yani sermaye sınıfları partileriyle işçi ve emekçi sınıflar partileri vardı. Batıda da burjuvazi kırallığa ve toprak sahibi asiller sınıfına karşı mücadele edip iktidarı aldıktan sonra işçi ve emekçi sınıfları, seçmen olabilmek için çeşitli şartlar koyarak politik hayatın dışında bırakmaya, uzun süre grev, sendika vb. işçi haklarını tanımamaya çabaladı. İşçi sınıfı uzun ve çetin bir mücadele vererek bu hakları elde etti. 1945'de artık Batıda işçi-emekçi sınıflar partilerinin bulunmadığı ülke yoktu. Bizde ise Batı örneği çok partili rejim diye diye aslında 20. yüzyıl ortası Batı demokrasilerine hiç benzemeyen, işçi-emekçi halk sınıfları siyaset sahnesinden, ülke yönetimine katılmaktan uzak tutulmuş, egemen sınıfların çeşitli partileri arasında, sadece burjuva ideolojisi çerçevesindeki görüş ve fikirlere izin verilen bir demokrasi oyununa geçildi. Çok partili demokrasi bir denge rejimi olarak kurulup geliştirilmedi. 27 Mayıs Hareketi bir bakıma da bu dengesizliğin bir sonucu idi.

Zaten, olduğu kadariyle burjuvazinin ve küçük burjuvazinin sivil-asker aydın tabaka yönetiminde bir kurtuluş savaşını ve iç devrim hareketini başarıp zaferle iktidarı aldığı, klâsik demokratik hürriyetlere bir nebze olsun müsaade etmediği bir dönemde sosyalist hareket, herhangi bir çeşidiyle, ne aydınlar arasında bir fikir akımı olarak, ne de yeraltı faaliyeti, örgütlenmesi olarak gelişmezdi, bir halk hareketi haline gelemezdi. Düzenin aksadığı, iktidarların ülkeyi yönetmede acze düştüğü, egemen sınıfların toplumu kalkındırmayı başaramadığı veya başarmışsa mevcut temel sorunlara çözüm getiremediği, toplumun, objektif olarak, buhranlı, devrimci bir duruma doğru gittiği şartlarda ancak açık veya gizli devrimci hareketlerin başarı şansı vardır. 1923-45 Türkiyesi ise, böyle bir dönemde değildi; devrim

öncesi değil, devrim sonrası -azgelişmiş toplumlara özgü bir burjuva devrimi sonrası- döneminde idi. Türk burjuvazisinin ve yönetici aydın tabakanın başarılması zorunlu tarihsel görevi, yani Türkiyeyi kalkındırıp, sanayileştirip çağdaş uygarlığa ulaştırma görevini, başaramadıklarının ve başaramayacaklarının ortaya çıkması için bir zaman geçmesi gerekiyordu.

Egemen sınıfların önce tek, sonra da çok partili iktidarlarının düşünce ve söz hürriyetine müsaade etmemesi, kendi görüş ve politikalarına aykırı düşen her fikir ve sözü millî menfaatlere aykırı, vatan ihaneti, solculuk, komünizm diye susturması, memleketin sosyal, ekonomik ve politik sorunlarının serbestçe tartışılmasını, eleştirilmesini, incelenmesini önlemiştir. Dünyada ilk millî kurtuluş savaşını vermiş genç Türkiyenin tutarlı, sistemli bir fikriyatı -ideolojisi- dahi meydana getirilememiştir. Halkçılık, devrimcilik, devletçilik, lâiklik birbirinden kopuk, yüzeyde, şeklen kabul edilip tekrarlanan ilkeler olarak kalmıştır. Türkiyenin şartlarına özgü bir sosyalist fikir akımı meydana gelememiş, Türkiyeyi sosyalizme götürecek yöntemler araştırılıp ortaya çıkarılamamıştır. Milliyetçilik, demokrasi, lâiklik vb. düşünce ve kavramlar gibi sosyalizm de Türk toplum hayatının yarattığı ve etkilediği bir fikir akımı olarak değil, Batıdan gelen bir düşünce sistemi olarak bir kısım aydınlar arasında benimsenmiş, tartışılmıştır. Bu aydınların ise işçi sınıfı, yoksul köylü kitleleri ve kentlerin Batı sanayiinin rekabeti karşısında ezilen küçük zanaatkâr ve esnaf sınıfıyla doğrudan doğruya teması ve ilişkisi yoktu. Bizim egemen sınıflar sosyalist aydınlarla işçi-emekçi halk kitlelerini birbirinden uzak tutmakta, kendi çıkarları açısından kurnaz ve titiz davranmışlardır. Bu şiddetli baskı rejimi altında sol akım kendi içinden farklılaşıp gelişemeden, bir yandan zaman zaman takibata uğrayan bir yeraltı faaliyeti olarak yürümüş, öte yandan da sanat, edebiyat ve sosyal bilimler alanlarındaki ve dağınık olarak da daha başka alanlardaki aydınlar arasında bir fikir akımı olarak tutun-

muş, fikir, sanat, edebiyat yayınları, dergileri halinde ifadesini bulmuştur. Zamanın iktidarları bu kadarcık bir söz ve fikir hürriyetine dahi müsaade etmemiş, sözü geçen yayınlar hep kısa ömürlü olmuş, ya Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmış, ya da matbaalara ve bayilere baskı yapılarak basılmalarına ve sürümlerine imkân verilmemiştir. *Tan* ve *Yeni Dünya* gazeteleriyle *Görüşler* dergisi ise yukarıda belirttiğimiz üzere tertipli nümayişlerle matbaa ve gazete idarehaneleri basılarak susturulmuştur. 1946'da Mehmet Ali Aybar'ın yayınladığı haftalık *Hür* gazetesi de önce İstanbul'da örfî idare tarafından yasaklanmış, bu defa gazete İzmirde *Zincirli Hürriyet* adıyla yayınlanmaya başlayınca da oradaki matbaa da yine tertipli bir nümayişle basılarak gazetenin çıkması önlenmiştir.

Bütün bu ters şartlara rağmen 1940-50 arası, dar ölçüler içinde de olsa, sol hareket aydınlar ve gençlik arasında ve 1946'da çok partili düzene geçilirken çok kısa bir süre siyaset alanında canlı bir hareketlilik göstermiş ve 1960'tan sonra gelişecek sosyalist akımın bazı nitelikleri ilk bu devrede filizlenmiştir. Türkiyede ilk defa olarak bir üniversitenin bir fakültesi –Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi– Sol Fakülte olarak nam almıştır. Bu fakültede üniversite kariyerine girmiş, akademik formasyona sahip bazı genç elemanlar köy sorunlarını, Türk folklorunu, yeni teşekkül etmeye başlamış gecekondu mahallelerini, Anadolu şehirlerinin ekonomik ve sosyal örgütlenme şekillerini bilimsel metodla inceleme konusu yapmışlardır. Böylece, Batıdan aktarılan sosyalizm fikirlerinin ve uygulamalarının hazır bir elbise gibi Türk toplumuna giydirilmesi çabası yerine, Türkiye gerçeklerini inceleme yoluna gitmişlerdir. Bu çalışmaların devamına müsaade edilseydi bugün üniversite seviyesinde 25-30 yıllık bir sosyal araştırmalar merkezi meydana gelmiş bulunacaktı. Bilimsel araştırmalarla Türkiyenin toplumsal gerçekleri su üstüne çıktıkça da, zamanla, Türkiyeye özgü sosyalist yöntemin ne olabileceği sorunu-

na yönelebilinirdi. Aynı gurubun çıkardığı *Yurt ve Dünya* ile *Adımlar* dergileri sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerde ilerici, yeni görüşleri, bilimsel metodu yaymaya çalışmış, zamanın Turancı ve Anadolucu ırkçı yayınlarıyla çetin bir tartışma yürütmüştür.

Yine bu devrede ilk defa olarak sosyalist, sol fikirler –niteliği açıkça ortaya çıkmamakla beraber– üniversite gençliği arasında tutunmaya başlamış ve zamanın iktidarının bütün öğrenci örgütlerini, kontrol altında tutma çabalarına rağmen gerek Ankarada, gerekse İstanbulda iktidardan bağımsız öğrenci hareketleri ve örgütleri belirmiştir. 1945'de *Tan* gazetesi olayı, genellikle, komünistlere karşı "milliyetçi gençlik"in galeyanı ve hainlere lâyık oldukları dersi vermeleri şeklinde yorumlanırken, bu olayı faşizm olarak niteleyen toplu bir yerme hareketi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinden bir grup öğrencilerin gazetelere gönderdikleri protesto yazısında ifadesini buluyordu. CHP'nin şiddetli baskı rejimi altında ve memlekette estirilen hava içinde öğrencilerin bu hareketi büyük bir medenî cesaretin, fikir özgürlüğünün ifadesiydi. 1947 Aralık ayında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi dışardan kışkırtılıp tertiplenen nümayişçilerin baskınına uğrayıp Üniversite Rektörü hırpalandıktan sonra ve bu Fakültenin üç öğretim üyesi haksız işlemlere ve takibata maruz bırakılırken de, bu sefer daha büyük bir öğrenci gurubu baskı hareketlerini açıkça protesto ediyordu. İktidardan bağımsız ilerici gençlik hareketinin tohumları ilk bu yıllarda atılmıştır. Ankarada Türkiye Gençler Derneği, İstanbulda İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği iktidarın vesayeti dışında, bu çeşit bağımsız öğrenci örgütleriydi. Bu örgütler de iktidarın sillesini yemekte gecikmediler. Ankara ve İstanbulda gençler tevkif edildi ve dernekler dağılmak zorunda kaldılar.

Yine 1945-50 arası yer alan, ilerisi için, 1960'tan sonrası için, çok anlamlı ve önemli bir oluşum da Amerikanın Türkiyenin bağımsızlığı açısından teşkil edeceği tehlikeyi bazı aydınların

daha o zamandan sezmiş ve belirtmiş olmasıydı. Mehmet Ali Aybar yayınladığı haftalık gazetesinde Truman Doktrini ilân edildikten sonra ve ABD ile 1947 Yardım Anlaşması henüz imzalanmadan önce, Amerikan yardımının millî bağımsızlığımıza ve egemenlik haklarımıza nasıl gölge düşüreceğini açıkça belirtiyor, tam bağımsızlık tezini savunuyordu. Ne yazık ki bu uyaran ses zamanın CHP-DP çekişmeleri arasında kaybolup gitti ve önce CHP, sonra DP, Amerika'ya cankurtaran simidi gibi sarıldılar.

Amerikanın Türkiyeyi etki ve baskısı altına almaya başlamasına karşı çıkış, 1950'de yeni DP iktidarının Kore Savaşma katılma kararı alması üzerine de kendini gösterdi. Bu karara karşı muhalefet parti ve çevrelerinden, basından itiraz sesleri yükseldi. Ne var ki, 1950 yılı Temmuz ayı ortalarında yeni kurulmuş olan Türk Barışseverler Derneği ancak, yayınladığı ve İstanbulda dağıttığı bildiride bu kararın Amerikanın etkisiyle alındığını ve Türkiyenin değil, Amerikanın yararına bir karar olduğunu açıkça söylemek cesaretini gösterdi. Bildiride, şimdi biz Amerikaya yardım etmezsek bizim başımız sıkıştığı zaman da Amerika bize yardım etmez, düşüncesinin yanlış olduğuna, böyle bir durum hasıl olursa, Amerikanın o durumda kendi çıkarlarına göre hareket edeceğine işaret ediliyordu. On dört yıl sonra, 1964'de Kıbrıs meselesinde Amerikanın bize karşı aldığı vaziyet, başkan Johnson'un İnönüye gönderdiği mektup bu önseziyi doğrulayacak ve Kore gazileri madalyalarını Amerikaya iade edeceklerdi. Ama doğruyu söylemek ve Türkiyenin millî çıkarlarını savunmak, Türk Barışseverler Derneği kurucularını ve Kore meselesinde benzeri görüşleri savunmuş olan *Hür Gençlik* ve *Barış* dergileri sahip ve yazı işleri müdürlerini, Türk Ceza Kanununun antidemokratik niteliği dolayısiyle halen kaldırılmış bulunan 161. maddesinin son fıkrasına göre askerî mahkemede yargılamaktan ve çeşitli hapis cezalarına mahkûm edilmekten kurtaramadı.

1950-60 arasındaki on yıl sol ilerici hareketler bakımından bir duraklama devresi oldu. Ne aydınlar arasında, ne gençlikte, ne yayın ve fikir hayatında 1940-50 arasındaki hareketlilik görülmüyordu.

1940-50 yıllarının şüphesiz en göze çarpan olayı tek parti yönetiminden çok partili rejime geçilmesi olarak belirir. Ama sosyal gelişme bakımından olayların önemi, her zaman, göze çarpıcılığı ve niceliğiyle ölçülmez. Zamanında sınırlı kalmış, fazla etki yapmamış gibi görünen birtakım olaylar yeni bir nitelik göstermeleri, ilerdeki gelişmeleri haber vermeleri veya bir başlangıç teşkil etmeleri bakımından sosyolojik önem taşırlar. 1940-50 yıllarında aydınlar ve gençlik arasında görülen, iktidara karşı, sol doğrultuda ilerici, barışçı ve demokrasi, özgürlük ve bağımsızlıktan yana hareketler ve de işçi sınıfının özgür bir sendika hareketi, grev ve toplu sözleşme için verdiği mücadele bu açıdan önemli ve anlamlıydı.

Bununla beraber, 1945-60 arasındaki çok partili demokrasi denemesi yukarıda anlattığımız yönden aksak olmasına ve Batı demokrasilerine benzememesine rağmen, yararlı olmadı değil. Temel sosyal, ekonomik meselelere inmek, bunları ve güdülen iç ve dış politikayı sınıf münasebetleri açısından incelemek, eleştirmek mümkün değildi. Sola, emekçi sınıfların hak ve hürriyetlerinin savunulmasına karşı baskı hiç gevşemedi, ama iktidar, hükümet "büyüklerimiz" tenkit edilemez, önünde sadece boyun eğilir varlıklar olmaktan bu devrede çıktı. Bir tenkit ve muhalefet alışkanlığı, geleneği oluşmaya başladı. Burjuva sınıfının ideolojisi sınırları içinde ve egemen sınıfların hak ve hürriyetlerine münhasır kalmak şartıyla da olsa, çok partili demokratik rejimin politik ve parlamenter kuralları, muhalefetin iktidarı tenkit, denetleme ve ona karşı koyma hakları bu devrede enine boyuna tartışıldı, savunuldu. Muhalefetin korunması, "hukuk devleti", yargıç teminatı ve plânlı bir ekonomi siyaseti fikri bu devrede gelişti. Yine bu

dönemde, gazetecilerin iktidara karşı çıktıkları için mahkemelere verilmeleri, hapsedilmeleri günlük olaylar haline gelerek kamuoyuna, siyasî suçların, o zamana kadar iktidarlarca gösterilmek istendiği gibi ağır bir suç, vatan ihaneti filân gibi bir suç olmadığını öğretti ve memleketin fikir ve yayın hayatındaki katılığın yumuşamasına yol açtı.

Çok önemli bir nokta da, bu dönemde Türk halkının oy hakkına sahip çıkması ve CHP'nin hesaplarını altüst ederek sandık başlarına çığ gibi bir akışla DP'yi iktidara getirişiydi. Halkın oy hakkını ciddiye alıp ona sahip çıkması ve kendini ezen, horlayan, dertlerine çare bulmayan bir devlet yönetiminin temsilcisi ve sorumlusu olarak gördüğü CHP'yi alaşağı etmesi politik alanda devrimci bir davranıştı; devrimciydi çünkü Türk siyaset hayatında önemli bir niteliğin belirmesiydi. 1950 seçimlerinin sonucu, DP'nin iktidarı kazanmış olmasından çok CHP'nin iktidardan halkın oyu ile düşmüş olması açısından önemlidir. Bu, halk kitlelerinin politik bilinçlenmesinin ilk etkin belirtisi, otoriter, tepeden inme devlet şekline karşı ilk direnişiydi. Halk kitleleri henüz kendi sınıf mensubiyetinin bilincine varamamıştı. Halkın farkında olduğu şey kendisini ezen, horlayan, ağız açtırmayan devletin somut temsilcisi olarak gördüğü yönetici tabaka ile kendi arasındaki mesafe, bölünmeydi. Bu durumda halk DP'yi otoriter devletin ve imtiyazlı bürokrasinin temsilcisi olarak gördüğü CHP'ye karşıt, kendinden yana bir parti olarak benimsemişti. İşte 1950 seçimlerine bu açıdan bakıldığı zamandır ki bunun sonucu bir politik devrim niteliğinde, Türkiyenin politik hayatında bir sıçrama olarak görünür. "CHP'ye de olsa devrimci, halkçı geleneği olan bir parti, DP ise düpedüz komprador burjuvazinin partisiydi, nasıl olur da 1950 seçimleri halkın devrimci bir davranışı sayılır?" diye düşünmek olayı yanlış değerlendirmek, anlamını kavramamak demektir.

DP teşkilâtının il, ilçe ve bucaklarda memur, okumuşlardan olmayan, CHP çevreleri dışındaki kimseler tarafından destekle-

nip kurulması da halkta bu partinin kendisinden olduğu inancının yerleşmesine yardım etti. DP iktidarı devlet idaresinin alt kademelerinin halk üzerindeki baskısını azaltmak, Toprak Ofisinin alım fiyatlarını yüksek tutmak, yol yapmak, su getirtmek gibi yollardan halk kitlelerini kendi tarafına çekmeyi de bir ölçüde başardı. Altın stoklarının erimesi ve ağır dış borçlanmalar pahasına da olsa memlekette bir para bolluğu belirdi ve serpintileri toplum yapısının alt katlarına kadar ulaştı. Fiyatlar yükseliyor, mallar karaborsaya düşüyordu ama, kolay ve bol para kazanma imkânları da bulunuyordu. Yalnız "her mahallede bir milyoner" değil, küçük ilçelerde bile kendi ölçülerine göre zenginleşen, sivrilen unsurlar vardı. Halkın büyük çoğunluğunun yaşayışında belirli bir iyileşme meydana gelmemişti, fakat paranın ve kolay para kazanma imkânlarının eskiye kıyasla bollaşması, bundan yararlanamayan çoğunluğa da, kişisel olarak, "Ben de işimi yoluna koyabilirsem zengin olurum, yükselirim" umudunu veriyordu. 1950'den sonra toplum yapısında köklü değişiklik meydana gelmemekle beraber, bu seçimlerin sonucu yine de sınıf ve tabakalar arasındaki ilişkiler ve güçler dengesinde bir değişikliğin ifadesiydi. 1923'den beri devlet yardımıyla yerli burjuvazi yaratma çabaları ve savaş yıllarının mal darlığı ve fiyat artışları yerli burjuvaziyi palazlandırmıştı. Bu, memleketin sanayileşmesini başaran gerçek bir millî burjuvazi değildi; ticaret, emlâk spekülâsyonu yapan, devlet ihalelerinden yüksek kazançlar sağlayan, dış ticareti ellerinde tutan, en fazlası, küçük çapta tüketim sanayiine el atan güçsüz bir burjuvaziydi. Savaş yıllarından kârlı çıkmış olan büyük toprak ağaları da bu sınıfın müttefikiydi. Şimdi bu iki sınıf öteden beri devlete hâkim olan ve bu yoldan memleketin ekonomisinde de hâkim rol oynayan, burjuvalara ve toprak ağalarına da bir ölçüde tepeden bakan, toplumda en yüksek statüye, itibara sahip olagelmiş bürokrasiye, sivil-asker maaşlılar tabakasına karşı çıkıyordu. CHP'nin yenilgisi, DP'nin zaferi aynı zamanda bu bürokrasiye

ve bürokratik burjuvaziye karşı ticaret ve sanayi burjuvazisinin ve toprak ağalarının zaferiydi.

Nitekim 1950'den sonra memurlar tabakasının toplumdaki yeri gerek itibar, gerekse gelir ve hayat seviyesi bakımından hızla düşmeye devam etti. Artık devlet memurluğu yeni kuşaklar için en istenilir, en parlak bir iş sayılmıyordu. Maaş da en güvenilir, sağlam ve yüksek bir hayat seviyesi sağlayan bir gelir olmaktan çıkmıştı. Hızla yükselen fiyat ve ev kiralarını maaş zamlarının izleyememesi, sivil-asker bütün devlet hizmetlilerini şiddetli bir geçim sıkıntısı içine atmıştı. Yeni türedi zenginler ise çok daha refahlı, lüks bir hayat sürebiliyorlardı. Tarım kredileri, tarımın makineleşmesi ve pazar için yeni ürünler yetiştirmeye yönelişi sonucu toprak ağaları zenginleşip güçlendiler. Büyük toprak sahiplerinin bir kısmı ortakçılar aracılığıyla yapılan küçük işletmecilikten makineleşmiş, kapitalist nitelikte büyük işletmeciliğe geçtiler. Böylece bu sınıfta bir nitelik değişikliği olmuş, bu sınıf da kısmen burjuvalaşmıştı. Dış krediler, dış ticaret, devlet ihaleleri üretici olmayan yerli burjuvaziyi güçlendirmeye devam etti. Gayri safi millî hasılada payı yükselmemekle beraber, mutlak rakamlar olarak, küçük ve orta işletmeler halinde hafif sınaide de bir gelişme oldu.

1950-60 arasındaki DP-CHP mücadelesi bu güçlenen şehir burjuvazisi ve burjuvalaşan büyük toprak sahipleriyle yönetici kadro, bürokrasi arasında bir iktidar mücadelesiydi. Bu yıllarda rejim meselesinin ortaya atılışı, muhalefetin hukuk devleti, yargıç teminatı, plânlı ekonomi tezlerini savunması, devlet ve onunla birlikte yönetici kadroyu, tekrar topluma hâkim ve nâzım kılmak çabalarının ifadesiydi.

1945-60 döneminde, özetliyegeldiğimiz bu iç mücadeleler ve gelişmeler olurken, Türkiyenin dış siyasetinde de temelden bir değişme oldu. Bu değişiklik Türkiyenin iç durumunun, sosyal yapısının dış politikada yansımasıydı. Dış politikada değişiklik ve belli bir yön tutma meydana geldikten sonra ise bu durum

dönüp iç politikayı ve durumu etkiledi. Bizim politikacıların sık sık tekrarladıkları ve tartışma götürmez mutlak bir gerçekmiş gibi ileri sürdükleri bir görüş, bir iddia vardır: Dış politika sorunları iç politikaya karıştırılmamalıdır, partilerüstü "millî bir dış politika" olmalıdır ve bu, partilerarası iç politika çekişmelerine konu edilmemelidir.

Oysa iç politika ile dış politika birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. İçte güdülen ekonomik, sosyal politika, iktidarların tutum ve davranışları nasıl bu iktidarların sosyal sınıf muhtevasına bağlı ise dış politika da aynı şekilde bağlıdır. Ve Türkiyenin durumu bu bağlılığı çok açık ve seçik ortaya koyan bir örnektir.

Türkiye, Millî Kurtuluş Savaşını zaferle sona erdirerek siyasî bağımsızlığını, misakı millî sınırları içinde ülke bütünlüğünü ve bir millet olarak varlığının devamını sağladı. Daha sonra da yabancılara Türk kanun ve mevzuatı dışında, sanki Türkiyede oturmuyorlarmış gibi (ekstra-teritoryal) imtiyazlar tanıyan kapitülâsyonları kaldırdı, mevcut yabancı şirketleri birer birer satın almak, gelişigüzel ölçüsüz dış borçlanmalara son vermek, Türkiyeyi yabancı sermayenin "tatlı kârlar" elde edebileceği bir yatırım bölgesi olmaktan çıkarmak suretiyle de ekonomik bağımsızlığını sağladı. Ama bütün bu son saydıklarımız Türkiyenin ekonomik bağımsızlığını sağlamanın ilk ön şartlarıydı; bu bağımsızlığı zedeliyecek veya yok edecek olumsuz şartların tasfiyesi, olumsuz davranışlardan kaçınma idi. Ekonomik bağımsızlığın sürdürülmesi ve bir daha kaybedilmemek üzere perçinlenmesi için olumlu bir ekonomi politikasının yürütülmesi, ekonomik kalkınmanın başarılması zorunluğu vardı. Politik bağımsızlık da ekonomik bağımsızlıktan ayrılmadığı için, son tahlilde politik bağımsızlığın teminat altına alınması da bunu zorunlu kılıyordu. Sektörler ve bölgelerarası dengeli bir kalkınma sağlanmadıkça, Türk ekonomisi kendi ayakları üzerinde duramaz, içten bütünleşmiş, modern teknolojiyle donatılmış güçlü bir sanayie ve modern bir tarım düzenine sahip

olmadıkça ekonomik bağımsızlığa ve bunun sonucu olarak da tam bir siyasî bağımsızlığa sahip olamazdı. Atatürk "iktisadî istiklâl"in bu önemini anlamış ve buna kuvvetle parmak basmıştı. Ocak 1923'de İzmitte gazetecilere verdiği demeçte şöyle diyordu: "Yeni Türkiye Devleti temellerini süngü ile değil, süngünün dahi istinad ettiği iktisadiyatla kuracaktır. Yeni Türkiye Devleti cihangir bir devlet olmayacaktır. Fakat yeni Türkiye Devleti iktisadî bir devlet olacaktır."[13] Ve yine İzmirde Türkiye İktisat Kongresinin açılış nutkunda (17 Şubat 1923) belirtiyordu ki, "Tam istiklâl için şu düstur var: Millî hâkimiyet, iktisadî hâkimiyetle tarsin edilmelidir... Siyasî ve askerî muzafferiyetler, ne kadar büyük olursa olsun, iktisadî zaferle tetviç edilmezse husule gelen zaferler payidar olamaz, az zamanda söner."

Ne yazık ki Atatürk'ün yukarıya aldığımız son cümlesinde haber verdiği tehlike Türkiyede gerçekleşmiş, "zaferler payidar olamamış"tır; "millî hâkimiyet iktisadî hâkimiyetle tarsin" edilmelidir hükmü yerine getirilememiştir. Türkiye, derebeylik artıklarını tasfiye eden bir sanayileşmeyi, tarımın modernleştirilip geliştirilmesini ve bunlarla birlikte ve bunlara bağlı olarak sosyal-kültürel gelişmeyi, kısacası, kalkınmayı başaramamıştır. Bunun sosyal yapıdan, yani sosyal sınıflar düzeninden ve bu düzenin politik alanda yansımasından, politik iktidarı etkilemesinden gelen nedenlerini bu tarihsel bölümde ana çizgileriyle inceleyip belirtmeye çalıştım.

Bir toplumda iktidarı elinde tutan veya güçlü bir şekilde etkileyen üst sınıflar, ne kadar sömürücü, emekçi sınıflara karşı insafsız ve müstebit de olsalar, iktidarlarını sürdürmek için temel ekonomik sosyal sorunları çözmek, toplumun kendi gelişme kanunlarının gerektirdiği işleri, yani *tarihsel görevi* başarmak zorundadırlar. Nitekim Batıda böyle olmuştur. Bizim egemen sınıflar da tarihsel görevini, aynı şekilde sanayileşmeyi,

13 *Tarih*, cilt IV, s. 272.

tarımı modernleştirmeyi, toplumu yeni teknolojiyle donatmayı başarmak ve böylece Türkiyeyi çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak suretiyle yapmalıydı. Oysa Türkiyenin içinde bulunduğu kapitalist dünya ilişkileri sistemi ve Türkiyenin iç şartları bunu başarmalarına, yani Türkiyeyi kapitalist yoldan kalkındırabilmelerine engeldi. Türkiye sosyalizme götürecek bir rota üzerinden kalkınabilirdi ancak, bunu da komprador burjuvazi, kapkaççı sanayi ve toprak ağaları sınıfları yapacak değildi elbet. Ne 1923-30 arasındaki özel teşebbüsü himayeci politika ile, ne de 1930'ların bir devlet sanayii yaratma politikası ile Türkiye kalkındırılamayınca (eskiye kıyasla önemli denilecek ilerlemeler olmuştur ama bu gerekli kalkınmayı başarmış olmak değildir) egemen sınıflar ve onların Batı gibi kapitalist yoldan kalkınma taraflısı iktidarları yüzlerini yeniden Batıya çevirerek ondan "yardım" aramaya yöneldiler. 1939 İngiliz-Fransız-Türk anlaşması bunun ilk meyvası oldu, bu hem askerî bir ittifaktı, hem de İngiltere ile malî ilişkiler anlaşmasıydı. Bu üçlü andlaşma bir saldırı vukuunda silâhlı yardım taahhüdü getiriyordu, ama onunla birlikte imzalanan bir "Özel Anlaşma" Türkiyeye askerî malzeme ve teçhizat olarak 25 milyon sterlinlik bir kredi, ayrıca Türkiyenin malları ile ödenmek üzere 15 milyon sterlinlik altın ikrazını öngörüyordu. Böylece Türkiye dönüp dolaşıp yine Batılı kapitalistlerin kucağına düşmüş, onlardan borç alma yoluna girmiş oluyordu.

1939 yılı Sovyetler Birliği ile de ilişkilerin bozulması yılı oldu. 1945'te Sovyetlerin 1925 Tarafsızlık ve Saldırmazlık Andlaşmasını sona erdirmeleri, Boğazlar üzerinde istekler ileri sürmeleri, az sonra, resmî şekilde olmasa da, Kars ve Ardahanın kendilerine aidiyetini iddia etmeleri, Türk egemen sınıfların ve iktidarının Batıya dönüşünü ve oraya kapılanışını kolaylaştırdı, hızlandırdı ve bu dönüşün temel nedenini maskelemeye yaradı. 1945-50 arası yapılan ikili anlaşmalarla Amerikaya kapılandık. Aynı devrede Amerikanın önayak olduğu ve desteklediği

Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtına, 1952'de NATO'ya girmek suretiyle de Avrupa kapitalist ülkeleriyle bağları sıkıladık; bu aynı zamanda Amerikaya daha sıkı bağlanmak demekti, çünkü Avrupa sahnesine ve NATO'ya Amerika hâkimdi. Bu anlaşmaların yarattığı bağları, "Türkiyenin Dış İlişkileri" bölümünde daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

Türkiyenin, başta Amerika olmak üzere kapitalist dünyaya kapılanışının, bu uğurda millî bağımsızlık ve egemenlik haklarından fedakârlığa kadar gidişinin temel nedeninin toplum yapısından, gelmiş geçmiş iktidarların sosyal sınıf muhtevasından ileri geldiği 1952'de Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununun ve 1954'de Petrol Kanununun geçirilmesinden de bellidir. Sovyetlerin saldırganlığına karşı bağımsızlığımızı korumak için ikili anlaşmalar yaptığımızı, NATO'ya girdiğimizi iddia edenler, bu kanunların da aynı maksatla, Sovyetlere karşı bağımsızlığımızı savunmak üzere geçirildiğini söyleyemezler her halde. Bu kanunlarla Türkiyenin kapıları yabancı sermayeye, dünya politikasını etkileyen petrol tröstlerine açılmış oluyordu. Memleketi kendi gücüyle sanayileştirip kalkındıramayan burjuvazi ve sanayileşme ile esasen ilgisi bulunmayan toprak ağaları, kendilerine dışta destek arıyorlar ve bunun için de memleketi yabancıların askerî, siyasî, iktisadî nüfuzlarına açmakta, yabancı sermaye ve şirketleri memlekete dâvet etmekte, dış politikada Batılıların, özellikle Amerikanın çizgisini izlemekte ve Türk silâhlı kuvvetlerini NATO –aslında Amerika– komutanlığına bağlamakta tereddüt etmiyorlardı.

İç toplum yapısının dış yansıması olan bu dış politika değişikliği dönüp kendisini doğurmuş olan sosyal yapıyı etkiledi. Bu etki özellikle 1950'den sonra kendini gösterdi. Dış krediler toprak ağalarının işine yaradı, tarımı makineleştirmek suretiyle kapitalist işletmeciliğe, dünya piyasası için ürün yetiştirmeye koyuldular, zenginleştiler. Dış ticaret, özellikle ithalâtçı zümreye tatlı kârlar sağladı. "Emlâkcı" burjuvazi, kapkaççı sanayicilere

de gün doğdu. İthalât zorlukları bir taraftan bir ithal malı karaborsası yaratıyor, bol kârlar sağlıyor, öbür yandan küçük, kapkaççı, kısa zamanda sermayesinin birkaç misli kâr eden sanayi kuruluşları yaratıyordu. İthalâtçılıkla sanayiciliği birleştiren daha büyük sermaye sahipleri ise yabancı sermaye ile işbirliğine ve ortaklığa gidiyor, komprador bir sanayici sınıfı meydana geliyordu. Bu eğilim son yıllarda daha güçlenmiştir. Böylece bir "millî burjuvazi" değil, komprador bir sanayici sınıfı meydana geliyordu ve gelmektedir. Bu gelişmeler gelir bölüşümünün adaletsizliğini artırıyor, sınıf ayırımları, zengin-fakir kutuplaşması keskinleşiyordu. Köy-şehir, Doğu illeri ve diğer bölgelerarası farklar, dengesiz gelişmeler daha da sivrileşiyordu.

1950-60 arası yönetici kadrolar, "aydın" tabaka ve onların temsilcisi CHP dış politikada, özellikle yabancı şirketler ve sermaye konusunda tehlikeli gidişi sezinlediler, ama içteki mücadele ağır bastığından ve de bu tabaka ve partisi CHP, burjuvaziden ve burjuva ideolojisinden kopamadıkları için dış politika, dış ekonomik ilişkiler ve yabancı sermaye konusunda kesin, açık bir vaziyet almadılar.

27 Mayıs Hareketi

27 Mayıs 1960 hareketi bürokrasinin ve onunla birlikte "Aydın" orta tabakanın, iktidar mücadelesinde, ordunun müdahalesiyle, komprador burjuvaziyi ve toprak ağalarını DP'nin şahsında alt etmesiydi; yani bu mücadele sivil-asker kadro ve tabakaları yeniden birleştirmişti. Böyle olması da mukadderdi, çünkü 1950-60 arasında üretici olmayan yerli burjuvazi –ticaret, emlâk spekülâsyoncusu ve müteahhitler burjuvazisi– daha önceki dönemlere kıyasla hızlı bir gelişme kaydetmekle beraber, gerçek burjuvaziye, yani sanayi burjuvazisine dönüşememiş, memleketi sanayileşmeye yönelterek kalkınma yoluna sokamamıştı, 19. yüzyıldan beri sürüp gelen, kapitalist yoldan kalkınma

çıkmazından kurtulamamıştı. Burjuvazinin medet umduğu dış yardımlar, krediler, yabancı sermaye de bu işi başarmayı sağlayamamıştı. Tersine gitgide sanayi burjuvazisinin bir kısmı da komprador, yani yabancı sermayeye aracılık eden bir sınıf haline gelmişti.

Bir sosyal sınıf kendisine düşen sosyal-tarihsel görevi yapmaz veya yapamazsa –burjuvazinin görevi memleketi sanayileştirmek, modern teknolojiyle donatmaktır– memleket ekonomisinin gelişmesi bir çıkmaza saplanır, sosyal-politik güçlükler başgösterir, huzursuzluklar, çalkantılar doğar. Türkiyenin temel meselesi de kalkınma, yani esas itibariyle sanayileşme ve bununla birlikte toprak reformu yapılarak tarımın modernleştirilmesi, geliştirilmesiydi. Türk burjuvazisi ve onun müttefiki toprak ağaları bu işleri başaracak güçte değillerdi. Egemen sınıfların sosyal görevlerini yerine getiremedikleri, memleketi idarede acze düştükleri hallerde ya alt sınıflar –güçlü, bilinçli ve iktidara namzet hale gelmişlerse– bir ihtilâl hareketiyle iktidarı ele alırlar, ya da o sınıflar bu güçte ve yetenekte değillerse ordu müdahale eder.

Bizde ordu 27 Mayıs 1960'ta müdahale etti. Yalnız bu, basit bir hükümet darbesi olmaktan daha öte bir hareketti. Objektif olarak, devleti burjuvaziye ve toprak ağalarına karşı tekrardan güçlü, hâkim ve nâzım duruma getirmek amacını taşıyordu ordunun müdahalesi. Bu da, yönetici sivil-asker kadroların güçlenmekte olan burjuvaziye ve toprak ağalarına galebesi, onlar karşısında eski üstünlüklerini yeniden elde etmesi demekti. Bunun için ordunun müdahalesi, her ne kadar hiç bir partiye karşı değildir, dendiyse de aslında CHP'den yana ve DP'ye karşıydı, çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi, CHP geleneksel merkeziyetçi devletçiliği ve sivil-asker yönetici tabakaları, DP ise daha liberal bir politikayı ve bürokrasinin tahakküm ve müdahalesinden kurtulmak isteyen, zenginleşmesi sonucu kendisini artık sivil-asker maaşlı kadrolardan üstün görmeye başla-

yan burjuvaziyi ve kapitalist işletmeciliğe geçen toprak ağalarını temsil ediyordu. 27 Mayıs Hareketinin sosyolojik niteliği bu olduğu içindir ki, daha ertesi günü memleketin tanınmış hukukçuları yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirildi, askerî yönetimi sürdürmek amacını güden kanat, yine kendi asker arkadaşları tarafından tasfiye edildi ve memleketin idaresi bir buçuk yıl gibi kısa bir sürede, seçimlerle, sivil kadroya devredildi.

27 Mayıs Hareketinin verdiği en önemli sonuç yeni anayasa ve yarattığı fikir ve söz özgürlüğü ortamı oldu. Bu ortamda ilk defa olarak sosyalist hareket önce bir fikir akımı, sonra da bir siyasî örgüt olarak meydana çıktı. Bu, gerçekten tarihsel bir dönüm noktasının işaretiydi.

Böylece ilerici, demokratik, halktan yana bir anayasanın meydana gelmesinde ne gibi etkenler rol oynadı?

Yukarıda anlattığımız burjuvazi yönetici kadro mücadelesi açısından meseleye baktığımızda, bürokrasi, "aydın" orta tabakalar, burjuvaziye ve toprak ağalarına karşı halk kitlelerini kendisine müttefik yapmak, onların desteğini kazanmak istedi, denilebilir. Ama bürokrasinin, aydın tabakanın bilinçli olarak bu yönde hareket ettiği pek söylenemez. Belki de meseleyi böyle görmeden, koymadan, pek farkına varmadan, bir sezişle, bu yönde bir davranış gösterdiler. Ama her ne olursa olsun sonuç olarak, anayasamız, sosyal devlet ilkesi ve anlayışı ile ve klâsik demokratik özgürlükler yanında halk kitlelerine getirdiği ekonomik ve sosyal haklarla, halk ile devleti ve dolayısiyle halk ile devlet mekanizmasını somut olarak temsil eden yönetici kadroları, "aydın" tabakaları birbirine yaklaştırıcı bir anayasadır.

Bürokrasi ve aydınlar, orta sınıflara dahil küçük burjuvazinin daha ilerici, daha bilgili, dünyadaki ve yurttaki gelişmelerden daha haberdar, bunlardan gelen etkilere daha açık kesimini teşkil ederler. Batıdaki gelişmeler ve edinilen tecrübeler, politik hak ve özgürlüklerin yeterli olmadığı, bunların ekonomik-sosyal haklarla beslenmesi gereğini ortaya koymuştu. Batı

demokrasileri, emekçi kitlelere gittikçe daha fazla haklar tanıyan, burjuvaziyi işçi ve emekçilere tavizler vermeye zorlayan, sosyal muhtevalı bir demokrasi düzenine doğru dönüşmüştü. Öte yandan sosyalizm dünya çapında bir hareket ve toplum düzeni haline gelmiş ve ister istemez sosyalist olmayan toplumların emekçi sınıflarını ve de egemen sınıflarını etkiler olmuştu. Memleket içinde ise, işçi sınıfı bütün baskılara göğüs gererek bağımsız bir sendika hareketi, grev ve toplu sözleşme hakkı için sürekli bir mücadele vermekteydi. Köylünün perişan hali ise gözler önündeydi. Nüfusun yüzde yetmişinden fazlası tarım sektöründe olan bir toplum bu büyük çoğunluğu kendi kaderine terkederek elbette kalkınamazdı. Bürokratik aydın tabaka zaten toprak reformunun gereğini çoktan görmüştü; 1946 Köylüyü Topraklandırma Kanunu bu amaçla getirilmiş, ama amacına ulaşamamıştı. Hukuk devleti, bağımsız teminatlı yargı organları, muhalefetin iktidarın çoğunluğuna karşı korunması, programlı bir ekonomi politikası gibi fikirlerin ise daha 1950-60 döneminde belirip geliştiğine daha önce işaret etmiştim. Bu bürokratik-aydın tabakanın geleneksel olarak ve kendi çıkarı gereği devletçi olduğu da göz önünde tutulursa, neden devlete çeşitli ve geniş ödevler yükleyen bir anayasa getirdiği daha da kolay anlaşılır.

Son bir nokta da şu: Bizde kanunlar yapılırken Batı toplumlarındakiler incelenir, örnek alınır. Anayasa yapılırken de böyle olmuştur ve anayasayı hazırlayanlar hukukçu olduklarından Batı toplumlarının anayasalarından en ileri, en yeni görüşleri, hükümleri almışlardır. Bu hükümlerin kâğıt üzerinde kalıp kalmayacağı, hayata geçirilme kabiliyeti bir başka şeydir. Anayasamızı yapanlar "Devlet bu ödevlerini imkânları nisbetinde yapar" demekle meseleyi kapatmışlar veya kapattıklarını sanmışlardır. (1924 Anayasasında da çok güzel hükümler, demokratik hak ve özgürlükler yer almıştı. Devletçilik, halkçılık, devrimcilik, milliyetçilik, lâiklik ilkelerinin bir arada, birbirine

bağlı olarak sistematik bir incelenmesini ve yorumunu yapıp, bağımsız, antiemperyalist, Türkiyenin şartlarına uygun bir sosyalizm anlayışı ortaya koymak ve uygulanmasına geçmek bile mümkündü, ama toplumda bunu mümkün kılacak sosyal güçler yoktu.

Şimdi ilk bakışta bir çelişme gibi görülen bir noktaya değinmek gerekiyor. Halktan yana bu kadar iyi hükümler getiren Anayasaya halk yüzde kırk oranında red oyu verdi. Hadi bunlar anayasanın ne olduğunu bilmiyorlardı, olumsuz propagandaların etkisinde kaldılar diyelim. Ama, AP'nin kurulur kurulmaz büyük rağbet görmesi, daha 1961'de ilk seçimlerde büyük oy alması ve koalisyona girmesi, CHP'nin umulan sonucu alamayıp iktidara tek başına gelemeyişi, daha sonraları Celâl Bayar'ın tahliyesinde bir kahraman gibi alâyişle Ankaraya getirilişi, eski DP ileri gelenlerinin ve akrabalarının AP listesinden ve bu listenin başına getirilerek seçilip Meclislere girişi ve daha 27 Mayıstan kısa süre sonra açıkça beliren 27 Mayıs düşmanlığı, açıkça gösteriyor ki, halk kitleleri hâlâ DP'ye bağlıdır. Seçim neticeleri yine gösteriyordu ki, Anayasaya evet diyenlerin dahi büyük bir kısmı CHP'ye karşıdır.

Bu, neden böyleydi? Halk neden kendisinden yana olanları tutmuyordu?

Bunun birinci nedeni kendi oylarına sahip çıkan halk, kendi oyları ile iktidara gelmiş olanların zorla işbaşından uzaklaştırılmasını kendisine, oylarına karşı yapılmış bir hakaret sayıyordu. İkincisi, 27 Mayıs Hareketini, CHP'nin, ezen devlet tipinin, memurlar sultasının yeniden güçlenmesi olarak yorumluyordu. Bunun için yeni rejime pasif bir direnme ile tercihini, oyunu AP'ye vermekle belli ediyordu.

Bir üçüncü neden, DP'nin son yıllarında halkta ondan bir kopuş belirmekle beraber, ekonomik-politik meselelerin içyüzünü bilmeyen, memleketin nereye sürüklendiğini farkedemeyen halk kütleleri gözünde DP iktidarı yeteri kadar yıpranmış,

henüz iflâs etmiş değildi. DP iktidarı kendi tabiî seyri içinde çökseydi, halk bu partinin de kendinden yana olmadığını, olaylarla, kendi tecrübeleriyle görseydi, DP'den kopuşu tam ve kesin olurdu. CHP'nin iktidarı ordunun yardımıyla alışı gibi değerlendirdiği 27 Mayıs Hareketinden sonra halk tekrar DP'ye, yani onun mirasçısı olan AP'ye bağlandı. Halkın bu değerlendirmesi pek de yanlış sayılamazdı. 27 Mayıs, CHP'nin giriştiği ve başardığı bir iş olmayabilirdi ama, askerî kadroların ve 27 Mayıs sonrası yöneticilerinin CHP'ye eğilimli oldukları, bunlarla AP arasındaki antipatinin de karşılıklı olduğu bir gerçektir.

Son olarak, DP'nin kolay ve bol para kazanma döneminin tadı damaklarında kalan sınıf ve tabakaların ilçelere, hattâ köylere kadar zincirleme uzanan halkaları, eskiden olduğu gibi şimdi de nüfuzları altında tuttukları seçmen gruplarını, kendi ortamlarındaki insanları, AP yönünde etkileyebiliyorlar, onları AP'ye oy vermek için sandık başına götürebiliyorlardı.

27 Mayıs Hareketinin, bir buçuk yıllık askerî idarenin ve ondan sonra da sürüp giden silâhlı kuvvetlerin Millî Güvenlik Kurulunun, Askerî Şura yoluyla iktidarı etkilemesi durumuna rağmen, AP'nin 1965'te tek başına iktidara gelecek kadar oy almasının, o günden bu yana da anayasa çizgisi dışına düşen bir politika izleyebilmesinin toplum yapısından gelen temel nedeni ise şudur: Artık burjuvazi ve gitgide burjuvalaşan büyük toprak sahipleri sınıfı bürokratik tabakanın, sivil-asker yönetici kadroların üstünlüğünü, yönetimini kabul etmeyecek, direnecek kadar güçlenmiştir. Yönetici sivil-asker kadroları ve "aydın" tabaka 27 Mayıs'ta silâh gücü ile bu sınıflara galebe çaldılar, ama iktidarlar, silâh gücüne dayanarak yalnız ömürlerini devam ettiremezler, önünde sonunda toplumdaki temel sınıflardan birine veya ötekine dayanmak zorundadırlar. Halkla beraber olunmadığı, halka dayanılmadığı için galebe, tam ve sürekli olmadı. Mücadele halen devam etmektedir sözünü ettiğimiz iki sosyal güç arasında; bu mücadele Anayasa'dan yana güçleniyorsa bu-

gün, bunun temel nedeni emekçi halk kitlelerini uyarıp örgütleyen, Anayasa haklarına sahip çıkmaya çalışan bir sosyalist akımın, sosyalist partinin mevcudiyetidir. Yönetici aydın tabakanın ilerici, halkçı kanadı, bu kanattaki kişiler sosyalist hareket içinde olmasalar bile, objektif olarak, sosyalist nitelikteki bu halk hareketinde güçlü toplumsal bir dayanak bulmaktadırlar.

Bu durum ve halkın 27 Mayıs'a karşı tepkisi, "halka rağmen halkçılık" görüşünü savunanların, "Hele bir iktidara gelelim, halk yararına işler yapalım, şimdi bizi anlamayan halk o zaman nasıl anlar ve tutar" diyenlerin yanlışlarını veya yanıldıklarını ispat eden somut bir örnektir. Halkla hal-hamur olmadan, onun güvenini önceden kazanmadan, onu bilinçlendirip politik bir güç halinde örgütlemeden iktidara geçenler meselelere doğru çözüm yolu bulamazlar ve bulduklarını da zorla halka kabul ettiremezler. Hele bizim halkımıza hiç!

2 27 MAYIS 1960'TAN SONRA TÜRKİYE'DE SOSYALİST HAREKET

27 Mayıs Hareketi amacına ulaştı mı, ulaşmadı mı diye tartışıldı bir zamanlar. Bu konuda olumlu olumsuz çeşitli fikirler öne sürüldü. Oysa asıl sorulması gereken soru: "27 Mayıs olumlu sonuçlar verdi mi, vermedi mi?"dir. Bu sorunun cevabı, çok olumlu sonuçlar verdiğidir. Birincisi, yeni Anayasamızdır. Anayasanın tahlili bir başka bölümde ele alındığından şimdi bu konunun üstünde durmayacağım. İkincisi, memlekette fikir ve söz özgürlüğüne o zamana kadar olmadığı ölçüde imkân vermesi ve bunun sonucu olarak da sosyalist akımın belirmesine ve gelişmesine yol açmış bulunmasıdır.

Az önce hangi etkenlerle 27 Mayıs Hareketinin ve yeni Anayasanın meydana geldiğini ana çizgileriyle belirttim. Ama 27 Mayıs Hareketine daha üst plândan ve daha geniş açıdan bakıldığında denebilir ki, toplumda yer alan birikimlerin ve tıkanıklığa uğrayan toplumsal gelişme sürecinin bir çeşit patlaması idi bu hareket. Egemen sınıflar ve onların iktidarları hem memleketin temel sorunlarına çözüm getiremiyor, halkın temel istek ve ihtiyaç-

larına cevap veremiyor, hem de bu durumun ağır yükünü çeken halkı siyaset sahnesinin dışında tutuyordu. Tek parti döneminde halk tamamen pasif bir duruma sokulmuştu, çok partili dönemde ise sadece bir oy kaynağı ve makinesi olarak kullanılmıştı. Çok partili demokrasi oyunu, halk kitleleri siyaset sahnesine aktif olarak girmeden ilelebet sürüp gidemezdi. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, yarım yüzyıla yakın bir zaman, memleketin kapitalist yoldan bir türlü kalkındırılamaması karşısında ve de 20. yüzyılın ikinci yarısında, toplum sorunlarına emekçi sınıflar açısından, yani sosyalist açıdan bakılmadan, bu açıdan sorunlar tartışılmadan olamazdı; sadece egemen sınıfların ideolojisinin, onların çıkarlarına uygun görüşlerin geçerli ve meşru sayılması devam edemezdi. 27 Mayıs Hareketi Türk toplumunda içten içe meydana gelen gelişmelerin ve değişme eğilimlerinin açığa vurulması ve güçlenip hızlanması sonucunu verdi.

Çift Gelişme

27 Mayıs 1960'tan sonradır ki, sosyalizm, ilk defa kanun çerçevesinde, meşru bir fikir akımı ve politik hareket olarak ortaya çıkmak ve kendisini ifade etmek fırsatını bulmuştur. Sosyalist hareket bir taraftan gazete sütunlarında ve dergilerde aydınlar arası bir fikir akımı olarak, diğer taraftan da politik bir örgütlenme şeklinde belirdi. Aşağı yukarı beş yıl iki ayrı koldan, fikir hareketi ve politik örgütlenme olarak gelişen sosyalist hareket sonunda aynı yerde, sosyalist bir parti olan Türkiye İşçi Partisinde birleşti. Bugün TİP, hem emekçi sınıfların siyasî bir güç halinde örgütlenmesi hareketini, hem de Türkiyeye özgü sosyalizmin fikirler çerçevesini –teorisini ve ideolojisini– temsil ediyor. Sosyalizmde fikir ve eylemin birleşmesi, bir arada yürütülüp geliştirilmesi kaçınılmazdır.

Partinin dışında ve ondan ayrı olarak gelişme kaydeden sosyalist fikir akımının bariz vasfı, somut memleket meselele-

rini ele almasıydı. Gelir, toprak, kredi dağılımları, vergi adaletsizliği, dış borçlar, rakamlarla dizi dizi ortaya dökülmüş, bugünkü kapkaççı, yarı derebeylik artığı, yarı kapitalist düzen sıkı bir eleştiriden geçirilmiştir. Toplumun her kesimi, bütün müesseseleri ele alındı, tartışıldı. 1940-45 arası bir üniversite faaliyeti olarak, Türk toplumunun bazı kesim ve sorunlarının daha akademik seviyede bilimsel metodla incelenmesi şeklinde beliren sosyalist fikir akımı, bu kez, belirgin politik tazammunları, ihtilâtları olan sorunları yine geniş anlamda politik açıdan eleştirmek şeklinde ortaya çıktı. Her iki davranışın ortak niteliği, sosyalizmin genel teorisine, sistemine, yüzelli yıllık sosyalist teorideki gelişmelere, öbür memleketlerde yapılan ve yazılanlara ve bunların Türkiyeye aktarılmasına yönelmemiş olması, tersine Türk toplumunun kendisine, temel sorunlarına dönmesi idi. Bu arada Millî Kurtuluş Savaşı Türkiyesi, bu yıllardaki Atatürk ve devrimleri, savaş sonu Cumhuriyet dönemi ve giderek Tanzimattan bu yana Türk toplumundaki değişmeler ve gelişmeler üzerinde de duruldu. Atatürkün ölümünden sonra hemen hemen unutturulmuş olan Millî Kurtuluş Savaşı, o dönemde yapılan ve söylenenler ve Atatürk devrimleri günün konusu haline getirilerek yeniden değerlendirilmelere gidildi.

Bu inceleme ve eleştirme hareketinin zayıf yanı, bozukluğu ve değiştirilmesi gereği üzerinde mutabık kalınan bugünkü kapkaççı düzenin hangi yöntemlerle, tedbirlerle ve özellikle hangi politik güçlerle değiştirilebileceği konusunun ve bunun yerini alacak düzenin niteliğinin ortaya konmaması idi. Bu işi, yani bugünkü çıkmazdan Türkiyenin nasıl kurtulacağı, hangi yoldan, toplumda hangi güçlere dayanarak kalkınılabileceği ve nasıl bir düzen meydana geleceği sorununu çözmek işini Türkiye İşçi Partisi başaracaktı.

Türkiye İşçi Partisinin kuruluşunun sosyolojik anlamı birkaç yönlüdür. Üstünde önemle durulması gereken ilk nokta, doğrudan doğruya emekçi sınıfından insanların bu parti-

yi kurmuş olmalarıdır. Daha önceleri kurulmuş ve kapanmış olan sosyalist partiler hep aydınlar tarafından kurulmuştur. Aralarında birkaç işçi olsa da teşebbüs aydınlardan gelmiştir ve yönetim aydınlarda kalmıştır. TİP ise çeşitli işkollarına mensup oniki sendikacı tarafından kurulmuştur, aralarında bir tek yüksek tahsil görmüş insan yoktur. Sadece bu nokta bile TİP'i hem geçmişteki çeşitli sosyalist nitelikteki partilerden, hem de, öncelikle burjuva partilerinden ayırmaktadır. Bu sonuncular, hep yukarıdan aşağı kurulmuştur ve hepsi, son tahlilde CHP'den çıkmadır. İkinci büyük parti DP, Halk Partisinden doğmadır; AP de bilindiği gibi DP'nin mirasçısıdır. Öteki partiler de bölünmeler, ayrılmalar sonucu meydana gelmiştir. Yalnız Türkiye İşçi Partisi CHP'den ve onun yavrularından bağımsız olarak aşağıdan yukarı kurulan bir partidir.

Türkiye İşçi Partisini kuran oniki sendikacının topluca ortak amacı ya da her birinin kişisel amacı ve düşüncesi şu ya da bu olmuş olabilir. Diyelim, öbür partilerin yüksek kademedeki sendikacılara bile itibar etmemesi, milletvekili aday listelerinde ön sıralarda yer vermemeleri, 1945-60 arasındaki tecrübeleriyle öbür partilerin işçi haklarını tanımayacaklarına, halka yaptıkları vaitleri tutmayacaklarına kanaat getirmiş olmaları, onları ayrı bir parti kurmaya sevk etmiştir. Böyle de olmuş olsa, kurucular o zaman sınıf bilincine henüz varmamış bulunsalar bile, yine de TİP'in yukarıda belirttiğimiz niteliği bu partinin kuruluşunun özel bir anlam taşıdığını gösterir. Partinin kuruluşu sosyal bir olaydır. Sosyal olayların anlamı ve önemi ise onlara katılanların kişisel saik ve maksatlarından çok öbür sosyal olayların ışığında anlaşılır. Sosyal olayların yine sosyal olaylarla izah edilmesi temel bir metod kuralıdır. Olaylara katılan kişilerin sübjektif saik ve maksatları üzerinde, bunlar, sosyal etkileri yansıttığı ölçüde durulur.

Oldukça yaygın bir kanaat vardır: Bizde işçi sınıfı, batıda olduğu gibi, mücadele ederek haklar elde etmedi, bunlar ona ikti-

dardakiler tarafından verildi denir. Batıda da haklar, kanunlara geçirildiği zaman, iktidardakiler tarafından geçirilmiş, yani kanunî hak olarak onlar tarafından verilmiştir. Ama işçi sınıfı, sürdürdüğü mücadele ile egemen sınıfları ve onların iktidarlarını bu hakları tanımaya zorlamıştır. Bizde de böyle olmuştur. Türk işçi sınıfının 19. yüzyılın ilk yarısına kadar geriye uzanan bir mücadele tarihi vardır. Türk işçi sınıfı sömürünün baskısını her zaman üzerinde hissetmiş, durumunu bir alınyazısı gibi kabul edip olağan karşılamamıştır. Bu iç direniş, fırsat ve imkân buldukça bir dış direniş ve mücadele halinde belirmiştir. Daha 19. yüzyılın ortalarına doğru işi bırakma, yani grev olayları yer aldığı anlaşılmaktadır. 1871'de Haliçteki tersane işçileri işlerini bırakıp Padişaha heyet gönderdikleri zaman kanunlarda grev hakkı, Padişahtan taleplerde bulunmak hakkı yoktu. 1908'de Meşrutiyet ilân edilir edilmez Selânikten Aydına kadar yapılan grevler de işçilerin kendiliklerinden giriştikleri bir hareketti, kanunî bir hakka dayanmıyordu. İstanbulda Mütareke ve Millî Kurtuluş Savaşı yıllarında yer alan grevler keza aynı nitelikteydi. 1945 yılında Cemiyetler Kanununun sınıf esası üzerinden cemiyetler kurulmasını yasaklayan maddesi değişir değişmez sendikaların nasıl mantar gibi birden bittiklerine, ortaya çıkıp nasıl çoğaldıklarına daha önce işaret ettim. Daha sonra CHP hükümeti bir Sendikalar Kanunu çıkardıysa, bunu işçi sınıfına tepeden ihsan edilmiş bir lütuf olarak yapmadı; işçi sınıfından kendiliğinden fışkıran sendikacılık hareketini kontrol etmek, kanalize etmek amaciyle yaptı. 1945-60 arasında da işçi sınıfı grev ve toplu sözleşme haklarını iktidardan koparabilmek, sendika hareketini hükümet kontrolünden kurtarmak için mücadeleye devam etti. 1961 Anayasasında grev hakkı yer alır almaz, grevleri düzenliyecek yeni özel kanun daha çıkmadan, işçilerimiz çeşitli işkollarında grev hareketlerine giriştiler. Ayrıca, 1960'tan sonra Türk sendika hareketi gittikçe politik yöne kaymıştır. Sendika kongreleri, sanki politik parti kongreleriymiş

gibi sosyal, ekonomik ve politik sorunların konuşulduğu toplantılar manzarası göstermiş ve politik nitelikte talepler ileri sürülmüştür. 1962 Aralık ayında Saraçhanede yapılan muazzam miting dar anlamda işçi hak ve talepleri için yapılan bir toplantı olmaktan çok, politik bir miting niteliği göstermiştir.

Bütün bu olgular karşısında, Türk işçi sınıfı haklarını mücadele ile almamıştır, bu haklar ona ilerici yönetici aydın kadro tarafından tüm kendi isteğiyle, bir ihsan gibi, verildi demek, sosyolojik anlayış ve değerlendirme yeteneksizliğini ifade eder.

Türk işçi sınıfının mücadelesi batı ülkelerindeki kadar sürekli ve şiddetli olmamış, zaman zaman su üstüne çıkıp aradaki sürelerde baskı altında tutulabilmiş ise, bunun bir nedeni, Türkiyenin sanayileşmemiş bir ülke oluşu ve bu yüzden de işçi sınıfının sayıca az ve güçsüz bir durumda bulunmasıydı. İkincisi, Türkiyenin yine aynı nedenle, söz, toplanma, örgütlenme vb. özgürlüklerin tanındığı bir burjuva demokrasisi döneminden geçmeyişi, genellikle merkeziyetçi ve otoriter bir devlet idaresi altında bulunuşu yüzündendir. Türk işçi sınıfı Batıdakine benzer, yani o ölçüde sürekli ve şiddetli bir mücadele vermediği halde, neden birtakım haklar koparabildi sorusuna gelince, bunun cevabı Türk egemen sınıflarının ve onlara dayanan iktidarların da batı burjuvazisi ve iktidarları kadar güçlü olmamalarıdır. Mesele, işçi sınıfının tek başına mutlak gücü değildir; sınıfların karşılıklı gücü, sınıflararası ilişkiler ve güç dengesi meselesidir.

Böyle geniş, tarihsel ve sosyal açıdan bakıldığı zaman TİP'in kuruluşunun memleketin genel politik gelişme seyrinde ve özellikle işçi sınıfı hareketinin tarihsel çizgisinde aldığı yer açıkça belli olur. Bu kuruluş –yine tekrarlayalım, kurucularının kişisel amaçları ne olursa olsun– işçi sınıfının politik bir bilinçlenmeye varmakta olduğunun ifadesidir. Sendikacılığın işçi meselelerini çözmeye yetmediğinin, mevcut partilerden işçilere hayır gelmediğinin, ayrı bir parti halinde örgütlenme ihtiyacının belirtisidir.

Bu ise başlangıçta açık seçik sosyalist bir bilinçlenme değildir, ama hiç şüphesiz politik bir bilinçlenmedir. Bir avuç sendikacının –ki bunlardan bir ikisinin polis ajanı oldukları da sonradan meydana çıkmış ve ayrılmışlardır– partiyi kurmuş olması, büyük işçi kitlesinin bu kuruluşu desteklememiş bulunması, ya da ona ilgi göstermemesi, bu yaptığımız değerlendirmeyi çürütmez. Bu sınıfın bilinçlenmesi birdenbire ve bütün kitleyi, ya da büyük bir kısmını kapsayacak şekilde olmaz; hareket bir uçtan, en aktif ve uyanık, aynı zamanda şartların gelişi eyleme geçebilecek durumda olan elemanlar arasında başlar ve o şekilde belirir.

TİP'in kuruluşunda göze çarpan bir başka husus da şu: Parti kurma teşebbüsü sadece işçi-sendikacılardan gelmekle kalmamış, bunlar aralarına hiç bir "aydın" da almamışlardır. Bu, okumuş yazmışlara, kıravatlılara bir güvensizliğin belirtisidir. Öte yandan, 1960'tan sonra mevcut düzeni eleştiren, sosyalist fikirler ortaya koyan aydınlar –yukarıda anlattığımız fikir akımının mensupları– da TİP'e ilgi göstermediler. Parti ile temas kurmak, kurucularına, yöneticilerine yardımcı olmak akıllarından geçmedi. Hattâ bazıları partiyi düpedüz küçümsediler. 1960'tan hemen sonraki yıllarda sosyalist fikir akımının âdeta sözcülüğünü yapan *Yön* dergisi TİP'ten söz ederken "ölü doğmuştur" bile dedi. TİP'e o kadar önem verilmiyordu ki, daha sonraları bu gruptan bir kısım aydınlar, Türk-İş Konfederasyonu başkanı ve bazı başka sendikacılarla birlikte yeni bir parti kurmak teşebbüsüne bile giriştiler. Yine önemli bir nokta şudur ki, anlatıldığına göre, bu teşebbüse daha alt kademelerde olan sendika temsilcileri, özellikle Anadoludan gelenler, "TİP varken ikinci bir işçi partisine ne lüzum var?" diyerek karşı koymuşlardır ve teşebbüs gerçekleşememiştir. Bu böyle olunca, yine ileride bir parti haline dönüştürmek amacı ile bir dernek kuruldu, ama bu da yürümedi. Türkiyenin şartlarında sosyalist hareketi yukarıdan aşağıya bir aydınlar hareketi olarak başlatmak mümkün değildi.

TİP bir yıl sürece etkin bir faaliyet gösteremeden varlığını devam ettirdi. Bu sürede partili işçi ve sendikacılar tecrübeleriyle bir gerçeği öğrendiler: Partiyi yürütme, genişletme işi bir yerde bilgi işiydi, ekonomi, sosyoloji, politika bilgisi gerekiyordu. Bu da parti kurucularının sağduyusunu ve bilinçlenme derecesini gösteriyordu. Sosyalizmin, işçi sınıfının politik hareketinin ne olduğunu kendileri pek iyi bilmiyorlardı belki ama, çok önemli olan nokta, bilmediklerini biliyorlar ve bu eksikliği tamamlamak istiyorlardı. Kendilerine bir genel başkan seçmekteki titizlikleri de bunu gösteriyor. İşçilerin dâvasını satmayacak, namuslu, cesur ve bilgili bir başkan seçmek için çok uzun düşündüler, çeşitli isimler üstünde durdular, temaslar yaptılar. Nihayet Mehmet Ali Aybar'da karar kılıp onu oybirliğiyle genel başkanlığa getirdiler.

Bundan sonra Türkiye İşçi Partisinde işçiler ve öbür kol emekçileriyle aydınların işbirliği başlamıştır. İlk defa olarak Türkiyede emekçilerle aydınlar, sosyalizmin Türkiye şartlarına uygun düşecek şekline göre hazırlanmış bir tüzük ve program çerçevesi içinde bir araya gelmiş ve örgütlenmişlerdir. Bu, kendi başına büyük önemi olan tarihsel bir olaydır. Bizim egemen sınıflar sosyalist aydınlarla emekçilerin bir araya gelmemesine, temas kurmamasına özellikle dikkat etmişlerdir. Amansız bir baskı rejimi altında sosyalist hareket, bir yandan gizli küçük gruplaşmalar, örgütlenme çabaları şeklinde faaliyet göstermeye çabalamış, öbür yandan da küçük dergi ve gazetelerle, edebiyat, sanat, düşünce hareketleri halinde belirmiştir. Her iki hareket de halktan kopuk, aydınlara münhasır sınırlı faaliyetler halinde kalmıştır. İşçi sınıfı ise, fırsat buldukça işçi hakları için çıkışlar yapmış, çok ters şartlarda, sosyalizmin ne olduğunu bilmeden, elyordamıyla bir mücadele yürütmüştür.

TİP, bu çifte esasa dayanan örgütlenme şekliyle bu açığı kapatmak amacını güder. Parti organlarının her kademesinde en az yarısının kol emekçisi olması şartı bundan dolayıdır.

"Sosyalizmde amaç, kafa emeği, kol emeği ayırımını ortadan kaldırmaktır, oysa TİP bu ikili örgütlenme kuralı ile bu ikiliği devam ettirmektedir," iddiası meseleyi katiyen anlamamaktır. Kafa emeği, kol emeği ayrımı, kol emekçilerini de eşit eğitim, öğretim, kültür imkânlarına kavuşturmakla, "aydın" emekçiler yetiştirmekle, beri yandan da burjuva değer yargılarının aydınlarda ve üst tabakalarda yerleştirdiği, kol emeğini hor görme, aşağılık sayma alışkanlıklarının ortadan kalkması ve kafa emekçilerinin de gerektiğinde kol emeğine dayanan işlerde çalışmaları ile ortadan kalkacaktır. Ama toplumda bu ayırım fiilen varken, bunu dikkate almadan örgütlenmeye gitmek, sınıf menşei itibariyle küçük burjuvaziden olan, kitaplardan sosyalizme gelmiş "aydın"ların partiye hâkim olması ve partinin emekçi sınıflardan kopması neticesini doğurabilirdi. Bugünkü şekliyle parti örgütleri, kafa ve kol emekçilerini kaynaştırma, aralarında işbirliği ve dayanışmayı gerçekleştirme, karşılıklı etkilenme sonucu kol emekçilerinin sosyalist bilince varmalarını, "aydın"ların da kitabîlikten kurtulmalarını ve bunun sonucunda da her iki kategorinin hem sosyalist bilgi ve bilince sahip, hem eylemde yetenekli ve etkin unsurlar haline gelmelerini, yani tam sosyalist kişiliğe sahip olmalarını sağlama amacını gütmektedir. Bu başarıldığı gün ancak parti örgütleri içinde kafa emekçisi-kol emekçisi ayırımı ortadan kalkabilir. Çifte esas üzerine örgütlenme, kol emekçisi-kafa emekçisi ayırımını sürdürmek için değil, tam tersine bu ayırımı ortadan kaldırmak, iki kategoriyi birbirine kaynaştırmak için konmuştur.

Son olarak TİP, sosyalizmi aydın çevrelerin dışına da çıkarabilmiş, sosyalizmi halka götürebilmiş tek örgüttür. Şüphesiz bu alanda yapılacak daha çok iş, aşılacak çok aşama vardır. Ama bugünkü haliyle bile bu verdiğimiz yargı doğrudur. Bugün Türkiyede sosyalist hareket bir halk hareketi, kitle hareketi olarak tutunup gelişmektedir. Halk kitlelerinin sınıfsal bilinçlenmesi sermayeci-emekçi ayrımı üzerinden olmaktadır; bir

yanda büyük toprak sahipleri, büyük tüccar, sanayici, büyük emlâk ve akar sahipleri, devlet ihalelerini alan müteahhitler, yani emekleri karşılığı değil, toprak, fabrika, para şeklindeki sermayelerini işleterek kazanç sağlıyanlar, öte yanda da hiç sermayesi olmayan, ya da küçük sermayeye sahip, fiilen üretimde çalışan ya da kafa emeğini başkalarına satan, emekleri karşılığı, ama emeklerinin gerçek değerinden çok aşağı gelir elde eden emekçi kitleler. Türkiye İşçi Partisinin, tüzüğünün 2. maddesinde kendisini "Türkiye İşçi Partisi, Türk işçi sınıfının ve onun demokratik öncülüğü etrafında toplanmış bütün emekçi sınıf ve tabakaların (Irgat ve küçük köylülerin; aylıklı ve ücretlilerin, zanaatkârların, küçük esnaf ve dar gelirli serbest meslek sahipleriyle ilerici gençliğin ve toplumcu aydınların) kanun yolundan iktidara yürüyen, siyasî teşkilâtıdır." şeklinde tarif edişi bu durumun bir ifadesidir.

Bununla beraber, Türkiyede sosyalizmin bir halk kitle hareketi olarak tutunup gelişmesini ve TİP'in kendisini bu şekilde tanımlamasını, sosyalist literatürde "halkçılık" görüşü ve hareketi diye bilinen ve yerilen görüş ve hareketle karıştırmamak gerekir. Bu ikincisi, halk denilen büyük kitlenin kendi içinden ayrıldığı sınıf ve zümreleri dikkate almaz, romantik bir halka gitme, halkın meselelerine eğilme ve halkı idealize etme şeklinde belirir. Türkiye İşçi Partisi ise halk denilen büyük kitleyi meydana getiren sınıf ve tabakaların farkındadır, programında bunların bugünkü durumlarını, sosyalist hareket içindeki yerlerini ve oynayacakları rolleri ve iktidara geldiğinde Partinin bunların her biri için uygulayacağı politikayı uzun uzun belirtmiştir; işçi sınıfının öncülüğünü temel prensip olarak koymuştur. Yalnız, Türkiyenin özel şartlarında ve hareketin bugünkü safhasında önemli olan, bu emekçi sınıflar arasındaki ayrımlar ve özelliklerden çok bunları birleştiren ortak noktadır; yani, hepsinin yabancı ve yerli sermayeci egemen sınıflar tarafından sömürülmeleri, emeklerinin karşılığını alamamaları, çok düşük

seviyede yaşamaya mahkûm bırakılmış olmaları, hor görülmeleridir. Türkiyede sanayileşme, içten fonksiyonel farklılaşma ve işbölümü ilerledikçe, emekçi sınıflar arasındaki ayrımlar daha belirgin olacaktır. Türkiye İşçi Partisi bunu bilmektedir ve programını ve politikasını ona göre ayarlamıştır.

Bu noktada Türkiyede sosyalist hareket Batıdakinden, sanayileşmiş memleketlerinkinden önemli bir fark göstermektedir. Sosyalizm elbette işçi sınıfının bilimsel ideolojisidir. Batıda sanayileşme ile birlikte işçi sınıfının meydana gelişi ve güçlenişi sonucu doğmuştur. Onun için başlangıçtan itibaren işçi sınıfı sosyalist hareketin temeli olmuştur. Daha sonraları, tarım işçileri, fakir köylüler sanayi işçilerinin müttefiki olarak görülmüş ve işçilerle köylülerin işbirliği zorunluğu ortaya atılmış ve savunulmuştur. Büyük toprak sahiplerine karşı orta halli çiftçilerin, büyük kapitale karşı küçük ve orta sermayecinin büyük burjuvaziye karşı küçük burjuvazinin desteğini, yardımcı bir güç olarak, kazanmak düşünülmüştür. Kısacası, önce sınıf ayrımları üzerinde kesinlikle durulmuş, sanayi işçileri sınıfı temel alınmış, sonra bu sınıfın müttefiki ve yardımcıları olarak öbür sınıflar üzerinde durularak bir cephe birliği sağlanmaya çalışılmıştır. Türkiyede ise sosyalist hareket işçi-emekçi sınıfların birleşik hareketi olarak gelişmektedir. (Sosyal sınıfların sosyalist hareket içindeki yerini daha sonraki bölümde ele alacağız).

Türkiye İşçi Partisi halk kitleleri arasında tutunup geliştikçe ve Millet Meclisine de girince ancak Türkiyede çok partili demokrasi rejimi, Batı örneğinde bir demokrasi olma yoluna girmiştir. Çok partili rejim, tek taraflı, tek ayak üzerinde seker olmaktan kurtulmaya başlamıştır. Emekçi halk ilk kez olarak yalnız *seçme* hakkına değil, *seçilme* hakkına da sahip olduğunu, kendi temsilcilerinin parlamentoya girmesi, memleket yönetimine ağırlığını koyması, burjuvazi karşısında bir denge kurması gerektiğini öğrenmeye, anlamaya başlamıştır. Emekçi kitleler Anayasanın kendisine tanıdığı hak ve hürriyetlere sahip çıktık-

ça, bunları kullanma yoluna gittikçe, memleketin yönetiminde söz ve karar sahibi hale geldikçe ancak anayasa düzeni tastamam ve eksiksiz gerçekleşebilecektir.

1945-1965 arası halk dört yılda bir sandık başına gidip egemen sınıfların –toprak ağalarıyla komprador burjuvazinin– partilerinin yine o sınıflardan kişilerine, ya da o sınıflara bağlı adamlarına oy vermiştir. Otuz yaşını bitirmiş, okuma yazma bilen, kanunî ehliyeti haiz her yurttaşın milletvekili seçilme hakkı olduğu halde, emekçi halk hep seçme hakkını kullanmış, seçilme hakkından hiç yararlanmamış, hattâ böyle bir hakkı olduğunu fark bile etmemiştir. Seçimler seçimleri izlemiş, iktidardaki partiler değişmiş, fakat halkın kaderinde esaslı bir değişiktik olmamıştır. Oy hakkını ciddiye alıp benimsemiş olan halkta, bu durumdan dolayı son yıllarda bir yılgınlık, bezginlik alâmetleri belirmiştir. Son 1965 seçimlerinde, köye politikacı sokmama, sandık basma gitmeme, ya da oy pusulalarını olduğu gibi iade etme kararı alan köylere ait haberler çıkmıştı gazetelerde. Köyde, kasabada, büyük kentlerin kenar mahallelerinde halkla temas edildiğinde sık sık şu sözlerle karşılaşılmaktadır: "Öbürlerini denedik, bir hayır gelmedi. Bir de sizi deneyelim, iyi olur inşallah." Bu sözler hem seçimlerden ve partilerden bir soğumayı ifade etmekte, hem de halkta hâlâ pasif bir tutumun devam ettiğini, kendi dışında olan kişilerden, örgütlerden meselelerin çözümünü beklediğini göstermektedir.

1965'te TİP'ten on beş kişiyi milletvekili seçmekle emekçi halkımız ilk kez kendi temsilcilerini Millet Meclisine sokmuş ve orada sesini duyurmaya başlamıştır. Halk arasında seçimlerden, partilerden yılgınlık ve soğuma yaygın hale gelmeden, TİP'e ve şu, ya da bu nedenle partiye girememiş bütün samimî sosyalistlere düşen ödev, halka, neden seçim zamanları kendisine gelip de bol bol vaitlerde bulunarak oy toplayanların, seçildikten sonra vaitlerini unuttuklarını, halk yararına işler yapmadıklarını anlatmaktır. Bu da sınıf meselesini ele almak,

halkın ilgilendiği bütün somut konuları sınıf açısından ortaya koyup gözler önüne sermekle olur. Bugüne kadar halk arasında yapılan çalışmalar, temaslar, "Halk cahildir, anlamaz" yargısını yalanlamaktadır. Kalkılır da köylerde, mahalle kahvelerinde, kapitalizm şudur, sosyalizm budur, artıkdeğer, sömürü şuna denir diye genel sosyalist teoriye dayanan konferanslar verilirse elbet halk ilgilenmez, ilgilenmeyince de anlamaz. Ama halkın kendi yaşamasından olayları alıp, aklına takılan meseleleri inceleyip anlatır ve bunları sınıf ayırımları gerçeğine bağlarsanız, halk kolayca anlar ve anlıyor da. Anlıyor çünkü sınıf ayırımı ve bu ayırımın onun hayatında yarattığı sonuçları halk fiilen yaşıyor, yalnız bunun nedenini anlıyamıyor, farkedemiyor, durumu formülleştiremiyor. Anlatınca bunları, anlatılanlar kendi hayat tecrübesine denk düştüğünden, "Tamam işte" diyor. Böyle olması da doğaldır, çünkü sosyalist metod ve teori bilginlerin masa başında, kendi kafalarından yarattıkları bir şey değildir, somut toplum yapılarının, gelişme kanunlarının, sosyal sınıfların gerçek durumlarının ve ilişkilerinin incelenmesinden çıkarılmış genellemelerdir. İşçi ve diğer emekçi sınıfların yaşantısının bilimi, felsefesidir sosyalizm. 1967 bütçe açığını kapatmak için gaza, benzine, öbür petrol ürünlerine ve şekere zam yapıldıktan sonra nereye gidilse karşılaşılan ilk soru "Bu zamlar ne oluyor? Oylarımızı biz bunun için mi verdik?" sorusu idi. Bu soruyu cevaplandırırken, bütçe açığını kapatmak için neden toprak ağalarının yüksek kazançlarına ve öteki yüksek gelirlere vergi konmayıp da halkın tüketim maddelerine dolaylı vergi konma yoluna gidildiğini anlatırken, sınıf ayırımı ve partilerin sınıf bağı meselesine kolayca geçilebiliyor, Anayasanın vergi adaleti ile ilgili hükmü anlatılabiliyordu. Zaten sınıf açısından ele almadıkça meseleyi aydınlatabilmeye imkân yoktu. Halk da bal gibi anlıyordu meseleyi. Neden anayasa hükmüne rağmen iktidarın toprak reformuna bir türlü yanaşmadığı, neden milyarlara varan ithalât ve ihracatın bir avuç tüccarın elinde bıra-

kıldığı, neden küçük çiftçilerin pamuğu, tütünü, fındığı, yer fıstığını, muzu, şaraplık üzümü, sütü ucuz fiyattan aracı tüccara kaptırmak zorunda kaldığı, neden politikada din bezirgânlığı yapanların halk çocukları için İmam-Hatip okulları açıp kendi çocuklarını ise o okullara hiç göndermedikleri, halktan insanların neden hastane kapılarında, resmî dairelerde horlandıkları, sınıf ayırımı açısından anlatıldıkta cahil denen halk bunları anlamakta hiç güçlük çekmiyor. Halkın politik bakımdan uyarılması, eğitilmesi demek, ona sosyalizm teorisini, toplumun gelişme kanunlarını, diyalektiği öğretmek, okulda ders verir gibi konferanslar vermek, kitaplar yayınlamak değildir. Halkın fiilen yaşadığı hayat şartlarını, geçirdiği tecrübeleri, karşılaştığı meseleleri sosyalist metotdla ve prensipler açısından izah edip ona anlatmak, formülleştirmek ve onun hayatî ihtiyaçlarına, isteklerine sosyalizm açısından doğru ve uygulamada geçerli, gerçekçi çözüm yolları getirmektir. Halka sosyalizmi bir toplumbilim olarak, toplumu da aşan bir tabiat felsefesi, dünya görüşü olarak anlatmak ve öğretmek, toplum tam bir sosyalist düzene girdikten sonra bile kuşaklar boyunca sürecek bir eğitim işidir. Halk önce sosyalizmin ne olduğunu öğrenecek, sosyalist olacak, sonra TİP'e oy verecek değildir. İşçi, köylü, küçük sanatkâr ve esnaf, küçük memur, iş bulma sıkıntısı ya da geçim darlığı ile karşılaşıp toplum meseleleriyle ilgilenen kafa emekçisi ve aydın, TİP'in programında ve öğretilerinde kendi meselelerinin izahını ve çözüm seklini bulduğu ve TİP'in bunu yapacağına inandığı ve kendi gücünü ona katıp partiyi kendi partisi olarak benimsediği gün oyunu bu parti için kullanacaktır.

Bu söylediklerimiz emekçi sınıfların tümü için, emekçi seçmenlerin oylarının nasıl kazanılacağı sorusu için doğru ve geçerli olmakla beraber, işçi-emekçi sınıflar hareketinin en bilinçli, dinamik ucu için, yani TİP üyeleri, hele yönetici kadroları için yeterli değildir. Bunlar sosyalizmi teorisiyle, tarihiyle, uygulamalarda alınmış olumlu olumsuz sonuçlarıyla, bugün-

kü temel sorunlarıyla öğrenmek, bilmek zorundadırlar. TİP'in alttan kurulmuş ve alttan yukarı doğru örgütlenmiş, sonra birdenbire kitle hareketi halini almış olması bu konuda zorluklar doğurmuştur. Partinin, bir kadro hareketi halinde başlayıp bir gelişme noktasından sonra halka intikal eden bir hareket halinde oluşmaması, daha önce önemle belirttiğim gibi, önce alttan kurulup, sonra sosyalist aydınların katılması ve bu katılmadan sonra da birden bir kitle hareketine dönüşmesi, yetenekli yönetici kadrolar bulma bakımından bir sıkıntı yaratmıştır. Partinin örgütlenmede karşılaştığı zorluklardan biri de budur. Bununla beraber, bu sorunun çok olumlu bir yanı da vardır. TİP'liler ve partinin yönetici kadroları eylem içinde ve eylemin getirdiği sorunları çözmek çabası içinde sosyalist teoriyi ve onu Türkiye şartları ışığında değerlendirmeyi öğrenmektedirler ki, bu da hiç şüphesiz sosyalizmi öğrenmenin en iyi, en sağlam şeklidir. "Sözden önce eylem vardır" yargısının geçerliliği Türk sosyalist hareketinin tecrübesiyle de bir kez daha doğrulanmaktadır.

TİP, bir yandan halk kitlelerinin hayatî ihtiyaçlarına cevap veren, sosyalist teori bakımından doğru ve uygulamada geçerli ekonomik-sosyal çözüm yolları ortaya koyar ve bunları halka anlatırken, öte yandan bunları yapacak azim ve güçte olduğunu halka göstermek zorundadır. Bugüne kadar TİP, tümünde, her iki bakımdan da başarılı bir sınav vermiştir, Türkiyenin kalkınması için çizdiği yol, memleketin içinde bulunduğu sosyal evrim aşamasına ve gelişme olanaklarına uygun, Anayasa çerçevesi içinde bir gelişme ile sosyalizme götürecek bir rota üzerindedir. Bu, hem emekçi kitleler yararına işliyecek, sosyal adaleti gerçekleştirecek, hem de hızlı kalkınmayı, sanayileşmeyi ve toprak ve tarım reformu ile tarımsal gelişmeyi sağlayacak bir yöntemdir. TİP programını halka anlatmakta, emekçi halkı örgütlemede, anayasa hak ve hürriyetlerini, millî bağımsızlığı savunmada çetin bir mücadele vermiştir ve vermektedir. Can

emniyetine kasteden şiddette taşlı sopalı ve hattâ bazen "alâtı cariha"lı saldırılar, parti teşkilâtı merkezlerine baskınlar, çeşitli zaman ve yerlerde üyelerinin tezvir ve tertiplerle tevkifleri partiyi ve partileri yıldırmamıştır. Büyük Millet Meclisine girdikten sonra da onbeş kişilik küçük gurup yine devamlı mücadelelere, engellemelere, zorba saldırılara rağmen söyliyeceklerini ısrarla, açık ve kesinlikle söylemiş, millî bağımsızlık dâvasını, memleketin temel meselelerini ilk kez Meclise getirmiş, iktidarın her sahadaki politikasını, gerçeklere dayanarak, metodlu, sistemli bir biçimde eleştirmiş, şimdiye kadar parlamento kürsüsünden söylenmemiş doğruları bir bir ortaya dökmüştür. TİP anayasa çerçevesi içinde ve kanunlara titizlikle riayet ederek faaliyet göstermektedir, ama buna rağmen mücadelesi kolay olmamaktadır ve olmayacaktır. Bugünkü düzenin devamında büyük çıkarları olan egemen sınıflar –komprador burjuvazi ve toprak ağaları–, "TİP anayasa teminatı altında, kanunlara uygun şekilde varolan ve faaliyet gösteren bir partidir, emekçi sınıfların anayasa hak ve hürriyetlerine sahip çıkmaları, ayrı bir politik parti halinde örgütlenmeleri, memleket yönetiminde söz ve karar sahibi olmaları haklarıdır, ne yapalım, bunun sonuçlarına katlanmamız gerekir," demezler ve demeyeceklerdir. Bu kadar büyük çıkarların söz konusu olduğu bir durumda, uygulamada kanunları zorlıyarak, anayasa hükümlerini çiğneyerek, yer yer kanun dışı hareketlere başvurarak (saldırı ve baskınlar gibi) ve yeni baskı kanunları getirerek emekçi sınıfların uyanmasını örgütlenmesini, demokratik hak ve hürriyetlerine sahip çıkmalarını önlemeye çalışacaklardır. TİP güçlendikçe, yani emekçi kitlelerin sosyalist yönde sınıfsal bilinçlenmesi, örgütlenmesi hareketi güçlendikçe, egemen sınıfların ve onların partilerinin ve iktidarlarının baskı ve şiddet tedbirleri ve hareketleri de artacaktır. Önümüzdeki dönem çetin bir mücadele dönemi olacaktır. Emekçi halkın sosyalist aydınlarla birlikte yürüttükleri bu mücadele aynı zamanda millî bağımsızlık ve anayasanın eksiksiz tastamam uygulanması

için mücadele, birbirine sıkı sıkıya bağlıdır, hattâ aslında aynı mücadele hareketinin üç ayrı veçhesidir.

Egemen sınıfların ve onların partilerinin ve iktidarlarının kullandıkları baskı ve şiddet usulleri her ne olursa olsun hedefine ulaşamayacaktır, emekçi halk kitlelerinin uyanışını, örgütlenmesini, sosyalizmin bir toplum görüşü ve hareketi olarak tutunmasını önliyemeyecektir. 27 Mayıs 1960'tan sonra Türkiye bir sıçrama, bir aşama yapmıştır. Sekiz, on yıl önce, emekçi haklarından yana, sosyalizmden yana kimseye ağız açtırmayan, açtırmamaya yeten Türk Ceza Kanununun 141 ve 142. maddeleri bugün de yürürlükte olduğu halde eskisi gibi işletilememektedir; çünkü kanunların uygulanma kabiliyetlerini toplum şartları tayin eder, veya sınırlar. Kanunlar sadece parlamentolar tarafından resmen ilga edilerek değil, fiilen uygulanamaz hale gelerek de ortadan kalkarlar, hükümsüz kalırlar, ya da eskirler.

Kanun sınırları dışında yürütülen komünistlik suçlaması kampanyası da sökmeyecektir. Bugün verilmekte olan mücadele bir yanı ile de, Türkiye İşçi Partisinin, Türkiyenin tarihsel gelişme doğrultusuna, bugün içinde bulunduğu aşamaya uygun sosyalizmi gerçekleştirme yöntemi ile, Anayasanın yasakladığı komünizmin birbirinden ayırddedilmesi, her ikisinin açık seçik tarifinin belirlenmesi mücadelesidir. Anayasa her türlü diktatörlüğü yasakladığı için, işçi sınıfı diktatoryasını öngören komünizm de yasaklanmış olmaktadır. Ayrıca Anayasa Mahkemesi, komünizmin, zor kullanarak iktidara geldiği, ya da geldikten sonra zora dayanarak iktidarını sürdürdüğü için kanunen yasak olduğunu, T.C. Kanununun 141-142. maddeleriyle ilgili kararının gerekçesinde belirtmiştir. TİP'in seçimlerle iktidara gelip seçimlerle iktidardan gitmeyi öngördüğü tüzüğünde ve programında belirtilmiştir ve yedi yıldır hep anayasa ve kanunlar çerçevesi içinde açık bir mücadele veregelmektedir. Egemen sınıflar ve partileri komünizmle sosyalizmi ısrarla birbirine karıştırıp halkın kafasını bulandırmak, halkı kendi partisinden uzak tutmak ve Türkiye İşçi

Partisini anayasa dışı bir parti gibi göstermek çabası içindedirler. Anayasa ve Sosyalizm konusunu daha ileriki bir bölümde etraflıca ele alacağım, burada şunu belirtmekle yetineyim ki, Türkiye İşçi Partisi anayasa teminatı altındadır ve anayasa açıkça çiğnenmedikçe bu partiye hiç bir şey yapılamaz.

Türkiye İşçi Partisinin tutunup gelişmesi Türkiyedeki aydınlar-arası sosyalist hareketi derinden etkilemiştir. Başlangıçta iki koldan belirdiğine işaret ettiğim sosyalist hareket, Türkiye İşçi Partisi ön plâna geçtikçe, birleşmeye doğru gitmiştir. Aydınlar arasında, gazete sütunları ve dergi sayfalarında ifadesini bulan akım, büyük kısmı ile TİP'e katılarak, bir kısmı ile de kendiliğinden tasfiye olarak ortadan hemen hemen kalkmış, fikriyatı ve eylemi ile sosyalist hareketi sadece TİP temsil eder olmuştur. *Yön* dergisinin ilk yıllarında sayfalarını dolduran çeşitli imzalar zamanla görünmez olmuştur, o derecede ki, derginin son sayılarında dergi sahibinden başka hemen hiç imza çıkmamıştır. Dergiye yazı verenlerden bazıları, her ne sebeptense, yazmaz olmuşlar, birçokları da TİP'e girmişlerdir. Kendi sütununda tek başına sosyalizmin bayraktarlığını yapan Çetin Altan'ın TİP saflarında yer alışı bunun en belirgin örneğidir. Üniversitelerde genç kuşaktan bilginler bugün TİP üyeleridir, örgüt dışında kalanların da sempatisi partiye dönüktür. Yön dergisinin kapanışı, parti dışında ve partiye karşıt durumda bir sosyalist akımının, fikir alanında dahi kalsa, tutunma şansına sahip olmadığının delilidir. Bu dergi kapanmadan önce TİP'i eleştirme ve Türkiyede sosyalist strateji ne olmalıdır? kampanyası açmıştı. Aylarca süren bu kampanya ne TİP'in yıpratılmak istenilen yönetici kadrosunu yıpratabilmiş, ne de sosyalist strateji konusunda partinin görüşüne aykırı olan görüşü tutturabilmiştir. Şurası da dikkate şayandır ki, TİP'i sağa kaymak, burjuvaziye tavizler vermekle suçlayan dergi ve ona yazan bazı "eski sosyalistler", TİP'in çok sağında olan ortanın solcusu CHP'yi desteklemişler ve anti-emperyalist mücadelenin aynı zamanda sosyalizm için

mücadele olduğunu reddetmişlerdir. İlk bakışta bir çelişme gibi görünen bu hal, aslında gayet olağan bir haldir. Çünkü bir memlekette, o memleketin şartlarına uygun, doğru ve geçerli bir tek sosyalist politika çizgisi vardır, bu çizgiden sapmalar, görünüşte ister sol, ister sağ yönde olsun, aslında hep üst üste düşer ve mutlaka sağcı niteliktedir. Yüz küsur yıldır çeşitli ülkelerde sosyalist hareketin geçirdiği tecrübeler hep bunu göstermiştir ve görünürde sağ ve sol olan sapmaların aslında hep aynı kapıya çıktığı sosyalist literatürde çok kez belirtilmiştir.

Azgelişmiş ülkeler sadece ekonomik-sosyal alanda değil, düşünce ve bilim alanında da geri kalmış durumdadırlar. Batının ekonomik-politik nüfuzu ile birlikte yeni fikirler de bu ülkelere girmiş ve bu ülkelerde fikir akımlarına yol açmıştır. Önce, milliyetçilik, sonra sosyalizm azgelişmiş ülkelerde en güçlü etkilerini göstermiştir. Azgelişmiş ülkeler sosyalistleri yeni yeni sosyalizmi kendi toplum şartları açısından inceleyip değerlendirmeye, kendi toplumlarına özgü sosyalist rotayı çizmeye başlamışlardır.

Türkiyede de durum böyle olmuştur. Milliyetçilik, demokrasi, lâiklik vb. kavram ve anlayışları gibi sosyalizm de, Türkiyeye Batıdan gelmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından sonra ülkemizin ekonomik-sosyal sorunlarının çeşitli açılardan ve bu arada sosyalizm açısından incelenmesi, değerlendirilmesi, tartışılması önlendiğinden, iktidardakilerin görüşlerinden gayri hiç bir görüşün ileri sürülmesine müsaade olunmadığından sosyalizm ne işçi ve emekçinin politik hareketi olarak, ne de bir fikir akımı olarak gelişememiştir. Türkiyede sosyalizme götürecek yolun ne olacağı, kendi ülkemizde sosyalizmin uygulanmasının göstereceği özellikler bir sorun olarak belirmemiştir. Başkaları tarafından geliştirilen sosyalist teorinin, ileri sürülen tezlerin Türkiye için de uygulanır nitelikte olduğu zımnen kabul edilmiştir.

Ancak 1961 Anayasasının getirdiği ortamla Türkiyede sosyalizm bir fikir akımı ve politik hareket olarak güçlü bir şekilde ortaya çıkmış ve hızlı bir gelişme kaydetmiştir. Bugün her iki

yönü ile TİP'te ifadesini bulan Türk sosyalist hareketi bir yandan egemen sınıflara ve onların politik iktidarına, partilerine, öbür örgütlerine, ideolojisine karşı, öte yandan da Türk sosyalist hareketini eski fikir ve davranış alışkanlıklarından kurtarmak, Türkiyeye özgü sosyalist rotayı çizmek ve Türk sosyalist hareketini yüzde yüz bağımsız, yabancı etkilerden uzak, Türk toplumunun yapısı, çelişkileri, tarihsel gelişme doğrultusu ile bağdaşmış bir hareket olarak raya oturtmak mücadelesini vermektedir. Her yerde ve her zaman sosyalist hareket hem kendi dışındaki güçlere karşı, hem de kendi içinde mücadeleler vererek gelişmiştir. Türk sosyalist hareketi bu genel kaideye bir istisna değildir. Ne var ki, iç mücadelelerin hareketin bütünlüğünü, dayanışmayı bozmaması, zayıflatmaması, her mücadele aşamasından işçi sınıfı partisinin daha güçlenmiş, daha bütünleşmiş çıkması gerekir. Türkiye İşçi Partisi bu konuda da titiz ve dikkatlidir. Türkiyeye özgü sosyalist yolun tespiti ve savunulması görevini de azimle ve keskin bir açıklıkla yapmaktadır.

Sosyalist Harekette Çelişkiler

Sosyalist hareketlerin içten de mücadeleler vererek geliştikleri genel kaidesine Türk sosyalist hareketinin bir istisna teşkil etmediği gerçeği bu kitabın ilk yayınlanmasından bu yana yer alıp gelişen olaylarla bir kere daha ortaya çıktı. Bu olay ve gelişmeleri incelerken de, bu kitap boyunca izlediğimiz metoda sadık kalarak, kişilerin davranışlarını ve bundaki sübjektif saikleri bir tarafa bırakarak daha alt düzeylerde yatan objektif şartlar ve gelişmeler üzerinde duracağım.[1]

1 Benimsediğimiz bu metot, sosyal olayların izahında kişisel faktörleri mutlak surette reddeden bir determinizm, anlayışına dayanmamaktadır. Temel nedenlerden daha üst düzeylere doğru zincirlemede, en üst düzeyde, "tesadüfi" olaylar önem ve ağırlık kazanır. Kişilerin, hele karar verme durumunda olan yöneticilerin davranışları bunlar arasındadır. Ayrıca, önemli tercihlerin, yol kavşaklarının belirdiği durumlarda kişilerin kararları ve davranışları daha da önem kazanır. Ne var ki, bu "tesadüfi" dediğimiz, kişisel davranış ve kararları da belirleyen -bireysel faktörlerin ötesinde- sosyal faktörler vardır.

Bence son zamanlarda TİP'te yer alan olayların anlamı üç noktada özetlenebilir: 1) Sosyal-politik hareket olarak TİP'in iç çelişkileri ve bunların geçen yıllar boyunca meydana getirdiği birikim su üstüne çıktı. Öyle anlaşılıyor ki, üst kademede birbirleriyle az çok anlaşmış dayanışmalı ve kamuoyunda etkin bir ekibin bulunuşu bu iç çelişkileri uzunca bir süre dengede ve belirli sınırlar içinde tutabilmiş. Burada bir çatlak belirince çelişkiler birden su yüzüne fırladı. Bu bir yanı ile, çelişkilerden bazılarını temsil eden grup ve şahısların çatlağın meydana getirdiği boşluğu doldurup mevkilerini güçlendirmek için yaptıkları bilinçli davranışlar sonucu oldu, ama öbür yandan da, daha büyük ölçüde, saflarda –meşhur deyimiyle "taban"da– zamanla birikmiş ve güçlenmiş çelişkilerin ve direnişlerin kendini açığa vurması ile meydana geldi. 2) Parti alt kademeleri ve safları varlığını ve gücünü belli etti ve üst kademe yönetimini, partinin sosyalist niteliğini ve çizgisini daha açık ve seçik belirtmeye ve sosyalizme daha kuvvetle sahip çıkmaya iteledi. Parti teşkilâtı sosyalizmin bilimselliği ve bir toplum düzeni tipi olarak tek olduğu konusundaki büyük hassasiyetini ve sosyalist teoride yeni tartışmalar ve eleştiriler dolayısıyla bu iki noktada tereddüt ve şüphelere yol açacak davranış ve beyanlara müsaade etmeyeceğini gösterdi. 3) Hareket geliştikçe, sadece partinin sosyalist çizgiye bağlılığı değil, çalışmalarda uygulanması ve gözetilmesi gerekli kurallar ve normlar da en önemli bir sorun olarak ortaya çıktı ve çözümü istendi. Bu konuda parti içi demokrasi sorunu ve organların kişilere üstünlüğü ilkesi baş köşeyi aldı.

TİP'in bugün karşılaştığı ve çözmek zorunda olduğu iç sorunlarının altında Türkiyenin sınıfsal yapısından gelen etkiler ve Partinin kuruluşundaki ve gelişme biçimindeki bazı zayıflıklar yatmaktadır. Daha sonraki sosyal sınıflar bölümünde daha ayrıntılı olarak üzerinde duracağım üzere, Türkiyede TİP'in temsil ettiği sosyalist hareket işçi ve emekçi sınıfların birleşik bir hareketi biçiminde ve sınıf bilinci, emekçi olan olmayan kaba ve

kalın ayırımı üzerinden gelişmektedir. TİP'in bu sınıfsal niteliği bir yanı ile Türk sosyalist hareketinin gücünü ifade etmekte, sınıf tabanını genişletmektedir; ama öbür yanı ile de, hareketin sosyalist niteliğini sürdürebilmesi bakımından bir zaafını göstermektedir. İşçi sınıfı tüm emekçi kitle içinde azınlıktadır ve var olduğu kadarıyla da TİP'e sahip çıkıp parti saflarını henüz gereğince doldurmuş değildir. Bu durumda, işçi sınıfından ziyade, sınıf nitelikleri dolayısıyla esasta burjuva ideolojisine dönük diğer emekçi kitleler Partide ağırlığını duyurmaktadırlar; sanayii ve sanayi işçisi olmayan küçük merkezlerde –genellikle Anadoluda– böyledir. Öte yandan büyük merkezlerde küçük burjuva kökenli aydınların ve okuyan gençliğin Parti üzerinde etkisi vardır. Anadoludaki daha küçük merkezlerde de Parti'ye girmeyen veya giremeyen okumuş tabaka harekete aynı doğrultuda etki yapmaktadır. TİP'in bu sınıfsal niteliği hareketin, Türkiyenin bugünkü tarihsel aşamasına uygun, geçerli sosyalist eylem çizgisinden, her iki yana doğru kaymasını kolaylaştırabilen bir faktördür; zıt yönlerde olmakla beraber her iki etki de aslında Partinin sınıfsal bileşiminin küçük burjuva niteliğinde olmasından doğmaktadır; çünkü sosyalizm, asıl işçi sınıfının ekonomik ve politik devrimci ideolojisidir. Bugün TİP'te, her ikisi de küçük burjuva kökenli, ama zıt yönlerde işliyen, bu iki etkinin çelişkisi görülmektedir.

Küçük burjuva kökenli emekçi kitlenin etkisine bir de seçimleri kazanma, oy toplama kaygısı eklenince, sosyalist çizgiyi muhafaza edebilmek zorlaşmaktadır. TİP hep bilindiği gibi, Anayasa çerçevesinde seçimlerle iktidara gelmeyi öngören bir partidir. Ama oy avcılığı ile değil, işçi-emekçi kitleleri eğitip, örgütleyip onların bilinçli oylarıyla iktidara gelmeyi ön görür. *Nedir bilinçli oy? Kendilerinin işçi-emekçi sınıflarından olduklarının, düzenin sosyalizm doğrultusunda değişmesi gereğinin ve bu değişikliğin ancak işçi-emekçi sınıfların iktidarı almalarıyla gerçekleşebileceğinin bilincine varmış, bu amaçla da büyük çapta*

örgütlenmiş veya örgüt etrafında saflarını almış, hak ve hürriyetlerine sahip çıkarak mücadele veren kitlelerin oyları demektir.

Ancak böyle bilinçli kitlelerin oylarıyla iktidara gelirse TİP programında öngördüğü köklü dönüşümleri yapabilir. TİP, AP'nin oy topladığı gibi oyları alıp Meclis'te çoğunluğu elde etse, programını uygulamakta büyük zorluklarla karşılaşır, dört yılda yeterince başarılı sonuçlar alabilmesi çok şüpheli olur. Çünkü merkezde geçirilen dönüşüm kanunların ülke genişliğinde kısa zamanda ve etkin uygulamaya konulabilmesi halk kitlelerinin bu konularda aydınlatılmış, desteğinin ve gönülden katkısının, çabasının sağlanmış olmasına bağlıdır. Öte yandan, dönüşümlerden çıkarları zarar gören sınıf ve çevreler, türlü tezvir ve karşı propagandalardan, yer yer direnme, ürkütme, hattâ kargaşalıklar çıkarma hareketlerine kadar ellerinden geleni yapacaklar veya yapmaya çalışacaklardır. Bu karşı hareketlerin etkisiz kalabilmesi için de halk kitlelerinin bilinçlenmiş, parti örgütü içinde ve etrafında kümelenmiş, merkezî hükümetin giriştiği işleri manen ve fiilen destekler, gerici ve tutucu güçlere karşı savunur durumda olması gerekir. Düzeni değiştirecek köklü dönüşümler, yalnız devlet otoritesi ve mekanizması ile değil, halkın desteği ve katkısıyla gerçekleştirilebilir.

Emekçi halk kitlelerini bu duruma getirebilmek ise parti teşkilâtını, kadrolarını güçlendirmek, onları bilinçli, bilgili, cesur, atılgan ve girişken hale getirmekle, eylem içinde kadroları yetiştirmek ve eğitmekle mümkün olur. Bu, uzun vadeli ve sistemli bir parti çalışmasını gerektirir.

Hareketin sınıfsal bileşiminden doğan küçük burjuva etkenler oy kaygısını ön plâna itelerken, öbür yandan, dört yılda bir genel seçimler, iki yılda bir Senato ve mahallî seçimler, diğer partiler gibi TİP'i de sık sık seçim kampanyası dönemlerine sokmakta ve böylece oy toplama ve oyları artırma zorunluğu parti çalışmaları ve örgütleri üzerinde devamlı baskı yapmaktadır. Ayrıca bu durum, belediye ve il meclislerine veya Büyük

Millet Meclisi'ne girmeye hevesli, ama sosyalizmden ve sosyalist çalışma gereklerinden az çok habersiz kimselerin Partiye girmesine ve aday listelerindeki üst yerler için parti içi çekişmelere yol açmaktadır. Hasılı, seçimlere girme ve oy toplama kaygusu, bir yandan parti çalışmalarını, uzun vadeli ve sistemli örgütlendirme ve bilinçlendirme çabasından kısa vadeli ve oy toplama çabalarına kaydırmakta, öbür yandan da parti içinde "seçilme" heves, hırs ve çekişmelerini körüklemektedir.

Bundan başka, Parti'nin kuruluş ve büyümesindeki bir zaaf da yukarıdan beri anlatmaya çalıştığımız yönde bir etki yapmıştır ve halen de yapmaktadır. Her zaman önemle belirttiğim gibi TİP Türkiyede ilk defa sosyal piramidin alt katlarından kurulmuş ve kısa zamanda ülke düzeyinde yayılmış sosyalist bir partidir. Ama TİP'in sosyalist bir parti niteliğini kazanması bir anlamda "tepeden" olmuştur; yani, sosyalist kişilerin –çoğunlukla aydınların– üst yönetim kadrolarından aşağı doğru parti kademelerinde yer alması ve partiye Türkiyenin tarihsel ve sosyal şartlarına özgü bir kalkınma yöntemi çizen bir tüzük (Parti'nin amacını belirten 3. madde) ve program kazandırmasıyla olmuştur. Normal olarak bir sosyalist parti ilk dönemde yavaş örgütlenip genişler. Bilinçli sosyalist kadrolarla işçi-emekçi kitleler karşılıklı bir etkileşme, eylemde, mücadelede beraber yoğrulma süreci içinde sosyalist hareket oluşur, etlenip kemikleşir. TİP ise böyle sağlam bir oluşum ve güçlenme dönemi geçirmeden kısa sürede ülke genişliğinde yayıldı; çünkü genel seçimlere girebilmek için on beş ilde bütün ilçeleriyle örgütlenmiş olmak şartı TİP'i acele ve pek de titiz davranmadan, bulabildiği insanlarla örgütlenmeye iteledi.

Şüphesiz, TİP'in, örgütlendirilen il ve ilçelere merkezden gönderecek yeteri kadar elemanı ve örgütlenmenin masraflarını karşılayacak parası olmaması da bu çeşit örgütlenmeyi ilk ağızda zorunlu kılıyordu. Ayrıca, büyük merkezler dışında –hattâ başlangıçta büyük merkezlerde dahi– o kadar güçlü bir baskı

vardı ki, TİP'in mahallî bir örgütünü kurmaya kalkışmak, örgütü kurup ayakta tutabilmek büyük cesaret ve fedakârlık isteyen bir işti ve böyle insanlar çok sayıda ve kolay bulunmuyordu. Aynı imkânsızlıklar merkezle iller ve illerle ilçeler arasında sıkı bağların kurulmasını, mahallî örgütlerin merkezden desteklenmesini de güçleştiriyordu. Bu şartlar sonucu TİP, tüzüğü, programı, yurt ve dünya sorunlarında yaptığı yorumlar ve savunduğu politik çizgi ile sosyalist doğrultuda bir parti, ama çalışmalarının ve örgütlenmesinin niteliği bakımından sosyalist bilinç ve disiplin seviyesine gerektiğince ulaşamayan bir parti kimliğini kazanıyordu.

TİP bir yandan yukarıda anlattığım şekilde Anadolu'da örgütlenip yayılır ve köylü kitlelerin Partiye ilgisi artarken, öbür yandan da büyük merkezlerde aydınlar ve gençlik arasında tutunmuştu. Özellikle Ankara ve İstanbul'da üniversite öğretim üyeleri arasında Parti'ye ilgi ve üye olma durumu gelişmişti. Çok önemli bir gelişme de bütün Türkiye üniversitelerinde sosyalist öğrenci hareketlerinin oluşması, büyük kısmının TİP paraleline girerek yan güçler halinde örgütlenmesiydi. Parti yapısında işçi sınıfından ziyade küçük burjuva etkilerden henüz kurtulamamış emekçi kitleler kısmının ağır basması Parti'yi oy toplama kaygusuna doğru, üst yapı şartlarını ve sorunlarını ön plâna alıp sınıf temelini ve açısını gittikçe arka plânda bırakan genel bir halkçılık politikasına doğru çekerken, kentli aydınların ve gençliğin etkisi de daha bilinçli ve mücadeleci kadro yetiştirme amacına doğru çekmektedir. Bu eğitim ve kadro sorununun da olumlu ve olumsuz yanları vardır.

Olumsuz yanı, en kısa ve aşırı biçimde ifade etmek gerekirse şöyle özetlenebilir: "Seçimlere, oyları artırmaya boş ver. Önemli olan kadro yetiştirmektir, parti içi eğitimdir." Parti içi eğitim denince de az çok okul öğretimine benzer bir eğitim kastedilmektedir: sosyalist kitapların okunup tartışılması, kurslar, seri konferanslar, seminerler düzenlenmesi. "Her hafta sosya-

list bir roman, her ay bir ekonomi kitabı okunmalıdır." tavsiyesi bu eğilimin en aşırı, biraz da gülünç, bir örneğidir. Parti tüzüğü, programı, organların kararları, çeşitli konularda Parti görüşünü açıklıyan demeçler, yayınlar öğretim ve eğitim aracı olarak küçümsenmektedir. Gözler daha ziyade başka ülkelerde yapılanlara ve yazılanlara çevriktir ve bunları Türkiye şartlarıyla kıyaslayıp Türkiyeye aktarmak eğilimi vardır. Eğitimin örgütlenme ve politik eylemle ilişkisi, "eylem içinde ve eyleme dönük" eğitim ilkesi unutulmaktadır. Böyle bir anlayış, tutum ve eğilim daha ziyade Parti dışı çevrelerde yaygındır ama Parti içinde de bir ölçüde yansımaktadır.

Bu durumun çeşitli nedenleri vardır. Bir kez bütün toplumlar gibi Türkiye de dış dünyaya açıktır; dünya sosyalist hareketinde ve ülkelerinde yapılanlar, tartışılanlar, yazılıp çizilenler elbette Türkiyede de yansıyacaktır, yansıması normaldir. İkincisi, Türkiye henüz dünya çapında ünlü sosyalist liderler, düşünürler, yazarlar yetiştirmediği için, Türk sosyalist hareketinin ve sosyalistlerinin Türkiyede sosyalizmi gerçekleştirmek için yeni yeni ileri sürdükleri görüşler ve tezler yabancı ünlü yazarların, sosyalist liderlerin sözleri, fikirleri ve görüşleri kadar önemsenmemekte, küçümsenmektedir. Düşünce ve fikirde dışa dönüklük, eskisi kadar olmamakla beraber, hâlâ sürüp gitmektedir. Üçüncüsü, kitap yoluyla sosyalizme gelen küçük burjuva aydınlar, eyleme iyice katılıp somut, pratik çalışmalarla yoğrulup eylemi yürütme sorunlarıyla filen karşılaşmadıkça, çok radikal, "keskin" olmak eğilimindedirler. Böyle bir eğilim sekterlik ve dogmatiklik tehlikesine yol açar.

Olumlu yanı ise, Parti'nin yukarıda açıkladığım, oy toplama kaygusuna fazla kaymasını, örgüt kadrolarını yetiştirme, emekçi kitleleri bilinçlendirme görevini ihmal etme eğilimini dengelemesi, ve Parti'yi, yakın zamana kadar büyük ölçüde objektif şartlar dolayısıyla başaramadığı bu işleri ele almaya itelemesidir. Son bir iki yıldır Parti, parti-içi eğitim ve örgütleri güçlen-

dirme, merkezden destekleme işini, ele alıp rayına oturtabilecek duruma az çok gelmiştir. Araştırma –eğitim-örgütleme– eylem karşılıklı ilişkilerini doğru anlayıp sorunları doğru koyan ve böyle bütüncü ve sistemli bir çalışmayı başlatabilecek elemanlar vardır bugün Parti'de. Ama eski alışkanlıkların devam etmesi ve sloganlarla, üst yapı sorunlarını, halkın şartlandırılmış durumlarını işlemek suretiyle oyları artırmak kaygusunun ağır basması yüzünden bu işler ihmal edilmekte devam etmiştir. Kitle partisi mi, kadro partisi mi olmalıdır yollu bir tercih sorunu yoktur bence. TİP, hem işçi-emekçi sınıf ve tabakaların birleşik hareketini temsil etmesi, bu kitleleri bilinçlendirip politik bir güç haline getirmeyi amaç edinmesi ve seçimlerle iktidara gelmeyi ön görmesi bakımından bir kitle partisidir, hem de bu iş ancak örgüt kadrolarının etkin, cesur, mücadeleci çalışmasıyla gerçekleşebileceği için kadrolara önem veren veya vermesi gereken bir partidir. Parti içi eğitim ise her şeyden önce eylem içinde ve üstünde, örgütlerin çalışma ve sorunlarıyla sıkı ilişkiler kurarak yürütülecek bir eğitimdir. Bunu söylemek, bir "kitap düşmanlığı", daha formel nitelikteki eğitimi küçümsemek değildir. Sorun, kitapların ne zaman, nerede ve nasıl kullanılabileceği; kursların, seminerlerin vb. hangi yerlerde ne ölçüde uygulanabileceği sorunudur. Bu çok önemli kadro-kitle sorununda ne küçük, disiplinli, aydınların ağır bastığı bir kadronun "tepeden inme", işçi-emekçi kitleler adına ve hesabına hareketi yürütmesi, "kitleleri peşinden sürüklemesi" söz konusudur, ne de bu kitlelerin "kendiliklerinden" bilinçleneceklerine, onların "tarihsel sezgisi"ne, "sağ duyusuna" pasif bir şekilde güvenmek, onlara sloganlarla, genel bir propaganda ile seslenmenin hareketin gelişmesi ve başarıya ulaşması için yeteceğine inanmak söz konusudur. Her iki unsurun eylem içinde karşılıklı etkileşmesi, kaynaşması, gitgide işçi-emekçi kitlelerden bilinçli ve bilgili liderler, aydınlardan da eylemde başarılı ve becerikli kadrolar yetişmesi gereklidir şüphesiz. *Ne var ki, bu da kendiliğinden*

olacak bir iş değildir; Bugünden ve bugünkü durumdan hareketle böyle bir gelişmeyi sağlamak için sistemli ve programlı çalışılması gerekir.

Seçim dönemleri baskısının ve oyları artırma kaygusunun ağır basması eğilimi ve bu eğilim karşısında beliren, parti-içi eğitimin, örgütleri güçlendirmenin, kitleleri bilinçlendirmenin önemine parmak basan itiraz ve direniş hareketi teorik alanda da yansımaktadır. Hattâ ayrılık ve çatışma ilk teorik sorunların tartışılması ve eleştirilmesi düzeyinde belirdi. Sosyalizmde teori ve pratik birbirinden ayrılmadığına göre böyle olması da normaldir. Birinci eğilim, üst yapı şartlarını ve sorunlarını –hem de alt yapıyı ve sınıf ilişkilerini hafifsemek, ya da arka plânda bırakmak pahasına– ön plâna almak ve çalışmaların ağırlık merkezi yapmak hedefine yönelmiştir, buna karşı çıkan hareket ise üst yapı sorunlarını, daima alt yapıyla ilişkin olarak ve sınıf düzenini ve açısını hiç gözden kaçırmaksızın ele almak ve işlemek görüşündedir.

Yakın zamanlara kadar sosyalist teoride üst yapı sorunları ve üst yapı-alt yapı (ekonomik sistem-sosyal politik müesseseler ve her türlü ideolojiler) ilişkileri üzerinde yeterince durulmadığı doğrudur. Sosyalist teoriciler ve düşünürler ve bilim adamları üst yapının önemini küçümsemiş değillerdir ve üst yapı-alt yapı karşılıklı ilişkilerinin ana çizgilerini belirtmişlerdir. Ama kapitalist sistemin doğuşu, gelişmesi, objektif kanunları sorunları o kadar zaman ve yoğun çalışmalar gerektirmiştir ki, sosyalist sisteme yönelen toplumlar o kadar büyük ekonomik kalkınma ve teknolojik gelişme sorunlarıyla karşılaşmışlardır ki, üst yapı sorunlarıyla gereğince meşgul olmaya pek zaman ve enerji kalmamıştır. Ancak sosyalist sisteme geçen toplumlar ekonomik kalkınmayı, teknik ilerlemeyi, kitlelere eğitim ve sağlık hizmetlerinin sağlanması gibi sosyal sorunları çözdükten sonradır ki, üst yapı sorunları ön plâna çıkmış, dikkatleri çekmeye başlamıştır. Henüz kapitalizm öncesi geleneksel toplum düzenlerini

tasfiye edememiş azgelişmiş ülkelerin kalkınması ve sosyalizme yönelmesi sorunlarının ortaya çıkışı da üst yapı sorunlarına dikkatlerin çekilmesini etkilemiştir.

Yirmi beş, otuz yıllık sürede, üst yapı-alt yapı ilişkilerinin basitleştirilmiş şematik formüllerle izah edildiği bunun ise yeterli ve doğru olmadığı bir gerçektir. Bugün bu sorunların Batıda sosyalist teori alanında, son dönemin pratikteki sonuçları, olayların gelişmesi ışığında tartışıldığı, sosyalist teorinin, gerçek durumu ve olguları kapsıyacak şekilde geliştirilmeye çalışıldığı da doğrudur. *Ne var ki, bu tartışmalarda her ileri sürülen görüş –söz konusu görüşün sahibi ne kadar ünlü kişi de olsa– mutlaka ve tüm doğrudur diye kabul edilemez; eskiden ileri sürülen temel görüşler de mutlaka ve tüm yanlıştır denemez.* Hele teorik sorun Türkiyede ve Parti içinde enine boyuna incelenip tartışılmadan, Türkiyenin gerçekleri etraflıca incelenmeden, kestirme yoldan sonuçlara varıp Parti politikasında uygulamalara geçmeye kalkışmak hem yanlış, hem de çok zararlı olur. Türk sosyalist hareketinin biricik politik örgütü TİP sosyalist rotadan kayabilir ve Parti bugünkü ortamda zor durumlarla karşılaşabilir.

Bir toplumda belli bir dönemde üst yapı sorunları ve çelişkileri ne kadar günün konusu (aktüel) hale gelse, tez elden acil çözüm gerektirse, bu durum, temel çelişkiye öneminden bir şey kaybettirmez; çünkü üst yapı çelişkilerini kendi başlarına –temel çelişkiyi bir yana veya ikinci plâna bırakarak– ele alıp *sosyalizm doğrultusunda* bir çözüme kavuşturmak, veya bir çözüm yoluna sokmak mümkün değildir; sosyalist nitelikte olmayan, bunun için de emekçi kitleler yararına olmayan, bir çözüm şekli söz konusu olabilir ancak. Bir çelişkinin "temel" oluşu da budur zaten; öbür çelişkilerin sosyalizm doğrultusunda çözümünü belirlemesidir. Ama bunu söylemek, öbür çelişkileri (talî çelişkileri, üst yapı çelişkilerini) ihmal ederek veya önemsemeyerek, sadece temel çelişki üzerinde çalışarak toplumsal düzen sorunu

çözülür demek değildir. *Şimdiye kadar üst yapı sorunları ve etkileri ihmal edildi diye, bundan böyle dikkatleri ve çalışmaları bu yöne doğrultarak bu sefer de temel çelişkiyi, sınıf düzenini ve ilişkilerini ihmal etmek olmaz.* Alt yapı-üst yapı ilişkilerini gerek genel ve teorik düzeyde, gerekse toplumda somut olarak tespit edip sorunları açıklığa kavuşturmak gerekir. Biz sosyalistlerin görevi, işin kolayına kaçmak değil, üst yapı sorunlarının alt yapı ile, sınıf düzeniyle, karşılıklı bağlantısını kurarak emekçi kitleleri sınıf bilincine vardırmaktır; onları, sınıf ilişkileri düzeninin değiştirilmesiyle ancak diğer bütün sorunların tam ve kesin bir çözüme kavuşturulabileceğine inandırmaktır. Emekçi kitleleri bilinçlendirmek budur ve bilinçli oylar ancak böyle elde edilebilir.

Ayrıca, bir sömürü düzenini ayakta tutan şey, sadece, sömürücü sınıfların ekonomik ve politik güçlülüğü, ceza kanunları ve polis aracılığıyla sömürülen sınıfları baskı ve kontrol altında tutuşları değildir. Sömürüye dayanan düzeni haklı, hiç değilse tabiî ve normal bir düzen gibi gösteren fikir ve inançların –egemen sınıflar ideolojisinin– sömürülen sınıflarca da kabul edilişidir asıl düzeni ayakta tutan. Sömürülen sınıflar sömürücü egemen sınıfların ideolojisinden koptukları, bu düzenin dayandığı fikirlerin, inançların, sosyal değerlerin yanlış, haksız, geçersiz olduklarını anladıkları zaman düzenin temelleri sarsılır ve cezalar, polis baskısı yetmez olur sosyal değişme sürecini önlemeye. Bu nedenle de, her ne kadar kitlelerin bugünkü ideolojik durumunu dikkate almak gerekirse de, yapılacak iş bu duruma pasif bir şekilde uymak, nabza göre şerbet vermek değildir; sistemli ve örgütlü çalışma ile kafaların bugünkü sömürü düzeninden yana şartlandırılmış durumunu değiştirmektir. Emekçi kitlelerin bugünkü düşünce düzeyini, inandığı sosyal değerleri, şikâyet ettiği somut sorunları dikkate almadan, soyut bir sosyalizm propagandası (örneğin, kahve toplantılarında sömürünün, artık değerin, sınıf kavramının bilimsel anlatımı)

ne kadar verimsiz, halkı partiden ve sosyalizmden uzaklaştırıcı olursa, halkı bugünkü durumunun temel nedenlerinin ve kendi sınıfının bilincine vardırmayan bir çalışma da –kısa sürede oy getirse bile– Türkiyenin sosyalizm doğrultusuna sokulması, halkın sömürüden kurtulması açısından aynı derecede kısır ve olumsuz olur.

Çok önemli bir başka nokta TİP'in bir bütün olarak sosyalist bir örgüt ve hareket olarak, kendi kendisiyle bir çelişki içerisinde oluşudur. Bunu bir eleştiri olarak söylemiyorum. Bu, Türkiye gibi azgelişmiş bir ülkenin aşamalardan geçerek sosyalist düzeni oluşturma ve gerçekleştirme zorunluğundan doğan normal bir çelişkidir. Ama iyi anlaşılıp doğru uygulamalarla bir çizgide tutulmazsa yanlış gidişlere, sosyalist rotadan sapmalara yol açabilecek bir çelişkidir. TİP, Türk toplumunun evriminde son hedef olarak sosyalist bir düzeni öngördüğü için ve sosyalizm yönünde kalkınmanın ilk aşamasında "Ulusal ekonomide kilit taşı vazifesini görenlerden başlıyarak ve ekonomik kalkınma ve sosyal ilerlemenin gerekli kıldığı bir sıra izliyerek, büyük üretim ve mübadele araçlarını devletleştirmek" kararında olduğu için sosyalist bir partidir. Kalkınma yöntemini belirten programı bilimsel sosyalizmin koyduğu esaslara dayandığı için sosyalist bir partidir. Bu programın, "işçi sınıfını ve bütün emekçi halk yığınlarını eğitip aydınlatarak ulusal kalkınma ve ilerlemenin bilinçli kuvveti haline getirmek" ile ve onların iktidarında gerçekleşeceğine inandığı için sosyalist bir partidir. Ama iktidara geldiği zaman programında uygulanacağı belirtilen düzen bütünüyle tam bir sosyalist düzen değildir; "sanayileşmeye öncelik veren, plânlı, emekten yana ve emekçi halk yığınlarının iştiraki ile işleyen bir devletçiliğin, ulusal ekonomide, sosyal ve kültürel hayatımızda düzenleyici ve yönetici temel kuvvet" olacağı, özel sektöre de yer veren bir "karma ekonomi" düzenidir. Yapacağı ilk iş, toprak reformu, sosyalist değil, burjuva nitelikte bir reformdur. "Ne var ki, TİP'in öngördüğü nitelikte bir toprak refor-

munu hiç bir burjuva partisi programına almaz ve hiç bir burjuva iktidarı böyle bir reformu gerçekleştirmez."

İlk bakışta garip gibi görünür ama, TİP programı bilimsel sosyalizmi esas aldığı içindir ki, iktidara geldiğinde bütünüyle tam bir sosyalist düzeni öngörmemektedir. Çünkü bilimsel sosyalizm, masa başında, ideal şartlara göre ideal bir sosyalist düzen plânı yapmak değildir. Sorun toplumun objektif şartlarına, tarihsel aşamasına uygun sosyalizm rotasını çizmektir. Türkiye gibi sanayileşmemiş, geri teknikli bir tarım ülkesi bütünüyle tam bir sosyalist düzene birden geçemez, sözünü ettiğimiz çelişki bundan doğmaktadır.

Bu çelişki birtakım fikir karışıklıklarına, bunun sonucu olarak da davranış ayrılıklarına, tartışmalara yol açmaktadır. Partinin bu iki yanlı, ama normal, niteliğini kavrıyamayanlar TİP'in sosyalist bir parti olduğunu, emperyalizme karşı mücadelenin aynı zamanda sosyalizm için, yani sosyalist hareketi geliştirme ve işçi-emekçi sınıfların sosyalist partisini iktidara getirmek için bir mücadele olduğunu reddetmektedirler. Yine bu çelişkinin dolaylı bir sonucu da, işçi sınıfından gayri emekçi sınıfların TİP'in "tabanı" olup olmadığı tartışmasıdır. Ama bu çelişkinin asıl ortaya çıkardığı önemli sorun şudur: TİP'in programı, sosyalizmi ve Türkiyenin şartlarını iyi bilen ve doğru değerlendiren bir yönetim elinde sosyalizmi götürecek bir eylem programıdır, ama bu yeteneklere sahip olmayan yöneticiler elinde bir hareket bu programla –ona şeklen bağlı kalarak– sosyalizm rotasından uzaklaşabilir, sapabilir de. Çünkü ilk aşamadaki "karma ekonomi" düzeninde ekonominin kapitalist kesimini gerçekten merkezî plâna bağlı ve millî ekonominin gelişmesine yararlı bir çizgide tutmak, bu kesime bağlı sermayeci sınıfların yeni düzeni baltalama ve ekonomiyi kapitalizme doğru kaydırma çabalarını frenlemek, devlet sektörünü devlet kapitalizmi olmaktan çıkarıp sosyalist bir muhtevaya dönüştürmek, keskinleşmiş bir sınıf mücadelesi ve kapitalizmin etkilerinin devamı ortamında başarılması çok zor işler olacaktır.

Bu şartlar altında programa şeklen bağlı kalınarak onun sosyalist özü gerçekleştirilmeyebilir. Böyle olmaması için işçi-emekçi sınıfların eğitilip, örgütlendirilip bilinçlendirilerek sosyalist iktidar için hazır hale getirilmeleri gerekir. İşçi-emekçi sınıflar şimdiden iktidara hazırlanmalıdırlar ki, parti örgütünün bürokratlaşması önlenebilsin ve iktidar alındığında bu parti kadrolarının değil işçi sınıfı öncülüğünde tüm emekçi sınıfların ve onunla kader ve işbirliği eden öbür sınıf ve tabakaların gerçek iktidarı olsun. Bunun şartı da bugünden sosyalist nitelikte bir örgütlenmeye, eylem içinde ve eyleme dönük sosyalist eğitime önem vermektir; işçi-emekçi sınıfları demokratik hak ve hürriyetlerine sahip çıkartarak politik mücadeleye sokmaktır. Buna önem vermeyen, bunu çalışmalarında birinci plâna almayan bir parti yönetimi, işçi-emekçi kitlelerin eğitilip örgütlendirilmesini, bilinçlendirilmesini şart koşan parti tüzüğünden ve ileride programın gerçekleştirilebilmesi gereğinden sapmış sayılabilir.

Son olarak, bir çelişki daha çıkmıştır ortaya. Gençlik ve işçi hareketleri ve daha gerilerden köylü hareketleri hızlanmış, daha mücadeleci bir nitelik kazanmıştır. Bunun sonucu, görünüşte hukuk düzenine aykırı "şiddet" hareketleri baş göstermiştir, eğitim ve iş yerlerinin ve ağaların elindeki hazine topraklarının işgali gibi. *Görünüşte* hukuk düzenine aykırı diyorum, çünkü hukuk, toplum içi ilişkileri düzenleme, uyumlaştırma ihtiyaç ve gereğinden doğmuştur, bu ihtiyaç ve gereklere cevap vermek zorundadır. Vermedi mi, kanunlar usulüne uygun çıkarılsa ve yürürlükte de olsalar sosyolojik anlamda "meşrû" yani geçerli ve uygulanabilir olmazlar. Sınıflı toplumlarda ise hukukun somutta ifadesi olan kanunlar çok büyük ölçüde egemen sınıflar çıkarlarının ve ideolojisinin etki ve izlerini taşırlar. Bunun için sömürüye ve sömürü düzeninin baskı, şiddet ve haksızlığına karşı mücadele, bir noktada, mevcut kanunlara karşı mücadele şeklini alır. Kanunlar Anayasanın lâfzına ve ruhuna aykırı hükümler taşıyorsa, veya toplumun bugünkü ihtiyaçlarına cevap vermiyorsa, çağın eğitim,

özgürlük, insan haysiyeti ve insanca yaşama anlayışına uymuyorsa, "Filanca hareketler kanuna aykırıdır, şiddet hareketleridir, haklar kanun yolundan aranmalı ve alınmalıdır," sözleri anlamsız ve geçersizdir, tutarsızdır da üstelik. Kanun gerekli hakları verseydi, hak arama ve alma söz konusu olmazdı. İstenilen ve gerekli hakları tanıyacak kanunlar çıkartılmıyor ve bunun yarattığı huzursuzluk ve bunalımlar cana tak deyip "şiddet" hareketlerine yol açıyorsa, kabahat, bu kanunları çıkarmayanlarda değil midir? Kanun hakkı veriyor da sorumlu makamlar, müesseseler uygulamada vermiyorlarsa, o zaman da bu duruma karşı çıkanları değil, hakkı vermeyenleri suçlamak gerekir.

Sartre'ın belirttiği gibi,[2] gençlerin ve işçilerin giriştikleri "şiddet" hareketleri aslında "karşı şiddet" hareketleridir; sadece, polisin kullandığı, coplama, dövme, gaz bombaları atma gibi hareketlerine karşı değil, asıl düzenin şiddet hareketlerine karşı şiddet hareketleridir. Kamuoyu bu konuda aydınlatılmıyor, aldatılıyor hep, diyor Sartre. Düzenin uyguladığı "şiddet"in farkında değil. Şiddet hareketi denince hep işgal, barikat kurma, araç yakma, dövüş, kavga gibi davranışlar akla geliyor. Düzenin "şiddet"i gözlerden gizli kalıyor. Oysa, işçiyi her an işinden çıkarma tehditi altında tutan ve bunu dilediğinde kullanan; düşük ücretlerle, binbir hileli tazminat ödememe usulleriyle işçiyi devamlı geçim sıkıntısı içinde bunaltan, iş yerinde bir toplama kampı usulleri uygulayan patron "şiddet" usulleri kullanmaktadır. Çevresindeki topraklar ağalar tarafından gaspbedilmiş, köylerde geçim kaynaklarından yoksun bırakılmış, ot toplıyarak yaşamaya çabalıyan yarı aç köylüler de en ağır bir "şiddet" düzeni altında ezilmektedir. Gençler "şiddet" hareketlerine –işgallere– giriştikten sonra ancak eğitim sisteminin "yenileşmesini", "demokratikleşmesini" kabul eden, yeni haklar tanıyan üniversite, demek ki, daha önce eski sistemi sürdürmekte direnmekle gençlere bir baskı ve şiddet rejimi uyguluyordu. İnsanları geçim

2 J.P. Sartre, "Eğitim Zindanları", *Ant* dergisi, 16 Temmuz 1968, sayı 81.

kaynaklarından, eğitim haklarından yoksun bırakmak, onlara karşı "şiddet" kullanmanın ta kendisidir. Kısacası, bir benzetme yaparsak, bir insanın bir başkasına silâh çekip onu vurması bir "şiddet" hareketidir de, dıştan belli olmayan cebindeki silâhın namlusunu öbürünün böğrüne dayayıp ona istediğini yaptırması aynı derecede bir şiddet hareketi değil midir? Birinci durumda şiddet açıktır, herkes görür, kabul eder. İkincisinde açıkça görülmez, dıştan bakıldığında iki kişi yan yana yürüyor gibidir, ama şiddet kullanma durumu aynıdır. Gençliğin, işçilerin ve köylülerin karşı koydukları şiddet bu ikinci örnekteki gibidir, dış bakışlardan gizlidir, ama bütün şiddetiyle yürürlüktedir. Su başlarını tutanlar bu durumu kamuoyundan saklamakta ve kamuoyuna dönüp, "İşte görüyorsunuz, her şey sakin, yolunda giderken gençler, işçiler ve köylüler kanuna karşı çıkıyorlar, kargaşalık, huzursuzluk yaratıyorlar," demektedirler. Sosyalistlere ve bütün ilericilere düşen görev, bu gizli şiddet düzenini ve usullerini bütün çıplaklığı ile ortaya koymak, kamuoyunu bu konuda aydınlatmak ve her halde gençleri, işçileri ve köylüleri onları ezen şiddet düzenleri ve usulleri karşısında yalnız bırakmamaktır.

Bu sorun, şüphesiz, mevcut şeklî hukuk, yani kanunlar altında kurulmuş ve faaliyet gösteren örgütleri –partileri, sendikaları, ilerici dernekleri– çelişkili ve zor bir durumla karşı karşıya getirmektedir. Duverger'nin işaret ettiği üzere,[3] "müesseseleşmiş" kuruluşlar ve hareketler –en ilerici ve devrimcileri dâhil– varlıklarını ve günlük faaliyetlerini sürdürebilmek için mevcut düzene az çok uyma (intibak etme) zorundadırlar. Hem toplum düzenini değiştirme hedefi ve eylemi güdeceksin, hem de o düzene uyma zorunluğunda olacaksın, işte dengede tutulması güç bir çelişki. Ayrıca, her örgütlenmenin ve müesseseleşmenin değişik ölçülerde katılaşmaya, "bürokratlaşmaya" yol açtığı ve böyle bir eğilim doğurduğu da örgütlenmenin ve müesseseleşmenin sosyolojik bir hastalığı gibi görünüyor. Öte

3 M. Duverger, "Avrupa Gençliğinin Başkaldırısı", *Ant* dergisi, 25 Haziran, 1968, sayı 78.

yandan, örgütlenmeden, sınırlayıcı birtakım kurallara uymadan, durumu, şartları, imkânları doğru değerlendirmeden, anî patlamalarla bir sosyal hareketi başarıyla yürütmenin, hedefe ulaştırmanın imkânı yoktur. Yerleşik, örgütlü hareketleri katılaşmadan, alışkanlıkların tutsağı olmaktan kurtarıp bu yeni hareketlerin dinamizmi ile aşılamak, ikincileri de, canlılıklarını ve girişim yeteneklerini yitirtmeden, kısa süreli patlama hareketleri olmaktan çıkarıp hedeflere sürekli şekilde yönelen düzenli hareketler haline getirmek gerekiyor.

Sosyal mücadelelere alışık olmayan, söz konusu hareketlerin niteliğinin ve nedenlerinin kamuoyunca hemen hiç anlaşılmadığı veya çok az anlaşıldığı ve çok yüzeysel, "Protestolarını kanun dairesinde yapsınlar, haklarını kanun yolundan alsınlar" mantığının kolayca geçerli kabul olunduğu Türkiye için bu çelişkiler ve doğurduğu sorunlar daha da önemlidir. Türk sosyalist hareketi, partisiyle ve parti dışı örgüt ve çevreleriyle, bu bozuk düzeni değiştirme, toplumu ilerletme hareketlerinin en önünde en cesur mücadeleyi vermedi mi, varlıklarını ve sosyalist niteliklerini yitirirler. Objektif şartları ve durumu iyi değerlendirmek, provokasyonlara kapılmamak gereği vardır şüphesiz, ama bu gerekçe ile pasif, hareketsiz ve toplumdaki güçlerin, kitlelerin verdiği mücadeleden kopuk duruma düşmek de vardır. Anayasa çerçevesi içinde faaliyet göstermek, seçimlerle iktidara gelmeyi öngörmek birtakım rizikoları ve bunları göze almak gereğini ortadan kaldırmıyor, çünkü karşı taraf Anayasaya saygılı değil, hattâ Anayasadan da çoğu zaman daha dar kapsamlı kanunlara dahi; çünkü karşı taraf toplumun yeni ihtiyaçlarının gerektirdiği kanunları çıkarmıyor, tedbirleri almıyor. Sosyalizme giden yol, hangi şartlar altında ve ne yöntemle olursa olsun hiç bir zaman dikensiz, rizikosuz bir yol değildir.

3 KAPİTALİST VE SOSYALİST DÜNYA KARŞISINDA TÜRKİYE

Bürkiyenin belli başlı sorunlarını sosyalist açıdan incelemeye devam etmeden önce, burada âdeta bir parantez açarak bugünkü dünya durumu üzerinde durmak gereğini duyuyorum. Hiç bir toplum, siyasî ve ekonomik ilişkiler bakımından olduğu kadar, fikir akımları ve sosyal hareketler bakımından da kendi içine kapalı değildir. Türkiyenin bugün içinde bulunduğu dış ilişkiler ağı son bölümde ele alınacaktır. Şimdi bu bölümde ise, Türkiyeden dünyaya baktığımız zaman, bir Türk sosyalisti olarak dünya durumunu ve bu dünya içinde Türk sosyalist hareketinin yerini nasıl gördüğümü açıklamaya çalışacağım.

İkinci Dünya Savaşından sonra beliren yeni gelişmeleri ve durumları şu şekilde özetliyebiliriz: (1) Dünya Kapitalizminin Durumu ve Yeni Beliren Gelişmeler; (2) İşçi Sınıfı Enternasyonalizmi Sorunu ve Yeni Gelişmeler; (3) Kapitalizm ve Sosyalizm Karşısında Azgelişmiş Ülkelerin Durumu; (4) Sosyalist Ülkeler Arası İlişkiler, Sosyalist Enternasyonalizmi ve Kapitalist-Sosyalist Toplumlar İlişkileri.

Sorulara ve düşünceye açıklık vermek için ayrı ayrı sıraladığım bu konular aslında birbiriyle ilintili, hattâ birbirine geçmiş sorunlardır. Bu itibarla bu konuları inceler ve tartışırken yukarıdaki sıralamayı tam izlemek mümkün olmayacak, birinden ötekine geçmek, sonra tekrar bir dönüş yapmak gerekecektir.

Kapitalist Dünya

Burada konumuz sosyalizmle ilgili sorunlar olduğu için kapitalist dünyadaki değişiklikler üzerinde uzun boylu durmayacağım; ana çizgilerini belirtip bırakacağım. Kapitalizmin bütün dünyayı ağı içinde tutan bir sistem olmaktan çıkışı bu sistemin zorluklarını artırmıştır, çünkü ekonomik kaynak ve sermaye yatırımı alanları ve pazarları daralmış, küçülmüştür. 1929-33 büyük ekonomik krizinden sonra o çapta ekonomik kriz olmamıştır, ama bu, burjuva iktisatçılarının iddia ve telkin etmek istedikleri gibi kapitalizmin krizler çağını atlattığı anlamını taşımamaktadır.[1] Araya giren büyük İkinci Dünya Savaşı ekonomileri altüst ettiğinden uzun bir süre ekonomilerin barış şartlarına yeniden intibak ettirilmesi, savaş yıllarında sınırlanan tüketim sanayiinin yeniden canlandırılması, Avrupanın savaş yıkıntılarından kalkındırılması ve Amerikanın bu kalkınmayı desteklemek üzere Avrupaya sermaye akıtmaları ile geçmiştir. Buna rağmen zaman zaman ekonomik "gerileme", "durgunluk" devreleri olmuştur. Kapitalist ekonomiler sürekli istikrarsızlık belirtileri göstermektedir. Ekonomik "gerileme" devreleri en başta gelen endişedir. Enflâsyon, dünya ticaretinde mübadele vasıtası olarak kullanılan paralar da dahil olmak üzere millî paraların değerden düşmeleri ve işsizlik, kapitalist ekonomileri tehdit eden diğer tehlikelerdir. Kapitalist devletler enflâsyon konusunda daima tedirgin ve huzursuzdurlar; bu satırların yazıl-

1 Nitekim, 1968 Nisan ayında Amerikan Merkez Bankası Müdürü, Amerika'nın 1920 buhranından beri en kritik bir durum içinde bulunduğunu belirtmiştir.

dığı günlerde, iktidarda hangi parti olursa olsun sterlinin değerini korumayı temel politika kabul edegelmiş bulunan İngiltere, bir milyar dolarlık yeni bir borç sağlamış olmasına rağmen parasını koruyamamış, değerden düşürmek zorunda kalmıştır. Amerikan doları da yıllardır "sağlam para" olmaktan çıkmış, sallantılı bir duruma girmiştir; doların değerini koruyabilmek için Birleşik Devletler boyuna tedbir almak zorunluğu ile karşılaşmaktadır ve altın esasından kısmen ayrılmış bulunmaktadır. Amerikanın dış ödeme dengesi büyük açık vermekte ve altın stokları erimektedir. İşsizlik ise hiç bir zaman tam kontrol altına alınamamaktadır. 1950 ile 1960'ların ilk yılları arasında hızlı bir tempoyla kalkınan Batı Avrupa bir "gerileme" ve "durgunluk" devresine girmiş, "Alman mucizesi" sona ermiş, kapitalizmin kronik hastalığı işsizlik yeniden kendini göstermiştir.

Bu durumda kapitalist sistem ayakta durabilmek, ömrünü sürdürebilmek için şu çarelere başvurmuştur:

1 – Devletle tekelci büyük şirketler (tröst ve karteller) arasındaki bağlar sıkılaştırılmıştır. Devlet, tekelci kapitalist düzeni ayakta tutabilmek için ekonomiye müdahale etmekte, kredi, gerektiğinde fiyat ve ücret kontrolleriyle ve tekelci şirketlere büyük devlet siparişleri vermek veya üretilen malları (tarımdan ve sanayiden) satın almak suretiyle üretim-tüketim dengesizliğini ayarlamaya, fazla üretim durumlarının, yani krizlerin meydana gelmesini önlemeye çalışmaktadır. Son yıllarda batılı kapitalist toplumlarda görülen "plânlama" da gerçek anlamda bir toplum plânlaması olmayıp tekelci kapitalist sistemi ayakta tutabilmek, sürdürebilmek için devletin müdahalesi ile yapılan bir programlaştırma, düzenleme çabasıdır. Batı kapitalizmi bugün tekelci kapitalizm safhasına gelmiş bulunduğundan devlet kapitalizmi de devlet-tekelci-kapitalizmi olarak gelişmektedir.

2 – Savaşın bitiminden yirmi yıldan fazla bir zaman geçmiş olmasına rağmen genellikle kapitalist ekonomiler, özellikle kapitalist dünyanın lideri Amerikanın ekonomisi, savaş ekonomi-

leri olmak niteliğini muhafaza etmişlerdir. Silâh endüstrisine verilen büyük devlet siparişleri ve bu alana yapılan yatırımlar ve mevzii savaşlar kapitalist dünya ekonomisini ayakta tutmaya yarayan başlıca âmiller arasındadır. Savaş endüstrisi şiddetli ekonomik krizlerin başgöstermesini engellemekte işe yaramakla beraber, uzun vadede bu ekonomilerin önemli kaynaklarının verimsiz alanlarda harcanmasına ve bunun sonucu ekonomilerin bütünü ile tükenmesine, yıpranmasına sebep olmaktadır. Amerikanın birkaç yıldır içinde bulunduğu ve son aylarda ortaya çıkan malî buhran, İdris Küçükömer'in yazılarında belirttiği gibi,[2] Amerikanın denizaşırı askerî masraflarıyla ekonomik imkân ve takatının bir çatışma noktasına eriştiğini, askerî harcamaların artık Amerikan ekonomisini genişletici, tenbih edici değil, daraltıcı, bunaltıcı bir sınıra ulaştığının bir belirtisidir.

3 – Kapitalist ekonomi dünyası sınırlarının daralmasının bir sonucu da gelişmiş kapitalist ülkeler arasında entegrasyon (bütünleşme) hareketlerine ve bu suretle gelişmiş kapitalist ülkeler alanı içinde kapitalizme yeni gelişme imkânları bulma gayretlerine yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşından kapitalist devletlerin en güçlüsü, söz götürmez hâkim ekonomisi olarak çıkan Amerika ile Avrupa kapitalist toplumları arasında önceden kararlı bir örgütlenmeye dayanmayan, kendiliğinden meydana gelen bir bütünleşme belirmiştir. Amerikan sermaye yatırımları Avrupaya yönelmiştir. Savaş sonu yıkıntı ve çöküş devresinde Avrupa burjuvazisi Amerikan yardım, kredi ve yatırımlarını istekle karşılamıştır. Ama şimdi meydana çıkmaktadır ki, Amerikan sermayesi Avrupa ekonomilerinin kilit yerlerinin önemli kısmını ele geçirmiş ve Avrupa ekonomilerine hâkim olma durumuna gelmiştir. Amerika ile Avrupa arasında hâkim-bağımlı ekonomiler bütünleşmesi oluşmuş ve oluşmaktadır. Avrupa ülkeleri ve burjuvazisi yeni yeni bu tehlikenin far-

2 İdris Küçükömer, "Amerikan Hegemonya Paradoksu ve Dolar" ve "Amerika ve De Gaulle," *Akşam* gazetesi, 20 ve 21 Mart 1968.

kına varmaktadır. Avrupada Amerika ile birlikte, Anglosakson politikasının ve çıkarlarının temsilcisi olarak gördüğü için Avrupa Ekonomik Topluluğuna De Gaulle'ün almak istemediği (tabiî itirazının daha başka sebepleri de var) İngilterenin Başbakanı Wilson'un Kasım ayında bu tehlikeye, Avrupa ekonomisinin Amerikan hâkimiyetine girmesi tehlikesine işaret etmesi ve Avrupayı buna karşı uyarması bu bakımdan çok anlamlıdır.

Avrupadaki bütünleşme hareketi (Avrupa Ekonomik Topluluğu) Avrupa burjuvazisinin millî sınırları ve engelleri aşarak Avrupa kapitalizmini Avrupa çapında bütünleştirip Avrupayı tek bir pazar haline getirmek ve böylece Avrupa kapitalizmine yeni bir nefes alma, genişleme imkânı hazırlamaktır. Öbür yandan, Avrupalı tröst ve şirketlerin, Avrupa sermayesinin dış ülkelerde çıkarlarını savunmak gereği de bu kıta burjuvazisini bütünleşme hareketlerine itelemektedir. İkinci Dünya Savaşından sonra Avrupa ülkeleri Amerikan yardımına ve desteğine dört elle sarıldı, ama şimdi Avrupa burjuvazisi kendi ekonomilerinin Amerika karşısında bağımlı hale gelmekte olduğunu, hattâ önemli ölçüde geldiğini farketmekte ve buna karşı derlenip toparlanarak direnmeye girişmektedir. Avrupa burjuvazisinde iki eğilim sezilmektedir, 1) Amerikanın sermaye gücü üstünlüğünü, genellikle aradaki teknolojik "uçurum"u görüp bunun kapatılamayacağı görüşünü kabul etmek ve Amerikan sermayesiyle işbirliği ederek bugünkü durumlarını düzeltmek ama kârların kaymağının Amerikaya gitmesine de razı olmak. 2) Avrupa çapında bütünleşerek Amerikaya bağımlı olmaktan kurtulmak ve ona eşit rakip olabilmek. Bu ikinci eğilim zamanla güçlenir görünmektedir. Amerikan tekelci sermaye çevreleri Avrupa ekonomisine hâkim olmayı umdukları ölçüde Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar) hareketine taraftardır, fakat kendisinden bağımsız ve kendisine rakip olacağı ölçüde de bu hareketten tedirgindir.

Yine kapitalist dünya ekonomisinin sınırlarının daralışı, kapitalist ülkelerin azgelişmiş ülkelerle ilişkilerinde yeni emperyalizm hareketine yol açmıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra bağımsızlığını kazanan azgelişmiş ülkeler sayısının çoğalışı, bir yandan ve esas itibariyle millî kurtuluş mücadelelerinin güçlenip genişlemesi sonucu ise, öbür yandan da kapitalist ülkelerin bu tazyik karşısında yeni emperyalizmin metodlarına başvurmaları sonucudur. Eski sömürge düzeninin yıkılmasının artık kaçınılmaz olduğunu anlayan kapitalist ülkeler, sömürgelerine şeklî olarak politik bağımsızlığı tanıyıp fiilî olarak, özellikle ekonomik ve askerî alanda, bu ülkeleri yine de nüfuz ve kontrolleri altında tutmak yollarını aramakta ve izlemektedirler. İlk tedbir olarak, bu ülkelerdeki iç çekişmeleri ve bölünmeleri istismar yoluyla bunların mümkün olduğu kadar küçük devletler halinde bağımsızlığa kavuşmalarını sağlamaktadırlar. Böylece, daha başlangıçtan, bu ülkelerin kendi ayakları üzerinde durabilecek büyüklükte bir ekonomiye sahip olmalarını önlemiş olmaktadırlar. Bağımsızlıktan sonra da yine aynı yoldan iç mücadeleleri desteklemekte, hattâ bu durumları doğrudan doğruya yaratmakta, özellikle, kukla olmayı reddeden, millî bağımsızlıklarını gerçekten savunan ilerici liderlerin devrilmesine, işbaşından uzaklaştırılmasına itina etmektedirler.

Ayrıca, kalkınmaları için gerekli sermaye kaynaklarını bulmakta güçlük çeken azgelişmiş ülkelere kredi ve sermayeyi, bu ülkeleri nüfuzları, kontrolleri altında tutacak ve politik amaçlar güden şartlarla vermektedirler. Emperyalist ülkeler azgelişmişlerin sosyalizm yoluna girmelerinin kendileri için taşıdığı tehlikenin farkındadırlar. Kapitalist dünyanın sınırlarının bu suretle daha da daralmasını önlemek için, azgelişmişlerde kapitalist gelişmeyi sağlamak, oralarda yerli burjuvaziyi ayakta tutmak isteğindedirler. Onun için yabancı sermaye azgelişmiş ülkelere eskisi gibi millî pazarı tüm kendi eline geçirmek amacıyla ve bunun sonucu olarak da yerli burjuvaziyi mahvedecek

şekilde girmemektedir. Bir yandan yerli burjuvazi ile işbirliği ve ortaklık kurmakta, öbür yandan kredilerle yerli kapitalizm geliştirilmeye çalışılmaktadır. Politik ve dolayısıyle uzun vadeli ekonomik amaçlarla azgelişmişlerin millî pazarlarını, aslan payı kendilerine ait olmak üzere, yerli burjuvaziyle ortaklaşa sömürmeye razı olmaktadırlar.

Emperyalizmin uyguladığı bu yeni usuller azgelişmiş ülkeler için çok ciddî sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Kapitalist dünya ilişkileri ağı içinde kaldıkça azgelişmiş ülkelerin dış sömürüden kurtulabilmeleri ve ekonomilerini kalkındırabilmeleri mümkün değildir. Charles Bethelheim bu çeşit ülkeler için "azgelişmiş" deyiminin yanıltıcı olduğuna işaret ederken bu hususu gayet haklı olarak ve çok açık şekilde belirtmektedir. Azgelişmiş ülkelerle gelişmiş kapitalist ülkeler arasındaki fark sadece bir gelişme *derecesi* farkı değildir, diyor Bethelheim. Azgelişmiş ülkelerin yabancı kapitalist ülkelerin sömürüsü sonucu geri bırakılmış bulunan ülkeler olduklarını ve yine bu sömürü yüzünden ekonomilerinin, geliştikleri kadarıyla, dengesiz ve çarpık bir gelişme gösterdiğini belirtiyor. Demek ki azgelişmişlerin hem gerçek bir bağımsızlığa kavuşup onu sağlamlaştırmaları, hem kalkınma çabalarını başarıya ulaştırabilmeleri bu dış sömürüden kurtulmalarına bağlıdır. Bunu yapabilmek için ise iç kalkınma politikasını kapitalist raydan çıkarıp, kendi şartlarına uygun, sosyalizme yönelmiş bir raya oturtmaları gerekiyor. Bunu başaracak sosyal güçler ise ya yok denecek kadar azdır ya da ülkenin yönetimini ele alacak kadar güçlenmiş değildir. İşçi sınıfı sayıca az ve zayıftır; bir küçük burjuva ideolojisi çerçevesi içinde, kentli küçük burjuvalarla işçi ve köylülerin katıldığı, batı eğitimi görmüş ya da batı kültürünün etkisinde kalmış aydın kadroların yürüttüğü millî bağımsızlık mücadelesi başarıya ulaşıp politik bağımsızlık gerçekleşince, yönetici kadro imtiyazlı bir bürokrasi haline gelmekte, gelir ve hayat şartları açısından halk kitleleriyle aralarındaki farklar uçurumlaşmak-

ta ve yönetici tabaka gittikçe tutucu, kalıplaşmış bir nitelik kazanmaktadır. Yeni bağımsızlığına kavuşmuş birçok ülkenin yöneticileri sosyalist bir politika izledikleri iddiasındadırlar, ama bu iddianın gerçekliği ve geçerliliği tartışılabilir bir sorundur. Yeni bağımsızlığına kavuşmuş Asya ve Afrika ülkeleri –Hindistan dahil– genellikle antiemperyalist ve millî bağımsızlık konusunda titizdirler; ama bunun, iç kalkınma politikası ile olan sıkı bağlantısını henüz gereğince kavramış görünmemektedirler. Bilinçli ve plânlı bir şekilde dünya kapitalist ilişkiler sisteminden çıkmaya ve sosyalizmi gerçekleştirmeye yönelmiş bir kalkınma yönetimi uygulamadan tam bağımsızlığın ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın mümkün olamayacağını gereğince anlamış görünmemektedirler. Objektif şartlar bunların hepsini devletçiliğe, millî ekonomide bir devlet sektörü kurmaya itelemektedir ama bu, yönetici kadroya ve yerli burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden bir devlet kapitalizmi olmaktan öteye geçememektedir.

Daha uzun süredir bağımsız devlet statüsüne erişmiş, ama Amerikan emperyalizminin kıskaçlarından bir türlü kurtulamamış Lâtin Amerika ülkeleri, emperyalist sömürü altında ekonomileri çarpık, tek taraflı gelişmeler kaydetmiş toplumların tipik örnekleridir. Bu ülkelerde sol hareketler, komünist partiler güçlüdür, ama ülkenin politikasını yeni bir rotaya döndürecek durumda ya da güçte değillerdir. Büyük bir kaynaşma görülmektedir bu toplumlarda, sık sık kargaşalıklar çıkmakta, hükümet darbeleri yer almaktadır. Yer yer, zaman zaman, köylüler ve işçiler ayaklanmakta, silâhlı direnme hareketlerine girişmekte, fakat ABD'nin desteklediği ve eğittiği, yerli oligarşilerin hizmetindeki ordular tarafından bu hareketler bastırılmaktadır. Önümüzdeki yıllarda ihtilâlci-devrimci hareketlerin dünyanın bu bölgesinde hızlanması muhtemeldir.

Azgelişmiş ülkelerin başarmaları gereken, ama henüz pek başarılı olmadıkları bir başka konu da kendi aralarında bir da-

yanışma ve birlik sağlamaları ve bir cephe birliği halinde hareket edebilmeleri konusudur. Bandung Konferansının uyandırdığı umutlar gerçekleşmemiş, bu birlik hareketinin liderlerinden Nehru, Sukarno, Nukrumah ve Bin Bella siyaset sahnesinden kaybolmuşlardır. İkidir Havanada yapılan konferanslar Üçüncü Dünya Ülkelerinde, resmî yönetici kadrolar ve onların politikaları dışında yeni ve daha dinamik ve devrimci bir birlik hareketinin başlayıp gelişmekte olduğunun işaretleri gibi görünmektedir.

Milletlerarası İşçi Sınıfı Hareketi

Sosyalizm, 19. yüzyıldan beri enternasyonal nitelikte bir hareket olarak ortaya konmuştur. 1917 İhtilâlinden sonra Sovyet Rusya sosyalist bir düzen kurma yoluna girinceye kadar dünyada somut bir sosyalist toplum yoktu. Ama sosyalizm, milletlerarası işçi sınıfının hareketi olarak nitelendiriliyor ve öyle yürütülmeye çalışılıyordu.

Sorun şöyle konuyordu: Hangi ülkede olursa olsun işçi sınıfının esas tek bir çıkarı ve amacı vardır; sermayenin sömürüsünden, boyunduruğundan kurtulmak. Bu tek ve ortak çıkar bütün işçileri milletlerarası kapitalizme karşı birleştirir. İşçiler, insanları birbirine karşıt sınıflara bölen, üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olmadıklarından, başkalarını sömüren durumda bulunmadıklarından, başka ülkelerin işçilerine, emekçi halkına karşı kin, nefret hisleri beslemezler; sömürme, başkalarının sırtından zenginleşme, başkalarına tahakküm etme peşinde değillerdir. İşçi sınıfının enternasyonal niteliği bu sınıfın harekete geçtiği ilk zamanlardan itibaren belirmiş; her ülkenin, önce kendi sermayeci sınıfına –burjuvazisine– karşı mücadeleye girişen işçi sınıfı çok geçmeden hareketin milletlerarası niteliğini kavramaya başlamış ve milletlerarası işçi örgütleri kurarak dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma yoluna girmiştir. Böylece

işçi sınıfı enternasyonalizmi, sınıf ilişkilerinin ve sınıf çıkarlarının gerçekçi, bilimsel incelemesinin ortaya koyduğu ortak sınıf çıkarına, hangi ülkeden olursa olsun bütün işçilerin arasındaki kardeşlik, birlik hislerine ve işçilerin özgürce örgütledikleri dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma ilişkilerine dayanır.

İşçi sınıfı hareketinin enternasyonal niteliği üzerindeki düşünce, yürütülen muhakeme, özet olarak budur. Ve kendi sınırları içinde doğrudur, ama *kendi sınırları içinde.* Bu sınırların ötesinde dikkate alınması gereken başka faktörler yok mudur? Ve bu başka faktörler hesaba katılınca işçi sınıfının enternasyonal niteliğinin yukarıdaki şekilde tanımlanması ve tespiti ne derece geçerlidir?

Olup bitenlere baktığımız zaman görüyoruz ki, tek bir enternasyonal işçi sınıfı hareketinden söz etmeyi doğrulayacak derecede bir bütünleşme (entegrasyon) çeşitli ülkelerin işçi sınıfı hareketleri arasında meydana gelmiş değildir. İşçi sınıfının gerek ekonomik alandaki hareketini temsil eden sendikalar arasında olsun, gerekse politik alanda işçi sınıfı hareketini temsil eden sosyalist partiler arasında olsun milletlerarası tam bir bütünleşme, dayanışma ve birlik yoktur. Bugün işçi sendikaları iki ayrı milletlerarası birlik halinde örgütlenmiştir. Politik alanda ise, önce 1919'da sosyalist ve komünist partiler bölünmesi olmuş, birinciler 2. Enternasyonal, ikinciler 3. Enternasyonal adları altında birleşmişler. 3. Enternasyonal ikinci Dünya Savaşı yıllarında dağılmış, 1949'da Kominform kurulmuş, fakat o da sürekli olamamıştır. 2. Enternasyonal hâlâ zaman zaman toplanmaktadır; fakat dünya politikasında önemli bir yeri, etkin bir rolü yoktur. Komünist partiler belirli olmayan fasılalarla toplanmakta iseler de milletlerarası bir örgütlenmeye gidemedikleri gibi, tersine gün geçtikçe aralarında görüş ayrılıkları belirmektedir.

1917 Sovyet İhtilâline kadar sosyalist hareket, kapitalist ülkelerin işçi sınıflarının –proletaryanın– sınıf ideolojisi ve politik hareketi olarak gelişti. Uygulanan bir toplum düzeni olarak

sosyalizm mevcut değildi. Sovyet İhtilâlinden sonra dünyada ilk defa sosyalizm bir ülkede somut bir toplum düzeni olarak belirdi ve gelişti. Ama sosyalizm, işçi sınıfının dünya ihtilâli sonunda yer alacak bir dünya sistemi olarak düşünülmüş, öngörülmüştü. Bunun için de, kapitalizmin beşiği ve kalesi olan Avrupada ihtilâl olması, orada kapitalizmin tasfiyesi gerekliydi. Oysa Birinci Dünya Savaşından sonra Avrupanın bazı ülkelerinde –Almanya ve Macaristan– ihtilâl hareketleri başgösterdiyse de başarıya ulaşamadı ve Avrupada ihtilâl olmayınca kapitalist sistem tarih sahnesinden silinmedi, yerini sosyalist sistem aldı. Bunun üzerine, o zamana kadar benimsenmiş olan görüşe aykırı olarak tek bir ülkede sosyalizmin kurulabileceği tezi benimsendi ve buna girişildi. İkinci Dünya Savaşından sonra Orta ve Doğu Avrupada ve Asyada Çin, Kuzey Kore, Kuzey Vietnam ve Kübada komünist partilerin iktidarı alması ve sosyalizmi kurma devresine girmesiyle, sosyalizm, tek ülkeye münhasır olmaktan çıkarak bir dünya sosyalist sistemi haline geldi. Kapitalizm ve sosyalizmden birer dünya sistemi olarak söz edişimizin nedeni, sadece, birden fazla sayıda toplumun kapitalist veya sosyalist bir sisteme sahip oluşları değildir; kapitalist ülkeler belli ekonomik ilişkiler ağı ile birbirine bağlanmıştır; sosyalist ülkeler arasında da, kapitalist âlemden ayrı, başka nitelikte ilişkiler düzeni meydana gelmiştir.

Böylece işçi sınıfı enternasyonalizmi, sadece kapitalist ülkelerin işçi sınıfı hareketlerinin enternasyonalizmi olmaktan çıkarak, işçi sınıfının iktidarı aldığı ve sosyalist düzeni kurmaya giriştiği sosyalist ülkelerarası enternasyonalizm anlamını da kazanmıştır. Ne var ki, sosyalizm birden fazla ülkede uygulanır duruma gelince, bu sefer bu ülkelerin iktidardaki partileri arasında görüş ve politika ayrılıkları belirmiş, o zamana kadar sıkı bir dayanışma ve bütünlük manzarası gösteren komünist hareket içinde ihtilâflar, bölünmeler olmuştur. Komünist partiler arasındaki ayrılıklar –bu partiler kendi ülkelerinde ikti-

darda olduklarından– sosyalist ülkeler arasında ayrılıklara, çatışmalara yol açmış, dünya sosyalist sisteminin bütünlüğünü bozmuştur.

19. yüzyılda *enternasyonalist* niteliği özellikle belirterek ortaya konan ve ta ilk baştan bu düzeyde örgütlenme ile birlikte başlatılan sosyalist hareket niçin yüz yıldan fazla bir zaman geçtiği halde hâlâ dünya çapında bütünleşmemiş, hep bölünme, parçalanma eğilimi göstermiştir ve bugün de göstermektedir? Şüphesiz sosyalist hareketin iki cephesi vardır; bölünme eğiliminin yanısıra bütünleşme çabaları devam edegelmiş ve kısmî de olsa önemli başarılar elde etmiştir. Ama bizim burada ilgilendiğimiz konu yukarıdaki sorunun karşılığıdır.

İşçi sınıfı hareketinin ekonomik ve politik alanlarda, yani sendikalar ve sosyalist partiler alanlarında, bölünmesinin nedenleri üzerinde çok tartışılmış, çok şeyler söylenmiştir. Bunlar üzerinde durmak bizi konumuzun çok dışına çıkarır, çünkü bizim burada bu genel ve temel sorunlar üzerinde duruşumuzun sebebi sonunda sözü Türkiyeye getirmektir ve Türkiyedeki durumu daha iyi anlatabilmek için genel tabloyu ana çizgileriyle belirtip onu bu tablo içindeki yerine oturtabilmektir.

Hâkim burjuvazinin işçi sınıfı üzerindeki ve içindeki etkileri, çeşitli ülkelerin işçi sınıfı üzerine yaptığı baskılar, kullandığı zor tedbirleri, üstyapıdan gelen etki ve müdahaleler, sendika ve politik parti hareketlerinde yönetici kadroların işledikleri hatalar, sosyalizmden sapmalar hattâ ihanetler, oportünizm, revizyonizm, sekterlik, dogmacılık ve "kişilere tapma", yapılan izahlarda ileri sürülen belli başlı nedenlerdir. Bütün bunlar kanaatimizce doğrudur; ama yine *kendi sınırları içinde* doğrudur. İşçi sınıfı hareketinin ikili, ekonomik ve politik, cephesinde meydana gelen bu bölünmelerin izahı yolunda ileri sürülen bu nedenlerin de daha derinde yatan bir nedeni ya da nedenleri olmalıdır ve vardır. Niçin burjuvazi hâlâ işçi sınıfını ideolojik etkisi altında tutabilmekte, işçi sınıfının yönetici kadrolarını

satın alabilmektedir? Neden sindirme, zor tedbirleri başarılı olabilmekte, işçilerde bir karşı direnişe, ihtilâl hareketlerine yol açmamaktadır? Neden işçi sınıfı hareketinin enternasyonal niteliği üzerinde genellikle duran, burjuvaziye taviz vermemeye karşı şiddetle direnmiş komünist hareket içinde yeni yeni ayrılıklar, bölünmeler belirmiştir?

Bilindiği gibi sosyal oluşumlarda daima, birbirinden ayrı, kopuk birtakım nedenlerin sıralanışı değil, bir sebep-netice zincirlenmesi vardır; bu zincirlenmenin halkaları, temel, uzun vadeli, zorunlu sebep-netice ilişkilerinden daha kısa vadeli, daha "tesadüfî" sebep-netice halkalarına doğru uzanır ve bu zincirin niteliği, büyük liderlerin kişiliği, bu kişiliği meydana getiren "tesadüfî" faktörler de yer alır.

Kanımızca, önce "sosyalist" ya da sosyal demokrat-komünist partiler bölünmesinin, daha yakın zamanlarda da komünist hareket içindeki bölünüş ve ayrılıkların temelinde toplumların yapısı ile ilişkin nedenler yatmaktadır; yukarıda kısaca özetlediğimiz öbür nedenler bu temeldeki nedenlere eklenen ve bölünmeleri daha da keskinleştiren ikinci derecede nedenlerdir.

Her şeyden önce kapitalizmin 19. yüzyıldan bu yana izlediği seyre ve bunun karşısında sosyalist teoricilerin yaptıkları incelemeve değerlendirmelere bakmak gerekir. Engels'in kaleminden öğreniyoruz ki, daha 1848'de Avrupada işçi sınıfı ihtilâli hareketleri beklenmiş, ihtilâl hareketi İngiltereye de sirayet ederse, İngiltere o zaman dünya kapitalizminin hâkim ekonomisi olduğundan, kapitalizmin çökeceği ve Avrupanın sosyalizme geçeceği, böylece tarih sahnesinden kapitalizmin silinerek yerini sosyalist safhanın alacağı umulmuştur. Bu hususu belirttiği aynı yazısında Engels (1871) bu tahminin yanlış ve isabetsiz olduğunu kabul etmiştir. 19. yüzyılın ortasından sonra asıl, kapitalizm gerek Avrupada gerekse Amerikada tahminin üstünde büyük gelişmeler kaydetmiş, kapitalist dünyanın öncülüğü Avrupadan Amerikaya geçmiş ve ABD hâkim kapitalist ülke haline gelmiş-

tir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Lenin kapitalizmin emperyalist safhaya ulaştığını belirtmiş ve emperyalizmin bir tahlil ve değerlendirmesini yapmıştır. Lenin emperyalizmi, sosyalizme geçişin maddî şartlarını hazırlayan, hattâ sermaye-emek gücü zıtlığını şiddetlendirmesi, daha da keskinleştirmesi bakımından bu geçişi kolaylaştıracak politik ortamı da yaratan bir safha olarak, sosyalizmin "mukaddimesi" (*prélude*) olarak değerlendirmiştir. Gerçi Lenin, bu tahlili ve değerlendirmesiyle, kapitalizmin böylece, "tedricî" şekilde kendiliğinden sosyalizme dönüşeceğini söylememiştir, işçi sınıfının devrimci hareketi sonucu politik iktidarın sınıf muhtevasında bir değişiklik olması gereği temel şart olarak kalmıştır. 1917 Sovyet İhtilâli dünya kapitalist sistemini zayıf noktasından kırmış, ama Avrupada beklenen ihtilâl hareketi, bazı ülkelerde başgöstermekle beraber, bastırılmış, gerçekleşmemiş, tek bir ülkede –Rusyada– sosyalist bir toplum düzeninin kurulmasına gidilmiştir. Bütün Avrupada bir işçi sınıfı ihtilâli yer alıp kapitalizmin toptan tarih sahnesinden silinerek sosyalizme geçileceği görüşünün yerini, kapitalist toplumların birer, ikişer kapitalist sistemden kopacağı ve sosyalizm yoluna gireceği tezi almıştır. İkinci Dünya Savaşından bu yana meydana gelen olaylar, bazı merkezî ve doğu Avrupa ülkelerinin, Çin, Kuzey Kore, Kuzey Vietnam ve Kübanın birbirinden farklı yollardan olmakla beraber temel niteliği itibariyle sosyalist tipte toplum düzenlerine geçişi bu görüşü doğrulamaktadır. Ne var ki, kapitalist dünyanın en gelişmiş kapitalist ülkelerinde, sosyalizmin "prélude"ü olarak nitelendirilen emperyalist safha Lenin'in yazılarından bu yana yarım yüzyıldır sürüp gitmiş, "prélude" bir türlü sona ermemiş, kapitalizmin kalesi olan bu ülkelerde kapitalist sistem, ne bazılarının öngördüğü gibi tedricen ve kendiliğinden, ne de işçi sınıfının ihtilâl hareketi ile, sosyalizme dönüşmemiştir.

Bundan şu netice çıkmaktadır: Kapitalizm tahmin edildiğinden daha büyük bir süreklilik, bir yaşama ve değişen şartlara

uyma kabiliyeti göstermiştir ve göstermektedir. 19. yüzyılın sona ermesiyle birlikte Sanayi Devrimi başarılmış, ilk sermaye birikimi tamamlanmış ve burjuvazi işçi sınıfına ve öbür emekçi kitlelere tavizler verebilir, ücretler, çalışma saatlerinin kısaltılması, ücretli tatil, sosyal sigortalar konularındaki âcil talepleri karşılayabilir duruma gelmiştir. Avrupa ve Amerika burjuvazisi, sadece, işçi sınıfı içinde "işçi aristokrasisi" denilen küçük bir zümreyi tatmin eder olmamıştır, işçi sınıfının ve emekçi kitlelerin tümü ile, çalışma ve yaşama şartları ve seviyesi 19. yüzyıla, hattâ 20. yüzyıl başlarına kıyasla iyileşmiş, yükselmiştir. Marx'ın kapitalist gelişmenin temel kanunu olarak ortaya koyduğu kutuplaşmanın, yani sermayenin gittikçe birikip kabaracağı, işçi sınıfının durumunun ise gittikçe kötüleşeceği tezinin *mutlak* anlamda alınamayacağı, bu tezin kapitalizmin temel bir eğilimini ifade ettiği, ama bu eğilime karşı koyan faktörlerle işçi sınıfının durumunun mutlak anlamda kötüleşmesinin önlenebildiği görüşü bugün Marksist-Leninist çevrelerce de kabul edilmektedir.

Şüphesiz bu hesap bilânçosunun "zimmet" hanesine kaydedilecek kalemler de vardır. Çalışma saatleri kısalmış, ama çalışma saatlerinde çalışma temposu hızlanmış, sömürünün yoğunluğu artmıştır. Bu yüzden işçiler çabucak, genç yaşta yıpranır olmuşlardır. Kırk yaşından sonra bir işçinin yeni bir iş bulması güçleşmiştir. Erkek işçi, ailenin reisi olarak kendi çalışmasıyla ailesini geçindirebilme durumunda değildir; işçi aileleri, karısıyla, yetişmiş çocuklarıyla çalışır, ancak bu suretle belli bir yaşama standardını sağlıyabilir durumdadırlar. İşsizlik sigortasını da içine alan sosyal sigortalar sistemine rağmen işçi hiç bir zaman yarınından emin değildir, büyük bir ekonomik kriz ve onun doğuracağı kitle halinde işsizlik tehlikesi, sık sık meydana gelen "durgunluk", "gerileme" devrelerinin sebep olduğu kısmî işsizlik işçileri ve bütün ücretli ve maaşlıları sürekli bir tedirginlik ve endişe içinde tutmaktadır. İşçilerin ve tüm ücretli ve maaşlıların "yabancılaşma"sı durumu ise sürüp gitmektedir.

İşçi ve emekçi kitleler, eskisine kıyasla bir ölçüde "refah" seviyesine erişmişlerdir, ama kişiliklerini bütün istidat ve kabiliyetleriyle geliştirmek imkânlarından yoksundurlar. Belli bir yaşama seviyesini tutturabilmek, günlük ekmeğini, şimdi kullanılan deyimle "günlük bifteğini" kazanabilmek için bütün enerjisini harcadığından, işçinin ve öbür emekçilerin kişiliklerini, kabiliyetlerini geliştirebilmek için enerjisi ve vakti kalmamaktadır. Zaten kapitalist sistem, çalışma zamanı dışında işçi ve emekçilerin kişiliklerini geliştirebilme imkânlarını, araç ve yollarını sağlamamaktadır, işçi ve emekçi sınıflardan üst sınıflara geçmek yolları tıkalıdır. Batı toplumlarındaki bu durum şu gerçeği de bir kere daha belirtiyor ki, sosyalizm açısından amaç sadece işçi ve emekçi sınıfların maddî bakımdan refaha kavuşması değildir, olamaz. Bu temel şart, ön şarttır; ama sosyalizm, bu temel üzerinde insanın "insan" niteliğini geliştirmek, insanın kendi emek gücüne ve emek gücünün ürünlerine yabancılaşmasını ortadan kaldırmak, bütün emekçilere, fert olarak, kişiliklerini, kabiliyetlerini geliştirmek ve manevî anlamda insanca yaşamak imkânlarını sağlamaktır. Ne var ki, Batının kapitalist toplumlarında işçi ve emekçi sınıflar, bütünüyle, henüz bu bilinçlenme noktasına gelmemişlerdir. Burjuvaziden kopardıkları tavizlerle az çok tatmin edilmiş durumdadırlar. Bir mücadele verip kapitalizmden, sömürünün tümünden kurtulmak, sosyalist bir düzende kendisi için maddî ve manevî gelişme imkânlarını sınırsız olarak açmak bilincine ve iradesine varmamıştır henüz. Buna varmakta emekçilerin politik eğitiminin rolü vardır ve olacaktır elbette; burjuvaziden gelen etkiler ve baskılar, işçi sınıfının kendi içinde bölünmeleri ve çelişkileri, bu bilinçlenmeyi geciktirmektedir. Ama temel sebep, kapitalizmin gösterdiği hayatiyet ve süreklilik, burjuvazinin hâkim sınıf olarak gücünü muhafaza etmesi ve Batı toplumlarında objektif devrimci şartların meydana gelmemiş olmasıdır. Objektif şartlar meydana gelmeyince, devrimciliğin sübjektif şartları bir çizgiden öteye

etkin olamamaktadır. Batılı kapitalist toplumlarda sömürü, sınıf mücadelesi ortadan kalkmamıştır. Grev hareketleri ve özellikle Avrupada sol kanat partilerinin güçlenmesi ve bunlar arasında yakınlaşma, dayanışma girişimleri bunun belirtileridir. Ama tümü ile ve genel olarak ele alınırsa, Batının gelişmiş kapitalist ülkelerinde işçi ve emekçi sınıflarla sermaye sınıfları arasında az çok istikrarlı bir denge durumu oluşmuştur. Batı burjuvazisi, işçi emekçi sınıfları belli ölçülerde tatmin ederek belirli bir çizgide tutabilmektedir.

Bu durumun gerçekleşmesini mümkün kılan başlıca nedenler şunlardır: 1) Yukarıda belirttiğimiz gibi burjuvazinin işçi sınıfının isteklerini belli ölçülerde karşılayabilecek iktisadî-malî güce kavuşmuş bulunması; 2) işçilerin, örgütlü, sürekli ve ısrarlı mücadelelerle, tavizler verecek duruma gelmiş burjuvaziden bu tavizleri koparabilmeleri; 3) azgelişmiş ülkeler emekçilerinin Batı kapitalizmi tarafından gittikçe artan sömürüsü; 4) Batı burjuvazisinin, bilimsel sosyalizmin öğretilerinden faydalanarak kapitalist sistemi ayakta tutmak için daha akıllıca bir politika gütmesi.

Bu son iki nokta üzerinde biraz durmak isterim. Önce 4. noktayı ele alalım. Sosyalizmin ve buna dayanan işçi sınıfı hareketinin gelişmesi burjuvaziyi uyarmıştır, etkilemiştir. Bir yandan işçi sınıfının mücadelesi burjuvaziyi tavizler vermeye zorlamıştır, öte yandan sosyalist teoricilerin kapitalizm üzerine yaptıkları izahlar, değerlendirmeler, burjuvaziyi kendi sistemi konusunda aydınlatmış, bu sistemi sürdürmek üzere tedbirler almasını mümkün kılmıştır. Bilindiği gibi Marx, kapitalizmde devresel krizlerin doğmasını, kapitalizm bireysel rekabete dayanan anarşik bir ekonomi sistemi olduğundan, tüketimle üretimin ayarlanmamasına, denkleştirilmemesine ve bunun sonucu olarak da zaman zaman fazla üretim (*surproduction*) durumlarının meydana gelmesine bağlamıştır. Bununla beraber Marx, bu durumun, bir gelir dağılımı, emekçi kitlelere

üretilen malları satın alma gücünün sağlanması meselesi olmadığını, çünkü gelir dağılımı tablosunun üretim-ilişkileri, mülkiyet ilişkileri sistemine bağlı olduğunu, üretimle tüketim arasındaki dengesizliğin, fazla üretim durumlarının meydana gelişinin temel nedeninin, üretim güçlerinin sosyal niteliği ile üretim araçlarının özel mülkiyeti arasındaki çelişki olduğunu belirtmiştir. Burjuvazi bu temel nedene, üretim ilişkileri sistemine dokunmadan, yani kapitalist sistemi muhafaza ederek, birtakım tedbirlerle, devlet müdahaleleriyle, ekonomiyi gittikçe silâh endüstrisine dayandırmak suretiyle, üretimle tüketim arasındaki dengeyi sağlamaya, üretimin yığılması durumlarını önlemeye girişmiştir. Kapitalizm, gerek tek tek ülkelerde, gerekse dünya sistemi olarak istikrara kavuşmamıştır, "durgunluk" ve "gerileme" ve işsizliğin artışı devreleri sık sık belirmektedir; ama 1929-33 krizi gibi bir kriz de bir daha olmamıştır. Bunun faturasını kapitalist ülkelerin işçi ve emekçileriyle azgelişmiş ülkeler halkı ödemektedir.

Batılı ülkelerin işçi ve emekçi kitleleri faturanın ağırlığını ve kendi sırtlarından ödendiğini henüz yeterince kavramış değillerdir. Azgelişmiş ülkeler halkları ise hızla bilinçlenmekte, sorunun yalnız politik bağımsızlık olmadığını, yabancı ekonomik sömürüden kurtulmak olduğunu farketmektedirler. Kapitalist ülkelerin azgelişmişleri sömürmesi artmaktadır ve Batılı burjuva sınıflarının kendi işçi sınıflarına verdikleri tavizler bir ölçüde azgelişmişlerin sömürülmesinin bu artışı pahasına olmaktadır. Gelişmiş ülkelerle azgelişmişler arasındaki mesafe daha da büyürken, ikinci grup ülkelerdeki hızlı nüfus artışı bu toplumlarda topraktan ve tarımdan kopmuş, kentlerde sanayi kesiminde de yer bulamamış, çalışma ve geçimini sağlama imkânlarından tüm ya da tüme yakın yoksun büyük işsiz ve köksüz kitlelerin meydana gelmesine yol açmaktadır. Böylece, kapitalist ilişkiler sistemi dünya çapında, sömürülen azgelişmiş ülkelerle birlikte ele alınırsa, sermaye sınıflarının gittikçe şiştiği, zenginleştiği,

emekçi kitlelerin büyük kısmının ise yalnız izafî (relatif) anlamda değil, mutlak anlamda da yoksullaştığı tezi doğru kabul edilebilir.

Gelelim cevaplandırmak için başlangıçta ele aldığım sorunu, sosyalist hareketin, sosyal-demokrat-komünist olarak ikiye bölünmesine. Hemen işaret edelim ki burada, çok genel ve ana çizgisiyle bu bölünmenin temel nedenini araştırıyoruz. Sosyal demokrat kanatta yer alan partiler arasında önemli derecelenmeler, farklar vardır. Komünist kanatta da son yirmi yıldır önceden hafiften başlayan, son on yıldır da şiddetlenen ayrılıklar belirmiştir; daha öncelere gidersek Troçkist bölünmeye kadar varırız. Bu büyük iki ayrı kola bölünmenin ve sosyal-demokrat kolun gittikçe devrimci-ihtilâlci çizgiden ayrılmasının, reformist hale gelişinin, sosyalizmi kapitalist sisteme bir diğer şık (alternatif) ve sosyal evrimde kapitalizmden daha ileri bir toplum safhası saymaktan çıkıp, kapitalist düzende işçi sınıfı yararına daha fazla tavizler koparma olarak alışının, kapitalizmin tedricen kendiliğinden sosyalizme dönüşeceğini kabul edişinin temelinde yatan neden, kapitalist sistemin 19. yüzyılda, hattâ 20. yüzyılın başlarında tahmin edilenden daha uzun ömürlü, daha hayatiyete sahip, gelişme ve değişen şartlara uyma kabiliyetinin daha yüksek çıkmasındandır. Kapitalizm bu niteliği göstermeseydi, burjuvazi işçi sınıfına tavizler verip onu, bütününde, belli bir tatmin çizgisinde, az çok istikrarsız da olsa, tutmaya muvaffak olamasaydı, sosyalist teoriciler, liderler, örgütler arasında ne kadar görüş ayrılıkları, çatışmalar da belirse böyle derin, köklü bir bölünme meydana gelmezdi.

Nitekim yine aynı yapısal nedenlerledir ki, batılı komünist partiler sadece devrimci değil, çok yakın zamana kadar ihtilâlci görüş ve tutumlarını muhafaza ettikleri, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde milyonlarca üye edinip daha büyük milyonlardan da seçimlerde destek gördükleri halde sosyalist devrimi başaramamışlar ve yakın bir gelecekte başaracak gibi de görünmüyorlar. Avrupada

sosyalist devrimin ne objektif şartları, ne de işçi sınıfının kitlesi dikkate alınırsa, sübjektif şartları meydana gelmemiştir. Yanlış anlaşılmamak için tekrar edelim ki, Avrupa –ve Amerika– toplumlarında sermaye-emek zıtlığı ortadan kalkmış, veya önemini kaybetmiş, sosyal sınıflar arasında uzlaşma meydana gelmiştir demek istemiyoruz. İşçi sınıfının politik ve sendikal hareketinin zayıfladığını da söylemiyorum, tersine her iki kolda da işçi sınıfı gelişmekte ve güçlenmekte devam etmiştir. Sadece, bu zıtlık ve mücadelenin ve işçi sınıfı hareketinin gücünün bugün Batılı kapitalist toplumları ihtilâlci ya da ihtilâlci olmayan devrimci yoldan sosyalizme geçirebilecek aşamada olmadığına ve yakın bir gelecek için de bunun muhtemel görünmediğine işaret ediyorum. Bununla beraber, sermaye-emek gücü zıtlığı yalnız kapitalist toplumların iç yapılarında değil, dünya kapitalist sisteminde temel zıtlık olmakta devam ediyor. Kapitalizmin tarih sahnesinden silinmesi, bütün toplumların sosyalist düzene geçişi sermaye-emek zıtlığının ortadan kalkmasıyla olacaktır.

Sermaye-emek gücü zıtlığı temel zıtlıklar, çünkü bu gün dünyada görülen diğer iki çeşit zıtlık ve mücadele de bu temelden doğmaktadır. Bir yanda kapitalist ve sosyalist dünya sistemleri zıtlığı ve çatışması, öte yanda gelişmiş kapitalist-emperyalist ve azgelişmiş ülkeler zıtlığı ve çatışması vardır. Bugün görünüşte en şiddetli ve mücadeleli çatışma bu sonuncu alanda, emperyalist-azgelişmiş ülkeler ilişkilerinde yer almakta ve azgelişmiş toplumlar çeşitli derece ve şekillerde politik-ekonomik bağımsızlık mücadelesi vermektedirler. İhtilalci-devrimci hareketler de bu "azgelişmiş" kategorisindeki bazı ülkelerde yer almaktadır. Ama bu durum, kanaatimce, kapitalist-sosyalist dünya sistemleri zıtlığı ve çatışmasının ve genel sermaye-emek gücü çatışmasından daha az önemli olduğu anlamına gelmez. Sosyolojik açıdan olay ve durumların önemi, dışa vuran şiddet ve faaliyet belirtileriyle ölçülmez yalnız. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi sermaye-emek gücü zıtlığı temeldir, çünkü diğer iki

belirti bundan doğmaktadır ve sorunun nihaî çözümü bu noktada toplanmaktadır, insanlığın mukadderatı bakımından ön plânda yer alan bir üçüncü dünya savaşının çıkıp çıkmaması da kapitalist-sosyalist sistemler arasındaki ilişkilere bağlıdır.

Sömürme-sömürülme ilişkileri ve onun doğurduğu zıtlık ve çatışmalar, bugün gelişmiş sanayici toplumlarla azgelişmiş ülkeler arasında da şiddetli bir şekilde yer almaktadır. Kaba bir benzetme ile, gelişmiş kapitalist ülkeler bütünüyle sermayeci, azgelişmiş ülkeler de bütünüyle emekçi durumundadırlar. Her ne kadar azgelişmiş ülkelerin toplum yapıları içten farklılaşmış, sınıflara ayrılmış durumda ve bunların egemen sınıfları Batılı emperyalistlerle işbirliği ederek kendi emekçi sınıflarını yabancılarla birlikte sömürmekte iseler de, azgelişmişin egemen sınıfları (komprador ticaret burjuvazisi, yabancı sermaye ile ortak sanayi burjuvazisi ve büyük toprak ağaları) yerli emek gücünün sömürüsünden elde edilen değerlerin önemli bir kısmını yabancılara kaptırmaktadırlar. Emperyalizm safhasındaki Batı kapitalizminin azgelişmiş ülkeler üzerindeki ekonomik hâkimiyeti, hem bu ülkeler burjuvazilerinin, gelişmemiş kapitalizminin güçsüzlüğünden mümkün olmakta, hem de yerli burjuvazilerin memleketi kalkındıracak güçte gelişmesini önlemektedir.

Sermaye-emek gücü zıtlığı öte yandan, kapitalist-sosyalist toplumlar zıtlığı ve çatışması haline gelmektedir. Burjuva sınıfının egemen olduğu kapitalist toplumlarla, çeşitli derece ve şekillerde işçi sınıfı diktatörlüğünü temsil eden ve sosyalist ekonomiye sahip toplumlar arasında dünya çapında bir zıtlaşma ve mücadele yer almaktadır. Bu zıtlaşma, başlarında Amerika olmak üzere Batılı kapitalist toplumlar ile Sovyetler Birliği ve ona bağlı Avrupa sosyalist ülkeleri arasında ekonomik-politik rekabet şeklinde, Batılı kapitalist toplumlarla Çin Halk Cumhuriyeti ve Kuzey Kore, Kuzey Vietnam ve Küba gibi toplumlar arasında ise daha hasımca ve zaman zaman silâlı mücadele şeklinde belirmiştir ve belirmektedir.

Böylece sermaye-emek gücü zıtlığı ve çatışması belli kapitalist toplumların kendi burjuva ve işçi sınıfları arasında bir zıtlık ve çatışma olmaktan daha ötelere taşarak dünya çapında bu iki şekilde yer almaktadır. Bunlardan hangisinin daha önemli, temel zıtlık ve çatışma olduğu bugün teorik alanda ve somut olarak da Sovyetlerle Çin arasında tartışma konusu olmaktadır. Bu konuya verilecek cevabın önemi ve anlamı şu noktada toplanmaktadır: Kapitalizmin bir toplum sistemi olarak tasfiyesi ve sosyalizmin bütün toplumları kapsayan bir dünya sistemi haline gelmesi hangi yoldan gerçekleşecektir?

Bir görüşe göre, sosyalizme götürecek devrimci eylem azgelişmiş ülkelerde yer almaktadır. Bu ülkeler politik ve ekonomik bağımsızlıklarına kavuşup sosyalizme götüren yoldan kalkınmaya girişince, sanayici kapitalist ülkelerin mamul madde pazarı, ilkel maddeler kaynağı ve sermaye yatırımı alanları olmaktan çıkacak, kapitalist ekonomiler sıkışacak, genişleme imkânlarını kaybedecek, içte büyük huzursuzluklar, çalkantılar başgösterecek ve işçi sınıfı ile öbür emekçi kitlelere artık tavizler verebilme, onları bir düzeyde az çok tutabilme imkânlarını yitiren burjuvazi iktidardan düşecek, sosyalizme geçilecektir. Ama, azgelişmişleri ekonomik bakımdan elden kaçırmanın doğuracağı sonuçları bilen Batılı emperyalistler, bu ülkelerin bağımsızlıklarına kavuşmamaları, kavuşmuş olanların da kendi şartlarına özgü, sosyalizme götürecek yollardan kalkınmamaları için her çareye başvurmaktadırlar. Emperyalizmin pençesinden kendilerini kurtarabilmek için azgelişmişler sürekli bir millî kurtuluş mücadelesi vermek zorundadırlar ve bu mücadele zaman zaman silâhlı çatışma haline gelmektedir. Bugüne kadar silâhlı millî mücadele hareketleri mevziî kalmıştır, ama bir noktada bu sınırı aşarak bir üçüncü dünya savaşına yol açabilir veya böyle bir savaşı gerekli kılabilir. Nükleer silâhlar dolayısiyle böyle bir savaş 1. ve 2. Dünya Savaşlarından çok daha tahrip edici olacaktır, ama insanlık dünya yüzünden silinecek değildir

ve üçüncü dünya savaşı mutlaka kapitalizmin tarih sahnesinden kaybolması ile sonuçlanacaktır.

İkinci görüşe göre ise üçüncü dünya savaşından kaçınmak başta gelen bir görevdir. Nükleer silâhlar dünya savaşlarının niteliğini değiştirmiştir. Böyle bir savaş sonucu insanlığın yeryüzünden silinmesi tehlikesi belirmiştir. Oysa zaman sosyalizmden yana işlemektedir. Büyük Sovyet İhtilâlinden ve önemli sayıda ülkenin sosyalist düzene geçmesinden sonra artık bir dünya ihtilâline veya savaşına lüzum kalmaksızın sosyalizmin kapitalizme zaferi ve kapitalizmin bir sistem olarak tarih sahnesinden silinmesi mümkün olur, Sosyalist ülkeler genellikle, Sovyetler Birliği özellikle, teknoloji ve fende kapitalist ülkelerden ileridedir. Üretimde de Amerikayı geçip halk kitlelerine çok daha üstün bir hayat seviyesi sağlandığı gün –o gün de uzakta değildir deniliyor– Batı ülkelerinin işçi sınıfı sosyalizme kazanılmış olacak ve bu sınıf devrimci eyleme geçerek şartlara göre seçimlerle veya ihtilâl yoluyla iktidara gelecektir.

Sermaye-emek gücü zıtlığı ve çatışmasının dünyada bugün aldığı bu iki belirtiden hangisinin daha önemli olduğu sorusu fikrimce biraz akademik bir sorudur. Bu zıtlığın böyle iki ayrı şekilde belirişi bir kararın, uygulanan bir politikanın sonucu değildir. Objektif sosyolojik şartlardan doğmaktadır ve her iki çatışma ve mücadele şeklinin de ayrı fonksiyonları vardır. Sovyetler Birliği ile onun çevresinde toplanan Avrupa sosyalist ülkeleri sosyalist devrimlerini yapmış, genellikle kalkınmış, sanayileşmiş, emperyalizmin baskısı veya tehdidi altında olmayan ülkelerdir. Ekonomik alanda rekabet ve ekonomik-sosyal üstünlüğü sağlamak suretiyle kapitalizmi altetmeye çalışmak onlar için mümkün ve geçerli bir yol olabilir. Batı Avrupa işçi sınıfının tümünde, yukarıda kısaca belirttiğim gibi, devrimci tutumda olmadığı göz önünde tutulursa, böyle bir etkileme iddiasının dayandığı mantık daha kolay anlaşılabilir. Üretim ve refah bakımından sosyalist ekonomideki ülkelerin Amerikayı

geçmesi, bu sistemin yalnız Batı işçi sınıfı gözünde değil, bütün dünya çapında itibar ve etkisini artıracağı tabiîdir.

Öte yandan, Amerikanın nükleer gücüne karşı dengeyi Sovyetler Birliği tutmaktadır ve üçüncü dünya savaşını önleyen de iki dev ülke arasındaki bu silâhlı dengedir. Bu denge aynı zamanda Amerikan emperyalizmine direnme imkânını sağlamaktadır, dolaylı yoldan yardımcı olmaktadır.

Emperyalizmin doğrudan doğruya baskısı altında olan azgelişmiş ülkelerin durumu ise büsbütün başkadır. Bunlar kalkınmalarını, sanayileşmelerini başaramamışlardır. Bunlar için batılı devletlerle barış içinde bir arada yaşama politikası izlemek mümkün değildir, çünkü böyle bir politika ancak bağımsız, objektif şartları açısından belli ölçüde eşitlik durumunda bulunan ülkeler arasında yürütülebilir. Sömürülen ve sömürülmekten kurtulmak isteyen ülkeler, kendilerini sömüren ve bu sömürme düzenini sürdürmek için her türlü baskılarda bulunan, gerektiğinde silâhlı müdahaleye kadar işi vardıran ülkelerle nasıl barış içinde birarada yaşayabilirler? Savaş istenecek şey değildir, ama, azgelişmiş ülkeler emperyalizmin boyunduruğundan mutlaka kurtulmak zorundadırlar, başka türlü kalkınmalarına, ilerlemelerine imkân yoktur. Barışçı yollardan mücadelenin sökmediği yer ve zamanlarda ve emperyalizmin silâhlı müdahalelerle rejimleri içten devirme teşebbüslerine geçtiği hallerde antiemperyalist mücadele ister istemez silahlı dövüş şekline girmektedir.

Bir milletin halkı silâhlı kurtuluş savaşma girdi mi, silâhları nereden bulursa oradan alır. Bir kaynak içtendir; karşı tarafa, silâh ve malzeme depolarına baskınlar yaparak düşmanın silâhları ele geçirilir. Gerilla savaşlarında bu çok görülen bir haldir. İkinci önemli kaynak dıştandır. Hangi ülke silâh verirse ondan alınır. Şimdiye kadar görülen manzara daima Amerikanın millî kurtuluş savaşlarını bastırmaktan yana olduğu ve o yönden silâhlı müdahalelerde ve iç darbelerde bulunduğu, Sovyetler Birliği ve sosyalist kamp ülkelerinin de, millî

kurtuluş savaşı veren tarafa silâhlı yardım yaptığıdır. Ne var ki, millî kurtuluş savaşları her şeyden önce o savaşları veren halkların kendi güçlerine, azimlerine, cesaretlerine, örgütlenme ve savaşa uygun taktikleri ve araçları bulma ve uygulama kabiliyetlerine dayanır. Dıştan yardımlar nihayet silâh ve malzeme yardımı olmaktan öteye geçmez, o da çok sınırlıdır çoğu zaman.

Bu durumda ortaya çıkan önemli sorun şudur: Nükleer silâhlarla yapılacak üçüncü dünya savaşının insanlık için bir felâket olacağı şüphesizdir. Böyle bir savaşın mutlaka önlenmeye çalışılması, anlaşmazlıkları silâhsız yollardan çözmenin yolları aranması şarttır. Ama millî kurtuluş savaşları da objektif şartların zorunlu bir sonucu olarak doğmaktadır; millî kurtuluş savaşları önlensin, olmasın denemez, meğer ki azgelişmiş ülkeleri boyunduruk altında tutan emperyalizmin tasfiyesi için milletlerarası etkin usuller bulunmuş ve uygulanmış olsun. Bu ise bugün mümkün değildir. Şu halde üçüncü dünya savaşma yol açmadan millî kurtuluş savaşları –örneğin Vietnam savaşı– daha ne kadar sürüp gidecektir? Şimdiye kadar millî kurtuluş savaşları mevziî kalmıştır, ama bu, bundan sonra da kalacak demek değildir. Hele bugün Amerikanın Vietnamda kullandığı savaş usulleri ve silâhları yeni tehlikeli ihtimaller ortaya çıkarmaktadır. Amerika, millî kurtuluş savaşlarının ordular tarafından cephelerde yapılmadığını, bütün halkın seferber olduğunu anlamıştır; bunun için de halkı dize getirecek yeni savaş usulleri ve silâhları kullanmaktadır. Vietnamda kullandığı "bilyalı" ve "jiletli" bombalar, tesislere, binalara, hattâ kap kaçağa karşı etkisizdir, ama insan vücuduna karşı çok etkindir. Napalm ve fosforlu bombalar da adece tesislerde, binalarda yangın çıkaran âdi yangın bombaları değildir, insan vücudunda korkunç tahribat yapan, su ile söndürülmesi mümkün olmayan yangın bombalarıdır. Amerikanın zenginliği, üretim ve askerî gücü göz önüne getirilirse, kendisine veya genellikle Batı emperyalizmine karşı çıkacak her millî kurtuluş savaşını bunlarla bastırmak

niyetinde olduğu ve fiilî müdahale imkânına sahip bulunduğu sonucuna varmak güç değildir.

Belki bu durumdan dolayıdır ki, şimdi azgelişmiş ülkelerde, özellikle Lâtin Amerikada, emperyalizme karşı silâhlı mücadele gerektiği fikri yayılmaktadır. Yeni "Vietnamlar" açmaktan söz edilmektedir. Vietnamda vahşetin son kerteye varması, savaşın bütün yükünü, İkinci Dünya Savaşından beri önce Japonlara, sonra Fransızlara, şimdi de Amerikalılara karşı durmadan döğüşen kahraman fakat yoksul Vietnam halkının omuzlarına bırakmanın doğru olmadığı kanısı da bu fikri güçlendirmiştir. Çünkü Vietnam halkı yalnız kendi anayurdunun bağımsızlığı için değil, bir bakıma bütün azgelişmişlerin dâvası uğruna dövüşmektedir; Amerika Vietnamda yenildiği gün, Amerika ve onunla birlikte batı emperyalizmi bütün dünyada, özellikle Güney-Doğu Asyada gerilemiş olacak, emperyalizmin tüm tasfiyesi artık bir zaman meselesi olacaktır. Son Yunan hükümet darbesi ve Orta-Doğu olayları da aynı fikre taraftar kazandıracak niteliktedir. Azgelişmişlerin meydana getirdiği Üçüncü Dünya Ülkeleri sıkı bir dayanışma halinde ve Amerikan emperyalizmine ortaklaşa dur demelidirler. Bu dayanışma, yeni yeni savunulan fikre göre, dünyanın başka azgelişmiş ülkelerinde de silâhlı savaş halini alırsa, durum ne olur? Üçüncü dünya savaşı kaçınılmaz hale gelmez mi? Öte yandan, dünya savaşı çıkmasın diye hep uzlaşma ve yarım tedbirler yoluna gidilirse, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, öteki batılı kapitalist ülkelerin daha önceki emperyalist savaşlarında kullandıkları araç ve usulleri tüm halkı imha etmek veya dize getirmek için pervasızca, dünya kamuoyunu, her türlü insanlık ölçüsünü bir yana iterek en hesaplı bir soğukkanlılıkla kullanan Amerika, öbür batılılarınkine kıyaslanmayacak gücü ile azgelişmişlerin kurtuluşunu daha bir süre geri atmayı başaramaz mı? Emperyalizm ergeç yenilecek, tarihten silinecektir. Bu geriye atış süresi milletlerin tarihi bakımından uzun sayılmayacak bir süre olabilir. Ne var ki bugün

yaşayan kuşaklar için "uzun vadede" olacak şeylerden çok yaşadıkları dönem önemlidir ve azgelişmişlerin durumu, bunlarla gelişmişler arasındaki kalkınma farkının gittikçe büyümesi, bu ülkelerin daha fazla beklemelerine imkân vermemektedir. Kaldı ki, "uzun vadede" olacaklar da yine insanların olaylara doğru teşhis koyup doğru yöntemlerle harekete geçmeleri ve gerektiğinde tehlikeleri göğüslemeleriyle olacaktır. Zaman sosyalizmin yararına inliyor düşüncesi elbette ki mekanik bir sosyal determinizmin ifadesi olamaz.

Bu tahliller ışığında, bir nükleer savaşın çıkmasını önlemeyi başta gelen amaç sayarak birarada yaşama politikası mı uygun ve geçerlidir, yoksa gerektiğinde böyle bir savaşı göze alıp emperyalizme karşı birleşik, amansız bir mücadele mi gereklidir? sorusu, sorunun yanlış konulmasındandır. Bu sorun, iki tezden birini benimseyip savunarak, karşı tarafı suçlayarak çözülemez. İnsanların ve örgütlerin istek ve kararlarından daha ağır basan objektif şartlar böyle çelişkili bir durum yaratmıştır. Sovyetler Birliği ve onun çevresinde kümelenen gelişmiş sosyalist ülkeler ve gelişmiş kapitalist ülkelerin işçi sınıfı partileri nükleer savaşın önlenmesini başa alıp birarada yaşama politikasını izliyeceklerdir. "Daha kesin vaziyet almalıdırlar, millî kurtuluş savaşları daha aktif şekilde desteklenmelidir, icabında üçüncü dünya savaşını da göze alıp Amerikaya karşı daha sert çıkılmalıdır. Batıdaki işçi sınıfları kendi kapitalist sınıflarına karşı daha kavgacı bir mücadele verip sosyalist devrimi başarmaya, böylece Üçüncü Dünya Milletlerine yardımcı olmaya çalışmalıdır" gibi eleştiriler ve istekler kanaatimce pratikte bir sonuç verecek, durumu değiştirecek değildir. Emperyalizmin sömürücü ağı içindeki azgelişmiş ülkeler ise bağımsızlıklarına kavuşmak veya onu korumak için –silâhlı savaş da dâhil– mücadeleye devam edeceklerdir, onların kapitalist ülkelerle barış içinde birarada yaşama politikası izlemeleri objektif olarak mümkün değildir. Şu gerçek de ortaya çıkmıştır ki, her azgelişmiş ülke halkı ba-

ğımsızlık savaşını kendisi yürütmek ve başarmak zorundadır; dış ülkeler ve güçler ancak belirli ölçülerde yardımcı olabilirler. Şu da diyalektik bir gerçek ki, bu iki görüş ve tutum birbirine zıt görünmekle beraber aslında birbirini tamamlamaktadırlar da. Nükleer bir üçüncü dünya savaşının önlenmesi azgelişmiş ülkelerin de yararınadır. Bu yarar, sadece, nükleer bir savaşın gelişmiş gelişmemiş bütün ülkeler, bütün insanlık için bir felâket olacağı için değildir. Bir nükleer savaşın patlamaması veya dünya durumunun böyle bir patlayış noktasına gelecek kadar vahimleşmemesi, emperyalizmin pençesinden kurtulmak için savaşan veya bağımsızlıklarını muhafaza ve pekiştirmek ve kalkınmayı başarmak çabası içinde olan Üçüncü Dünya Devletleri için de gerekli bir ortamdır. Öte yandan, azgelişmiş ülkelerin emperyalist kapitalist ülkelerle barış içinde birarada yaşamayı (bu ilke içine ekonomik, kültürel, vb. alanlarda işbirliği de dahildir) reddedip antiemperyalist mücadele vermeleri ve gerek devlet, gerekse sosyalist hareket olarak bağımsızlıklarını her yana karşı savunmaları son tahlilde dünya barışma hizmet eden bir tutum ve davranıştır.

Kapitalist, sosyalist, gelişmiş, azgelişmiş ülkelerin işçi ve emekçi sınıfları hareketleri emperyalizme karşı ortak bir politika çizgisi üzerinde birleşecek, bir dayanışma gösterecekse, bu, söz konusu olan iki tezden birini benimseyip öbürünü reddetmek şeklinde olamaz. Her iki durumu göz önünde tutup, bunun yarattığı çelişkinin imkân sınırları içinde ne yapılabileceğini incelemek ve tespit etmekle olur. Bu takdirde de, gerekli olan, genel bir politik prensip kararı almaktan çok, bugün dünyada mevcut belli başlı somut durumları inceleyip muhtemel gelişmeleri hesaplıyarak her biri için ortaklaşa bir mutabakata varmaktır.

Görülüyor ki, sermaye-emek gücü temel çelişkisinin bugün dünyada yarattığı (1) kapitalist dünya sistemi-sosyalist dünya sistemi zıtlığı ve çelişkisi ile (2) gelişmiş kapitalist ülkeler ve azgelişmiş ülkeler zıtlığı ve çelişkisi, üçüncü kademede, gelişmiş,

sanayileşmiş sosyalist ülkelerle azgelişmiş veya gelişmekte olan (sosyalist yola girmiş olsun olmasın) ülkeler arasında çelişkiye, görüş ayrılıklarına yol açmaktadır.

Batıda 19. yüzyılın ortasından bu yana başlayan işçi sınıfının politik hareketinin 20. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra ikiye bölünmesinin temelinde batı kapitalizminin yapısından gelen nedenler yattığı gibi, son yıllarda komünist blok içinde meydana gelen ayrılıkların temelinde de yine sosyal yapı ve bu yapının gelişme safhası ayrılıkları yatmaktadır. Sovyetler Birliği ve onun etrafında kümelenen Doğu Avrupa ülkeleri ve Fransız, İtalyan ve Avrupa Komünist partilerinin ülkeleri hep sanayileşmiş, aralarında derece farkı bulunsa da hep kalkınmış toplumlardır. Hiç biri "azgelişmiş ülkeler" kategorisinde değildir. Çin ve onun görüşlerine eğilimli ülkeler veya hem Sovyetler Birliği, hem de Çinden farklı görüşler savunan öbür ülkeler partileri ise hep "azgelişmiş" kategorisinde veya azgelişmiş bir durumdan hareketle sanayileşme yolunda olan toplumlardır. Çeşitli sorunlar üzerindeki görüş ayrılıkları, birbirine karşıt tezler ve izlenen politikalardaki farklar söz konusu toplumların yapılarındaki ayrılıklar, nitelikler üzerine oturtulursa ancak, tam bir sosyolojik izahı ve değerlendirilmesi yapılabilir. Partilerin, liderlerin tutumları, mensup oldukları toplumların yapısı ve tarihsel gelişme doğrultusu açısından ele alınarak ancak doğru yorumlanabilir, izah edilebilir.

İşçi sınıfının kendi politik hareketini yüz yıldır bir türlü tam bir birliğe kavuşturamamasının, yeni ayırım ve bölünmelerin belirmesinin sosyal yapı ile ilgili bir başka nedeni, *milliyet faktörü*dür. Yukarıda, işçi, sınıfı enternasyonalizminin dayandırıldığı gerekçeyi özetlemiştik. Bu gerekçe sadece ve sadece işçi sınıfının sınıf karakteri üzerinde duruyordu. Oysa somut olarak tek bir "milletlerarası işçi sınıfı hareketi" yoktur; somutta, her ülkenin ayrı bir işçi sınıfı vardır. Milliyet farkları konusunda yürütülen muhakeme ise şudur; temel olgu milletlerarası işçi

sınıfı hareketidir, ama bu hareket "millî çerçeveler" içinde yürür; işçi sınıfının millî ve milletlerarası çıkarları arasında ancak geçici ve "sun'î" zıtlıklar olabilir; somut toplumlardaki işçi sınıf hareketleri tek ve bütün olan milletlerarası işçi sınıfı hareketinin bölümleri veya kollarıdır.

Oysa bugün dünyada temel toplum birimleri, belirli sınırlar içindeki toprak parçaları üzerinde bağımsız devletler olarak örgütlenmiş millet topluluklarıdır. Bunlar, ayrı birer bütün teşkil edecek derecede bütünleşmiş, şekillenmiş millî ekonomiler üzerinde kurulu toplum yapılarıdır. Her ülkenin işçi sınıfı, kendi toplumuna organik bağlarla bağlıdır, o toplumun fonksiyonel bir birimidir. Bütün işçiler sermayenin sömürmesine karşıdır ve amacı ondan kurtulmaktır, doğru. Ama bu ortak çıkar ve amaç bütün dünya işçileri arasında doğrudan doğruya, kendiliğinden bir bağ, bir birlik kurmuyor, işçi sınıflarını somut yaşantılarında temasa getirmiyor, bir araya toplamıyor. Her işçi sınıfı belirli derecelerde bilinçlenmiş ve örgütlenmiş olarak kendi sermayeci sınıfının sömürüsüne karşı, mevcut somut şartlar altında, mücadele veriyor. Her ülkenin işçi sınıfının kaderi doğrudan doğruya kendi millî ekonomisinin kaderine bağlı kalıyor her şeyden önce. Şüphesiz hiç bir millî ekonomi, ne kadar büyük ve gelişmiş olursa olsun, kendi içine kapalı, dünya ilişkilerinden kopmuş değildir; bunun için de her toplumun ve onun ekonomisinin üzerinde diğer toplumlarla olan ilişkilerinin büyük etkisi vardır ve bir toplumda veya toplumlar gurubunda yer alan temel değişme ve gelişmeler döner dolaşır, çeşitli derecelerde öbür bütün toplumları etkiler. Ne var ki, her ülkenin işçi sınıfı dünya olaylarından, milletlerarası ilişkilerin izlediği seyirden, birinci derecede, kendi toplumu, ekonomisi yoluyla etkilenir, doğrudan doğruya değil. Dünya olayları ve ilişkileri öncelikle millî ekonomileri, devletleri, birer bütün olarak etkiler, sonra bu etki, ikinci kademe olarak, sınıf ve tabakalar üzerine yansır.

Toplumlararası etkiler, bağlar iki türlü meydana gelir: 1)

Toplum düzenlerinin kendi normal işleyişi ve ilişkileri sonucu meydana gelen bağ ve etkiler; 2) bilinçli, iradî bir örgütlenme ile meydana gelen bağ ve etkiler. Her türlü fikir, sanat akımları, modalar, yeni buluşlar, maddî eşya vb. birinci yoldan toplumdan topluma geçerler, yayılırlar. Ticarî ilişkiler de büyük ölçüde bu niteliktedir. Devletlerarası andlaşma ve anlaşmalar ikinci çeşittendir. Milletlerarası çeşitli spor, gençlik, meslek örgütleri de ikinci kategoriye girer. Milletlerarası işçi sınıfı hareketi, veya işçi sınıfı enternasyonalizmi de, somut olarak, bu çeşit bir örgütlenmeyi ifade etmektedir: 1) milletlerarası sendikalar birliği; 2) milletlerarası işçi sınıfı partileri birliği. Her ülkenin işçi sınıfı, o ülkenin ekonomik sistemi gereği, üretim ilişkileri sonucu kendiliğinden varolmuştur ve varolmaya devam etmektedir. Aynı üretim ilişkileri onu, işçi sınıfını, günlük yaşantısında karşısındaki işverenle (sermayeci sınıfla) mücadeleye iterler ister istemez. Oysa milletlerarası işçi sınıfı hareketi, verili ekonomik ilişkiler sonucu kendiliğinden (spontané) meydana gelmez; üst ve seviyede bir bilinçlenmeyi, sistemli bir çabayı gerektirir; ve ancak milletlerarası etkin bir örgütlenme olduğu ölçüde milletlerarası işçi sınıfından söz edilebilir. Somut verilmiş olgu her ülkenin kendi işçi sınıfıdır; bu somut işçi sınıflarının çok genel nitelikte ortak çıkarları ve sınıf özellikleri vardır; "milletlerarası işçi sınıfı" kavramı, dünyadaki somut işçi sınıflarının bu ortak niteliklerinden tümevarış yoluyla elde edilen genel, soyut bir kavramdır; bu ortak çıkar ve nitelikler temeli üzerinden milletlerarası etkin, işler bir örgütlenmeye gidilebildiği ve bu örgütlenme aracıyla ülkelerin işçi sınıfları paralel harekete geçirilebildiği ölçüde milletlerarası işçi sınıfı kavramı somutlaşır.

Bu açıklamanın bize getirdiği sonuç şudur: "Milletlerarası işçi sınıfı"nı somut temel olgu olarak, veri (*donné*) olarak, kabul etmek ve her ülkenin işçi sınıfı hareketini bunun bir bölümü, kolu saymak, gerçek durumun doğru bir formülleştirilmesi değildir. Buna bağlı olarak, her ülkenin işçi sınıfının millî veya

özel çıkarları ile milletlerarası işçi sınıfının çıkarları arasındaki zıtlıklar, çelişkiler "sun'î"dir, "geçici"dir görüşü de uzun bir zaman açısından yanlış değilse bile yaşayan kuşaklar ve yakın gelecek açısından geçerli değildir. Bugün bu görüşle hareket etmek başarısız sonuçlar verir, milletlerarası işçi sınıfı hareketini açmazlarla karşı karşıya getirir. Nitekim böyle de olmuştur.

Her ülkenin işçi sınıfının durumu ve geleceği ilk elden ve dolaysız kendi ekonomisinin durumuna ve geleceğine bağlı olduğu ve bu millî ekonomileri, dayandıkları üretim ilişkileri sistemlerini, işçi sınıfı lehine değiştirmek uzun vadeli, zor, çetin bir iş olduğu için, işçi sınıfının millî, mahallî çıkarlarıyla milletlerarası sınıf çıkarları arasında çelişki yoktur, veya varsa da sun'îdir demek, gerçekleri küçümsemek ve bunun sonucunda da geçerli, başarılı bir politika izliyememek olur. Milletlerarası işçi sınıfı hareketinin yüz yıldır umulan birliğe, dayanışmaya kavuşamamasının, yeni yeni ayrılıkların belirmesinin diğer nedenleri arasında temel bir nedeni de bu yukarıdan beri eleştirmeye çalıştığımız, konunun yanlış kavranışı, meselenin yanlış konuşudur.

Kısaca birkaç örnek verelim: Batı kapitalist ülkelerinin işçi sınıflarının azgelişmiş ülkelerdeki millî kurtuluş hareketlerini gerektiği gibi desteklemedikleri inkâr olunmaz bir gerçektir; hiç desteklemediler veya destekleri hiç olmadı değil. Sömürgecilik şiddetle yerilmiş, millî kurtuluş hareketleri alkışlanmış, mitingler, yürüyüşler, protestolar yapılmıştır; yardımlar toplanmış, zaman zaman gönüllü katılmalar olmuştur millî kurtuluş savaşlarına. Ama, son tahlilde sömürge ve yarı sömürge halklarının emperyalist sömürüden kurtuluşu ile Batının işçi sınıflarının sermayenin sömürüsünden kurtuluşu üstüste düşer, birlikte gerçekleştirilebilir diye Batı ülkelerinin işçi sınıfları kendi burjuvazilerine karşı devrimci mücadeleye girişmemişlerdir. Girişebilirler miydi? O da bir başka mesele. Kanaatimce Batılı toplumlarda sosyalist devrim için objektif şartlar oluşmuş değil henüz. Objektif neden bu da olsa, sonuç, Batılı işçi sınıflarının

millî kurtuluş savaşı veren halklarla, uzun vadeli temel ortak çıkarlar açısından öngörülen işbirliğini ve dayanışmayı koordine edecek hareketi yapmamış olmasıdır. Ama bir başka neden daha var: O da yukarıda anlattığımız gibi, Batılı burjuvazinin işçi sınıfına tavizler vererek onu az çok bir tatmin çizgisinde tutabilmesinin bir nedeni de azgelişmiş ülkeleri sömürmesidir. Azgelişmiş ülkeler politik bağımsızlıktan sonra kalkınmayı gerçekleştirip ekonomik bağımsızlığı da başardıkları zaman, batılı ekonomiler zorluklarla karşılaşacak, sarsılacak, o ülkelerin işçi sınıflarının hayat standardı tehlikeye düşecek, işsizlik âfeti başkaldıracaktır. Bunun sonucu, sosyalist bir devrim ve batılı işçi sınıflarının tüm sömürüden kurtuluşu olabilir; ama bu gerçekleşmeden önce, bir büyük sarsıntı, bir sıkıntı devresi geçirilecektir. Batılı işçi sınıfları bu rizikoyu göze almamıştır, almamaktadır.

Başka bir örnek: 1960'ların başlarında Amerikada ve dünya basınında kapitalist ekonomiler, özellikle Amerikan ekonomisi, silâh endüstrisini ve ona bağlı kolları tasfiye edip tam bir barış ekonomisine geçebilir mi konusu tartışılmıştır. O zaman Amerikan işçilerinin böyle bir ayarlanmadan endişe duydukları, onlardan itirazlar yükseldiği görüldü. Yaşıyan işçi kuşaklar için yarın işsiz kalmak, yarın gerçek ücretlerin düşmesi, hayat seviyesinin alçalması tehlikesi, endişesi var. Aynı nedenle batılı işçiler otomasyon konusunda da tedirgin, huzursuzdurlar ve birtakım tedbirlerin alınmasını istemektedirler. Uzun vadede otomasyon, hele sosyalist bir düzende, işçinin yararınadır, ama işçi, uzun vadeli amaçtan ve sonuçtan önce günlük geçimini düşünmek durumundadır.

Bu durumları izah yolu, işçiler gerektiği kadar sınıf bilincine varmış, sosyalizmi öğrenmiş değillerdir, burjuva milliyetçiliğinin etkisi altında kalmaktadırlar da ondan, demek yeterli, tatmin edici bir izah değildir ve pratikte hiç bir şeyi hallet-memektedir. Azgelişmiş ülkelerin sömürüsüne dayanan batılı

kapitalist toplumlar kendi işçi sınıflarını belirli ölçüde tatmin ettikleri, işsizliği belirli sınırlar içinde tutabildikleri sürece işçi kitlelerin kapitalist sömürüyü tüm ortadan kaldırmak için devrimci harekete geçmeleri beklenemez. Bunun gerçekleşebilmesi için üç ihtimal düşünülebilir: 1) Azgelişmiş ülkeler kalkınmayı başarır, gelişmiş kapitalist ülkelerin ilkel maddeler kaynağı, mamul maddeler pazarı ve sermaye yatırımı alanı olmaktan çıkar ve bu durum kapitalist ülkelerdeki istikrarsız dengeyi altüst eder. 2) Kapitalist ülkelerin uygulayageldikleri usullerle büyük ekonomik krizleri önleme politikası bir noktada artık yürümez olur, iflâs eder, kapitalist ekonomiler büyük bir krizin pençesine düşer. 3) İşçi kitlelerin "umma çizgisi" yükselir; elde ettikleriyle tatmin olmaz, daha yüksek bir yaşama düzeyi, gelişme ve toplumda yükselme imkânları ister. Sovyetlerin, tüketim maddeleri üretiminde ve işçi kitlelere daha yüksek bir yaşama düzeyi sağlamada Batıyı, özellikle Amerikayı geçme hedefleri de, böyle bir başarının batılı işçi sınıfları üzerinde bu yönde doğuracağı etkiyi hesaba katmaktadır.

Tabiî, dördüncü bir ihtimal daha var: O da bir 3. dünya savaşının patlaması. Birinci Dünya Savaşından sonra tek bir ülke sosyalist düzene geçti; İkinci Dünya Savaşından sonra sosyalist düzene geçen veya yönelen ülkelerin sayısı çoğaldı. Bir üçüncü dünya savaşının sonunda aynı eğilimin daha da güçlenmesi, hattâ kapitalist düzenin tarih sahnesinden silinmesi beklenebilir. Ama bir nükleer savaş sonucu bu sorunun çözümü her halde en istenmeyecek çözüm yoludur.

İşçi sınıfının sosyalist bilinçlenmesi konusunda daha başka sorunlar da ortaya çıkıyor. Bilimsel sosyalizm toplumsal olguları, süreçleri incelemeler sonucu ortaya çıkan, toplumun temel gelişme kanunlarıdır. Bunlar ışığında sosyalizm, bir toplum düzeni olarak toplumsal evrimde kapitalizmden sonraki aşamayı ifade eder. Ama aynı zamanda sosyalizm, işçi sınıfının ideolojisi olarak bir fikir sistemidir; çünkü ortaya koyduğu bilimsel doğ-

rular, insan toplumlarının gelişme doğrultusu ve bundan sonraki toplumsal evrim aşaması olarak öngörülen sosyalist düzen, işçi sınıfının çıkarma ve yararınadır, hem de bilimsel sosyalizm, sosyalist düzenin gerçekleşmesini işçi sınıfının sosyalist bilince vararak vereceği politik ve ekonomik mücadeleye bağlar.

İşçi sınıfının sosyalist bilince varması, sosyalizmin bir işçi sınıfı ideolojisi haline gelmesi demek, bilimsel sosyalizmin öğretilerinin işçilerin inandığı bir sosyal değerler sistemi haline gelmesi, işçilerin davranışlarına yön veren "atitüd"ler olarak işçilerin kişiliklerine yerleşmesi demektir. Sınıf ideolojileri, ait oldukları sınıfların çıkarlarına uygun, onları haklı ve doğru gösteren bir değerler sistemidir; bu değerler sistemi, söz konusu sınıfın kişilerinde psikolojik vaziyet alışlar, davranış eğilimleri (*atitüdler*) şeklinde yerleşerek o sınıfın insanlarını kendi sınıf çıkarlarına uygun davranışlarda bulunmaya iteler.

Fikirler, insanlara böyle yerleştiği, yani belirli şartlara –uyarıcılara– belirli tepkilerde bulunma eğilimleri halinde yerleştiği ve bu psikolojik eğilimler fiilî davranışlara dönüştüğü zaman toplumda etkin, dinamik bir güç haline gelir; bu durumda artık bir anlamda fikir, yani düşünce olguları olmaktan çıkar, fizyolojik güç, maddî güç haline dönüşür. Bir fikir sistemi bir sosyal sınıfı böylesine kavradı mı, o kitleyi harekete geçirir, tarihsel değişimin dinamosu olur.

Ne var ki, gerek derebeylik sisteminde asiller sınıfının çıkarlarına uygun ideolojiler, gerekse kapitalist gelişmede ve derebeyliğin yerini alan kapitalist düzende burjuvazinin çıkarlarına uygun ideolojiler kendiliğinden meydana gelmiştir. Derebeylik düzeninin veya kapitalist düzenin bilimsel metodla incelemesini yapıp asiller sınıfının veya burjuvazinin sınıf çıkarlarına uygun, bilimsel verilere dayanan bir değerler sistemi ortaya koymak, bunu asillere veya burjuvalara benimsetmek, onları bu konuda bilinçlendirip örgütlemek diye bir mesele olmamıştır. İşçi sınıfı için ise böyle bir sorun vardır ve işçi sınıfının sos-

yalist bilinçlenmesinin zorluğu da bu noktada toplanmaktadır. Kapitalist üretim ilişkileri işçi sınıfını meydana getirmiştir, sermaye tarafından sömürülme işçileri sermayecilerle –burjuvazi ile– mücadeleye itelemiştir, ama üretim ilişkileri sonucu kendiliğinden meydana gelen bu mücadele en bilinçli ve örgütlü düzeye ulaşınca bile sendikacılık hareketinden ve bununla ilişkin düşünce ve değerler sisteminden öteye kendiliğinden gidememiştir, gidememektedir. Böyle olması da böyle bir sorunun varlığını doğrulayan bir olgudur. Sosyalizmi işçi sınıfının ve öbür emekçi sınıfların ideolojisi haline getirmek, yani bu görüşleri onlara benimsetmek, onlara uygun "atitüd"leri oluşturmak ve davranışlara yöneltmek, uzun, sistemli örgütleme, politik eylem içinde eğitme, bilinçlendirme çabaları gerektirmiştir ve gerektirmektedir.

Bu noktada aydınların rolü belirmektedir. Sosyalizmin bir toplumbilim olarak ilk ortaya konuluşu ve geliştirilmesi aydınlar tarafından yapılmıştır. Bir toplumda sosyalist hareket de önce aydınlar arasında bir fikir akımı olarak beliriyor ve işçi sınıfı hareketi sosyalist nitelik kazanıp güçlendikten ve işçi sınıfından aydın sosyalist liderler yetişmeye başladıktan sonra dahi işçi sınıfı dışından gelme aydınlar harekette önemli rol oynamakta devam ediyorlar. Bu durumda bazı sorular ortaya çıkıyor. Sosyalizm işçi sınıfının ideolojisi olduğu halde neden işçiler değil de burjuvaziden ve küçük burjuvaziden olan aydınlar sosyalizmle ilk ilgileniyorlar? Bunun birinci ve en basit cevabı, sosyalizmin bilimsel niteliğidir; işçilerin ise eğitim ve kültürden yoksun bırakıldıkları ve günlük ekmeklerini kazanmaktan bilimle uğraşacak vakitleri, enerjileri ve imkânları kalmayışıdır. Ama yine de bu cevap, burjuvaziden olan aydınların niye sosyalizmle ilgilendiklerini, kendi sınıflarını reddedip işçi sınıfıyla kader ve işbirliği ettiklerini izah etmez. Cevaplandırılması gereken başka bir soru da şu olabilir: Peki, bir toplumda bir kısım ayınlar sosyalizmle ilgilenmeseler, işçi sınıfıyla kader ve iş-

birliğine yönelmeseler ne olur? İşçi sınıfı hareketi sosyalist düzeye hiç bir zaman ulaşamaz mı? Bu noktada toplumun yapısı ve üst yapısı arasındaki ilişiler sorununa geliyoruz ki, son derece önemli bir sorundur. Bunun incelenmesi ve tartışmasına girmek bu kitabın çerçevesini aşar. Yalnız iki noktayı belirtmekle yetineceğim burada. Birincisi, bilindiği gibi, toplum yapısının doğurduğu sorunlar, objektif şartları, düşünce, sanat, bilim alanında yansımadan edemez. İkincisi ve bana göre üzerinde gerektiği kadar önemle durulmayan nokta, bir insan faaliyeti toplumda fonksiyonel olarak farklılaşmış bir alan haline gelince, az çok özerk (otonom) bir nitelik kazanır ve bu faaliyet alanı, öbür alanlardan, toplum yapından ne kadar etkilense de, paralel değişme kaydetse de, kendine özgü bir gelişme seyri gösterir. Bunun için de fikir, bilim, sanat alanlarında uğraşanlar, ne kadar kendi sınıf mensubiyetlerini, sınıfsal kişilik yapılarını sürdürseler de, birtakım gerçeklere ulaşırlar. Hem toplum yapısının doğurduğu sorunların fikrî faaliyet alanlarına yansıması, hattâ bir anlam ve ölçüde bu faaliyetleri tayin etmesi, hem de bu faaliyet alanlarının kendilerine özgü gelişme seyrine, şartlarına sahip olması, toplum gelişmesinin bir safhasında burjuva menşeli aydınları sosyalizmle ilgilenmeye iteler. Yapı ve üst yapı ilişkileri tek taraflı, yalınkat bir ilişki değildir.

Bu durum, iki sorun ortaya çıkarmaktadır. Birincisi, belirli somut toplumlarda işçi sınıfı hareketini yönetirken, objektif şartlarla sübjektif şartların hareketi etkilemekteki ağırlığını, derecesini doğru değerlendirmek ve ona göre doğru ve geçerli bir politik çizgi tespit etmektir. Sübjektif şartlar konusunda da, objektif şartların doğurduğu sübjektif şartlarla, bilinçli örgütlenme ve eylemin yarattığı sübjektif şartların etkinliğini doğru değerlendirmek gerekir. İşçi sınıfının yaşama düzeyinin belli ölçülerde yükseldiği ve kitlelerin burjuvaziden tavizler koparma sonucu belli bir tatmin çizgisinde tutulabildiği batılı kapitalist toplumlarda işçi sınıfını sosyalizmi gerçekleştirme yönünden

harekete geçirebilmek için bilinçli, örgütlü çaba ile işçi sınıfının sübjektif şartlarında –atitüdlerinde– değişiklik meydana getirmek, umma ve istek çizgisini yükseltmek önem kazanmaktadır. Sosyalist sisteme geçmiş ve kalkınmasını başarmış toplumlarda da hızlı ve sürekli ilerlemeyi sürdürmek için aynı şart, kitlelerin devrimci formasyonu, gereklidir. Öyle görünüyor ki Sovyetler Birliğine Çin yöneticilerinin yönelttiği bir tenkit de bu noktadır ve Çinin giriştiği "Kültür Devrimi"nin amacı, hızlı oluşmayı ve bir an önce başarıya ulaşmayı gerçekleştirmek için kitlelerde gerekli gördükleri sübjektif şartları yaratmaktır. İşçi-emekçi kitlelerin şiddetle sömürüldüğü, yaşama düzeylerinin çok düşük olduğu, durumlarında bir düzelme meydana gelmediği ve bu nedenle de objektif şartların bu sınıfları mücadeleye itelediği toplumlarda ise sosyalist hareket için gerekli sübjektif şartları yaratmak nisbeten daha kolaydır, ama şüphesiz yine de örgütlü, bilinçli bir çaba gerektirmektedir.

Örgütlü, bilinçli çaba ile sübjektif şartları ne derece değiştirmek ve geliştirmek mümkündür? Bu çok önemli ve ilginç bir sosyo-psikolojik sorundur. Burada bu sorunu derinleştirmek sadetten çok dışarı çıkmak olur. Sonuç olarak vardığım kişisel görüşümü belirtmekle yetineceğim: insanların objektif şartlara (psikolojik terimiyle dış uyarıcılara) gösterdikleri tepkiler, söz konusu objektif şartlar tarafından mekanik bir şekilde tayin edilmez; kişinin veya kişilerin sübjektif şartları da, objektif şartlar ortamına (dış uyarıcılar sistemine) gösterilen tepkilerin niteliğini tayin edici bir faktördür. Ancak, büyük sayılarda insanın uzun bir zaman süresince gösterdiği tepkiler söz konusu olunca, objektif şartların tayin edici rolünün daha ağır bastığı görülür. Sübjektif şartları bilinçli çaba ile değiştirmek, sübjektif şartları değiştirme yoluyla da dış ortamı değiştirmek oldukça sınırlıdır bence. Objektif şartların değişme yönü ile sübjektif şartların değiştirilmek istendiği yön arasında ne kadar bir paralellik, uyumluluk varsa, o kadar sübjektif şartları bilinçli çaba

ile değiştirmek ve bu değişme ile de objektif şartların değişmesini kolaylaştırmak ve hızlandırmak mümkün olur.

Bu görüşü, aydın kadroların işçi sınıfını ve emekçi kitleleri "dıştan" ve "tepeden inme" bilinçlendirmeye kalkması, bu sınıflar adına ve hesabına harekete geçip "kitleleri peşlerinden sürüklemek" istemeleri şeklinde anlamak ve anlatmak tüm yanlıştır. O bambaşka bir sorundur; örgüt kadrolarının işçi-emekçi sınıflarla ilişkileri sorunudur. Örgüt kadroları öyle tepeden inmeci, kitlelere yukarıdan bakan, onların vesayetini ve tüm erdemliği kendinde sayan bir tutum ve davranışta olabilirler de, olmayabilirler de. İddia edildiği gibi işçi sınıfı "bir gün" kendiliğinden sosyalist bilince varsa dahi, eyleme geçebilmek, davâsını yürütebilmek için mutlaka örgütlenecektir. O zaman işçi sınıfının kendi içinden çıkacak örgüt kadroları, liderler de pekâlâ sınıfın kitlesinden kopup tepeden inmeci, tekelci bir yönetim ve yürütüme kayabilirler. İster küçük burjuva aydın tabakadan, ister işçi sınıfından gelme olsun, sorun, örgüt kadrolarının, liderlerin kitleden kopmamalarını, eylemde onlarla haşır neşir olarak, karşılıklı bir alış veriş içinde birlikte çalışıp mücadele vermelerini sağlamak sorunudur.

Çinin Kültür İhtilâli, Batıdaki öğrenci hareketleri ve bu hareketlerin fikir şampiyonluğunu yapan Herbert Marcuse'nin görüşleri sübjektif şartları değiştirmek suretiyle objektif şartları etkilemek çabalarıdır; birincisinde amaç devrimi sürdürmek, ikincilerde ise devrimi oluşturup başlatmaktır.

Marcuse Batı kapitalist toplumlarında, özellikle Amerikada, işçi sınıfının kapitalizmle bütünleştiği (entegre olduğu) görüşündedir. Tekelci kapitalizmin kontrolünde tuttuğu kitle haberleşme araçları (radyo, televizyon, sinema, büyük basın ve ucuz kitap yayınları) yoluyla ve geniş reklâm ve politik propaganda kampanyalarıyla *sistemi sürdürecek* sübjektif şartları, yani fikirleri, inançları, maddî tüketim amaçlarını tatmin edilmesi gerekli "ihtiyaç"lar halinde halk kitlelerine yerleştirmekte, be-

nimsetmektedir. Kitlelerin bu "ihtiyaç"ları tatmin etmek çabaları kapitalist üretim biçimini ve ilişkileri sürdürmektedir. Böylece kısır bir döngü meydana gelmektedir. Bu döngünün kırılabilmesi için "ihtiyaç"ların değiştirilmesi, insanın özgürlüğü ile uyumlu yeni "ihtiyaç"ların oluşturulması gereklidir.[3] Marcuse'nin işaret ettiği durum önemlidir ve sübjektif şartlanmaları değiştirmek için elbette elden gelen yapılmalıdır. Ama Marcuse'nin sözünü ettiği bütünleşme bir ölçüde mevcut ise de temeldeki sermaye-emek gücü çelişkisi sürüp gittiğinden gerçek ve istikrarlı bir bütünleşme söz konusu olamaz. Temel çelişkinin az çok dengelenmiş bulunsa da varlığının baş belirtisi grevlerdir. Azgelişmiş ülkelerle olan çelişki ve bunun dışa vuran mücadeleleri bu temel çelişkiye eklenince ve kapitalist sistemin, artık devletin ayarlayıcı ve destekleyici müdahalelerin ve silâh endüstrisini geliştirmenin de denkleştiremediği bir üretim sistemi olarak iç çelişkileri güçlendikçe bu yüzeysel "bütünleşme"de çatlıyacaktır.

Marcuse barış içinde bir arada yaşama politikasının ve meydana gelen dengelenmenin de hem kapitalist, hem sosyalist toplumların mevcut düzenlerinin içten bütünleşmesine ve istikrara kavuşmasına yardımcı olduğu görüşündedir.[4] Ne var ki, bu da aslında istikrarsız ve nazik bir dengelenmedir ve Marcuse'nin sözünü ettiği bütünleşmeyi bozacak oluşumlar da yer almaktadır dünyada. Bununla beraber, belirttiği durumlar anlamlı olduğu kadar, ayrıca, sosyalizmin dünya çapında değil de, ilkin bir, sonra birkaç ülkede gerçekleşmesi ve sosyalist toplumların kapitalist toplumlarla birlikte dünya ticareti ilişkileri içinde yer alması ve Nejad Erder'in belirttiği gibi, Sovyetler Birliğinin "kapitalist dünyayı üretimde geçme" politikasının kendi üretim amaçlarında önemli bir değişikliği içermesi, ve de

3 Herbert Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan*, Çev., Seçkin Çağan, May Yayınları, İstanbul.

4 Aynı yazar, *Vers La Libération*, Editions Seuil, Paris, 1969 Herbert Marcuse, *Sovyet Marksizmi*, Çev., Seçkin Çağan, May Yayınları, İstanbul, 1968.

kapitalist sistemin hâlâ üretim bakımından "hâkim ekonomi" durumunda oluşu, gelişmiş sosyalist ülkeler için önemli sorunlar yaratmaktadır. Çok ilginç olan bu konulara burada girmek kitabın esas konusundan çok uzaklaşmak olacağından, bu kadarlıkla yetiniyorum.

Sosyalizmin hem bir toplumbilim, hem de bir sınıf ideolojisi olmasının ortaya çıkardığı ikinci sorun şudur; bilimin gelişmesi, insan kafasının yaratıcı faaliyeti, yeni buluşlara, görüşlere varması ile olur. Bu ise çok geniş bir muhayyele gücü, sınırsız bir düşünce özgürlüğü gerektirir. Bilimle uğraşmayan insanların, sağduyunun geçersiz, mantıksız, hattâ gülünç sayabileceği görüşleri bilim adamları bir varsayım (faraziye) olarak kabul edip üzerinde çalışmak gereğini duyabilirler. Metodolojik bir şüphecilik vardır bilimde; en yerleşmiş, ıspatlanmış görünen doğruların bile yeni deneyler, gözlemler ışığında değişebileceğini, hattâ aksinin doğru olduğunun ortaya çıkabileceğini kabul eder bilim adamı, onun için de yeni deneylere, gözlemlere kafasını daima açık tutar, açık tutmak zorundadır. Bilim, objektif gerçeğin –deneylerin, gözlemlerin, eylemin– varsayımları, teoriyi ıspatlaması veya cerhetmesi şartından başka sınır tanımaz.

Oysa ideoloji, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bir değerler sistemi ve bu değerlerin davranış eğilimleri, psikolojik vaziyet-alışlar (*atitüdler*) olarak kişilere yerleşmesidir. Burada sübjektif şartlanma ile objektif eylem arasında sıkı, kesin bir bağ vardır. Metodolojik şüpheciliğin burada yeri yoktur. İnançlar ve bu inançlara uygun davranışların gerçekleşmesi söz konusudur. Ayrıca bilimsel sosyalizmin doğrularını bir ideoloji olarak kitlelere benimsetebilmek, bu doğruların, ince ayrımları bir tarafa bırakıp, açık ve kesin formüller, sloganlar haline getirilmesini gerektirir. Bu da zamanla düşüncelerde kalıplaşmalara yol açar. Öte yandan, politik eylemi günü gününe yürütme zorunluğu bilimsel çalışmaların gerektirdiği zaman müsaadesine imkân vermez ve sosyalizmin ideolojik cephesinin ağır basması sonucunu doğurur.

Uzun sürede sosyalizmin bilimsel yanı ile ideolojik yanı birbirine bağlıdır ve karşılıklı olarak birbirini etkiler. Bilim eyleme ışık tutar, eylemde alman sonuçlar da bilimi, teoriyi etkiler, geliştirilmesine yol açar. Ama kısa vadede sosyalizmin bu iki yanı arasında diyalektik bir çelişki vardır, bu da normaldir. Avrupada ve dünyanın öbür yerlerinde toplumların birbiri ardına sosyalizme yönelmesi, hareketin eylem yanını ağır bastırmış, bilimsel sosyalizmin çalışmaları bir ölçüde ihmale uğramıştır. Bugün, bu çeşitli eylemlerin izlediği çizgi ve verdiği sonuçlar ışığında sosyalizmin bilimsel, teorik yanı ön plâna çıkmaya başlamış, sosyalizmin temel ilkelerini, sorunlarını yeni olaylar ışığında yeniden incelemek, yorumlamak çalışmaları hızlanmıştır. Sosyalizmin bilimsel ve ideolojik iki yanı olduğunun ve bunlar arasında hem bir çelişki, hem de bir bütünlük bulunduğunun bilincine varılması bile sorunun çözümlenmesinde önemli bir adımdır. Sorun, bilimle ideoloji arasında en olumlu, optimum bir dengelenmeyi ve ahengi kurabilmektir.

Buraya kadar söylediklerimi özetlersek, bir yandan, kapitalist sistemin ömrü, süresi, değişen şartlara intibak kabiliyeti ve gelişmeleri konusunda yapılan yanlış tahminler ve bunların batılı işçi sınıfları üzerindeki etkilerinin yanlış veya eksik değerlendirilmesi, öte yandan millî toplumların dünyada temel birimler olduğu gerçeğine gereken önem ve ağırlığın verilmemesi dünya işçi sınıfı hareketinin sendikal ve politik alanlarda bölünmesinin temel nedenleridir. Bu bölünüşün izahında ileri sürülegelen diğer nedenler, bu bölümün başında da belirttiğimiz gibi, doğru ve geçerli olmakla beraber ikinci derecede nedenlerdir.

Sonra, bu ikinci kategorideki nedenler arasında, Avrupada birtakım sosyalist, sosyal demokrat partilerin sosyalizmden uzaklaşması, burjuva partileri haline gelmesi olayının yanısıra, komünist partilerin tutumunu da koymak ve eleştirmek gerekir. Bu sonuncular işçi sınıfı hareketinin birliği gereğini savunmuşlar, bu yönde girişimler de yapmışlardır. Ama bir ülkede

sosyalizmin kurulması ve kapitalist dünyada sosyalist düzenin biricik kalesi veya köprübaşısı olarak bütün öbür ülkeler partilerinin o ülkeyi destekleme politikası ve bu politikanın uygulama şekli olarak Sovyetler Birliği Komünist Partisinin "liderliği" (aslında yönetimi) altında öbür ülkeler partilerinin sıkı bir disiplin içinde örgütlenmesi, komünist partilerini kendi toplumlarından az çok kopmuş, kendi toplumlarına yabancılaşmış hale getirmiştir. Millî ekonomiler temel birimler olmakta devam ettiği için, Sovyetler Birliği açısından izlenmesi gerekli görülen politika ile komünist partilerin kendi ülkelerinin şartları açısından izlemeleri gereken politika zaman zaman birbiriyle çelişir durumlara düşmüştür. Böyle durumlarda, hep, sosyalizmin kapitalist dünya sisteminde ilk açtığı gediği güçlendirmek, milletlerarası hareketi zayıflatmamak maksadıyla, komünist partilerinin Sovyetlerin politik çizgisine adım uydurmaları, o ülkelerin kamuoylarında komünist partilerine karşı bir şüphe uyandırmış ve burjuvazinin, komünistlerin Rus ajanı, vatan haini oldukları yollu propagandalarını kolaylaştırmıştır.

Dünyada ilk defa bir ülkede bir sosyalist düzen uygulanmasına geçilmişse bu teşebbüsün başarılı olması dünya sosyalist hareketi açısından önemlidir; bir toplum düzeni olarak uygulanabilir, geçerli ve başarılı olduğunun ilk ispatı olacaktır çünkü bu. Ama öbür ülkelerin işçi sınıfı hareketleri tek taraflı olarak o ülkenin politikası gereklerine bağlanırsa, o tek ülkenin desteklenmesi politikası ön plâna alınır, öbür ülkelerin, kendi işçi sınıfları için yarattığı sorunlar ve bunlar açısından izlenilmesi gerekli politika arka plâna itilirse, çelişkiler belirirse, bu, dünya sosyalist hareketini zayıflatır ve dolayısiyle o tek ülkede elde edilen başarının da etkisini azaltır. Dünya sosyalist hareketini güçlendirmek için tek sosyalist ülkeyi desteklemek ve onun etrafında sıkı örgütler, tek merkezden yürütülen yekpâre bir hareket yaratmak ve yürütmek politikası, bir süre güçlü ve başarılı olsa da, uzun vadede geri tepen bir silâh haline gelir ve gelmiş-

tir. Sosyalist hareketin milletlerarası gücü her ülkede sosyalist hareketin önce o ülke açısından başarıyla yürütülmesine ve ülkeler arasında çelişkili durumlar meydana geldiği zaman o çelişkileri "geçici" ve "sun'î" değil, gerçek ve ciddî bir sorun sayıp her iki ülke açısından uzlaştırıcı ve geçerli bir çözüm bulunmasına bağlıdır.

İşçi sınıfı hareketinin birliği, bütünlüğü edebiyatına rağmen, pratikte, komünist partilerinin dışındaki bütün sosyalistleri fark gözetmeksizin hain, burjuvaziye satılmış, hattâ burjuvazinin ajanları saymak eğilimi, "bizden olmayanlar bize karşıdır" görüşüne dayanan sekter davranış ve tutumlar da işçi sınıfı hareketinin birliğini engellemekte rol oynamış faktörlerdir.

Komünist partiler blokunda Sovyetler Birliği partisinin sosyalist devrimi başarmış en tecrübeli parti, yönetici ve lider parti olarak kabulü ve o parti içinde, Stalin'in yaratmış olduğu, şimdi "şahıslara tapma" diye adlandırılan durum, sosyalist düşünce düzeyinde de inhisarcı iddialara ve tutumlara yol açmıştır. Yüz yıllık sosyalist literatürü, teoriyi zamanın şartlarına göre yorumlama, değerlendirme ve gerekli uygulama şekillerini bulma yetkisi ondadır; bunlara aykırı düşen yorum, değerlendirme ve uygulama şekilleri sosyalizmden sapmadır, ihanettir. Batılı sosyalist ve sosyal demokrat partileri gittikçe burjuvalaşıp sosyalist düşünceyi, teoriyi yeni şartlara göre sistematik bir şekilde geliştirmek işini bir yana bırakırken, komünist partiler blokunda da sosyalist düşünce donma, klişelere dökülme tehlikesine düşmüştür. Dar anlamda politika ağır basmış, sosyalizmin bilimsel yönü ihmale uğramıştır.

Bu durum sürüp gidemezdi. Toplum yapıları bir noktada durmayıp değiştiğine ve toplumlar arasında yapısal farklar olduğuna göre sosyalist düşüncenin çeşitlenmesi ve teorinin yeni şart ve oluşumlar ışığında geliştirilmesi zorunlu idi. Nasıl Rusyada sosyalist hareket gelişme yoluna girince Lenin, Marx ve Engels'den devralınan teori ve eylem ilkeleri dünyanın yeni

şartlarına, kapitalizmin emperyalizm şartlarına ve Rusyanın kendi özel şartlarına göre, yeniden yorumlandı ve geliştirildiyse, o derecede ki, Marksizm terimine bir de Leninizm terimi eklendiyse, Batının sanayileşmiş ülkelerinden farklı tipte bir toplumda, Çinde, komünist hareket iktidara yönelen güçlü bir mücadeleye girişince, o ülkenin şartlarının ve hareketinin yarattığı ve karşılaştığı sorunlar sosyalist teoride de yeni görüşlerin, yeni çözüm şekillerinin ileri sürülmesine yol açtı. Farklar daha başlangıçtan belirdi ve Mao Çe Tung'un bir süre, henüz Sovyetlerin etkisinde olan partisiyle ihtilâfa düşmesi arızî bir olay değildir.

Sovyetler Birliği sosyalist bir toplum düzenini geliştiren tek ülke olmaktan çıkıp da başka ülkeler de sosyalizm yoluna girince, komünist kampta görüş ayrılıkları önlenemez hale geldi. İktidara gelen partiler iktidarda kalabilmek için –sınıf diktatörlüğüne dayanan bir tek parti rejimi uygulasalar bile– memleketi yönetmeyi, ekonomik sorunları çözmeyi, toplumu kalkındırmayı, toplumsal gelişimi sürdürmeyi başarmak zorundaydılar. Millî ekonominin ve bu ekonomiler üzerine kurulu toplumsal yapıların yeryüzünde temel birimler olduğu gerçeği ağırlığını belli etti. Devlet yönetimini ele alan partiler kendi ülkelerinin sorunlarını ön plâna almak durumundaydılar; sosyalist düzenin ilk kalesi, köprübaşı olarak o ülkeyi desteklemek, o ülkenin partisini sosyalizmin teori ve pratiğinde biricik veya başta gelen otorite olarak tanımak kuralı ister istemez ikinci plâna düştü. Bunun sonucu Sovyetler Birliği ve partisiyle bağlar gevşedi. Önce Yugoslavya, uzunca bir fasıladan sonra da Çin ve Arnavutluk, Sovyetler Birliği etrafında kümelenen bloktan ayrıldı. Polonya, Macaristan ve Romanya, blokta kalmakla beraber, kendi şartlarına kendi yaptıkları değerlendirmelere uygun, daha bağımsız bir politika izlemeye başladılar. Son olarak Çekoslovakya benzeri bir yol tuttu. Stalin'in ölümü bu gelişmeleri sadece hızlandırdı; Çinin daha baştan bir farklılık gösterdi-

ğine işaret ettik; Yugoslavya ise Stalin zamanında kendi başına buyruk bir yol seçti. Sovyetler Birliği içinde de durum şu veya bu şekilde ergeç mutlaka değişecekti; çünkü Stalin devrindeki o çeşit bir "proletarya diktatörlüğü" ve onun ölümüne kadar sürdürülmeye çalışılan o çeşit bir sosyalist enternasyonalizmi "tabiatı eşyaya" aykırı idi.

Kendi ülkelerinde iktidara gelmeyen komünist partileri de durumlarını, stratejilerini gözden geçirmek zorunluğunu duydular. Fransız ve İtalyan partileri milyonlarca üyeye ve daha büyük milyonları kapsayan seçmen kitlesine sahiptiler. İhtilâlci-devrimci yolu benimsemiş Marksist-Leninist partilerdi; ama İkinci Dünya Savaşının sarsıntılı, çalkantılı döneminden sonra dahi ihtilâl şartları gerçekleşmemişti ve yakın bir gelecekte gerçekleşeceğinin belirtileri de ufukta görünmüyordu. Stalin'in ölümünden sonra ortaya çıkan gerçekler de artık eski tutum ve politikanın savunulmasına, sürdürülmesine imkân bırakmıyordu. Ayrıca Sovyet-Çin ihtilâfı dünyanın bütün komünist partilerinde çeşitli ölçülerde yansıyor, bazı ülkelerde komünist partilerin bölünmesine, ayrı politik örgütlenmelerin meydana gelmesine kadar varıyordu bu yansıma. Bunun yanısıra, her iki tarafın da görüşlerini ve politikasını benimsemek, yüz yıllık sosyalist teori gelişme ve tartışmaları ve eylem tecrübeleri birikimi ışığında her toplum kategorisini ve her somut toplumun sosyalist gelişme çizgisini özgürce tespit etme eğilimi de beliriyordu.

Bütün bu nedenlerle sosyalist teorinin ve işçi sınıfı hareketinin temel sorunlarının gerçekten bilimsel bir zihniyet ve metodla incelenip tartışılması partiler içi ve dışı çevrelerde yeniden başlıyordu.

Sosyalist Ülkelerarası İlişkiler: Sosyalist Enternasyonali

İkinci Dünya Savaşından sonra sosyalist düzen uygulamasının tek bir ülkeye inhisar etmeyip bir dünya sistemi haline gelişi,

sosyalist ülkelerarası ilişkiler anlamında sosyalist enternasyonalizmin niteliği sorununu doğurdu. Sosyalist ülkeler arasındaki enternasyonalizmin niteliği teorik olarak şöyle özetlenebilir:

Bağımsız, egemenlik ve eşitlik sosyalist enternasyonalizmin bölünmez ilkeleridir. Bu ilkeler kapitalist ülkelerde de ileri sürülür, ama kapitalizm tabiatı icabı iç ve dış sömürüye dayandığından, kapitalist dünya sistemi içindeki ülkeler arasında gerçek bir eşitlik ve bağımsızlık temeli üzerinden ilişkiler yer almamakta, büyükler ve güçlüler, küçükleri ve güçsüzleri hem ekonomik alanda sömürmekte, hem de onların işlerine müdahale etmektedirler. Eşitlik ve bağımsızlık ilkeleri fiiliyatta işlememektedir.

Sosyalizm ise sömürüye dayanmadığından, tersine sömürüsüz bir ekonomi düzeni içinde toplumun daha hızla ve daha dengeli bir şekilde kalkınmasına imkân verdiğinden, sosyalist ülkeler arasında sömürü ilişkileri olamaz. Sömürme-sömürülme ilişkileri olmayınca da millî bağımsızlık ve egemenliği gerçekten mümkün kılan bir durum meydana gelmiş olur.

Sosyalist düzende üretim araçları bütün toplumun malı olduğundan, geniş halk kitleleri millî ekonomiye ve devlete sahip çıktıklarından, kapitalist toplumlarda görülen, egemen sınıfların sınıf çıkarları ile toplumun bütününün çıkarları arasında bir çelişki durumu ve egemen sınıfların kendi sınıf çıkarları için millî ekonominin çıkarlarından ve devletin bağımsız ve egemenlik haklarından yabancılara tâviz vermeleri hali yer almaz. Sosyalist düzende millî ekonominin bütünün çıkarları ve devletin bağımsızlığı ve egemenliği ile halk kitlelerinin çıkarı ve hakları arasında bir uygunluk, bir mutabakat vardır.

Sosyalist düzen, geniş halk kitlelerinin ekonominin ve devletin yönetiminde bilinçli ve gönüllü olarak rol oynaması, katılması, şevkli çabası, uzun vadeli toplum amaçları için gerektiğinde kısa vadede fedakârlıklarda bulunması ile kurulur. Halk kitleleri ise bu muazzam işi, toplum olarak özgür, bağımsız ve

egemen olduğunu bilirse, buna inanırsa şevkle üzerine alır ve başarır. Kaldı ki sosyalist bir toplumun şartlarını, ihtiyaçlarını, imkânlarını o toplumun kendisi kadar başka kimse bilemez, gerekli kararları alabilme ve gerekli politikayı izleyebilme durumunda olamaz. Dıştan müdahalelerin hiç bir yararı olmayacağı gibi, söz konusu ülkede sosyalizmin kurulmasına zarar getirebilir.

Milletlerin egemenliği ve bağımsızlığı ilkesi sosyalizmin enternasyonal niteliği ile çelişmez. Sosyalist enternasyonalizmi, egemen ve bağımsız ülkelerin, hem sosyalizmin ortak amaçlarının ve dünya sosyalist sisteminin, hem de her ülkede sosyalist düzenin güçlenip gelişmesi için, kendi özgür iradesiyle ve eşitlik şartları içinde katıldıkları bir milletlerarası işbirliği ve dayanışma, karşılıklı yardımlaşmadır.

Bu görüşlere söylenecek bir söz yoktur; doğrudur, isabetlidir, güzeldir. Ama pratikte işler nasıl cereyan ediyor? Böyle bir milletlerarası ilişkiler sisteminin gerçekleşmesini engelleyen faktörler var mıdır? Milletlerarası bir işbirliği ve dayanışma sistemi içinde millî bağımsızlığın ve egemenliğin kıstası nedir?.

Bir kez hatırlamak gerekir ki, sosyalist toplum düzeninin kendi tabiatında saklı bütün niteliklerini tam göstermesi, tam çiçek açıp olgun meyvalerını vermesi uzun bir zaman işidir. Sosyalizm, bir ekonomi düzeni olmasının çok ötesinde, bütün bir sosyal değerler, normlar sistemidir, bir "hayat tarzı"dır, bir dünya ve toplum felsefesidir. Bugün ekonomik sorunlar ve ekonomik sistemler üzerinde duruluyor, bunlar ön plâna alınıyorsa, ekonomik sistemin değişmesi, bütün şekilleriyle sömürünün ortadan kalkması ilk temel şarttır da ondan. Ama ekonomik sistem sorunu çözümlenmekle öbür bütün sorunlar kendiliğinden çözümlenmiyor, sosyalizm bütün insan faaliyetleri alanlarında, ekonomik çözümün zorunlu sonucu olarak kendiliğinden gerçekleşmiyor. Binlerce yıllık sömürü ilişkilerine dayanan toplum sistemlerinin sonuncusu olan kapitalizmin artıkları,

izleri, sosyal-politik değerleri sosyalist düzene geçen toplumların yalnız iç ilişkilerinde değil, dış ilişkilerinde, milletlerarası ilişkilerinde de etkilerini sürdürüyor. Ayrıca Stalin döneminin kalıntıları daha sürüp gidiyor; onun ölümü ve yapılan eleştirme ve tartışmalarla o dönemin bütün etkileri, izleri silindi gitti denemez. Bütün o süre içinde yeni nesiller, yöneticiler yetişti; kafaları, kişilikleri o şartlar ve etkiler altında bir şekil (formasyon) aldı; düşünce ve davranış alışkanlıkları oluşup yerleşti. Stalin döneminde Sovyetler Birliği içinde ve komünist partiler ve sosyalist ülkelerarası ilişkilerde olup bitenleri "şahıslara tapma" formülü ile izah ne derece geçerlidir, bu da bir başka sorundur. Olayın, her halde, Stalin'in kişiliği ve şöhreti ötesinde, daha derinde yatan sosyolojik nedenleri olmak gerekir.

Sonra, sosyalist düzene geçen ülkeler arasında gelişme safhası farkları vardır. Bu farklar bazı sosyalist ülkelerin güçlü, bazılarının daha güçsüz olması demektir. Aşağı yukarı aynı gelişme safhasında olanlar arasında da, daha geniş topraklar, bunun sonucu olarak da daha zengin kaynaklar, ve daha kalabalık nüfus temeli üzerinde kurulu ülkeler ve daha küçük ülkeler var; bu da güç farkları doğuruyor. Bu farklı durumlardaki ülkeler arasında ekonomik ilişkiler yer alıyor, sosyalist ülkelerarası işbölümü sorunu ortaya çıkıyor. Kapitalist dünya sisteminde milletlerarası işbölümü kapitalist ekonominin kendi kurallarına, sömürme-sömürülme ilişkilerine göre oluyor. Sosyalist ülkeler arasında sosyalist ekonominin tabiatı icabı sömürme-sömürülme ilişkileri olamaz, ama sosyalizm bütün veçheleriyle tam oluşmuş, yerleşmiş değildir; ülkelerarası ticaret, fiyat ve para mekanizmasiyle devam ettiğinden ve sosyalist düzendeki toplumlar arasında gelişme ve ekonomik güç farkları bulunduğundan, ticarî ilişkilerin iki taraftan birinin daha lehine işlemesi ve bu yoldan bir sömürüye yol açması mümkündür. Sonra, ülkeler ve partiler arası ilişkilerde, toplantı ve konferanslarda büyük ve güçlü ülkelerin ve partilerinin ileri sürdükleri görüş ve teklifle-

rin öbürlerince benimsenme ve kabul edilme şansı küçük ülkelerinkinden daha fazladır; çünkü büyük ve güçlü olmanın tabiî bir ağırlığı, prestiji, etkisi vardır. Kaldı ki, her ilgili taraf kendi görüş ve teklifini kabul ettirmeye çalışacaktır, büyük ve güçlü tarafın bunda başarıya ulaşması daha kolaydır.

Şimdi, sosyalist ülkeler temsilcileri bir toplantıda karşılıklı olarak kendi sorunlarını ve ortak sorunları tartışıp eleştirdikten sonra ne olacaktır? Ne olabilir? Bütün ilgili taraflar kendi özgür iradeleriyle, inanarak, mutabakata varırlarsa mesele yok. Ama bütün tartışma ve eleştirmelerden, izah ve inandırma çabalarından sonra bir veya birkaç ülke mutabakata varmaz, kendi görüşlerinin doğruluğunda ısrar ederlerse ne olur? İki şıktan biri olur:

– ya ekseriyetin görüşü veya kararı bir uyarma ve tavsiye niteliğinde kalır ve direnen ülke veya ülkeler kendi haline bırakılır;

– ya da direnen ülke veya ülkeler çeşitli baskı yollarından çoğunluğa uymaya itelenir.

Bugün komünist partiler ve ülkeler arasındaki ilişkilerde izlenen yol hâlâ ikinci şıkka girmektedir. Eskiye kıyasla daha bir otonomi tanıma ve gevşeme vardır, ama Çine ve Arnavutluğa karşı izlenen politika esas itibariyle ikinci şıkka iltifat edildiğini göstermektedir. Stalin döneminde direnen Yugoslavya aforoz edilmiş, onunla ilişkiler kesilmiş, ekonomik baskı altına alınmıştı bu ülke. Stalin'den sonra Çin ve Arnavutluğa karşı izlenegelen politika da farklı olmamıştır. Sovyetler Birliği, Çine ekonomik yardımı kesmiş, teknik yardım kadrolarını aniden ve toptan geri çekmiş, atom silâhları sırlarını vermeyi vadettiği halde (öyle iddia ediliyor) sonra bundan vazgeçmiştir. Burada dikkat edilsin, Sovyetler veya Çin davranışlarında haklı mıydı, değil miydi, sorununu tartışmıyorum, yalnız belirtmek istiyorum ki, söz konusu davranışlar baskı, zorlama davranışlarıdır; bağımsızlık, egemenlik eşitlik ilkeleriyle bağdaşmaz. Hele eleştiriler, tartışmalar, uyarmalar; suçlama, yerme, hakaret şeklini alınca, sosyalist ülkeler arasında yer alması

öngörülen "kardeşçe ilişkiler", kardeşçe olmak şöyle dursun, normal ilişkiler olmaktan dahi çıkar, nitekim Sovyetler Birliği ile Çin ve Arnavutluk arasında çıkmıştır. Birkaç yıldır Sovyetler Birliği milletlerarası komünist hareketin birliğini sağlamak amacını ileri sürerek bir komünist partiler konferansı toplamaya çalışmaktadır, yakınlarda Budapeşte'de bir "hazırlık konferansı" da toplanmıştır; fakat böyle bir konferans, Çinin takbih edilmesi, saflardan çıkarılması hedefine yöneltileceğinden endişe eden bir kısım partilerin direnişiyle karşılaşmaktadır.

Sosyalist ülkeler arasındaki ilişkilere baktığımız zaman, ortaya atılan teorik ilkelerle uygulama arasında bir tutarsızlık daha göze çarpıyor. Sovyetler Birliği ile onun etrafında kümelenen ülkeler ve komünist partileri, bugün işçi sınıfı enternasyonal hareketinin başta gelen amacı olarak dünya barışının korunması ve politik çizgi olarak da sosyal sistem farkları her ne olursa olsun, barış içinde birarada yaşamayı ve kapitalist ülkelerle ekonomik rekabeti benimsiyorlar. Barış içinde birarada yaşama politikası ile de kastedilen, sadece silâhlı çatışmalara yol açmadan birarada yaşamak değildir. Bu, "barış içinde birarada yaşama" politikasının asgarî, ve olumsuz açıdan ifadesidir, olumlu açıdan, kapitalist ülkelerle rekabetin yanısıra, ekonomik, teknik, bilimsel, hattâ kültürel alanlarda işbirliği öngörülmektedir. Şimdi, bu politika ve tutum ışığında, sosyalist ülkeler arasında meydana gelmiş bulunan durum büsbütün tutarsız ve savunulmaz görünmektedir. Bir taraftan kapitalist dünya sistemiyle sosyalist dünya sistemi arasındaki çelişki bugünün dünya çapında temel çelişkisi olarak kabul ediliyor ve insanlığın tarihsel gelişmesinde sosyalist sistemin, kapitalist sistemin ergeç yerini alacağı ileri sürülüyor, bu iki sistem arasındaki çelişki, niteliği icabı, "hasımca" (antagonist) bir çelişkidir; öte yandan, sosyalizmin "hasmı" olan kapitalizmle barış içinde birarada yaşaması ve yukarıda saydığımız alanlarda işbirliği öngörülüyor. Sosyalist düzendeki ülkeler arasında sosyal geliş-

me ve sosyal yapı farklarından ileri gelen çelişkiler ise sosyalist teori bakımından "hasımca" (antagonist) çelişkiler olamaz, bunlar hasımca olmayan (nonantagonist) çelişkilerdir. Bunlar arasında, yine teori açısından, silâhlı çatışma olamayacağı gibi, yukarıda bahsettiğimiz alanlarda işbirliğinin, aradaki ayrılıklar ne olursa olsun, kapitalist ülkelerle işbirliğinden çok daha kolay yürümesi gerekir. Gel gör ki, fiiliyatta durum, bu söylediklerimizin tam tersini gösteriyor. Sovyetler Birliği, kapitalist dünya ile, özellikle onun lideri Amerika Birleşik Devletleriyle yukarıda özetlediğimiz nitelikte "birarada yaşama" politikasını yürütmek için büyük çaba sarfediyor, öyle ki bugün dış politika teşebbüs (inisyatif) Amerika Birleşik Devletlerine geçmiştir, onun karşısında Sovyetler Birliği ölçülü bir direniş politikası içindedir. Her iki devlet de termo-nükleer silâhların tekelini ellerinde tutmak, bunların başka ülkelere yayılmasını önlemek amacında birleşmektedir. Çin, Sovyetler Birliğini kendisine karşı Amerika ile işbirliği etmekle suçladığı gibi, burjuva politika yazarları içinde de Çinin termo-nükleer güce sahip bir dev devlet olarak ortaya çıkmasını önlemek konusunda Sovyetlerle Amerikanın birleşeceğini öne sürenler vardır. Teknik, bilimsel alanlarda işbirliği, genel silâhsızlanmada bir uzlaşmaya varma çabaları da ısrarla izlenmektedir.

Sosyalist toplum tipinde olan Sovyetler Birliği ve müttefikleri tam zıt bir toplum düzeninde olan kapitalist Amerika ve Batı Avrupa ülkeleriyle barış içinde birarada yaşama ve belirli alanlarda işbirliği etme politikasını savunuyor ve yürütüyorlar, yine sosyalist toplum tipinde olan, ama ayrıntılarda, uygulamalarda ayrıldıkları Çin ve Arnavutluk ile aynı politikayı sürdürmüyorlar, âdeta can düşmanı haline geliyorlar. Sosyal sistemleri ne olursa olsun barış içinde birarada yaşanabilir prensibinin bu garip ve tutarsız bir tecellisi değil midir?

Kanımızca bu tutarsız durum, (1) işçi sınıfı enternasyonalizmi konusunda yanlış mukaddemlerden (*prémisses*) hareketle

muhakeme yürütülmesi, milletlerin dünya düzeninde sosyal temel birimler olduğu gerçeğinin öneminin, bundan çıkan bütün sonuçlarla birlikte, gereği gibi kavranmamasının, (2) buna ilişkin olarak da, sosyalist ülkelerarası ilişkileri düzenlemesi gereken sosyalist enternasyonalizmi ilkelerinin pratikte uygulanmaması sonucudur. İlkin birinci nokta üzerinde durdum, son paragraflarda da ikinci noktayı aydınlatmaya çalıştım. Bu ikinci noktada sorun, millî bağımsızlık ve egemenlik ilkesinin uygulanması üzerinde düğümlenmektedir. Sosyalist enternasyonalizmi, millî bağımsızlık ve egemenlik haklarına saygı temeli üzerinden gerçekleşecekse zaten bir sosyalist ülkenin şartlarını, ihtiyaçlarını, imkânlarını en iyi bilecek ve en geçerli politikayı uygulayabilecek durumda olan o ülkenin işçi sınıfının kendi partisi ise, dıştan müdahaleler, bir faydası olmayacağından başka, tersine zararlı olacak ise, o takdirde, çoğunluğun kararı azınlığı bağlar kuralı sosyalist ülkeler ve partileri arasında uygulanamaz; muhalefette veya azınlıkta kalan ülke veya ülkeler çoğunluğun kararma uymaya çeşitli maddî ve manevî baskı yollarıyla zorlanamaz. Zorlandığı takdirde, hem sosyalist enternasyonalizmin ilkeleri ihlâl edilmiş olur, hem de pratikte bir sonuç alınmaz veya kötü sonuç alınır.

1968 yılının yaz aylarında Çekoslovakya ile Sovyetler Birliği ve Varşova Paktının öbür dört üyesi arasında çıkan anlaşmazlık ve bunun sonucu sözü geçen beş devletin Çek hükümetinin ve parti yöneticilerinin itirazına rağmen, bu ülkeye askerî birlikler göndermesi, sosyalist enternasyonalizmi ve sosyalist devletler arasında eşitlik, millî bağımsızlık ve egemenliğe saygı sorununu yeniden ön plâna çıkardı ve sosyalist ülkeler partileri arasında ve sosyalist çevrelerde tartışmalara yol açtı. Burada olayların nasıl başlayıp geliştiğini anlatacak değilim. Sadece, önemli gördüğüm noktaları belirtmekle yetineceğim.

Hemen belirteyim ki, Çekoslovakya olayları yukarıdan beri yaptığım tahlil ile çelişmemekte, onu doğrulamaktadır; yani

Sovyetler Birliği "sosyal sistemleri farklı toplumların birarada yaşaması" ilkesini kapitalist toplumlarla olan ilişkilerinde gözetmekte, fakat sosyalist kamp içinde aynı politikayı izlememektedir.

Askerî müdahaleyi haklı veya zorunlu göstermek için ileri sürülen hiç bir gerekçe, Sovyetler Birliği ve öbür dört pakt üyesi devletin davranışının millî bağımsızlık ve egemenlik haklarını ihlâl ve içişlerine müdahale eden bir hareket olduğu yargısını değiştiremez. Almanyanın saldırıya hazırlandığı, Çek Komünist Partisinin ve hükümetinin 1968 yılı başından beri uygulamaya giriştiği yeni politikanın yanlış, kapitalizmi hortlatan bir politika olduğu, Çek yöneticilerinin olayların kontrolünü ellerinden kaçırdıkları doğru bile olsa yine de bu ülkeye askerî birlikler göndermek, Çek yöneticilerine ülkenin içişleriyle ilişkin birtakım talepleri kabul ettirmek, devletlerin eşitliği, bağımsızlığı ve egemenliği ilkesine aykırıdır. Bu nedenle de, birkaç sahife önce özetlediğimiz ve Sovyetler Birliği ile diğer sosyalist ülkelerin beyanlarında savunageldikleri sosyalist enternasyonalizmi anlayışı ve ilkeleriyle bağdaşmaz. Şayet yukarıda kısaca sıralanan gerekçeler doğru ise ve bu şartlar altında askerî, politik ve ekonomik müdahale haklı veya zorunlu görülüyorsa, o takdirde bu görüşte olanlar, sosyalist enternasyonalizminin devletlerin eşitliğine, millî bağımsızlıklarına ve egemenlik haklarına saygıya dayandığı, sosyalist bir toplumun şartlarını, ihtiyaç ve imkânlarını o toplumun kendi işçi sınıfı kadar başka hiç kimsenin bilemeyeceği ve gerekli politikayı izleyebilme durumunda olamayacağı, işçi sınıfının sosyalizmi kurmak gibi muazzam bir işi ancak özgür, bağımsız ve egemen olduğunu bilirse şevkle üzerine alıp başarabileceği iddialarından ayrıldıklarını da kabul etmeleri gerekir. İlkelerle uygulama arasındaki çelişki ve tutarsızlık tevil kaldıracak cinsten değildir.

Brejnef doktrini diye adlandırılan, bazı şart ve hallerde millî bağımsızlığın kısıtlanabileceği görüşü de Çekoslovakyaya müdahaleyi haklı gösterme bakımından iltifat edilebilecek bir gö-

rüş değildir. Bazı toplumlar ekonomik-politik gerekçelerle bir bütünleşmeye gitmeyi uygun görüyorlar, hele böyle bir bütünleşmenin şartları objektif olarak oluşuyorsa, bu bütünleşmenin organlarını yaratıp kendi yetkilerinin bir kısmını bu organlara devredebilirler, ama bunun iki temel şartı vardır; bu yetkiyi üst organa her toplum kendi iradesi ve kararıyla devretmiş olmalı, asla zorlanmış bulunmamalı; ikincisi, bütünleşme organının kararları üye bir toplumun bağımsızlığının özünü ihlal edici, temel çıkar ve haklarına aykırı olmamalı ve hiç bir üst organ kararı üye bir topluma zorla, kaba kuvvet tehdidi veya uygulaması ile kabul ettirilememelidir. Bu nedenle, Çekoslovakyaya kendi yetkili makamlarının itirazına rağmen askerî birlikler gönderilmesi, bazı kararların ve uygulamaların baskı ile kabul ettirilişi, topluluğun tümünün yararları açısından da savunulamaz.

Benim görüşüm, milletlerarası ilişkilerin ancak eşitlik, millî bağımsızlık, içişlerine müdahale etmeme temeli üzerine yürütülmesi kuralından vazgeçilmesine, herhangi bir ölçüde taviz verilmesine cevaz olamayacağıdır. Bir kez bu yola girildi mi, sonuç, güçlünün gücü yettiği yerde daha güçsüze tahakkümü olur. Yarın Romanyaya, Yugoslavyaya da aynı şey yapılabilir. Yine aynı mantığa göre, Sovyetler Birliğiyle Çinin birbirlerine fiilî müdahalede bulunmamaları güçlerinin yetmediği içindir sonucuna varılabilir ve güçleri yettiği gün de aralarında askerî müdahale, savaş durumları belirebilir. Görülüyor ki, müdahale bir çıkmaz yoldur. Sonu, indî (*arbitraire*) kararlar ve hareketler, cebir ve tahakküm, direniş, mücadele ve kargaşalıktır.

Peki, denilebilir, Çekoslovakyada gerçekten karşı-devrim harekete geçtiyse, emperyalistler müdahale ettiyse, kapitalizm hortlamaya başladıysa, eli kolu bağlı seyirci mi kalınmalıydı? Bu soruya bir karşı soruyla cevap verilebilir: Daha iktidara gelmeden önce, kapitalist düzende, Avrupanın güçlü komünist partilerinden biri olan Çekoslovak Komünist Partisi nerede? Halk Cumhuriyetlerinin bu en sanayileşmiş ülkesinin, ve yir-

mi yıldır da iyice bilinçlenmiş olması gereken, işçi sınıfı nerede? Çek ordusu nerede? Uyuyorlar mıydı bütün bu güçler? Emperyalizmin müdahalesini, karşı-devrimin başladığını, kapitalizmin hortladığını dış ülkeler görüyorlardı da bunlar nasıl görmüyorlardı? Çek işçi sınıfı direnseydi, partisi ve hükümeti tehlike alarmı verip yardım isteseydi, Çek ordusu gücünü gösterseydi mesele yoktu. Anlamıyorlardıysa tehlikeyi –ki böyle bir iddiayı kabul etmek zordur– o takdirde, Çek hükümetinin ve partisinin, işçi sınıfının ve ordusunun ve de aynı "anlayışsızlığı" gösteren başka komünist partilerin ve ülkelerin ve dünya kamuoyunun anlayabilmesi için olayların daha da gelişmesini beklemek gerekirdi.

Ama o zaman tehlike büyürmüş, çarpışmalar olabilir, kan dökülebilirmiş. Pek sanmıyorum, çünkü o zaman, yani tehlikeli durum açıkça meydana çıkıp bütün bu saydıklarım taraflarca anlaşılır, görülür hale gelince, bütün bu güçler ve de Varşova Paktı üyeleri hep birden karşı çıkarlar ve elbirliğiyle karşı-devrimin de, Alman emperyalizminin de, Amerikan ajanlarının vb. da hakkından gelirlerdi. Kaldı ki, böylesine önemli durumlarda sorunların, hiç bir rizikoyu göze almadan ve kimsenin burnu kanamadan çözülmesi de beklenemez. Sosyalist enternasyonalizmi ilkelerinden ayrılmanın, onları ihlâl etmenin, uzun vadede gerek bu ülkelerde ve gerekse dünyada sosyalist hareketin gelişmesine verdiği ve verebileceği zarar, bu rizikoları göze almanın tehlikesinden daha büyüktür bence.

Bir iddia da, Çekoslovak Partisinin dizginleri elden kaçırdığı, olaylar karşısında âciz kaldığıdır. Bunun da nedeni yirmi yıl önce dağılmış olan Sosyal Demokrat Parti elemanlarının Çek Komünist Partisini içten fethetmiş, ele geçirmiş olmalarıymış.[5] Böyle bir izah ciddi görünmüyor bana. Sovyetlerde 20. Parti Kongresinden sonra Stalin yönetiminin günahları açıklanıp ye-

5 Mekin Gönenç, "Çekoslovakya'da Bozguncu Örgütleri", *Ant*, 7 Ocak 1969, sayı 106.

rildikten sonra dahi, o çeşit bir yönetimi Novotni başkanlığında 1968 yılı başına kadar sürdüren ülkeydi Çekoslovakya. Stalinci diye etiketlenen Novotni'nin çelik disiplinli yönetiminde sosyal demokratlar partiyi ele geçiriyorlar, üst yönetim kademelerine tırmanıyorlar, inanılır gibi değil. Sosyal demokratların sosyal demokratlarca yönetilen "Stalinci partisi"!

Bununla beraber Çekoslovak Komünist Partisinde vaktiyle Macar Partisinin başına gelmiş olan ve 1956 olaylarında açığa çıkan durum meydana gelmiş olabilir. O da, şimdi "kişilere tapma" diye yerilen dönemde partinin çok güçlü, merkeziyetçi ve disiplinli bir görünüme sahip olmasına rağmen aslında kitlelerden kopmuş, içinden koflaşmış olmasıdır. Macaristan'da olaylar gelişince disiplinini, iç dayanışmasını en güçlü bir şekilde gösterip duruma hâkim olması, işçi sınıfıyla birlikte karşı-devrimci hareketlere karşı etkin mücadele vermesi gereken partinin birden çöktüğü görüldü. Öyle bir çöküş ki, partiyi lağvedip, ismini değiştirip yeniden kurmak gerekti. Anlaşılıyor ki, Novotni başkanlığında eski usul parti ve ülke yönetiminin 1968 başına kadar Çekoslovakyada devam etmesi partinin gücüne değil, zaafına alâmetmiş ve parti yöneticileri pek de durumun farkında değillermiş. Bu şartlar altında yöneticiler rejimi değiştirmeye yönelince, değişmelerin hızı onların öngörmediği bir tempoda ve yönde gelişmiş olabilir.

Yeni birtakım görüşler daha ileri sürülüyor: Çekoslovakyada olup bitenler yalnız o ülkeyi değil, başta Alman Demokratik Cumhuriyeti ve Polonya olmak üzere Avrupanın öbür sosyalist ülkelerini de, onların güvenliğini de ilgilendirir; Sosyalist Ülkeler Topluluğu bir bütündür, buna emperyalizmin müdahalesine, topluluğun birliğini ve bütünlüğünü bozmasına müsaade edilemez. İyi, güzel. Yalnız bir nokta var: Birlik ve bütünlüğe emperyalizmin müdahale ettiğine kim karar verecek? İlgili ülkenin böyle bir durumun belirdiğini reddetmesine, itirazına rağmen öbürleri karar verip kararlarını ona zorla kabul

ettirecekler, öyle mi? Sonra, yine aynı soru: Doğu Almanyanın, Polonya ve diğerlerinin farkettiği Alman saldırısı tehlikesini Çekoslovaklar nasıl farketmiyor? Onlar Alman savaşçılığından, işgalinden az mı çektiler? Hitler Almanyası 2. Dünya Savaşını çıkarma yoluna 1938'de Südet'leri işgal ile girmedi mi?

Hasılı, nereden baksanız, ne taraftan ele alsanız, inandırıcı olmuyor ileri sürülen gerekçeler.

Bence sorun iki noktada toplanıyor ve bunlar yalnız Çekoslovakya için değil, öbür sosyalist ülkeler için de geçerlidir. Birincisi, kalkınmayı büyük ölçüde başarmış olan bu ülkeler artık sosyalist demokrasiyi, yalnız halkın hizmetinde olmak ve halkın ekonomik ve kültürel yaşam düzeyini yükseltmek anlamında değil, politik hak ve özgürlükler anlamında da gerçekleştirmek dönemine gelmişlerdir. Politik haklar, fikir, edebiyat, sanat alanlarında özgürlük, halkın ülkenin yönetiminde söz ve karar sahibi olması istekleri kapıları zorlamaktadır. Arkada bırakılan dönemde, bir yandan savaş sonrası ekonomik-sosyal çöküş ortamında ve dünya kapitalizminin baskı ve müdahaleleri altında sosyalizme geçiş durumu, ekonomik-teknik kalkınmayı ön plâna alma zorunluğu gibi objektif şartların etkisi, öte yandan dogmatik, sekter, "mekanik disiplin"ci Stalin yönetimi ve onu örnek alan öbür ülkeler yönetimleri, sosyalizmin bu kuruluş döneminde sosyalist demokrasinin bütün yanlarıyla zamanında oluşturulup geliştirilmesini ve gerçekleştirilmesini önlemiştir. Böyle bir dönemden sonra onun meydana gelmiş olan demokratik istekler birikimi şimdi baskısını duyurmaktadır. Uzun süre tıkanıklık olup da birikim çoğalınca, bu birikimin baskısını kanalize etmek için açılacak küçük bir gedik birden büyümek ve bentleri patlatmak tehlikesini çıkaracaktır ortaya. Çekoslovakyanın ve Avrupadaki öbür sosyalist ülkelerin karşılaştıkları zor durum budur bence.

Ekonomik düzeyde de ayarlanmalar gerekmektedir. "Kıtlık Ekonomisi"nin cari olduğu, büyük halk kitlelerinin genel ve te-

mel ihtiyaçlarını asgarî düzeylerde karşılayabilmenin baş sorun olduğu bir durumda uygulanan plânlama ve ekonomiyi yönetme yöntemleri, bolluk ekonomisine geçilmeye başlandığı, ürünlerin kalite ve çeşitliliğinin önem kazandığı, halkın daha yüksek bir yaşama düzeyindeki ihtiyaçlarını karşılama sorununun belirdiği bir aşamada artık ayniyle geçerli ve başarılı olmaktan çıkmıştır.[6] Bilim ve teknikte çok hızlı gelişmeler, atom enerjisi ve sibernetik (otomasyon) çağı da ekonomilerde ve toplum düzenlerinde yeni ayarlamaları, gelişmeleri gerektirmektedir.

Sovyetler Birliğinde ve Sosyalist ülkelerde başgösteren özgürlük istek ve akımları ve bunları cevaplama çabaları, plânlama ve ekonomiyi yönetme alanlarındaki yeni girişimler, kapitalist çevrelerin sevinç çığlıklarıyla ilân ettikleri gibi burjuva demokrasisine ve kapitalist düzene dönüşün bir ifadesi değildir; ama, kapitalizmin henüz güçlü olduğu dünya şartlarında ve kendileri kapitalist burjuva kalıntılarından henüz tam arınmamış sosyalist ülkelerde politik ve ekonomik alanda yeni deneylere girişmenin elbette önemli bir rizikosu vardır. Çekoslovakyada emperyalist ajanların faaliyetlerine, karşıdevrim kıpırdanmalarına dair uzun boylu deliller göstermeye bile hacet yoktur. Dünyada kapitalizm var oldukça buralardan sosyalist toplumlara iltihaplı akıntılar ve sosyalist ülkelerde çıbanbaşları belirmesi tehlikesi de sürecektir. Ne var ki, bu tehlikeden dolayı sosyalist demokrasiyi gerçekleştirme ve plânlama ve ekonomiyi yeni aşamaya göre ayarlama girişimlerinden vazgeçilemez, geçilemiyor da. Ayrıca, yeni yöntemleri geliştirme ve deneme, hatayı da beraber getirecektir; hiç hata yapmadan yeni bir şeyi geliştirmek imkânsız değilse bile çok zordur. Bu rizikoyu da göze almak, ama uyanık, tedbirli bulunmak gerekir. Uyanık, tedbirli olmak, yeni gelişmeleri raydan çıkarmayacak şekilde esnek bir kontrol altında tutmak başka şeydir, disiplin

6 Roger Garaudy, *Marxisme du XX Siécle*, Union Generale d'Editions, Paris, 1966. pp.

ve düzen adına eski baskı, şiddet, müdahale yöntemlerine geri dönmek başka şeydir. Bu ikincisi çıkar yol değildir. Kısa sürede sükûn sağlanır gibi olsa da, birikimlerin baskısı artacak ve daha şiddetli patlamalara yol açabilecektir. Yeni bir politik ve ekonomik aşamaya gelinmiştir; eskiyi sürdürmek, eskiye dönmekle çözülmez sorunlar.

İkincisi, uzun süreli açıyla kısa süreli açı çelişmektedir. Uzun süreli açıdan insanlığın geleceği sosyalizmdir. Bütün toplumlar, kapitalist dünyanın lideri ABD dahil, ergeç sosyalist düzene geçeceklerdir. Bugün dünyada gelişmekte olan sosyalizm, sadece kapitalist düzenden sosyalist düzene geçiş olayı değildir. Binlerce yıl süregelmiş, "emtia" üretim ve mübadelesine dayanmış sınıflı toplumlar çağının kapanışı oluşumudur. Bu denli köklü ve muazzam bir tarihsel oluşum elbette kolay olmayacaktır. Dalgalanmalar, çalkantılar, zigzaglar yer alacaktır. Herhangi somut bir toplumda sosyalizmden sapılması, sosyalizmin yozlaştırılması ihtimal ve tehlikesi devam edecektir. Sosyalizm, ekonomik, teknik, politik, kültürel ve moral alanlarda olgun meyvesini ancak kapitalizm toplumsal evrimde tüm ve kesin olarak arkada bırakıldığı, dünyadan ve tarihten silinip gittiği zaman verecektir.

Toplumları yönetenler ve bugünkü kuşaklar ise olaylara sadece bu uzun süreli açıdan bakıp onun rahatlığı içinde gevşek hareket edemezler. Daha kısa süreli olaylar ve sonuçlar önemlidir onlar için. Hele yöneticilerin kısa süreli sorumlulukları vardır; prestij sorunu, iktidarda kalabilmek sorunu vardır. Sadece alelâde anlamda politik sorumluluğu değil, sosyalizmi kurmak ve geliştirmek gibi muazzam tarihsel sorumluluğu yüklenmiş yöneticilerin dizginleri elden kaçırmak korkusu da bir ölçüde tabiidir. Ayrıca, iktidarı elinde tutmak yöneticilerde –ister toplum, ister örgüt yöneticileri olsunlar– idarî yoldan işleri yürütmek, emir verip emirlerin yerine getirilmesini beklemek, getirilmeyince veya getirilmeyince de müeyyidelere başvurmak

eğilimini yaratmaktadır. İktidarda olmak –yüzeyde– böyle bir kolaylık vermektedir veya veriyor zehabını yaratmaktadır yöneticilerde. Toplumların ve toplumsal hareketlerin objektif şartlarını, gereklerini, oluşma kanunlarını her an göz önünde ve hatırda tutmak ve ona göre hareket etmek zorunluğu az çok unutulmaktadır. Bir de bütün bunlara, eski dönemde yetişmiş, kafaları ve kişilikleri o şartlar altında biçimlenmiş bugünkü yöneticilerin eski düşünüş ve davranış alışkanlıklarından tüm kurtulamamış olmaları hususu da eklenirse tablo tamamlanmış olur.

Şu da var ki, sosyalizmin uzun sürede mutlak zaferi kendiliğinden, mekanik bir determinizmle gerçekleşecek değildir. Bugünkü ve gelecek kuşakların bilinçli çabaları, toplumsal gidişe bilgili ve rasyonel müdahaleleri ve gerçekçi, dirayetli yönetimleriyle, kısa süreli hedeflere ulaşa, ulaşa, aşamalardan geçe geçe, sosyalizmin zaferi tamamlanacaktır. Bu nedenle de kısa süreli politikalar ve amaçlar sorunu önemlidir. Kısa sürede olumlu ve başarılı gibi görünen politikaları ve politik hedefleri uzun süredeki etkileri ve sonuçları açısından da görmek ve değerlendirmek gerekir.

Son olarak, sosyalistler için temel çelişki kapitalizm-sosyalizm çelişkisi ve mücadelesidir. Emperyalizmin sömürü ağı içinde ve ekonomik, politik, askerî baskısı altında olan Türkiyenin sosyalistleri için ise öncelikle böyledir. Sosyalist ülkeler arasındaki ilişkilerde uygulanan olumsuz ve onaylamadığım politika ve davranışlar üzerinde yaptığım hiç bir eleştiri, bu temel sorunu ikinci plâna aktarmaz. Sosyalist ülkelerde ve ülkeler arasında yer alan olaylar, çekişmeler, çatışmalar eski dönemin hatalarının tasfiyesi ve yeni şartların gerektirdiği yeni bir aşamaya geçilmesi zorunluğundan doğmaktadır. Sorun; bir, sosyalist düzenin her yanıyla, özellikle, bağımsızlık ve politik demokrasi yanıyla, daha iyiye doğru nasıl geliştirileceği; iki, sosyalist dayanışmayı bozmadan her ülkenin kendi şart ve ihtiyaçlarına

göre farklı bir yol izlemesinin nasıl gerçekleştirilebileceği sorunudur. Dünyadaki sosyalist ülkelerin tecrübelerinden bizim için alınacak ders, sosyalist demokrasi ilkelerinin ve yöntemlerinin şimdiden sosyalist hareket içinde ve iktidara gelindikten sonra da ekonomik, teknik ve kültürel kalkınma ile birlikte ilk andan itibaren uygulanması ve geliştirilmesi gereğidir.

Stalin döneminde yürütülen güçlü fakat zorlama birlik hareketinin kötü sonuçları son on yılda yavaş yavaş ortaya çıktı. Kaldı ki sosyalist enternasyonalizmi, en güçlüye, en başarılı, en tecrübeli odur gerekçesiyle öbürlerinin tâbi olması, veya çoğunluğa azınlıkta kalanların uyması şeklinde anlaşılıp uygulanmaya kalkışılınca, milletlerarası ilişkiler ve bu ilişkileri temsil eden toplantı, konferans veya örgüt, "milletlerarası" olmaktan çıkar, "milletlerüstü" olur. İnsan toplumlarının sosyal evriminde, ileriki safhalarda, millet birimlerinin daha büyük birimler halinde, örneğin federasyon, konfederasyon şeklinde, örgütlenip yeni organlar yaratması beklenebilir. Ama bugün sosyalist toplumlar arasında bütünleşme hareketleri ancak ilgili toplumların özgür iradeleriyle ve halk kitlelerinin bütünleşme organları üzerinde ağırlığını, denetimini koymasiyle gerçekleşebilir. Sosyalist bütünleşme hareketlerinin bu söylediğimiz nitelikte başarılı olabilmesi için iki ön şartın gerçekleşmesi gereklidir. Birinci her millî ekonominin dengeli ve uyumlu şekilde bütünleşmesi; ikincisi, sosyalist toplumlarda iç sosyalist demokrasinin gerçekleşmesi. Bu şartlarla, bu nitelikte bütünleşmeler mümkün oluncaya kadar –olacaksa eğer– sosyalist ülkeler arasındaki ilişkiler, millî bağımsızlık, egemenlik ve eşitlik esasları üzerinden ve sosyalist toplumlar arasındaki gelişme safhası farklarını ve her toplumun gelişme ihtiyaçlarını ve imkânlarını göz önünde tutarak ve son kararı kesinlikle ilgili topluma bırakarak oluşabilir. Bir sosyalist ülkenin yöneticileri, kendi kafalarınca doğru bulmadıkları, inanmadıkları bir politik çizgiyi milletlerarası bir toplantının çoğunluğunun vardığı karar olarak

uygulamaya kalksalar bile onu başarıyla uygulayamazlar zaten. Kendi tuttukları yol yanlışsa, gerçeklere uygun değilse, yanlış hesap Bağdattan döner kuralınca pratik bu yanlışı ergeç ortaya çıkarır. Her hareket kendi eylemi içinde hatalarını öğrenir ve düzeltir. Ama bu arada zaman kaybı olur, hatalar yapılırmış; evet ama, ters tutumun ve politikanın sebep olduğu zaman kaybı ve hatalar daha mı hafif oldu? Bugünkü anlaşmazlıklar, çatışmalar, ayrılmalar geçmişteki hatalı politikanın sonucu değil midir? Kişi olarak insanlar, sınıf olarak işçi ve emekçi sınıflar, kendi giriştikleri eylemlerle tecrübe, bilgi ve bilinç kazandıkları gibi, toplumlar da, başka toplumların tecrübelerinden, bilimsel birikimden ne kadar yararlansalar da, son tahlilde kendi eylemleriyle tecrübe kazanırlar, gerçekleri ve hakikati öğrenirler. *En kısa ve en hatasız yol budur.*

1949'da, Sovyetler Birliği, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Polonya ve Doğu Almanya arasında kurulan Karşılıklı Yardımlaşma Konseyinin (Comecon) kuruluş gayelerine tam varamamasının nedeni fikrimce yukarıda açıkladığım ön şartların henüz gerçekleşmemiş olmasıdır. Amaç, sosyalist ülkeler arasında iş bölümü ve ihtisaslaşmayı oluşturmak, sosyalist düzeni milletlerarası düzeyde plânlaştırıp örgütlemekti. Oysa, millî ekonomiler temel birim olma niteliğini muhafaza ettiği ve millî ekonomiler arasında gelişme, sanayileşme safhası farkları olduğu için bazı ülkeler, örneğin Romanya, önce kendi ekonomisini kalkındırmayı, sanayileşmeyi ön plâna alıyordu. Ülkeler arasındaki ekonomik ilişkiler, hepsini kapsıyan tek bir sosyalist plâna göre olmaktan ziyade, ikili anlaşmalarla yürütülüyordu. Konsey, teknik işbirliği ve ortak tesisler meydana getirmekte önemli iş görmüştür. Ancak, son bir iki yılda, özellikle 1966 Moskova toplantısından sonra, Comecon'a dahil ülkeler arasındaki ilişkilere Konsey'in ilk kuruluş amaçlarına daha uygun bir şekil verme eğilimi belirmiştir. Bununla beraber, bu ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde mal fiyatlarının

dünya fiyatları üzerinden tespiti kararı alınması dikkate değer bir noktadır. Ayrıca 1965 ve 1966 yıllarında Comecon üyeleri arasındaki mübadelelerin artış hızı yavaşlamış, sosyalist âlem dışındaki ülkelerle ticaretin artış hızı ise yükselmiştir.

Kapitalist dünyadaki bütünleşme hareketlerinde şimdiden milletlerüstü organlar yaratma eğilimi görülmektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar) içinde Fransanın direndiği bir nokta da budur; Topluluk organlarının milletlerüstü nitelikte yetkilere sahip olmasını istememektedir. Kapitalist ilişkiler, tabiatları icabı, hâkim-tâbi (dominant-dependent) ve sömüren-sömürülen ilişkileri yarattığından milletlerüstü örgüt ve organlar yaratmaya dönüktür. Çeşitli ülkelerin burjuva sınıfları arasında rekabet olmakla beraber ortak çıkarlar ağır basınca, bütünleşmeye, birleşmeye gitmektedirler. Çeşitli ülkelerin büyük burjuvaları önce milletlerarası tröstlerde birleştiler, şimdi de bölgesel bütünleşmeler yolundadırlar. Çıkan ve çıkmakta olan bütün zorluklara, çatışmalara, anlaşmazlıklara rağmen Avrupa Ekonomik Topluluğu hareketi başlangıçta tahmin edildiğinden daha hızlı tempoda gelişmiştir. Önümüzdeki yularda, Avrupa kapitalizmi ve Avrupa burjuvazisi millî sınırları aşarak kıta çapında bütünleşmeye giderken, Avrupa ülkelerinin işçi sınıfları ve işçi sınıfı partileri, güçlenmekte olan bu burjuvazi karşısında işçi sınıfı hareketini de bütünleştirmek ve Avrupanın yeni alacağı örgütlenmede söz ve karar sahibi olabilecek, hiç değilse ağırlığını duyurabilecek bir duruma getirmek göreviyle karşı karşıyadırlar. Burjuvazi, yukarıda da belirttiğimiz gibi, içinde bulunduğu durumların etkisiyle kendi sınıf çıkarlarının gereklerinin bilincine daha kolayca varabilmekte ve uygun gördüğü tedbirleri alabilmektedir; işçi sınıfının sosyalist bilinçlenmesinin oluşmasındaki fark, temel zorluk ise işçi sınıfının milletlerarası örgütlenmesi, bütünleşmesi hareketini yavaşlatmaktadır. İki sınıfın bütünleşme hareketlerinde bu tempo farkı işçi sınıfı hareketi ve bu hareketi temsil eden partiler için önemli bir

sorun teşkil etmektedir. Kapitalizmin iç çelişkilerinin bir gün burjuvazi ve onun adına müdahalede bulunan devlet tarafından alınagelen tedbirlerle önlenemeyecek surette keskin bir patlayış vereceği, büyük bir ekonomik krizin başgöstereceği, Amerikan ekonomisinin sıhhatsiz olduğu, doların hâkimiyetinin sallantıda bulunduğu, Avrupanın bütünleşmeyi başaramadan ekonomik zorluklarla karşılaşacağı (hattâ şimdiden karşılaştığı), ve daha başkaları ileri sürülebilir. Bu gibi gelişmeler, oluşumlar mümkün olmak ve bunların dikkate alınması gerekmekle beraber, işçi sınıfı hareketinin milletlerarası bütünleşmesinin gerçekleşmesi ve sosyalizmin kapitalizmin yerini alması konusunda ebetteki bu gibi ihtimallere bel bağlamakla yetinilemez.

Şimdi Avrupada çeşitli adlar altındaki sosyalist, sosyal-demokrat partilerle komünist partileri arasında bir yakınlaşma, işbirliği teşebbüsleri görülmektedir. Geleneksel "sosyalist" ve komünist partilerin yanısıra küçük fakat militan nitelikte sosyalist partiler belirmektedir. Fransız ve İtalyan komünist partileri kendi toplumlarının şart ve durumlarını yeniden değerlendirip yeni strateji geliştirmek yolundadırlar. Sosyalist teori, partiler içi ve dışı çevrelerde yeniden tezgâha konup incelenmekte, eleştirilmekte, yeni durumlara göre geliştirilmektedir. Bilimsel sosyalizmin, kendisini yenilemek, geliştirmek imkânlarını kendi içinde taşıyan bir düşünce sistemi ve gerçekleri inceleme metodu olduğu bilinmektedir. Teoriyi ve bunun sonucunda da eylemi geliştirmek çabaları revizyonist, oportünist veya sekter, dogmatik suçlamalarına aldırış edilmeden sürdürülmelidir. Teoride ve pratikte hata etmekten korkulmamalıdır. Öğrenme, ister kişinin, ister toplumsal gurupların öğrenimi söz konusu olsun, deneme-hata etme-hatayı düzeltip yeniden deneme süreci şeklinde yer alır. Öğrenmede hatanın böyle olumlu bir görevi (fonksiyonu) vardır. Dikkat edilecek nokta hatanın düzeltilemeyecek kadar büyük olmaması ve hatalardan ders alınmasının bilinmesidir.

Türk sosyalist hareketi, Türk devletinin bağımsızlığı kadar Türk sosyalist hareketinin bağımsızlığı konusunda da son derece titiz ve dikkatlidir. Sosyalizm yüz yılı aşkın bir zamandır birikmiş tüm literatürü, teorisi ile ve çeşitli ülkelerde yapılan uygulamalardan edinilen tecrübesiyle insanlığın ortak kültür mirasıdır. Bu ortak kültür mirasının bugünkü dünya şartları ve her toplumun kendi iç şartları açısından nasıl değerlendirilmesi, ne gibi sonuçlar çıkarılması ve ne gibi bir politika izlenmesi gerektiği konusunda hükümlere varmak, direktifler vermek yetkisi kimsenin tekelinde değildir. Her ülkenin sosyalistleri, işçi ve emekçi sınıfları partileri bu ortak kültür mirasından yararlanarak kendi ülkeleri için sosyalizme gidecek yolu tespit etmek durumundadırlar. Bir ülkenin sosyalistleri, işçi sınıfı partisi bunu yapabilecek kabiliyette değillerse, onlar adına bunu başka hiç bir kimse yapamaz, dışardan direktiflerle hiç bir ülkenin işçi ve emekçi sınıfları hareketi yönetilemez. Türk sosyalist hareketinin biricik politik örgütü TİP bugün, genel sosyalist teori ve dünyadaki uygulamalardan edinilen tecrübeler ışığında Türkiyenin şartlarına özgü sosyalizm yolunu tespit etme, Türkiyenin durumunu sosyalist açıdan değerlendirme, ve ülkenin işçi ve emekçi sınıflarını bu yönde örgütleme ve bilinçlendirme işini başaracak yetenekte olduğunu göstermiştir.

Türk sosyalist hareketinin bağımsızlığı tezi, bu hareketin milletlerarası oluşumlara, ilişkilere kayıtsız olması, kendi içine kapanması demek değildir elbet. Dünyada hiç bir toplum tecrit edilmiş, kendine yeter durumda olmadığına göre, hiç bir toplumdaki hiç bir politik-sosyal hareket dünyada olup bitenlere ilgisiz kalamaz. Milletlerarası kapitalizm ve aralarındaki çelişki ve rekabete rağmen temel çıkarları söz konusu olduğu zaman birleşen ve bilinçli milletlerarası bütünleşme hareketlerine girişen burjuvazi karşısında dünya işçi ve emekçi sınıflarının ve onların ekonomik ve politik örgütlerinin, emperyalizmin pençesinden kurtulma çabaları içindeki azgelişmiş ülkelerin de bir dayanışma ve güçbirliği

cephesini, hareketini gerçekleştirmeye çalışmaları tabiidir. Yalnız bağımsızlık ve eşitlik ilkeleri sözde, kâğıt üzerinde yazıda kalmamalı, pratikte mutlak uygulanmalıdır. Her ülkenin işçi ve emekçi sınıflar haketinin, sosyalist hareketinin, kendi halkının, ülkesinin sorunlarını ön plâna alacağı, toplumlar arasında fark ve çelişkilerin sosyalist düzeyde de var olduğu, bunların küçümsenemeyeceği, uzun vadeli milletlerarası ortak sınıf çıkarları ve amaçları ağır basar gerekçesiyle her ülkenin, özellikle azgelişmiş ülkelerin, sorunlarının önce millî açıdan bir çözüme kavuşturulması gereğinden fedakârlık edilemeyeceği kabul edilmelidir.

İşçi ve emekçi sınıfları hareketlerinin kendi ülkelerindeki amaç ve hedeflerinin, millî ekonomilerinin kalkınıp güçlenmesinin ön plâna alınışı ve milletlerarası ilişkilerde mutlak eşitlik ve bağımsızlık ilkelerinin uygulanması, son kararın her ülkenin kendisine bırakılması tezi "burjuva milliyetçiliği" olarak nitelendirilmemelidir. Bu zorunluk, yukarda açıklamaya çalıştığımız gibi, millet topluluklarının temel birimler olması objektif gereğinden doğmaktadır. İşçi sınıfı hareketinin, sosyalizmin, milletlerarası düzeyde güçlenmesi, işçi ve emekçi sınıflar hareketinin her ülkede güçlenmesine, kendi ülkesinde politik iktidarı almasına, hiç değilse ülkesinin politik hayatında ağırlığını duyurmasına bağlıdır; bunun gerçekleşebilmesi için de işçi ve emekçi sınıflar hareketinin kendi ülkesinin organik bir parçası olarak gelişmesi ve ülkenin temel sorunlarına geçerli çözüm yolları getirmesi zorunludur. Hiç bir uzun vadeli çıkar, uzun vadeli politika gerekçesi bu durumu değiştirmez.

NOT: Bizde sosyalizm konuları henüz yeni tartışılmaya başlandığı ve bazı "aydın" kişiler, bu arada tanınmış politikacılar ve gazete yazarları dahi ya tüm bilgisizliklerinden ya da zihinleri bulandırmak amacıyla, sosyalist-komünist partiler sorununu çok "âmiyâne" bir şekilde ortaya koyduklarından, bu konu üzerinde biraz durmak gereğini duyuyorum. Sosyalizm kelimesi, hele politik partilerle ilgili olarak, kapsamının sınırları silikleşmiş, içlemi az çok yozlaşmış hale gelmiştir. Bunun nedeni, yukarıdaki yazıda özetlemeye çalıştığımız gibi, batı burjuvazisinin, sermaye birikiminin çoğalması ve işçi sınıfının günlük yaşantısından doğan ihtiyaçlarının karşılanması

isteğiyle verdiği etkin mücadele sonucu, işçi sınıfına tavizler verir, işçi ve emekçi sınıfları belirli bir tatmin çizgisinde az çok tutar hale gelmesi sonucu bir kısım sosyalist partilerin sosyalizmi, kapitalist sistem içinde işçi sınıfı yararına daha fazla çıkarlar elde etmek, birtakım "ıslahat" yapmak anlamına almalarıdır. Şimdi gerek Batıda, gerekse bizde burjuvazi ve onun politikacıları, "aydın" sözcüleri sadece bu çeşit partileri sosyalist, hem de gerçek sosyalist partiler olarak ileri sürmektedirler. Bunlar, "Bir Batı Sosyalizmi, bir de Doğu Sosyalizmi vardır," veya "Bir Batı Sosyalizmi, bir de Doğu Komünizmi ve bunlara paralel sosyalist ve komünist partiler vardır" diyorlar.

Oysa kelimelerin anlamı, ya dil açısmdan ele alınır ve söz konusu kelimenin dildeki tarihçesi, geçirdiği anlam değişiklikleri bakımından incelenip tespit edilir, ya da bilimsel bir terim olarak bilimdeki tanımlanmasına göre anlamı tespit edilir. Sosyalizm 19. yüzyılda günün konusu haline geldiği, çeşitli sosyalist görüşler, teoriler ortaya atıldığı zaman bunların hepsinin asgarî ortak noktası, (1) sosyalizmi kapitalist sisteme karşı bir diğer şık, bir alternatif sistem ve kapitalizmden daha ileri, daha yüksek bir toplum düzeni olarak ileri sürmeleri, (2) kapitalizmle sosyalizm arasındaki temel farkı üretim araçlarının mülkiyeti konusuna oturtmaları idi. Toplumbilim, yani sosyoloji açısından da, bu iki kıstas sosyalizmle kapitalizmi ayırdeden asgarî temel nitelikler olarak kabul edilir.

Zamanla, Batıda bir kısım partiler bu iki kıstasa uyar olmaktan çıkıp yukarıda işaret ettiğimiz şekilde, kapitalist sistemi muhafazaya taraftar veya onun sürüp gideceği görüşünü benimseyen, kapitalist sistem içinde işçiler, emekçiler yararına birtakım tedbirleri öngören partiler haline gelmişlerdir. Bunların da adı sosyalist kaldı diye, bu çeşit partileri sosyalist partiler ve onların ekonomik-sosyal görüşlerini sosyalizm olarak ileri sürmek bilgisizlikten veya demagojiden öteye geçmez. Bir partinin sosyalist olup olmadığı, onun kendisine verdiği ada göre değil sosyalizm kavramının içlemine, kıstaslarına göre tayin edilir. Sorunu daha açık ve daha basit bir şekilde ortaya koymak için, bir örnek alalım. Masa kelimesini zamanla bir kısım insanlar, masa gibi dört ayaklı, üstü düz, arkalıksız iskemleler, tabureler için de kullanmaya başlasalar ve böylece masa kelimesinin kapsamı genişletilse, bundan dolayı bu çeşit tabure ile masa aynı şeydir, veya tabure bir masadır denilebilir mi? Böyle bir durumda yapılacak şey, masa kelimesinin dilde uğradığı bu değişik kullanılışı belirtmek, gerçekte masa ile taburenin aynı şey olmadığını ve kelimenin birbirinden ayrı iki şeyi ifade için kullanılmasının yanlışlığını ortaya koymaktır.

Sosyalizm aslında kapitalizme karşı alternatif bir sistem ve temel farkın da üretim araçlarının mülkiyeti şekli olduğu "Batı Sosyalist Partileri" denilen partilerin ve onların bağlı olduğu İkinci Enternasyonalin bugünkü durumlarından dahi anlaşılmaktadır. Bu kategorideki partilerin bir kısmının programında üretim araçlarının, belli sanayi kollarının kamulaştırılması, ölü bir madde olarak da kalmış olsa, hâlâ yer almaktadır. İkinci Enternasyonal 1951 yılı kararlarında, sosyalizm için üretim araçlarının hepsinin özel ellerden alınmasına lüzum olmadığını belirtmiştir ki, bundan temel sorunun üretim araçları mülkiyeti etrafında döndüğü ortaya çıkıyor.

Sosyalizm, yukarıda belirttiğimiz iki temel kıstasa göre tanımlanınca komünist partiler de sosyalizmin kapsamı içine girer. Sosyalizmi kapitalizme alternatif ve onun yerini alacak bir sistem olarak öngören partiler içinde komünist olan ve olmayanlar sözü geçen iki temel kıstastan sonra gelen kıstaslara göre ayrılırlar. Komünist partilerin birinci niteliği ihtilâlci-devrimci olmalarıdır; son zamanlarda ihtilâlci olmayan yoldan da sosyalizme geçilebileceği üzerinde durulmaktadır, ama ihtilâlin zorunlu olup olmadığı konusu temel bir sorun olarak devam etmekte, son yıllarda komünist partiler arasında başgösteren anlaşmazlıkların biri de bu noktada toplanmaktadır. Komünist partilerin ikinci temel niteliği işçi sınıfı diktatörlüğünü zorunlu şart saymalarıdır.

Son olarak, bizde, sosyalist çevreler dışında, pek karıştırılan bir noktaya değinmek isterim. Sosyalizmin, genel ve bilimsel anlamda belli bir ekonomik-sosyal sistemi ifade ettiği gözden

kaçırılmakta ve bir ülkede iktidarda olan partinin niteliği ile o ülkenin objektif ekonomik sisteminin niteliği birbirine karıştırılmaktadır. Örneğin, Sovyetler Birliğinde ve Halk Cumhuriyetlerinde komünist partiler iktidarda olduklarından bunlara komünist ülkeler denmekte ve biz bu ülkelerden sosyalist olarak söz ettiğimizde bu ifadelerimiz yadırganmakta, hattâ komünizmi maskelemek için böyle konuştuğumuz sanılmaktadır. Oysa söz konusu ülkelerin ekonomik sistemleri objektif niteliğiyle "sosyalizm" kavramı içine girmektedir, çünkü üretim araçlarının özel mülkiyeti ortadan kalkmıştır. Sosyalizmi uygulama şekilleri, usulleri ve sosyalist ekonomi üzerine kurulu siyasî sistemleri farklı olabilir. Türkiyenin sosyalizme geçişi ve sosyalizmi kuruşu, her zaman belirttiğimiz gibi, daha da başka olacaktır. Ama bir ülkenin ekonomisi ve onun üzerine kurulu sosyal yapısı, iktidarda olan partinin niteliğinden ayrı olarak, ya kapitalisttir, ya sosyalisttir, ya birinden diğerine geçiş merhalesindedir, ya da, bir kısım azgelişmiş ülkelerde olduğu gibi, kapitalist yönde, ama henüz tam rayına oturmamış ve sosyal düzeni belirgin ve kesin bir nitelik kazanmamış bir safhadadır.

Bugün dünyada komünist düzende bir toplum yoktur, komünist partilerin iktidarda olduğu ülkeler vardır.

Ters yönden bir başka örnek olarak da İngiltere ve İsveçi gösterebiliriz. İngilterede İşçi Partisi, İsveçte bir "sosyalist" parti iktidardadır, ama her iki ülkenin de ekonomik sistemleri kapitalisttir ve iktidardaki partiler kendi toplumlarının kapitalizmden sosyalizme geçmesini sağlamamakta veya sağlayamamaktadırlar. Bunun için de İngiltere ve İsveç'ten "sosyalist ülkeler" olarak söz etmek yanlıştır.

4 TOPLUM YAPISI AÇISINDAN TÜRK SOSYALİST HAREKETİ

Sosyal yapı denilince, bir toplumu meydana getiren nüfusun görevsel (fonksiyonel) olarak farklılaşmış gruplaşmaları, birimleri ve bu birimlerin organik bütünleşmesi akla gelir. Nüfusun çeşitli fonksiyonlara göre çeşitli guruplaşmaları arasında, üretim ilişkilerinin doğurduğu guruplaşmalar, sosyal sınıflar, esas sosyal yapı kavramı içine girer. Üretim ilişkileri işbölümü ayrımları ve guruplaşmaları da doğurur; işbölümü ayrımları ve guruplaşmaları ile sosyal sınıf ayrımları ve guruplaşmaları bazı noktalarda, temel kalın çizgilerde üstüste düşer, ama ikisi aynı şey değildir.

Bir toplumu teşkil eden nüfusun bir de yerleştiği toprak üzerinde yersel örgütlenmesi, şekillenmesi vardır. Büyük merkezler, onların etrafında daha küçük merkezler, kırlık (tarımsal) alanlar farklılaşması ve bütünleşmesi toplumun yersel yapısıdır. Toplumun yersel yapısı daha büyük bölgelerin birbirinden farklılaşması ve bütünleşmesi şeklinde de belirir. Ayrıca, nüfusun toplandığı yerleşme merkezlerinde –şehirlerde– de şehir içi yersel bir farklılaşma ve şekillenme vardır.

Toplumun sosyal sınıflar düzenine dikey yapısı denilebilir; çünkü sosyal sınıflar aşağıdan yukarı, çoğunluktan azınlığa doğru bir sıralanma, bir piramid şekli gösterir. Nüfusun yersel dağılımına, farklılaşma ve şekillenmesine de yatay yapı denebilir, her ne kadar yersel farklılaşma hâkim-tâbi ilişkisini de aynı zamanda ifade ederse de. Büyük merkezler küçük merkezlere ve kırlık sahalara hâkim veya üstün durumdadırlar, ikinciler de üçüncülere.

Dikey Yapı: Sosyal Sınıflar

Türkiyedeki sosyal sınıfların durumunu sosyalist hareketle ilişkileri açısından incelerken, Türkiye gibi azgelişmiş olan öbür toplumlara ve gelişmiş ülkelere kısaca atıflar, onlarla kıyaslamalar yapmak gerekecektir. Konuyu açıklığa kavuşturmak için lüzumludur bu.

İkinci Dünya Savaşından sonra Asya-Afrika ülkelerinin birbiri ardından bağımsızlıklarına kavuşması, bunların hangi yöntemle kalkınıp bağımsızlıklarını koruyabilecekleri, sosyalist bir düzeni gerçekleştirebilecekleri sorununu ön plâna çıkarmıştır. Buna bağlı olarak da, bu bağımsızlığı sağlamak ya da savunmak ve kalkınmayı gerçekleştirmek çabasında çeşitli sosyal sınıfların yeri ve rolü tartışılır bir konu haline gelmiştir. Özellikle sosyalist harekette işçi sınıfı öncülüğü konusunda farklı görüşler belirmiştir.

Her toplumun sosyalist safhaya erişmeden önce kapitalist safhadan geçmesi zorunluğu görüşü bırakılmıştır. Böyle olunca, hangi sınıfların sosyalizm için mücadele edeceği ve sosyalizme yönelmiş bir kalkınmayı sağlıyacağı bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere, gerek bir bilim, gerekse işçi sınıfının ideolojisi olarak sosyalizmin doğuşu tarih bakımından, kapitalist sistemin ve onun yarattığı işçi sınıfının belirmesiyle şartlanmıştır, yani kapitalizm ve onun yarattığı

işçi sınıfı tarihte belirmeseydi, bilimsel sosyalizm de oluşmayacaktı. Kapitalizmden sosyalizme geçiş, sosyalizmin gerçekleşmesinde en büyük çıkarı olan (sömürüden kurtulacağı için) ve sosyalizmi kendi sınıf ideolojisi (değerler sistemi) olarak benimseyen işçi sınıfının bilinçli, örgütlü, politik mücadelesiyle gerçekleşecekti. Ama hiç bir sınıf devrimci bir hareketi kendi başına başaramadığı için işçi sınıfı, kendi durumuna en yakın durumda olan tarım işçilerini ve yoksul köylü kitlelerini, kentlerin hizmet kollarındaki emekçileri kendisine müttefik, orta halli köylülerle kentli küçük burjuvazinin alt tabakalarını da yardımcı olarak kazanacaktır.

Bilindiği gibi sosyal sınıflar ekonomik sistemin ve ekonomik sistem içindeki üretim ilişkilerinin doğurduğu guruplaşmalardır. Yukarıda kısaca çizdiğimiz sosyal sınıflar ve sınıf ilişkileri tablosu sanayileşmeyi başarmış, gelişmiş kapitalist toplumlar için doğrudur. Azgelişmiş ülkeler ise, adı üstünde, bu durumda değildir. Sanayileşmemiş, bunun için de kapitalist ilişkilerin gelişmemiş olduğu toplumlardır. Kapitalist ilişkiler, özellikle sanayide, gelişmemiş olunca da işçi sınıfı ya yok denecek kadar azdır, ya da hiç değilse sosyalist mücadeleyi yürütecek, başarıya ulaştıracak kadar güçlü değildir, ve işçi sınıfı olarak niteliği de gelişmiş kapitalist toplumların işçi sınıflarından farklıdır. Öteki sosyal sınıfların durumu, sınıflararası ilişkiler ve güç oranları da tabiatiyle çeşitli ölçülerde farklar gösterir. Böyle olunca, bir yandan, bilimsel sosyalizm, kapitalizmin toplumsal evrimde belirmesiyle ve işçi sınıfının doğuşuyle şartlanmıştır derken, öte yandan da azgelişmiş ülkeler kapitalist aşamadan geçmek zorunda değillerdir, bu aşamayı bir çeşit atlayarak sosyalizme varabilirler demek bir çelişki değil midir?

Bu noktada, sosyalizmin insanlık tarihinde ilk belirmesini tayin eden şartlarla, bir kere belirdikten sonra öbür toplumlara yayılması sürecini birbirinden ayırdetmek gerekir. İnsanlığın bir tüm olarak sosyal evriminde bir zaman noktasında bir yer-

de kapitalist sistem ve onunla birlikte işçi sınıfı belirmeseydi bilimsel sosyalizm de meydana gelmezdi ve sosyalist evrim safhasına geçmek söz konusu olmazdı. Ama kapitalizm ve onunla birlikte işçi sınıfı hareketi ve bilimsel sosyalizm bir kere dünyanın bir bölgesinde belli bir toplumlar grubunda oluştuktan sonra, toplumlararası ilişkiler ve temaslar kanalıyla başka toplumlara yayılabilir. Bu yalnız sosyalizm için değil, genellikle bütün sosyal ürünler (felsefî, politik, dinî görüş ve inançlar, müesseseler, âdetler, usuller, teknikler, âletler ve diğer maddî eşya) için de doğrudur. Bir toplumda bu saydığımız alanlarda meydana gelen değişiklikler, zamanla, toplumlararası ilişkiler yoluyla öbür toplumlara yayılır. Buna sosyal antropolojide "kültür yayımı" (*cultural diffusion*) adı verilir. Hangi sosyal ürünlerin hangi toplumlara nasıl yayılacağını ya da yayıldığını toplumlararası ilişkilerin niteliği ve bu yayıma maruz kalan toplumun iç şartları tayin eder. Bir toplumdan öbürüne yayılan sosyal ürün de bu yayılma sırasında değişikliğe uğrar. Bir toplumdan yayılan bir sosyal ürünü kendi toplum yapısına ve şartlarına göre az ya da çok değiştirerek, onu kendisine uydurarak alır. Sosyalizmin Batının sanayileşmiş toplumlarından azgelişmiş toplumlara yayımı da böyle olmuştur. Temel görüş ve metod aynı kalmakla beraber, sosyalist düşünce ve eylem azgelişmişlerde farklı belirtiler göstermiştir ve göstermektedir.

Toplumlar kendi somut gelişimlerinde, insanlığın tümü bir birim olarak alındığında ortaya çıkan genel sosyal evrim şemasındaki safhalarından bir merdivenin basamaklarından çıkar gibi birer birer geçmezler. Böyle olsaydı, birtakım tarihsel sebeplerle geri kalmış toplumlar için ileridekilerine yetişmek, onlarla arayı kapatmak imkânı ve ümidi olamazdı. Somut toplumların evrimi mekanik bir süreç değil, zaman zaman sıçramalar yapan ya da yapması mümkün, diyalektik bir süreçtir. Bu kitabın başında da belirtmiştim, toplumların gelişmesi (1) iç şartların ve ilişkilerin değişmesiyle, (2) öbür toplumlarla olan

dış ilişkilerin değişmesiyle oluşur. Dış ilişkilerde öbür toplumların baskısı ve zorlaması, yukarıda sözünü ettiğimiz "kültür yayılması" süreciyle yeni sosyal ürünlerin topluma girmesi, toplum içi gelişmeyi hızlandırır, yeni yönlere çevirebilir. Bugün sosyalizm artık sadece bilimsel bir metod, fikirler sistemi ve işçi sınıfının politik mücadele programı olmaktan çıkmış, mahallî farklar, özellikler gösteren, fakat sosyalist toplum tipinin kapsamına giren somut toplum düzenleri halinde belirmiştir. Bugün kapitalist dünya sistemi yanında sosyalist dünya sistemi de vardır, yani sosyalizm tek tek toplumlarda uygulanan bir sistem olmaktan da öte, toplumlararası bir sistem olma yoluna da girmiştir. Bu durum, sosyalizmin başka toplumları etkileme, "yayılma" gücünü çok artırmıştır.

Azgelişmiş ülkelerin, kapitalizm safhasından geçmeksizin sosyalizme yönelebilmelerinin bu genel sosyolojik izahını verdikten sonra, cevaplandırılması gereken daha somut nitelikte iki soru vardır:

1 – Azgelişmiş ülkeler doğrudan doğruya sosyalist bir düzeni gerçekleştirebilirler mi? Gerçekleştiremezlerse nasıl bir ara safhadan geçmeleri gerekecektir?

2 – Azgelişmiş bir durumda sosyalizme geçişte hangi sosyal sınıflar etkin rol oynayacaktır? Özellikle işçi sınıfının öncülüğü olacak mıdır, olmayacak mıdır?

Bu iki soru hiç şüphesiz birbirine bağlıdır ve cevapları da kısaca bir arada verilecektir.

Sosyalizme geçiş yöntemi ve safhası olarak her azgelişmiş ülke için geçerli bir reçete verilemez sanırım. Şimdiye kadar görülen genel durum, çok kaba bir tasnifle, iki ana gurupta mütalâa edilebilir: (1) Sosyalist hareketin güçlü olmadığı, aydın kadroların küçük burjuvaziye ve olduğu kadarıyla yerli burjuvaziye dayanarak yürüttüğü hareketle millî bağımsızlığına kavuşan ülkelerde yönetici tabaka, imtiyazlı bir bürokratik burjuvazi niteliği kazanmakta, bu tabaka ile halk kitleleri arasında derin bir

yaşama düzeyi uçurumu meydana gelmektedir. Bürokratik tabaka devlet eliyle sanayi kurma yoluna gitmektedir. Bu ülkelerde politik rejim çok istikrarsızdır, askerî yönetimlere kaymakta ya da kaymak eğilimi göstermektedirler. Bunların çoğu kendi anlayışlarına göre kendi şartlarına uygun bir sosyalizm uyguladıkları iddiasındadırlar. Yeni bağımsızlığına kavuşmuş Afrika ülkeleri bunun örnekleridir. Aşiret kabile safhasını tamamen değilse bile büyük ölçüde geride bırakmış, yerleşik eski uygarlıklara sahip, daha gelişmiş, daha sanayileşmiş düzeyde olan ülkelerde, sınırlı, aksak da olsa çok partili demokrasi rejimi görülmektedir; halen Hindistan ve Türkiyede olduğu gibi. Lâtin Amerika devletleri de çok partili şeklî demokrasi ile askerî rejimler arasında dalgalanmaktadır. (2) Yoksul köylü kitleleri ve olduğu kadarı ile işçilere dayanan sosyalist hareketlerin güçlü olduğu, silâhlı mücadele ile iktidara gelip tek partili bir işçi-köylü diktatörlüğü kuran ve bu nedenle komünist bir nitelik gösteren ülkelerin de sosyalizmin ilk inşası safhasında oldukları görülür. Kuzey Kore, Kuzey Vietnam ve Kübada olduğu gibi. Çin bu örneğin çok daha ileri safhasında olan bir toplumdur.

Türkiyede sosyalist hareket başka hiç bir azgelişmiş ülkede tam benzeri olmayan bir harekettir. Birinci bölümde oldukça ayrıntılı bir şekilde anlattığım ve "Kalkınma Yöntemi" bölümünde yeniden üzerinde duracağım üzere Türkiye, bürokratik kadrolar hâkimiyeti ve yöntemi, devlet kapitalizmi safhalarını idrak etmiş, daha liberal bir ekonomi politikası dönemini yapmış, ve yirmi küsur yıldır çok partili bir rejimi, arada yer alan bir askerî müdahale hareketinden sonra daha da geliştirerek yürütegelmiştir. Türkiye yüzelli yıldır batı kapitalizmi tarafından sömürülegelmiş, ama hiç bir zaman tam sömürge olmamıştır. Bunun önemi şudur: (1) altıyüz yıllık bir bağımsız devlet tecrübesi ve geleneği vardır; halkı yabancı yönetimine, istilâsına boyun eğmeye yatkın değildir. (2) Türk ekonomisi sömürge ekonomilerine benzerlik göstermekle beraber sömürge

olmanın azgelişmiş ekonomilerde meydana getirdiği nitelikler, çarpıklıklar Türkiyede c derece keskin ve sivrilmiş değildir. Örneğin, yabancıların gelip kurduğu, dış piyasalara tek ürün yetiştiren büyük tarım işletmeleri (plantasyonlar), yabancı sermayenin işlettiği büyük madencilik şirketleri (petrol hariç, o bile başka ülkelere kıyasla önemsizdir) yoktur. Kent-köy ayrımı mevcut ve keskin olmakla beraber eski sömürge ülkelerde ve Lâtin Amerika devletlerinde olduğu gibi ve o derecede bir ayırım uçurumlaşmış değildir. Avrupa şehirleriyle yarışacak ölçüde modern şehirler ve sefalet uçurumlarının ta dibine yuvarlanmış, yersiz yurtsuz, köksüz, avare milyonlar düzeyine henüz gelinmemiştir Türkiyede (ama bu eğilim gelişmektedir). Ve nihayet Türk Anayasası, sosyalist bir partinin seçimler yoluyla iktidara gelmesine ve geldikten sonra ülkeyi sosyalizme götürecek bir rotaya oturtmasına açık olan bir anayasadır ve bu anayasayı savunan güçler Türk toplumunda hızla gelişmektedir.

TİP'in programında Türk ekonomisi "derebeylik kalıntısı tarım temeli üzerine aşılanmış, gelişmemiş bir kapitalizm (özellikle ticaret kapitalizmi)" olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamayı biraz daha ayrıntılı bir şekilde açarsak diyebiliriz ki, tarımda derebeylik kalıntısı özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerindedir. Diğer bölgelerde derebeylik kalıntıları hemen hemen silinmiştir, özellikle Batı ve Güneyde büyük toprak mülkleri büyük birimler biçiminde kapitalist işletmeler haline gelmiştir. Bunlar köy topluluklarının sosyal düzeni dışında büyük "çiftlikler"dir. Köy topluluklarının kendi içinde yine sosyal bir sınıflaşma vardır ve topraksızlar civardaki çiftliklerde gündelikle çalışmaktadırlar. Toprak kiracılığı parayla kiralama şeklini almıştır ve kiralanan topraklar büyük çiftliklerin toprakları olmaktan çok köy içinde kendisinin işliyebileceğinden ya da işlediğinden daha fazla toprağa sahip olanlardan kiralanmaktadır. Doğu ve Güneydoğuda ise toprak kiracılığı ortakçılık şeklindedir; tohumu ve çift hayvanlarını toprak sahibi sağlar,

ortakçı da yetiştirdiği ürünün yarısını, bazı hallerde daha fazlasını, toprak sahibine verir. Bu bölgelerde köyler evleriyle birlikte toprak sahibine aittir. İstediğinde toprak sahibi köylüyü evinden, köyünden kovup çıkarabilir. Üründen pay verme yanında toprak sahibine birtakım angarya hizmetler ve daha başka mükellefiyetler de vardır. Bununla beraber makinalı tarım üretimi bu bölgelerde de hafiften başlamıştır.

Kapitalist sektör esas itibariyle ticaret kapitalizmi niteliğini taşımak ve dış ticaretle uğraşan zümre hâlâ en nüfuzlu gurup olmakla beraber son onbeş yılda ve özellikle 1960'tan bu yana kapitalist sanayi de gelişmekte, son birkaç yılda makina ve madenî parçalar sanayiinde de özel sektörün faaliyetini artırdığı görülmektedir. Bununla beraber özel sektör sanayii, genellikle, lüks eşya, tüketim maddeleri ve montaj sanayii kollarında toplanmıştır ve üretimi rasyonel işletmecilik kurallarına göre düzenlenmemiş, az sayıda işçi çalıştıran küçük, dağınık birimler halindedir. Ticaret ve sanayi özellikle Batı Anadolu ve Trakya ile kısmen Güney kıyılarında toplanmıştır.

Derebeylik düzeninin kalıntıları, küçük zanaatlar ve esnaflıkta, işverenin aynı zamanda bedeniyle çalışması ve emekçi olması unsurunun ağır basışında ve usta-kalfa-çırak ilişkilerinde izlerini sürdürmektedir. Bu sınıfların bölgesel dağılışında da farklılık vardır. Bu sınıflar, nisbeten daha kalkınmış, sanayileşmiş batı bölgelerinde, Orta Anadoluda, Doğu ve Güneydoğuda olduğundan daha kesiftir ve bu kesafet zamanla artmaktadır.[1]

Türkiye ekonomisinin genel tablosu bu olunca Türkiyede sosyal sınıflar ve sınıflararası ilişkiler elbette sanayileşmiş Batılı toplumlarınkinden farklı bir durum, farklı nitelikler gösterecektir. Bu farklar nelerdir?

1 – En büyük fark, Türkiyenin kapitalist-emperyalist toplumların sömürüsü altında bağımlı bir ekonomi oluşundan doğuyor.

1 TİP Bilim ve Araştırma Bürosunun küçük sanatlar ve esnaf üzerinde yaptığı illere göre dağılım incelemeleri sonuçları bunu göstermiştir.

Bu dış sömürü ve ona karşı mücadele bütün işçi-emekçi sınıfları mücadelelerinde birleştirici bir faktör rolünü oynuyor ve gittikçe daha da oynayacaktır. Küçük sanayici sınıf dahi bu baskının altındadır, yalnız gümrük duvarlarıyla korunduğundan bunu henüz fark etmiyor ve dış sömürüye, yabancı sermayeye karşı çıkmıyor.

2 – İthalâtçı-ihracatçı sınıfları yabancı sermaye ile işbirliği ve ortaklık halindedir ve bu durumda olmayan unsurları dahi yabancı sermayeden ve yabancı kredilerden yanadır; kredilerden faydalanmak ve yabancı sermayenin memlekete gelmesini isterler. Ağır borçlanmalara yol açan, özel şartlı dış krediler ve yabancı sermaye aslında yerli sanayici burjuvazinin gelişmesini de kösteklemektedir, ama yerli burjuvazi iç pazarı kendi başına geliştiremediğinden, sanayileşmeyi ve tarımın kalkınmasını sağlayamadığından (tarımsal gelişme, sanayileşme ve onunla birlikte ve ona bağlı olarak oluşabilir ancak) yabancı sermaye ile işbirliği ve ortaklık edip şimdikinden daha üstün kâr sağlamaya razı gelmektedir. Bu nedenle sanayici burjuvazi de komprador (yabancı sermayenin aracısı) haline gelmektedir.

3 – Bu durumda dış sömürü ile iç sömürü sistemleri birbirine geçmiş haldedir. Türkiyenin temel çelişkisi, kendisiyle dış kapitalist-emperyalist ülkeler arasındaki çelişki midir, içteki sermaye-emek çelişkisi midir? sorunu bence pek geçerli değildir. Türkiyenin başta gelen temel sorunu şüphesiz dış sömürüden, ekonomik bağımlılıktan ve bununla birlikte siyasî-askerî bağımsızlıktan kurtulmaktadır; ne var ki, bu kurtuluş içte ekonomik düzenin, iktidarın sınıf muhtevasının değişmesine bağlıdır. Ekonomik-siyasî bağımsızlığın gerçekleştirilmesini, yerli komprador (aracı) burjuvaziden, toprak ağalarından ya da millî bağımsızlıktan yana olsalar dahi burjuva ideolojisi çerçevesi dışına çıkamamış "ara tabakalar"dan beklemek ham hayaldir. Emperyalist devletler ve yabancı sermaye Türkiye üzerindeki baskılarını, sömürülerini bu sınıflar ve onların iktidarları, adamları aracılığıyla sürdürmektedir.

4 – Dış sömürünün ve dışa bağlılığın yerli egemen sınıflar aracılığıyla sürdürülmesi bütün emekçi sınıfların da bu sömürü altında ve ona karşı oluşu *Türkiyede esas sınıfsal kutuplaşmanın, derin ayırımın, temel çelişkinin, bugün sermaye-emek gücü, yani kapitalist sınıf-işçi sınıfı arasında değil, tüm egemen sınıflarla tüm emekçi sınıflar arasında olması sonucunu doğurmaktadır.*

5 – Türkiyenin kapitalist yoldan sanayileşmemiş, geri teknikli bir tarım ekonomisine sahip oluşu da 4 numaralı paragrafta belirttiğimiz durumu güçlendirir bir etki yaratmaktadır. Ekonomisinin bu gelişmemiş durumu dolayısiyle –ki bu, işbölümü sisteminin batıdaki kadar ilerlememiş olması demektir– sosyal sınıflar birebirinden batıdaki kadar farklılaşmamış, güçlenmemiştir. Bu yargı egemen sınıflar için de doğrudur. Bunun sonucu, belirgin ayırım egemen sınıflarla emekçi sınıflar arasındadır ve emekçi kitle içinde işçi, topraksız ve az topraklı yoksul köylü ve el zanaatkârlarıyla küçük esnafın büyük bir kısmı, birbirine, gelişmiş kapitalist toplumlarda olduğundan çok daha yakındır. Bunlar arasında gelir, yaşama şartları, teknik bilgi ve kültür seviyesi bakımından büyük yakınlık vardır, hele birkaç büyük merkezin dışındaki ilçelerde. İç ve Doğu ve Güneydoğu Anadoluda bu böyledir. Örneğin, küçük bir kasabada kundura tamirciliği yapan ya da kendi dükkânında körüklü ocağında basit demir âletleri yapan demirci ile iki üç kişi çalıştıran ilkel bir yağhanede veya mandırada işçi olanlar arasında gelir, yaşama, hattâ çalışma şartları bakımından büyük fark yoktur. Keza, ırgatlarla kendi küçük toprağını işleyen yoksul köylü ailelerinin çalışma, yaşama ve geçim düzeyi aşağı yukarı aynıdır.

6 – Ekonominin, tümünde, derebeylik kalıntılarını silememiş geri teknikli bir tarım ekonomisi oluşu, nüfusun aşağı yukarı yüzde yetmişinin tarım sektöründe toplanışı tarım kesimindeki sosyal sınıflara, özellikle, sosyalist hareket açısından, yoksul köylü sınıflarına ayrı bir önem kazandırmaktadır. Bugün Türkiyede hâlâ sanayi ve finans kapitali sınıflarından çok, bü-

yük toprak sahipleri sınıfları güçlü ve nüfuzludur. Anayasa hükmüne rağmen toprak reformu yapılamaması, tarım gelirlerinin diğer gelirler ölçüsünde vergilendirilmemesi bunun delilleridir. Bu sınıf ihracat ticaretine ve bazı sanayi dallarına da el atmış durumdadır. Bununla beraber bu sınıfın gücü ve nüfuzu gelişmekte olan sanayici ve büyük tüccar sınıfları lehine azalmaktadır.

Yukarıdan beri özetlediğimiz durum nedeniyle bugün Türkiyede sosyalist hareket işçi-emekçi tüm sömürülenlerin birleşik hareketi olarak gelişmektedir. Türk sosyalist hareketinin, işçi sınıfının örgütlü hareketi halinde gelişip öbür emekçi sınıfları müttefik ve yardımcı olarak kazanmak sorunu yoktur, kendi seyri içinde işçi-emekçi sınıflar hareketi halinde yürümektedir. Bir önceki bölümde işaret ettiğimiz gibi bu, emekçi kitle içinde sınıf ayrımları olmadığı anlamını taşımaz; ama hareketin bu safhasında bu sınıfları birleştiren faktörler ayırandan daha ağır basmaktadır.

Şimdi emekçi sınıfların sosyalist hareket içindeki yerlerini ve rollerini biraz daha ayrıntılı olarak inceleyebiliriz. Azgelişmiş ülkeler içinde Türkiye birçoklarına kıyasla hayli sanayileşmiştir. İşçilerin toplam çalışanlara oranı batılı kapitalist toplumlardaki oranlara göre çok düşükse de, sayıları yine de küçümsenemeyecek ölçüdedir. İşçilerin çoğunluğu küçük, geri teknikli işletmelerde çalışmaktadır; Türk toplumunun genel eğitim, kültür seviyesi de düşük olduğundan, bu iki nedenle Türk işçi sınıfı teknik bilgi, hüner ve üretkenlik (prodüktivite) bakımından da batılı işçi sınıflarından daha geri bir durumdadır, ama yine de küçük esnaf ve zanaatkâr sınıflarının alt tabakalarından, hele tarım işçilerinden, yoksul köylülerden, hiç değilse büyükçe merkezlerdeki işçiler, daha ileri durumdadır.

Bütün toplumlarda işçileri sömürüye karşı direnme yönünde toplu mücadeleye ve daha sonra da sosyalizme iten şartlar Türkiye için de doğrudur ve aynı yönde etki gösterir. İşçi apaçık, dolaysız (direkt) bir sömürü ilişkisi içinde olduğu ve bu sömürünün kay-

nağı olarak da karşısındaki somut işvereni gördüğü için ücretini yükseltmek, çalışma saatlerini kısaltmak, işyerindeki tehlikeli şartları düzeltmek vb. amaçlar için işverene karşı mücadeleye girişir. Sürekli olarak aynı işyerinde toplu halde çalıştıklarından, ihtiyaçları, istekleri ortak olduğundan, karşılarında aynı işvereni gördüklerinden bu mücadeleyi, daha baştan, hiç değilse bir işyerinde, toplu halde verebilirler. Bu mücadele zamanla örgütlenerek aynı işkolunda toplu mücadele, hattâ bütün işkollarında birleşik mücadele şeklini alabilir. Bu nedenle, bütün emekçi sınıflar içinde işçi sınıfı toplu ve örgütlü mücadeleye en yakın, en müsait sınıftır. Memleket genişliğinde dağılmış, birbirinden ayrı küçük toprakları işleyen yoksul köylülerin, kendi küçük dükkânlarında, işyerlerinde günlük nafakalarını kazanmaya çabalayan küçük zanaatkâr ve esnafın durumu böyle değildir. Onların sömürülmesi hem daha dolaylı, daha örtülü şekilde cereyan eder, hem de bir işbölümü düzeni içinde toplu halde birarada çalışmadıklarından daha bireyci, toplu harekete çok daha az eğilimlidirler. İşçilere en yakın durumda olanlar büyük çiftliklerde çalışan tarım işçileridir, ama bunların çoğunluğu geçici, mevsimlik işlerde çalıştıklarından örgütlenmeye, toplu hareket etmeye sanayi işçileri kadar yatkın değillerdir. Kaldı ki bunlar köyde oturdukları için köylü olmanın sosyal ve psikolojik niteliklerini muhafaza ederler, kentli sanayi işçisine benzemezler. Sanayi işçilerinin şehirlerde ve hattâ şehirlerin aynı semtlerinde toplanışı onlar arasındaki beraberliği güçlendirir ve şehirlerin, toplum hayatının yoğun ve hareketli olduğu, yeniliklerin belirdiği ve yayıldığı merkezler olması da işçileri köy ve küçük kasaba emekçilerinden daha uyanık, toplumsal etkilere, yeniliklere daha açık hale getirir.

Bundan başka, işçiler üretim araçlarından tüm kopmuşturlar, emek güçlerinden başka üretim unsuruna sahip değillerdir ve bu emek gücünden başka pazarda satacak bir şeyleri yoktur. Küçük toprak parçalarını işleyen yoksul köylüler, dar gelirli küçük esnaf ve zanaatkârlar ise kendi mülkleri olarak

veya kira ile kendi işledikleri toprağa ya da dükkâna, işyerine tasarruf ederler ve pazara doğrudan doğruya emek güçlerini değil, kendi emekleriyle meydana getirdikleri ürünü, malı ya da bir hizmeti satarlar. Sömürülmeleri dolaylıdır. Bu nedenle de yoksul köylü ve kentli emekçiler ideolojik ufukları, emelleri bakımından kapitalizme dönüktürler. Yoksul köylü toprak sahibi olmak, eldeki toprağını daha da geliştirmek, imkân bulsa kendisi de yanında ırgatlar çalıştırmak ister. Topraksız köylüler ve ırgatlar bile aynı özlem içindedirler. Küçük zanaatkâr ve esnafın da gönlünde işini büyütüp büyük patron, büyük tüccar olmak arzusu yatar. Oysa en bilinçlenmemiş işçi bile kendisinin "işveren", fabrika sahibi olmak imkânı, ihtimali bulunmadığını bilir, işçi olma durumunu kabul eder, istekleri, daha yüksek ücret, çalışma şartlarının düzeltilmesi, sosyal güvenlik gibi işçi olma niteliğini, işçi sınıfına mensubiyeti değiştirmeyecek isteklerdir. Daha da bilinçlenip, sömürülmesinin kaynağının nerede olduğunu öğrenince, sömürünün temelden kalkması için üretim araçlarının kamuya mal edilmesini, kendi sınıfının kontrol ve denetiminde bu araçların üretimde kullanılmasını ister, sosyalist olur.

Yukarıdaki paragrafta işçilerin ideolojik durumları hakkında söylediklerim, bugün işçilerin çoğunluğunun burjuva ideolojisinin etkisinde olmadığı anlamında değildir. Örneğin, birçok işçiler, henüz bilinçlenmedikleri için çalıştıkları işyerinin kendilerinin "ekmek kapısı" olduğuna, işveren'in "ekmeğini yediklerine" inanırlar; asıl kendilerinin emekleriyle işveren'e kazanç sağladıklarının, onu zenginleştirdiklerinin, bu nedenle de asıl işveren'in işçinin "ekmeğini yediğinin" farkında değillerdir. Yukarıda üzerinde durduğum nokta, işçilerin hayatta bekledikleri, umdukları şeyin kendilerinin de üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmaları, sermayedar sınıfına yükselmeleri olmadığıdır; işçilik durumunu kabul edip daha iyi çalışma ve yaşama şartları elde etmek peşindedirler.

Bütün bu nedenlerle işçi sınıfı öbür emekçi sınıflardan daha önce toplu mücadeleye ve örgütlenme yoluna girer. Ama, daha önceki bölümde de belirttiğimiz gibi, ilk safhada bu mücadele, baskısını günlük hayatında şiddetle hissettiği çalışma şartlarının düzeltilmesi, ücretlerin artırılması yönündedir. Bu taleplerle ve bu uğurda yapılan mücadele müeyyide olarak grevi, çözüm yolu olarak toplu sözleşmeyi ortaya çıkarmış ve örgütlenme hareketi olarak da sendikacılığı meydana getirmiştir. Sendikacılık, işçinin günlük hayatının ihtiyaç ve taleplerini mevcut düzen içinde karşılamak hareketidir ve dar anlamda ekonomik niteliktedir. İşçilerin meseleleri politik açıdan görüp değerlendirmeleri ve ayrı ayrı ihtiyaç ve taleplerin hepsinin birden üretim ilişkileri sistemine bağlandığını, temel çözüm yolunun bu sistemi işçiler lehine değiştirmek olduğunu, bunun da politikadan geçtiğini anlamaları daha ileri bir safhadadır. Sendikacılık açısından ve hareketinden politik açıya ve harekete geçmek, işçi sınıfı hareketinin yeni bir nitelik kazanması, yeni ve daha yüksek bir safhaya erişmesi demektir. Bu geçiş kolay olmamaktadır. İşçi, sendikacılığı daha kolay anlamakta ve tutmaktadır; çünkü günlük hayatının ihtiyaçlarına cevap veren, somut ve kısa vadeli amaçlara yönelen bir harekettir. Politik hareket ise daha uzun vadeli, daha şümullü ve bunun için de daha soyut görünen amaçlara dönüktür. İşçi sınıfı hareketinin politik bir düzeye ulaşmasında, kısa amaçlı, sınırlı bir ekonomik hareketten toplumsal sistemin bütününü kapsıyan politik bir hareket haline dönüşmesinde sosyalist aydınların rolü belirir. İşçi sınıfı hareketi bu dönemeci kendi başına alamıyor, sadece kendi çabasiyle sosyalist düzeye erişemiyor.

İşçi ve emekçi sınıfların üretim ilişkilerindeki yeri ve ideolojik tutumları ve eğilimleri konusunda çizdiğimiz bu genel tablo Türkiye için de doğrudur. Yüz yılı aşkın bir zamandır Türk işçi sınıfının verdiği mücadeleyi, örgütlenme çabalarını ve işçi sınıfının politik bilinçlenmeye doğru gidişini daha önceki bölümlerde ana

çizgileriyle belirttik. Türkiyede öbür emekçi sınıflardan hiç biri böyle bir mücadele vermemiş, örgütlü harekete geçmemiş, kendiliğinden politik bilinçlenme belirtileri göstermemiştir. Sosyalist bir partinin, Türkiye İşçi Partisinin, kuruluşu da işçi sınıfından gelmiştir. Öbür emekçi sınıflar, burjuva partilerinden ayrı, kendi sınıfsal partilerini kurma teşebbüsüne geçmemişlerdir. Emekçi sınıf ve tabakalar arasında Türk işçi sınıfı öncülüğünü fiilen göstermiştir. Bu sebeple de, kanaatimce, işçi sınıfı öncülüğü tartışılacak teorik bir sorun değildir Türkiye için. İşçi sınıfının ideolojisi olan sosyalizmi benimsemiş TİP güçlendiği ölçüde bu öncülük daha da bilinçli ve güçlü hale gelecektir.

Bununla beraber, daha ileride belirteceğim gibi, bugün işçi sınıfı *kitlesini* sosyalizmden uzak tutan bazı özel, mahallî şartlar vardır. İşçi sınıfı öncülüğü, TİP'in programında da belirtildiği gibi "İşçi sınıfının öteki halk sınıf ve tabakaları karşısında herhangi bir üstünlüğe ve imtiyazlı bir duruma sahip olduğu anlamına gelmez." İşçi sınıfı öncülüğü, ona sosyalist teorice veya partilerce tanınmış bir imtiyaz değil, toplum yapısının, gelişme kanunlarının incelenmesi sonucu yapacağı öngörülen –ve umulan– tarihsel bir görevdir. İşçi sınıfı bu görevi *fiilen* yaptığı ölçüde öbür emekçi sınıflara öncü olur. Türk işçi sınıfının ve öbür emekçi sınıfların yakın tarihimizde kaydettiği durum ve davranışlar işçi sınıfımızın öbür emekçi sınıflara kıyasla toplu halde en mücadeleci, en örgütlenmişi, politik bilinçlenme eşiğine en önce varanı olduğunu göstermektedir. İşçi sınıfını daha büyük sayılarda sosyalist hareket içine katmak, bu hareket içinde onun en bilinçli, en disiplinli ve mücadeleci unsur haline gelmesini, kadroları yetenekli bir şekilde doldurmasını sağlamaya çalışmak şüphe yok ki TİP'in başta gelen amaç ve ödevlerinden biri olmak gerekir.

Son yılda TİP hareketi içinde daha açıklıkla beliren ve II. bölümün son kısmında incelediğimiz sorunlar, işçi sınıfı üzerinde özellikle durulması, işçi sınıfının içine girilip saflarla doğrudan

doğruya temasa geçilmesi gereğini daha fazla geciktirilemeyecek bir görev olarak ortaya koymuştur. TİP kuruluşundan sonraki ilk yıllarda ne işçi sınıfına girecek ve onu ekonomik mücadelesinde destekliyecek, ne de köylere kadar ulaşabilecek güçteydi. Bu dönemde TİP faaliyetlerini büyük merkezlere inhisar ettirdi. Zamanla, köylere ulaşabilme yolu daha erken ve daha kolay açıldı; çünkü köyler dağınık olduğundan ve köylülerin çoğunluğu işçiler gibi işten çıkarılma, yani geçim kaynaklarını kaybetme tehlikesi altında bulunmadığından, köy ve köylülerin iktidar ve egemen sınıflarca kontrolü işçi sınıfının kontrolüne kıyasla daha zordur. İşçiler ise belli merkezlerde toplu halde bulunmaktadır. İktidarlar ve ikinci, üçüncü kademeden adamları tarafından daha kolay ve etkin bir şekilde kontrol ve baskı altında tutulabilmektedir. Ayrıca, örgütlenmiş işçilerin büyük çoğunluğu, Amerikan sendikacılığına bağlı, iktidar ve patronlarla uyuşma durumundaki sendikaların etki ve yönetimi altındadır. Gelmiş geçmiş iktidarlar sol hareketlerden, sosyalizmden daima aşırı derecede ürktükleri için işçi sınıfı konusunda çok kuşkulu ve çok müsamahasız olmuşlardır. Nerede işçi çoğunluğu varsa ve topluluk ne kadar büyükse orada hükümet baskısı ve egemen sınıflar kontrolü o kadar şiddetlidir. Bugün TİP, maddî imkânsızlıkları devam etmekle beraber, yine de, ilk yıllarına kıyasla çok daha güçlüdür. Programı, neyi nasıl yapacağı, nasıl çalıştığı bilinmektedir. Meşruluğunu kabul ettirmiştir. (İftiralar, saldırılar bu yargıyı değiştirmez; TİP iktidara geldiği zaman dahi karşı sınıf ve çevreler aynı iftira ve suçlamaları devam ettireceklerdir.) İşçi sorunlarında demeç ve bildiriler yayınlamanın, büyük olaylar çıktığında olay yerine temsilci göndermenin ötesinde, işçiler ve işçi sorunlarıyla yakından ilgilenmek, işçileri parti saflarına kazanmak, kazanılanları eğitip kadroları doldurmalarını sağlamak için ısrarlı, sistemli, etkin çalışmalar yapmak zorunluğu vardır.

Yukarıdan beri çizdiğim sınıfsal durum ve ilişkiler tablosu Türkiye için de doğrudur, dedim. Bununla beraber, daha ay-

rıntılara girildiğinde birtakım sorunlar, ihtiraz kayıtları ortaya çıkmaktadır. Çok karmaşık ve hareketli olan somut gerçekler incelendiğinde, bilimsel metod, gerçeğe önce bir ilk yaklaşma (*approximation*) yapmak, en temel, zorunlu ilişkileri, durumu ortaya koyan bir ilk model meydana getirmektir. Sonra bir ikinci yakınlaşma ile ilk model temeli üzerine, o yapılırken usulen bir kenara itilen, yokmuş farzedilen şartlar durumun içine sokularak bir ikinci model kurulur. Bu, birinci modelin artık geçerli olmadığı, ortadan kalktığı anlamına gelmez. Temel, zorunlu ilişkiler devam eder, ama somut bir yer ve zaman noktasında daha özel, bilimde "müdahale edici şartlar" denilen, şartlar ve durumların etkisi temel ve zorunlu ilişkilerin kendilerini somutta daha açık seçik göstermesini önler. Bütün bilimlerde bilimsel kanunlar, yani olaylar arasındaki evrensel, zorunlu ilişkiler, belirli şartlar sabit tutularak veya "verilmiş" sayılarak ifade olunur. Bu noktayı daha iyi açıklıyabilmek için toplum bilimler dışından, fizikten bir örnek alalım Bir ortaokul öğrencisi, bütün cisimlerin yerçekimi kanununa tâbi olarak düştüğünü bilir, ama somut bir yerde bir binanın üçüncü kat penceresinden bir kurşun parçasiyle bir tabaka kâğıt atsanız, kurşun hızla küt diye, kâğıt tabakası ise çok daha ağır düşer; hele rüzgâr varsa, havalanır, yükseklere de gider, taş ötelerde bir yere inebilir. Bu olay yerçekimi kanununun geçersizliğini ispatlamaz. Kurşunla kâğıdın nasıl ve ne kadar zamanda yere düşeceğini hesaplayabilmek için, hem yerçekimi kanununun, hem tecrübenin yapıldığı yer ve zamanda, atmosferik basıncı, havanın direncini, rüzgârın kuvvet ve istikametini bilmek gerekir.

Şimdi, Türkiyenin sahip olduğu toplum yapısında ve içinde bulunduğu aşamada işçi sınıfının öncülüğünü ve etkenliğini ve öbür emekçi sınıfların sosyalist hareket içindeki rollerini yukarıdaki genel ve temel tablodan az çok saptıran şartlar vardır. Bir kez, TİP programında da açıklandığı üzere, işçi sınıfı içinde engelleyici, tutucu, çelişkili şartlar yer almaktadır. Birincisi,

Türkiye ileri derecede sanayileşmiş olmadığından, işçilerin çoğunluğu, küçük dağınık, geri teknikli işyerlerinde, ve sık sık işyeri değiştirerek çalıştıklarından bu durum onların psikolojik tutum ve davranışlarında da yansımaktadır. İstikrarsız, zor geçim şartları, teknik ve kültürel seviye düşüklüğü, toplu ve örgütlü hareketi, hele politik bilinçlenmeyi zorlaştırmaktadır. İşçi sınıfı çoğunluğu ile yeni, genç bir sınıftır. Henüz köyden tam kopmamıştır, köylü olmaktan gelme niteliklerini kaybetmemiştir. Şehirlerde gecekondu mahallelerinde sürdüğü hayat şehir standartlarına göre ne kadar düşük düzeyde olsa da geride bıraktığı köy hayatına kıyasla daha yüksek, daha "refahlı"dır, hele iş aramak için şehirlere göçenlerin en yoksul tarımsal bölgelerden geldikleri hatırlanacak olursa. Kaldı ki, büyük şehirlerdeki işçiler, yetersiz de olsa birtakım haklar elde etmişlerdir. Grev, toplu sözleşme, sosyal sigorta, hastane hizmetleri gibi haklardan yararlanmaktadırlar. İş bulabilen sendikalaşmış işçiler tüm emekçilere kıyasla imtiyazlı sayılacak durumdadırlar. Bir fabrikada işe girebilmek için ilgililere önemli miktarlarda para verildiği, Anadolu gezilerinde sık sık işittiğim yakınmalardandır. Anadolu kasabalarında, bir fabrikada iş bulsa dükkânını kapatmaya razı küçük zanaatkâr ve esnafa da rastlanmaktadır. Son hazırlanan İşçi Yardımlaşma Kurumu kanun tasarısı sigortalı işçileri diğer emekçi sınıflara kıyasla daha da imtiyazlı duruma getirecek nitelikte ve bu işçi kurumunu, yatırımlar yapmak ve yatırımlardan gelir sağlamak suretiyle mevcut kapitalist düzene bağlamak, onunla bütünleştirmek amacını güden bir kanundur. İşçilerimize ek yardımlar ve hizmetler sağlanması elbette prensip olarak desteklenecek bir husustur, ama sigortalı işçiler öbür işçilerden ve kentli-köylü emekçilerden ayrı tutularak özel şekilde imtiyazlı bir duruma getirilirse ve işçi kurumları yatırımlar yaparak kapitalist işletmeciliğe yöneltilirse, bu hem öbür işçi ve emekçilere karşı bir adaletsizlik, eşitsizlik yaratır, hem de esasında, bu işçilerin de temel çıkarlarına aykırı düşer, zira

sömürü düzeninin sürdürülmesi pahasına, yine kendilerinden kesilen yüzde birbuçukla ağızlarına bir parmak bal çalınmış olacaktır. Ucuz fiyatla mal satan pazarların, öğrenci yurtlarının, eğitim imkânlarının, hastalık ve ölüm halinde yardımların vb., kentli-köylü tüm emekçilere ve onlara ayrıca bir yük yüklemeden devletçe sağlanması gerekir.

Türkiyede sendikacılığın gelişme şekli de, hem işçi sınıfının politik bilinçlenmesini engelleyen, hem de işçi sınıfı içinde çelişki ve bölünme yaratan bir nitelik göstermektedir. 1945'de işçi sınıfından kendiliğinden fışkıran özgür sendikacılık hareketi durdurulduktan sonra iktidar çevrelerince güdümlü bir sendikacılık geliştirilmek istendiğine işaret etmiştik. Bu durumda sendika yöneticiliği, iktidarlara ve onların dayandığı burjuvaziye bağlı ve yöneticilere özel çıkarlar, imtiyazlar sağlayan bir nitelik kazandı. Gerçi aralarından namuslu sendikacılar çıktı ve sendika yöneticileri ne kadar hükümetin ve burjuvazinin paralelinde de olsalar işçileri tutabilmek için işçi hakları uğruna bir ölçüde mücadele etmek zorundaydılar. Ama esas niteliği güdümlü sendikacılık olmasıydı. Daha sonra Türk sendikacılık hareketinin Amerikan etkisinde kalışı ve onun nüfuzu altına girişi bu niteliği, bu eğilimi güçlendirdi. Amerikada sendikalar, ellerinde büyük sermaye biriken, bankalar açan, sermaye yatırımları yapan, yöneticileri büyük şirketlerin yöneticilerine kıyaslanacak gelirlere sahip olan, kapitalist sistemle uyuşmuş, onun bir parçası haline gelmiş kurumlardır. Türkiyenin ölçülerine göre, büyük Türk sendikalarının, federasyon ve konfederasyonlarının başında olanlar da işçilerden, hattâ orta sınıf serbest meslek sahiplerinden ve kafa emekçilerinden daha yüksek gelirler elde eden, Amerika, Avrupa seyahatleri dışardan nakdî ve aynî yardım gibi imtiyazlara sahip duruma gelmişlerdir. Profesyonel sendikacılık, bir kısım işçiler, hattâ kendileri işçi olmayıp da sendikacılığa işçi sınıfı dışından katılanlar için maddî vaziyetlerini düzeltme, refahlı bir hayat seviyesine ulaş-

ma aracı, kısacası, toplumda yukarı tırmanma merdiveni vazifesini görmektedir. Bu da saflardaki işçi kitlesi ile sendika kadroları arasında bir çelişki ve sürtüşme, işçi kitlesinde sendika yöneticilerine karşı bir hoşnutsuzluğa ve eleştiriye yol açmaktadır. Bu da sosyalist hareketin karşılaştığı ve çözmek zorunda olduğu, son zamanlarda daha da sivrilen bir sorundur.

Sendikacılığın profesyonel oluşu, yani sendika kadrolarında çalışanların yaptıkları hizmet karşılığı maaş, ücret almaları tabiîdir. Milletlerarası temaslar için, gözlem ve bilgiler edinmek için dış memleketlere gitmek de tabiîdir. Ne var ki, sendika yöneticilerinin aldıkları maaş ve ücretlerle işçilerin ücretleri arasında makul bir oran bulunmalı, sendika yöneticiliği, yönetmeni işçi kitlesinden koparacak, imtiyazlı duruma getirip özel çıkara bağlıyacak bir mevki olmamalıdır. Sendikacılığı, içinde geliştiği burjuva toplumunun, hele bizim kapkaççı, "kendi dümenime bakarım"cı kapitalist toplumun, bozucu, yozlaştırıcı etkilerinden arıtmak gerekir. Bu da işçi sınıfının ve içinden çıkardığı sendika liderlerinin sosyalist bilinçlenmesine bağlıdır.

Türk sendikacılığının kısaca belirttiğimiz yönde gelişmesi işçilerin politik bilinçlenmesini de engelleyegelmiştir. Amerikan sendikacılığı bütün işçi sorunlarının toplu sözleşme ile çözülebileceği, işçi sınıfının ayrı bir parti halinde örgütlenmesinin gerekli olmadığı iddiasındadır. Bizde de "Partilerüstü" sendikacılık görüşünün benimsenmesini teşvik etmiş ve Türk İş Konfederasyonu bu görüşü savunur olmuştur. (Bu Amerikan etkisi Amerikan para yardımıyla da desteklenmektedir tabiî.) Bu görüş özellikle Türkiye İşçi Partisine karşı vaziyet almak, işçileri bu partiden uzak tutmak için savunulmaktadır. Aslında gerek AP, gerekse CHP sendikaların yönetici kadrolarını elde etmek için her türlü gayretten geri durmamaktadırlar ve Türk-İş yöneticileri arada bir göstermelik çıkışlar yapsalar da, genellikle iktidarın ve Amerikanın dümen suyunu izlemektedirler.

Böyle olmakla beraber, 1965 seçimlerinden bu yana Türk işçi sınıfında politik bilinçlenmenin ve TİP'e ilginin arttığı görülmektedir. Amerikalıların etkisinde ve iktidar partisinin yörüngesinde olan Türk-İş Konfederasyonu karşısında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonunun (DİSK) kuruluşu bunun en belirgin işaretidir. Anayasa hak ve hürriyetlerini korumak ve millî bağımsızlık için yapılan mitinglere işçilerin kurumlar ve kişiler olarak büyük ölçüde katılmaları da ümit verici yeni oluşumlardır. NATO ve Amerikan işyerlerinde işçilerimizin hem kendi haklarını korumak için, hem de Amerikan personelinin millî şeref ve haysiyetimizi kırıcı davranışlarına karşı gösterdikleri uyanıklık ve direnme kıvanç vericidir. Sendikaların çıkardıkları bazı meslekî gazetelerde memleket politikasiyle ilgili toplumcu eğilimde yayınlar dikkati çekmektedir.

Gelişen şartlar, işçi sınıfının bilinçlenip politik harekete geçmesine müsaittir. İşçi sınıfı artmakta olan bir sınıftır ve ağır aksak bugünkü sanayileşme devam ettikçe de artacaktır. Ama bu sanayileşme hızı büyük işsiz kitlelerini emecek tempoda olmadığı için iş bulmak zorluğu ve işini kaybetme tehlikesi de devam edecek ve bu kapkaççı kapitalist düzende işçi istekleri hiç bir zaman gereği gibi karşılanmayacağı, yerli burjuvazi batılı burjuvaziler gibi tavizler veremeyeceği için hoşnutsuzluk ve bunun sonucu düzende değişiklik isteği büyüyecektir. Batı Avrupa ülkeleri ekonomik "gerileme" döneminin içindedirler; İngilterenin, ardından Amerikanın içine düştüğü malî-ekonomik sıkıntılar ve "kemerleri sıkma" politikası Batı Avrupa kıtası ülkelerini de olumsuz yönde etkiliyecektir. Bu oluşmalar hem ihracatımıza, hem de dışarıya işçi gönderilmesine ters yönde tesir edecektir. Egemen sınıflar ve onların partileri ekonomik sıkıntıya düştükçe işçi haklarını kısıtlama yoluna gideceklerdir. Nitekim şimdiden grev ve lokavt kanununda işçiler aleyhine değişiklik yapma hazırlıkları vardır ve kıdem tazminatını birtakım gerekçelerle kaldırma niyetleri söz konusu edilmektedir. Bütün bunlar işçilerin, bu sorulara TİP'in

tutacağı ışık altında bilinçlenmesine yardım edecek şartlardır.

Bununla beraber, genellikle azgelişmiş toplumlarda ve Türkiyede bir durum vardır ki, bazı sosyalist kişi ve çevreleri işçi sınıfının öncülüğü konusunda şüpheye düşürmektedir. İşçi sınıfı artmakta, köylü nüfusu nisbî olarak azalmakta olmasına rağmen yine de nüfusun büyük çoğunluğu tarımda, köylerdedir. Sayı kabarıklığı ise, başka şartlar eşit ya da sabit sayıldığında, bir politik hareketi etkileyici önemli bir faktördür. Ayrıca yoksul köylü kitleleri politik bakımdan gittikçe uyanan, hareketlenen bir manzara göstermektedir. 1965 seçimlerinde TİP köylere kadar teşkilâtını ve propagandasını uzatmak imkânını pek bulamadığı halde Türkiyenin her tarafından, hemen her köyden bu partiye oy çıkmıştır, hattâ sayısı az da olsa bir kısım köylerde oyların çoğu TİP'e verilmiştir. Gezilerde köylülerin büyük ilgisiyle karşılaşmaktayız. Önümüzdeki seçimlerde de oy kaynağı köyler olacaktır. TİP köylünün oylarını kazanmadan iktidara gelemez. Bu anlamda sosyalist iktidarın yolu köyden geçer. Sadece oy alma nedeniyle değil, köylerde liderler, örgüt kadroları yetiştirmek ve bunların aracılığıyla köy emekçilerini bilinçli, mücadeleci duruma getirmek için de köy sorunları ve çalışmaları üzerinde önemle durmak gerekir.

Yoksul köylü kitlelerin sosyal-politik durumları üzerinde az sonra duracağım. Şimdi işçi sınıfı öncülüğü sorununu elimden geldiği kadar bir açıklığa kavuşturma gayretine devam edeceğim. İlkin, daha önceleri belirttiğim bir hususu hatırlatmakla başlıyacağım: Bilimsel sosyalizm modern işçi sınıfının doğuşu ve gelişmesiyle şartlanmıştır, hem toplumların gelişme kanunlarını inceleyen ve ortaya koyan bir toplumbilim olarak, hem de bir değerler sistemi ve eylem programı olarak. Sosyalizm, bir değerler ve onlara tekabül eden psikolojik vaziyet alışlar, davranış eğilimleri olarak (atitüdler) işçi sınıfının ideolojisidir, bir eylem programı olarak da işçi sınıfı hareketinin programıdır. Tarım işçilerinin, yoksul köylülerin ise burjuva ideolojisinden, ya da

işçi sınıfının ideolojisinden –sosyalizmden– apayrı, bağımsız, kendilerine özgü bir sınıf ideolojisi yoktur. Normal olarak köylü kitleleri burjuva ideolojisine dönüktür. Belirli sosyal şartlar ve durumlarda ise sosyalizme dönük hale gelebilir, eğer bu yönde toplumda bir hareket ve örgütlenme belirmişse. Tarihte yoksul köylü kitlelerinin isyan hareketleri görülmüştür, ama kendi başlarına bir devrim yaptıkları görülmemiştir. Ya burjuvazinin peşinde derebeylik düzenine karşı burjuva devrimine katılmışlardır, ya da kentlerde, aydın ve işçi çevrelerinde başlatılan bir sosyalist hareketin köylere intikal ettirilmesiyle sosyalist devrimi desteklemişlerdir. Birinci halde hareket burjuvazinin, ikincisinde işçi sınıfının öncülüğündedir. Burjuva devrimci hareketlerinde de burjuvalar sayıca azınlıktadır, ama bu devrimin sınıfsal niteliğini değiştirmez. Sosyalist harekete katılan köylüler de işçi sınıfının öncülüğündedirler, çünkü hareketlerine yön veren fikirler, program işçi sınıfı ideolojisinden gelmiştir. Öncülük sorunu herşeyden önce eylemde gerçekleşen ideolojik öncülüktür.

Peki, denebilir ki, sosyalist harekete işçiler hiç katılmazsa, ya da çok az katılırsa yine de işçi sınıfı öncülüğünden söz edilebilir mi? Bir kez, bir yerde "politik hareket" denilebilecek ölçüde sosyalist hareket başlasın da buna işçiler tüm ilgisiz kalsın, bu görülmemiştir. Bizde 1920'lerin ilk yarısında İstanbulda çeşitli sosyalist, işçi partileri kurulduğu zaman bile, bunlar çok küçük çapta hareketler olduğu halde, işçiler arasında yansımış, ilgi görmüştür. Türk işçi sınıfının öbür emekçi sınıf ve zümrelere kıyasla daima daha mücadeleci olduğunu, örgütlenme eğilimi gösterdiğini, ilk politik bilinçlenme belirtilerini verdiğini daha önce kısaca anlatmıştım. İşçi sınıfı hangi sayılarda, hangi ölçüde harekete katılırsa öncülüğü fiilen de etkin bir şekilde yapar? Bu soruya cevap olarak belli bir sayı, bir oran gösterilemez. Ama işçiler ne kadar çok sayıda harekete katılırlarsa o kadar etkin öncülük ederler, daha önemlisi, sosyalist hareket o kadar sağlam temellere oturur. Türkiyede sosyalist hareket bugün tüm emek-

çi sınıf ve tabakaların birleşik hareketi halinde yürümesine ve toplum yapısında yoksul köylü kitleler sayıca ağır basmalarına ve politik canlılık göstermelerine rağmen, kentli işçileri bilinçlendirip harekete kazanmak Türk sosyalist hareketinin temel sorunu ve görevidir. Bilinçlenmiş ve harekete katılmış işçiler, sosyalist aydınların da yardımıyla, hem bir yandan sosyalizm alanında kendi teorik ve pratik bilgilerini artırmak ve geliştirmek, hem de öbür işçi kardeşlerini uyarmak, eğitmek ve örgütlemek göreviyle yükümlüdürler. Ve bu süreç, ilk sosyalist bilince varanların öbürlerini eğitip bilinçlendirmesi, zincirleme olarak, gittikçe genişliyen halkalar şeklinde devam eder, etmek zorundadır. Ama hareket işçiler arasında ne kadar yayılsa, tutunsa da tüm işçi sınıfını içine alamayacaktır, hiç bir ülkede almamıştır. Bir kısım işçiler sadece oy verip, ilgi gösterip pasif kalmakla yetineceklerdir, bir kısım işçiler üzerinde de egemen sınıfların ideolojik ve politik etkisi ve baskısı devam edecektir. İşçi sınıfı hareketi, hem demokratik hak ve hürriyetlerine sahip çıkarak bunları karşı sınıflara kabul ettirmek, ülke politikasına, yönetimine kendi ağırlığını koymak yolunda mücadele ederek, hem kendi sınıfı içinde tutucu, politik bakımdan bilinçsiz ve kayıtsız, hattâ ters şartlanmış unsurlarla, eğilimlerle mücadele ederek gelişir, örgütlenir, bilinçlenir. *İşçi sınıfı, sırf işçi olduğu için, otomatik olarak öncü durumuna gelmez, bu iki yönlü mücadeleyi vere vere hem toplum ortamını, düzenini kendi yararına değiştirir, hem de kendi kendisini değiştirmiş bilinçlendirmiş olur. Bunu başardığı ölçüde de öbür emekçi sınıf ve tabakalara öncülük eder.*

Bundan şu sonuçlar çıkmaktadır: Birinci, işçilerin *sınıf olarak* öncülüğü söz konusudur; işçi sınıfından gelme tek tek kişilerin ön saflara, yüksek mevkilere çıkması değil. Bir işçi sınıfı örgütü başındaki yöneticiler işçilikten gelme olabilirler, ama bu örgüt burjuva ideolojisinin etkisinde ve burjuvazi ile uyuşmuş olursa, elbette işçi sınıfının öncülüğü söz konusu olamaz; örneğin, işçi sınıfının ekonomik mücadelesi alanında Türk-İş

Konfederasyonu bu durumdadır. Aynı hal, bir politik parti için de doğru olabilir. İşçilerin kurdukları ve yönettikleri bir parti, sosyalist bir program esası üzerinden sosyalizmi amaç tutan bir hareket yürütmüyorsa işçi sınıfının devrimci öncülüğü söz konusu olamaz. Öbür yandan işçi ve emekçi sınıfları sosyalizm yönünde bilinçlendirip örgütleyen, sosyalist bir eylem programı uygulayan, sosyalizmi amaç bilen bir parti, yönetici mevkilerinde işçi olmayan kişiler de bulunsa, işçi sınıfı öncülüğüne hizmet eder, çünkü *işçi sınıfı öncülüğü sosyalizm dâvasından ayrı mütalâa edilemez, sosyalizm için çalışan herkes işçi sınıfına ve onun öncülüğüne hizmet etmektedir.*

Şüphesiz, sosyalist hareket geliştikçe işçi sınıfı kendi içinden sosyalist işçi liderlerini yetiştirir ve bu liderlerin yetişmesini sağlamak bir sosyalist partinin iç görevidir. Yalnız bu noktada, kişilere de büyük sorumluluk düşmektedir. Sınıf düzeyinden örgüt, örgüt düzeyinden kişi düzeyine geldiğimizde, burada da bir mücadele ve çaba sarfetme gereğiyle karşılaşırız, içinde yaşanılan ortam, kişileri sosyalist olma yönünde etkiliyebilir, ama bu şartlar ve ortam karşısında kişi pasif bir varlık değildir. "Kişilik" dediğimiz şey, objektif toplum şartları ve etkileriyle kişinin sahip olduğu sübjektif şartların –istidat, kabiliyet, mizaç, zekâ, vb.– bir muhassalasıdır zaten. Kişi bilinçlenince, bu bilinçlenme de onun kişiliğini etkileyici bir faktör olur. Sosyalist olmak demek, toplumun, toplum içinde kendi kişisel yer ve rolünün ve kendi kişiliğinin niteliğinin bilincine varmak demektir. Sosyalist olmak bir defa tamamlanan bir şey, sadece sosyalizmin bilgisine sahip olmak, onu aklen doğru olarak kabul etmek değildir. Bu ilk ve en basit şarttır. *Sosyalist olmak, ömrü boyunca geliştirilmesi gerekli bir kişilik oluşumudur, sürecidir. İnsanlar, sosyalizmi teorisi ve pratiğiyle öğrene öğrene, eylemine katıla katıla, kendi kişiliğinde mücadele verip kişiliğindeki burjuva etkilerinden, tortularından arına arına sosyalist olma yolunda ilerler ve bu süreç ancak kişinin ölümü ile sona*

erer. Kişiliğin oluşması ölümden önce sona ererse, "sosyalist olma" işi o noktada duraklar, yarım kalır, aksar. Bunun için sadece işçi olmak, harekette ön yerleri, yönetici mevkileri almak bakımından yetmez. Nasıl ki, aydınlar için de sadece sosyalist kitapları okumuş, teoriyi öğrenmiş, sosyalizmi doğru ve geçerli kabul etmiş olmak yetmez. İşçi için olsun, aydın için olsun, yukarıda açıkladığımız anlamda sosyalist olmak, yöneticiliği kendi kişisel yeteneği, gücüyle haketmiş olmak gerekir.

Şimdi gelelim öbür emekçi sınıflara. Topraksız, ya da az topraklı yoksul köylü kitlelerinin azgelişmiş ülkelerde ve de Türkiyede sosyalist hareketlerde önemli rol oynadıklarını, ya da oynayabilecek durumda olduklarını daha önce belirtmiştim. Yoksul köylü kitleleri önce sayılarının kabarıklığı ile ağır basmaktadırlar. İkincisi, azgelişmiş topluma özgü şartlar dolayısiyle hareketli, sosyal değişmelere yatkın ve istekli durumdadırlar. Bu durumun sosyolojik açıdan en genel ve teorik izahı şudur: Toplumlarda değişmeler ve ilerlemeler toplum yapısının ve toplumun yer üstünde örgütlenmesinin, yerleşiminin, her kesiminde aynı zamanda ve aynı hızla meydana gelmez. Örneğin Türkiyede sanayi ve ticaret alanlarında kapitalist ilişkiler daha gelişmiş ve bu işlerle uğraşan nüfus daha burjuvalaşmış, tarım ise henüz derebeyliği artıklarını bile tüm tasfiye edemeden geri teknikli bir üretim düzeyinde kalmıştır; yani ticaret ve sanayi tarımdan daha ileri bir safhadadır. Buna paralel olarak da ekonomik ve sosyal bakımdan büyük farklar gösteren şehir-köy ayırımı meydana gelmiştir. Hal böyle olunca, toplumun gelişmesinde en büyük tıkanıklık, en dar boğaz tarım kesiminde ve tarıma dayanan köysel topluluklardadır. Toplumun ileri doğru hamle yapmak ihtiyacı bu noktada en fazla baskı, zorlama yapar. Onun için bu toplumlarda –ve Türkiyede– tarımsal üretim ilişkilerinde yani toprak mülkiyeti sisteminde, değişiklik yapmak, toprak reformunu gerçekleştirmek başta gelen sorundur.

İkincisi, nüfusun hızla artışı ve büyük çoğunluğun tarım kesiminde, köylerde toplanmış olması gittikçe şiddetlenen toprak darlığına yol açmıştır. Artan sayılarda topraktan kopan nüfus, köksüz, tedirgin, huzursuz, değişikliği arzulayan ve ona hazır hale gelmiştir. Tarımda büyük kapitalist işletmeciliğin başgöstermesi köylü nüfusun topraktan kopuşunun hızlanmasına yol açmıştır. Nitekim 1948'den bu yana makinalı büyük işletmeciliğe geçiş toprağı ortakçılıkla işleyenlerin topraklardan kovulması sonucunu doğurmuştur. Bu durum bir yandan yoksul, topraksız bölgelerden kapitalist işletmeciliğin yapıldığı bölgelere mevsimlik nüfus hareketleri, öte yandan iş aramak için şehirlere göçme akımları doğurmuştur. Son on beş yirmi yılda yollar şebekesinin genişlemesi, kara yolları taşıtlarının uzak köşelere kadar ulaşabilmesi de bu hareketliliğin artmasına yardımcı olmuştur. Böylece, köyde geleneksel toplum düzeni bozulmuş, parçalanmış, köysel toplum dış etkilere açık, köylü nüfus hareketli ve değişken hale gelmiştir.

Topraktan kopan ve hızlı sanayileşme olduğu için şehirlerde sanayi kolları tarafından masedilemeyen, işçi sınıfına giremeyen köylü nüfusta şiddetli bir toprak isteği, açlığı vardır. TİP'in toprak reformunu, aldatıcı, göz boyayıcı şekilde değil, gerçek ve köklü bir toprak reformunu ön plâna alışı, yoksul köylü kitlelerinin en hayatî ihtiyacına –toprak açlığına– cevap vermekte ve bunun için de bu kitleler sosyalist harekete kazanılabilmektedir.

Köylü nüfus içinde huzursuz, halinden şikâyetçi bir başka sınıf da ancak geçinecek kadar toprağı olan ya da kiralayabilen, pazar için yüksek değerde ürünler yetiştiren, fakat bunları düşük fiyattan elden çıkarmak zorunda kalan küçük üreticilerdir. Kredi yokluğu veya yetersizliği bu küçük çiftçileri, ürünlerini daha tarlada iken tüccara kapatmak, ya da kasabalardaki tefecilere ağır şartlarla borçlanmak, ihtiyaçlarını karşılamak için esnaftan veresiye alışveriş etmek zorunda bırakmaktadır. Toprak kiralarının yüksekliği de bir başka ezilme konusudur. Bu orta

halli köylü kitleleri de durumlarından son derece şikâyetçidirler. Çok yüksek faizli, kısa vadeli tefeci kredisi özellikle bu sınıf üreticilerini ezmektedir. İhracatçı tüccarın ve aracılarının şiddetli baskı ve sömürüsü de bu üreticiler üzerindedir. Ege'de tütün, Karadeniz kıyılarında fındık, güneyde yer fıstığı ve muz, güneydoğuda pamuk yetiştiren küçük ve orta üreticinin altında ezildiği sömürü düzeni, ayrıntılarda bazı farklarla hep aynı genel şemaya uygundur. TİP dış ticareti devletleştirme, ürünleri doğrudan doğruya üreticilerden alıp ihraç etme, içte de, üretici ile tüketici arasındaki ilişkileri kontrol ve düzenleme, kooperatifleştirme programı ile bu orta köylü tabakalarının da hayat ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Köylü kitlelerin sosyalist hareket katılmalarını kolaylaştıran bir yardımcı faktör de köylülerin işçiler gibi, günlük geçimlerini sağlamak bakımından doğrudan doğruya bir "patron"a bağlı olmamalarıdır. Köylüler, büyük ağa tahakkümünün sürdüğü yerler müstesna, politik davranışlarından dolayı günlük ekmeklerinden, geçim imkânlarından yoksun bırakılabilecek durumda değillerdir. Gerçi ağalık düzeni dışındaki yerlerde de mahallî nüfuzluların ve komprador burjuvazinin ve partilerinin köylere kadar uzanan adamlarının baskısı vardır. Kredi dağıtımı, küçük ve orta halli köylü üzerinde bir baskı aracı olarak kullanılmaktadır. Ama yine de köylüler için, şehirlerde çalışan işçilerin karşılaştığı, politik sebeplerle, partizanlıkla, "derhal işten çıkarma" gibi bir durum yoktur.

Bütün bu nedenlerle köylü kitleleri *bu safhada* sosyalist harekette çok önemli rol oynayabilirler, *sayı açısından* hareketin temeli, dayanağı olabilirler. Ama bu, köylü sınıfının sosyalist harekette öncülüğü anlamına gelmez ve köklü bir toprak reformu yapılıp tarımsal üretimin ilk yeniden örgütlenişi başarıldıktan, köylü kitlelerinin durumu bugüne kıyasla düzeldikten sonra onları sosyalist hareket içinde tutmak, toplumun sosyalist bir düzene doğru gelişmesine katılmalarını sağlamak için özel teşvik edici tedbirler almak, politik eğitimlerine önem vermek

gerekecektir. Sonra, sanayileşme ve tarım makineleşmesi ilerledikçe, kuşaktan kuşağa tarım kesiminde nüfus azalacak, işçi sınıfı ve hizmetliler tabakası ise büyüyecektir; bu da sayı açısından dahi köylü sınıfının ağırlığının azalması demek olacaktır. Bununla beraber tecrübeler göstermiştir ki, tarım, ekonominin temel dayanaklarından biri olmakta devam edecektir; sanayileşme ve sanayi kesimi ekonomide ne kadar önem ve ağırlık kazansa da tarımı ihmal etmek, ekonomideki önemini küçümsemek olmayacaktır bu.

Küçük zanaatkâr ve esnaf sınıfı aslında bir önceki düzenden kalan bir sınıftır. Eski lonca sistemi artık ortadan kalkmıştır; küçük zanaat ve ticaretle uğraşmak babadan oğula geçen geleneksel işler olmaktan büyük ölçüde çıkmıştır, ama üretim ilişkileri sistemindeki yerleri bakımından bir önceki sistemin devamı olarak yaşamaktadırlar. İşyerlerine, yani dükkânlarına ve donatımına sahip olma bakımından "sermayeci" –kapitalist– sınıfla bir benzerlik gösterir, kendi işinde bedenen çalışmak ve dolaylı şekilde büyük sermaye tarafından sömürülmek bakımından da işçi sınıfı paraleline düşer. Bu sınıf Türkiyede oldukça kalabalıktır, sayıları bir birbuçuk milyon kadar tahmin ediliyor, eş türden (mütecanis) bir sınıf değildir. Çalışma, yaşama şartları ve gelir açısından, işçilere yakın olan bir düzeyden kapitalist üretimin eşiğindeki, modern donatımlı küçük sanayi ve orta ticaret düzeyine kadar uzanır. Aslında hiç bir sınıftan olmayan, üretim sürecini safhalara bölerek ayrı ayrı "atölyeler"de, ya da evlerde yaptıran imalâtçılar da (ayakkabıcılar ve tekstil işleri) istatistiklerde bu sınıftan gösterilir. Sınırları kesin ve açık olmayan bu sınıfın üst düzeyinde olanlar orta burjuvazi durumundadırlar ve Anadolu kasabalarında köylü ile sıkı temasları vardır. Veresiye satış yapmak ve hasat zamanı faiziyle ödenmek üzere borç vermek yollarından köylüyü ekonomik bakımdan kendilerine bağlarlar ve bu yoldan köylüyü politik etki, hattâ nüfuz altında da tutarlar. Yakın zamana kadar on kişiden az işçi

çalıştıran yerler İş Kanununun kapsamı dışında kaldığından bu orta burjuvazi durumunda olanlar işçileri de insafsızca sömürmüşlerdir. Yeni İş Kanununda istisna çizgisi üç işçiye kadar indirilmiştir. Bu da yeterli bir kıstas değildir. Üç işçi çalıştıran işyerleri sahipleri arasında küçük zanaatkâr ve esnaf sınıfının çoğunluğunun genel ekonomik seviyesinden ayrılanlar, çok üstüne çıkanlar vardır; örneğin büyük şehirlerin işlek semtlerinde bakkaliyeler veya kadın berberleri veya modern araçlarla iş gören küçük atölyeler. Yalnız işçi sayısı değil, yatırılmış sermaye, yıllık ciro gibi kıstaslar da dikkate alınmalıdır her halde. Bununla beraber, küçük kasabalarda ve şehirlerin kenar mahallelerinde, küçük zanaatkâr ve esnaf sınıfının sayıları bilinmeyen büyük bir kısmı çok zor durumdadır. Büyük sermayenin baskısı altındadır, kredi, ucuz ve kaliteli iptidaî madde bulmak ve mamullerini piyasaya sürmek zorlukları içindedir. Küçük esnaf ve zanaatkârların bu ihtiyaçlarına devletin cevap vermesi gerekir. Ekonomik gelişme sonucu el zanaatlarından ve küçük sanayiden büyük sanayie geçiş işsizliğe, sefalete, ekonomik sıkıntılara meydan vermeyecek şekilde plânlanmalıdır.

Bağımsız iş sahibi ve "sermaye" sahibi olmaları nedeniyle bu sınıf ideolojik olarak kapitalizme dönüktür. İşini büyütmek, sermayesini artırmak, imkân bulsa büyük atölye, fabrika sahibi olmak ister. Burjuvazi de bu sınıfın bu ideolojik eğilimini kendi hesabına istismar peşindedir. "Bu birbuçuk milyonu fabrikatör yapacağız" diyen Demirel, bu sınıfın da nabzına şerbet verip onları kendi politikasına kazanmak için böyle konuşmuştur.

Oysa birbuçuk milyon küçük zanaatkâr ve esnafın fabrikatör, büyük sermayeli tüccar haline gelebilmesine imkân yoktur. Aralarından çok küçük sayılar burjuva sınıfına tırmanmayı başarsalar bile, ezici çoğunluğu zamanla durumlarının kötüleşmeye gittiğini görmeye mahkûmdur. Modern teknoloji kapitalist ekonomi düzeninde sanayiin, hattâ ticaretin büyük birimler halinde örgütlenmesini, sermayenin belli ellerde toplanmasını,

gerekli kılar. Bizim iktidarın "Özel sektör eliyle kalkınma", "Ekonominin tepelerine fertleri oturtma" diye söz ettiği kapitalist yoldan kalkınma sermayenin az ellerde gittikçe büyük ölçülerde toplanması sonucunu doğurur. Küçük zanaatkâr ve esnaf sınıfı kapitalizmde insafsızca perişanlığa, sefalete düşürülerek tasfiye olunur. Küçük iş sahipleri iş yapamaz, geçinemez hale gelip dükkânını kapatır, ücretli işçi olma durumuna gelirler. Türkiyede küçük zanaatkâr ve esnafın durumu ve geleceği büsbütün karanlıktır, çünkü batıda kapitalizm gelişirken, ilk ağızda küçük esnaf ve zanaatkârlar perişan olmuş, bu işlerle uğraşanlar sefalete düşmüştür ama, hızla gelişen ekonomide yeni iş sahaları belirmiş, büyük sanayiin yanısıra ona yardımcı orta ve küçük sanayi dalları da doğmuş ve bu alanlarda iş tutturamayanlar da fabrikalarda işçi olabilmişlerdir. *Türkiyede kapitalist yoldan da olsa hızlı bir sanayileşme, ekonominin, iş alanlarının hızla genişlemesi yer almadığından, bizim küçük esnaf ve zanaatkârlara, burjuvaziye yükselme, yeni iş alanlarına kayma, fabrikalarda işçi olma yolları da büyük ölçüde tıkalıdır.*

Küçük zanaatkâr ve esnaf sınıfı bugün Türkiyede çok şikâyetçi durumdadır. Resmî kanallardan, bankalardan ucuz kredi ve düşük fiyatla yeteri kadar ham madde bulamamaktadırlar. İmal ettiklerini pazarlamakta, gerçek değeri üzerinden satmakta zorluklarla karşılaşmakta, aynı ya da benzeri işkolundaki sanayici ile rekabet edememektedirler. Komprador burjuva iktidarı, sol akımlara karşı tampon olarak tarım, sanayi ve ticarette bir "orta sınıf" yaratmayı istemektedir. Bu amaçla tarımda orta işletmelere ve sanayide küçük sanayicilere "kontrollü kredi" vermek, bu iş sahiplerine işletmelerini verimli bir şekilde düzenleyip çalıştırmayı öğretmek politikasını izlemek çabasındadır. Ama bu niyet ve çaba, gerçekleştirilmek istenen kapitalist yoldan kalkınmanın temel gelişme kanunu ile (sermayenin santralizasyonu ve konsantrasyonu) çatıştığından, toprak ağalarının ve komprador burjuvazinin çıkarları ağır bastığından,

sanayi ve tarım kredilerinin kaymağı bu üst sınıflara gitmektedir, küçük sanayiciyi ve esnafı destekleme politikası amaç edinilen sonuçları vermemektedir. 1966 yılında birbuçuk milyon tahmin edilen küçük zanaatkâr ve esnaftan Halk Bankası kredilerinden faydalananların sayısı yüzbinin biraz üstündeydi ve bunlara verilen ortalama kredi miktarı üç bin lira civarındaydı. 1965'te T.C. Ziraat Bankasından kredi alan bir milyon küsür çiftçiden yüzde 54'ünün aldığı ortalama kredi ise 300 lirayı geçmiyordu.

İkinci Beş Yıllık Plânda el zanaatlarının yavaş yavaş ortadan kalktığı belirtilmekte ve bu plân döneminin sonlarına doğru küçük sanayi kollarının bir kısmında büyük sanayie geçiş nedeniyle boş kapasite (yani iş yapmayan, boş duran işyerleri, atölyeleri) ile karşılaşılacağı belirtilmektedir. Bu iş kollarında çalışanlar ne olacaktır? İşsiz kalacak bu nüfus hangi işkollarına, nasıl yöneltilecektir? Bu konuda bir tedbirler programı ortada yoktur.

Böylece küçük zanaatkâr ve esnaf sınıfının alt tabakaları büyük sermayenin baskısı altında günden güne ezilmekte, iş yapamaz, geçimini sağlıyamaz bir duruma düşmekte, bir yandan da büsbütün tasfiyeye uğrayarak işsiz, perişan kalmaktadır. Bu durumun yarattığı tedirginlik ve huzursuzlukla ve çıkış yollarının tıkalı olmasiyle, bu sınıf da büyük bir kısmı ile geleneksel düzenden kopmakta, uyanmakta, politik bakımdan bilinçlenmektedir. Özellikle Anadolu kasabalarında ve ilçelerinde bu sınıftan insanlar sosyalizmle ilgilenmekte, Türkiye İşçi Partisinde faal rol oynamaktadırlar. Bu gibi yerlerde aydınlar genellikle memur statüsünde olduklarından Partiye üye olamamaktadırlar. İşçiler de yok denecek kadar az ve büyük baskı altında olduklarından ilçe yönetim kurullarında küçük zanaatkâr ve esnaf sınıfından elemanlar görev almaktadır. Bugün Partinin birçok ilçe kongrelerinde, hattâ bazı il kongrelerinde yönetim kurulları seçimleri tek liste üzerinden yapılmaktadır, çünkü "aydın"

adaylar bulunamamaktadır, geri kalanların hepsi de kol emekçisi olduğundan tek listede seçilmektedirler.

Bununla beraber, küçük esnaf ve zanaatkârlar sınıfının sosyalist hareketteki yeri ve rolü daha ayrıntılı bir incelemeyi gerektirmektedir. Bu konunun başında da belirttiğim gibi, bu sınıf eş türden bir sınıf değildir. İmalât işleriyle uğraşanlarla (bakırcı, demirci, marangoz gibi) ticaret yapanları (bakkal, manav vb.) ve hizmet satanları (berber, kahveci, şoför vb.) birbirinden ayırmak gerekir. Ayrıca, teknolojik ilerleme sonucu ortadan kalkmakta olanlarla (semerci, nalıncı vb.) teknolojik ilerlemeye ayak uyduranların (tornacı, tamirci, mobilyacı vb.) durumları da başkadır.[2] Bunlar için alınacak tedbirler farklı olacaksa bile, TİP iktidara geldiğinden bir karma ekonomi sistemi uygulayacağına göre hepsinin plân çerçevesi içinde düzenlenmesi ve değişik ölçülerde korunması gerekecektir.

Buraya kadar yazdıklarımı özetlersem, işçi sınıfı, Türkiye azgelişmiş bir ülke olmasına rağmen, sayıca küçümsenmeyecek kadar kalabalıktır, bir buçuk milyon civarındadır. Sosyalist hareketin, işçilerle birlikte öbür emekçi kitlelerin doğrudan doğruya birleşik hareketi olarak gelişmesi sosyalist hareketin sınıfsal temelini genişletmekte, güçlendirmektedir.[3] İşçi sınıfı sayı olarak nisbî yetersizliğini, öbür emekçi sınıfların da sosyalist harekete katılması ve katılmaya eğilimli olmasıyla telâfi etmekte, egemen sınıfların karşısına güçlenmiş olarak çıkabilmektedir. (Ama hareketin sosyalist niteliği bakımından bu sınıf bileşimi-

2 TİP Bilim ve Araştırma Bürosu bu konuyu ayrıntılarıyla incelemektedir.

3 Türkiyede sosyalist hareketin bütün emekçi sınıflarına birleşik hareketi olarak yürüdüğünü TİP Bilim ve Araştırma Bürosunun yapmakta olduğu bir inceleme de doğrulamaktadır. İncelenen 11 bin 804 üye giriş fişine göre, bu parti üyelerinin yüzde 27,4'ü işçidir (aralarında 74 sendikacı vardır); yüzde 26,3'ü de "esnaf zanaatkâr ve küçük burjuva unsurlardır." Bunlara "küçük ticaret erbabı" da katılırsa, yüzdeleri işçilerin yüzdesini biraz aşmaktadır. Tarım işçisi yüzde 9, küçük çiftçi yüzde 17'dir. İşçi, tarım işçisi ve küçük çiftçi hep birlikte yüzde 55'i bulmaktadır. "Esnaf zanaatkâr ve muhtelif küçük burjuva unsurlar" ile birlikte tüm emekçi sınıflar oranı yüzde 81'in biraz üstündedir. Büro şimdi Partinin yönetici kadrolarındaki kişilerin sınıfsal durumunu incelemektedir. Öyle sanıyorum ki yönetici kadrolarda, özellikle Anadolu kasabalarında, "esnaf, zanaatkâr ve muhtelif küçük burjuva unsurlar" oranının işçilerden daha yüksek olduğu görülecektir.

nin üzerinde durulması ve giderilmesi gereken bir zaaf noktası yarattığına da II. bölümün son kısmında işaret etmiştim.) Dış ve iç sömürü düzeninin etkisi ve azgelişmiş bir toplum olmanın gerekli sonucu sınıfsal kutuplaşmanın derin ayırımı tüm egemen sınıflarla tüm emekçi sınıflar arasında yer almakta, sınıf bilinçlenmesi emekçi olan-olmayan kalın çizgisi üzerinden oluşmaktadır. Bu nedenle ben, "azgelişmiş ülkelerin işçi sınıfları sayıca az, güçsüz olduklarından işçi sınıfı öncülüğünü milletlerarası işçi sınıfı hareketiyle –aslında sosyalist ülkelerle– işbirliği ederek, yardımlaşarak yürütebilirler" tezini Türkiye için asla geçerli bulmuyorum, başka azgelişmiş ülkeler için geçerli olduğundan da çok şüphe ederim. Türk işçi ve emekçi sınıfları sosyalist hareketi yürütecek güçtedir ve onlara bu işte yardım edecek yetenekli Türk sosyalist aydınlar da vardır; sosyalizm aydınlar arasında gittikçe tutunmaktadır. Bir ülkenin işçi ve emekçi sınıfları ve aydın kadroları o ülkede sosyalist hareketi yürütebilecek güçte ve yetenekte değillerse, dıştan hiç bir yardımın, hiç bir işbirliğinin, hareketin yürümesini ve başarıya ulaşmasını sağlamayacağı bilimsel gerçeği de zaten yukarıdaki tezi çürütmektedir. Bunu söylemek, bağımsızlık ve eşitlik esası üzerinden her türlü temas ve ilişkiyi peşinen reddetmek anlamına gelmez. Şartları müsaitse, politik taleplere bağlı değilse yardım da alınabilir. Fakat ben az gelişmiş ülkelerin işçi sınıfları güçsüz olduklarından sosyalist harekette öncülüğü ancak sosyalist ülkelerle işbirliği ederek yapabilirler ifadesinin altında, gelişmiş ve güçlü sosyalist ülkelerin ve partilerinin "vasiliği", müdahalesi kokusunu seziyorum da onun için bu görüşü ve iddiayı reddediyorum.

Sosyalist hareketin işçi-emekçi sınıfların birleşik hareketi olarak yürümesi, işçi sınıfının dışındaki emekçi sınıfların "sosyalist hareketin tabanı"nı teşkil edip etmediği sorununu ortaya çıkarmakta, bu konuda bazı tereddütlere yol açmaktadır. "Sosyalizm işçi sınıfının ideolojisidir, köylü, kentli öbür emekçi sınıfların ideolojisi değil. Bunun için hareketin tabanı olamaz-

lar," görüşü bence isabetli değildir. Daha önceki bir bölümde belirttiğim gibi, TİP sosyalist bir partidir ama bugünkü ve iktidara gelince uygulayacağı program tam bir sosyalist düzenin programı değildir; bir karma ekonomi düzeni programıdır. Bu programda köylü, kentli, emekçi sınıfların *sınıfsal* sorunları ele alınmakta ve bunlara *sınıfsal* düzeyde çözümler getirilmektedir. Bu çözümler ve tedbirler bu emekçileri *sınıf* olarak sosyalist harekete çekici faktörlerdir. Ayrıca, Türkiyenin emperyalist sömürü altında, geri teknikli bir tarım kesimi üzerinde sanayileşmemiş kapkaççı kapitalist bir düzende oluşu, bu düzenin köylü kentli emekçilerin *sınıf* olarak hayatî sorunlarına çözüm getirmemesi, bu kitleleri kalkındıramayışı onları bugünkü düzenden yavaş yavaş koparmakta ve sosyalist hareketin öğretilerine ve vaaitlerine açık, yatkın hale getirmektedir. Bunun için tarım işçileri, topraksız ve az topraklı köylüler, küçük esnaf ve zanaatkârların bazı tabakaları bugün Türk sosyalist hareketinin tabanının bir parçasıdır ve gittikçe de olmaya namzettir.

Son yüzyıllık tarihine baktığımız zaman işçi sınıfının bütün öbür emekçi sınıflar arasında en mücadeleci, en hareketli ve örgütlü olduğu görülür. TİP'in bu sınıfa mensup işçiler tarafından ve öncelikle işçi sınıfının partisi olarak kurulmuş bulunması bir tesadüf değildir. Ama işçi sınıfının sosyalist harekette öncülüğü kendiliğinden, otomatik olarak oluşmaz; bu bilinçlenme, örgütlenme, mücadele sonucu öncülük, sadece ideolojik anlamda değil, fiilen de yapılır. Bugün işçi sınıfının içinde bulunduğu şartlar ve kendi içindeki çelişkiler sosyalist harekette işçi sınıfı öncülüğünün fiilen gelişmesi üzerinde tutucu, engelleyici etkiler yapmaktadır. Azgelişmiş bir toplum olmanın nitelikleri dolayısiyle de yoksul köylü kitleleri hareketli, değişikliklere yatkın ve sosyalizme eğilimlidirler, ama bu durum bu safhada böyledir, işçi sınıfı öncülüğü ise bugünden, tam sosyalist düzen gerçekleştiği zamana kadar geçecek uzun dönem için doğrudur. Kısa vadeli amaçlar bakımından, köylü kitleleri ile ilgilenmek,

onları uyarmak ve kazanmak, uzun vadeli amaçlar bakımından ise sosyalizmi işçi sınıfına maletmek, onu sosyalist bilince kavuşturmak ve örgütlü politik harekete sokmak Türk sosyalist hareketinin başta gelen çifte görevidir.

Son olarak, "aydınlar"ın sosyalist harekette yeri ve rolü nedir? sorusunu cevaplandırmak gerekiyor. Sosyalizmin bir sınıf ideolojisi olduğu kadar, bir toplumbilim olarak da kapitalizmin ve onunla birlikte işçi sınıfının doğuşu ile şartlandığını daha önce belirtmiştim. Ama sosyalist teoriyi ve bilimsel metodunu ilk geliştirenler burjuvaziden kopmuş, işçi sınıfı ile kader birliği yapmış aydınlardır.[4] Sosyalizmin o günden bugüne her toplumda da önce aydınlar arasında bir fikir akımı olarak tutulduğu ve sosyalizmi işçilere öğretmede, hareketi başlatıp yürütmede aydınların faal rol oynadığı görülmüştür. Bu durum toplumdaki işbölümü sisteminin sonucudur. Felsefe, bilim, teori ile uğraşmak aydınların görevî, bir uzmanlık işi olagelmiştir. İşçiler ve emekçiler gerekli kültür ve eğitimden yoksun bırakılmışlardır, hem de günlük ekmeklerini kazanma çabasından vakit ve enerjileri kalmaz fikrî çalışmalarla uğraşmaya. Sosyalist hareket geliştikçe, hele sosyalist düzene geçilince, işçilerden aydınlar, yazarlar yetişecek, aydınlar tabakasından gelenler de eylemin içinde, uygulama işleriyle çok daha yakından ilgileneceklerdir. Ama yine de, sosyalizmin bir ideoloji, bir de bilim yanı olduğuna göre, nisbî bir işbölümü sürecektir sanırım, hiç değilse bugünden görebildiğimiz bir gelecek dönem süresince. İşçilikten de gelip yetişse, bir kişi bilimsel ve teorik çalışmalara verdi mi kendisini, dikkatini ve vaktini daha çok bu çalışmalar üzerinde

4 Ne zaman konuşmalarımda aydınlardan söz açsam, işçi arkadaşlardan "Bir işçi aydın olamaz mı?" yollu bir soru ya da itirazla karşılaşırım. Ben aydınlardan söz ettiğim zaman "aydın" kelimesini kişisel bir sıfat olarak değil, toplumdaki belli bir zümrenin tanımlanması olarak kullanırım. Elbette bir işçi aydın kişi olur ve nice üniversite diplomalı kişiler vardır ki aydın sıfatından çok uzaktadırlar. Ama toplumda belli bir eğitim ve öğretim görmüş, yazıp çizmekle, kitaplarla ilgilenen, hayatlarını beden çalışması, el emeğiyle değil, kafa emeğiyle kazanan bir zümre vardır ki bunlara "aydınlar" denilmektedir. Bu kitapta da aydın hep bu "zümrevî" anlamda kullanılmıştır.

toplamak zorunda kalacaktır, her ne kadar eylem içinde görev almış olsa da. Sosyal olguların incelenmesi de artık gittikçe inceleşen, dakikleşen, olayları nicelik değerlerine, formüllere indirgeyen tekniklerle incelenmekte ve uzmanların toplu, programlı çalışmalarını gerektirmektedir. Teori ile pratik birbirini etkileyerek birlikte yürütülmekle beraber, nisbî bir işbölümü olacaktır. Kaldı ki, sosyalist eylemin programlaştırılması için sadece toplum bilimler alanlarında bilgiye ve bunun için de uzmanlara ihtiyaç yoktur, başka alanlarda da, örneğin teknolojide, jeolojide, nüfus sorunlarında (demografi) da uzmanlara, inceleme ve araştırmalara lüzum vardır. Ayrıca sosyalizm için mücadelenin sadece politika ve ekonomi alanlarında değil, fikir, sanat, edebiyat alanlarında da yapılması gereklidir. Toplumun gidişine ayna tutması, toplumsal gelişmeleri ve bunların kişilerde yansımasını incelemesi, eleştirmesi ve de yeni görüş ve değerlerin oluşturulması bakımından sanat ve edebiyatın toplumda önemli görevleri vardır. Bütün bu sebeplerle aydınların –düşünürlerin, yazarların, bilim adamlarının, sanatkârların– toplumda daima önemli yeri olacaktır.

Bütün bu söylediklerimle bir noktaya gelmek istiyorum. Sosyalizmin ideolojik ve bilimsel iki yanı olduğunu, bunların birbiriyle bir ölçüde çeliştiğini, ama çelişki içinde birbirini tamamlayan bir bütünlüğü olduğunu daha önce belirtmiştim. Şimdi aynı noktaya, aydınlar gurubunun sosyalist hareket içindeki yerini ve rolünü tartışırken gelmiş oldum. Teori ve eylem ne kadar birarada gitse de, eylem adamı, bilimsel teorik çalışma adamı veya sanatkâr ayrımı bir işbölümü gereği şu, ya da bu ölçüde sürdüğüne ve süreceğine göre, bu iki grup arasında bir çelişki –düşmanca olmayan bir çelişki şüphesiz– yer alacaktır. İlk plânda eylemin başarılı yürütülmesiyle uğraşanlar ve genellikle işçi sınıfı, aydınların fikir, bilim, sanat alanlarındaki bitip tükenmez görünen tartışmalarından, ince eleyip sık dokumalarından sabırsızlanacaklar, o alanlarla meşgul olmayanlara

ilk bakışta acaip, hattâ saçma gelen fikirlerden, çalışmalardan, eserlerden kuşkulanacaklar, bunları bir vakit, enerji, kaynak kaybı, hattâ sosyalizmden sapma sayabileceklerdir. Fikir, bilim, sanat çalışmaları içinse bir özgürlük ortamı şarttır; yeni gelişmelerin olabilmesi için en aykırı görüşlerin, varsayımların düşünülebilmesi, denenebilmesi imkânı olmalıdır. Ne var ki, bu düşünceler geliştirilir, denemeler dış engellemeler olmaksızın özgürlük içinde yapılırken nihaî mihengin toplumun bütünüyle ve bu bütünün ilerlemesiyle uyumluluk olduğunun bu işlerle uğraşanlarca gözden uzak tutulmaması gerekir. Yoksa ölçü kaçırılabilir de. Bu alanlarda çalışanlar, kendi alanlarının toplumun öbür kesimleriyle ve bütünüyle ilişiğini gözden kaybedip, mutlak bir özgürlük, kendine yeterlik iddiasına ve inancına gelebilirler ve bunun sonucu çalışmaları toplumun genel gidişine aykırı, hattâ tam ters yöne düşebilir. *Burada da mesele, özgürlükle eylemin gerektirdiği disiplin –zora dayanan bir disiplin değil, içten, özgürce kabul edilmiş bir disiplin– arasında en verimli bir denge çizgisini tutturabilmektedir.*

Türkiyenin azgelişmiş bir ülke oluşu fikir, bilim, sanat alanlarında da kendisini belli eder. Son yirmibeş otuz yılda benim kuşağımdan üstün düzeyde şair, hikâyeci, romancı yetişmiştir, şimdi yeni kuşaklardan da batı standardlarına göre uzman, bilgin, övünülecek gençler yetişmektedir, milletlerarası düzeyde tektük sanatçılar da çıkmaktadır; ama genellikle bu alanlarda milletlerarası yarışacak düzeyde olmadığımız açıktır. Bununla beraber, Türkiyede de kendi ölçülerine göre bir aydınlar tabakası vardır elbet. Bizde bu tabaka özellikle devlet yönetiminde yer almıştır, bu bakımdan da Türkiyenin son bir buçuk yüzyılda değişmesi "Batılılaşması" çabalarında önemli rol oynamıştır. Devlet mekanizması, dışında kalanlar da fikir, sanat, yazarlık alanlarında genellikle ilerici bir görev yapmışlardır ve halen de yapmaktadırlar.

Aydın tabakanın devlet yönetimiyle sıkı ilişkiler kurması bu tabakaya toplumda hem ilerici, hem tutucu bir nite-

lik kazandırmıştır. Bu kitabın birinci bölümünde Osmanlı İmparatorluğunun, toplum yapısının en üstünden ve yüzeyinden değişmeye yöneldiğini, devletin teşebbüsüyle askerlik, yönetim ve eğitim alanlarında Batılılaşmaya girişildiğini ve devlet eliyle toplumu değiştirme işine Cumhuriyetin ilânıyla devam edildiğini belirtmiştim. Devlet mekanizması dışındaki aydınların da ilerleme, Batılılaşma çabalarına katılması ile aydınlar tabakası, özellikle yönetici kadrolardakiler, ilerici, olumlu rol oynamışlardır. Ne var ki, halkı horlayan, ezen, müstebit, merkeziyetçi devleti somutta temsil edenler de bu aydın yönetici tabaka idi. Ayrıca, yine daha önce işaret ettiğim üzere, toplumda en yüksek itibarı olanlar, maddî bakımdan da halk kitlelerine kıyasla daha refahlı, daha imtiyazlı bulunanlar da bu yönetici sivil-asker aydın tabakaydı. Bu durum bir yandan halkta, sınıf temeli üzerinden değil, yönetici (memur, asker) olan ve olmayan, yöneten ve yönetilen, ayrımı üzerinden bir bilinçlenmeye yol açmıştır ve eskiye kıyasla hayli değişmiş olmakla beraber yine de devam etmektedir. Anadoluda halk hâlâ aldıkları aylık ve oturdukları özel lojmanlarla memur ve subayı kendisinden çok yüksek, imtiyazlı bir durumda görmekte ve bu resmî sıfatlı kişiler karşısında, hele bir iş için makamlarında önlerine çıktığı, dairelere, hastanelere gittiği zaman, kendisini ezik, horlanır hissetmektedir. Ülkenin ekonomisine ve politikasına hâkim durumda olan gerçek üst sınıfların yaşamı halkın yaşamının, tecrübesinin dışındadır. Öte yandan bu durum, yönetici aydın kadronun halktan kopuk olması sonucunu doğurmuştur. Otoriter, merkeziyetçi bir devlet yönetimi geleneğinin temsilcileri olmaları ve de sınıf mensubiyeti itibariyle küçük burjuvaziye dâhil bulunmaları, onlarda, halka az çok tepeden bakma alışkanlığını ve ilerici olanlarda bile, tepeden inme, devlet otoritesine dayanan dönüşümlerle sorunları çözme, toplumu ilerletme, "halka rağmen halkçılık" görüşlerini yaratmıştır. Halk cahildir, gericidir, yobazlara kanar, peşlerine takılır, güçlü bir

yönetim ve devlet otoritesiyle ona yenilikleri kabul ettirmek gerekir, kanısı yaygındır. Bu yanlarıyla aydın yönetici tabaka demokratik gelişmede tutucu etki yapmaktadır.

Bugün yönetici aydın kadroyu, memurlar tabakasını, ilerici çizgilere iteleyen şartlar vardır. Devleti temsil eden yönetici tabaka, bürokrasi ile burjuvazi arasındaki mücadelede devam etmektedir. Yüksek kademelerdeki kişilerde, özerk devlet teşekküllerinde, taşradan gelme türedi politikacıları küçümseme, burjuvazinin ve toprak ağalarının temsilcileri politikacılara ve onların verdikleri emir ve talimata karşı devletin yüksek kademe memuru, özerk teşekkülü olarak kendi otoritesini, yetkilerini kabul ettirme çabası görülmektedir. 1961 Anayasası, oy çoğunluğu ile iktidara gelenlerin iktidar sarhoşluğuna tutulup keyfî tasarruflarda bulunabilmelerini önleyici nitelikte hükümler getirdi; yürütme, yasama organları yargı organlarının kararıyla denetlenmeye başladı; kanunlara uymayan emirlere itaat etmeme, memurlukla ilgili hakları arama ve savunma yollarını açık tuttuğu için, ve de memurlar tabakası yetişme tarzları dolayısiyle usulden anlar ve usullere bağlı oldukları için, Anayasa, yönetici kadroların, iktidarın politik müdahalelerine, anayasa dışı davranışlarına karşı ve dolayısiyle komprador burjuvaziyle toprak ağalarının politikasına karşı mücadele etmeleri imkânını sağlamaktadır. Ayrıca, devlet memurluğunun gerek maaş ve maddî refah, gerekse sosyal itibar (statü) bakımından toplumdaki eski yerinden düşmüş olması, aydın işsizliğinin başgöstermesi, bu tabakayı ilericiliğe, sosyal dönüşümlere eğilimli olmaya itelemektedir. Ve ilericilik muhteva değiştirmektedir. Bugün artık Batılılaşma, modernleşme, batı uygarlığına erişme gibi yuvarlak sözlerden çok sosyalizm üzerinde durulmaktadır. Bugün ilerici olmak sosyalist, ya da sosyalizme yakın bir çizgi üzerinde olmak demektir. Devleti somutta temsil eden bu tabaka devletin şeref ve haysiyeti, bağımsızlık ve egemenliği konusunda da hassastır. Yabancı sermaye ile işbirliği ve ortak-

lık, dış krediler alma konusunda bunların bir çıkarları yoktur, ama devletin memurları olarak dış müdahalelere, baskılara, –hele yüksek kademedekiler– doğrudan doğruya muhatap olmaktadırlar. Bu durum da millî bağımsızlık ve egemenlik konusunda hassasiyetlerini artırmaktadır.

TİP bugün bu aydın tabakaları sosyalizme kazanmak yolundadır. "27 Mayıs 1960'tan Sonra Sosyalist Hareket" bölümünde belirttiğimiz gibi, bugün Türkiyede TİP dışında ve ondan bağımsız olarak aydınlar arasında önemli bir sosyalist fikir akımı yoktur. Bu tabakayı sosyalizme kazanmaya çalışırken şu noktaların dikkate alınması gerekir: Her sınıf ve zümre gibi bu tabaka da kendi içinden farklılaşma, hattâ çelişkiler göstermektedir. Bu tabaka içinde bugünkü düzenle uyuşmuş, gemisini yürüten, gidene ağam gelene paşam diyen unsurlar vardır. "Bürokratik burjuvazi" ortadan kalkmış değildir. Sonra, devlet yönetici kadrolarının dışında, daha gerçek anlamda aydın olan yazarlar, edebiyatçılar, sanatkârlar, bilim adamları gurubu vardır; bunlar genellikle daha ilerici, sosyalist ya da sosyalizme yatkın durumdadır, ama yukarıda belirttiğim çelişki dolayısiyle de bunlar, özgürlük adına daha bireyci olma, sosyalist eylemden uzak durma ya da eylemin gerektirdiği tutum ve davranış şartlarına, disipline uymama eğiliminin etkisindedirler az çok. Devlet mekanizmasında yer alan yönetici kadrolarla, memur tabakasiyle halk arasındaki ayrılık ve çelişkiyi yukarıda belirtmiştim. Bu ayrılığı ve çelişkiyi ortadan kaldırmak, iki tarafı bağımsızlık, demokrasi, sosyalizm dâvasında birleştirmek önemli bir sorundur. Anayasa halktan yanadır, emekçi halk kitleleri için politik, sosyal hak ve hürriyetler getirmiştir; aynı zamanda, komprador burjuvazi ve toprak ağaları sınıfları karşısında yönetici kadroların mevkiini güçlendiren bir anayasadır. Anayasayı onun eksiksiz, tastamam uygulanmasını savunmada emekçi halk sınıflarıyla yönetici kadroların, memur-subay tabakasının, ortak çıkarları vardır, ama Türk tarihinin gelişmesinde sosyal yapı-

dan ve geleneksel devlet anlayışı ve sisteminden gelen etkilerle bu iki gurup birbirinden ayrı, hattâ bir ölçüde birbirine karşıt duruma düşmüşlerdir. Bu durum büyük ölçüde ortadan kalktığı, aydınlar tabakasiyle işçi-emekçi sınıflar ortak hak, çıkar ve amaçlar için sosyalist hareket içinde kaynaştığı, dayanıştığı gün büyük bir sorun çözülmüş, sosyalist hareket birden hızlanmış, güçlenmiş olacaktır. Aydınlar tabakası, toplumdaki temel sınıflardan bağımsız değildir; kendi başına topluma hâkim olacak, onu yönetecek gücü yoktur. Yönetimi ele aldığını ve denetimini, otoritesini bütün toplum katlarına hâkim kıldığını farzetsek bile, son tahlilde ya burjuvaziye ve ağa sınıfına dayanacak, yürüttüğü politika bu sınıfların hizmetinde olacaktır –ki Türkiyede böyle olagelmiştir– ya da işçi-emekçi sınıflara dayanacaktır. Halka dayanmak da, zorlu usullerle iktidara gelip iktidarda kalmak ve tepeden inme, halk yararına saydıkları işleri yapmak, dönüşümlere girişmekle gerçekleşmez. Halkın bilinçli, örgütlü gücünün iktidara katılmasiyle, memleket yönetiminde söz ve karar sahibi olmasıyla, kalkınmada inançlı, şevkli, gönülden çabasını sağlamakla olur. Halkın hızlı bilinçlenmesi, örgütlenmesi için de sosyalist harekette aydınlara ihtiyaç vardır, özellikle ilk safhalarda. Bunu yapmak aydınların bir vicdan borcudur da, çünkü her okumuş kişi bu millete belirli bir paraya malolmuştur. Şu kadar yurttaşın okuma imkânını bulamaması pahasına o okuyabilmiştir. Emekçi kitleler hâlâ büyük ölçüde burjuvazinin ideolojik etkisi altındadır. Yaşama şartlarındaki zorluklar, geçim sıkıntısı, işsizlik dolayısiyle tedirgin, hoşnutsuz hale geldiğinde de önünde olumlu, objektif yollar açık olmadığından ve durumu anlamasına yardımcı başka fikirler sistemi bilmediğinden, yobazların ve dinsel bir toplum düzenine, şeriata dönme propagandalarının etkisinde kalabilmektedir. Aydınlar, bu durumdan dolayı halkı cahil, gerici, olmakla suçlıyacakları yerde onları uyarmak, eğitmek, sorunlara olumlu ve geçerli çözümler getirecek bir politik hare-

ket –sosyalist hareket– içinde örgütlemek görevini yerine getirmekle yükümlüdürler.

Aydın tabaka üzerine yukarıdan beri söylenenler ışığında, bu tabakayı, komprador burjuvazi, toprak ağalarıyla biraraya koyup, Türkiyede temel çelişkinin bu üçlü egemen sınıfla tüm emekçi sınıf ve tabakalar arasında olduğunu söylemek gerçek duruma uygun görünmüyor bana. Bürokratların bir sınıf olduğu yargısı da tartışılabilir; bugünkü Türkiye için doğru değildir. "Memurlar tabakası üretim araçlarının mülkiyetine değil ama, tasarruf hakkına ve bu tasarrufun sonucu artık değere sahiptirler, bunun için de bir sınıf sayılabilirler" görüşü, Osmanlı İmparatorluğu düzenindeki yönetici kadro için geçerli ise de bugünkü memurlar tabakası için aynı şey söylenemez. Osmanlı imparatorluğunun yönetici kadrosuyla bugünkü memurlar tabakasının durumu aynı değildir. İmparatorlukta "memurlar"ın hizmeti toprak rantı ile ödeniyordu. Askerî ve idarî görevler sistemiyle toprak mülkiyeti ve işletmeciliği düzeni birbirine bağlı idi. Bugün ise devlet, askerî ve idarî hizmetleri toprak mülkiyeti ve işletmeciliği sistemine bağlı olarak toprak rantı ile karşılamıyor, maaş ve ücretlerle ödüyor. Maaş ve ücretler, üretimde çalışanlar dışındaki tüm nüfusun kazanç ve gelirlerinin kökeni nasıl üretimde yaratılan artık değerde ise ve artık değerden bir payı temsil ediyorsa, ancak aynı dolaylı şekilde ve derecede artık değerden birer pay teşkil ediyor. Bugünkü bürokrasi ancak merkeziyetci, tepeden inmeci devlet zihniyeti ve usullerini, İmparatorluğa kıyasla hayli yumuşamış bir şekilde sürdürmesi bakımından eski yönetici tabakaya benzetilebilir.

Kurtuluş Savaşından sonra, Cumhuriyetin ilk döneminde bir bürokratik burjuvazi teşekkül etmiştir. Savaş sırasında devlet mekanizmasında önemli yer alanlar, savaşta yararlık göstermiş birtakım kimseler, mal mülk edinmişler, zenginleşmişlerdir. Politik mevkiler, idarî mekanizmanın üst kademeleri, o mevkilere gelenler için özel çıkar, maddî imkânlara sahip olma, günün ölçülerin-

de zenginleşme yolları olmuştur. Bir kısmı toprak ve üretim aracı sahibi de olmuşlardır. Üst kademe politikacı ve yöneticilerle özel iş çevreleri arasında çıkar ilişkileri ve ortaklıkları meydana gelmiştir. Devlet kapitalizmi, özellikle güçlendiği 1930'larda, kodaman bürokratlara üretimi ve üretim ilişkilerini bir ölçüde kontrol yetkisi ve imkânı vermiştir. (Ne var ki, devlet sanayi işletmeciliğine geçildiği, "devlet menfaatlerinin" ağır bastırılmak istendiği 1930 yıllarında dahi devletçilik hep burjuvazinin hizmetinde, onu güçlendirme, kalkındırma çabasında olmuştur). Ve nihayet, memurlar tabakası bütünüyle de halka kıyasla daha refahlı, daha imtiyazlı ve toplumda itibarı daha yüksek durumda idi. Bütün bu nedenlerle bürokrasi, burjuvaziye abanmış sınıfsal bir nitelik gösteriyordu bir ölçüde, ama Osmanlı İmparatorluğu düzeninin yöneticileri niteliğinde bir sınıf değildir.

1950'den bu yana durum daha da değişmiştir. Genişleyen ve güçlenen burjuvazi, gittikçe kapitalist üretim işkillerine dönüşen büyük toprak sahipleri sınıfı ile birlikte bürokrasinin "vesayeti"nden kurtulma, devlete doğrudan doğruya hâkim olma mücadelesi vermiş, 27 Mayıs Hareketiyle kısa bir süre yenilgiye uğradıktan sonra bu süreç daha da hızlanmıştır. Bu bürokrasi, bir tabaka olarak, devlete ve devlet mekanizması yoluyla üretim ilişkilerine büyük ölçüde hâkim durumda değildir. Çalışma şartlarını, gelir bölüşümünü kontrol eder ve bu dönüşümden kendisine aslan payını alır durumdan da çıkmıştır artık. Burjuva-ağa iktidarından emir alır ve emirleri yerine getirir hale sokulmak istenmektedir; direnenler görevlerinden uzaklaştırılmaktadır. Personel Kanununun uygulanmayışı, özel sektöre ise İkinci Beş Yıllık Plân süresince 3 milyara yakın fonların aktarma edilişi, bürokrasinin gelir bölüşümünü kontrol edebilmekten ne kadar uzak olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu tabakanın ekonomik durumu çok sarsılmış, yaşam düzeyi ve toplumsal statüsü düşmüştür. Mümtaz Soysal çok ilginç yazı-

larında[5] AP'nin bugünkü komprador-ağa iktidarı ile bürokrasi arasındaki çatışmayı inceliyor. Yazara göre iktidar bürokrasiyi, kendi arasında kıskançlıklar ve rekabetler yaratarak içinden bölmek ve "köleleştirilmiş" bir memurlar tabakası durumuna getirebilmek gayretindedir.

Buna paralel olarak Sosyal "devletin özelleştirilmesi" çabasına değinmektedir.[6] Egemen sınıflar kendilerini engellemeyecek ve kendi sınıfsal çıkarlarına hizmet edecek bir devlet istemektedirler. Devlet görevlerinin özel kurumlara devri eğilimi de bunun bir ifadesidir: Özel okulların, hastahanelerin, vakıfların teşviki gibi. Soysal'ın belirttiği bu eğilim sosyalistler için özel bir önem taşımaktadır. Çünkü sosyalizmin kuruluşu *güçlü* bir devlet ve bütün kamusal nitelikteki görev ve hizmetlerin devlet elinde toplanmasını gerektirir. *Güçlü* devlet ile aşırı merkeziyetçi, "tepeden inmeci ve ceberut" devleti birbirine karıştırmamak gerekir. Halkın hizmetinde ve denetiminde, sosyalist demokrasiye dayanan, ama *güçlü* bir devlet!

Özet olarak, bugünkü bürokrasi Osmanlı İmparatorluğu yöneticileri gibi bir "sınıf" sayılamaz. Bürokrasi, bütününde ve bir "sınıf" sayılarak komprador-toprak ağası sınıflarla aynı safa konulamaz. Bu iktidarla aynı safta, çıkar ve işbirliği halinde birtakım bürokratlar varsa bile bu durum kaideyi bozmaz. Hele bürokrasinin, veya bir kısmının öbür iki egemen sınıfla bir üçlü meydana getirişinin, sermaye-emek gücü temel çelişkisinin Türkiyeye özgü bir niteliğini teşkil ettiği iddiası hiç savunulamaz. Çünkü gelişmiş kapitalist ülkelerde de, özellikle bugünkü tekelci devlet kapitalizmi aşamasında, sivil yönetimin ve ordunun üst kademeleriyle büyük iş çevreleri içli dışlı, karşılıklı alış veriş halindedir. Ama yine de bu ülkelerde temel çelişki sermaye-emek gücü çelişkisidir.

---

5 Mümtaz Soysal, "Memuru Köleleştirmek", ve "Parçalanan Bürokrasi", *Tüm* dergisi sayı 1 ve 3, 11 ve 25 Aralık 1968.

6 Mümtaz Soysal, "Devletin Özelleşmesi", *Tüm* dergisi, sayı 4, 1 Ocak 1969.

Buraya kadar açıkladığımız bütün bu nedenlerle, bugün bürokrasi konusunda "Türkiyeye özgü" durum, bürokrasinin egemen sınıflar ve onların iktidarıyla çatışma halinde olmasıdır. (Zaten I. ve II. bölümlerde Cumhuriyet devrindeki politik gelişmeleri ve 27 Mayıs 1960 hareketini anlatırken sivil-asker yönetici tabaka ve yeni palazlanan burjuvazi mücadelesi üzerinde durmuştum.) Ayrıca maddî yaşam şartları bürokrasiyi bu mücadeleye itelemektedir. Bu mücadelede bürokrasiyle emekçi halk kitleleri arasında ortak amaç ve çıkar noktaları bulunduğundan, burjuvaziye ve toprak ağalarına karşı birleşebileceklerinden ve birbirilerinin desteğine ihtiyaçları olduğundan, sosyalist hareket bürokrasiyi burjuvazi ve ağa sınıfıyla aynı safa koyup karşısına alacak yerde onu kazanmaya bakmalıdır ve şartlar kazanılmasına elverişlidir. Bugün Amerikaya karşı antiemperyalist direnişte, A,P, iktidarının Anayasa dışı tutumunun az çok engellenebilmesinde bürokrasinin ilerici çevrelerinin önemli rolü vardır.

Bununla beraber, bürokrasinin burjuva-ağa sınıfları iktidarı ile çatışması mutlak bir çatışma değildir. Bürokrasi, bütünüyle, çelişkili bir durumdadır. Bu tabakanın çelişkili durumu esas şu noktada toplanmaktadır: Devletin memuru, hizmetlisi, subayı oldukları ölçüde (politik iktidarı seçimler yoluyla egemen sınıflar partisi elinde tuttuğundan) iktidarın bu sınıflar yararına, ezilen ve sömürülen sınıflar zararına yürüttüğü bugünkü bozuk düzeni ayakta tutma politikasına ister istemez hizmet etmek durumundadırlar; en küçük, en imtiyazsız memur ve hizmetli dahi egemen sınıflar iktidarının uygulayıcı aygıtının bir ucudur. Öte yandan, belirttiğimiz nedenlerle egemen sınıfların iktidarına karşı çıktığı, devlet aygıtına yeniden hâkim olmak için mücadele ettiği ölçüde de egemen sınıflarla çatışma halindedir. İkincisi, devlet aygıtını yürüten az çok özerk bir tabaka olarak farklılaştığı için kendine özgü, bazı sosyal değerler de oluşmuştur. "Devletin yüksek menfaatini korumak", "devlet haysiyeti", "millî şeref ve vekar" sivil-asker tabakanın değerleri

arasındadır (Amerikan üslerine, ikili anlaşmalara, NATO'ya, yabancı uzmanlara, "nüfuz ticaretine", görevi kötüye kullanma, iltimas vb. hallere rağmen). Bugünkü kapkaç düzeninin ve politikacılarının ülke kaynaklarını hesapsızca har vurup harman savurmasına, yabancı ve yerli çıkarcılara peşkeş çekmesine, millî bağımsızlık ve şerefle hiç bir ölçüde bağdaştırılamayacak bir politika izlemesine –bütün yozlaştırma çabalarına rağmen– bir noktada karşı çıkmaktadır bu tabaka.

Öte yandan, büyük merkezlerdeki küçük bir kesim istisna edilirse, sivil-asker tabakanın büyük kitlesi hakları verilmeyen, gelişmiş toplumlardaki benzerleriyle kıyaslanmaya imkân vermeyecek kadar düşük bir yaşama seviyesinde, düpedüz geçim sıkıntısında bırakılan hoşnutsuz bir kitledir. Ve yalnız küçük memurlar da değil, büyük merkezler dışında hâkimi, savcısı, nüfus ve posta müdürü, ordu komutanı, hep hayatından şikâyetçidir, haklı olarak. "Burada hayat yok" en çok işitilen şikâyettir taşradaki memurlar arasında. Ülke kalkınmamış olduğu için, belli bir seviyede eğitim görmüş insanların uygar ihtiyaçlarını karşılayacak şartlar yoktur Anadolu şehir ve kasabalarında. Kalabalık küçük memur kitlesinin durumu ise emekçi kitlelerinkine yakındır, şiddetli geçim sıkıntısı içindedirler. Bir de memur olmanın gerektirdiği giyim kuşam, belli bir ev düzeni tutturmak zorunluğunu da duyduklarından geçim sıkıntıları daha da şiddetlenmektedir. Bu bakımlardan da durumları çelişkilidir. Hem, yukarıdaki belirttiğimiz üzere, bugünkü düzeni ayakta tutan politikanın, uygulamaların, yürütücüleri durumundadırlar, hem de bu düzenin baskısı altında ezilmiş, kalkınmış bir ülkede tabiî hakları olacak nimetlerden yoksun bırakılmış, bu düzen tarafından geçim sıkıntısına düşürülmüş durumdadırlar.

Son olarak önemli bir çelişki daha var. Bürokrat tabaka, iktidar politikasının ve bozuk düzeni ayakta tutan kanunların ve hükümet tasarruflarının uygulayıcısı olduğu ölçüde, egemen

sınıfların sömürdüğü sınıflar üzerinde baskı aracıdır ve işçi-emekçi sınıflara karşıttır, ama, aynı egemen sınıflara kendi tabaka çıkarları ve değerleri bakımından ve devlet aygıtına hâkim olmak, egemen sınıfların üstesinden gelmek için mücadele verdiği ölçüde, aynı egemen sınıflara karşı mücadele veren işçi-emekçi sınıflarla benzer paraleldedir. Ayrıca bürokrat tabakanın, Osmanlı devlet geleneğinden sürüp gelen, tepeden inmeci, halkı hor gören, işleri kırtasiyeciliğe boğan davranış alışkanlıkları vardır. Halktan yana olanları bile çoklukla halkı, iyi niyetle ve onun yararına olarak, ama sert bir disiplinle yukarıdan yönetilecek cahil ve âciz bir kitle gibi görürler. Bürokrat-halk çelişkisinin bir başka yanı da şudur: Anadolunun küçük şehirlerinde, kasabalarında ve köylerinde, halk kendisine yukarıdan bakan bürokratları aynı zamanda iktisadî refah bakımından da üstün görür. Çünkü büyük emekçi kitlenin çalışma şartları memurlarınki ile kıyaslanmayacak kadar ağırdır ve bu kitlenin her aybaşı belli bir geliri olmak gibi bir garantisi de yoktur. Halk, "gâvurluk" saydığı yaşantı biçimlerini de bürokratlarda görür, egemen sınıfların israflı, zevk ü safalı yaşantısından habersizdir. Milyonun büyüklüğünü kavrıyamaz, ama birkaç yüzü ve bini kavrar. Bunun için halkoyu maaşlara zam ve memurlara tanınan imtiyazlar konusunda çok hassastır ve bunlara kızar.

Yukarıdaki satırların yazılışından sonra (birinci baskının genişletilmesini Şubat ayında yapmıştım) İdris Küçükömer'in *Düzenin Yabancılaşması, Batılaşma* adlı ilginç kitabı yayınlandı.[7] Bürokrasi konusunu kapamadan önce Küçükömer'in görüşlerine de değinmek isterim.

İdris Küçükömer bürokratların veya yönetici sivil-asker grubun Osmanlı İmparatorluğunun son yüzyılında ve Cumhuriyet döneminde oynadığı rol üzerindeki tahlilinde ve çıkardığı sonuçlarda fikrimce fazla tek taraflı kalmaktadır. Bu tabakanın

7 Ant yayınları, Nisan 1969, İstanbul.

ilericiliğinin, reformculuğunun yüzeyde, üst yapı müesseselerine münhasır kaldığı, bir Batı taklitçiliği olduğu, bürokratların halk kitleleriyle ters düştüğü doğrudur. Küçükömer'in, "bu grup en azından talihsiz olarak emperyalizmin paraleline düşmekten kurtulamamıştır"[8] yargısına da katılırım. Esasen bu noktaları bu kitabın I. ve VIII. bölümlerinde etraflıca belirtmiş bulunuyorum. Ayrıca Küçükömer bürokrat tabakanın üretim araçlarına sahip olmaya, kapitalist sınıf içine dönüştürülmeye (özellikle Ordu Yardımlaşma Kurumu yoluyla asker kesiminin) itelendiğini belirtiyor.[9] Bu konuya da, yani ordu kadrolarının sınıfsal niteliğini değiştirme çabalarına bu kitabın V. bölümünün son kısmında değinilmiştir ve Ordu Yardımlaşma Kurumu üzerinde Millet Meclisinde 1969 Millî Savunma bütçesi dolayısiyle yaptığım konuşmada durmuştum. Bütün bu katıldığım "doğrular"a rağmen, yine de Küçükömer'in tahlilini fazla tek taraflı buluyorum. Bu tek taraflılık yüzünden de yanlış sonuçlara varıyor bence. Bürokrat tabakanın ilericiliğini dayanaksız, tutarsız ve çelişkili, toplum yapısını dönüştüremeyen, halktan kopuk ve halka ters düşen yanlarını belirtmek ve eleştirmek ayrı şey, bu tabakaya hiç bir anlam ve ölçüde ilerici bir nitelik tanımamak, bunu tüm reddetmek ayrı şey. Küçükömer eleştirilerinde ve çıkardığı sonuçlarda bu ikinci çizgiye kadar varıyor. İmparatorluğun üretim ilişkileri düzeni çağını yaşamış, miadını doldurmuş, yıkılmaya tarihen mahkûm bir sistemdi. Bu sistemden kapitalist sisteme geçiş çabaları o zamana göre ileri, devrimci girişimlerdi. Oysa Küçükömer'in tahlilleri bu yıkılıştan bürokrat tabakayı sorumlu tutar ve onu üretim güçlerinin gelişmesini engellemekle suçlar niteliktedir. 19. yüzyılın İmparatorluğunda üretim güçleri, daha önceki yüzyıllarda Batı'da olduğu gibi, toplum içinde kendiliğinden "yeşerip" kapitalizme geçişi sağlıyabilir miydi? Batı'nın hâkim kapitalist eko-

8 Aynıkitap, s. 139.

9 Aynı kitap, s. 132-137.

nomilerinin baskısı altında imparatorluk ancak güçlü bir devletçilik aracılığıyla bunu başarabilirdi. Osmanlı ve Cumhuriyet bürokratları devletin siyasî, askerî ve ekonomik bağımsızlığını koruyarak güçlü devlet otoritesiyle bu kapitalizme geçişi beceremedikleri (becerebilirler miydi, o da önemle incelenmesi gereken bir konudur) ve İmparatorluğu Avrupa kapitalizminin sömürü ağına düşürdükleri için, ve Cumhuriyet döneminde de askerî, siyasî bağımsızlığı önce gerçekleştirdikten sonra, ekonomik-sosyal kalkınmayı başaramayıp kapıları tekrar emperyalist güçlere açtıkları için eleştirilebilirler, suçlanabilirler, ama bugün vardığımız noktadan geriye bakıp biz sosyalistlerin anladığı ve beklediği anlamda devrimci olmadıkları için bu tabakanın yakın tarihimizde ve bugün hiç bir ilerici yanı bulunmadığını, tüm tutucu, toplumu geriletici olduklarını söyliyemeyiz. Haklı olarak övündüğümüz, onur duyduğumuz Millî Kurtuluş Savaşı bürokrat tabakanın, özellikle asker kesiminin girişimi ve çabasıyla gerçekleşmedi mi? Toplum yapısını değiştirmemiş, üst yapıya münhasır kalmış olsa da (ve bundan ötürü toplumda etkinliği sınırlanmış bulunsa da), padişahlık ve halifelikten cumhuriyete geçişi, lâik yargı sistemini ve eğitimi ve öbür "devrimleri" biz sosyalistler savunmuyor muyuz, savunmayacak mıyız? 27 Mayıs'ın getirdiği Anayasayı "subayların anayasası" diye mi nitelendirmek gerekir? Böyle bir nitelendirme sosyolojik açıdan ne derece geçerlidir? Küçükömer'in sol, sağ tablosuna[10] göre bütün bunları "sağ" hareketler mi, yani toplumu tutucu, geriletici hareketler mi sayacağız? Yürüttüğü mantığa ve verdiği tabloya göre öyle saymak gerekecek. Tek taraflı tahlillerin ne denli yanlış sonuçlara götürdüğü açıkça ortaya çıkıyor.

Küçükömer'in bugün için bürokrat tabakada gözlediği değişme, yabancı ve yerli sermaye ile bir koalisyona gitme eğilimidir. "Bürokratların önemli grupları politik-militer güçten ekonomik güce de geçmekte, sermayedar sınıf olmaya

10 Aynı kitap s. 82.

başlamaktadır,"[11] diyor ve Ordu Yardımlaşma Kurumunu inceleyip sanayi alanında "yabancı sermaye-yerli sermaye-bürokrat ilişkilerinin âdeta ekonomik bir koalisyon olarak geliştirildiğine" işaret ettikten sonra ekliyor: "İşte bu koalisyon şimdi politik alanda da sağlanırsa, Türkiyede denge kurulur, hesabı yapılmaktadır."[12]

Bürokrat tabakanın durumunun ve eğilimlerinin kıstası olarak CHP'yi ve İnönü'yü alırsak, yukarıdaki yargı doğru kabul edilebilir, hattâ eski DP'lilere politik haklarının iadesi konusu ve bunda İnönü ile Partisinin üzerlerine aldıkları öncülük rolü bu açıdan yorumlanabilir. Ama bu tabakanın durumu ve rolü sadece bu kıstasa vurulamaz, daha geniş sosyolojik bir açıdan bakıldığında bu kitapta açıklamaya çalıştığım daha başka önemli etkenler vardır. Üstelik, son olaylarda CHP bürokrat tabaka ile, hem de onun üst tabakalarıyla çapraz düşmüştür. Artık CHP ile bürokrat tabaka tam özdeşleşmekten çıkmıştır. Bugün bürokrat tabakayı CHP ile bir tutup, onun politik tutumunu CHP'nin tutumuna göre değerlendirmek yanlış olur. Kaldı ki Küçükömer de böyle bir koalisyon gerçekleşse bile "belki bir geçici denge" kurabileceğini, fakat üretim güçlerini geliştiremeyeceğini, hattâ mevcut dengeyi daha da azaltacağını belirtmektedir. Böyle olunca da bürokrasi "koalisyon"da kalamayacak demektir. Sermayeci sınıflar hem bürokrasiyi belirli ölçülerde tatmin edip, kendi taraflarına kazanmak ve orada tutmak, hem de kendi emirleri altında teknik işleri yerine getiren bir emir kulu, memurlar kadrosu durumuna sokmak çabası içindedir; Ordu Yardımlaşma Kurumu yoluyla ve özel kanunlar geçirerek asker ve sivil kadroları kısım kısım bir ölçüde tatmin etmek politikası bu amacın ifadeleridir. Toplumun objektif şartlarını, gelişmesinin itişi ise bürokrat tabakayı sermayeci sınıflardan uzaklaştırıcı yöndedir.

11 Aynı kitap s. 139-140.

12 Aynı kitap, s. 160.

İdris Küçükömer, yukarıda belirttiğimiz olumsuz değişme eğiliminden başka bürokrat tabakada bir değişme görmediğinden, yaptığı tahlil tek yanlı olduğu kadar statik de kalmaktadır. Bürokratlara ancak bundan böyle, benimseyebilecekleri beş davranış şıkkından (almaşığından) beşincisi olarak, halka dönük bir durum değiştirme imkânı tanıyor ve bürokratları, yaptığı analizle gerçekleri karşılaştırıp kendi yerlerini tayin etmeye çağırıyor. Ayrıca, yazdıklarının uyarıcı nitelikte olduğunu ve "önce (sivil, subay) bürokratlar, sonra İslâmcı-doğucu ve gâvura karşı olabilirliği açık halk yığınları" nın uyarılabileceğini belirtiyor.[13] Oysa bürokratların durumu İmparatorluktan bu yana, hele 1950'lerden bu yana değişmiştir ve AP iktidarında daha da hızla değişmektedir. Ayrıca, toplumumuzdaki yeni sosyalist fikir akımları ve politik hareket elbette toplumun bu kesiminde de yansımakta, onu şu veya bu ölçüde etkilemektedir. Sosyalistlere düşen görev, uyarma ve vaziyetlerini almaya çağırmadan öte, belirttiğimiz şartlardan yararlanarak bürokrasiyi ağa ve burjuvalardan ve burjuva ideolojisinden daha da koparmaya ve onu işçi-emekçi sınıfların dâvasına kazanmaya çalışmaktır. Bu tabaka yeniden devleti ele geçirse dahi (CHP'nin seçimleri kazanması yoluyla bunu başarması ihtimali çok azdır, ama başka yoldan iktidarı alsa dahi) mutlaka temel sınıf kümelenmelerinden birine veya ötekine dayanmak zorunda olacağı için, şimdiden bu tabakayı burjuva ideolojisinden kurtarıp (ortanın solu aldatmacası dahil) sosyalizme kazanmaya çalışmak doğru ve geçerli bir sosyalist politikadır. Sorun, sosyalistlerin ve sosyalist örgütün bürokratlar yanında yer alması değil, onları imkân nisbetinde işçi-emekçi sınıflar çizgisine çekmek ve bu sınıflarla bürokratların ayrı açılardan ve değişik ölçülerde ağa ve burjuva sınıflarına karşı verdikleri mücadelede daha kısa vadeli ortak amaçlar üzerinde dayanışmayı ve işbirliğini

13 Aynı kitap, s. 138.

sağlamak, sosyalizmin daha uzun vadeli amaçları bakımından da hem emekçi sınıfları, hem de bürokrat-aydın tabakayı eğitip bilinçlendirmektir. Her toplumda ve sosyalist harekette aydınların rolü önemlidir ve önemli olmuştur. Bizim gibi geri kalmış ülkelerin kasıtla daha da geri bırakılmış, ters şartlandırılmış emekçi sınıfları için bu önem daha da fazladır. Aydınların büyük çoğunluğu ise, şu veya bu nitelikleriyle bizde bürokrat tabakaya girer, yani memurdur. Bunu söylemek, bürokratların ve aydınların tepeden inme, halka rağmen halkçı –hele sosyalist– bir düzeni getirebilecekleri demek değildir. Ne aydın hayranlığı ve bir "kadro partisi" yaratmak amacı, ne de emekçi halk kitlelerinin tarihsel sezgisini ve sağduyusunu abartıp sınıf açısı ve temeli silikleşmiş, örgütü güçlendirme ve bilinçlendirme amacı ikinci plâna atılmış bir halk hareketi politikası! Sosyalist hareketin doğru çizgisi tek yanlı her iki tutumu da reddeder.

Temel sınıflarda dahi ikinci dereceden iç çelişkiler ve kanatlar vardır. Bir tabaka olan bürokrasi ise niteliği gereği, yani temel sınıflardan bağımsız ve bağlantısız olamadığı ve şartlara göre sınıf bağlantıları değişebildiği için, öncelikle içten çelişkili ve kesimlere ayrılmıştır. Kaldı ki, bütünüyle de çelişkili bir durumda olduğunu yukarıda belirttik. Gerçekçi ve geçerli sosyalist politika bu çelişki, tutarsızlık ve kesimleri göz önünde tutarak ve onlardan yararlanarak yürütülebilir. O zaman da toptan, kesin ve mutlak yargılar vermekten kaçınılır.

Bu nedenlerle, bürokrasiye karşı izlenecek politika çelişkili bir politika olacaktır, çünkü söz konusu objektif gerçeğin kendisi çelişkilidir. Bir sosyalist politika çizgisinde, sosyalist örgütün yöneticilerinin sübjektif tutarsızlıkları, objektif durum ve şartları doğru değerlendirememeleri yüzünden politik çizgide zikzaklar, çelişkili davranışlar yer alıyorsa, bu zikzak ve çelişkiler eleştirilir ve suçlanır; ama objektif durum ve şartların kendisi çelişkili ve kaypak ise bunlar karşısında yürütülecek politika da bu gerçeği yansıtacaktır, tek yanlı, dümdüz bir çizgi

üzerinde olmayacaktır. Tartıştığımız bürokrasi konusunda sosyalistler, hem bürokratların geleneksel "halka tepeden bakma" eğilimini, ağa-burjuva iktidarları yararına halka baskı yapmasını açık açık eleştirecek ve yereceklerdir ve somut baskı, görevi kötüye kullanma durumlarında bununla mücadele edeceklerdir; hem de, bürokrasinin millî bağımsızlıktan ve anayasadan yana davranışlarını, kendi çıkarları açısından da olsa ağa-burjuva iktidarlarına ve partilerine karşı yaptıkları çıkışları destekliyeceklerdir. Temel politik çizgi olarak da sosyalistler, gerek işçi-emekçi sınıfları, gerekse bürokrasiye giren ve girmeyen aydınlar tabakasını, toplum düzeni sorunları, sınıf yapısı ve ilişkileri, bürokrat-halk çelişkisini aşan temel çelişki konularında aydınlatacak, bilinçlendirecek ve bu sınıf ve tabakaların mücadele güçlerini bu yönde harekete geçirmeye çalışacaklardır.

Aydınlar konusu ile ilgili olarak, gençlik hareketleri üzerinde de durmak isterim.

Genellikle sosyalist fikirler ve daha özel olarak da TİP, okuyan gençlik arasında da büyük etki alanı bulmuştur. 1940-50 arası ve özellikle bu dönemin ikinci beş yıllık yarısında ortaya çıkan hükümet kontrolü dışında ve ona karşıt, resmî otoritelerden özgür ve bağımsız öğrenci hareketleri ve dernekleri bastırılıp kapatıldıktan sonra 1950-60 arası gençlikte bu nitelikte bir hareket görülmedi. Ancak 27 Mayıs 1960 öncesinde İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde zamanın DP iktidarına karşı şiddetli bir direniş patlak verdi ve bu direniş, ölümü göze alacak bir mücadele noktasına kadar vardı. İlkin demokrasi ve hürriyet sloganları ile ve daha çok CHP'ye eğilimli olarak başlayan bu gençlik hareketi zaman geçtikçe yeni bir nitelik kazandı. Soyut demokrasi ve özgürlük isteklerinin bir anlamı olmadığı çabuk anlaşıldı, gençlik memleketin temel sorunlarıyla ilgilenmeye başladı. Petrol dâvası ile başlıyan hareket sonunda tümü ile millî bağımsızlık ve Amerikalıların Türkiyeden elini, eteğini çekmeleri dâvası halini aldı. Gençliğin kendi başına fazla etkin

olamayacağı, halka gitmesi, halkla beraber olması fikri belirdi. Üniversiteli gruplar tatil aylarında Anadoluyu gezmeye başladılar. Son üç yılda ise sosyalist akım gençlikte açıkça yer aldı. İlk kez olarak sosyalist nitelikte öğrenci örgütleri birbiri ardına kurularak gençlik hareketinde örgütlü bir güç haline geldi. Gençlikte sosyalist akımın güçlenmesi, yine ilk kez olarak yüksek öğretim gençliğini işçiler ve işçi örgütleriyle temasa getirdi. Üç yıl kadar önce İstanbuldaki bir grevde öğrencilerin grev yapan işçileri desteklemeleri, onlarla ortak toplantılar tertiplemeleri şeklinde beliren bu temas ve işbirliği bugün artık ortak mitingler, yürüyüşler yapmak, anayasayı ve bağımsızlığı birlikte savunmak şeklini aldı. Bugün gençlikteki sosyalist hareket yüksek öğrenim gençliğinden orta öğrenim gençliğine sıçramış durumdadır. Lise, hattâ ortaokul öğrencileri arasında sosyalizm konusuna ilginin günden güne arttığının işaretleri vardır.

Okuyan gençlik arasında memleket sorunlarına ve hele sosyalizme ilginin artması doğaldır. Hem genç, hem de okuyor olduğu için bu grup nüfusun en uyanık, en canlı, dinamik bir kesimini teşkil eder. Bu nedenle toplumdan gelen etkilere açıktır gençlik. Bununla beraber, memlekette işler yolunda gitse de gençler normal öğrenim imkânı bulsa ve öğrenimini tamamladıktan sonra tatmin edici işleri kolayca bulabilse, memleket sorunları ve sosyalizmle böyle ilgilenmeyebilirlerdi. Oysa öbür alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da çözüm bekleyen âcil sorunlar vardır. Ve gelmiş geçmiş iktidarlar bu sorunları çözmekten âciz kalmışlardır. Okumak isteyen onbinlerce çocuk okula girememektedir; girenler, sınıfların çok kalabalık, birçok derslerin öğretmensizlikten boş geçmesi yüzünden iyi bir öğrenim yapamamaktadırlar. Okumak için köyden ilçeye, ilçeden büyük kente gelen öğrencilerin yaşama şartları çok ağırdır. Üniversitelere girebilmek başlı başına bir mesele halini almıştır. Öğrenimden sonra tatmin edici bir iş bulmak da zorlaşmıştır. Memleketteki genel işsizlik içinde bir de aydın işsizliği belir-

miştir. İlçelerde, hattâ bazı köylerde, liseyi bitirmiş, üniversiteye girememiş, kentte de iş bulamamış, ailesinin yanında aylak oturan gençlere rastlanmaktadır. Öte yandan öğrenimlerini bitirenleri toplumda yararlı işlere kavuşturmak gerekmektedir. Bu ise eğitim politikası ile kalkınma politikasının birbirine ilişkin olarak birlikte plânlanması ve yürütülmesiyle olur. Kalkınmanın ağırlığını özel sektöre yükleyen, devlet kaynaklarını da özel sektörün hizmetine veren bir iktidar ebetteki bu işi başaramaz.

Bununla beraber bugün gençlik dünya çapında ve çok mücadeleci bir hareketlilik göstermektedir. Bundan önceki kuşaklarda da üniversiteli gençliğin politik hareketlere katıldığı Avrupa ülkelerinde görülmüştür. Bugünkü durumun özelliği, dünyanın hemen her ülkesinde, Amerikadan Fransa, İtalya ve İspanyaya kadar, Sovyetler Birliğinden, Polonya, Çekoslovakya, Mısır, Habeşistan ve Brezilyaya kadar gelişmiş ve gelişmemiş, kapitalist ve sosyalist her toplumda yer alması ve mevcut politik akımlara katılma şeklinden çok, birer bağımsız gençlik hareketi olarak belirmesidir. Önceleri, bir bunalım, mevcut sosyal düzene ve değerlere karşı bir isyan, kendi bildiği gibi "özgür" yaşama şeklinde belirdiği halde, son zamanlarda politik birer hareket niteliğini kazanmıştır.

Gençlik eski kuşaklardan koptu, onlara güveni yok, cihan savaşları ve atom silâhlarıyla genç kuşaklara bıraktıkları dünyayı beğenmiyor gençlik, deniliyor. Doğrudur da, ama bu kopuş neden? Sosyal değişmenin çok hızlanmış olmasından. İstilâ ve toplum düzenlerinin çöküş dönemleri müstesna, yüz yıllar, hattâ bin yıllar boyu insan toplumları istikrarlı, değişmez veya yavaş değişir bir manzara göstermişlerdir. Kapitalizmin gelişmesiyle, bu gelişmenin yer aldığı toplumlarda sosyal değişme hızlanmıştır. 20. yüzyılın ortasında ve ikinci yansında ise bu hız daha da yükselmiştir. Kendiliğinden kapitalist gelişmeye girememiş, geri kalmış toplumlar da bugün dışa açılmış, istik-

rarlı geleneksel düzenleri bozulmuş, az çok bilinçli olarak kendilerini değiştirme çabası içindedir. Bu hızlı değişme temposu sonucu bir önceki kuşakla bir sonraki kuşağın içinde yaşadığı toplum-içi ve dünya ortamı birbirinden çok farklı olmaktadır. Bu farklı ortamlar kuşaklar arasında görüş, inanç, değer ayırımları yaratmaktadır.

Hızlı teknolojik gelişmeden ve ekonomik durum ve ilişkilerin değişmesinden doğan toplumsal değişme sosyal değerler ve normlar sistemini de değiştirmekte, fakat bu değişme tam ve kesin olamadığından, en eski, geleneksel değer ve normlardan derece derece en yenilerine kadar hepsi bir arada, aynı zamanda, aynı toplumda yer almaktadır. Bu sosyal değerler ve normlar karşılığı bireylerde, özellikle yeni yetişen gençlerde neye inanacağını, güveneceğini bilememe, bir bunalma durumu, eski kuşaklarda da yeni kuşaklara hangi değerleri doğru, güzel, ahlakî olarak öğretmeleri gerektiği konusunda bir tereddüt, bir bocalama yaratmaktadır. Öbür yandan çeşitli sosyal müesseselerin temsil ettikleri, öğrettikleri değerler ve normlar da değişik ve çelişik olmaktadır. İstikrarlı toplumlarda ailenin, okulun, meslekî ve sair kurumların, dinî müessesenin, komşuluk topluluğunun, politik kurumların, din, ahlâk, terbiye ve nezaket, politik davranış vb. konularda savundukları ve yeni kuşaklara telkin ettikleri değer ve normlar aşağı yukarı aynıdır. Bugünkü hızlı değişme halindeki toplumlarda ise birbirinden çok değişiktir veya değişik olabilmektedir. Bunun için de eski kuşaklar ve sosyal müesseseler otoritelerini büyük ölçüde yitirmişlerdir. Gençliğin eski kuşaklardan, geleneksel değer ve normlardan kopması, toplumda âdeta bağımsız bir zümre, bir güç haline gelebilmesi nedeni budur.

Hızlı sosyal değişmeden doğan bu duruma sürekli olarak nükleer bir savaş tehdidi altında bulunma ve toplum içi düzendeki baskılar, şiddet hareketleri, büyük adaletsizlikler de eklenince, gençliğin neden derin bir hoşnutsuzluk ve isyan içinde

bulunduğu, pasif direnmeden gitgide aktif direnmeye geçtiği daha kolay anlaşılır. Sosyalist toplumlarda gençliğin bunalışı ve direnişe geçişi ise, sosyalizmin kuruluş düzeninde bu toplumlarda uygulanan çok sert, hoşgörüden yoksun rejimler, sosyalizmi "işçi sınıfı düşmanlarına karşı koruma" gerekçesiyle yapılan haksızlıklar, yanlış davranışlar ve bütün bunların uzun zaman maskelendikten sonra bir bir ortaya dökülüşü, hata etmez birer üstün insan gibi gösterilen, inandırılan liderlerin gerçek kişiliklerinin sonradan açığa çıkışı ve bütün bunların doğurduğu hayal kırıklığı nedenleriyle izah olunabilir.

Gerek kapitalist, gerek sosyalist; gerek gelişmiş, gerekse azgelişmiş ülkelerdeki gençlik hareketlerinin ortak noktası özgürlük isteği ve mücadelesidir. Çok gelişmiş, çok örgütlenmiş ve büyük ölçüde bürokratlaşmış toplumların –kapitalist veya sosyalist– bireyi merkezden ve yukarıdan gelen baskı ve etki altında tutmalarına, mekanikleşmiş çalışma ve yaşama tarzlarına, yeni şartlara uymayan değer yargılarına karşı bir özgürlük mücadelesi oluşudur. Kapitalist ülkelerde bu, tekellerin ve tekelci kapitalist devletin bürokratik yönetimine, kontrolsüz iktidarına bir direniştir. Çok ve daha çok para kazanmayı, daha çok ve daha yeni tüketim eşyasına sahip olmayı yaşamın baş amacı haline getiren burjuva değerlerine, burjuva ahlâkının ikiyüzlülüğüne karşı bir baş kaldırmadır. Özgürlük mücadelesi bu toplumlarda temel düzen değişikliği isteğiyle birlikte gitmektedir. Genellikle sosyalizm doğrultusunda bir değişiklik isteğidir. Amerikan gençlik hareketlerinde sosyalizm konusu pek belirgin değildir, ama gençlik "yeni sol" hareketiyle ilşkindir. Avrupa öğrenci hareketlerinde sosyalizm tartışmaları ve isteği ön plândadır, ne var ki bu, ne geleneksel sosyalist, ne de komünist partilerin sosyalizm anlayışı değildir. Gençlik, sosyalizmin ana kaynaklarına inerek, bunları okuyup tartışarak, sosyalizmde yeni beliren görüşleri izliyerek kendisi bir sosyalizm anlayışı ortaya koymak, sosyalizme götürecek yeni bir yol bulmak arayışı içinde görünmektedir.

Sosyalist ülkelerde gençliğin karşı çıktığı bürokratlarmış örgütlenme merkezden ve yukarıdan yönetim, politik düzenden, parti kontrolünden doğmadır. Buralarda temel sosyal düzenin değişmesi, yani sosyalizmden vazgeçip kapitalizme dönülmesi isteği söz konusu değildir. İstenilen sosyalist demokrasinin gerçekleştirilmesidir. Azgelişmiş ülkelerde ise gençlik, geleneksel düzenin baskılarına, dış emperyalist güçlerle işbirliği halindeki iktidarların veya bağımsız askerî diktaların demokratik hak ve hürriyetleri tanımayan, ya da kısıtlayan yönetimine karşı çıkmaktadır. Bunlar da düzen değişikliği istemektir ve istekleri sosyalizm doğrultusunda, hiç değilse halka dönük yöndedir. Azgelişmiş ülkeler gençliğinin, öbür ülkelerden farklı olarak bir de millî bağımsızlık isteği vardır; anti-emperyalist, anti-Amerikan nitelikte bir mücadele içindedir. Her üç tip toplumda da gençlik, sadece düşünce ve davranış özgürlüğü peşinde değildir. Kendilerinin, halkın, bireyin, toplumun genel ve çeşitli kesim ve kademelerinin yönetimine katılabilmesini, bu yönetimlerde söz ve karar sahibi olabilmesini, bireyin kişiliğini geliştirip ifade imkânlarını bulabileceği bir özgürlük düzeninin yaratılmasını istemektedirler.

Bugünkü gençlik hareketinin niteliği savaşa karşı, barıştan yana olmaktır. Özgürlük, eşitlik, gerçekleri öğrenme, aldatılmama, mürailikten uzak, tabiî ve sade bir yaşama ve toplumun yönetimine katılabilme başta gelen istekler olarak görülmektedir. Gençlik, kendi başına ayrı, bağımsız bir zümre olarak henüz çıkar yolu bulmuş değildir. Eski kuşakların ilerici, aydın, geniş görüşlü, zamanın gidişini izliyebilen unsurlarına, özellikle sosyalistlerine düşen görev, gençlikle temas, karşılıklı bir alışveriş kurabilmek ve gençliğin bu atılımlar yapmaya elverişli durumunu olumlu yönlere çevirmektir. Gençliğin istekleriyle emekçi halk kitlelerinin, işçi sınıfının, henüz farkına varmış olsun veya olmasınlar, gerçek ihtiyaçları ve istekleri aynı paraleldedir. Bu iki sosyal gücün özgürce disiplinli, yani bireyin kendi iradesiyle gönülden kabul ettiği bir disiplinle disiplinli,

hoşgörülü, insancıl –hümanist– bir sosyalist hareket içinde birleşerek bozuk sosyal düzenleri değiştirmesi hem gençliğin, hem halkların sorunlarını çözecektir.

Gençlik hareketlerinin toplumdaki politik hareketlerden, sosyal sınıflardan ayrı, kendi başına bir güç olarak belirmesi ve zamanla daha mücadeleci ve mücadeleyi şiddet hareketlerine dönüştüren bir hal alması düşünürlerin ve sosyologların dikkatlerini gençlik üzerine çekmektedir. Sorun şudur: Gençlik sosyal değişmenin, devrimin etkin ajanı olabilir mi? Batının gelişmiş kapitalist ülkelerinde işçi sınıfının durumunu daha önceki bir bölümde incelemeye çalıştım. Bu ülkelerde işçi sınıfının devrimciliğinden ümidi kesenler bir defa gözlerini gençliğe çevirdiler. İşçi ve emekçi sınıflar devrimciliğini esas alan Çin komünist partisinin Kültür İhtilâlini gençlik aracılığıyla yürütmesi, 1968 ilkbaharından beri dünyanın çok çeşitli ülkelerinde, özellikle Avrupada, öğrenci hareketlerinin eğitimde reformla yetinmeyip sosyal düzende halka dönük, sosyalist doğrultuda devrin isteklerine açıkça yönelmesi, bu sorunu büsbütün ön plâna çıkardı. Çin ile Batı Avrupa ve diğer ülkeler gençlik hareketleri arasında esas bir fark vardı: Çinde Kültür İhtilâlini yürüten gençlik işçi-köylü sınıfındandı, Avrupada ve sosyalist kamp dışındaki öbür ülkelerde ise orta sınıflardandı.

Gerek Amerika'daki, gerekse Batı Avrupadaki ve daha az belirgin ve daha az bilinçli olmakla beraber bizdeki gençlik hareketlerinin iki temel ortak niteliği var görünüyor: Birincisi kapitalist sistemin üretim için üretim ve bunun bağlantısı tüketim için tüketim kuralını reddediyor, gençlik ve bununla birlikte böyle bir sistemin, kendi varlığını sürdürebilmek için, artık miyadını doldurmuş ve bunun için de tarihsel geçerliliğini yitirmiş, değerlerini, normlarını kitle haberleşme araçlarıyla (radyo, televizyon, sinema, büyük basın, reklâm ve propaganda kampanyalarıyla) kişilere aşılamasına, insan kişiliğinin çarpık ve yanlış biçimlenmesine karşı çıkıyor, kısaca her türlü yaban-

cılaşmalara karşı çıkıyor. İnsanın, kendindeki maddî ve manevî güçleri geliştirebileceği, tam, olgun, ahenkli ve özgür bir hayat yaşıyabileceği, insanın kendisinin bilinçle biçimlendirdiği bir toplum düzeni istiyor. İkincisi, gençlik, mevcut düzenin kısır döngüsünü kırıp aşarak yeni bir düzene kavuşturacak yeni eylem biçimleri araştırıyor. Düzeni ileriye doğru değiştirmek için şimdiye kadar uygulanagelmiş mücadele ve örgütlenme biçimlerini yeterli ve geçerli bulmuyor.

Mevcut düzene temelden "hayır" demekte ve yeni eylem biçimleri aramakta ve kendisini sosyal değişmede etkin bir güç olarak görmekte bizim gençlik hareketleri de benzer bir nitelik gösteriyor, yalnız hareketin bu niteliklerinin Batı'daki kadar açık seçik bilincine varılmış, teorisi işlenmiş, toplum ve dünya oluşumlarıyla bağlantıları farkedilmiş değil. Türkiye azgelişmiş bir toplum olduğu için üzerinde kısaca duracağımız bir sorun beliriyor. Batı kapitalizmi üretim için üretim kıtlık ekonomisinin hâkim olduğu, üretim güçlerinin yeteri kadar gelişmemiş bulunduğu arkada bırakılan gelişme döneminde geçerliydi; şimdi ise üretim sorunu çözülmüş, bol üretimin yarattığı malların sürümü bir sorun haline gelmiş ve tüketim için tüketim, tüketim yoluyla sosyal itibar sağlama, tüketimi insan hayatının baş amacı yapma durumu belirmiştir, bu saçmadır ve de zararlıdır, hem üretim güçlerinin toplumu yeni bir aşamaya ulaştıracak yönlere dönüştürülmesini sağlama bakımından, hem de insanların yabancılaşmadan kurtulup özgürlüğe kavuşması bakımından. Türkiye ise azgelişmiş bir ülke olduğu için henüz "kıtlık ekonomisi" şartları içindedir, üretim güçlerini hızla geliştirip üretimi artırmak, ileri sanayi toplumlarının bolluk ekonomisi düzeyine erişinciye kadar, başta gelen amaç olacaktır. Öyleyse Türkiye ve öteki azgelişmiş ülkeler için bu dönemde üretim için üretim amacı geçerli midir? Bu soruya verilecek cevap "hayır"dır. Türkiye ve tüm azgelişmişler Batı modeli kapitalist yoldan, isteseler de, kalkınıp çağdaş uygarlık düzeyine

ulaşamazlar; er geç, sosyalizm rotasında kalkınmak zorundadırlar. Bu bilinçli, plânlı, halk kitlelerinin hizmetinde ve denetiminde bir kalkınma olacağından, üretim amaçlarıyla kültür amaçları, maddî ve manevî açıdan insanca yaşamak şartlarının geliştirilmesi amacı birbiriyle ahenkleştirilecek, bütünleştirilecektir. Üretim güçlerini geliştirmek ve üretimi artırmak başta gelen amaç olacaktır; ama, özel sermaye sahiplerinin azamî kârı için üretim değil, halkın ihtiyaçlarının karşılanması için üremin kuralı uygulanacağından ki, kapitalist düzende olduğu gibi "üretim için üretim" biçimini almayacak ve tüketim, insanca yaşama şartlarının sağlanması ötesinde kendi başına bir amaç olmayacaktır. Bununla beraber, azgelişmiş ülkeler kıtlık ekonomisinden bolluk ekonomisine geçişi sağlarken "sosyalizmin kahramanlık "dönemi"nden de geçeceklerdir. Tüketimi ve hayat seviyesini kısa sürede hızla artırmak yerine, üretim güçlerini geliştirip üretim malları üretimini artırarak tüketimi ve hayat seviyesini daha uzun vadede, ama çok daha sağlam bir şekilde yükseltmek tercihini yapmaları gerekecektir. Sosyal değerler bakımından, bu devre, toplumsal amaçlar için bireysel fedakârlık ve feragat, özgürce kabul edilmiş bilinçli bir disiplin çerçevesi içinde azamî girişim, çaba ve çalışma dönemi olacaktır. Gelişmiş kapitalist toplumların etki ve nüfuzu ile ve de iç çarpık kapitalist gelişmelerin sonucu "tüketimi toplumu"nun değerleri, tüketimi amaç edinme ve sosyal itibarın (statü'nün) kıstası sayma eğilim ve alışkanlıkları azgelişmiş toplumlara ve bu arada Türkiyeye de girmiştir. Bununla da mücadele etmek ve bu değerlerin yerleştiği sınıf ve tabakaların sosyo-psikolojik tutumunu eğiterek, aydınlatarak değiştirmek, yeni insancıl değerlerin oluşumunu gerçekleştirmek gerekecektir. Gençliğin tüketim ve daha fazla tüketimi hayatın baş amacı olarak reddetmesi, sömürüyü, tahakkümü, baskıyı kaldıracak toplumsal düzen amaçlarına yönelmesi bu işin başarılmasında elbette ki çok olumlu ve önemli bir katkı olacaktır.

Sonuç olarak diyeceğim ki, gençlik hareketleri dünya çapında ve epeyce uzun bir süredir gelişip güçlendiğine göre bunları her şeyden önce yeni bir toplumsal oluşum, önemli bir veri olarak kabul etmek gerekir. Bu hareketler, ne egemen çevrelerin niyetlendikleri ve yer yer, zaman zaman uyguladıkları gibi şiddet usulleriyle bastırılıp yok edilebilir, ne, "anarşist küçük burjuva hareketleridir, bir sonuca varamadan kendiliğinden sönmeye mahkûmdur" diye geçiştirilebilir, ne de anarşizmdir, provokasyondur, faşizmi getirir diye bu hareketleri reddedici, suçlayıcı, mahkûm edici bir tavır takınılabilir. Hele bilimsel olmak iddiasındaki sosyalistler için bu hareketleri, tasvip edip etmemek açısından görmek ve değerlendirmek hiç kabul olunmaz bir tutum olur. Toplumda bir salgın hastalık başgösterdiği zaman yapılacak iş tasvip edip etmemek değil, salgının nedenlerini araştırıp bulmak ve tedavi usullerini uygulamaktır. Kaldı ki gençlik hareketleri bir "toplumsal hastalık" da değildir, toplumsal hastalığın veya hastalıkların, çelişkilerin, olumsuz gelişmelerin, toplumu tutucu ve geriletici şartların doğurduğu, özünde sıhhatli, olumlu, ilerici bir direniştir. Olumsuz yanları olabilir, çıkmaz, hattâ tehlikeli yollara sapma eğilimi gösterebilir, ama sosyalistlerin ve sosyalist örgütlerin görevi gençliği karşılaştığı kendi sorunları ve ilgilendiği daha geniş ve köklü toplum sorunlarıyla başbaşa yalnız bırakmak değil, onlarla temas ve diyalog kurup gençliğin dinamizmini, eylem yeteneğini, ülkücülüğünü toplumsal değişme sürecinde etkin ve olumlu bir faktör haline getirmektir, hiç olmazsa bu yönde çaba göstermektir. Bizim gibi işçi-emekçi kitleleri, devrimci potansiyele sahip ve devrimci yönde gelişme gösteren ve gelişmiş bir iç kapitalist düzenle bütünleşmemiş olan bir ülkede bunun başarılması daha kolay mümkündür.

Kapitalist ülkelerde düzeni sosyalizm doğrultusunda değiştirmekte, sosyalist ülkelerde de düzeni sosyalizmin daha ileri aşamalarına ulaştırmakta gençlik hareketleri kendi başına be-

lirleyici bir güç olamaz. Esasen Batı'da gençlik üzerinde düşünenler ve yazanlar da (Herbert Marcuse dahil) bu derece aşırı bir iddiada bulunmuyorlar. Ama bu denli yaygın ve kitlesel gençlik hareketlerinin sosyal değişmede önemli etkin bir faktör olabileceği, böyle bir faktör haline getirilebileceği de kesin ve mutlak olarak reddedilmemelidir. Belli somut toplumlarda belli bir zaman süresinde üst yapı ve talî çelişkiler sorunlarının aktüel hale gelmesi, ön plâna çıkması görülen hallerdendir ve bunların işlenmesi, çözümünün araştırılması yolundan temeldeki az çok küllenmiş çelişkiyi belirgin hale getirip faal döneme sokmak ve çözüme itelemek bilimsel sosyalizmin reddettiği bir imkân ve ihtimal değildir.

Yatay Yapı: Yersel Örgütlenme (Doğu Sorunu)

Sosyal sınıf ve tabakaların verdiğimiz bu genel şeması yerlere ve bölgelere göre ikinci dereceden değişiklikler göstermektedir. İstanbul, İzmir, Ankara gibi birkaç büyük merkezde işçiler ayrı bir gurup olarak ortaya çıkmakta, küçük esnaf ve zanaatkârlardan ayrı durumda, ayrı sınıftan olduklarını göstermektedirler. Hele işçilerin yoğun bulunduğu, grevlerin olduğu yerlerde bir kısım esnafın grevcilere karşı vaziyet almaları işçilerde onlara karşı tepki yaratmaktadır. Anadoluda küçük merkezlerde sanayi işçisi genellikle yoktur, mevcut oldukları bazı yerlerde de büyük baskı altındadırlar. Taşra şehir ve kasabalarında küçük esnaf ve zanaatkârlar sosyalist hareketle ilgilenmekte, TİP yönetim kurullarında görev almaktadırlar. Konuştuğumuz toplantılarda karşımızdaki dinleyenler emekçi halktır, modern fabrika işçisi hemen hiç görünmez. Aydınların durumu da büyük ve küçük merkezlerde başka başkadır. Büyük merkezlerde daha bir hareket serbestliği imkânı vardır; küçük merkezlerde, kasabalarda ise yönetimin politik baskısı –partizanlık– yanısıra kasaba topluluğunun sosyal baskısı da kendini

kuvvetle hissettirir. Serbest çalışan avukat, doktor, dişçi, eczacı, mühendis bu baskıyı, kasaba topluluğunun hem psikolojik hem ekonomik baskısı olarak hissetmektedirler.

Sosyal sınıf ve tabakalar arası farkları toplum yapısının dikey farklılaşması, nüfusun toprak üstünde şekillenmiş yerleşimine göre farkları da yatay farklılaşma kabul edersek, bu ikinci çeşit farklılaşma şehirle köy, büyük merkezlerle küçük kasabalar arasında belirdiği gibi bölgeler arasında da belirmektedir. Kapitalist sistem, sınıflar arası farklar, kutuplaşmalar ve şehir-köy ayırımı gibi, bölgeler arası dengesizlikler, kutuplaşma denecek derecede keskin farklar da yaratmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri dahi böyle bölgesel dengesizliklerden kaçınamamıştır. 19. yüzyılın ortalarına kadar kölelik sisteminin sürdüğü, büyük plantasyonlar ülkesi güney ile sanayileşmiş kuzey arasındaki derin ayırım son 25-30 yılda sanayiin güneye geçmesiyle eski keskinliğini kaybetmişse de yine vardır. Hele dağlarındaki toplulukların durumu Amerikayı sadece en zengin ülke olarak bilenler için bir şok tesiri yapacak kadar kötüdür. Böyle bölgesel dengesizlikler ve keskin ayırımlar İngiltere, Fransa, İtalyada da vardır. Bize komşu denecek kadar yakın olan İtalyada sanayileşmiş kuzey ile yoksul tarımsal güney arasındaki kutuplaşma bizde bu durumun en çok bilinen örneğidir. Şehirle köy, sanayileşmiş bölgelerle geri tarım bölgeleri arasındaki fark aynı zamanda bir sömürme-sömürülme ilişkisinin ifadesidir. Sanayi ekonominin hâkim kesimidir; mamul maddelerle tarım ürünleri arasındaki fiyat farkı ve bu farkın zamanla büyümesi köylerin, tarım bölgelerinin şehirler ve sanayileşmiş bölgeler tarafından bu yoldan sömürülmesi demektir. Tarımda biriken değer artıklarının da tarımdan sanayie akması şehir-köy, sanayileşmiş-sanayileşmemiş bölgelerarası ayırımı, dengesizliği artırır.

Bilindiği gibi Türkiye bütünüyle azgelişmiş bir toplum olmakla beraber, nisbeten en kalkınmış, gelişmiş bölgesi, Marmara ve Ege kıyıları bölgesidir; ardından dar bir şerit ha-

linde uzayan güneyde Akdeniz, kuzeyde Karadeniz kıyıları gelir. Orta Anadolu bölgesi daha geridir. Doğu ve Güneydoğu ise büsbütün farklı bir durum gösterir. Türkiyede toplumun yersel örgütlenmesinin bu çeşit şekillenmesinde ticaret yolları ve iktisadî ilişkiler sistemi rol oynamıştır. Bu kitabın birinci bölümünde Osmanlı İmparatorluğunun Batıdan geri kalışı üzerinde dururken, coğrafî keşiflerin ve bunun sonucu olarak ticaret yollarının değişmesinin önemine işaret etmiştim. Bir yandan, Avrupa için Akdeniz havzası ticareti ve Uzakdoğu ülkeleriyle Ortaçağ sonlarında sürdürülen çeşitten ticaret eski önemini kaybetti, okyanuslararası dünya ticareti gittikçe önem kazandı ve Uzakdoğu ile yapılan ticaretin de yolları değişti; Ortadoğudan ve bu arada Anadoludan geçen kara yolları yerine, Afrikanın etrafından dolanan, Süveyş Kanalının açılışından sonra da oradan geçen deniz yolları tercih edildi. Avrupanın dış ticaretinde ağırlık merkezinin okyanuslara kayması ve ticaret yollarının değişmesi Orta ve Doğu Anadoluda eski ticaret merkezlerinin gerilemesine sebep oldu. 19. yüzyılda batılı kapitalist ülkeler Osmanlı İmparatorluğuna nüfuz edip onu dışa açılmaya zorlayınca da bu açılma Batı Anadolu bölgelerinden başladı. Yabancı sermayenin ilk yattığı, işletmeler kurduğu, demiryolları yaptığı bölgeler buraları oldu. Deniz kıyılarına, hele az arızalı olursa, içerlik, dağlık bölgelerden daha kolayca erişilebildiğinden ve deniz nakliyatı kara nakliyatından daha kolay, daha ucuz olduğundan, büyük ticaret ve ardından sanayi merkezlerinin ilkin su kıyılarında, nehir ağızlarında gelişmesi genel bir sosyolojik kuraldır. İmparatorluğun gümrükleri bol ve ucuz Avrupa mamullerine açılınca Anadoludaki el zanaatları merkezleri büsbütün çöktüler.

Türkiyedeki bölgesel farkların, dengesizliklerin temelinde bu gerçek yatar. Bir kere kapitalist yola girildi mi de, bu farklar ve dengesizlikler artar, çünkü kapitalizmin temel kuralı **kâr**'dır, sermaye nerede azamî kâr etme imkânı bulursa oraya

yatar, mümkün olan azami kâr ise daha kalkınmış, zenginleşmiş, yol, muhabere şebekesi, enerji ve su temini gibi kolaylıklara sahip yerlerde elde edilir; geri kalmış, bu kolaylıklardan yoksun yerlerde değil. Avrupa sermayesi, Amerika sermayesi gibi güçlü sermayeler, gelişmemiş bir bölgedeki tabiî kaynakları yeteri kadar zengin ve işletilmesi yeteri kadar kârlı bulursa onu işletmeye yönelir, çünkü kendi işletmesi için gerekli yol, enerji, şu şebekesini bir ölçüde kurabilecek kadar güçlü sermayelerdir; ya da mensup oldukları devletlerin hükümetlerini harekete getirecek yatacakları ülkenin hükümetine gerekli yol, liman ve başka tesisleri yaptırabilirler; bir üçüncü şık da, yabancı sermayeden başka gurupların söz konusu ülkede liman, yol, su, enerji tesislerini kendilerine büyük kârlar sağlayan ihalelerle yapmalarıdır. (Nitekim 20. yüzyılın başından beri son derece önem kazanmış olan petrol Doğu bölgesinde bulununca –bunlar, dünyanın başka petrol bölgelerine kıyasla çok zengin yataklar olmadığı halde– petrol taşıyan tanker kamyonlar için asfalt yollar, daha sonra da boru hattı yapılmıştır.) Türkiye gibi azgelişmiş bir kapitalist düzeyde olan ülkelerin özel sermaye sınıfları bu güçte değildir. İşbaşındaki hükümetler ise, bir devlet kapitalizmi politikası izlediklerinden, hem kendi yatırımlarını yaparken kârlılığı hesaba katar, hem de burjuvazinin hizmetinde olduğu için, burjuvazi nerede güçlü ise, yatırım yapmak istiyorsa, alt-yapı (yol, su, enerji, liman vb.) inşaatını o bölgelere teksif eder. Öbür bölgelere yapılan yatırımlar ve alt-yapı inşaatı idarî, askerî ihtiyaçlara ve bazı politik mülâhazalara cevap verecek ölçüde kalır. Örneğin Hakkâride, Ağır Ceza Mahkemesi reisi oturacak doğru dürüst bir ev bulamazken yedibuçuk milyon liraya modern bir cezaevi yapılması garabetinin izahı budur. Ayrıca, yine kapitalizmin azamî kârlılık kuralı uyarınca, geri kalmış bölgeler de biriken sermaye de o bölgede yatırılmakta, gelişmiş bölgelere, Batı bölgelerine intikal etmektedir. Bu yüzden, hem Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin geri bırakıldığından şikâyetler vardır,

hem de orada biriken sermaye bile tümüyle orada kalmayıp, bir kısmı Batı bölgelerindeki büyük merkezlere kaymaktadır.

Bu ekonomik gelişme farkına bağlı olarak, nüfus basma düşen gelirde, sağlık, ulaştırma, eğitim ve kültür hizmetlerinde de büyük farklar meydana gelmiştir. Bu ikisi beraber gider. Ekonomik gelişmesi geri kalmış ülkelerin ve bölgelerin sağlık, ulaştırma, konut, eğitim, kültür hizmetleri bakımından yüksek seviyeye gelmiş olması, bu hizmetlerin devletçe bol bol sağlanması kapitalist âlemde görülmüş şey değildir. Sosyal-kültürel gelişme ekonomik gelişmeye bağlı olarak beraber yürür.

Ekonomik ve kültürel gelişmenin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde öbür bölgelere kıyasla geri kalmış olması bu bölgelerle öbür bölgeler arasında sosyal yapı bakımından da büyük farkların doğmasına yol açmıştır. Tarımda derebeyliği artığı üretim ilişkileri sistemi ve buna ilişkin sosyal-politik ilişkiler en güçlü bir şekilde bu bölgelerde devam etmektedir. İnsanlarıyla birlikte köylere sahip olan güçlü ağalar buralardadır. Toprağın el değiştirmesiyle birlikte köylerin ve köylülerin ağa değiştirmesi buralarda görülmektedir. Büyük toprak mülkiyetinin ortakçılığın çeşitli şekilleriyle geri teknikli küçük aile işletmeleri halinde ekilip biçilmesi bu bölgelerde devam etmektedir. Ağaların köylüler üzerinde politik nüfuzu tamdır. Seçim zamanları köylü seçmenlerin sandık başlarına bile gelmedikleri, bağlı oldukları ağaların getirdikleri listelere göre oyların sandıklara atıldığı bilinen bir gerçektir. Ortakçılık işkilleri yanısıra köylülerin ağaya karşı birtakım hizmet ve hibe yükümleri de vardır. Ağalık sisteminden ayrı, fakat onunla iç içe geçmiş bir düzen olarak şeyhlik de sürüp gitmektedir ve bu da halkı sömürmenin bir başka yoludur. Tanınmış şeyhlerin kendilerine bağlı halktan para ve mal olarak topladıkları miktarlar hakkında Doğuda duyduklarım şaşılacak kadar büyüktür. Doğu ve Güneydoğuda, derebeylik safhasından da geri bir toplum safhasına ait aşiret örgütleri ve gelenekleri de hâlâ yaşamaktadır.

Bununla beraber, öbür bölgelerden daha yavaş tempoda, daha geriden izliyerek de olsa, son kuşakta, yani 25-30 yıldır, Doğu ve Güneydoğu da değişmiş, eskiye kıyasla bir gelişme göstermiştir. Tarıma makine girmeye başlamıştır. Henüz fennî, rasyonel usullerle kapitalist bir üretim düzeninden söz edilemezse de traktörün kullanılmaya başlaması ortakçılık sisteminin çözülmesine, hiç değilse bir ölçüde ortadan kalkmasına yol açmaktadır. Eski ağa ailelerinin yeni kuşakları şehirlerde oturmayı tercih ettiklerinden ve öğretim görüp doktor, avukat, dişçi vb. mesleklerde iş gördüklerinden, bu eski aileler eski düzenden ayılmakta, çökmekte, köylerde toprağı çeşitli yollardan ele geçiren, eski ağalar kadar güçlü olmayan yeni bir sınıf türemektedir. Bu oluşumlar ne ölçüdedir, nerelerde yaygındır bilemem. Etütler, rakamlar yok, ama böyle bir oluşumun yer aldığına işaret eden gözlemlerim var.[14]

Daha bozuk, daha yetersiz de olsa karayolları şebekesi illeri ve belli başlı ilçeleri birbirine bağlamaktadır. Örneğin Diyarbakırda, 25-30 yıl önce iyi iş gören deve kervanları, atlarla taşıma, bugün kalkmıştır. Motorlu karayolu araçları, hele cipler, bozuk yollarda dahi gidip gelmektedirler. Cumhuriyet döneminde demiryolu inşaatı ana hatlarla buralara kadar uzanmıştır. Bugün Diyarbakıra, Vana, Erzuruma hava seferleri de vardır. Radyo yaygındır, televizyon cihazları bile gördüm son gezimde. Bütün bunlar bu bölgelerin kendi içine kapalı sosyal düzeninin dışa açılması, yeni sosyal, politik etkilere maruz kalması demektir.

Hızlı nüfus artışı, toprak darlığı ve sanayileşme olmaması bir yandan işsiz bir kitle yaratmış, öte yandan şehirlere akın do-

---

14 Bu satırların yazılmasından sonra İsmail Beşikçi, Doğu Anadolu üzerine dikkate değer araştırma ve incelemeler yayınladı. Onun konumuzla ilgili sonuçları da bu bölgedeki gerek yerleşik tarım, üretim ilişkileri düzeninin, gerekse göçebe aşiret düzeninin, değişmekte olduğu ve nüfus artışı ile makinalaşmanın alttan ilişkilerini toprak ağası aşiret reisi ve şeyhlerin üstten bastırmayı başaramayacakları merkezindedir. İsmail Beşikçi, *Doğuda Değişme ve Yapısal Sorunlar (Göçebe Alişan Aşireti)*, Doğan Yayınevi, 1969. Yine ayn yazarın *Doğu Anadolunun Düzeni: Sosyal Ekonomik ve Etnik Temeller*, E Yayınları, 1969.

ğurmuştur. Sanayileşme bu bölgelerde çok daha düşük olduğu halde şehirleşme hızı batı bölgelerinden yüksektir, işsizlik ve bu illerin sınır boylarında, ya da sınıra yakın olmaları büyük çapta mal, hele hayvan kaçakçılığına yol açmıştır. Bu durum da eski sosyal düzenin çözülmesine yardımcı ve dış etkilere yol açan bir faktördür.

Bütün bu değişme ve gelişmeler sonucu bu bölgelerde belli bir eğitim görmüş, bu yazılarda tanımladığım anlamda bir aydınlar tabakası, bir küçük burjuvazi meydana gelmiştir ve gelmektedir. Erzurumdaki Atatürk Üniversitesinden gayri Doğu ve Güneydoğuda üniversite bulunmadığı halde, bu bölgelerde gördüğüm, çocuklarını öbür bölgelerin üniversitelerine gönderip yüksek öğretim yaptırma gayreti dikkatimi çekmiştir. Geri kalmışlığının, ihtiyaçlarının farkındadır, bundan şikâyetçidir, yalnız şikâyet etmekle kalmayıp bunların giderilmesi isteğindedir doğulu. Eski düzenin çözülmesi, şehirleşmenin hızlanması ve yukarıda sıraladığım öbür nedenler sonucu bu uyanma, şikâyet ve istekler ileri sürme kasabalar, ilçeler halkına ve nihayet bir ölçüde –ne kadar bilemem– köylüye de intikâl etmiştir.

Bu noktada, ekonomik-sosyal faktörler dışı bir başka faktör, bilimsel anlamda "müdahale edici bir faktör", yani temel sosyal sebep-netice ilişkilerine müdahale eden bir etken, duruma karışmaktadır. O da bu bölgeler halkının çoğunluğunun ana dilinin Türkçe olmayışıdır. Büyük çoğunluğu Kürtçe, bir kısmı da Arapça konuşmaktadır. İstatistik yayınlarına göre Türkiyede 1960 yılında 2 milyon 560 bin Kürtçe ve 484 bin Arapça konuşan yurttaş vardır.[15] Bunların büyük çoğunluğu sözünü ettiğimiz bölgelerdedir. Şimdi, okumuş tabaka ve durumu farketmeye başlamış olan halk, bölgelerarası bu gelişme ve refah seviyesi farkının kendi tecrübeleri, gözlemleri, düşünce sınırları içinde bir izahını yapmaya, sebebini bulmaya kalkışınca bunu, arada-

15 İstatistik Enstitüsü, *Türkiye İstatistik Yıllığı*, 1964-65, Yayın No: 510.

ki bu etnik farkta bulduğunu sanmaktadır, sebebin bu olduğuna inanmaktadır. Böyle bir izah yoluna gitmelerinin nedenleri birkaç noktada özetlenebilir.

1– Bu en yüzeyde, en görülebilinen çizgide bir faktöre dayandığı için en kolay anlaşılabilir bir izah şeklidir. Temeldeki ekonomik-sosyal nedenlere inebilmek, onları görüp anlıyabilmek için aydın tabakanın bile bilgi, düşünce seviyesi müsait değildir. Ancak sosyalist aydınlar durumu doğru koyup doğru açıklıyabiliyorlar. Kaldı ki aydın tabaka, küçük burjuva niteliği dolayısiyle, yüzeyde, toplumun üst yapısına ait faktörlerle sorunları izaha ve bir çeşit bölgecilik ideolojisine daha yakındır.

2– Ağalar, şeyhler, öbür mahallî nüfuzlular da Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin daha geri ve yoksul kalmasını etnik farka ve bu fark dolayısiyle ihmal edilişine, farklı muamele görmesine atfeden görüşü desteklemektedirler. Son gezimde şöyle bir iddianın yayılmak istendiğini sezdim: "Ne zaman Doğuya okul, hastane, fabrika, yol yapıldı da ağalar buna karşı çıktı, mani oldu?" Yani demek isteniyor ki, sorun bir ekonomik sistem, sosyal sınıflar ilişkileri düzeni sorunu değildir, Doğu etnik fark dolayısiyle kasten ihmal edilmekte, öbür bölgeler halkından farklı bir muameleye tâbi tutulmaktadır. Ağaların bunda bir rolü yoktur. Oysa Doğuya gereği kadar, ya da hiç değilse öbür bölgeler kadar yatırım yapmamış, hizmetler götürmemiş olan iktidarlar aynı zamanda toprak reformunu de yapmamış, yani ağalara ve ağalık, şeyhlik düzenine dokunmamış olan iktidarlardır. Tohumluk, tarım kredileri dağıtımında da arslan payı ağalara, nüfuzlulara gitmektedir. Bu sınıflar çocuklarını okutmakta, hastalarına doktor, hastane bulmakta güçlük çekmemektedir, geçim sıkıntıları yoktur, yaşama düzeyleri yüksektir, onlar horlanmaz, kötü muamele de görmezler. Bu noktalarda çıkarları Türkiyenin genel toprak ağaları sınıfı, burjuvazisi, onların partileri ve iktidarlarıyla birleşmektedir. Kendi bölgelerinde halkla konuşurlarken yakınırlar ama, hepsi

burjuva partilerinden birini desteklerler. Doğu ve Güneydoğu emekçi halk kitleleri için mahrumiyet bölgesidir; ağalar, şeyhler ve şehirlerdeki varlıklı sınıflar için değil. Ama halk durumu tahlil edemediği, TİP ortaya çıkıncaya kadar kimse de onlara gerçekleri anlatmadığı için ileri sürülen ve anlaşılması daha kolay izahlara kapılırlar.

3– Doğudaki yurttaşların konuştukları dil dolayısiyle baskıya, horlanmaya, terslenmeye maruz kaldıkları da bir gerçektir. Emekçi halk sınıflarının yönetici tabakayı kendilerinden üstün ve imtiyazlı gördüğünü ve onların karşısında kendisini horlanmış ve ezik hissettiğini daha önce belirtmiştim. Başka yerlerde halk bu durumu Devletin ve onu temsil edenlerin baskısı, kendisine karşı oluşu biçiminde değerlendiriyor. Doğuda ise bu durumun dil ayrılığından doğduğu kanısı vardır. Bir kısım yöneticilerin de, karşılarına çıkan yurttaşları Türkçe konuşamadıkları, ya da iyi konuşamadıkları için terslemeleri, kötü muamele etmeleri bu kanıyı daha da güçlendirmektedir. Bir zamanlar Diyarbakırda Sümerbank Satış Mağazalarına Türkçeden başka dil konuşulmayacağı hususunda levhalar asılmış. Sonbaharda Batmanda bir kahvede yurttaşlara meselelerin ekonomik-sosyal sebeplerini, sınıf ilişkilerini anlatırken, ön sırada karşımda oturan birisi: "İyi ama, dedi, dün benim çocuğu dispansere götürdüm. Anası Türkçe bilmez, köyde okul yoktu ki öğrensin. Çocukla Kürtçe konuşunca doktor bizi tersledi. Kalktım paralı doktora gittim." Böyle bir muamele ile karşılaşan bir yurttaşın benim ekonomik-sosyal izahlarımı kabul edebilmesi imkânsız değilse bile elbette çok güçtür. Jandarmanın baskısı, halka eziyeti ise eşkıya takibi olayları vesilesiyle uzun röportajlar halinde gazete sahifelerine dökülmüştür. TİP Diyarbakır milletvekili Dr. Tarık Ziya Ekinci tarafından defalarca Meclis kürsüsünden açıklanmıştır.

Bizim egemen sınıflar, küçük burjuva aydınları ve iktidarlar Atatürkün getirdiği ve anayasanın muhafaza ettiği milliyetçi-

lik anlayışından sapmışlardır. Anayasanın 54. maddesi "Türk Devletine vatandaşlık bağ ile bağlı olan herkes Türktür," hükmünü koymuştur, yani Türk sayılmak için devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olmaktan gayri bir kıstası, bir ölçüyü şart koşmamıştır. Ayrıca, 3. maddesi "Resmî dil Türkçedir" der. Bu da gösteriyor ki Türkçenin resmî dil olarak kullanılması mecburidir, ama bütün yurttaşların Türkçeden başka hiç bir dil konuşmaması gibi bir zorunluk yoktur. Kaldı ki, 12. maddesi "Herkes dil, ırk cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir." demekle, hem konuştuğu dilden dolayı yurttaşlara ayrı muamele yapılmayacağını belirtmekte, hem mefhumu muhalifi ile, Türk Devletine yurttaşlık bağıyla bağlı olanlar arasında dil farkları bulunduğunu kabul etmektedir.

Anayasanın bütün bu açık ve âmir hükümlerine rağmen uygulama böyle olmamaktadır.

4– Cumhuriyetin ilânından sonra Doğuda başgösteren isyan hareketleri (Şeyh Sait İsyanı, Dersim Harekâtı) bizim gelmiş geçmiş iktidarları Doğu konusunda çok kuşkulu yapmıştır. Sınır komşumuz iki ülkede Kürtçe konuşan halkın çok sayıda bulunması ve Iraktakilerin oranın hükümet kuvvetleriyle silâhlı mücadeleye girişi bu kuşkuyu artırmıştır. İktidarlar soruna, ekonomik, sosyal, psikolojik açıdan olumlu çözüm yolları arayıp uygulayacakları yerde, dar kafalı, basit bir görüşle baskı ve tehdit politikasına yönelmişlerdir. Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin ekonomik-sosyal sorunlarından söz açmak, bunların çözülmesini istemek, dil farkı dolayısiyle farklı muamele görmekten, baskılara maruz kalmaktan şikâyet etmek ve bunun düzeltilmesini bir yurttaşlık hakkı olarak istemek hemen bölücülük, Kürtçülük olarak damgalanıp suçlanmış, polis baskısı usulleri kullanılmıştır ve halen de kullanılmaktadır. Bu ise bindiği dalı kesme, fasit bir daire yaratma politikasından başka bir şey değildir. Anayasa teminatı altındaki hak ve hürriyetle-

rin yerine getirilmesini, artık Devlet Plânlarında dahi açıkça belirtilen bölgesel dengesizliğin, eşitsizliğin giderilmesini istemek bölücülük sayılır ve takibata uğratılırsa, bu muamelelere maruz kalan bölge halkında kendilerinin ayrı bir gurup sayıldığı, bunun için öbür yurttaşlardan ayrı tutulduğu düşünce ve hissini azaltmaz, tersine artırır; bölgesel bilinçlenme güçlenir; şikâyetler, istekler yükselir. Bu, baskı ve zor kullanma politikasının şiddetlenmesine yol açar, daha şiddetlenen politikanın sonucu ise giderilmek istenen durumun daha da gelişmesine sebep olur. Böylece fasit bir dairenin içine girilmiş olur ve böyle kör bir politika korkulanın başa gelmesi sonucunu doğurabilir.

5– İktidarlar, bir yandan, gerçeklerin gereklerine böyle aykırı düşen bir politika izlerken, öbür yandan da Doğuyu kontrol altında tutabilmek için mevcut ağalık, şeyhlik düzenine dokunmamaya, ağa, şeyh ve öbür mahallî nüfuzlular sınıfıyla uzlaşmaya bakmışlardır. Bu da Doğu sorununun olumlu bir sonuca vardırılması açısından ters bir politika olmuştur. Çünkü Doğu bölgesinin kalkındırılması, oralarda yoksul emekçiler olan büyük halk çoğunluğunun refaha, kültüre kavuşturulması sorununun çözümü, derebeylik düzeni arttığı ağalık, şeyhlik ve daha da geri bir düzeyden kalma aşiret düzeninin tasfiyesine bağlıdır. Üstelik devlet otoritesinin, kanunlarının tam uygulanabilmesi de bu eski düzen artıklarının ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir. Eski düzen devam ettikçe, aralarındaki ihtilâfları geleneksel kurallara göre çözmektedirler ve bu yüzden de kanunlar işlemez, resmî makamlar iş göremez hale gelmektedir. Örneğin, kan dâvası yüzünden adam öldürmeler birbirini izlemekte ama katiller yakalanamamaktadır; eşkiyalar, ağalar ve yerli nüfuzlular onları koruduğu, birbiriyle rekabette bir araç gibi kullandıkları, halkı baskı altında tuttukları için takip edilip yakalanamamaktadırlar. Bu açılardan da iktidarın güttüğü politika ulaşılmak istenen amacı baltalayan, geri tepen bir politika olmuştur.

Özetlersek, Doğu ve Güneydoğu bölgeleri halkı uyanmaya, yoksul, geri kalmış durumlarını farketmeye ve seslerini duyurmaya başlamıştır. Anayasa teminatı altındaki hak ve hürriyetlerini kullanarak sesini duyurmaya, iktidarı etkilemeye çalıştıkça bu hareketi bölücülük olarak suçlamak, baskı ve zor kullanma usullerine başvurmak anayasaya düpedüz aykırı olduğu gibi meseleye bir çözüm de getirmez, yukarıdan beri anlatmaya çalıştığım gibi tersine sorunları büsbütün yokuşa sürer.

Yaptığım çeşitli gezilerde aldığım izlenim, bu bölgelerin dil farkı, etnik fark dolayısiyle ihmal edildiği, yoksul bırakıldığı, halkının horlandığı, farklı muameleye tâbi tutulduğu kanısının oldukça yaygın olduğudur. Bütün sorunları bu faktöre indirgeyen, basitleştiren, ak-kara şeklinde bir saplantı teşekkül eder görünmektedir. İşsizlik, yoksulluk, yolsuzluk, okulsuzluk, doktorsuzluk, kısaca, tüm yokluklar ve eziyetler Doğudadır; öbür bölgeler, hele Batı bölgeleri, İstanbul, İzmir dolayları gül gülistanlıktır; asfalt yolları, pırıl pırıl elektrikleri, hastaneleri, okulları, refahı, her şeyi tamamdır. Siirtin bir ilçesinde kahvede konuşurken, durumun böyle olmadığını, en büyük, en zengin şehrimiz İstanbulda bile nüfusun yarıya yakınının gecekondularda oturduğunu anlatınca kahvedekilerden birinin karşılığı şu oldu: "Herhal o gecekondularda oturanlar da buralardan, Doğudan gidenlerdir!" Bu çok ilginç ve anlamlı bir mukabeleydi; Batı bölgesinde, İstanbulda, oralar halkının yoksul olabileceğini, gecekonduda oturmak durumunda kalabileceğini, bu yurttaşın havsalası almıyordu, onun kafasında oraları bir cennetti sanki. Gecekondularda oturanlar varsa mutlaka onlar Doğudan göç edenler olmalıydı. Ve yine gördüğüm anlamlı ve önemli bir husus, yüksek öğretim görmüş, İstanbulu, İzmiri bilen kişilerin bile aynı kanıyı az çok paylaşmalarıydı. Böyle olmadığını hatırlatıp, ekonomik-sosyal izahlara giriştiğiniz zaman bir süre bilgi ve akılları üstün geliyor, söylediklerinizi onaylıyor, ardından "Evet ama..." diyor ve o "ama"da takılıyorlardı. Bu da sosyal-psi-

kolojik açıdan anlaşılır bir durumdur. Bir toplulukta birtakım sosyal değer yargıları belirip yayılınca o toplumun bütün fertleri bunun etkisinde az çok kalırlar ve bu değerler, psikolojik vaziyet alışlar, davranış eğilimleri (*atitüdler*) halinde bireylere yerleşir. Nitekim benzeri bir davranış eğilimi (*atitüd*), ters yönde olarak diğer bölgeler aydınlarında da görülmektedir. Dikkatimi çekmiştir, bir kimse "Ben Çerkesim, Abazayım, babam tarafından, anneannem tarafından" gibi sözler ederse bu bir tepkiyle karşılaşmamaktadır, ama "Kürtüm" derse, çevrede bir yadırgama, bir kuşku hali belirmekte, o insanın "Kürtçü" olduğuna, bölücülük yaptığına kolayca inanılabilmektedir. Bu davranışların rasyonel bilgi, mantıkla zorunlu bir ilişkisi yoktur. Kendi alanlarında, örneğin fizikte, milletlerarası şöhrete erişecek kadar isim yapmış bazı bilginlerin akıl dışı, bâtıl itikat diyebileceğimiz inançlara sahip olmaları, kendi alanları dışındaki konularda, sosyal sorunlarda basit, bilimsel olmayan inançlara, yargılara saplanmaları görülmüş hallerdendir.

Bu belirttiğimiz durum sıhhatli bir durum değildir, gitgide bir toplumsal perseküsyon kompleksi haline gelebilir. Unutulmasın ki bu çeşit gelişmelerden yararlanmak için tetikte bekliyen güçler de vardır. Amerika, Türkiyede nüfuzunu, üslerini ve çıkarlarını kaybetmemek için her vasıtayı deneyebilir. Kullanmak istiyeceği araçlardan biri de bu olabilir. "Böl ve hâkim ol" kuralının emperyalizmin eskiden beri uyguladığı bir politika olduğu hep bilinir. Emperyalist devletlerin eski sömürgelerine bağımsızlık tanımak zorunda kaldıkları zaman yerli ayırımları istismar edip bölerek, küçük politik birimler yarattıkları da aynı derecede bilinen bir gerçektir. Barış Gönüllülerinin Doğuya kadar gönderilmesi, din, mezhep, dil ayırımları üzerinde anketler, araştırmalar yaptırılması boşuna değildir.

Türk sosyalistleri devletin ve milletin bütünlüğünü, sadece bu bir Anayasa hükmü olduğu ve kendileri de Anayasayı benimsedikleri, onun çerçevesi içinde faaliyet gösterdikleri için

değil, sosyalist açıdan da bunun böyle olması gerektiğine inandıkları için savunurlar. Türkiyenin tarihsel gelişiminde meydana gelmiş bölgesel farkların ve dengesizliklerin, dil, mezhep ayrılıklarının, bölgesel veya zümrevî politikacılar ve burjuva unsurlar tarafından kendi politik ihtirasları ve emelleri için istismar edilmesine müsaade edemez bir sosyalist. Türk sosyalisti Türkiyenin sınırları içindeki tüm emekçi halkı dış sömürüden, ülke çapındaki egemen sınıfların sömürüsünden ve de bölgesel ve zümrevî ağaların, şeyhlerin, burjuva ve küçük burjuva unsurların sömürü, baskı ve nüfuzundan kurtarmayı amaç bilir, bunun için çalışır.

Benim görebildiğim kadarıyla bugün Doğu ve Güneydoğudaki halk ve aydın tabaka indinde manevî baskı ve eziyet, yani ayrı bir yurttaş kategorisiymiş gibi muamele görme, ana dili başka olduğu için suçlanma, horlanma ve dilini serbestçe kullanamama durumu, yoksulluktan, geçim sıkıntısından da daha ağır basmaktadır, ya da ona eşittir. Çözüm yolu, 1) Anayasanın 3. maddesi ışığında, yani Türkiye Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğu hükmü çerçevesinde 12. maddenin, bütün yurttaşların dil, ırk, din vb. ayırımlar gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu hükmünün fiilen yerine getirilmesidir. 2) Bütün yurda şamil gerçek, köklü bir toprak reformu ile ağalık düzeninin kaldırılması, büyük halk çoğunluğunun eski ve yeni ağaların, şeyhlerin tahakkümünden kurtarılarak gerçekten hür yurttaşlar durumuna getirilmesi, devlet eliyle, bir süre kâr gözetilmeksizin yapılacak alt yapı ve sanayi yatırımlarıyla bu bölgelerin kalkındırılması, bölgesel dengesizliğin, eşitsizliğin giderilmesidir. Bununla birlikte eğitim ve öbür kamu hizmetlerinin paralel bir şekilde genişletilmesi gerekeceği tabiîdir. Bunları yapmak, hem Anayasa, hem de gerçekçi politika gereğidir. Anayasa hükümleri sarihtir. Gerçekçi politika açısından da, insanlarda vefa, sadakat, kardeşlik hisleri baskı, zor tedbirleriyle, farklı muamele usulleriyle yaratılmaz, yaratılamaz, hınç ve direniş yaratılabilir ancak. Bu saydığım işler

başarıldığı takdirde ülkenin ve milletin bütünlüğü ve birliği en sağlam, en geçerli ve de Anayasamıza en uygun temellere oturtulmuş olur.

Bugünkü iktidarın ve öbür partilerin bu işleri başaracaklarını, hattâ gerçekten başarmak istiyeceklerini sanmak hayaldir. Doğu ve Güneydoğunun kaderi, memleketin tüm işçi-emekçi halkının kaderine bağlıdır. Tüm işçi-emekçi halk bilinçlenip örgütlenerek kendi partisini iktidara seçtikleri, memleketin yönetimine ağırlıklarını koydukları gün, Türkiyenin bütün temel sorunlarına çözüm yolları açılacaktır. Emek gücünün sömürülmesi ortadan kalkmadıkça başka hiç bir sömürü şekli kaldırılamaz. Bu ilk ve temel şarttır. Bu temel şartın gerçekleştirilmesi bütün öbür sorunları otomatik olarak ve birden çözüme bağlamaz, ama bu şart yerine getirilmeden de başka hiç bir sorun geçerli bir çözüme kavuşturulamaz.

Doğu ve Güneydoğu illeri sorununun, sadece, bu illerin diğer bölgelerden daha geri kalmış bulunmaları sorunu olmadığı, ortada bir de etnik sorun bulunduğu aşikârdır. Bilindiği gibi, bu bölgede yaşıyan yurttaşlarımızın çoğunluğu Kürttür. Bugüne kadar gelmiş geçmiş iktidarlar, egemen sınıflar ve onların politikacıları ve basını Doğu sorununun ekonomik ve etnik yönüyle önemini memleket kamuoyuna gereği gibi duyurmamışlardır. Oysa sorunlar, devekuşu gibi başımızı kuma sokup görmemezlikten gelinerek çözülemez. 20. yüzyılın ikinci yarısında ve bugünkü anayasamızın hükümleri muvacehesinde milyonlarca insanın başka bir dil ile konuştukları için farklı muamele görmeyi, baskılara maruz kalmayı, dillerini söz ve yazı ile serbestçe kullanmaktan engellenmeyi kabul edemeyeceklerini anlamak gerekir.

Bu soruna, gerek ekonomik, gerekse etnik-sosyal yönü ile olumlu çözümü ancak sosyalizm getirebilir.

Sosyalistler her türlü –sınıflararası, etnik gruplararası, milletlerarası– sömürüye, baskı ve şiddet yönetimlerine karşıdırlar.

Toplum içinde bütün fertlerin, etnik grupların ve dünyada da milletlerin eşit, özgür ve kardeşçe yaşamalarından yanadırlar. Ama sosyalistler, her türlü sömürü, baskı ve eşitsizlik düzenlerinin temelinde sermaye-emek gücü çelişkisinin yattığını bilirler ve bunun için de işçi-emekçi sınıfların birliğini ve dayanışmasını sağlamayı temel ilke ve amaç kabul ederler; sosyalist hareket içinde işçi-emekçi sınıfların birliğini bozucu her türlü şoven burjuva milliyetçiliği eğilim ve akımına –ister çoğunluktaki, ister azınlıktaki grupların olsun– karşı çıkarlar. Ayrıca sosyalizm, üst yapı çelişkileri aktüel ve keskin hale gelmiş olsa bile, bu gerekçe ile temel sermaye-emek gücü çelişkisinin taktik olarak dahi ikinci plâna alınmasına, üst yapı sorunlarının alt yapı sorunlarını ihmal ettirmesine cevaz vermez.

5 ANAYASA VE SOSYALİZM

Memlekette sosyalist hareket emekçi kitleleri günden güne sarıp genişledikçe egemen sınıfları bir telâştır aldı ve hazırlanmakta olan baskı kanunlarını haklı göstermek, ona uygun bir ortam yaratmak çabaları arasında "Anayasa sosyalizme kapalıdır" iddiası ortaya atıldı. Anayasanın sosyalizme ne denli açık olduğunu bu bölümde açıklamaya çalışacağım. İlk ağızda şunu belirteyim ki, T.C. Kanununun 141. ve 142. maddelerinin Anayasaya uygun olduğu hususunda ekseriyetle karar veren Anayasa Mahkemesi bu kararın gerekçesinde şöyle demektedir:

"... Anayasamız, (izm)li doktrinlerden hiç birini ve bu arada sosyalizmi Türk Devlet sistemi olarak tesis etmemiş olmakla beraber, komünizm ve insan hak ve hürriyetlerini, demokratik hukuk devleti esaslarını reddeden diğer dikta rejimleri hariç olmak üzere, demokratik sistemlerin her çeşidinin gerçekleştirilmesine imkân vermiş, fakat bunların ve örneğin sosyalizmin hangi şekil ve ölçüler içerisinde gerçekleştirilebileceğini de göstermiştir."

Fakat yüksek mahkeme bu sınır ve ölçünün ne olduğunu karar gerekçesinde tespit etmiyor; söz konusu dâva dolayısiyle buna mahal olmadığını belirtmekle yetiniyor. Anayasanın koyduğu sınır ve ölçünün ne olduğunu burada kısaca inceleyeceğim.

Anayasa ve Sosyal Sınıflar

İlk baştan belirteyim ki, sosyalizm açısından temel bir gerçek olan, toplumun sosyal sınıflardan meydana geldiğini Anayasamız kabul ediyor. Anayasanın 4. ve 12. maddeleri hükümleri bunu açıkça belirtiyor. 4. maddesinde "Egemenliğin kullanılması, hiç bir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz" demekle, ve 12 maddesinde "Hiç bir kimseye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz" hükmünü koymakla Anayasa, sosyal sınıfların varlığını belirtmiş oluyor. Sosyal sınıflar var ki, Anayasa, millî egemenlik bu sınıflardan birine bırakılamaz, hiç bir sınıfa imtiyaz tanınamaz, diyor.

Bu iki madde her şekli ve çeşidi ile dikta rejimini yasaklıyor. Komprador burjuvazi ve toprak ağalarının ve onların siyasî sözcülerinin yaptığı gibi bu maddeleri sadece, "Anayasa komünizmi yasaklıyor" şeklinde yorumlamak eksik bir yorum, hattâ Anayasayı tahrif edici bir yorumdur. Anayasa genellikle sınıf diktatörlüğünü yasaklıyor. İşçi sınıfı diktatörlüğünü öngören komünizm kadar, burjuva sınıfının diktatörlüğü demek olan faşizmi de yasaklar. Kendisinde bütün fenalıkları bir anda yok etmek kudretinin bulunduğunu vehmedenlerin diktası veya dikta teşebbüsleri de –bunların toplumda mevkileri her ne olursa olsun– yine bu yasağın kapsamına girer.

Demek ki bu iki maddesiyle Anayasa, (1) sosyal sınıfların varlığını, (2) bunların kanun karşısında eşitliğini, hiç birinin öbüründen imtiyazlı olamayacağını öngörüyor ve (3) sınıf diktatörlüğü dahil her çeşit dikta rejimini yasaklıyor.

Anayasamız 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyetinin bir "sosyal devlet" olduğu hükmünü koyuyor ve bu maddenin gerekçesinde "sosyal devlet"in niteliğini şöyle belirtiyor: "Sosyal devlet fertlere yalnız klâsik hürriyetleri sağlamakla yetinmeyip aynı zamanda onların insan gibi yaşamalarını da kendisine vazife edinen devlettir. Devlet, iktisaden zayıf olan kişileri, bilhassa işleri bakımından başkalarına tâbi olan işçi ve müstahdemleri, her türlü dar gelirlileri ve yoksul kimseleri himaye edecektir. Bu suretle hem insan şahsiyetine hürmet etmek vazifesini yerine getirecek, klâsik hürriyetlerin gerçeklerle alay eden bir mahiyet almasına mâni olacak, hem de çalışan geniş halk tabakalarının refaha kavuşması sayesinde toplum hayatı için daha verimli olmaları hedefine de ulaşacaktır."

Anayasanın kabul ettiği "Sosyal Devlet" ilkesinin ve bu devletin niteliği konusunda gerekçede belirtilen hususların sosyal sınıflar açısından önemli noktası şudur: Anayasa, kanun karşısında eşit olmalarını öngördüğü sınıfların maddî hayat şartları, geçimleri, yaşama seviyesi bakımından eşit olmadıklarını kabul ediyor. "Sosyal Devlet"e bu eşitsizliğin ortadan kaldırılması için açıkça vazifeler yüklüyor. "İktisaden zayıf ve iktisaden başkalarına bağlı" olanlar (yani işçi, yoksul köylü, küçük zanaatkâr ve esnaf, küçük memur, tüm dar gelirli yurttaşlar) insanca yaşama seviyesine kavuşturulmadıkça "klâsik hürriyetlerin" (yani fikir, söz, örgütlenme, seyahat, haberleşme, öğrenme ve öğretme vb. hürriyetlerin) bir alay konusu olmaktan öteye geçemeyeceğini belirtiyor. Bu demektir ki, politik anlamda demokrasi, ekonomik anlamda gerçek bir demokrasiye dayanmadan, halk kitlelerini insanca yaşama düzeyine çıkarmadan, politik bir rejim olarak da bir anlam ifade etmez ve aslında gerçekleşmez de. Burada kısaca belirteyim ki, esasen hürriyet, sadece yasakların olmayışı, hukukî engellerin bulunmayışı demek değildir. Bu, çok basit bir hürriyet anlayışıdır; bizim komprador burjuvazi ve onun politik temsilcileri hürriyeti sadece bu anlamda anlayıp,

bu anlamda öne sürüyorlar. Bütün Türk milleti hür teşebbüs sahibidir, diyorlar. Evet, her yurttaşın fabrika kurmak, dilediği kadar toprağa sahip olmak, çocuklarını üniversitede okutmak, hattâ dış memleketlerde okutmak, Avrupa seyahatleri yapmak, yazlarını sayfiyede geçirmek, otomobil sahibi olmak, dilerse Cadillac markalısına bile sahip olmak "hakkı", "hürriyeti" vardır; kanun bunları yasaklamaz, polis engel olmaz buna. Ama gerçekte Türk halkının yüzde kaçı bu "hak" ve "hürriyet"lerden nasibini almaktadır, bunlara fiilen sahip olabilmekte, bu "hak" ve "hürriyet"leri kullanabilmektedir? Meselenin düğüm noktası budur. Hürriyet konusunda önemli olan sadece yasakların bulunmaması değil, fiilî imkânların mevcut olmasıdır. Yukarıda sıraladığımız hak ve hürriyetlerden bugün sadece belli sınıflar, zenginler, yüksek gelirli olanlar faydalanmaktadır. Büyük halk kitleleri için bu hak ve hürriyetler erişilmesi imkânsız hayallerdir. Anayasanın gerekçesine göre Sosyal Devlet emekçi, dar gelirli halk kitlelerini bu hak ve hürriyetleri fiilen kullanabilecek duruma getirmekle görevlidir.

Demokrasinin "klâsik" hürriyetleri için de durum aynıdır. Fikir, söz, örgütlenme hürriyetlerini ele alalım. Eğitimden, çağdaş kültürden yoksun bırakılmış emekçi halk kitleleri için, nüfusun yüzde elli ikisi okuma yazma dahi bilmezken, fikir, söz ve örgütlenme hürriyetleri ne ifade eder? Önce halkı yurt ve dünya meseleleri üzerinde bir fikre sahip olabilecek ve fikrini ifade edebilecek hale getirmek gerek. Kaldı ki, fikir ve söz hürriyeti, aslında, insanın kişisel hayatında dilediğini düşünebilmesi ve bunu söyleyebilmesi hürriyeti değildir; fikirlerin, topluma duyurulabilecek, toplumu etkiliyebilecek şekil ve ölçüde söylenebilmesidir; ancak o zaman fikirlerin toplum hayatında yeri ve rolü olur. Fikir ve söz hürriyeti basın ve yayınla toplumda yer alır. Bugün ise gazete, dergi, kitap çıkarmak büyük malî imkânlar işidir. Bu imkânlar da sosyal sınıfların bugünkü durumunda zengin sınıfların elindedir; emekçi halk kitleleri ve

onlarla kader birliği etmiş sosyalist aydınlar bu imkânlardan büyük ölçüde yoksundur. Örgütlenme hürriyeti için de durum böyledir. Serbestçe ve etkin bir şekilde örgütlenmek bir yandan belirli bir kültür ve bilgi seviyesine erişilmiş olmayı, öte yandan malî imkânlara, paraya, sahip bulunmayı gerektirir.

Anayasa 2. maddesinde, "Sosyal Devlet" ilkesini koymak ve gerekçesinde bu ilkeyi açıklamakla da yetinmiş, "Sosyal ve İktisadî Haklar ve Ödevler" başlıklı 3. bölümünde "iktisaden zayıf ve başkalarına bağlı" sınıflara çeşitli sosyal, ekonomik haklar tanımış, devlete bunları halka sağlamak, "çalışanları korumak" ödevini yüklemiştir. Gerçi aynı bölümün 53. maddesinde "Devlet bu bölümde belirtilen iktisadî ve sosyal amaçlara ulaşma ödevlerini, ancak iktisadî gelişme ile malî kaynaklarının yeterliği ölçüsünde yerine getirir." der. Ama bu hüküm devlete ve somut bir zaman bölümünde devlet adına iş gören hükümetlere "Ne yapalım, malî imkânlarımız yok, bu ödevleri yerine getiremiyoruz" mazeretini ileri sürmek hakkını vermez, çünkü bu takdirde Anayasanın bu hükümleri ilelebet kâğıt üstünde kalmaya mahkûm olur. Devlet gerekli imkânları bulmak, yaratmak, geliştirmek, bu doğrultuda bir politika izlemek zorundadır. Her şeyden önce de eldeki imkânları, kaynakları bu yönde kullanmakla görevlidir.

Burada herkesin, halkın, kendi tecrübesiyle bildiği bir gerçeğe de değinmeden geçemeyeceğim. Fiilî hayat şartlarında, maddî ve kültürel imkânlarda, eşitsizlik olunca, hukukî –kanun önünde– eşitlik de büyük ölçüde gerçekleşmez. İktisaden güçlü kişiler ve sınıflar idarî ve hukukî sistemleri ve mercileri de etkileyebilmektedirler. Yasama organlarında emekçi halk güçlü bir şekilde temsil edilmeyince, özel sektörü, yani sermayeci sınıfı, koruyan kanunlar çıkmaktadır, yani fiilî eşitsizlikler hukukî, meşru hale sokulmaktadır. Örneğin iş Kanununda işçi hakları kısıtlanmakta, beş yıllık plânda özel sektöre devlet kesesinden 3 milyara yakın para verilmesi öngörülmektedir. Bu demektir ki, hükümet elinde-

ki üç milyarlık imkânı Anayasanın emekçi halka tanıdığı sosyal-ekonomik hakların gerçekleştirilmesine değil, özel sektörün daha da zenginleştirilmesine kullanmaya hazırlanmaktadır. Kişilerin kanun önünde eşitliği fiilen sağlayabilmeleri de idarî ve adlî makamlar nezdinde –devlet dairelerinde ve mahkemelerde– haklarını sonuna kadar izleyip, savunup elde edebilmeleri de bir imkân meselesidir. Yoksul ve eğitimden yoksun bırakılmış halk için bu imkân büyük ölçüde mevcut değildir.

Türk toplumunda sosyal sınıfların varlığını, hukuk bakımından eşitliğini, fakat hayat şartları bakımından eşit olmadıklarını ve bu eşitsizliğin giderilmesi zorunluğunu kabul eden Anayasa 56. maddesinin son fıkrasıyla da "Siyasî partiler, ister iktidarda, ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır" hükmünü koymuştur. Siyasî partiler ise, bilindiği gibi ve daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi, esas itibariyle sosyal sınıfların ideolojisini, çıkarlarını temsil ederler. Bir parti, önce programı, savunduğu fikirler, izlediği politika ile bir sınıfı temsil eder, o sınıfın savunuculuğunu yapar. İkincisi, yönetici kadrolarında yer alanların, milletvekili ve senatör adaylarının sınıf mensubiyetiyle hangi sınıfın partisi olduğunu belli eder. Burada sırası gelmişken işaret edeyim ki, Anayasa 55. maddesiyle kadın, erkek bütün vatandaşlar "seçme ve seçilme hakkına sahiptir" dediği halde TİP'ten gayri partilerin hepsi milletvekili adayı olabilmek için kendi partilerine binlerce lira bağış verilmesini şart koşmuşlardır. Gerek Anayasa'ya gerek Siyasi Partiler Kanununa göre milletvekili adayı olabilmek için Türk vatandaşı, otuz yaşını bitirmiş, okuryazar olmak, ağır cezalı mahkûmiyeti bulunmamak yeterlidir, başka şart yoktur. Fakat partilerin koyduğu para şartı dolayısiyle yurttaşların büyük çoğunluğu, bu paraları ödeyecek durumda olmadıklarından, milletvekili *seçilme* hakkına *fiilen* sahip değillerdir. Bu da bu partilerin egemen sınıfların, zenginlerin partileri olduklarının bir başka delilidir.

Seçmenlerin sınıf durumu partinin sınıf niteliğini değiştirmez. Halktan oy almış olması Adalet Partisini halkın partisi yapmaz. Nitekim batıda demokrasinin gelişmesini anlatırken, uzun süre seçimlerin egemen sınıflardan kimlerin halk adına halkı yöneteceğinin seçimlerle tayini şeklinde işlediğine işaret etmiştim ve batıda demokrasinin gitgide "idare edilenler" rejiminden, "idare edenler" rejimine doğru oluştuğunu belirttim.

Daha önce de anlattığım gibi, 1946'ya kadar Türkiyede sınıf esası üzerinden dernek, parti kurmak yasaktı. 1946'dan sonra kanun yasağı kalkmakla beraber, işçi sınıfının ve öbür emekçi sınıfların kendi partilerini, yani sosyalist partileri kurmalarına fiilen imkân verilmedi, az çok bu nitelikte olarak aydınlar tarafından kurulan partiler de devamlı baskı altında tutuldu. Ancak 1960'tan sonra emekçilerin partisi TİP kurulabildi.

İmdi, Anayasanın siyasî partileri, iktidarda veya muhalefette, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurları sayan maddesiyle, Türkiye Cumhuriyetinin sosyal bir hukuk devleti olduğunu belirten 2. maddesi ve 3. bölümde emekçilere haklar tanıyan maddeleri arasında sıkı bir bağ vardır.

Yukarıda izah edildiği üzere partiler toplumdaki sosyal sınıfların politik örgütleridir ve sosyal sınıfların siyaset alanında tecellisi olan partiler Anayasanın 56. maddesi gereğince demokratik hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Anayasanın 2. maddesinin gerekçesinde ise bu sınıflardan bazılarının "iktisaden zayıf ve başkalarına bağlı" oldukları kabul edilmektedir. Demek ki "iktisaden zayıf ve başkalarına bağlı" sınıflar –yani kısaca emekçi sınıflar– kendi siyasî örgütleri olan ve 56. maddeye göre demokratik hayatın vazgeçilmez bir unsuru bulunan kendi partileri vasıtasiyle memleketin siyasetinde seslerini duyurabilecekler, Anayasanın verdiği hak ve hürriyetleri savunabilecekler, bunlara sahip çıkarak gerçekleşmesini sağlayabileceklerdir. Bunların bağlı oldukları iktisaden kuvvetli sınıflardan, egemen sınıflardan ve onların siyasî örgütü olan partilerden, "iktisaden zayıf ve

bağlı" sınıflar lehine işler yapmaları beklenemez; çünkü arada çıkar çatışması, hiç değilse ayrılığı vardır ve hiç bir sınıf kendi hayatî çıkarları aleyhine kanunlar çıkartmaz, işlemler yapmaz, bunu beklemek bir ham hayaldir. Çetin Altan'ın sözleriyle, hiç bir sınıf kendi kendini frenlemez, onu ancak karşı sınıflar siyaset alanında ağırlıklarını koyarak frenliyebilir. Anayasamız,

- Türk toplumunda sosyal sınıfların varlığını,
- bu sınıfların kanun önünde eşitliğini,
- ama bazılarının "iktisaden zayıf ve başkalarına bağlı" olmaları nedeniyle aralarında fiilî eşitsizlik bulunduğunu,

kabul etmekle ve,

- sosyal sınıfların siyasi örgütü olan partileri demokratik hayatın vazgeçilmez unsuru,

saymakla böyle bir sınıflar arası frenleme ve denge sistemini öngörmüştür. Zaten çok partili demokrasi, bizde Aybar'ın meşhur ettiği deyimle, bir "denge rejimidir" ve söz konusu denge, en başta, sosyal sınıflar arasındaki güçlerin siyasî partiler yolu ile siyaset alanında dengelenmesidir.

Şimdi bazı aklıermezler, Anayasa sınıf diktatörlüğünü yasaklamıştır gerekçesiyle sosyal sınıflar –Başbakan Demirel'e göre emekçi sınıflar– iktidarı alamazlar, diyorlar. Oysa sınıf diktatörlüğü ayrı şey, bir sosyal sınıfın veya birbirine yakın sosyal sınıfların kendi kanunî partilerinin seçimler yolu ile iktidarı alması, yani yasama meclislerinde çoğunluğu kazanıp hükümeti kurması ayrı şeydir. Seçimlerde oyların çoğunluğunu kazanıp Meclislerdeki yerlerin çoğunluğunu alan AP nasıl çoğunluk partisi olarak hükümeti kurmuşsa ve yine Meclislerdeki çoğunluğuna dayanarak, özel sektörcü programına göre, istediği kanunu çıkartıp istemediğini çıkartmıyorsa, işçi ve emekçi sınıfların partisi, TİP de aynı yoldan iktidara gelip aynı şekilde iktidarını yürütecektir. Üstelik millî egemenlik, yine, "Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle" kullanılacaktır. TİP

iktidarı anayasanın lâfzına ve ruhuna AP iktidarıyla kıyaslanamayacak kadar uygun bir iktidar olacaktır, çünkü Anayasanın öngördüğü şekilde "değişik tarım bölgelerine ve çeşitlerine göre toprağın genişliği" sınırlanacaktır ve bu sınırların ötesindeki toprak yine Anayasa uyarınca kamulaştırılıp topraksız, ya da yeter toprağı olmayan köylüye dağıtılacaktır. İktisaden zayıf ve başkalarına bağlı sınıf ve zümreler, işçiler, müstahdemler, dar gelirli yurttaşlar, yoksullar korunacak, insana yakışır bir yaşama düzeyine ulaştırılacak, Anayasa'nın 3. bölümündeki ekonomik, sosyal haklar kâğıt üstünde kalmaktan kurtarılıp halk kitlelerinin yaşantısına intikal ettirilecektir. Kredi dağılımlarında, vergilemede sosyal adalet uyarınca iktisaden zayıf ve başkalarına bağlı sınıf ve zümreleri gözetecektir. Bu işler ve bu işleri yapan iktidar ebetteki sermayeci sınıflarının, burjuvazinin ve toprak ağalarının hoşuna gitmeyecek, kendi partileri eliyle Meclislerde muhalefet edeceklerdir.

Anayasa Mahkemesi yukarıda sözü geçen karar gerekçesinde komünizmin neden yasaklandığını şöyle izah etmektedir:

"Komünizme gelince; hatırlamak gerekir ki, komünist sistem, aslında ihtilâl ile iktidara gelmek ve zorla proletarya hâkimiyetini sağlayarak diğer sınıfları yok etmek ve demokratik, sosyal ve iktisadî düzeni yine zorla kaldırıp, yerine kendi düzenini kurmak amacını güder.

"Bundan başka önceden ihtilâl yolu ile iktidara gelmeyi amaçları arasına almayan ve mevcut hukuk düzeninden yararlanarak iktidara gelmeyi düşünen ve açık amacı memlekette komünist idare kurmak olan bir derneğin sonuçta cebre dayanacağı söz götürmez bir gerçektir. Böyle bir derneğin amacına ulaşıncaya kadarki faaliyetlerinde iktidardan evvel ve sonra olmak üzere iki aşama vardır. İkinci aşama olan iktidara gelinince, komünist rejimin gerçekleştirilmesi için mutlaka cebir ve şiddet kullanılacaktır. İktidara gelinceye kadar cebir kullanılması öngörülmemiş olsa dahi, komünist rejim, sonunda cebirle kurulacak ve sürdürülecektir!"

Görülüyor ki Anayasa Mahkemesi, komünizmin ve komünist rejimin ayırdedici (mümeyyiz) temel niteliğinin *cebir, şiddet, zor* unsuru olduğunu kabul etmektedir. Yukarıda anlattığım şekilde iktidara gelmek ve iktidarda kalmakta ise bu unsur yoktur; tamamen Anayasa çerçevesi içindedir.

Burada "denge" konusunu sona erdirmeden önce oldukça yaygın olan ve AP'nin özellikle benimsediği bir anlayışı eleştirmek isterim: "Millî İrade"yi çoğunluğu kazanan partinin temsil ettiği ve çok partili demokrasinin çoğunluğun iradesi demek olduğu iddiası vardır. "Millî İrade" kavramı kendisi tartışılan bir konudur, burada onun üzerinde durmayacağım; sadece, "millî irade" denilen şey her ne ise onu, yalnız çoğunluk mu temsil eder ve çok partili demokrasi mutlak anlamda çoğunluğun iradesi mi demektir, bu soruları ele alacağım.

Eğer "millî irade"yi çoğunluğu alan partinin tek başına temsil ettiği ve çok partili demokratik devlet sisteminin sadece çoğunluğun iradesi olduğu doğru olsaydı yasama organlarında, parlâmentoda, muhalefet partilerinin yer almasının bir anlamı kalmazdı. Seçimlerde çoğunluğu kazanan parti tek başına yasama organlarını teşkil eder kuralı benimsenirdi. Muhalefetin parlâmentolarda varlığının gerekçesi sadece iktidarı gensorular, genel görüşmeler, Meclis araştırmaları ve tahkikatları vb. yoluyla denetlemek değildir. Muhalefet, Meclislerde devamlı varlığı ile, müzakereler ve tartışmalarla çoğunluğu etkilemek, çıkacak kanunlarda kendi açısından tavizler koparmak için bulunur. Kabul edilmiş kurallar çerçevesi içinde muhalefet iktidarın karşısına çıkacak, onunla çatışacak ve kararlar bu karşılaşma ve çatışmanın *muhassalası* olarak çıkacaktır. Kararlarda çoğunluk ağır basacaktır, şüphesiz. Ama muhalefet, hele egemen sınıfların partileri karşısında emekçi sınıflar partisinin muhalefeti, temsil ettiği sınıf ve zümreler için iktidardan tavizler koparmaya, iktidarı kendi yönünde etkilemeye bakacaktır. Çok önemli gördüğü kanunlarda da muhalefet bütün meşru

imkânları kullanarak direnecek, çoğunluğa söz konusu kararı aldırtmamaya çalışacaktır. Zaten, çok partili demokrasi rejiminin oturmuş olduğu ülkelerde iktidarlar, "çoğunluğum var, her istediğimi yaparım", zihniyetiyle hareket etmezler. Parlamento içi ve dışı muhalefeti, kamuoyunun, toplumun çeşitli kesimlerinin muhtemel tepkilerini hesaba katarlar. Muhalefetin sonuna kadar direneceğini, kamuoyunda olumsuz tepkiler yaratacağını tahmin ettikleri konularda karar almakta ısrar etmezler, muhalefetle bir uzlaşma zemini ararlar. Meclis, her konuda çoğunluğun istediği kararı almasına imkân vermesiyle çalışmaz, iktidarın da, hiç değilse çok önemli konularda muhalefetin sesine kulak vermesi, uzlaşmaya yanaşmasıyla da çalışır.

Hasılı, iktidar partisine oy veren seçmenler kadar muhalefet partisine oy veren seçmenler de aynı ülkenin yurttaşları oldukları ve ikincilerin oyları da birincilerin oyları kadar geçerli olduğuna göre, "millî irade" kavramı yalınkat, eş türden bir gerçeğin veya durumun değil, mürekkep bir gerçeğin ifadesidir. Çoğunluk ve azınlık değişik oranlarda "millî irade"yi teşkil ederler. Ve çok partili rejimlerin bir denge rejimleri olduğu hususu, parlamentolarda iktidar ve muhalefet partilerinin varlığı, karşı karşıya gelmesi ve bunların çatışmasının az çok bir muhassalası olarak çıkmasıyla tecelli eder.

Meseleyi bir başka açıdan inceleyince de aynı sonuca varırız. Türk devleti "Sosyal Devlet" olmak hasebiyle "iktisaden zayıf ve başkalarına bağlı" sınıf ve tabakaları koruyacak, 3. bölümde yurttaşa tanınan ekonomik ve sosyal hakları gerçekleştirecektir. Peki ama, devlet nedir? Şüphesiz, devlet, bütün toplumu içine alan en yüksek otoriteye sahip, en önemli bir "sosyal müessese"dir; devlet bir "sosyal müessese" olarak incelenebilir. Adlî sistem, idarî sistem ve siyasî sistem *devlet*'in üç ayrı veçhesi veya koludur. Bunların en önemlisi siyasî olanıdır, zira, adlî ve idarî sistemlerin işlemesi, bağımsız ve politika dışı da olsa, kanun yapıcı organların geçirdikleri kanunlara veya politik ik-

tidarın aldığı kararlara göre olur. Kaldı ki, Anayasa ve kanunlar adlî ve idarî sistemleri politikadan uzak tutmak, özelliklerini teminat altına almak için ne kadar hüküm getirirse getirsin, politik iktidarlar bu sistemler üzerinde dolaylı dolaysız baskı ve etkide bulunmaktan geri kalmazlar. Politik alanda devleti somut olarak kimler temsil eder? Devlet, soyut olarak bir sosyal müessese, üç veçheli bir sistemdir ama, hayatın bir günden öbürüne akışında, memleket idaresinde devlet adına kararlar alan, işleri çeviren etiyle kemiğiyle somut insanlardır. Bu insanlar devlet adına bu yetkileri kullanmak mevkiine nasıl geliyorlar? Bunun cevabını hep biliyoruz. Siyasî partiler kuruluyor, seçime giriyorlar, seçmen oylarının ve parlamentodaki yerlerin çoğunluğunu kazanan parti iktidarı alıyor, hükümet bu parti üyelerinden kuruluyor ve Meclislerde bunlar kendi oy çoğunluklarına dayanarak kanunları çıkarıyorlar. Partiler ise ısrarla belirttiğim gibi esas itibariyle sosyal sınıfların politik örgütüdür. Belirli sosyal sınıfların ideolojisini, hak ve çıkarlarını temsil ederler. Demek oluyor ki devlet, bir sosyal örgütlenme şekli olarak, sosyal sınıflardan ayrı ele alınıp incelenebilse bile, somut olarak sosyal sınıflarla yakından ilişkilidir. Oy çoğunluğunu kazanıp iktidarı alan parti mevcut Anayasa düzenine yüzde yüz bağlı kalsa bile o düzen içinde kendi sınıfının çıkarlarını daha çok gözetecek, ona uygun yeni kanunlar getirecek, mevcutları da değiştirme yoluna gidecektir. Hukuk sistemin, kanunların açık verdiği yerde de hep kendi açısından, kendi sınıfsal çıkarlarına göre hareket edecektir. Gücü yettiği takdirde kanun sınırlarını zorlama, kanun hükümlerini, hattâ temel kanun olan Anayasa hükümlerini savsaklama, uygulama yoluna da gidebilir, nitekim bugünkü iktidar gidiyor. İktidar partisinin bu sınıfsal eğilimi ancak karşı sınıfların, siyasî partileri yolu ile parlamentoda muhalefet olarak ağırlıklarını koymaları ve parlamento dışında da fikir, söz, yayın, örgütleme, toplantı hak ve hürriyetlerini etkin bir biçimde kullanmaları ile frenlenebilir. Demek ki, "sos-

yal devlet"in gerçekleşebilmesi, "İktisaden zayıf ve başkalarına bağlı" sınıf ve tabakaların devletçe korunabilesi için bu sınıf ve tabakaların demokratik hak ve hürriyetlerine kendilerinin fiilen sahip çıkması, bunları kullanması, siyasî alanda örgütlenip seçimlere girerek memleketin yönetimine ağırlıklarını koyması, memleketin yönetiminde söz ve karar sahibi olması gerekir. Bunun için emekçi kitlelerin mutlaka bilinçlenip örgütlenmesi, politikada faal rol oynar hale gelmesi şarttır. Halka, "Bizi seçin, biz sizin adınıza ve yararınıza işler yaparız" demek meseleyi ya hiç anlamamak, ya da halka yeni bir yutturmaca sunmaktır. Toplum yapısının temel birimleri sosyal sınıflararası ilişkiler ve kuvvetler dengesi meselesidir.

Bugün Türkiyede bir rejim meselesi varolduğu, Anayasanın tam uygulanmadığı hattâ çiğnendiği sık sık söylenmektedir ve doğrudur da. Durum, neden böyledir? Şu sebeple: Anayasa yapılıp, halkoyuna sunularak hukuken yürürlüğe girdiği zaman memlekette Anayasanın hemen fiilen uygulanabilmesine elverişli bir ortam yoktu. Daha önceki bölümde anlattığım gibi, tek parti rejiminden çok partili rejime geçildiğinde emekçi sınıfların, "iktisaden zayıf ve başkalarına bağlı" sınıfların, ayrı bir parti halinde örgütlenmesine, kendi sınıf çıkarlarını, ideolojisini temsil eden sosyalist bir parti kurmalarına ve bu demokratik yoldan siyasî hayata serbestçe katılmalarına müsaade olunmadı. Esas itibariyle aynı egemen sınıfların –komprador burjuvazinin ve toprak ağalarının– az çok farklı şekillerde ve yollardan temsilcisi olan partiler arasında halkın oylarını alarak iktidar mücadelesi, halka, batı örneği demokrasi olarak öğretildi, kabul ettirildi. Oysa bu aslında, egemen sınıflar yönetiminin, tek partili yerine çok partili şekliydi. Tek parti dönemine kıyasla nisbî bir fikir ve söz hürriyeti vardı; basında iktidar, hükümet tenkit edilebiliyor, Mecliste muhalefet hükümete karşı çıkabiliyordu, ama bu nisbî fikir, söz, tenkit hürriyeti hep burjuva partileri, burjuva yazarları içindi; meseleler hep

burjuvazinin ideolojik açısından, kapitalizm oturmuş, normal düzen kabul edilerek tartışılıyordu. Memleket meselelerine işçi sınıfının, emekçi sınıfların açısından bakılmasına, tartışılmasına, sosyalizmin kapitalizm karşısında ikinci bir şık, mümkün ve tercih edilir bir toplum düzeni olarak ileri sürülmesine izin verilmiyordu. Halk, hattâ aydınların büyük çoğunluğu, demokrasi adına yürütülen düzenin egemen sınıfların tek taraflı yönetimi, rejimi olduğunun farkında değildi. Mevcut durum "normal" sayılınca veya egemen sınıflar ve iktidarları tarafından kamuoyuna öyle kabul ettirilince, şimdi, burjuvazinin ve ağaların politik iktidarına karşı emekçi halk kitlelerinin hak ve hürriyetlerini savunmak, halka kendisinin de *seçilme* ve bu amaçla da kendi politik partisini kurma hakkına sahip olduğunu öğretmek, egemen sınıf ye çevreler, onların partileri, sözcüleri ve adamları tarafından, "Vay efendim, milleti bölüyorlar, işçi sınıfı diktatörlüğü kurmak istiyorlar, Anayasaya aykırıdır bu!" avazeleriyle karşılanıyor. Oysa Anayasaya aykırı olan bugünkü fiilî durum, mevcut düzendir.

Anayasanın hukuken getirdiği rejimin fiilen işler hale gelebilmesi için bu durumun değişmesi lâzımdır. Bugün başta TİP olmak üzere Türk sosyalistlerinin verdiği mücadele, aldatmaca bir demokrasi örtüsü altında sürdürülmek istenen egemen sınıfların bu politik tekelini tasfiye etmek mücadelesidir. İşçi sınıfı ile öbür emekçi sınıflar bilinçlenip Anayasanın tanıdığı hak ve hürriyetlere sahip çıktıkları, politik alanda örgütlenmelerini tamamlayıp komprador burjuvaziyle toprak ağaları karşısında ağırlıklarını koydukları zaman, Anayasa düzeni sosyal temellerine oturacak, gerçekten işler hale gelecektir.

Bütün bu anlattıklarımızın ışığında görülüyor ki, AP iktidarının, öbür burjuva partilerinin ve bütün komprador burjuva ve toprak ağaları çevrelerinin TİP için "milleti sınıflara ayırıyorlar, millî bütünlüğü bölüyorlar, sınıf mücadelesini körüklüyorlar" yollu yaptıkları suçlamalar bir demagojiden başka bir şey

değildir. Bir kez bir toplumda sosyal sınıflar o toplumun ekonomik sisteminden, üretim ilişkilerinden doğar ve vardır. Hiç bir kimse, hiç bir örgüt sun'î olarak "sınıf" yaratamaz. İkincisi, Anayasamız sosyal sınıfların varlığını kabul etmiştir. Üçüncüsü, 47. maddesiyle Anayasamız sınıf mücadelesinin meşruluğunu da tanımıştır, çünkü bu madde ile tanınan grev hakkı bir sınıf mücadelesi aracıdır. Grev, işçilerin işvereni, kendi taleplerini kabul etmeye zorlama yoludur. Toplantı, yürüyüş, bildiri, protesto yayınlama, eleştirme, tartışma hep geniş anlamda mücadele araçlarıdır ve bu araçları toplumun çeşitli sınıf ve zümreleri kendi görüşlerini, isteklerini duyurmak ve bu yönde netice alabilmek için kullanırlar. Kaldı ki, "siyasî partiler, ister muhalefette olsunlar, demokratik hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır" hükmünü getiren 56. maddesiyle de Anayasa, sosyal sınıfların örgütlenerek siyasî partiler aracı ile demokratik yoldan iktidar için mücadelesi esasını ortaya koymuş olmaktadır. Bütün bunların birer demokratik mücadele aracı olduğu şundan da bellidir ki, diktatörlüklerde bütün bu hak ve hürriyetler ortadan kalkar, çünkü diktatörlük, kendisine karşı direnilmesine, mücadele edilmesine müsaade etmez. İktidarın ve egemen sınıflar partilerinin, emekçi halk kitlelerinin anayasa hak ve hürriyetlerine sahip çıkmasını önlemek, sosyalist hareketi bastırmak çabaları da bir üst sınıflar diktası eğiliminden başka bir şey değildir.

Anayasamız sınıflararası ekonomik ve politik mücadeleyi reddetmemekte, kurallara bağlı olarak sınırlarını çizmektedir. Şüphe yok ki, hiç bir Anayasa ve bu arada bizim Anayasamız sınıf mücadelesinin silâhlı, ihtilâlci bir yola dökülmesine müsaade etmez. Yalnız, sırası gelmişken şuna da işaret edelim ki, bizim Anayasamızın belki başka hiç bir memleketin anayasasında bulunmayan bir özelliği vardır. Anayasanın "Başlangıç" kısmının ilk satırları şöyle der:

"Tarihi boyunca bağımsız yaşamış, hak ve hürriyetleri için savaşmış olan,

"Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla meşruluğunu kaybetmiş bir iktidara karşı direnme hakkını kullanarak 27 Mayıs 1960 Devrimini yapan Türk Milleti."

Bu satırlar, üzerinde önemle durulması gereken ifadeler taşımaktadır. Milletin, hak ve hürriyetleri için savaşması makbul ve gerekli kabul olunmaktadır. Anayasa dışına çıkmış, meşruluğunu kaybetmiş iktidarlara karşı direnmek, 27 Mayıs Hareketi gibi silâhlı bir müdahaleye girişmek bir *hak* olarak tanınmaktadır. Belirli şartlar altında, yani Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlarıyla iktidarların meşruluklarını kaybettikleri hallerde, ihtilâl hareketine cevaz vermektedir Anayasamız. "Başlangıç" kısmının son paragrafında Anayasamız, milletin "hürriyete, adalete ve fazilete âşık evlatlarının uyanık bekçiliğine emanet" edilmekle de aynı fikir tekrarlanmaktadır. Belli durumların meydana gelmesi şartına bağlı olarak ihtilâli meşrulaştıran bir anayasadır bizim Anayasamız.

Bu son derece önemli ve ilginç bir niteliğidir Anayasamızın. Bilindiği gibi direnme, ihtilâl hareketleri mevcut fiilî düzeni meşrulaştıran hukuk düzenine karşı yapılır, onun için de mevcut hukuk sistemi açısından gayri meşru, kanun dışı sayılır. Oysa bizim Anayasamız, belli şartlar meydana geldiği takdirde, direnmeyi, ihtilâli, hukukî anlamda bir hak, meşru bir davranış saymaktadır ve mevcut iktidar tamamen meşru, kanunî yollardan iktidara gelmiş olsa dahi "Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlara" saparsa meşruluğunu kaybetmekte ve ona karşı direnme bir anayasa hakkı olarak tekemmül etmektedir.

"Başlangıç" kısmında yer alan başka ifadeler de Anayasamızın dinamik, mücadeleci bir toplum anlayışına sahip olduğunu göstermektedir. Yukarıda belirttiğim gibi, ilk satırlarında milletin, hak ve hürriyetleri için savaşmasını makbul ve gerekli bir hal saymakta ve "Başlangıç"ın dördüncü paragrafında "millî mücadele ruhunun tam şuuruna sahip olma"dan söz etmektedir. Hak ve hürriyetler için savaşmayı, millî mücadele ruhunu Türk toplumunun temel, sürekli vasıfları olarak kabul etmektedir.

Anayasada Özel Mülkiyet ve Özel Teşebbüs Hakları

Anayasamızın sosyalizme kapalı olduğunu iddia eden Başbakan ve mensup olduğu partinin sözcüleri ne zaman Mecliste TİP'in ileri sürdüğü iktisadî-sosyal görüşlere cevap vermeye kalkışsalar, daima "Anayasa mülkiyet hakkını, kazanç hakkını, miras hakkını" tanıyor, derler ve bununla her şey ispat edilmiş, mesele kapanmış sanılır. Bir kez Anayasada "kazanç hakkı" diye bir söz geçmez. Mülkiyet ve teşebbüs hakları ise Anayasada vardır; ama zaten TİP de bu hakları tanır. Programında karma bir ekonomiyi öngörür. Anayasanın mülkiyet ve özel teşebbüs hakları konusunda getirdiği hükümler TİP'in anlayışına mı daha uygundur, yoksa AP'nin anlayışına mı? Mesele budur.

Anayasanın 36. maddesinin birinci fıkrası "Herkes mülkiyet ve miras haklarına sahiptir" der. Ama hemen arkasından aynı maddede "Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir" hükmünü koyar ve en önemlisi, maddenin son fıkrasına "Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz" kesin hükmünü getirir. Bu son hükümde dikkat edilmesi gereken nokta Anayasanın "Mülkiyet hakkının kullanılması toplum zararına olamaz" demeyip de "toplum yararına aykırı olamaz" demiş olmasıdır. Anayasa mülkiyet hakkının kullanılmasının kamu için zararlı olmaması ile yetinmiyor, kamu yararına aykırı olmamasını şart koşuyor. Anayasanın bu hükmü tam uygulansa, bugün mülkiyet hakkının toplumda somut olarak kullanılma hal ve şekillerinde kaçta kaçının acaba bu hükme uygun olduğu görülürdü? AP ve genellikle hâkim sınıflar mensupları 36. maddenin sadece ilk fıkrasını tekrarlıyorlar, öbürlerini görmezlikten geliyorlar. Anayasanın 40. maddesine göre "Özel teşebbüsler kurmak serbesttir" deniyor, ama hemen arkasından "kanun, bu hürriyetleri ancak kamu yararı amaciyle sınırlayabilir." hükmü konmuştur. Ardından "devlet özel teşebbüslerin millî iktisadın gereklerine ve sosyal amaç-

larına uygun yürümesini" sağlıyacak tedbirleri almakla görevlidir, denir. Ayrıca 36. madde "Kamu hizmeti niteliği taşıyan teşebbüslerin, kamu yararı gerektirdiği hallerde" devletleştirilebileceğini söyler.

Kamulaştırma hakkındaki bu hükümler "özel mülkiyetin kullanılışı kamu yararına aykırı olamaz" hükmü ile birarada ele alınınca konu büsbütün açıklığa kavuşmaktadır. Özel sektör elindeki bir ekonomi kolu doğrudan doğruya kamuya zararlı olmayabilir, ama kamu yararına aykırı olabilir. Bir ekonomi dalının veya o daldaki belli bir işletmenin devletin eline geçmesinde kamu yararı bulunabilir. Millî ekonomi geliştikçe, özel sektördeki belli ellerde daha büyük sermayenin toplanacağı ve işletmelerin daha büyük birimler halinde örgütleneceği tabiîdir. Ekonominin kendi gelişme kanunları sonucu daha da bütünleşmesi, büyük birimler halinde örgütlenmesi ölçüsünde bu örgütlerin faaliyetleri kamu hizmeti niteliğini kazanacak ve kamulaştırılmaları kamu yararına olacaktır.

Yalnız burada işaret etmek gerekir ki, gerek sosyal devlet ilkesi ve anlayışı (madde 2.), devletin iktisadî ve sosyal hayatı herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesine ulaştırma görevi (madde 41), gerekse Anayasanın tümüyle ruhu, kamulaştırmaların ve genellikle mevcut devlet sektörünün halkın hizmetinde, halkın yararına olmasını ve işlemesini zorunlu kılar. Zaten genel adalet anlayışı da bunu gerektirir, çünkü devlet, kamulaştırmaları ve yatırımları halkın verdiği vergi gelirleriyle gerçekleştirir. Devlet sektörünün daha önceki bölümlerde anlattığımız gibi, devlet eliyle fertleri ve bir sosyal sınıfı zengin eder biçimde işlemesi Anayasamızın lâfzına da, ruhuna da aykırıdır.

"Topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak" amaciyle özel mülkiyetteki toprakların bir kısmının kamulaştırılacağı ise Anayasanın 37. ve 38. maddelerinin sarih hükmüdür. Anayasa köylüyü topraklandırmayı sadece

devletin ve kamu tüzel kişilerinin elindeki toprakların onlara dağıtılması şeklinde anlamaz. Topraklandırma amacıyla kanun "değişik tarım bölgelerine ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini gösterebilir" der ve bu amaçla "kamulaştırılan toprak bedellerinin ödeme şekli kanunla gösterilir" hükmünü koyar. Bunun için büyük toprak mülkiyetinin sınırlandırılıp artanının kamulaştırılarak topraksız veya az topraklı köylülere dağıtılması Anayasa hükmüdür.

Anayasanın 3. bölümünde yer alan 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 51 ve 52. maddelerde emekçiler lehine tanınmış haklarla, üretimde özel mülkiyetin kullanılması ve özel teşebbüs hakları dolaylı olarak da sınırlanmıştır.

Sonra Anayasanın 129. maddesi "iktisadî, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır. Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir," esasını koyar. Bu plân ne nitelikte olacaktır? Elbette yukarıda incelediğimiz Anayasa hükümlerine, ilkelerine uygun ve çalışanlara tanıdığı hakların gerçekleşmesini sağlayan bir plân olacaktır. 41. madde "İktisadî ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenir." der. Plân, bu nitelikte, bu amaçlara uygun bir düzenleme yapacaktır şu halde. Hem iktisadî, hem de sosyal hayat açısından, özel teşebbüs de böyle bir düzen içinde bulunacak, böyle bir düzene tâbi tutulacaktır. Kaldı ki aynı maddenin ikinci fıkrasında "Yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek... Devletin ödevidir" hükmü yer alıyor. "Özel teşebbüsler kurmak serbesttir" ama, *devlet yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmekle ödevlidir.* Bu, özel teşebbüs kurma serbestliğinin esastan sınırlandırılması, kayda bağlanmasıdır. Plân, AP iktidarının anladığı ve iddia ettiği gibi özel sektör için sadece bir kılavuz, yol gösterici nitelikte olursa, kalkınma özel teşebbüs eliyle gerçekleştirilmek istenirse, yatırımları *kamu yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek* mümkün

olur mu? Anayasanın öngördüğü gibi iktisadî ve sosyal hayat adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenebilir mi? Bugüne kadar olan uygulamalar bunun mümkün olmadığını göstermiştir. Plân, Anayasanın öngördüğü iktisadî ve sosyal düzenlemeyi, yatırımların önceliklere yönelmesini gerçekleştirebilmek için özel sektöre de bağlayıcı müeyyideler getirmelidir. Kaldı ki, "Devlet, özel teşebbüslerin millî iktisadın gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini" sağlayacak tedbirleri almakla da görevlidir.

Bütün bu incelemelerden ortaya çıkıyor ki, Anayasa halktan yana bir Anayasadır. Gerek getirdiği "sosyal devlet" ilkesi ve gerekçede bu konuda yaptığı açıklama, gerekse 3. bölümde emekçilere tanıdığı iktisadî ve sosyal haklar bunu hiç bir kuşkuya yer vermeyecek şekilde ortaya koymaktadır. İkincisi, Anayasa üretim araçlarında özel mülkiyet ve özel teşebbüs kurma haklarını tanımakla beraber, iktisadî hayatı, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanların, özel teşebbüs sahiplerinin kâr gayesiyle – AP'nin deyimiyle *kazanç* gayesiyle– girişecekleri faaliyetler arasında rekabetle veya serbest piyasa mekanizması ile meydana gelecek dengelenmeye dayandırmamakta, kaynakların yatırım alanları arasında dağılımını ve millî gelirin sınıf ve tabakalar arasında bölüşümünü, böyle bir sistemin kâr ve rekabet esasına göre işleyişine bırakmamaktadır. Özel mülkiyet ve özel teşebbüs konularında "kamu yararını" şaşmaz bir ölçü olarak almaktadır ve ekonominin plânlı bir şekilde devletçe düzenlenmesini emretmektedir. Bu düzenleme, özel teşebbüsün rekabet ve kâr esası üzerinden değil, sosyal adalet ve tam çalışma esası üzerinden ve herkese insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış sağlanması amacıyla devletçe yapılacaktır. Bu düzenlemenin aracı plân ve kanunlardır. Plân ve kanunlar da elbette Anayasanın koyduğu ilkelere, esaslara, amaçlara uygun bir plân ve kanun olacaktır. Anayasa hükümleri ışığında plân, özel sektör için de

mutlaka *bağlayıcı* olmak zorundadır, sadece bir kılavuz, "endikatif" bir plân değil.

Bütün bu nitelikleriyle Anayasa kapitalizmi reddetmektedir, *kapitalist yoldan kalkınmaya kapalıdır, sosyalizme ise açıktır.* Getirdiği tam bir sosyalist düzen değildir, ama toplumun sosyalist yönde gelişmesine açıktır.

Memleket ekonomisinde özel sektörü esas alan, kalkınmayı özel sektör eliyle gerçekleştirmeyi öngören, devlet sektörünü özel sektör hizmetinde tutan, hattâ zamanla devlet işletmelerini özel sektöre devretmeyi tasarlıyan AP iktidarı ve kapitalist yoldan kalkınmayı mümkün gören veya tercih eden bütün parti, çevre ve kişilerin içine düştükleri çıkmazın nedeni bu noktada toplanmaktadır. Her yaptıklarında Anayasa ile çelişmelerinin, Anayasa çizgisi dışına düşmelerinin temel sebebi budur. Anayasa kapitalist yola kapalıdır, onlar ise bu yolda direnmektedirler. Memleketi bir türlü gerçek kalkınmaya yöneltememelerinin, ekonomik sıkıntıların, dar boğazların şiddetlenmesinin temelinde de aynı yanlış yolda direnmeleri yatmaktadır. Çünkü Anayasa kapitalizme kapalı olduğu kadar memleketin objektif sosyal şartları da kapitalist yoldan kalkınmaya imkân vermemektedir.

Anayasalar kâğıt üzerinde kaleme alınıp toplumun onayından geçirilmekle tekemmül etmiş olmazlar, daha doğrusu sadece hukuk açısından tekemmül etmiş olurlar. Anayasa organlarının şeklen kuruluşu, varoluşu da anayasa düzeninin toplumun hayatına geçmesi, orada işlemesi için yeterli değildir. Bir anayasa toplumun gelişme doğrultusuna uygun, toplumun temel ihtiyaçlarına cevap verir nitelikte ise ve toplum yapısında anayasaya sahip çıkan, getirdiği hak ve hürriyetlerin gerçekleşmesi için savaşan güçler varsa, anayasa canlılık kazanır ve kâğıt üstünde kalmaktan kurtulur. 1924 Anayasasında da çok güzel hükümler vardır; halkçılık, devrimcilik ve devletçilik ilkelerini birbirine bağlı olarak sistematik bir şekilde yorumlayınca sosyalizmin savunulması dahi mümkün olurdu. Ama toplumda o

Anayasa hükümlerinin sistematiğini yapacak, onlara sahip çıkıp mücadelesini verecek güçler yoktu, veya bunu yapamayacak kadar zayıftı henüz. Bugün Anayasa mücadelesini başta TİP olmak üzere Türk sosyalistleri diğer ilerici çevreler yapmaktadır. Mecliste hükümet mensupları ve AP sözcüleri, "Her konuda Anayasa ileri sürülmemeli, herşey bir Anayasa meselesi yapılmamalı." diyorlar, sanki Anayasa hükümlerini ileri sürüp sürmemek, Anayasa meselesi yapıp yapmamak partilerin ve kişilerin sübjektif tercihine bağlıymış gibi. Yukarıda belirtildiği gibi AP iktidarı Anayasa ile esastan çelişmekte olduğu içindir ki, attığı hemen her adım Anayasaya aykırı düşmektedir ve bir Anayasa meselesi halini almaktadır.

Halktan yana Anayasamıza halk kitleleri tam sahip çıktığı, Anayasa hak ve hürriyetleri için bilinçli mücadele verdiği, örgütlü politik ağırlığını memleket yönetimine koyduğu gün Anayasa toplumda gerçek, objektif rayına oturup eksiksiz tastamam uygulanma yoluna girecektir. O zaman çok partili demokratik rejim de toplum yapısında temel güçlerin, sosyal sınıfların, politik alanda dengelenmesi rejimi olarak gerçek niteliğiyle ortaya çıkacaktır. Bugün emekçi sınıflar, egemen sınıfların ekonomik ve politik baskısı altında ve öteden beri sürüp giden bozuk düzenin alışkanlıkları içinde olduklarından bu denge tam kurulamamaktadır.

Anayasamız bu nitelikte olduğu içindir ki TİP'in seçimlerle iktidara gelip Anayasaya uygun düşen, sosyalizme götürecek bir rota üzerinde memleketi kalkındırması mümkün olacaktır, sosyal değişme bugünkü doğrultuda seyrettiği, olağanüstü durumlar ve olaylar yer almadığı takdirde. Tarihsel gelişme seyri içinde böyle bir anayasaya sahip olmak ve onu kuvveden fiile çıkaracak güçlerin toplumda yeşerip büyümesi safhasına gelinmiş olması Türkiyeye özgü bir durumdur.

Hukuk düzenleri genellikle tutucudur, toplumun fiilî gelişme safhasının gerisindedir. Ama bizim Anayasamız Türk top-

lumunun bugünkü fiilî düzeninin çok ilerisindedir. Bu sebepledir ki TİP Anayasanın yurttaş haklarıyla ve Devletin yurttaşa karşı yükümlü olduğu görevleriyle ilgili hükümlerinin eksiksiz, tastamam uygulanmasını istemekte ve Anayasa çerçevesi içinde seçimler yoluyla iktidara gelmeyi öngörmektedir.

Seçimlerle İktidara Gelmek Sorunu

Egemen sınıflar ve arkalarını dayadıkları Amerika sosyalist partinin seçimlerle iktidara gelmesine müsaade eder mi? Elbette egemen sınıflar ve Amerika, "TİP Anayasa teminatı altında meşru bir partidir, seçimleri kazanırsa, ne yapalım iktidarı da alır," demeyeceklerdir. Şimdiden dememektedirler. Türk sosyalist hareketini ve onun biricik partisini engellemek, yoketmek, tomurcuğu iyice açılmadan koparıp atmak için ellerinden geleni yapıyorlar. Ama şimdiden bu yöndeki girişimleri, çabaları hüsranla karşılaşmaya başladı. Anayasanın getirdiği yetkileri kullanan organlar iktidarın anayasaya aykırı davranışlarına karşı çıkıyorlar. Anayasa Mahkemesi T. Ceza Kanununun 141 ve 142. maddelerine açıklık vererek kapsamını çok daralttı, ayrıca bu maddeler gitgide işlemez hale geliyor; artık iktidarın her hoşlanmadığı hareketi bu maddelerle mahkûm ettirme imkânı çok azaldı. Danıştay ve Yargıtay da iktidarın keyfî tasarruflarına, baskı hareketlerine karşı çıkan organlar olarak beliriyor. İktidarın hazırladığı yeni terör kanunları da ya Meclislerden çıkmayacaktır, ya çıkarsa Anayasa Mahkemesince iptal edilecektir, ya da olmazsa işlemez, uygulanmaz halde kalacaktır. Kanunlar iki şekilde hükümsüz hale gelebilir: 1) yasama organlarınca resmen kaldırılarak, 2) toplumun gelişerek daha ileri bir safhaya varması sonucu fiilen işlemez, uygulanmaz olarak. Türkiye bugün bu ikinci durumda görünüyor. Bir yandan emekçi halk kitleleri, kendileriyle kader birliği eden sosyalist aydınların katkısıyla örgütlenip bilinçleniyor, politik bir güç ha-

line geliyor, öte yandan toplumda sendikalar, gençlik örgütleri, üniversite çevreleri, ilerici basın, meslek, fikir ve sanat dernekleri gibi Anayasayı savunan, halktan yana demokratik baskı ve direniş merkezleri meydana geliyor. Egemen sınıflar ve onların partileri toplumun gidişinde otobüsü kaçırmış durumdadırlar. Türkiye, sosyalist ve ilerici hareketlerin terör kanunlarıyla, iktidarın idare ve yargı organları üzerinde baskısıyla önlenemeyeceği bir safhaya gelmiştir. Bütün baskı tedbirleri, tepkileri şiddetlendirmekten başka bir işe yaramayacaktır.

Egemen sınıflar ve onların iktidardaki partileri, iktidarı emekçi sınıfların partisine devretmek istemeyecektir, ama devretmemek ellerinde olacak mıdır? Buna muktedir olacaklar mıdır? Durumun tahlili ve hesabı yapılırken, yalnız karşı tarafın ve Amerikanın gücünü, müdahale ihtimalini dikkate almak yanlıştır. Sosyalist hareket ve bütün ileri güçler de durumun ayrılmaz birer unsurudur. Mesele, sınıf ve zümrelerin karşılıklı güçleri meselesidir. Emekçi sınıflar yeterince örgütlenip politik güç kazanırsa, Anayasadan yana örgütler ve çevreler Anayasa hak ve hürriyetlerini cesaretle savunursa, egemen sınıflar ve onların iktidarı, sosyalist TİP'in seçimlerle iktidara gelmesini önleme fırsatını ve kendilerinde bunun için gerekli gücü bulamazlar. Mesele şüphesiz çok ciddîdir. Sosyalistlere çok çalışıp halkı hızla örgütlemek, bilinçlendirmek, onu politik bir güç haline getirmek görevi düşüyor. Bütün ilerici, Anayasadan yana güçlerin ve çevrelerin Anayasayı canla başla savunması, iktidarın Anayasaya aykırı davranışlarına cesaretle karşı çıkması gerekiyor. NATO ittifakı ile bütün ikili anlaşmaların, bu arada Amerikaya "dolaylı saldırı" bahanesiyle iç işlerimize silâhla müdahale etme hakkını tanıyan 5 Mart 1959 tarihli anlaşmanın kaldırılması mücadelesini vermek ve bu sonucu sağlamak hayatî bir önem taşıyor.

Bütün bunlara rağmen egemen sınıflar ve onların iktidarı, Anayasa çerçevesi içinde seçimler yoluyla iktidarı almaya nam-

zet hale gelmiş sosyalist TİP'in seçimleri kazanmasını önlemeye kalkışırsa ne olur? O zaman iktidar açık ve kesin şekilde "Anayasa ve hukuk dışı tutum ve davranışlar"a yönelmiş olur ve meşruluğunu kaybeder. Anayasanın öngördüğü direnme hakkı belirir. Mücadele büsbütün başka bir şekil alır. O andaki karşılıklı sınıf güçlerinin ağırlığına, niceliğine göre ya egemen sınıflar Anayasayı kaldırıp apaçık, teröre dayanan bir faşizme giderler, ya da emekçi halk ve ilerici güçler Anayasa hak ve hürriyetlerine sahip çıkarak meşruluğunu kaybetmiş iktidarı alaşağı ederler. İktidar, gayri meşru iktidarını zor kullanarak sürdürmek üzere Amerikayı yardıma çağırırsa ne olur? Kanaatimce bir iç savaş olur. Yurdunu dört bir yandan işgal etmiş düşmanlara karşı çok daha kötü şartlar altında Birinci Kurtuluş Savaşını vermiş Türk halkı her halde Amerikanın silâhlı zorbalığına boyun eğmez, onu ve onun kanadı altına sığınacak iktidarı, vaktiyle Yunanı, müttefik işgal kuvvetlerini ve Vahdettin'i uğrattığı âkıbete uğratır. Ayrıca unutulmamalı ki, bugünün Amerikası birkaç yıl öncesinin Amerikası değildir. Büyük malî, iktisadî, sosyal sorun ve sıkıntılarla karşı karşıyadır. Vietnam savaşı artık "ekonomiye iyi geliyor" olmaktan çıkmış, tersine Amerikanın ekonomik-malî takatini aşar, geriye teper olmuştur. Bunun için Vietnam savaşını tasfiye etmek çabasındadır. Türkiyenin ortamı da bir Güney Amerika ülkesinin veya yeni bağımsızlığına kavuşmuş küçük ve genç Asya-Afrika devletlerinin ortamı değildir.

Seçimlerle iktidara gelmek sorununu incelerken, bir parantez açıp ihtilâlci yoldan iktidara gelme konusu üzerinde durmak gereğini duyuyorum. Bugün Türkiyede iki ayrı açıdan ilgi çekiyor bu konu. Birincisi, memleketin durumunun kötüye gittiğini ve kendi sınıfsal güçsüzlüklerini bilen veya sezen egemen sınıflar ve onların sözcüleri hem bir ihtilâlden korkuyorlar, hem de ihtilâl korkusunu demokratik hürriyetleri, özellikle sosyalist akımı bastırmak için bir araç olarak kullanmak istiyorlar. İkincisi, Türkiyede sosyalizmin nasıl gerçekleşebileceği konusu

ister istemez ihtilâlci-devrimci yolu da bir ihtimal olarak akla getiriyor; hele sosyalizm ve dünyadaki sosyalist hareketler ve ülkeler üzerine kitaplar yayınlandıkça bu sorun tartışılır bir konu haline geliyor.

Birincilere göre ihtilâller birtakım insanların (komünistlerin, anarşistlerin, müfsitlerin vb.) isteğiyle ve kışkırtmalarıyla çıkar. Çaresi de bu gibi insanların bu yoldaki faaliyetlerini engellemek, cezalandırmak, mahkemeleri işletip cezaevlerini doldurmaktır. Bu, üzerinde uzun boylu durmayı gerektirmeyecek kadar basit bir ihtilâl anlayışıdır. İhtilâller, toplumların değişme süreci içinde belli objektif şartlar altında oluşan sosyal olaylardır. Bir toplum objektif şartlarıyla ihtilâlci-devrimci bir duruma doğru gidiyorsa, orada ihtilâlci hareketler, örgütlenmeler, liderler belirir; gitmiyorsa, ihtilâlci bir devrimin ne kadar sözü edilse, bu amaçla örgütler meydana getirilse, ihtilâl olmaz.

İhtilâller sadece ve münhasıran objektif şartların otomatik bir sonucu mudur? Örgütlerin, kadroların, liderlerin iradî hareketlerinin bir rolü yok mudur? Vardır tabiî. Ama yukarıda belirttiğim gibi, bir kez, gerçekten ihtilâlci-devrimci hareketlerin, örgüt ve liderlerin belirip tutunmalarının bir sosyal determinizmi, toplum şartlarınca belirlenmesi vardır. Aksi halde bunlar ya küçük, toplum sınırlarının kenarında kalmış kendi içine kapalı gruplaşmalar olur, ya da ihtilâlcilikleri sözde kalan, bir sosyal hareket olarak hiç de bu niteliği taşımayan örgütler olurlar. İkincisi, örgüt ve liderlerin iradî duruma müdahaleleri ancak toplumda bir ihtilâl ortamının objektif şartları oluşuyorsa ve durum doğru değerlendirilip geçerli bir hareket çizgisi izleniyorsa başarılı olur, yoksa başarısızlığa uğrar ve bu başarısızlık karşı güçlerin terör hareketlerine, eskisinden beter bir diktasına yol açar.

Bu nedenlerle, Türkiyede sosyalist hareketin seçimlerle iktidarı kazanabileceğinden şüphe edilirse, o takdirde her şeyden önce şu sorunun cevaplandırılması gerekir: Bugün Türkiyede

objektif olarak ihtilâlci-devrimci şartlar oluşuyor mu, veya görünür bir gelecekte oluşmaya doğru gidiyor mu? Bu soruyu ciddî gerçeklere dayanarak "evet" diye cevaplandırmadıkça, "Yok canım, seçimlerle olacak iş mi bu? Egemen sınıflar iktidarı kanun yolundan bırakmazlar" yollu ahkâm çıkarmak ve sosyalizm için demokratik yoldan mücadeleyi küçümseyip hareketten uzak durmak veya ona karşı çıkmak gevezelikten öte bir şey olmaz. Sonra, ihtilâlci yol kanunî bir yol olamayacağına göre, bunun uygulaması da ya gizli örgütlenme ve silaâhlanma, ya da dağa çıkıp gerillacılığa başlamak şeklinde olabilir. O zaman da şu soru ortaya çıkar: Türkiyede bu çeşit faaliyet ve örgütlenmelerin gerçekleştirilmesine ve gelişmesine elverişli bir ortam var mıdır? Seçimler yoluyla iktidara gelmeyi mümkün görmeyenler ve bu yolda çalışmaları küçümseyenler varsa, önce bu soruları açık seçik cevaplandırmalıdırlar.

Benim yukarıdaki sorulara cevabım "hayır"dır. Buna karşılık Anayasa çerçevesi içinde bir sosyalist hareketin ve partisinin gelişmesi şartları ve seçimlerle iktidarı kazanma imkân ve ihtimali vardır. Bu imkân ve ihtimalin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sadece egemen sınıfların davranışına ve gücüne değil, bugünden sosyalistlerin ne yapacağına, nasıl çalışacağına ve çalışmalarının ne kadar başarılı olacağına bağlıdır. Sosyalistler halkı bilinçlendirip, örgütleyip hak ve hürriyetlerine sahip çıkaramazlar, onu etkin, mücadeleci politik bir güç haline getiremezlerse ve bir gün faşizmin şu veya bu şekilde yumruğunu "tepeden inme" yerlerse, bunun sorumluluğu, bu işi başaramadıkları ölçüde sosyalistlerin de olacaktır.

Seçimlerle iktidara gelmek iki yönden hafife alınmaktadır. Bazıları halkın şartlandırılmış ve oyların bağımlı durumda olduğu, egemen sınıfların ve Amerikanın sosyalistlerin seçimleri kazanmasına müsaade etmeyecekleri düşüncesiyle TİP'in çabalarını küçümsemekte, seçimlerle iktidara gelmeyi mümkün görmemektedirler. Ayrıca, Türkiyenin tarihsel şartları, özel-

likleri dolayısıyla toplumdaki başka güçlerin, egemen sınıfların iflasa sürüklediği ekonomiyi kurtarıp kalkındırabileceği, bağımlı hale getirilmiş ülkeyi bağımsızlığına kavuşturabileceği görüşündedirler.

Seçimlerle iktidara gelmeyi mümkün görenler arasında ise bazıları sosyalist bir partinin bizim ülkenin ortam ve şartlarında seçimlerle, kanun yolundan iktidara gelmesini kolay bir iş sanmaktadırlar, veya zorlukları yeterince kavrayamamaktadırlar. TİP de aşağı yukarı diğer partiler gibi örgütlenir ve çalışır sanmaktadırlar. Oysa öbür partiler bu düzenin partileridir ve bu düzen içinde kalmayı öngörmektedirler; TİP ise düzeni değiştirmeye yönelmiştir. Ötekiler arasındaki mücadele nihayet bir koltuk kavgasıdır ve politikanın ayrıntıları üzerinde bir çekişmedir. Öbür partiler halkın burjuva ideolojisinin etkisiyle şartlanmış şimdiki durumunu işliyerek o ideolojik çerçeve içinde her türlü oy avcılığı usullerini kullanarak propagandalarını yürütüyorlar ve menfaat halkalarıyla birbirine zincirlenmiş, bir kısmıyla partiler dışında kendiliğinden teşekkül etmiş şebekelerin oyları dolaylı ve dolaysız kontrolleri altında tutmasıyla sandıkları dolduruyorlar. Bu menfaat zincirlemesinin işleyişi dışında, parti olarak faaliyetleri seçim dönemlerine inhisar ediyor. Sosyalist parti ve genellikle sosyalistler ise kitlelerin bu şartlandırılmış kafa durumunu değiştirmek, onlara yeni bir görüş açısı vermek, onları sınıf bilincine kavuşturup örgütlemek gibi çok zor bir görevle karşı karşıyadırlar. Ayrıca karşı partilerin, kullandıkları baskı ve şiddet usullerinin yanısıra, çıkar vadetmek ve sağlamak suretiyle sosyalist partinin mahallî aktif üyelerini ayartmak, satın almak çabaları da vardır. Bütün bu durumları göğüsliyebilmek için sosyalist parti üyelerinin işten çıkarılmak, işsiz kalmak, iftira ve dedikodularla manevî baskılara maruz bırakılmak, tertipler, haksız suçlamalar sonucu hürriyetinden olup hapse atılmak, hattâ cana kasteden fiilî saldırılara uğramak gibi zorlukları ve tehlikeleri göze almaları

gerekmektedir. Seçimlerle, kanun yolundan iktidara gelinecek diye bunu kolay bir iş sananlar, bu yolu burjuva parlamentarizmi diye küçümsiyenler, işin zorluğunun, ne kadar sistemli, ısrarlı cesur ve feragatli bir çalışma istediğinin farkında değillerdir. Sosyalist parti, TİP, program ve amaçlarıyla olduğu kadar örgütlenme ve çalışma usulleriyle de ayrı nitelikte bir partidir, olmak zorundadır. Öbür partiler gibi şeklî kuruluşlar meydana getirip faaliyetleri seçim dönemlerine teksif etmenin, miting, kapalı salon toplantıları, radyo konuşmaları gibi faaliyetlerin ötesine pek gitmemenin yeterli ve etkin olmamasının, sosyalist bilince varmış, zorlukları göğüslemeye yetenekli, mücadeleci ve cesur bir örgüt kadrosuna olan ihtiyacın, nedenleri bunlardır.

Burada önemle belirtmek istediğim bir nokta da şudur: Seçimlerle iktidara gelmek sorununu, işçi-emekçi sınıfları bilinçlendirip örgütleyerek ülkenin politik hayatında etkin bir güç haline getirmek sorumundan ayırmak gerekir. Seçimlerle iktidara gelinmesi mümkün olur mu, olmaz mı, bu, sosyalist hareket o güce geldiği zaman mevcut iç ve dış konjonktüre, sınıflararası güç dengesine bağlı olacaktır. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, seçimle iktidarı kazanma durumunda bir sosyalist partiyi engelleyen bir iktidar, seçimleri ortadan kaldıran veya kısıtlayan bir iktidar, anayasa dışı, meşruluğunu yitirmiş bir iktidar durumuna düşer ve ona karşı direnmek hem anayasal, hem doğal bir hak, bir ödev olur. Ama seçimlerle iktidara gelmek fiilen mümkün olsun olmasın, bugün sosyalistlerin görevi ve ödevi işçi-emekçi sınıfları bilinçlendirip örgütleyerek politik bir güç haline getirmeğe çalışmaktır. Tarihte ve bugün dünyada, teoride ve pratikte, gerçek sosyalistlerin başta gelen görev ve ödevinin bundan başka bir şey olduğu görülmemiştir, söylenmemiştir. Biz sosyalistler Türkiyede bunu başarabiliriz veya başaramayız, zaman gösterecektir. Ama bunu başarmaya var gücümüzle çalışmaktan hiç bir gerekçe ile kaçmamayız. Ne halkın şartlandırılmış ideolojik durumu, ne olayların kontrol altında oluşu, ne

toplumda başka ilerici güçlerin bulunuşu, ne egemen sınıfların ve iktidarlarının sosyalistlere yaptığı ve daha da yapacağı baskılar, çıkardığı ve çıkaracağı zorluklar, engeller, sosyalistlerin bu ödev ve görevlerden kaçınmalarına bir gerekçe olamaz.

Belki bu güç görevi yeterince ve gereğince başaramayız, belki başka güçler bugünkü gidişe "Dur" der, yönetimi ele alır. Bugüne kıyasla daha ileri, daha olumlu bir aşamayı gerçekleştirirler belki; ama böyle olacak olsa da, bu hiç bir zaman sosyalist bir devrim olmaz ve toplum sorunlarına köklü, sürekli uyumlu çözümler getiremez. Ve bu çeşit ihtimallerin varit oluşu, bugün işçi-emekçi sınıf ve tabakalar içinde ve onlarla birlikte sosyalizm için çalışma gereğini ihmal etmeyi, böyle bir çalışmadan uzak durmayı –hele engellemeyi–, bu tür ihtimallere bel bağlamayı haklı çıkarmaz.

Kaldı ki, şartlandırılmış, bilinçsiz diye kendisinden ümit kesilmek istenen emekçi kitleler bugün gittikçe mücadeleci bir düzeye kaymaktadırlar; son ayların grevleri, fabrika ve ağa topraklarının işgalleri bunun belirtileridir. Sosyalistlerin ve sosyalist partisinin görevi kitlelerde kendiliğinden beliren bu sınıf bilinçlenmesine ve mücadelesine sosyalist teoriyi aşılayarak onu sosyalist bilince ve mücadeleye dönüştürmektir. Kanaatimce, bugün sosyalist hareketin zaafı, kitlelerin hareketsizliği ve bilinçsizliğinden ziyade, asıl bu son noktada toplanmaktadır. Öte yandan, ekonominin kalkınamamasının, işsizliğin artmasının, geçim sıkıntısının şiddetlenmesinin halk kitlelerinde doğurduğu hoşnutsuzluk ve öfke, İmparatorluğun son döneminden bu yana olduğu gibi bugün de dinsel bir görüntüye bürünmekte ve gericiler tarafından istismar edilip kendi çıkarcı maksatlarına alet edilmektedir. Bu durum, halk içinde çalışıp kitleleri aydınlatmak, eğitmek ve örgütlemek görevine ayrıca önem kazandırmaktadır.

Bugün için yapılacak iş, halkı eğitmek, örgütlemek, bilinçlendirmek, bütün ilerici, anayasadan yana, halktan yana güçler arasında dayanışmayı pekiştirmek, Türkiyenin iç ve dış sorun-

larını bu sorunların vahametini ve gerçek çözüm yollarını kamuoyuna duyurmak, anlatmak çalışmalarını hızlandırmaktır. Ta ki egemen sınıflar ve onların iktidarı, yardımcıları, tutucu, gerici çevreler ve akımlar, tasarladıkları melânetleri, hazırladıkları tuzakları kuvveden fiile çıkaramasınlar ve Türkiye, şiddetli sarsıntılardan, kanlı mücadelelerden geçmek zorunda kalmadan, Anayasa çerçevesi içinde sosyalizme götürecek gerçek kalkınma yoluna girebilsin.

Seçimlerle iktidara gelmeyi öngörmek, devrimci olmaktan vazgeçmek, "reformist" mi olmak demektir? Kesinlikle hayır! Devrimciliğin iktidara geliş şekliyle *zorunlu bir bağı yoktur;* o kadar yoktur ki, karşı-devrim, gericilik de zor kullanarak, silâhlı mücadele ile iktidarı alabilir. Reformculuk, mevcut ekonomik düzeni, sosyal sınıflar ilişkilerini muhafaza edip, işçi-emekçi yararına egemen sınıflardan birtakım tavizler koparmaktır. Devrimcilik ise ekonomik düzenin niteliğini, üretim ilişkilerini değiştirmektir ve buna paralel olarak da iktidarın sınıf muhtevasının değişmesidir. TİP'in öngördüğü nitelikte ve şekilde bir toprak reformu yaptınız mı, tarımda üretim ilişkilerinde köklü bir değişiklik, ağalık sistemini sosyolojik anlamda tasfiye etmiş olursunuz. Dış ticareti, bankacılığı, sigortacılığı devletleştirip mevcut devlet sektörüyle birlikte bunları halkın denetiminde ve hizmetinde olan sektörler haline getirdiniz mi, yine üretim ilişkilerinde, sosyal sınıflar düzeninde köklü bir dönüşüm yapmış, millî ekonominin en önemli dallarını kapitalist ilişkiler dışına çıkarmış olursunuz.

Kaldı ki, seçim mekanizmasının burjuvaca ve sosyalistçe kullanılış şekilleri vardır. Bizde tutunmuş deyimiyle "oy avcılığı" peşinde koşmak seçim usulünün burjuvaca kullanılışıdır; yani allem kallem edip, nabza göre şerbet verip, olmayacak vaitlerde bulunup, yalan, iftira, baskı gerektiğinde zorbalık kullanıp, her yolu mubah sayarak seçim zamanı halktan oy toplamak. TİP ise halk kitlelerini eğitmek, örgütlemek ve onların bilinç-

li oylarını almaktan söz eder her zaman. Burjuva partileri, bir kez, oyları alıp iktidara geldikten sonra halkı politik bakımdan azamî derecede pasif, hareketsiz tutmak isterler. Oysa TİP sadece parlâmentoda çoğunluğa sahip olmanın gerçek iktidarı sağlamaya yetmeyeceğini bilmektedir. Eğiterek, örgütleyerek, bilinçlendirerek oylarını kazanacağı halkı, iktidara geldikten sonra da memleketin politik hayatında aktif, etkin, örgütlü temel unsur olarak tutacaktır. TİP programındaki şu satırların anlamı ve önemi bu noktada toplanmaktadır: "Devletin ve toplum işlerini yürüten her türlü merkezî teşkilâtın halktan kopmuş, katılmış, kırtasiyeciliğe bürünmüş bir hal almaması için halkın her kesimde, her kademede aktif iştiraki kaçınılmaz bir zorunluktur." Ve yine, "Halk, toplum hayatının her alanında yönetim ve denetimine etkili bir şekilde katılacaktır." Seçimler mekanizmasını, halkın tercihlerini, bu şekilde kullanarak iktidara geliş ve iktidarda kalış, seçim usulünün sosyalistçe kullanılışıdır.

İktidar meselesini kapatmadan önce, son olarak, bugüne kadar zaman zaman tartışılan bir ihtimalden de söz etmek gereğini duyuyorum. Bilindiği gibi, 27 Mayıs 1960 hareketiyle meydana gelen askerî yönetimin yeni Anayasa ve seçimlerle sivil yönetime devri, Türkiyede askerî darbe ve yönetim konusuna bir son vermedi. Başarısız iki darbe teşebbüsü daha oldu. Silâhlı kuvvetlerin memleket siyasetine yeniden müdahaleleri ihtimali iktidarın başı ve ana muhalefet partisinin başkanı tarafından zaman zaman imadan öte bir açıklıkla ifade edilmiştir.

Daha önceki bir bölümde de işaret ettiğimiz gibi, toplumlarda askerî darbeler ve yönetimler, toplumun temel sınıflarından biri veya öbürü normal düzen içinde ülkeyi yönetmeyi başaramadığı, toplumun temel ihtiyaçlarına, sorunlarına cevap veremediği, iktidarın izlediği politika toplumun somut şartlarının, sorunlarının gerektirdiği çözüm yollarına ters düştüğü zaman yer alır. Ama silâh gücü kendi başına politik iktidar için yeterli olmadığından askerî darbeler ya bilerek, ya da bilmeyerek te-

mel sınıflardan birinin paralelinde, desteğinde yer alır, ya da iktidara gelişi böyle olmasa bile, iktidara geldikten sonra temel sınıflardan birinin paraleline girer, ona dayanır. Yine de askerî iktidarların sürekli olduğu görülmemiştir. Geçici olurlar ve toplum sorunlarına nihaî çözüm yolları getiremezler. Askerî darbe ve yönetim yoluna girdi mi bir toplum, darbe yeni bir darbeyi, veya "temizleme" hareketleri birbirini izler, çünkü toplumlarda temel güç toplum yapısıdır, sosyal sınıflar ilişkileri ve düzenidir. Uzunca süre iktidarda kalan ve bir zamanlar güçlü görünen Mısır askerî yönetimi de bu ikinci darbe ve temizleme kuralından kendini kurtaramamış ve Arap-İsrail savaşından sonra Nâsır yönetiminin zaafı açıkça ortaya çıkmıştır. Bu zaafın temel nedeni, Nâsır rejiminin sosyal sınıflarda dayanağı olmamasıdır ve Nâsır yönetimi tecrübesi, tepeden inme reformlarla bir halkı kazanıp ona dayanan güçlü, sıhhatli bir rejim meydana getirilemeyeceğinin en yakın somut delilidir.

Türk ordusu bir aristokrat veya büyük burjuva sınıfı ordusu değildir. Yakın zamanlarda askerî okullar kapanıncaya kadar, askerî okullarda okuyup ordu kadrolarında yer almak, halk çocukları için eğitim yoluyla toplumda itibarlı bir mevki elde etmenin, "toplumda yükselme"nin kanalları idi... Daha önemli bir nokta da şudur: Türk ordusu ne zaman memleketin siyasî hayatına müdahale etmişse, bu daima toplumun gelişme doğrultusunda olmuş, hiç bir zaman buna ters yönde yer almamıştır. Türk silâhlı kuvvetlerinin ilerici bir geleneği vardır. Meşrutiyette, Millî Kurtuluş Savaşında ve 27 Mayıs 1960'ta böyle olmuştur.

Bununla beraber, bugünkü iktidarın, egemen sınıfların gidişine sabırsızlanıp da, yine ordu gelse, 27 Mayıstan sonra gerçekleştirilemeyen reformları yapıp memleketi düzene soksa, düşüncesi isabetli değildir. Bir kez, yukarıda da belirttik, askerî darbeler ve yönetimler meseleleri nihaî çözüme bağlayamaz. İkincisi, bütün sosyal müesseselerin ve bu arada ordunun da somutta taşı-

yıcısı, temsilcisi, somut insanlardır. İnsanlar, içinde yaşadıkları toplumun etkileri altında kaldıkları için, bir toplumdaki politika ve fikir akımları mutlaka o toplumun bütün kesimlerindeki insanlarda çeşitli ölçülerde yansır. Onun için ordu kadroları içinde de görüş ve tutum ayrılıkları olması tabiîdir. Türk ordusunun ilerici, devrimci geleneğine rağmen, bir askerî müdahale olursa Türk politika hayatında, bunun hangi yönden olacağı önceden kesinlikle söylenemez. Kaldı ki, 1961 Anayasası ile 27 Mayısın getirdiği Millî Birlik Komitesi yönetimi sona ermiş, seçimlerle iktidar sivil yönetime devrolunmuşsa da, Türk silâhlı kuvvetleri politika sahnesinden tüm çekilmiş değildir. Anayasanın 111. maddesi bir Millî Güvenlik Kurumu'nu bir anayasa müessesesi olarak öngörür. Bu maddenin son fıkrasına göre bu Kurul millî güvenlikle ilgili kararların alınmasında yardımcı olmak üzere gerekli temel görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Ama uygulamada hissedilmektedir ki, bu Kurul "yardımcı" olmaktan çok daha etkin bir rol oynamaktadır ve "millî güvenlikle ilgili" deyiminin kapsamı çok geniş tutularak hemen bütün konular ve sorunlar bu kurulda görüşülmektedir. Yüksek Askerî Şûraya Başbakanın, o olmadığında Millî Savunma Bakanının başkanlık etmesi gerektiği halde şûranın, Genelkurmay Başkanının başkanlığında toplanması, Millî Savunma Bakanının ancak bir üye olarak katılması, bir formalite meselesi olmaktan öte bir anlam taşımaktadır. Yine son zamanlarda askerî yargı sisteminde yapılmak istenen, şimdilik geri kalmış görünen değişiklikler de Türk demokrasisinin geleceği bakımından üzerinde ciddiyetle durulması gereken bir konudur. Geçen yıl basına intikal eden bir emirnâmenin muhteviyatı da hatırlanacak olursa söz konusu ettiğimiz eğilimin niteliği daha açık belli olmaktadır. Bu eğilimin Anayasaya, demokratik düzene aykırı olduğu, uzun boylu tartışmayı gerektirmeyecek kadar açıktır.

Durumun bir başka önemli unsuru memlekette Amerikanın varlığıdır. Son yirmi yıldır Türk Silâhlı Kuvvetlerinin, silâh ve

araçları, yedek stokları, eğitim, örgütlenme, strateji ve taktik bakımından, Amerikaya bağlandığı bugün artık bilinmekte ve ordudan yetişmiş yetkili kişiler tarafından açıkça belirtilmektedir. Amerika girdiği memleketlerde bununa da yetinmemekte, o memleketlerin ordusunu egemen sınıfların ordusu, içte halk kitlelerinin demokratik hareketlerini bastırma aracı haline getirmek maksadiyle iktidarları etkilemekte, hattâ kendisi bu işi doğrudan doğruya üzerine almaktadır. Güney Amerika memleketlerinde bunu büyük ölçüde başarmıştır da. Bizde ne yapmaktadır acaba? Bu konu, İkili Anlaşmalar, Amerikan Üsleri, NATO Andlaşması sorunları gibi kamuoyuna intikal etmiş, açıklanmış, tartışılmakta olan bir konu değildir. Askerî Ortaokulların kaldırılması, ordu kadrolarının halk çocuklarına kapanmasının bir yoludur. Devlet memurlarıyla askerî personelin ayrı emeklilik kanunlarına tâbi oluşu, ikinciler lehine imtiyazlı bir durum yaratmaktadır. Yüksek kademelerdeki askerî personele Çankayada lüks konut inşası ve diğer lüks harcamalar da aynı imtiyazlı durumu güçlendiren niteliktedir. Ordu Yardımlaşma Kurumunun askerî alanlar dışında bir sermaye yatırımı müessesesi olarak da görev yapması ve bazı işlerde yabancı sermaye ile ortak yatırımlara girişi bizim askerî geleneklerimize uygun bir durum değildir ve bazı ordu çevrelerinin bugünkü kapkaççı kapitalist düzene bağlanması sonucunu doğurur.

Bununla beraber, Türk silâhlı kuvvetlerinin halkçı, ilerici, devrimci niteliğini değiştirmeye ne Amerikanın, ne de onun etkisinde kalan iktidarların gücü yetmeyeceği kanısındayım. Ayrıca, Türkiyenin yakın tarihine ve 1960'tan sonraki gelişmelere bakınca ve toplumdaki ilerici, demokratik akımları dikkate alınca, Türkiyenin askerî darbe ve müdahaleler safhasını aştığı, böyle bir ihtimalin pek varit olmadığı sonucuna varıyorum.

Ama durum hafife alınmayacak kadar ciddîdir. Türk demokrasisi iki yanı tehlikeli sivri kayalarla çevrilmiş dar bir boğazdan geçmektedir. Bir yandan AP iktidarı kanunî ve kanun dışı yollar-

dan demokratik hak ve hürriyetleri kısıtlamak, muhalefeti, özellikle sosyalist muhalefeti eli kolu bağlı duruma getirmek, imkân bulsa yok etmek ve "çoğunluk bendedir", ve "millî iradeyi ben temsil ediyorum, istediğimi yaparım" karakuşî hükmüyle hareket etmek azim ve çabası içindedir. AP'nin sivil bir faşizm diktatörlüğüne geçmek hevesi her geçen gün daha açıkça ortaya çıkmaktadır. Öte yandan askerî müdahale ihtimali ikide bir ortaya atılmakta, Meclis kürsüsünden dahi dile getirilmektedir. Arka plânda da Amerika vardır. Amerika, Anayasa hak ve hürriyetlerine, düzenine, halk kitlelerinin, ilerici aydınların, gençliğin, bir kısım sendikaların, Anayasa organlarının sahip çıkmasından, özellikle sosyalist hareketin gelişmesinden endişelidir; çünkü bu gelişmelerin sonucu Amerikan nüfuzunun ve çıkarlarının Türkiyeden tasfiyesi demek olacaktır. Amerika, Türkiyeyi elden kaçırmamak için gerekli ve mümkün gördüğü her vasıtayı kullanabilir: sivil iktidarı, etkileyebilirse bazı askerî kadroları, gerici ve tutucu açık gizli örgütleri, ajanları, kışkırtıcıları, her şeyi. Amerikanın Vietnamda başına sardığı savaş ve kendi iç durumunda karşılaştığı malî-iktisadî güçlükler, sosyal patlamalar Amerikanın Türkiyede bir ikinci Vietnam durumu yaratması veya Yunan Cunta hareketini tekrarlatması imkânını azaltmaktadır. Türkiyenin demokratik gelişmede aldığı mesafe ve eriştiği safha, Türk ordusunun ilerici, devrimci, milliyetçi geleneği de Amerikanın bu çeşit oyunları kolayca sahneye koyabilmesine müsait değildir.

Türk demokrasisinin anayasa çerçevesi içinde, bu sivri tehlikeli kayalarla çevrili dar boğazdan selâmetle geçip yürümesi, gelişmesi, bütün anayasadan ve bağımsızlıktan yana güçlere, en başta Türk sosyalistlerine, tarihsel sorumluluğu ağır, ama ağır olduğu kadar şerefli görevler yüklemektedir. Durum hafife alınacak gibi değildir; cesur, bilinçli, dayanıklı, faal olmak ve demokrasi sınavını mutlaka başarıyla vermek zorunluğu vardır ve verilecektir de.

6 DİN, ANAYASA VE SOSYALİZM

Sosyolojik açıdan din söz konusu olduğunda, dinin, birbirine geçmekle (tedahül etmekle) beraber birbirinden ayırdedilebilen iki cephesini göz önünde tutmak, ayrı incelemek gerekir. Bir sosyal açıdan, tabiat ve insanlar üzerine bir ilkeler, inançlar, izahlar sistemi ve bunun toplumda uygulanması, etkin kılınması için az ya da çok örgütlenmiş bir sosyal müessese olarak din; bir de kişisel açıdan, kişinin Tanrıya, ya da Eski Çağların toplumlarında olduğu gibi çok tanrılara, inancını ve dinsel inançlarını ibadet ve diğer dinsel fiil ve hareketlerle ifadesi şeklinde, Tanrı karşısında kişinin davranışı olarak din.

Sosyal sınıfların, yani üretim ilişkilerinden dolayı aralarında çıkar çatışmalarının yer aldığı, birinin öbürünü sömürdüğü guruplaşmaların bulunmadığı toplumlarda –ilkel toplumlarda– dinin bu iki veçhesini birbirinden ayırdetmek gerekli değildir, hattâ mümkün de değildir. Zaten o toplumlarda kişinin, bireyin, tanrı ile ilişkisi diye bir şey yoktu, toplumla kişileşti-

rilmiş tabiatüstü kuvvetler arasında ilişkiler söz konusu idi. Henüz "tanrı" kavramına erişilmemişti. Onun için de bireysel ibadet yoktu, bütün toplum bireylerinin katıldığı toplu törenler, âyinler yapılırdı. İlkel toplumlarda din, insanlararası ilişkileri değil, toplum-tabiat ilişkilerini düzenlerdi. Tabiat kuvvetlerini kontrol etmede, onlara hâkim olmada, teknolojinin, rasyonel bilgi ve usullerin yetersiz, âciz kaldığı yerlerde dinsel törenler ve davranışlarla bu açık kapatılmak, tabiat kuvvetleri toplum lehine kontrol altına alınmak istenirdi.

Çıkarları birbirine karşıt, aralarında sömürme ilişkileri olan sosyal sınıflar meydana gelince, çeşitli toplumlar çeşitli dinlere sahip olmakla beraber, hepsinin ortak niteliği, dinin artık toplum-tabiat ilişkilerinden çok daha fazla toplum içi, sınıflararası ve bireylerarası ilişkileri düzenler olmasıydı. Tek tanrılı (monoteist) dinler oluşunca da birey-Tanrı ilişkisi, Tanrı karşısında bireyin görevleri, davranışları, bireysel ibadet ortaya çıktı. İşte bu tür toplumlardadır ki, din konusunu, kişisel açıdan ve sosyal açıdan ayrı ayrı incelemek mümkün ve gereklidir.

Çağdaş toplumlar genellikle lâiktir. Kişisel açıdan din, Devleti, yani toplumun politik ve onun yanısıra idarî ve adlî örgütünü, ilgilendirmez; kişi, inanç ve ibadetlerinde, bunlar kişi-Tanrı ilişkisi, kişinin Tanrı karşısındaki görevleri çerçevesinde kaldıkça, serbesttir. Devlet müdahale etmez. Burada din, insanla-Tanrı, kul ile Allah arasında bir ilişki olarak mütalâa edildiğinden Devlet ve onun müesseseleri ve kanunları bu ilişkiye karışmaz, bunu kişinin özgür iradesine bırakır. Kişi, dinsel inançlara sahip olmak, ibadet etmek, dinsel tören ve âyinlere katılmakta özgürdür. İnanmamak ve ibadet etmemek, dinsel törenlere katılmamak da serbesttir. Bu, kişinin kendi iradesine bağlı, kendi sorumluluğu içinde bir iştir. Lâikliğin ilk kuralı budur.

Toplum-içi ilişkileri düzenliyen bir sosyal müessese olarak din söz konusu olduğu zaman ise, dinin, devletin sosyal, eko-

nomik, siyasal ve hukukî düzenine müdahale etmesine, bunu kontrol ve idare etmesine müsaade olunmaz. Lâikliğin ikinci kuralı da budur.

Bizim Anayasamızın 19. maddesi de dini böyle iki veçhesiyle ele alıp yukarıda açıkladığımız lâikliğin iki kuralına uygun şekilde hükümler getirir. Bu maddenin 1, 2, 3 ve 4. fıkraları "vicdan ve dinî inanç ve kanaat hürriyeti"ni, ibadet, dinî tören ve âyinlerin serbestliğini tanır. Fakat aynı zamanda hiç kimse "ibadete, dinsel âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; kimse, dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz," hükmünü de getirir ve "Din eğitim ve öğretimini, ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kanunî temsilcilerinin isteğine" bırakır. Lâikliğin birinci kuralına uygun olan bu hükümlerde yalnız "Kamu düzenine veya genel ahlâka veya bu amaçlarla çıkarılan kanunlara aykırı" olmamak şartı vardır. 19. maddenin bu fıkralarında din, bir kişi-Tanrı ilişkisi olarak, o sınırlar içinde serbest bırakılır.

19. maddenin son fıkrasında ise lâikliğin ikinci kuralına uygun hükümler yer alır: dinin, bir sosyal müessese olarak dinin, toplumun temel sosyal, ekonomik, politik veya hukukî düzeninin işleyişine, yönetimine ve kontrolüne müdahalesi yasaktır. 19. maddenin son fıkrası şöyle der:

"Kimse, Devletin sosyal, iktisadî, siyasî veya hukukî temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya şahsî çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla, her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu yasak dışına çıkan veya başkasını bu yolda kışkırtanlar kanuna göre cezalandırılır; dernekler, yetkili mahkemece ve siyasî partiler, Anayasa Mahkemesince temelli kapatılır."

Oysa AP iktidarı din kisvesi altında yer alan gericilik hareketlerine, camilerde toplu kılman namazların siyasî toplantı halini almasına ve böylece hem ibadet yeri olan camilerin siyasî

toplantı salonu gibi kullanılmasına, hem de ibadetin siyasî amaçlara alet edilmesine müsaade etmeyi "vatandaşın vicdan, ibadet hürriyeti" gibi görüp gösterme gayretindedir. Aslında bunlar açıkça, dini, dinsel inançları, ibadeti ve ibadet yerlerini siyasete alet etmek hareketleridir ve bunun için de Anayasa hükümlerine aykırıdır. Öbür yandan "vicdan hürriyeti" vatandaşa dilediği din ve mezhebe mensup olma ve ibadetini yapma hürriyetini tanımak olduğu kadar, mensup olmama ve ibadet etmeme hürriyetinin de tanınmasıdır. Oysa bugün büyük bir kısım vaizler, hocalar, birtakım dernekler, yayınlar yurttaşların inanç ve davranış hürriyetlerine müdahale etmekte, namaz kılmayan, oruç tutmayan, çarşaf giymeyen, sinemaya giden vb. kimseleri ağır şekilde suçlayarak vicdan ve davranış hürriyetini sınırlayan manevî bir baskı ortamı yaratmaktadırlar. Bütün bunlar "vicdan hürriyeti" ne, lâikliğe, anayasa hükümlerine aykırı durum ve davranışlardır.

Dinin bir sosyal müessese olarak toplum düzenine müdahalesinin önlenmesi çeşitli toplumlarda çeşitli derecelerde ve şekillerde yer almıştır. Bazı toplumlarda, örneğin İtalya, evlenme, boşanma ve doğan çocukların meşruluğunun tescili dinî müesseseye, Kiliseye bırakılmıştır. Bazı toplumlarda ise, örneğin Amerika Birleşik Devletlerinde, hem dinî, hem de lâik evlendirme işlemi aynı derecede meşru ve kanunî sayılmaktadır. Bizim Anayasamız Devlete ve toplum düzenine dinin müdahalesini daha kesinlikle önlemiştir. Anayasanın 153. maddesi "Türk toplumunun çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacını güden" Devrim kanunlarını mahfuz tutmuş, bu kanunların, "bu Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümleri Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz" hükmünü koymuştur. Bu devrim kanunları arasında lâik, medenî nikâh esasını kabul eden kanun da vardır.

Anayasanın din ve lâiklik konusundaki bu hükümleri elbette ki Anayasayı hazırlamış olanların şahsî görüşleri, tercihleri sonucu olarak izah olunamaz. Anayasanın din-toplum ilişkisi konusunda koyduğu hükümler, dayandığı lâiklik anlayışı Türk toplumunun tarihsel şartlarından, zorunluklarından doğmuştur. Osmanlı Devleti teokratik bir devletti, yani devletin başı olan padişah aynı zamanda dinî başkan, halife idi ve devletin adlî sistemi dinî kurallara, şeriata dayanıyordu. Özellikle dıştan gelen etkenlerle Osmanlı Devleti içten değişme, ilerleme zorunluğunu duyunca, bu teokratik devlet şekli toplumun ilerleme zorunluğu ile çelişir oldu. Bununla, Türk toplumunun geri kalmasının sebebi dindi, demek istemiyoruz; toplumların değişme ve gelişmelerinin veya duraklamalarının nedenlerini ekonomik, sosyal yapıda aramak gerekir. Ama toplum yapısının siyasî, hukukî, dinî, ahlakî alanlarından, sosyal değerler ve normlar alanlarından gelen etkiler de toplumların gelişmesinde kolaylaştırıcı veya zorlaştırıcı ve engelleyici bir rol oynarlar. Teokratik devlet şekli, çağdaş devlet niteliğiyle uyuşmuyordu.

İkincisi, Osmanlı Devleti içinde bir ilericilik, gericilik mücadelesi başlayınca, bu mücadelede gericilik hep dinî bir kisve, bir görünüş aldı. Yine bununla, gericilik dinsel nitelikte bir olaydır, veya gericiliğin kökü dindedir, demek istemiyorum. Böyle bir ifade gericiliği asla anlamamak olur. Gericilik de toplum yapısı, sosyal sınıflararası ilişkilerle ilişkin bir olaydır. Yalnız şunu demek istiyorum: yapılmak istenen yeniliklere karşı koyan, statükoyu sürdürmek isteyen kuvvetler sözde dinsel nedenler, gerekçeler ileri sürerek direnmişlerdir.

Toplumların gelişmesinde ve değişmesinde din, bir sosyal müessese olarak, tayin edici, bağımsız unsur değildir. Bütün dinler, esasları aynı kalsa dahi, zamanla yeni yeni yorumlara uğrarlar, mezheplere ayrılırlar, tarikatlar, farklı yorumlara göre farklı teşekküller meydana gelir. Müslümanlıkta da böy-

le olmuştur. Ne var ki Batıda toplumlar derebeylik düzeninden kapitalist sisteme doğru değişmeye başlayınca, devlet-din (yani Kilise) ilişkilerinin ayarlanması Ortaçağ sonlarında ve Rönesansta bir mesele olarak ortaya çıkmış ve uzun süren çok şiddetli bir çalkantı ve çatışma döneminden sonra bugüne kadar geçen yıllar boyunca devletle, bir sosyal müessese olarak din arasında karşılıklı bir uyuşma, ayarlama meydana gelmiştir. Zaten batıda Devlet hiç bir zaman teokratik olmamış, tek bir örgütte birleşmiştir politik ve dinî otorite. Osmanlı Devleti ise, bir yandan izahı bu yazının çerçevesini aşan nedenlerle toplumsal gelişmeye ayak uyduramayıp geri kalır ve bir çöküş durumuna girerken, öbür yandan da dinsel düşüncenin yenilenmesi, yeni durumlara göre esaslarının yorumlanıp uygulanması durmuş, "içtihat" devri kapanmış, İslâm Felsefesi önemli yeni gelişmeler kaydetmemiştir. Toplumu değişmeye zorlayan şartlar belirip bu zorunlulukları karşılamak üzere Osmanlı Devleti yönetici kadrosu yenilikler, "ıslahat" yapmaya girişince, siyasî ve dinî otoriteyi, idareyi ve dinsel hukuku kendinde birleştirmiş olan Osmanlı Devletinde bir ikilik meydana gelmeye ve devlet-din ayırımı başgöstermeye başladı. Dinsel eğitim veren "mahalle mektepleri" ve medreselerin yanısıra zamanın bilim ve fennini öğreten okullar, şer'î mahkemelerin yanısıra, azınlıklar için de olsa, lâik mahkemeler kuruldu. Din müessesesi ve dinsel çevreler bu ayırıma karşı direnme gösterdi. Bu ayırım teokratik devlet bünyesine, tabiatına aykırı olduğu için geleneksel düzenin, bu düzeni temsil eden veya ona bağlı olan çevrelerin bu direnişi tabiiî idi.

Öte yandan, Osmanlı Devletinin makineleşmeden önceki teknolojiye, el zanaatlarına dayanan ekonomik yapısı, hızla gelişmekte olan kapitalist devletlerin baskısı ile dışa açıldığından kapitalist ekonomilerle rekabet edemez hale gelmiş, hızla çözülmeye ve çökmeye başlamıştı. Devlet de, halk da, özellik-

le şehirler halkı, büyük ekonomik ve malî sıkıntı içindeydi. Batıda kapitalizmin gelişmesi ile derebeylik düzeninin yıkılması sonucu topraklardan kovulan köylüler ve rekabet edememe yüzünden işlerini kaybeden el zanaatları erbabı ve üreticileri aç, sefil kalmışlardı. Ama toplumun ekonomisi bütünü ile gelişme, ilerleme halindeydi ve şehirlere dolan köylülerle eski el zanaatkârları zamanla sanayi işçisi haline geldiler, küçük bir kısmı da yeni beliren ekonomik fırsatlardan faydalanıp şu veya bu ölçüde daha üst sınıflara tırmanmak imkânını buldular. Oysa Osmanlı toplumunda çöküş, işsizlik ve yoksullaşmanın yanısıra, yeni bir ekonomik sisteme doğru hızlı gelişme, yeni iş imkânlarının açılması vaziyeti yoktu. Ufuk, kapalı idi. İçine düştüğü çıkmazdan onu kurtaracak olumlu, geçerli, gerçek yolları bulamayınca halk, kabahati, eski düzenin bozulmasının nedeni olarak gördüğü, yapılan veya yapılmak istenen yeniliklere buluyor ve kurtuluş yolunu eski düzene dönmekte görüyordu. Bozulmuş ve gittikçe de kötüleşen ekonomik durumu ve hayat şartları karşısında halkın direnmesi, dertlerine çare bulamayan iktidara başkaldırması normal ve haklıydı; bu direniş kendi başına bir gericilik değildi; ama toplum yapısında ileriye doğru bir çıkar yol olmadığı için eskiye dönülmesini istemesi ve bunu "Şeriat elden gidiyor, şeriat isteriz!" diye, işin bilincine varamadığından, tevil etmesi halkın bu haklı direnişine gerici bir nitelik kazandırıyordu.

Çok yakın bir zamana kadar aydınlarımız –daha halen de büyük bir kısmı– halkın bu davranışlarının, yeniliklere karşı direnişinin kökteki nedenlerine inmeden, dış görünüşe bakarak, halkı ve halk hareketlerini gerici saymışlar ve yine aynı nedenle gericiliği dinsel nitelikte bir olay olarak görmüş ve göstermişlerdir. Gericilik meselesi toplum yapısı ve sosyal sınıflar ilişkileri açısından ele alınmadıkça doğru bir teşhise ve geçerli bir çözüm yoluna varılamaz.

İşte, devlet ve toplumun temel sosyal, ekonomik, siyasal ve hukukî düzeni ile bir sosyal müessese olarak dinin birbirinden kesinlikle ayrılması zorunluğu bu tarihsel şartlardan doğmuştur ve Anayasadaki lâiklikle ilgili hükümler bu zorunluğun ifadesidir.

Türkiyede lâiklik konusunda üzerinde durulması gereken bir nokta daha var. O da Anayasamızdaki lâiklik anlayışının Batıdaki lâiklik anlayışından ve uygulamasından farklı olduğu noktasıdır. Diğer birçok kavramlar ve o kavramların uygulanmaları gibi lâiklik de Batıda oluşturulup uygulanagelmiş, oradan alınmış bir ilke olduğu için birçok aydınlarımız lâikliği batıdaki şekliyle anlamakta, bizde de bu ilkenin aynı muhtevada anlaşılıp aynı şekilde uygulanması gerektiği görüşünü benimsemektedirler. Batıda din müessesesi Devletten tamamen ayrı, bağımsız olarak örgütlenmiştir. Bizde ise, genel idare sisteminin bir birimi olarak. Diyanet İşleri Bakanlığı bir Anayasa hükmüdür (madde 154). "Bu, devletin din müessesesine müdahalesidir, lâikliğe aykırıdır," diye düşünenler vardır. Oysa bu durum, yukarıda kısaca izaha çalıştığımız, bizim toplumumuza özgü tarihsel şartların bir sonucudur ve bizim toplum durumumuzda lâikliğe aykırı olmak şöyle dursun, lâikliği perçinlemek amacını gütmektedir.

Batıda devlet ve din –Hristiyanlık– başlangıçtan beri birbirinden ayrı, birbirinden bağımsız olarak müesseseleşmiş, örgütlenmiştir. Aralarında ilişkiler yer almakla beraber, hiç bir zaman biri diğerine bağımlı veya her ikisi tek bir sistem halinde birleşmiş ve aynileşmiş değildir. Kilise, cemaat esası üzerinden örgütlenmiş, onun katkısıyla ve kendi adına sahip olduğu mal ve mülkten gelen gelirle varlığını sürdürmüştür. Bir Katolik Kilisesi, Anglikan Kilisesi, Rum Ortodoks Kilisesi gibi, devletten ayrı, cemaat esası üzerinden örgütlenmiş, kendi gelir kaynaklarına sahip bir İslâm Teşkilâtı meydana gelmemiştir.

Bunun içindir ki bizde vakıflar kişiler tarafından belirli, somut dinsel hayır amaçları için yapılmış, böyle bir teşkilâta hasredilmemiş, onun emrine verilmemiştir, çünkü Müslümanlık böyle ayrı örgütlenmiş bir müessese halini almamıştır. Halkının büyük çoğunluğu Müslüman olan devletlerde dinî hizmetler halka devlet eliyle sağlanır.

İkincisi, Türk devlet sistemi içinde bir idarî birim ve Anayasa hükmü olan Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilâtının birinci vazifesi, Türkiye Cumhuriyetinin "millî, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti" olmak niteliğinin muhafazasına, devamına, geliştirilmesine hizmet etmektir. Diyanet İşleri Başkanlığı toplumun din hayatı ile ilgili görevlerini yerine getirirken, Türkiye Cumhuriyeti devletinin bu niteliğine, bütün Anayasa hükümlerine saygılı ve riayetkâr olma zorundadır. Diyanet İşleri Başkanlığının birinci ödevi, halka dinsel inançlarını, birey olarak veya topluca, ibadet, tören şeklinde ifade edebilmesi, dinin şartlarını yerine getirebilmesi için gerekli araçları, imkânları, hizmetleri temin etmektir. İkinci önemli görevi, dinsel davranışların ve dinsel nitelikte olayların Anayasanın lâiklik ilkesine ve bu ilkenin Anayasanın 19. maddesinde açıklanan bütün unsurlarına aykırı düşmemesini sağlamak, böylece Devletin lâik niteliğini korumaktır. Müslümanlığın, bir sosyal müessese olarak, yukarıda açıklamış olduğumuz özelliklerinden dolayı, dinsel tutum ve davranışlar kendi başına, denetsiz bırakıldığı takdirde bunların, Devletin ekonomik, politik, veya hukukî temel düzeniyle sürtüşmesi, çelişmesi mümkündür. Diyanet İşleri Başkanlığı idarî bir kuruluş olarak, bunu önlemek, bu iki kesimi birbirinden ayrı tutmakla ödevlidir.

Halka dinî hizmetlerin sağlanması görevi, bu hizmetleri görecek unsurların yetiştirilmesini, eğitilmesini gerektirecektir. Din hizmetlilerinin yetiştirilmesi, bunlara verilecek eğitim de Anayasa hükümleriyle bağlıdır, onlara uygun bir eğitim olması

gerekir. Örneğin, din hizmetlerinde görev alacak gençlerde millet bilincinin geliştirilmesi gerekir, çünkü görev aldıkları zaman halka, ümmet görüşüne dayanan telkinlerde, vaızlarda bulunmalarına Anayasanın, Türkiye Cumhuriyetinin millî bir devlet olduğu hükmü mânidir. Bu da isabetli bir hükümdür, çünkü millet olarak varlığımız, bir yönü ile de, millî bilince sahip olmamıza, millî kişiliğimizi korumamıza bağlıdır. Geçmişteki acı tecrübeler, İslâm ümmetinden olmanın, başka devletlerin idaresindeki veya başka devletlerin kışkırttığı Müslümanların bize karşı silâhla savaşmasını önlememiştir. Yine dinî hizmetlerde çalışanlar, görevlerini yaparken başka din ve mezhepleri küçümser, horlar, kınar davranış ve beyanlarda bulunamayacakları gibi, Anayasanın 19. ve 20. maddeleri hükümleri uyarınca herkesin vicdan, düşünce ve kanaat hürriyetlerine sahip bulunduğunu göz önünde tutarak bu hürriyetlere saygılı hareket etmek zorundadırlar. Hasılı din adamlarının yetiştirilmesinde, Anayasanın devrimci, halktan yana, sosyal adaletçi, demokratik ve lâik söz ve ruhuna uygun bir eğitim sağlanması zorunludur.

Dinsel eğitim müesseselerinin dışındaki eğitim müesseselerinin ise lâik olması şarttır, çünkü bu eğitim müesseseleri devlete aittir, Türk devleti ise lâiktir. Malî kaynakları genel bütçeden, yani halkın ödediği vergilerden sağlanır. Türk devletinin yurttaşları arasında din ve mezhep ayrılıkları vardır ve Anayasanın 12. maddesi uyarınca bunlar kanun önünde eşittir, Devletten eşit muamele görmeleri Anayasa hakkıdır.

Burada bir mesele ortaya çıkmaktadır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, her büyük din, Müslümanlık dahil, ilk çıkışından sonra, esas akideleri aynı kalmakla beraber, bir gelişme kaydetmiş, çeşitli yorumlara, çeşitli mezheplerin, tarikatların meydana gelmesine yol açmıştır. Bu suretle, toplumdaki değişme ve gelişmelerle sosyal bir müessese olarak din arasında bir

karşılıklı etkilenme, bir paralellik meydana gelmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun son çöküş döneminde dinsel düşüncede gelişmelerin durduğunu, toplumda zamana ayak uydurmak için yenilikler yapılmaya girişilince de sosyal müessese olarak din ile toplumdaki gelişmeler arasında çelişkiler belirdiğini yukarıda belirttik. Şimdi, Müslümanlığın ilk, esas kaynaklarına inerek bugünün şartları ve Anayasa hükümleri ışığında yorumlar yapmak, Müslümanlıkta esas olanla, sonradan eklenen, Müslümanlığa maledilen şeyleri birbirinden ayırmak ve ayıklamak lüzumu beliriyor. Kanaatimce bu mesele Devleti doğrudan doğruya ilgilendirmez. Bunu yapacak olanlar din bilginleridir. Yalnız bu mesele, Devletin idare sisteminin bir birimi olan Diyanet İşleri Başkanlığının, din adamlarını Anayasanın söz ve ruhuna uygun bir öğretime tâbi tutması gereğinin önemini daha da artırıyor. Dinî eğitim müesseselerinde böyle bir eğitim uygulanır ve geleceğin din adamlarına müsbet ilimlerde, tarih, sosyoloji ve iktisat dallarında sağlam bir öğretim verilirse, yetişecek bilgin din adamları bu meseleyi ele alır, çözüm yollarını araştırır, bulur. Bu konu ile ilgili olarak, Anayasanın 21. maddesinin son fıkrasını da hatırlamak gerekir: "Çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz," diyor Anayasa. Bugün Diyanet İşleri Başkanlığının güttüğü eğitim politikası, faaliyette bulunan dinsel eğitim müesseseleri, kursları, Anayasanın temel hükümlerine ve bu fıkra hükmüne ne derece uygundur acaba?

Bugün dinle ilgili işlerin bu doğrultuda yürütüldüğü söylenemez. Ekonomik, sosyal meselelerde olduğu gibi din konusunda da dünkü ve bugünkü iktidar çevreleri, Anayasa çizgisinin dışına düşmekte ve düşülmesine göz yummaktadırlar. Bir toplumun temel yapısında değişmeler ve bunu yansıtan düşünsel ve politik akımlar belirdiği zaman, bunlar, toplumun diğer kesimlerinde olduğu gibi din hayatında da yansır. Bugün, sayıla-

rı henüz az olsa da, ilerici, aydın, sömürüye, halkın yoksullaşmasına karşı çıkan, toprak reformundan yana, sosyal adaletten yana olan, Müslümanlığın esaslarına inerek ekonomik-sosyal meseleler karşısında vaziyet alan din adamlarımız vardır. Fakat dünkü ve bugünkü iktidarlar, bu nitelikteki din adamlarını destekliyecekleri yerde onlara baskı yapmakta, dini yobazlığa ve siyasete döküp iktidar lehine düpedüz faaliyet gösterenleri ise korumaktadır. Bugün memleketimizde ekonomik ve sosyal anlamda gericilik, hâlâ bir yanı ile sözde din, gerçekte yobazlık kisvesine bürünerek kendi çıkarlarına, büyük halk kitlelerinin ise zararına işleyen bugünkü bozuk düzeni sürdürmeye çabalamaktadırlar. Bu çaba uzun vadede başarısızlığa mahkûm olmakla beraber, şimdiki halde başarısız olduğu söylenemez. Nedenlerine gelince:

Gittikçe sıkıntıya düşen, yoksullaşan halk kitleleri için olumlu çıkar yollar hâlâ büyük ölçüde kapalıdır, çünkü memleket hızlı bir kalkınma, gelişme yoluna girememiştir. Eğitim ve öğretimden yoksun bırakılmış halk sıkıntısını çektiği durumu, bildiği biricik fikir sistemi olan din açısından değerlendirip izah etmekte veya bu yoldaki izahlara yatkın bulunmaktadır. Halk dinin gerçek esasları, ilkeleri ile din adına ileri sürülen yobazlıkları ayırdedecek durumda da olmadığından, egemen sınıfların ve onların temsilcileri politikacı ve yobazların bugünkü bozuk ama kendi çıkarlarına uygun düzeni sürdürmek, halktan yana ilerici akımları, fikirleri, örgüt ve kişileri engellemek, baskı altında tutmak için dinsel ambalâj içinde sundukları sosyal ve politik telkinlerin etkisinde kalmaktadır.

Öbür yönden, halk kendi sıkıntılı, geçim darlığı içinde geçen hayatı ile bir azınlığın refahlı, rahat hayatı arasındaki farkı görmektedir ve, Çetin Altanın çok güzel izah ettiği gibi, burjuvazinin dış görünüşüyle "Batılılaşmış" hayatına, tüketimdeki israfına kızmakta, bunu da dinsel açıdan değerlendirip yermektedir. Bu

sosyal sınıf farklarının nedenlerini, üst tabakalardaki tüketim bolluğunun üretim ilişkilerindeki kaynağını bilmediği için, gelir dağılımındaki adaletsizlikten haberi olmadığı için, bunların sonucu olarak beliren tüketim bolluğuna, israfına karşı çıkmakta ve bunu dinsel yönden önlemek istemektedir. Sosyalistler ise, bu tüketim israfının ekonomik sistemdeki, sınıf ilişkilerindeki kaynağını, mekanizmasını halka anlatmakta, halkın demokratik hak ve hürriyetlerine sahip çıkarak memleket yönetiminde söz ve karar sahibi olmasına çalışmaktadır. Bu gerçekleştiği zaman, üst sınıfların tüketim israfını mümkün kılan ekonomik şartlar, gelir bölüşümü, toprak dağılımı, vergi ödemedeki adaletsizlik ortadan kalkacağı için, halkın kızdığı durum da kendiliğinden ortadan kalkacak veya çok sınırlanmış olacaktır.

Bu iki nedenle halk kitleleri yeni yeni türeyen sözde dinsel akımlara, örgütlere –Nurculuk, Süleymancılık, Ticanilik vb.– meyletmekte, çıkar yolu bu akım ve örgütlerde aramaktadır. Ayrıca, dış sömürücü çevrelerin, emperyalist güçlerin politik hesaplarla dıştan bu akım ve örgütleri desteklemeleri, iç sömürücülerin ve onların politik temsilcilerinin de el altından bunları tutmaları, yaptıklarına göz yummaları, bu çeşit örgütlerin ve akımların memlekette yayılmasına sebep olmaktadır. Bu örgütlerin ileride, dış ve iç sömürücülerin hesapları gerektiğinde, iç kargaşalıklar çıkarmada, Anayasa hak ve hürriyetlerini, özellikle sosyalizmi bastırmada sözde bir halk hareketinin âletleri gibi kullanılması ihtimali vardır. Nurculuk gibi akım ve örgütlerin yabancı dış çevreler tarafından desteklenmesi boşuna değildir.

Anayasanın lâiklik ilkesi üzerinde getirdiği hükümler Türkiyede sosyalizm açısından da geçerlidir, bu hükümler burada izah ettiğimiz şekilde anlaşılmak ve uygulanmak şartıyla. Oysa bugünkü uygulama ve izlenen din eğitimi politikası Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olmaktan uzaktır. Dinin siyasete âlet edilmesine her şekliyle müsaade olunmaktadır.

Politikacılar oy toplama amacıyla kendi davranışlarında "dini ve din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar" ettiklerinden başka, camilerde vaizlerin apaçık politik telkinlerde, muhalif partilere, özellikle sosyalistlere ve solculara hücumlarda bulunmalarına müsaade olunmakta, İmam-Hatip Okulları ve diğer dinî eğitim müesseselerinin öğrencileri iktidarın elinde sosyalistlere karşı bir baskı ve saldırı vasıtası olarak kullanılmaktadır. Sözünü ettiğimiz, görünüşte dinsel, aslında yobaz ve art niyetli örgüt ve akımların varlığı ve gün geçtikçe memlekette yayıldığı bilindiği halde bunlara karşı hiç bir tedbir alınmamaktadır. Dinsel açıdan partizanlık devlet dairelerine kadar sokulmaya başlanmıştır.

Dinin siyasete âlet edilmesi konusunda asıl önemli olan, oy avcılığı maksadiyle dinî hislerin ve kutsal şeylerin istismar edilmesinden çok, dinin, bugünkü düzeni sürdürmede ve ilerici, demokratik, sosyalist hareketlere, Anayasanın öngördüğü reformlara karşı çıkmada egemen sınıflar tarafından bir vasıta olarak kullanılmasındadır. Başka bir deyimle egemen sınıflar –komprador burjuvazi ve toprak ağaları– ve onların politikacıları dini, sınıf mücadelesinde kendi lehlerine bir silâh olarak kullanmaktadırlar. Sömürülen yoksul halk kitlelerine, "Kısmetiniz bu kadarmış, Cenabı Hak böyle buyurmuş," "Bu dünya fani dünyadır, aslolan Ahirettir", "Beş parmak bir olmaz, Allah ağanın, zenginin nasibini öyle vermiş", "Onlar Allahın sevgili kullarıdır, Allah onlara yürü ya kulum demiş", "Mülkiyet Kur'anda haktır, ağanın toprağını almak dine aykırı olur", "Sosyalistler iktidara gelirlerse camileri kapatacaklar, namaza müsaade etmeyecekler" yolunda yapılan telkin ve propagandalar egemen sınıfların dini sınıf mücadelesinde kendi lehlerine bir silâh olarak kullanmalarının örnekleridir. Egemen sınıfların elinden bu yalancı silâhı almak gerekir; onların elinde din, bir yalancı silâhtır, çünkü aslında Müslümanlık ve öbür büyük dinler, ezilenden,

yoksuldan yanadır; adalet, hakşinaslık, eşitlik, insanlara sevgi ve şefkat ilkelerine dayanır. İyiliği, doğruluğu öğütler. Üstelik Müslümanlık dünya nimetlerini küçümsemez, dünya nimetlerinden yararlanmayı, yararlanmak istemeyi yasaklamaz veya kötülemez.

Kaldı ki, sömürülen, yoksul halka bu öğüt ve telkinleri verenler kendileri bunlara uymazlar. Toprak ağası, "Benim kısmetim, nasibim bu kadarmış", diye elindeki topraklarla yetinmez; çeşitli yollardan, gayri meşru yollardan, topraklarını çoğalttıkça çoğaltmaya bakar. Hazine topraklarının üstüne oturarak, köy meralarına müdahale ederek, fakir, kimsesiz köylülerin topraklarını zorbalıkla veya hileli yollardan ele geçirerek, dünyalığını kurmaya bakar, işleri Ahirete bırakmaz. Tefecilik, üreticilerin yetiştirdiklerini daha tarlada iken ucuza kapatmak, malları gerçek değerinden düşük fiyata satın almak, işçilerin kanunî haklarını dahi vermemek için hileli yollara sapmak, vurgunculuk, istifçilik, devlet mekanizmasını türlü yollardan kendi çıkarlarına âlet etmek suretiyle burjuvazi de parasına para katmaya, kestirmeden zengin olmaya bakar. Makul bir kazançla yetinip, "Nasibim bu kadarmış," demez; gözleri Ahirete değil, bu dünyaya dönüktür.

Dinin siyasete âlet edilme meselesini halka bu açıdan, sınıf çıkarları ve sınıf ilişkileri açısından anlatmak gerekir. Bu da soyut, teorik seviyede değil, somut olaylar, durumlar ele alınarak, değerlendirilerek yapılmalıdır. Halk, politik-sosyal mücadelede kendi gözlemleri ve tecrübeleriyle dinin nasıl bugünkü sömürü düzenini, egemen sınıfların çıkarlarını sürdürmek için bu sınıflar tarafından bir vasıta olarak kullanılmak istendiğini anlarsa, yalancı din bezirgânlarının propagandalarına kapılmaz. Halka bir yandan kendi yoksul, perişan durumunun gerçek nedenlerini, öte yandan da dinin bu şekilde neden siyasete âlet edilmek istendiğini açık seçik, somut delilleriyle anlatmak gerekir. Sosyalizmin, Türkiyenin kalkınma yolu olarak getirdiği

programın, başarmak istediği işlerin Müslümanlığın esaslarına, öğretilerine aykırı olmadığı da açıklanmalıdır. Bu program ve yöntem, Türkiyenin tarihsel gelişme doğrultusu içinde bulunduğu objektif sosyal şartlar, iç ve dış münasebetler düzeni dikkate alınarak, bunlar sosyalizmin genel ilkeleri, toplumsal gelişme kanunları açısından incelenip değerlendirilerek tespit edilmiştir. Türkiyede sosyalizmi dinsel temellere dayandırmak söz konusu değildir. Ama dinin, sosyalizme kapalı olmadığı, egemen sınıflar tarafından kendi çıkarlarına göre yorumlanıp kendi çıkarcı düzenlerini sürdürmek için bir sınıf mücadelesi aracı olarak kullanıldığı, bu şekilde dinin siyasete âlet edildiği de kesin bir açıklığa kavuşturulmalıdır. Dinin bu şekilde siyasete âlet edilmesi, sınıf mücadelesi silâhı olarak kullanılması dolayısiyledir ki, biz sosyalistlerin sadece, yurttaşların dinî inanç ve ibadet hürriyetine mutlak surette saygılı olacağımızı, Anayasanın 12. maddesi uyarınca din ve mezhep ayırımı yapmadan kanunlar ve kanun ve devlet temsilcileri önünde eşitliğini sağlıyacağımızı söylemesi yeterli değildir.

Kişi ile Tanrı arasına girilemeyeceğini, kişinin dinî inanç hürriyetine ve inançlarını ibadet ve diğer dinsel davranışlarla ifade etmek serbestliğine sahip bulunduğunu Türk sosyalistleri içtenlikle kabul ederler. Bunu kabul etmeleri, sadece, bu hürriyetler bir anayasa hükmü olduğu için değildir. Bir taktik meselesi de değildir, yani, aksi halde halk sosyalizmden uzaklaşır, karşı çıkar mülâhazasına dayanmaz. Sosyalizm insana, insanın kişiliğine saygılıdır. İnsana saygı, insanın vicdan, inanç, fikir, kanaat hürriyetine ve bu hürriyetini sözlü ve fiilî davranışlarla ifade etmek hürriyetine –bunlar Anayasanın belirttiği gibi "Kamu düzenine, genel ahlâka ve bu amaçlarla çıkarılan kanunlara aykırı olmamak" şartıyla– saygılı olmayı gerektirir. İkincisi, kişi-Tanrı ilişkisi, bu sınırlar içinde kaldığı, lâiklik ilkesinin ikinci kuralını ihlâl etmediği sürece politikayı, Devleti il-

gilendirmez; politik-olmayan (apolitik) bir konudur. Üçüncüsü, sosyalizm, her ana meseleyi sosyal sınıflararası ilişkiler açısından görüp değerlendirir. Bir sosyal müessese olarak dinin, egemen sınıflar tarafından kendi sınıfsal çıkarlarını korumak için bir sınıf mücadelesi aracı olarak kullanılmasıdır önemli mesele sosyalistler için.

Son olarak, dinsel dünya görüşünün bilimsel görüşle bağdaşıp bağdaşmadığı meselesi kalır. Bu, felsefî bir konudur; politikayı, Devleti ilgilendirmez. Teorik bilim adamları, felsefeciler, din bilginleri bu konuyu bilim ve felsefe seviyesinde tartışabilirler. Konu ile ilgilenen kişi içinse bu, bir kişisel kanı, düşünce sorunudur; kendi kafasına göre şu, ya da bu sonuca varabilir. Her halde bu konuda Devletin müdahalesi söz konusu değildir. Anayasanın, herkese düşünce ve kanaat hürriyeti ve düşünce ve kanaatini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklıyabilme ve yayabilme hakkını tanıyan 20. maddesiyle, bilimi serbestçe öğrenme, öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkını bahşeden 21. maddesi bu hususu teminat altına almaktadır. Devletin görevi, lâiklik ilkesini; "çağdaş bilim ve eğitim esaslarına aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılamaz" hükmünü tavizsiz uygulamak, düşünce, vicdan, kanaat hürriyetlerinin tam bir şekilde gerçekleşmesini sağlamaktır.

7 KALKINMA YÖNTEMİ

Türkiyenin kalkınma yöntemi ne olmalıdır, ne olabilir? sorusunu cevaplandırmadan önce iki noktanın açıklık ve kesinlikle bilinmesi gerekir:

Birincisi, iktidarlar gerçek bir tercih serbestliğine sahip değillerdir. Şüphesiz, Anayasa çerçevesi içinde kalmak şartıyla, şu veya bu kararı alıp almamak, şu veya bu kanunu çıkarıp çıkarmamak yetkileri vardır; kimse bunu yasaklıyamaz. Ama, alınan kararlar, çıkarılan kanunlar, izlenen politika ve yapılan uygulamalar toplumun objektif şart ve değişme kanunlarına, gelişiminin tarihsel doğrultusuna uygun olursa başarılı sonuçlar verir, istenen kalkınma sağlanır, yoksa başarısızlıklar, açmazlar, dar boğazlar ardı ardına sürer gider. Nitekim, Cumhuriyetin ilânından bu yana yarım yüzyıla yakın bir zaman geçtiği halde Türkiye bir türlü sanayileşmeyi başarıp "çağdaş uygarlık düzeyine" ulaşamamış, azgelişmiş bir ülke olmaktan kurtulamamıştır. Bir gelişme kaydedilmiştir elbette; bugünkü durumu elli yıl öncesiyle kıyaslayınca bu gelişmenin "önemli" olduğu da

söylenebilir hattâ. Ne var ki, amaç, azgelişmişlikten kurtulup çağdaş uygarlığa ulaşmak amacı, gerçekleşmemiştir. Şimdi de her yıl birtakım yeni fabrikalar, işyerleri, okullar, hastaneler açılmakta, yollar ve daha başka işler yapılmaktadır. Bundan dolayı Türkiyeye kalkmıyor diyebilir miyiz? Üzerinde durulması gereken soru, Türkiye, sahip olduğu tabiî kaynakların, emek gücünün, teknik kadrolarının potansiyel imkânlarının müsaade edebileceği azamî ölçüde kalkınıyor mu? Gelişmiş toplumlarla arayı makul bir sürede kapatacak hızda kalkınıyor mu? Ve nihayet, sosyal adalete uygun, büyük halk çoğunluğunun refahını, mutluluğunu sağlıyacak şekilde kalkınıyor mu?

Uzmanların yaptıkları hesaplara göre beş yıllık plânların öngördüğü yüzde yedi kalkınma hızıyla dahi –aslında bu hız gerçekleşmemektedir– Türkiyenin gelişmiş toplumlarla arayı kapatması birkaç yüzyıl alacaktır. Gelir dağılımı ise, bugünkü yöntemle, gittikçe daha adaletsiz bir hal almakta, zengin-yoksul kutuplaşması gittikçe kesinleşmektedir.

İkincisi, toplumların sürekli değişme halinde oluşlarıdır. Hiç bir toplum düzeni "ilelebet payidar" olmamıştır ve olmayacaktır. Parti programları, iktidara gelindiğinde yapılacak işleri, izlenecek politikayı tespit için, toplumun değişme ve gelişme çizgileri ileriye doğru uzatılarak –projeksiyon yapılarak– bugünden görülebilecek, tahmin edilebilecek bir devre için yapılır. Oradan ötesi, o zamanın şartlarına ve gereklerine göre tayin edilebilir ancak.

Kapitalist Kalkınma ve Azgelişmiş Ülkeler

Hep bilindiği gibi, insan toplumları binlerce yıl önce mağaralarda yaşama ve kaba taş âletler kullanma çağından bugüne kadar büyük bir gelişme kaydederek çeşitli evrim safhalarından geçmiştir. İnsanlığın bu genel sosyal evriminde çeşitli toplum düzeni "tip"leri meydana gelmiştir. Her tip, somut toplumlarda

zaman ve mekân şartlarına göre ayrılıklar, özellikler göstermiştir, ama bir sosyal düzen "tip"i olarak ortak, temel, ayırdedici (mümeyyiz) vasıfları olmuştur.

Sanayi devriminden sonra kapitalist tipte toplumların hızla gelişmesi ile eski toplum düzeninin çözülmesinin doğurduğu sosyal sorunlar, çalkantılar, mücadeleler, önce tartışma eleştirme konusu olmuş, bunların çarelerinin bulunması düşüncesine ve nihayet kapitalist sistemin ve gelişme kanunlarının bilimsel açıdan incelenmesine yol açmıştır. Bu incelemeler sonucunda sosyal evrim sürecinin ileriye doğru projeksiyonu ile kapitalist toplum tipinin yerini sosyalist toplum tipinin alacağı bilimsel bir "önceden-kestirme" (*prediction*) olarak ileri sürülmüştür.

Gerçekten de 20. yüzyılda sosyalist toplum tipinin somut belirtileri, bu yola giren her toplumun kendi tarihsel şartlarına göre özellikler göstererek yer almaya başlamıştır.

Toplumların genel evrim şemasında sosyalist tipin kapitalist tipten sonra gelişi, bugün gelişmiş bir kapitalist sisteme sahip olmayan "azgelişmiş"lerin sosyalizme ulaşmadan önce mutlaka kapitalist safhadan geçmek zorunluğunda olduğu anlamına gelmez. Tam tersine, bu ülkeler kapitalist yoldan kalkınıp çağdaş uygarlık düzeyine erişemezler, çünkü bu azgelişmiş ülkelerin dünyadaki diğer toplumlarla ilişkileri ve kendi iç şartları 18. ve 19. yüzyıldaki Batılı toplumların dış ilişkilerinden ve iç şartlarından tüm farklıdır.

Batıda kapitalizm gelişirken, insanlık tarihinde ilk defa beliren ve o zamanın en ileri, en üstün toplum düzeni olarak gelişiyordu. Kapitalizmin geliştiği Batılı toplumlara hâkim ekonomilere sahip, onları sömüren, daha ileri bir evrim safhasında başka toplumlar yoktu. Tersine, Batıda kapitalizm, ilk ticarî kapitalizm safhasından itibaren dış ülkeleri, çok eşitsiz mübadele, talan, hile ve desiselerle avantajlar elde etme, geniş bölgeleri sömürge olarak imparatorluklarına ilhak etme yollarından sömürmüşlerdir. Amerikada yerli Kızılderili toplumların uğra-

dığı âkibet, İngiliz, Fransız, Hollanda ticaret kumpanyalarının soygunculuğu, Afrikanın 19. yüzyılda Avrupalılar tarafından "keşfi" ve bölüşülmesi, Avrupadaki ilk sermaye birikiminin hangi kaynaklardan, hangi insanlık dışı usullerle sağlandığının açık delilleridir.

İçte de Devletin, kapitalizmin gelişmesini kolaylaştırmak için aldığı koruyucu tedbirler, sağladığı imtiyazlı haklar da ilk sermaye birikimine yardımcı olmuştur. Sermaye birikiminin üçüncü kaynağı, işte emek gücünün insafsızca, azamî ölçüde sömürülmesi olmuştur. Derebeylik düzeninin yıkılması ile topraklardan kovulan köylülerin şehirlere yığılısı ve orada, eski zanaatlarını sürdüremez duruma düşmüş kentli emekçilerle birlikte fabrikalarda çalıştırılmaları havsalanın alamayacağı kadar ağır şartlar altında yapılmıştır. Böylece Batılı toplumlar, sanayileşme, kalkınma için gerekli ilk sermaye birikimini hızla başarmışlardır. Şimdi de Batılı kapitalist ülkeler, başta Amerika, dünya kapitalizminin daralmış alanının daha da daralmasını önlemek için sosyalist kampın dışındaki ülkeleri yeni emperyalizm usulleriyle sömürmekte ve kendilerine bağlı tutmaktadırlar.

Azgelişmiş ülkeler ve bu arada Türkiye ise, bugün dünyada mevcut daha gelişmiş, hâkim ekonomilere sahip ülkelerin bu sömürüsü, siyasî ve askerî baskısı altındadır. Türkiye dışta sömürgelere veya iktisadî ilişkilerle sömürdüğü, kendine bağımlı kıldığı nüfuz bölgelerine sahip olmadığı için bu yoldan sermaye birikimi sağlamasına imkân yoktur. Kaldı ki, ihraç ettiği ürün ve malların fiyatlarının dünya piyasasında devamlı düşüşü, satın aldığı mamuller fiyatlarının ise yükselişi, borç faizleri ve kâr transferleri dolayısı ile dışa sermaye kaybetmektedir.

İçte ise, işçi ve emekçi sınıfları 19. yüzyılda Batıda olduğu gibi sınırsız sömürme imkânı kalmamıştır. İşçi sınıfı hareketi gerek ekonomik, gerekse politik yönü ile dünya çapında bir güç, etki kazanmıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında işçilere sendikalaşma, toplu sözleşme, grev, sosyal sigorta, ücretli tatil, asgarî

ücret gibi haklar verilmeden edilemez. Nitekim Türkiyede de bu haklar yetersiz ve sınırlı bir ölçüde de olsa işçilerin büyük bir kısmına tanınmıştır. Şimdi, öbür emekçi kitleler seslerini, isteklerini duyurmaya başlamışlardır, özellikle topraksız köylüler, tefeciden ve aracı tüccardan canı yanan tarımsal üreticiler. Bu şartlara bir de özel sektörde elde edilen yüksek gelirlerin büyük kısmının lüks tüketimine harcandığı, sermaye olarak tekrar yatırılan gelir kısmının tüketime harcanan kısma oranın düşük olduğu eklenecek olursa, özel sektörde gerçek bir sanayileşme için gerekli birikimin neden yer almadığı büsbütün açıklığa kavuşmuş olur.

Bütün bu nedenlerle Türkiye, örnek alınmak istenen Batı ülkelerinin son iki yüz yılda sanayileşip kalkındığı yoldan, kapitalist yoldan kalkınamaz.

Şimdi bizde özel teşebbüsçülüğü savunanlar diyorlar ki, "Biz esasen 19. yüzyıl kapitalizminden, liberalizmden yana değiliz. Batı ülkeleri de o devreyi kapatmıştır artık. Bugün Batıda işçi sınıfı eskisi gibi sömürülmüyor, hayat seviyesi yükselmiştir, işçiler birçok ekonomik-sosyal haklara kavuşmuştur. Sosyal adalet ve kalkınmayı gerçekleştirmek için sosyalist olmak gerekmez."

Batılı toplumlarda işçi sınıfının durumunu önceki bölümlerde inceledik. Sömürü devam etmektedir; şekli, usulleri değişmiştir. Yukarıdaki iddianın bizim toplumumuz bakımından yanlışı şu noktadadır: Batıda kapitalizm tarihsel görevini yapmış, tamamlamıştır. Batı kapitalizminin tenkit edilecek, yerilecek tarafları her ne olursa olsun, tarihsel bir görev yapmış olduğu, o toplumları o zamana kadar tarihte eşi görülmemiş, üstün bir düzeye ulaştırdığı bir gerçektir. Kapitalizmin başardığı bu tarihsel görev, derebeylik düzenini tasfiye etmek, hızlı sermaye birikimini, durmadan gelişen, genişleyen bir üretim sistemini gerçekleştirmek, toplumu bilime dayanan ileri bir teknolojiye kavuşturmak olmuştur. Bugün Batıda sanayileşme, sermaye birikimini sağlama diye bir sorun yoktur; biriken sermayeye kârlı yatırım alanları bulmak

sorunu vardır. Bu durumda Batı kapitalizmi işçi sınıfına, küçük çiftçi kitlesine tavizler verebilmekte, onların hayat seviyesinde 19. yüzyıla, hattâ 20. yüzyılın başlarına kıyasla nisbî bir yükselmeye imkân sağlıyabilmektedir.

Türkiye ve genellikle azgelişmiş ülkeler ise Batılı kapitalist ülkelerin arkada bıraktıkları bu devrenin başlarındadırlar. Sanayileşmeyi, ilk sermaye birikimini başaramamışlardır; yukarıda belirttiğimiz nedenlerle de başarmalarına imkân yoktur. Bu durumda hem küçük bir azınlığın –burjuvazinin– elinde sanayileşmeyi başaracak miktarlarda sermaye birikimini sağlamak, hem de gelir bölüşümünde ve vergi ödemede sosyal adaleti gerçekleştirmek, emekçi sınıflara ekonomik-sosyal haklar tanımak objektif olarak mümkün değildir. Bunun içindir ki, sosyal devlet ve sosyal adalet ilkelerini getiren, emekçilere ekonomik-sosyal haklar tanıyan, herkesin insanca yaşama seviyesine eriştirilmesini bir devlet ödevi sayan Anayasamız kapitalist yoldan kalkınmaya kapalıdır diyoruz. Yine bunun içindir ki, özel sektörcü AP iktidarı işçi haklarını kısıtlamak eğilimindedir ve izlemek istediği özel sermayeden yana politikada her adımda Anayasa ayaklarına dolanmaktadır.

Türkiyenin 19. yüzyıldan bu yana hep kapitalist yoldan kalkınma çabası gösterdiği halde bunu bir türlü başaramaması da yukarıda belirttiğimiz sosyolojik doğrunun bir delilidir. Bir başka delil de, Cumhuriyet devrinde Türkiyenin, bir sosyo-ekonomik görüşün uygulanması olarak değil de, objektif şartların zorlaması sonucu devletçilik yoluna girmiş olmasıdır. Bağımsızlıklarına kavuşmuş olan bütün öbür azgelişmiş ülkeler de şu veya bu nitelikte bir devletçilik politikası uygulamak zorunluğunu duymuşlardır. Ne var ki Türkiyede devletçilik, hep kapitalist gelişme yöntemi ve sistemi örnek alındığından, devlet yardımı ile sermayeci bir sınıf yaratma amacına yöneltilmiş, bunun için de ülkeyi kalkındırmada başarıya ulaşamamıştır.

Türkiye ve genellikle azgelişmiş ülkeler kapitalist yoldan kalkınamazlar ama, doğrudan doğruya sosyalist bir düzene de geçemezler; çünkü sosyalist bir toplum düzeninin gerektirdiği ön şartlar yoktur. Bu toplumlar öyle bir kalkınma yöntemi uygulama zorundadırlar ki, bu, hem (1) Batıda kapitalizmin başardığı tarihsel görevi başarmalı, yani, derebeylik kalıntılarını tasfiye etmeli, yeterli sermaye birikimini sağlamalı, sanayileşmeyi hızla başarmalı, toplumu modern teknoloji ile donatmalıdır; (2) hem de bu toplumların özel niteliğine, şartlarına uygun olmalıdır; sosyal adalet sağlanmalı, emekçi kitleler korunmalıdır.

Azgelişmiş ülkelerin sanayileşip kalkınmasına başlıca engel olarak, bu ülkelerin millî gelirlerinin düşük oluşu ve bu yüzden de yatırımlar için gerekli hızlı sermaye birikiminin gerçekleşememesi gösterilmektedir. Böylece, içinden çıkılmaz, kırılmaz bir fasit daire meydana gelmektedir. Millî gelir düşük olduğu için gerekli sermaye birikimi olamamakta, sermaye birikimi olamadığı için de hızlı kalkınma ve hızlı millî gelir artışı kaydedilememektedir. Bu durumda dış yardımlar, krediler, yabancı sermeye yatırımları ile fasit dairenin kırılabilmesi zorunlu sayılmaktadır. Bizim egemen sınıfların ve onların iktidardaki ve muhalefetteki partilerinin dış krediler ve yabancı sermaye yatırımları için ileri sürdükleri gerekçe budur.

Oysa bu fasit daire, azgelişmişliğin, yani ekonomik, teknik bakımdan geri kalmışlığın doğurduğu zorunlu ve kaçınılmaz bir sonuç değildir ve fasit dairenin kırılması dış krediler alınması ve yabancı sermaye yatırımlarına müsaade olunmasına bağlı değildir. Tanınmış İngiliz iktisatçısı Maurice Dobb'un[1] belirttiği gibi, azgelişmiş ülkelerde sermaye birikiminin yetersiz oluşunun esas nedeni millî gelirlerinin düşük olması değil –düşük olmasına düşüktür gerçi–, hasıl olan millî gelirin rasyonel bir şekilde, verimli ve kalkındırmayı hızlandıracak yatırımlara yönelmemesidir.

1 Maurice Dobb, *Azgelişmiş Ülkeler ve Kalkınma*, Sosyal Adalet Yayınları, Ankara.

Türkiyenin durumunu ele alırsak, halen millî gelirin özel sektörde toplanan kısmı bir yandan üst sınıf ve tabakaların lüks tüketimine harcanmakta, öbür yandan da kısa zamanda yüksek kârlar sağlıyan lüks veya hiç değilse zarurî olmayan tüketim maddeleri sanayiine, lüks konut inşaatına yatırılmaktadır. Gelmiş geçmiş iktidarların ve bugünkü iktidarın devletçilik politikası da hep devlet kapitalizmi niteliğinde olageldiğinden, devlet sektörü de rasyonel, mümkün olan azamî derecede verimli ve millî ekonomiyi hızla kalkındıracak şekilde işlememektedir. Fasit daire, düşük millî gelirle bu gelirin israf olunması, en verimli bir şekilde kullanılmaması arasındadır. Bu fasit dairenin kırılması gerekir. Lüks tüketim kısıtlanıp yatırımlar oranı yükseltilirse, yatırımlar da diğer sanayi kollarını yaratacak ve destekliyecek temel sanayi dallarına ve halkın kullandığı tüketim maddeleri sanayiine yöneltilirse bu fasit daire kırılır. Yıl yıl ardına aynı şekilde hareket edilirse, her yıl artan gelir yine gelir artırıcı yatırımlara yöneltilirse, hem sermaye birikimi hızla artar, hem halk kitlelerinin yaşama düzeyi yükselir.

Yukarıda belirttiğimiz fasit daire, azgelişmişliğin zorunlu, kaçınılmaz bir sonucu değil, mevcut ekonomik-politik düzenin yarattığı bir durumdur. İthalâtçı-ihracatçı ticaret burjuvazisinin, yabancı sermaye ile işbirlikçi kapkaççı sanayiciler sınıfının, büyük toprak ağalarının, tefecilerin, büyük müteahhitlerin ülkenin ekonomik politik hayatında hâkim rol oynadığı bir düzenin sonucudur bu durum. Başka türlü olmazdı bu şartlar altında. Bu sınıf ve zümreler azamî kazanç ve günlerini gün etme peşindedirler. Bunun için de gelirlerinin önemli kısmını kendi tüketimlerine harcarlar, kolay ve "tatlı kâr" sağlıyan apartman inşaatı, montaj sanayii, ithalât ve ihracat gibi işlerle meşgul olurlar. Yabancı sermaye ile işbirliği ve ortaklık etmekte, devleti ağır borçlar altına sokmakta bir sakınca şöyle dursun, kendileri için çıkar görürler. Böyle bir düzen içinde devlet sektörü de, bir devlet kapitalizmi olarak, devlet eliyle bir burjuvazi

yaratmak, onu güçlendirmek amacına hizmet eder. Sözü geçen sınıf ve zümrelerin hâkim bir rol oynadığı düzende toprak ve tarım reformu da gerçekleşmez, tefecilik ortadan kaldırılmaz, ve bunu sonucu olarak da, tarımda sermaye birikimi ve bunun sanayie aktarılması mümkün olmaz.

Türkiyeye Özgü Kalkınma Yöntemi

Yukarıda belirttiğimiz fasit daireyi kıracak, millî gelirin israfını önliyecek, rasyonel bir şekilde verimli yatırımlara yöneltecek, toprak ve tarım reformlarını büyük köylü kitleleri yararına yapacak olan iktidar, mevcut fillî düzenden zarar gören, dış ve iç sermaye çevreleri tarafından sömürülen emekçi sınıfların partisinin iktidarıdır. Bu nedenlerle kalkınma sorununun çözümü politikadan geçer, bir politik iktidar sorunudur aslında.

Böyle bir iktidar ancak yukarıda belirttiğimiz ikili görevi yerine getirecek, fasit daireyi kıracak bir kalkınma yöntemi uygulayabilir. Bu, sosyalizmi hedef almış bir yöntem olacaktır. Kalkınmanın temel dayanağı Türkiyenin kendi kaynaklarını –tabiat servetlerini, emek gücünü, millî gelirini– en rasyonel ve verimli bir şekilde kullanmak, örgütlemek olacaktır. Yabancı sermaye yatırımlarına kapılar kapanacak, yalnız devlet dış kredi alacak, devlet de borcun resülmalinin ve faizlerinin vadelerinde ödenmesinden gayri hiç bir politik ve ekonomik şart kabul etmeyecek ve aldığı kredileri kalkınma plânına göre dilediği gibi kullanmakta serbest olacaktır.

Emekçi sınıflar partisi iktidarının uygulayacağı, fasit daireyi kıracak ve ikili toplumsal görevi yerine getirecek kalkınma yöntemi, enfra-strüktür, büyük temel sanayi ve kamu hizmetleri yatırımlarının devlet tarafından yapıldığı, devlet sektörünün millî ekonomiye yön verdiği, en önemlisi de, devlet sektörünün kendi sınırları içinde sosyalist üretim ilişkileri sistemine çok yakın bir nitelik taşıdığı ve özel sektör dahil, millî ekonominin

ve sosyal hizmetlerin bütününün uzun vadeli kalkınma amaçlarını göz önünde tutan, somut verilere ve bilimsel doğrulara dayanan bağlayıcı bir plân içine alındığı bir yöntemdir.

Şimdi denilebilir ki, Türkiyede bu saydığımız sanayi, enfra-strüktür inşaatı ve kamu hizmetleri kesimleri zaten devletin elindedir. Evet, ama (1) devlet sektörü millî ekonomiye hâkim, ona yön verici, onu itici güç müdür? (2) Devlet sektörü, halkın hizmetinde ve denetiminde midir? Sosyalist ilkeler esası üzerinden örgütlenmiş midir?

Saydığımız üretim ve hizmet kollarının devlet elinde oluşu, büyük, modern teknolojiye sahip işletmelerin devlet sektöründe bulunuşu Türkiyede sosyalizme geçişi kolaylaştıracaktır. İlk yapılacak iş, mevcut devlet sektörünün muhtevasını değiştirmek, onu devlet kapitalizmi olmaktan çıkarıp halkın denetim ve hizmetinde bir sektör haline getirmek, yani ona sosyalist bir muhteva kazandırmaktır. Bu amaçla da:

– Özel sektörün iç ve dış piyasalarda satamadığı kötü veya pahalı malları devletin satın almasına, devlet sektörünün ürettiği ve piyasada alıcısı bulunan malların ise özel kişilere para kazandırmak amacı ile aracılar eliyle satışına son verilecektir. Devlet sektörü ihtiyacı olanı, doğrudan doğruya esas satıcıdan alacak, araya komisyoncu sokmadan, mamullerini de doğrudan doğruya kendisi müstehlike satacaktır, araya birkaç büyük toptancının girip bu malları (demir çelik mamulleri, çimento gibi) stok etmesine, yüksek kârlarla halka satmasına müsaade etmeden. Devlet mallarının taşınması da yine devlet ulaştırma teşekküllerince yapılacaktır. Bu suretle hem müteahhitleri zengin eden, hem de bu müteahhitlerle yüksek kademedeki memurlar arasında çıkar ilişkileri kurulmasına yol açan ihale usulü kaldırılacaktır. Devletin özel sermaye ile ortak şirketler kurup bu şirketlerin fiilî sermayesini devletin sağlaması, idare ve kontrolünün ise özel sermaye sahiplerinin elinde olması durumuna da son verilecektir.

– İktisadî devlet teşekküllerinin yönetici kadroları, idare meclisleri, burjuvazinin ve iktidardakilerin adamları için bir yemlik haline getirilmekten kurtarılacaktır. Bu işletmeler, rasyonel ekonomik işletmecilik esasları üzerinden yeniden örgütlendirilip düzenlenecektir.

– Devletin memurlarını koruması, onlara sosyal hizmetler sağlaması tabiî bir görevi olmakla beraber, memurların özel imtiyazlı, halka tepeden bakan bir zümre haline gelmesine müsaade olunamaz. Örneğin, Doğunun ücra bir ilçesinde bir devlet işletmesinin memurlarına büyük modern yüzme havuzu dahi yapılır, ayrı bir mahalle meydana getirilirken, işçilerin çok daha kötü şartlar altında barındırılmaları, hele ilçe halkının oturduğu mahallelerin bir ortaçağ kasabası görüntüsünde oluşu, memurlar zümresinin, işçilerin ve yerli ilçe halkının gözünde bir imtiyazlı zümre haline gelmesine yol açmaktadır. Şüphesiz sosyalist düzende de bir fabrika müdürü, bir mühendis, bir teknisyenden, bir teknisyen de bir vasıfsız işçiden daha fazla ücret alacak ve bundan ötürü de yaşama düzeyinde bir farklılık olacaktır. Ama bu emeğe göre gelir uygulamasının tabiî bir sonucu olacağından, bir imtiyazlı ayırım, büro personeli ile işçiler arasında bir kutuplaşma ve zıtlaşma yaratmayacak oranlar sınırı içinde kalacaktır. Memurların yaşama düzeyini alçaltarak değil, işçilerin yaşama düzeyini yükselterek bu zıtlıkları doğuran kutuplaşma ortadan kaldırılacaktır.

– Devlet teşekküllerinde ve özel sektör işletmelerinde işçiler ve bürolarda çalışan küçük memurlar kendi işletmelerinin yönetimine, Plân'ın o işletme ile ilgili kısmının hazırlanışına ve uygulanmasına aktif bir şekilde katılacaklardır. Devlet işletmelerinin yıllık toplam gelirlerinden masraflar, yeni yatırımlar ve sosyal hizmetler için gerekli fonlar, gerekli başka devlet giderlerine yapılacak katkılar çıkarıldıktan sonra geri kalan toplam işçi ve memurlar arasında, maaş ve ücret olarak dağıtılır. Şüphesiz yeni kurulan tesisler "kâr"a geçecek ve kendi kendini

finanse edecek hale gelinceye kadar bunların giderleri devlet bütçesinden karşılanacaktır. Devlet işletmeleri gelirlerinden hiç bir kısmının kapitalist anlamda "kâr", yani emek karşılığı değil de sermaye geliri olarak, özel kişilerin cebine gitmeyeceği meydandadır.

– Devlet yatırımları öncelikle temel ağır sanayiin kurulmasına yönelecektir. Madendik, metal sanayii, makine yapan makine sanayii, ağır kimya sanayii, enerji sanayii, (petrol, elektrik, gaz), harp sanayii, bunlar arasındadır. Ekonomik bağımsızlık, dolayısiyle siyasî bağımsızlık için bu temel sanayi kollarının halkın hizmetinde ve denetiminde bir devlet tarafından kurulup işletilmesi şarttır. Bu yapılmadıkça hem diğer sanayi kolları, hem de tarım sektörü dışa bağımlı olmaktan kurtulamaz. Kamyon, traktör, biçerdöver ve sair tarım âletleri, kumaş, züccaciye eşyası, çimento, şeker vb. tüketim maddeleri imal eden makineler ve savaş silâh ve araçları sanayiinde kullanılan makineler dışarıdan ithal edildikçe, hem millî sanayi dışa bağlı kalır, hem de teknolojik ilerlemeye göre tesisleri, makineleri yenileştirmek mümkün olmaz. Bu makineleri yapan makine sanayii ve bu sanayi kollarında kullanılan kimyevî maddeleri üreten temel kimya sanayii kurulmak gerekir.

Devlet sektöründe emeğin ve mamullerin değeri, serbest piyasa mekanizmasının tayin ettiği ücret ve fiyatlar olarak değil, Plân'ın tespit edeceği fiyat ve ücretler olarak belirecektir. Üretim masraflarının ve işçi ücretlerinin tespitinde işçiler, örgütlenmiş olarak, elbette rol oynayacaklar, söz sahibi olacaklardır.

Bu nitelikte bir devlet sektörü millî ekonominin hâkim, düzenleyici ve itici gücü haline gelir.

Görülüyor ki, daha ilk safhada millî ekonominin büyük, önemli, ağır basan kısmı –devlet sektörü– kapitalist üretim ilişkileri çerçevesi dışına çıkarılmış, sosyalist üretim ilişkileri sistemine çok yaklaştırılmış olacaktır.

Dış ticaret, bankacılık, sigortacılığın devletleştirilmesi ekonominin bu dallarını da kapitalist ilişkileri çerçevesi dışına çıkartacak, sosyalist ilkeler esası üzerinden yeniden örgütlenmiş devlet sektörünü genişletecek, güçlendirecektir.

Sanayi alanında büyük sermaye ve en ileri teknolojinin kullanılmasını gerektiren yeni işletmeler yine büyük birimler halinde devlet eliyle kurulacaktır. Bizim özel sektör zaten böyle yatırımları gerçekleştirecek güçte değildir. Böylece devlet sektörü, millî ekonominin, hâkim, düzenleyici, itici gücü haline gelecektir.

Özel sektör ne olacaktır? Bir kez şu açıkça bilinmelidir ki, TİP özel sektörden söz ederken, sermaye ile emek gücünün birbirinden tamamen ayrıldığı, sermaye sahiplerinin üretim faaliyetlerine katılmadığı, sahip oldukları üretim araçlarında ücretle işçi çalıştırdıkları, modern araçlarla –makinelerle– üretimde bulunan, nisbeten büyük sermayeli işletmeleri kastetmektedir. "TİP mahalle bakkallarına, aktar dükkânlarına kadar her şeyi devletleştirecektir," iddiası karşıt propaganda olarak kasten söylenmiyorsa, bilgisizliğin bir ifadesinden başka bir şey değildir.

Küçük zanaatkâr ve esnaf ve hattâ küçük ve orta sanayi işletmeleri devletleştirilmeyecektir, çünkü bunları devletleştirmekte kamu yaran yoktur, tersine bunların devletleştirilmesi devletin başına bir sürü kırtasiyecilik işleri, ıvır zıvırla uğraşma durumu açacaktır. Bettelheim'in[2] belirttiği gibi, devletleştirme, üretim ve mübadele faaliyetlerinin merkezde alınan kararlarla kontrolü demektir. Üretim güçlerinin ileri derecede gelişmemiş, üretim faaliyetlerinin büyük birimler halinde bütünleşmemiş olduğu hallerde devletleştirmeye gitmek, devlet işlerinde kırtasiyeciliğin, bürokratik mekanizmanın büyüyüp hantallaşmasından başka bir işe yaramaz, halkın ihtiyaçları daha iyi ve daha kolay bir şekilde karşılanmaz, tersine bu işler aksar.

2 Charles Bettelheim, *Sosyalist Planlama*, Evren Yayınları, İstanbul, 1965.

Yukarıda tarif ettiğimiz anlamda özel sektörün devletleştirilmesini ise TİP tüzüğü şöyle ifade etmektedir: "Ulusal ekonomide kilit taşı vazifesi görenlerden başlıyarak ve ekonomik kalkınma ve sosyal ilerlemenin gerekli kıldığı bir sıra izliyerek, büyük üretim ve mübadele araçlarını devletleştirmek" amaçtır.

Şimdiden hangi somut özel sektör işletmelerinin devletleştirileceği söylenemez. Her halde yapılacak ilk iş mevcut devlet sektörünü yukarıda özetlediğimiz şekilde sosyalist esaslar üzerinden yeniden düzenlemek, devlet yatırımlarını temel ağır sanayi sahalarına yönelterek büyük, ileri teknolojili yeni işletmeler kurmak ve dış ticareti, bankacılığı ve sigortacılığı devletleştirmek suretiyle devlet sektörünü genişletmek ve güçlendirmek olacaktır. Sadece, Ereğli Demir-Çelik Fabrikasını her halde devletleştirmek gerektiğini şimdiden söyliyebiliriz. Bu zaten devletin özel sermaye ile ortaklaşa kurduğu, sermayesinin önemli kısmını devletin sağladığı bir tesistir. Bu tesis kurulurken işbaşında olan iktidarların özel sektörden yana politikası ve Amerikan baskısı sonucu, devletin himmetiyle meydana gelen bu tesislerin bir süre sonra tamamen özel sektöre devri öngörülmektedir. Bu, devlet eliyle özel sermaye sahiplerini zengin etmenin en parlak ve somut örneğidir. Devletin, yani halkın, parasiyle meydana gelen bu tesislerin devlete devri en adaletli ve makul yoldur. Yabancı şirketlerin devletleştirilmesi de ilk ağızda yapılacak işlerdendir.

Anayasanın tahlili konusunda gördük ki, devletleştirmenin kıstası, söz konusu faaliyetlerin kamu hizmeti niteliğinde olması ve kamulaştırmanın kamu yararına yapılmasıdır. Bu hukukî kıstas, yukarıda Bettelheim'a atfen belirttiğimiz objektif teknolojik ve ekonomik kıstasa uymaktadır. Üretim güçleri gelişip ekonomik faaliyetler büyük birimler halinde bütünleştikçe bir noktaya gelinecektir ki, orada, söz konusu faaliyetler kamu hizmeti niteliğini kazanacak ve bu büyük birimlerin kamulaştırılması kamu yararına olacaktır. Aynı zamanda bunları merkezî

kararlara bağlamak lüzumsuz bir kırtasiyeciliğe, bürokrasiye yol açmayacaktır. Halka açık anonim şirketler kurmak suretiyle üretim araçlarını, özel teşebbüsleri halka mal etme iddiası gerçekte dayanağı olmayan, saçma bir iddiadır. Bir kez, hisse senetlerini alanlar, alabilenler, yine üst ve orta tabakadan kişilerdir. Bir bütçe görüşmesinde Sadun Aren'in belirttiği gibi, tasarruf bonolarını satın alacak güçte olmadıkları için ellerindeki bonoları üçte bir değeri üzerinden elden çıkaran halk, işçiler, müstahdemler, küçük esnaf ve zanaatkâr, büyük yoksul köylü kitlesi anonim şirket senetlerini nasıl alacak? İkincisi, bir şirketin hisse senedine sahip bir kimse söz konusu şirketin, tesislerinin mülkiyetine hissesi oranında gerçekten sahip değildir, çünkü hiç bir ölçüde bu mülkiyet üzerinde gerçek tasarruflarda bulunmak imkânına, yeteneğine sahip değildir. Batıdaki uygulamalar açıkça gösteriyor ki, anonim şirketlerin genel kurul toplantıları bir formaliteden ibarettir. Ülkenin dört bucağına dağılmış küçük hisse senedi sahipleri bu toplantılara gelmezler bile, şirketin başında bulunan belli birkaç kişiyi kendi adlarına oy kullanmak için vekil tayin ederler. Bu hisse sahipleri, sermaye nasıl kullanılıyor, ne gibi bir yatırım ve üretim politikası izleniyor, hukuken mülkiyetine hissedar oldukları tesislerin durumu, geleceği nedir, bilmezler ve bu konularla ilgilenmezler de. Onların ilgilendiği konu kendilerine verilecek temettü ve hisse senetlerinin borsalardaki alım satım fiyatının iniş çıkışlarıdır. Hisse senetleri usulü ile üretim araçlarının hukukî mülkiyeti ve mülkiyet haklarının fiilî kullanılışı birbirinden kopmuş, ayrılmıştır. Anonim şirketler usulü, tüm şirket hisse senetlerinin küçük bir oranına –yüzde iki, üç– sahip olanlara şirketi, yatırım ve üretim politikasını, hattâ hisse senetleri temettülerine ayrılan kâr paylarını istedikleri gibi kontrol etmek imkân ve yeteneğini sağlar. Öteki hisse senedi sahiplerinin tüm şirket hisselerine oranı o kadar daha küçüktür ki, yüzde iki, üç hisseye sahip olmak bu kontrol imkân ve yeteneğini sağlar. Bu

yüzde iki, üç hisse sahipleri büyük kapitalistlerdir; sermayelerini çeşitli şirketler arasında bu şekilde bölerek ve fiilî kontrolleri altında çeşitli şirketleri de aynı küçük oranlarda diğer şirketlere hissedar ederek, zincirleme biçiminde ekonominin önemli, büyük sektörlerine hâkim duruma gelirler. Hasılı, anonim şirket usulü, büyük sermaye sahiplerine –kapitalistlere– başkalarının sermayelerini biraraya toplayıp kendi sermayeleriymiş gibi kullanmak, büyük kârlar sağlamak fırsatını verir. Küçük hisse sahiplerine verilecek temettü –kâr hissesi– ise çeşitli hisse senetleri çıkarmak, bunlar üzerinde oynamak, muhasebe dolapları çevirmek suretiyle yine suyun başında, kontrol mevkiinde olanlar tarafından sınırlanır, tespit edilir.

Devlet sektörünün, kamulaştırmanın dışında bıraktığı özel sektör sıkı bir şekilde plâna bağlanacaktır. Hangi ekonomi dallarına ve memleketin nerelerine yatırım yapılabileceği ayrıntılı bir şekilde belirtilecektir. Sanırım, özel işletmeler gelirlerinin ne kadar kısmının tekrar üretime yatırılacağı, gelir-yatırım oranı, da tespit edilir. İş Kanunu her halde işçiler lehine değiştirilecek ve işverenlerin türlü hile, kaçamak yollarına başvurmaları önlenerek iş kanununun kesin şekilde uygulanması sağlanacaktır. Kanunun gereği gibi uygulanıp uygulanmadığının kontrol ve denetimine işçiler, işletme, işçi örgütleri ve sendikalar yoluyla katılacaklardır. Ayrıca uzun boylu anlatmaya hacet yok ki, grev ve toplu sözleşme hakkı, halen mevcut engellemeler ve kısıtlamalar kaldırılarak, işçilerimizce serbestçe kullanılacaktır.

Özel sektörde vergi ve döviz kaçakçılığını önlemek için kesin tedbirler alınacaktır. TİP'in çoğunluğu kazanıp iktidarı aldığı bir devlet yönetiminde, sermayeci çevrelerin politik ve idarî makamlar üzerinde baskısı, etkisi, bir "dümen ve dayı", bir iltimas bulması, söz konusu olamayacağına göre devletin malî denetleme mekanizması etkin bir şekilde işliyecektir. Ayrıca, işletmelerde çalışanlar serbestçe örgütlenip çalıştıkları işletmenin yönetim ve denetimine katılacakları için yolsuzluk-

lar, kötüye kullanmalar bu yoldan da önlenecek, önlenemediği hallerde de yetkili resmî merciler bu kanallardan bilgi edinerek devlet otoritesi ve mekanizması ile gerekli kontrolü ve hizaya getirmeyi başaracaktır.

Kamu sektörü dışındaki özel sektör plâna, kanunlara uyduğu, memleket kalkınmasına yardımcı olduğu ölçüde himaye görecek, makul ölçülerde kredi alacaktır. Ama hiç sermayesi olmayan veya çok az sermayesi olanların ölçüsüz krediler alıp kendilerinin olmayan bu sermayeyi kullanarak zenginleşmelerine elbette cevaz vermeyecektir. Özel sektör "özel" ise, herşeyden önce kendi imkânlarıyla yatırım yapmalı, giriştiği ekonomik faaliyeti yürütmelidir. Özel sektörün alacağı kredi, yatırdığı ve yatıracağı kendi sermayesine makul bir oranda olabilir ancak. Devletin kaynakları, kamu yararı için yine devlet eliyle kullanılır.

Küçük ve orta sanayi, yine plâna uymak ve kalkınmaya yardımcı olmak şartıyla yardım ve himaye görecektir. Öyle sanırım ki bu devrede, ağır, temel sanayi devlet sektörü içinde, halkın günlük yaşantısında tüketim ihtiyaçlarını karşılayan hafif sanayi –belli büyük yatırımlar ve işletmeler hariç– özel teşebbüsün faaliyet alanı içinde olacaktır.

Toprak ve tarım reformu bir arada yürütülecektir. Toprak reformu, büyük toprak mülkiyetini sınırlıyacağı için, toprak ağaları sınıfının ülkenin ekonomik ve politik hayatındaki zararlı, tutucu, hattâ gerici, nüfuzlarını büyük ölçüde tasfiye edecektir. Özel kişilerin elinde 2500 ve hattâ belli hallerde 5000 dönüm bırakmayı öngören bir toprak reformu tasarısı, gerçek bir toprak reformu değil, bir aldatmacadır. TİP 500 dönümden yukarı toprakları ilk ağızda kamulaştıracaktır. Sonra toprağın ve tarım üretiminin çeşidine göre tespit edilecek bölgelerin her birinde bir aileyi geçindirebilecek toprak yüzölçümünü tespit edecektir. Böylece bir aileye bırakılan toprak beşyüz dönümden de aşağı inebilecektir. Ancak böyle köklü bir toprak reformu ağa sınıfı-

nın ekonomik ve politik zararlı nüfuzunu kırabilir ve çok sayıda topraksız köylüye dağıtılabilecek miktarda toprak elde edebilir.

TİP'in plânlaştırdığı toprak reformunun bir başka özelliği de bunun bürokratik, tepeden inme usullerle değil, demokratik bir şekilde, topraksız ve yoksul köylü kitlelerinin katkısı ile yapılacağıdır. Bugüne kadar Toprak Tevzi Komisyonları eliyle devlet topraklarının dağıtımında nasıl yolsuzluklar, haksızlıklar olduğu, üzerinde uzun boylu durmayı gerektirmeyecek kadar herkesce bilinmektedir. Toprakları dağıttırmamakta ya da kendi aile fertlerine dağıtmakta, yoksulun eline geçen toprağı sonradan borçlandırma, baskı ve hilelerle kendi ellerine geçirmekte yerli nüfuzluların, ağaların oynadığı rol uzun ama bilinen bir hikâyedir.

TİP iktidara geldiği zaman toprak reformunun uygulanması için yetenekli uzmanlardan kurulu bir merkezî örgüt ve bunun mahallî şubeleri kurulacaktır. Bu devlet örgütünün başında ve arkasında emekçi sınıflar partisinin iktidarı bulunacağı için resmî kişilerin, memurların, mahallî nüfuz sahipleriyle anlaşması, yetkilerini kötüye kullanmaları ihtimali ortadan kalkacaktır. İkinci bir emniyet tedbiri olarak, topraksız ve az topraklı köylülerden serbest gizli seçimle köy kurulları meydana getirilecek ve her bölgede toprakların sınırlandırılması ve dağıtımı, uzmanlarla köy kurullarının işbirliği ile gerçekleştirilecektir.

Toprak reformuna karşı olanların bir iddiasına göre, büyük topraklar parçalandığı takdirde üretim ve gelir düşecekmiş. Sosyalist tarım uzmanları bu kanıda değillerdir. Toprağa sahip olmanın şevkiyle köylü, bütün aile fertlerini seferber ederek canla başla uğraşacak, topraktan azamî geliri sağlamaya çalışacaktır. Emek birimi başına üretkenlik (prodüktivite) başka memleketlere kıyasla düşük olabilir, ama toplam üretim artacaktır. Bu safhada köylü ailesi işletmeleri bir "tabiî ekonomi" düzeni içinde çalışır. Aile fertleri kendi emeklerini sakınmazlar, emek birimine göre üretim hesabı yapmazlar, yeter ki ailenin toplam geliri artsın.

İkincisi, kendilerine toprak dağıtılan üreticiler, bu dağıtımdan sonra kendi imkânlarıyla başbaşa yalnız bırakılacak değillerdir. Bütün Türkiyede baştanbaşa devlet tarım istasyonları kurulacaktır. Bu istasyonlarla üreticiler devamlı temas halinde bulunacaklardır. Bu yoldan köylüye hem daha verimli üretim ve tarımsal mücadele usulleri öğretilecek, hem de tarımsal ilâçlar, gübre, tarım makineleri, şimdi özel firmaların ve şahısların sattıkları, kiraladıkları fiyat ve ücretlerden çok daha düşük bedeller karşılığı köylüye sağlanacaktır.

Tefecilik ortadan kaldırılacak, kredi kaynakları küçük üreticilere yönetilecektir. Dış ticaret millileştirileceğine göre, dış piyasalara üretimde bulunan üreticiler tüccarın haksız muamelelerinden, sömürüsünden de kurtulacaktır.

Toprağa kavuşan köylü aile işletmelerinin toplam üretiminin yükselişi, ve aracı tüccarın sömürüsünün yok oluşu ile tarımda sermaye birikiminin artması ve bunun sanayi yatırımlarına yönelmesi mümkün olacaktır.

Anayasanın 51. maddesinde öngörüldüğü gibi kooperatifçilik teşvik edilecektir, gerek tarımda, gerekse küçük esnaf ve zanaatkârlıkta. Yalnız bu konuda da sosyal sınıf ilişkileri dikkatle göz önünde tutulacaktır. Bugün kooperatifçilikte en yaygın şikâyet, gerek tarım, gerekse esnaf kredi kooperatiflerinin mahallî nüfuzluların, zenginlerin eline geçmesi ve kooperatifleri özellikle kendilerine, yakınlarına, aynı parti mensuplarına çıkar sağlamak için kullanmalarıdır. Üretim kooperatifçiliği ise daha geriden gelmektedir. Kooperatiflerin, gerçek ihtiyaç sahibi küçük işletmelere yönelmesi, belli bir sınır üstündeki işletmecilerin ve sermaye sahiplerinin bu kooperatiflerden uzak tutulması sağlanacaktır. Kooperatifçilik, eğitim, özel kolaylıklar ve yardımlar sağlanmak suretiyle teşvik olunacak, asla zor kullanılmayacak, kooperatiflere girme çıkma serbest olacaktır.

Şöyle itirazlar da yapılmaktadır: Bütün topraksızlara yetecek kadar toprak yok, olsa bile, bir kuşak sonra topraklar yeni-

den parçalanacak, yetmeyecektir. Bir de denilmektedir ki, ekonominin gelişmesinde küçük zanaatkâr, küçük sanayi ortadan kalkacaktır, onun için bunlar sun'î tedbirlerle yaşatılamaz.

Oysa hatırda tutmak gerekir ki, ekonomik sistem organik bir bütündür, çeşitli kesimleri karşılıklı etki-tepki ilişkileri içindedir. Bu "bütün", yani ekonomik sistem, zaman içinde değişmektedir. Kalkınma ilerledikçe, hızlandıkça, kesimlerin "bütün" içinde aldıkları yer, aralarındaki ilişkiler değişecek, yeni sorunlar çıkacak ve bunlara yeni çözüm biçimleri gerekecektir. İlk safhada yapılması programlaştırılan işler tek bir defada yapılıp bitiverecek ve ondan sonra ekonomi ve toplum kendi haline bırakılacak değildir.

Yeteri kadar toprak olup olmadığı tartışmasına girmeyeceğim. Bir an için olmadığını farzetsek bile bu, mevcut toprakların sınırlandırılıp geri kalanın köylü kitlesi içinde, bir öncelik sınırına göre, dağıtılmasını gereksiz kılmaz. Tarımdaki üretim ilişkilerinin zorunlu kıldığı ve Anayasamızın öngördüğü toprak reformu mutlaka yapılmalıdır ve yapılacaktır da. Nüfusun aşağı yukarı yüzde yetmişinin tarımda, köylerde oluşu Türkiyenin kalkınmamış, geri kalmış, yoksul bir ülke olduğunun en şaşmaz delilidir. Tarım makineleşip ileri bir teknolojik düzeye ulaştıkça, sanayileşme hızlanıp genişledikçe ve bunlarla birlikte hizmetler kesimi büyüdükçe nüfus tarımdan sanayi ve hizmetler sektörüne akacaktır. Köylü yurttaşların, yetişen çocuklarımız da ille çiftçilik yapsın, toprağı işlesin diye bir ısrarları yoktur. Onlar da kentlerde sanayi ve hizmet sektöründe iş bulup daha iyi yaşamak isterler, ama bugün buna imkân görmemekte, bulamamaktadırlar. Kendileri için bile sanayide iş isteyen köylülere memleketin dört bucağında rastlanmaktadır. "Hükûmet bizim buralara da fabrika açsın" dileği sık sık tekrarlanan istekler arasındadır.

El zanaatları ve küçük sanayi için de durum aynıdır. Berberler, demirciler, ayakkabı tamircileri, bakırcılar, kalaycılar, semerciler ve daha birçok benzerleri kendi çocukları da ille

aynı zanaatlarda çalışsınlar isteğinde değillerdir, kendileri bile daha iyi iş imkânları bulsalar hemen bu yeni işlere sarılırlar. Çocuklarının sanayi ve hizmet alanlarında daha kazançlı işlere geçmesi ise onlar için bir şanstır.

Kapitalist düzende köylerden kentlere nüfus akımı, el zanaatları ve küçük sanayiden büyük sanayie geçiş çok düzensiz, köylüleri ve kentli emekçileri perişan eden, sefalete yuvarlayan zor şartlar içinde olmuştur ve olmaktadır. Kentlerde yoksulluk, sosyal çözülüş mahalleleri meydana gelmiştir. Plânlı ve sosyalist bir kalkınma yöntemi içinde tarımdan ve küçük zanaatlardan sanayi ve hizmetler sektörüne geçiş düzenli, kademeli bir şekilde, emekçi halka sıkıntılara, üzüntülere sebep olmadan, tersine daha iyi çalışma ve yaşama şartları sağlanarak oluşacaktır. Ve bu geçiş hemen değil, bir zaman süresi içinde yapılacaktır. Kaldı ki, devlet yatırımları, özellikle enfrastrüktür ve ağır sanayi projelerine, modern teknolojiye sahip büyük işletmelerin kurulmasına yöneltilirken halkın tüketim eşyası ihtiyaçlarını el zanaatları ve küçük sanayi karşılamakta devam edecektir.

Plânlama da bugünden başka bir nitelik kazanacaktır. Daha doğrusu gerçek bir plânlama olacaktır. Yine Sadun Aren'in belirttiği gibi, ekonominin kendi normal dinamizmi sonucu esasen yapılmakta ve yapılacak olan işleri sınıflandırıp bir sıraya koymak plânlamak değildir. Plân, plânlama yapılmadığı takdirde erişilemeyecek olan hedeflere erişmek için bir araçtır. Her aracın en elverişli, en verimli şekilde kullanılabildiği ve kullanılmadığı işler vardır, bir aracı her iş için kullanamazsınız. Plân, sosyalist bir düzen için elverişli bir araçtır. Azamî kâr sağlama ve rekabet esasına dayanan kapitalist sistem bu niteliği dolayısiyle plânlamaya gelmez. Kapitalist toplumlarda plânlama diye yapılan şey, kapitalistlerin kendi karar ve teşebbüsleriyle tasarladıkları işlerin devlet aracılığı ile ayarlanıp bir düzene konulmasından başka bir şey değildir. Gerçek anlamda plânlama değil, programlaştırmadır.

TİP iktidarında plânlama merkeziyetçi ve emredici olacaktır. Özel sektör için devlet sektörü gibi emredici olamayacaksa bile, yukarıda özetlediğimiz sınırlama ve kontrollerle bağlayıcı olacaktır, her halde şimdiki gibi teşvik ve tavsiyelerle sadece "yol gösterici" olmayacaktır. Önemli sorun, sanırım, merkeziyetçilikle âdemi-merkeziyetçiliğin en iyi işler, en verimli dengelenmesini bulmak olacaktır, yani hangi işler ve ne ölçüde merkezden alınan kararlara bağlanacak, hangi işler ve yetkiler mahallî makamlara, işletmelerin kendilerine bırakılacaktır? Bu noktada, bir yandan merkez karar organlarına fazla yük, ayrıntılarla uğraşma işini yükliyerek bürokrasiye, kırtasiyeciliğe, işlerin bürodan büroya havalesiyle sürüncemede kalmasına, mahallî teşekküllerin ve yöneticilerinin teşebbüs kabiliyetini, atılganlığı yitirmesine yol açmamak, öte yandan da bütünün düzenliliğinin, ahenginin, dengesinin bozulmasına, mahallî rekabetlerin, başıboşluğun yer almasına müsaade etmemek gerekecektir.

Üretimi kontrol etme, karar alma yetkilerinin merkez ve mahallî organlar arasında en iyi biçimde bölüşülmesi sorunu bugün sosyalist toplumlarda tartışılmakta ve en merkeziyetçi olagelmiş Sovyetler Birliğinde dahi bu merkeziyetçiliği hafifletme, mahallî organlara, işletmelere daha büyük yetkiler tanıma eğilimi aşağı yukarı on yıldır kendini göstermektedir. Merkezî-mahallî yetkiler, kontrol, sorunu sadece bir plânlama ve üretimi en iyi şekilde yürütme tekniği sorunu değildir. Onu çok aşan bir önemi vardır. Üretim araçlarının kamu mülkiyetinde olması konusunu yakından ilgilendirir. Devletin *hukuken* işletmelerin mülkiyetine sahip olması kamu mülkiyetinin *fiilen* gerçekleşmesine yetmiyor. İşletmelere, belirli bir çizginin ötesinde üretimi düzenleme, kontrol etme ve bu hususlarda karar alma yetkisi tanınırsa, *fiiliyatta* kamu mülkiyeti durumundan uzaklaşılmasına, bir çeşit özel mülkiyete doğru gidilmesine yol açabilir.

Bir başka çok önemli sorun, tabiî, ekonominin çeşitli sektörleri arasında, özellikle tarım ve sanayi arasında, her ikisiyle

hizmet sektörü arasında, ağır sanayi ile tüketim sanayii arasında ekonomik ve politik bakımından en uygun oranları tespit etmek olacaktır. Bu tespit işinde de kanaatimce politik kıstaslar, hiç değilse ekonomik kıstaslar kadar ağır basacaktır, veya basmalıdır. Burada politik kıstaslarla, oy avcılığı için, örneğin bir ilden oy toplayabilmek için, oraya ekonomik bakımdan gerekli olmayan bir fabrika açmak gibi davranışları kastetmiyorum. Ne var ki, memleketin hızlı bir tempoda kalkınması, sanayileşmesi, nasıl emekçi sınıflar partisinin iktidarı kazanmasına, programını uygulamasına bağlı ise, yani ekonomik kalkınmanın çözümü politikadan geçiyorsa, iktidarı kazandıktan sonra da politik hedefler ön plânda kalmakta devam edecektir.

Üretimde yaratıcı unsur emek gücüdür ve Türkiye emek gücü bol, halkın büyük kısmı işsiz, yani âtıl durumda olan bir ülkedir. Bir yandan büyük yatırımlar ve en modern teknoloji ile sanayileşmeye gidilirken, öte yandan bazı kesimlerde ve ekonomik faaliyet dallarında bol emek gücünü daha basit bir teknolojiyle örgütleyip seferber etmek gerekecektir. Kalkınma uzun bir süre çifte esas üzerinden gelişecektir: bir yandan en ileri teknolojiyle az emek gücü, öte yandan bol emek gücüyle daha basit, daha geri teknoloji kullanan sektörler yanyana bulunacaktır. Kalkınma ilerledikçe, en ileri teknoloji kullanma alanı genişliyecek, ta ki bütün ekonomi kesimleri ve dalları –işsizliğe meydan vermeden– modern teknolojiye kavuşsun. Böyle olmasında hem ekonomik, hem politik gerekler vardır. Sanayileşmenin, ileri teknoloji ile geliştikçe ve bununla birlikte hizmetler sektörü de büyüdükçe, tedricen, işsiz ve yarı işsiz emek gücünü bu normal gelişme seyri içinde kendiliğinden masetmesi beklenemez. Çünkü emek gücü, makineler, malzemeler, para gibi, kısacası sermaye gibi bir üretim unsuru değildir. Sermaye cansız bir "şey" olduğu halde emek gücü somut insanın varlığından, kişiliğinden ayrılamaz. İnsan da bir "dama taşı" olmadığından, üretime, bütün düşünce, inanç, his, istek ve emelleriyle girmek-

tedir. Kalkınmanın başarıya ulaşmasının temel şartlarından biri emekçilerin kalkınma yönetimine ve hedeflerine kazanılması, inançla, şevkle çalışmalarının sağlanmasıdır. Bu nedenle de Türkiyede sosyalist yöntemde kalkınma, sadece devlet otoritesine dayanarak tepeden inme gerçekleştirilemez.

Öte yandan, bugünkü düzenin sürüp gitmesinde çıkarı olan sınıf ve zümreler, toprak ağaları, yabancı sermaye ile işbirlikçi ticaret ve sanayi burjuvazisi, onlarla çıkar birliği halinde olan yüksek kademe bürokratlar, çevreler, partiler ve daha başka örgütler, düzeni anayasa çerçevesi içinde değiştirmeye matuf, yukarıdan beri özetliyegeldiğimiz kalkınma yönteminin uygulanmasını engellemek, baltalamak için ellerinden geleni yapacaklardır. Halkın eski düzende şartlandırılmış alışkanlıklarından, inançlarından, kısaca sosyal değerler sisteminden yararlanarak türlü tezvirlere başvurup halkın kafasını karıştırmaya, onda tereddütler yaratmaya, hattâ direnmeler sağlamaya çalışacaklardır. Bu nedenle de halkın güvenini, desteğini, gönülden katkısını kazanmak gerekir. Bir yandan halka sorunları açıklıkla, dürüstlükle anlatır, onu aydınlatır eğitirken, öte yandan da halkın temel ihtiyaçlarını, isteklerini, özlemlerini bilmek ve tatmin etmek gerekir.

Ve nihayet sosyalizm, Aybar'ın da birçok konuşmalarında belirttiği üzere, yalnız bir ekonomi tekniği değildir. Bütün bir sosyal değerler sistemi ve sosyal-kültürel müesseseleriyle bir toplum düzeni ve felsefesidir. Temel ilkesi ve amacı insana, somut kişi olarak insana saygı ve onu mutlu kılmaktır. Bugün ekonomik sistem ve sorunlar üzerinde öncelikle ve en çok duruyorsak bu, ekonomik sistemin ve sorunların temel konu olmasındandır, bunlar çözülmeden, sosyal, kültürel, beşerî sorunların çözülemeyeceği, amaçlar gerçekleştirilemeyeceği içindir. Halkı maddî refaha kavuşturmak ilk amaçtır. İnsanca yaşamanın temel ön şartı olarak. Ama maddî sıkıntı ve güvensizliklerden kurtulmuş olmak, "rahat yaşamak", insanca yaşamak değildir kendi başına. Bu, temel, zorunlu bir şart olmakla

beraber, insanca yaşamak, insanın kişiliğini, insana özgü, başka yaratıklarda bulunmayan yeteneklerini, istidatlarını sürekli olarak geliştirmesi, kendi kendisini aşa aşa, insanlığını gittikçe yüksek düzeylerde gerçekleştire gerçekleştire yaşaması demektir. Sosyalizm, en gerçek, en yüksek, en geniş anlamda ahlâkî –moral– bir sistemdir.

Bütün bu nedenlerledir ki, kalkınmada, ekonomik kıstaslar ve amaçlar kadar, politik kıstas ve amaçlar da ağır basacaktır. Mesele, hem ekonomi bilimi bakımından geçerli, sosyalizme doğru gelişme rotasından ayrılmayan, hem de politik bakımdan uygun çözüm yolları bulmak olacaktır.

İlk Aşamanın Niteliği

Görülüyor ki, Türkiye İşçi Partisinin seçimleri kazanıp iktidara geldiği zaman uygulayacağı program ve kalkınma yöntemi doğrudan doğruya, sosyalizme götürecek rota üzerinde sosyalizmin ön şartlarını hazırlama ve sosyalizme geçiş safhasıdır. Sosyalist literatürde sözü edilen ve bazı Parti dışı çevrelerce savunulan "demokratik devrim" veya "millî devrim" safhası değildir. Burjuvazinin öncülüğünde demokratik devrim Millî Kurtuluş Savaşından sonra otokrasinin –sultanlığın ve halifeliğin– ortadan kaldırılması, Cumhuriyetin kurulması, Atatürk Devrimleri ile yapılmış, tek parti sisteminden çok partili sisteme geçişle, 27 Mayıs Hareketiyle sürdürülmüş ve geliştirilmiş, gizli oyla genel seçim, sekiz saatlik çalışma günü, sendika kurma, grev ve toplu sözleşme hakları tanınmış ve uygulanmaya konulmuş, diğer "klâsik" demokratik haklar tanınmış, hattâ bir ölçüde bir çeşit toprak reformuna, yani devlet topraklarının dağıtılmasına girişilmiş, tarımda derebeyliği artığı düzen ülkenin batısında tasfiye olunarak kapitalist işletmeye geçilmiş, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde bu tasfiye ve geçişin belirtileri başlamıştır. Şüphesiz bütün bu işler, azgelişmiş bir ülkede sanayi-

leşmeyi, kalkınmayı başaramayan, derebeylik artığı toprak ağalığı düzenini tüm tasfiye edemeyen, dönüp dolaşıp sonunda sırtını yine yabancı sermayeye, dış kredilere dayamak durumunda kalan cılız bir burjuvazinin becerebildiği kadar yapılmıştır, bu kadar olabilmiştir. Ama bu kadarıyla bile Türkiye, öbür azgelişmiş ülkelerden, hele yeni bağımsızlığına kavuşmuş Asya-Afrika devletlerinden ayrılmaktadır. Çok önemli başka bir nokta, Türkiye, hiç bir zaman bir sömürge olmamıştır, bütün dış müdahalelere rağmen bağımsız bir devlet statüsünü muhafaza etmiştir. Bunun önemi büyüktür. Türkiyenin altı yüz yıllık bir bağımsız devlet olma geleneği ve tecrübesi vardır ve halkı, bağımsız bir devletin yurttaşları olmanın gururuna sahiptir, bağımsızlık konusunda çok hassastır. Türkiyenin durumu Lâtin Amerika devletlerinden de başkadır. Bu sonuncular, resmen sömürge olmaktan çıkıp politik bağımsızlıklarına kavuşur kavuşmaz Amerika Birleşik Devletlerinin nüfuzu, baskısı altına, müdahalesi içine düşmüşlerdir. Oralarda Amerikan sermayesi bizimle kıyaslanamayacak ölçüde yatırılmıştır, ekonomileri kıyaslanamayacak ölçüde ABD'ye bağlıdır, o ülkelerin egemen sınıfları –oligarşileri– Amerikan iş ve sermaye çevreleriyle çok daha sıkı işbirliği halindedir ve orduları yoksul halk kitlelerine karşı bu oligarşilerin baskı ve terör aracı haline gelmiştir.

TİP'in iktidarında öngörülen safha, 2. Dünya Savaşından sonra, özellikle yeni bağımsızlığına kavuşmuş ülkeler için düşünülüp ortaya atılmış "millî demokratik devrim" safhası da değildir. Bu formül, işçi sınıfı olmayan veya çok küçük olan, bunun için de işçi sınıfı partisi bulunmayan ülkeler için ileri sürülmüştür. Buna göre, ara sınıflar, aydın-yönetici tabaka, küçük kent burjuvazisi, köylü kentli emekçilerle birlikte bir koalisyon halinde iktidarı alıp millî bağımsızlığı ve kapitalist olmayan bir yoldan gelişmeyi sağlıyacaklardır. Devletçi bir politika izleyecekler, bu devlet kapitalizmi niteliğinde olacaksa da siyasî ve iktisadî bağımsızlığı savunan, içte kalkınmaya, sanayileşmeye

yönelen bir devletçilik olacağı için olumlu, ilerici bir devletçilik sayılacaktır. Şu veya bu ölçüde sosyalist nitelikte bir hareket, sosyalist aydınlar, guruplar varsa, onlar da, bu koalisyon hareketine katılacaklar, onu destekliyecekler, halktan yana, sosyalizmden yana etkilemeye çalışacaklardır.

Son yıllarda bu formül ve görüşten biraz vazgeçilir gibi olmuştur. Özellikle yeni bağımsızlığa kavuşmuş Afrika-Asya ülkeleri için ileri sürülen bu formül uygulamada gerçekleşmemiş, başarılı olmamıştır. Azgelişmiş ülkelerin burjuvazisi, ara sınıfları güçsüz olduklarından, kendi başlarına millî pazarı geliştirip sanayileşmeyi başaramadıklarından, ve de içte emekçi kitlelerin uyanmasından, sosyalist gelişmelerden ürktükleri için, hep emperyalizmle, yabancı sermaye ile işbirliğine eğilimlidirler, "demokratik devrim"in gerektirdiği reformları, hele toprak reformunu yapmaktan kaçınırlar.

Türkiye için ise bu formül hiç geçerli değildir. Bu kitap boyunca anlatmaya çalıştığımız gibi, Türkiye, burjuvazinin, ara tabakaların öncülüğünde ve iktidarında demokratik devrim, devlet kapitalizmi safhalarından geçmiştir ve halen bu safhanın yarım yüzyılını tamamlamak üzeredir. Millî Kurtuluş Savaşını zafere ulaştırarak siyasî iktisadî bağımsızlığını kazanmış, ama hızla kalkınıp çağdaş uygarlık düzeyine erişemediğinden bu bağımsızlığı perçinleyememiş, yeniden yeni emperyalizmin kucağına düşmüştür.

Bunun nedeni de Millî Kurtuluş Savaşının ve ondan sonraki yıllarda devrimlerin –yani Millî Demokratik Devrim'in– küçük burjuva sivil-asker kadroların öncülüğünde ve burjuva ideolojisi çerçevesinde yürütülmüş olmasıdır.

Deniliyor ki, bugün Türkiyede tam bir demokrasi ve özgürlük yok, Türkiye tam bağımsız değildir, onun için de *önce* Millî Demokratik Devrim, *sonra* Sosyalizm. Bu görüşte olanların şu soruyu cevaplandırmaları gerekir: Yarım yüzyıldır yapılagelenler nedir? Millî Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet dönemi

bir Millî Demokratik Devrim dönemi değilse nedir öyleyse? Tamamlanmamışmış. Hangi ülkede burjuva demokratik devrimi büyük emekçi kitlelere demokratik hak ve özgürlükler sağlama bakımından "tam"dır? Batıda burjuva demokratik devrimler 19. yüzyılda yapılmıştır, diyoruz. O ülkelerde bu devrimler işçi-emekçi sınıflara *tam* özgürlük, eşitlik, demokratik haklar sağladı mı? Batılı ülkeler, iç durumları sıkışınca demokratik hak ve hürriyetleri kısıtlamak eğilimi göstermiyorlar mı? Faşizm baş kaldırmıyor mu? Azgelişmiş ülkelerde ara tabakaların, olduğu kadarıyla yerli burjuvaziyle birlikte, yapacakları "Millî Demokratik Devrim" de işte ancak Türkiyedeki kadarıyla yapılabilirdi. Büyük fedakârlıklarla kazanılmış millî bağımsızlığı sonradan önemli ölçülerde yitirmiş olmanın nedeni de hareketin ve ülke yönetimini ele alan iktidarların bu burjuva sınıfsal karakteridir. İkinci Dünya Savaşından sonra bağımsızlıklarına kavuşan Asya-Afrika devletlerinin de büyük kısmı Türkiyenin geçirdiği tecrübeleri geçirme, yerli burjuvazilerle küçük burjuva yönetici kadroların ülkeyi kalkındırma yeteneksizliği ve güçsüzlüğü yüzünden tekrar yeni emperyalizmle uyuşma eğilimi göstermektedirler. Gerek Türkiyede, gerekse öbür azgelişmiş ülkelerde millî kurtuluş hareketlerinin ve Millî Demokratik Devriminin, amacına tam ulaşabilmesi, millî bağımsızlığı bir daha yitirmemek üzere perçinliyebilmesi için mutlaka ergeç sosyalist harekete dönüşmeleri zorunludur. Türkiye bugün bu dönüşüm içindedir.

Bu nedenledir ki, millî bağımsızlık için mücadele aynı zamanda sosyalizm için mücadeledir Türkiyede bugün. Bunu söylemek, bugünden sosyalizmin kurulması için veya iktidara gelir gelmez tam bir sosyalist düzene geçilmesi için mücadele demek değildir. Sosyalizm için mücadeledir, çünkü sosyalist hareketi ve bilinçlenmiş işçi-emekçi sınıfları hareketin öncüsü, mihveri, itici gücü yapma mücadelesidir. Sosyalizm için mücadeledir. çünkü işçi-emekçi sınıfların partisini iktidara getirme mücadelesidir. Sosyalizm için mücadeledir, çünkü tam bağımsızlığı,

gerçek bir toprak reformunu, Anayasa hak ve özgürlüklerinin tam gerçekleştirilmesini, dış ticareti, bankacılık ve sigortacılığın millîleştirilmesini ve de genişletilmiş devlet sektörünü devlet kapitalizmi olmaktan çıkarıp sosyalist bir muhtevaya kavuşturmayı ancak işçi-emekçi sınıflar ve onun sosyalist partisi iktidarı başarabilir Türkiyede. Önce antiemperyalist mücadele, *sonra* sosyalizm der, sosyalist hareketi güçlendirip genişletmeyi, işçi-emekçi sınıfları örgütlendirip bilinçlendirmeyi, şimdiden sosyalizm ortamını hazırlamayı ihmal eder, ikinci plâna iter, bütün ilerici güçlerle işbirliğini başa alıp hareketin ağırlık merkezini işbirliğine kaydırarak ara tabakalarla millî burjuvazi üzerinde dikkatleri toplarsanız, antiemperyalist mücadeleden *sonra* bir iktidar boşluğu meydana gelir ve o boşluğu gene küçük burjuvaziyle "millî burjuvazi" doldurur. Zaten bugün bu sınıflar tutarlı, mantıkî sonuçlarına kadar gidecek bir millî kurtuluş mücadelesini yürütebilecek durumda ve güçte de değildir. Aydın tabakayı kazanılabildiği kadar sosyalizme kazanarak ve geri kalanını burjuvazinin ilerici kanadı (varsa) ile birlikte yardımcı, "müttefik" güç halinde sosyalist hareketin yanma katarak sosyalist hareketin kendisini güçlendirmektir yapılması gereken iş.

Millî Demokratik Devrimcilerin somut olarak ileri sürdüklerine, öngördükleri dönüşümlere bakınca, onların bu kitapta ve TİP Programında sözü edilenlerden farklı bir şey söylemedikleri görülür: Tam bağımsızlık, demokratik hak ve hürriyetlerin gerçekleştirilmesi, toprak reformu ve sözünü ettiğimiz ekonomik sektörlerin millileştirilmesi. Ama onların açıklamadıkları ve açıklamaları gereken çok önemli iki nokta var: Birincisi, savundukları millî demokratik devrim aşamasında iktidarın sınıf muhtevası ne olacaktır? Küçük burjuvazinin ve "millî burjuvazinin" işçi-emekçi sınıflarla koalisyonu mu? Böyle bir koalisyon ise öngördükleri, bu koalisyon içinde dizginler, kontrol, kimde olacaktır? İkinci nokta, amaç edindikleri "Tam bağımsız ve gerçekten demokratik Türkiye"nin ekonomik sistemi ne nitelikte

olacaktır? Kapitalist üretim ilişkileri dışına çıkarılacak mıdır; çıkarılmayacak mıdır?

Biz diyoruz ki, hedef, işçi-emekçi sınıfların ve onların sosyalist partisinin iktidarıdır, çünkü ancak böyle bir iktidar tam bağımsızlığı, gerçek demokrasiyi ve köklü dönüşümleri gerçekleştirebilir. Küçük burjuvazi ve yerli burjuvazinin yabancı sermayeye karşı, millî bağımsızlıktan yana kanadı –o da şayet varsa, henüz böyle bir kanat ortalarda görünmüyor– ancak "müttefik güçler" (o da bir ölçüde) olabilir. İkincisi, bugünkü dönemden devralınacak ve yatırımları, işletme birimleri ve teknolojisi itibariyle esasen millî ekonominin ağırlık kesimini teşkil eden, yeni millileştirmelerle daha da genişliyecek olan devlet kesimi, burjuvazinin hizmetinde ve kontrolünde bir devlet kapitalizmi olmaktan kurtarılarak emekçi halkın hizmetinde ve denetiminde bir devletçi ekonomi olacak, yani kapitalist üretim ilişkilerinin dışına çıkarılarak sosyalist bir muhtevaya kavuşturulacaktır. Ve bu devlet sektörü millî ekonomiye hâkim, onu düzenleyici, yönetici kesim olacaktır.

Bütün bu nedenlerledir ki, bu aşamaya ben "millî demokratik devrim aşaması" değil, tam bir sosyalist düzenin ön şartlarını hazırlıyacak, sosyalist rotada kalkınmanın, hattâ sosyalizmin kuruluşunun ilk aşaması diyorum. Düşüncelerde ve eylemde karışıklıklara meydan vermemek için Millî Demokratik Devrim deyimini, ilerici küçük burjuva aydın tabakanın yönetiminde, küçük burjuva ve yerli burjuvazi sınıflarının emekçi kitleleri de azbuçuk yedeklerine alarak tutarsızlıklar içinde gerçekleştirdikleri devrime inhisar ettiriyorum. "Millî"dir, antiemperyalist oldukları ve millî bağımsızlığı savunup gerçekleştirdikleri ölçüde, "demokratik"tir, halka dönük ve demokratik hak ve hürriyetleri sağladıkları ölçüde, "devrimci"dir, eski geleneksel düzeni, derebeylik, aşiret ve kabile kalıntılarını tasfiye edebildikleri ölçüde. Zaten Millî Demokratik Devrim sloganı ve formülü de İkinci Dünya Savaşından sonra Asya-Afrika halkla-

rı ardı ardına bağımsızlıklarını kazanıp da azgelişmiş toplumların nasıl kalkınabilecekleri, hangi aşamalardan geçerek sosyalizme ulaşabilecekleri sorunu ön plâna çıkınca, özellikle bu ülkeler için düşünülüp savunulmuştur.

Şimdi Türkiyede sosyalist hareket ilk defa emekçi kitleler arasında yapılıp bir politik parti halinde örgütlenmektedir. Halk kitleleri gitgide Anayasanın kendilerine tanıdığı hak ve hürriyetleri, öngördüğü köklü dönüşümleri öğrenmekte, bunlara sahip çıkmaya başlamaktadır. Anayasa ve bugünkü fiilî düzenin anayasaya aykırılığı günün konusudur. Millî bağımsızlık da günün sorunu haline gelmiştir. Askerî, siyasî, ekonomik alanda Türkiyenin bağımsızlık ve egemenlik haklarının nasıl zedelenmiş, kısıtlanmış, bağlanmış hale gelmiş olduğu ayrıntılarıyla su üstüne çıkmış, her gün biraz daha çıkmaktadır. Ekonomik-sosyal muhtevasıyla "anayasanın eksiksiz tastamam uygulanması", "tam millî bağımsızlık", "ikili anlaşmaların, Amerikan üslerinin kaldırılması, NATO'dan çıkılması", "emekçi sınıfların öncülüğünde 2. Millî Kurtuluş Savaşı" Türk sosyalist hareketinin politik örgütünün, TİP'in, başta gelen sloganlarıdır.

Anayasa ve millî bağımsızlık mücadelesinde bütün ilerici, yurtsever, anayasadan yana, millî bağımsızlıktan yana güçlerin işbirliği ve dayanışması konusunda epey zamandır kanaatimce gereksiz bir tartışma sürüp gitmektedir. Böyle bir işbirliğinin ve dayanışmanın gereğini, yararını kimse reddetmemektedir. Kaldı ki, böyle bir dayanışma ve işbirliği fiilen de çeşitli ölçü ve şekillerde yer almaktadır. "Anayasa ve millî bağımsızlık mücadelesi hiç kimsenin, hiç bir örgütün tekelinde değildir", "Emekçi sınıflar ve onların partisi dışında da anayasadan, millî bağımsızlıktan yana guruplar, güçler vardır" gibi ifadeler havada kalan, anlamsız beyanlardır, çünkü anayasayı, millî bağımsızlığı savunan hiç kimseyi, hiç bir çevre veya örgüt bunu yapmaktan alakoyamaz, bu benim tekelimdedir, seni karıştırmam diyemez, elinde böyle tekelci bir kontrol gücü yoktur. Anayasadan ve millî

bağımsızlıktan yana güçler ne kadar geniş, ne kadar kalabalık olursa elbette o kadar yararlı olur. Tartışılması ve cevaplandırılması gereken sorun, ve aslında tartışılan ama açık seçik söylenmediği için lâf kalabalığı arasında gözden kaçırılan sorun şudur:

Bu anayasa ve millî bağımsızlık mücadelesinde emekçi sınıfların sosyalist partisinin tutumu, hareket çizgisi ne olmalıdır? Buna iki şekilde cevap vermek mümkündür ve verilmektedir:

Birinci görüşe göre, Anayasa ve millî bağımsızlık mücadelesinde işçi ve emekçi sınıflar ve onların politik örgütü öncü, itici ve düzenleyici, birleştirici güç olmalıdır. Bu hareketin öncülüğünü "ara sınıflara" yani dolaylı olarak burjuvaziye bırakmak veya hareketin ağırlık merkezini emekçi sınıflardan bu sınıflara kaydırmak hareketin amaçlarına ulaşamaması, yarım kalması, Birinci Kurtuluş Savaşından sonraki tecrübelerin tekrarlanması sonucunu doğuracaktır. Hem millî bağımsızlık, hem de anayasa çerçevesi içinde ülkenin gerçek ve hızlı bir kalkınma rotasına oturtulması –ki bu sosyalizme götüren bir rota olacaktır– emekçi sınıfların iktidarı hedef alan bir mücadelesi ve sonunda iktidarı ele alması ile gerçekleşebilecektir. Millî bağımsızlık ve sosyalizm için mücadele birlikte yürütülmelidir, bunlar aynı hareketin dışa ve içe dönük iki yüzüdür.

İkinci görüşe göre ise, işçi sınıfı küçüktür, güçsüzdür, işçiler de öbür emekçiler de henüz yeteri kadar bilinçli ve aktif değildir. Bu yüzden sosyalist hareket ve onun politik örgütü de henüz küçük ve zayıftır. Ara sınıfların millî kurtuluş savaşından gelme devrimci bir geleneği vardır, bugün de bağımsızlık mücadelesini emekçi sınıfı ardan çok bunlar vermektedir. Bunların partisi –Ortanın Solu CHP– eski, yerleşmiş, geniş çapta örgütlü bir kuruluştur. Bugün başta gelen sorun bağımsızlıktır. Sosyalistler bu sınıfların bağımsızlık mücadelesini desteklemeli, ortanın solunu tutmalıdırlar. *Önce* bağımsızlık, *sonra* sosyalizm için mücadele sloganı doğrudur. ikisi birden yürütülürse, bağımsızlıktan yana olan, ama sosyalist olmayan güçler itelenmiş,

hareketin dışında bırakılmış olur. Oysa bağımsızlık, milletçe yürütülecek bir mücadele sonunda elde edilir. Zaten sosyalizme gitmeden önce millî demokratik devrim safhasından geçmek gerekir. Bu safhada da ara sınıfların, devrimci burjuvaların rolü önemli olacaktır. hattâ –açıkça söylenmiyor ama– öncülük ve iktidar onlarda olacaktır. Emekçi sınıflar ve onun partisi ikinci plânda, destekleyici, etkileyici, yardımcı bir rol oynayacaktır.

Birinci görüş TİP'in görüşü ve politik çizgisidir. İkinci görüş parti dışındaki bir kısım sosyalistlerin görüşüdür. Birinci görüş TİP tarafından açık seçik ortaya konmaktadır. İkinci görüş bizim burada ifade ettiğimiz kadar açık seçik ifade edilmemektedir, bir lâf kalabalığı, çelişkiler ve tutarsızlıklarla tam ne dedikleri, ne istedikleri anlaşılmaz bir hal almaktadır. Ama tümünü ele alıp inceleyince, çelişkilerin, tutarsızlıkları atıp bağlantılar kurarak iç mantığını ele alınca, yukarıda özetlediğimiz muhakeme tarzı ortaya çıkmaktadır.

"Canım, sınıf öncülüğünü fiilen hangi sınıf yapabiliyorsa, yapıyorsa öncülük ondadır. Bu, tartışma ile çözülecek bir sorun değildir" görüşü de geçerli değildir. Elbette fiilen öncülük, hangi sınıf ve onun partisi yapıyorsa, ondadır; fiilen bu öncülüğü yapamıyorsa, istediğin kadar yırtın, "öncü benim" de, bu kâğıt üzerinde, lâfta kalan bir öncülük olur. Ama sorunu bu açıdan görüp, bu noktada bırakmak geçerli değildir, mutlaka yukarıdaki iki cevaptan hangisinin isabetli olduğu konusunda bir sonuca varmak gerekir, çünkü sosyalist hareketin tutumu, politik çizgisi, eylemi bu iki cevaptan hangisinin doğru kabul edildiğine göre değişecektir. İkinci görüşü kabul ettiniz mi, işçi ve emekçi sınıfların öncülüğünden, bugünden sosyalizm için mücadeleden peşinen vazgeçmiş olacaksınız. Objektif şartlar müsait olsa dahi, bu görüş ve tutumdan dolayı işçi emekçi sınıfların öncülüğü gerçekleşmeyecek, meydan burjuvazinin sözcüsü ara sınıflara bırakılmış, sosyalist hareket ikinci plâna itilmiş olacaktır.

İşçi-emekçi sınıfların ve onların politik örgütünün millî bağımsızlık hareketinin öncüsü, itici gücü olabilmesi, bir yandan objektif şartların verdiği imkânlara, sınıfların karşılıklı güçlerine, güç oranlarına bağlı ise, öte yandan da işçi-emekçi sınıfların ve onların politik örgütünün tutumuna, politikasına –sübjektif şartlarına– bağlıdır. İşçi-emekçi sınıfların öncülüğü konusunda bu sübjektif şart, bu öncülüğün gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini tayin edici faktörlerden biridir. Öncülük meselesi bu şartı hesaba katmadan değerlendirilemez.

Millî bağımsızlık için mücadele aynı zamanda sosyalizm için mücadele ile birlikte yürütülür olunca, bağımsızlıktan yana olup da sosyalist olmayan güçler itilmiş, dışarıda bırakılmış olur iddiasının hiç tutar bir tarafı yoktur. Bütün sosyal hareketler, bu arada bağımsızlık ve sosyalizm hareketi, bir kümelenme şeklinde yürür. Hareketin en bilinçli, en aktif, en mücadeleci bir çekirdeği, mihrakı olur ve onun çevresinde derece derece bilinçli ve aktif ikinci, üçüncü plânda merkezler, çevreler bulunur. Bir başka benzetmeyle hareket, içiçe geçmiş, içten dışa doğru genişleyen daireler şeklinde yürür. Bağımsızlık için mücadeleyi sosyalizm için mücadele ile birlikte yürütecek, ikisi arasındaki bağlantıları kurup anlatacak, açıklıyacak olan güç, hareketin mihrakı, merkez noktasında olan güçtür, burada söz konusu edilen hadisede, sosyalist politik örgüttür, TİP'tir. "Ya bağımsızlık için mücadele aynı zamanda sosyalizm için mücadeledir, dersin ve o zaman tekelci, dar bir hareket içine kendini hapsetmiş, diğer ilerici güçleri uzaklaştırmış, millî güçlerin işbirliğini reddetmiş olursun, ya da işbirliği, dayanışma, millî cephe dersin, o takdirde de sosyalizm için mücadeleyi bağımsızlıktan sonraya bırakırsın, işçi-emekçi sınıfının bu safhada öncülüğünden vazgeçersin", gibi birbiriyle uzlaşmaz, biri öbürünü yok eden, hariç bırakan iki görüş ve tutumdan birini tercih etmek zorunluğu yoktur. Ya o, ya bu şeklinde değil, hem o, hem bu şeklinde düşünmek ve davranmak gerekir. Hareketin diyalekti-

ği böyledir. Hem mikrak noktasında, en bilinçli, disiplinli, mücadeleci iç dairede, yani sosyalist parti hareketinde, bağımsızlık için mücadele ile sosyalizm için mücadeleyi bir tutarsın ve bu iç daireyi –sosyalist hareketi– mütemadiyen genişletmeye, çevreyi etkilemeye çalışırsın, hem de henüz sosyalist bilinçlenme düzeyine erişmemiş güçler, çevreler, kişilerle somut hedefler için somut davranışlarla işbirliği eder, dayanışırsın. İlerici, demokratik, millî güçlerin en geniş birlik hareketi içinde sosyalist örgütün kişiliğini, bağımsızlığını, teşebbüs kabiliyetini, gittikçe gelişip genişlemesini sürdürmektir mesele.

Zaten bugün Türkiyede hareket böyle yürümektedir. İkili anlaşmalar, Amerikan üsleri, NATO, Kıbrıs konularında en açık seçik, tutarlı tezleri TİP ortaya atmış ve bu konularda en cesur çıkışları TİP yapmıştır. Anayasanın eksiksiz, tastamam uygulanması konusunda da durum böyledir. TİP anayasanın iç mantığını ortaya çıkarıp anlatmakla, anayasa maddeleri, hükümleri arasında bağ kurmak suretiyle sistematiğini yapmakla, Anayasa Mahkemesine dâvalar açıp kararlar çıkartmakla Anayasa Hukukunu inşa etmekle, onu kâğıt üzerinde ölü maddeler olmaktan çıkarıp yaşayan bir hukuk sistemi haline getirmeye çalışmaktadır. Bir yandan da TİP anayasayı kamuoyuna, emekçi halk kitlelerine anlatmakta, emekçi sınıfları örgütleyip demokratik hak ve hürriyetlerine sahip çıkartmaya çalışmakta, Türk demokrasisinin dayanağı politik bir güç haline getirmektedir. Bu davranış ve hareketleriyle de öbür partileri, örgütleri, çevreleri etkilemektedir. Somut hedefler için girişilen somut hareketlerde parti dışı çevreler ve güçlerle işbirliği meydana gelmektedir. Mitinglere, yürüyüşlere, imza toplama kampanyalarına katılanlardan parti, sınıf mensubiyeti aramak söz konusu değildir elbette.

Anayasadan ve millî bağımsızlıktan yana bütün demokratik, anti-emperyalist örgütlerin, güçlerin, kişilerin asgarî ortak bir program üzerinde bir cephe hareketi halinde birleşmesine ise bugün Türkiyede şartlar elverişli değildir. Böyle bir birle-

şik cephe hareketine katılmayı TİP asla reddetmez. Ama Türk burjuvazisinin ilerici unsurları ve burjuva ideolojisinden ayrılmayan ara sınıf ve tabakalar sınıfsal durum konusunda hayli bilinçlidirler, ne kadar anayasadan, bağımsızlıktan yana olmak isteseler de, sosyalist hareket karşısında tedirgindirler. Sınıf durumları ve çıkarları ağır basmaktadır, işçi-emekçi sınıfların uyanmasından, anayasa hak ve hürriyetlerine sahip çıkıp politik bir güç haline gelmesinden ürkmektedirler. Onun için de ne anayasa, ne de bağımsızlık konusunda kesin, tutarlı, sebatlı bir vaziyet almamakta, çelişkilere, tutarsızlıklara düşmektedirler ve sosyalistlerle işbirliğinden, aynı safta olmaktan kaçınmaktadırlar.[3]

Sonuç: Bugün Türkiyede demokrasi ve bağımsızlık hareketi gittikçe sosyalist harekete dönüşmektedir. Bu iki yönlü hareketle en ileri, en cesur, en tutarlı ve sebatlı davranışı işçi-emekçi sınıfların partisi TİP göstermektedir. *Türkiyede bağımsızlık için mücadele aynı zamanda sosyalizm için mücadele ile birleşmektedir.*

3 Nisan ayında, bu kitap matbaada dizilirken Ankarada yapılan Güçbirliği Mitingi olayı bu gerçeği bütün açıklığı ile ortaya çıkarmıştır. Mesele kamuoyuna TİP bu harekete katılmayı reddetti şeklinde aksettirilmek istenmiştir; oysa gerçekte karşı taraf TİP'i saf dışı bırakmak amacını güden teklifler ve şartlar ileri sürmüştür. Maksatları, TİP'i destekleyen halkı ve gençliği miting meydanına çekmek ama TİP'i temsil eden nitelikteki kişileri konuşturmamaktı. Böylece TİP'in sosyal gücünü kendi yararlarına kullanmış, kendilerine mal etmiş olacaklardı. Bu çeşit bir davranışa millî bağımsızlıktan ve Anayasadan yana bütün ilerici güçlerin birliği hareketi değil, bu güçleri ayırma ve bölme hareketi denilebilir ancak. Beri yandan, bir sosyalist parti, kendi örgütü ve yönetici kadroları içinde sosyalist dayanışmayı zedeleyecek teklifleri elbette kabul edemez.

8 TÜRKİYE'NİN DIŞ İLİŞKİLERİ

Bu kitabın başlarında, daha konuya girerken, azgelişmiş ülkelerin ve bu arada Türkiyenin durumunun incelenmesinde dikkate alınması gereken baş faktörün, daha gelişmiş toplumların sömürüsü ve baskısı altında bulunmaları olduğunu ve bu toplumların değişme ve gelişmelerinde bu dış ilişkiler etkisinin ağır bastığını belirtmiştim. Sonra da ele alınan her konuda bu dış ilişkiler ve etkiler sorunu karşımıza çıktı.

Yine "Türkiyenin Tarihsel Doğrultusu" bölümünün sonunda Türkiyenin 1940'ların başından itibaren, özellikle 1945'den sonra, baskısından ve sömürüsünden kurtulmak için çetin bir savaş verdiği kapitalist-emperyalist Batı ülkelerine, bunların başı Amerikaya yeniden kapılanışının temel nedeninin sosyal yapıda olduğunu izaha çalıştım. Sovyetler Birliğinin bizimle arayı bozması ve ileri sürdüğü talepler ancak bu olayı hızlandırıcı ve kolaylaştırıcı bir rol oynamıştır, temel sebep bu değildir. Bizim politik çevrelerin ileri sürdükleri, yazdıkları ve yakın zamana kadar kamuoyunda tutturmayı da başardıkları

gerekçe ise, Sovyetlerin saldırgan siyasetleri karşısında yalnız kalmamak, millî bağımsızlığımızı korumak için Amerika ile ikili anlaşmalar yaptığımız, NATO'ya girdiğimiz iddiasıdır. Bu konuyu biraz daha yakından inceliyelim.

İkili Anlaşmalar ve NATO

Sovyetler Birliği Türkiye ile yapmış bulunduğu Tarafsızlık ve Saldırmazlık Andlaşmasını 1945'te sona erdirdi. Boğazların statüsünü tespit eden ve düzenliyen Montreux Andlaşmasının değiştirilmesi gereği üzerinde Amerika, İngiltere ve Sovyetler Birliği mutabık kalmışlardı ve her üç devlet de bu konuda Türkiyeye birer nota verdiler. Yalnız Sovyetler Birliği, bir Karadeniz devleti olduğu gerekçesiyle, Boğazların ortak savunulmasını ileri sürüyor, kendisine diğer devletlerden farklı imtiyazlar istiyordu. Zamanın Türk hükümeti Sovyetler Birliğinin bu isteklerini tereddütsüz ve kesinlikle reddetti, hem de zamanın yetkililerinin şimdi açıkladıklarına göre Washington ve Londra bize yardımda bulunmayacaklarını açıkça ifade etmiş oldukları halde. Netice ne oldu? Sovyet talepleri oldukları yerde kaldı. Bu devlet askerî müdahale ile, ya da müdahale tehdidiyle isteklerinin arkasını getirmedi veya getiremedi. Biz ise Türkiyeyi Amerikan boyunduruğuna sokan iki önemli anlaşmayı 1947'de ve 1948'de imzaladık. Birincisi, Truman Doktrini çerçevesinde askerî yardım, ikincisi Marshall Yardımı çerçevesinde "Ekonomik İşbirliği" anlaşması idi. NATO'ya ise ancak 1952'de girdik. Sovyet taleplerinin ileri sürüldüğü tarihle bu anlaşma ve andlaşma tarihleri arasındaki zaman farkı ve bu yıllar süresince Sovyetlerin bir müdahale teşebbüsünde bulunmamış olmaları, "Sovyetlere karşı bağımsızlığımızı korumak için Amerika ile ikili anlaşmaları yaptık. NATO'ya girdik" gerekçesini tutarsız kılmaktadır. 1953'de ise Sovyetler Birliği Türkiyeye karşı olan taleplerini geri aldıklarını resmen bildirmişlerdir.

Milletlerarası ilişkilerde ağır basan unsur "çıkar"dır. Her devlet kendi çıkarına uygun gördüğü ve koparabileceğini tahmin ettiği istekleri her zaman bir başka devlete karşı ileri sürebilir, hele birincisi büyük, ikincisi ise küçük bir devlet olursa. Devlet adamı ona denir ki karşılaştığı bu çeşit istekleri yüzeydeki, lâfzî ifadeleriyle değil, karşı tarafın bunları gerçekleştirebilme imkân ve vasıtaları açısından doğru değerlendirebilsin. Sovyetler Birliği askerî müdahale veya müdahale tehdidiyle taleplerinin arkasını getirmediği gibi, getirebilecek durumda da değildi zaten. İkinci Dünya Savaşından 17 ilâ 20 milyon insan kaybı ile ve Avrupa kısmı tüm tahrip edilmiş olarak çıkmışlardı. Yeni bir askerî macerayı göze alabilecek halleri yoktu. Nitekim savaş yıllarında işgal ettikleri bir kısım İran topraklarından 1946'da çekilmek zorunda kaldılar ve daha sonra da Kominform üyesi Yugoslavyanın kendi başına buyruk hareket etmesini ve sosyalist bloktan ayrılmasını önliyemediler.

Kaldı ki, millî bağımsızlık bütün yabancı devletlere karşı korunur. Millî bağımsızlık, söz konusu olduğunda sol taraftaki komşuya karşı koruyacağım gerekçesiyle sağ taraftakilere kayıtsız şartsız denecek biçimde teslim olunmaz. Bugün artık Amerika ile ikili anlaşmaların ve NATO'nun millî bağımsızlığımızı, egemenlik haklarımızı nasıl kısıtladığı biliniyor. "O zaman böyle olacağını kestirememiştik" veya "İlkin böyle değildi, bu durum sonradan, özellikle 1950'den sonra meydana geldi" de denemez. Amerika ile daha 1945-50 arası yapılan anlaşmalarda öyle hükümler vardı ki, bunların savunma ile yakından uzaktan ilgisini görmek mümkün değildir, Amerikanın askerî, malî, kültürel yönden Türkiyeye girmekte olduğunun ise açık ifadesidir. Örneğin 1946'da Amerikan denizaşırı askerî malzeme artıklarını Türkiyenin satın alabilmesi için 10 milyon dolarlık bir kredi anlaşması imzalanmıştır. Bu kısa metinli kredi anlaşmasının 3. maddesinde ABD'nin borç taksitlerinin ve faizlerinin Türk parasiyle ödenmesini istiyebileceği yazılıdır.

Bizimkiler her halde, "aman ne iyi, dövizle ödemekten de kurtuluyoruz" diye sevinmişlerdir. Ama aynı maddenin son paragrafında Amerikanın T.C. Merkez Bankasında özel bir hesaba yatırılacak olan bu Türk paralarını Türkiyede memur ücretleri ve sair masraflar için ve de "hasrî, terbiyevî ve insanî gayelere" kullanacağı tasrih edilmiştir. Böylece Amerikan kültür emperyalizmine kapı açılmış, Amerikan propaganda ve casusluk faaliyetlerinin Türk parasiyle finanse edilmek imkânı sağlanmıştır. Son zamanlarda çok tartışılan bu "karşılık fonlar" meselesi işte bu anlaşmanın bu hükmünden doğmuştur.

1947 anlaşmasının hükümleri de millî bağımsızlık konusunda insanı dehşete düşürecek niteliktedir. Bir kez yardımın Amerikan Parlamentosunun 22 Mayıs 1947'de kabul ettiği Kongre Kanununa ve bunun ileriye matuf tadilâtına ve ek kanunlarına göre yapılacağı belirtiliyordu. Milletlerarası bir anlaşmada bir tarafın iç mevzuatının esas alınması, hattâ bu mevzuatta ileride yapılacak tadilâtı dahi diğer tarafın önceden kabullenişi devletler hukuku bakımından cevaz verilecek bir husus değildir. Ayrıca 2. maddede Türkiyeye bir Amerikan Misyon Şefi ve temsilcileri gönderileceği öngörülüyor ve Türkiye bu Misyon Şefine ve temsilcilerine "yapılan yardımın kullanılışı ve ilerleyişi hakkında rapor, malûmat ve müşahede şeklinde isteyebileceği her türlü kolaylık ve yardımı" sağlamayı taahhüt ediyordu. Böylece Türkiyeye Amerikan askerî yardım heyeti geldi, yerleşti ve askerî konularda yetkili kişilerin şimdi belirttikleri üzere, ordumuzun iç talimatname ve tabyasından, eğitimine, üniformasına kadar her şey değiştirilip Amerikanlaştırıldı. Amerikan "askerî uzmanları" tümenlerimize kadar sokuldular ve Harp Akademimizde hangi kursların okutulması gerektiği veya gerekmediği konusuna bile müdahale ettiler. Yine bu anlaşma gereğince Türkiye, "iki memleketin güvenliği ile kabili telif olduğu nisbette tam bilgi" edinebilmeleri için Amerikan basın ve radyo temsilcilerine "bu yardımın kullanılışını serbestçe müşa-

hede etmelerine ve bu müşahedelerini tam olarak bildirmelerine müsaade" etmeyi de taahhüt etmiştir. Ayrıca Türkiye, "bu yardımın amacı, kaynağı, mahiyeti, genişliği, miktarı ve ilerleyişi hakkında Türkiyede tam ve devamlı yayın yapacaktır"; kısacası, Türk hükümeti kamuoyuna Amerikanın propagandasını yapmayı da kabullenmiştir. Böylece Türkiyenin dört bucağı Amerikan askerî kişilerine, gazetecilerine, radyo temsilcilerine ve sair bilcümle ajanlarına serbestçe faaliyette bulunmak üzere açılmış bulunuyordu. Ve nihayet bu anlaşmanın 4. maddesinin ikinci fıkrasında Türkiye aldığı maddelerin "verdikleri gayelerden başka bir gayede kullanılmasına müsaade etmeyecektir" hükmü getirilmiştir. 1964 yazında Kıbrıs buhranında Başkan Johnson'un İnönü'ye gönderdiği mektupta Türkiyenin elindeki silâh ve araçları Kıbrıs'a askerî müdahalede kullanamayacağını ihtar etmesi de bu anlaşmanın bu maddesine dayandırılmıştır.

4 Temmuz 1948 "Ekonomik İşbirliği" anlaşmasıyla da Türkiyeye ayrı bir Amerikan Misyonu geldi. Bu misyon (heyet) ABD Elçiliğinin bir parçası sayılıyordu ve diplomatik muafiyeti haiz olacaktı. Ayrıca Türkiye "ABD Kongresinin Haricî İktisadî İşbirliği Müşterek Komitesi üyelerine cemilekâr muameleler yapacak ve onlara vazifelerinin tesirli surette ifası için lâzım gelen kolaylıkları ve yardımı bahşedecektir." Bunlar yetmiyormuş gibi, bir de Türkiye, Amerikanın Avrupadaki Hususî Temsilcisine, maiyetine ve memurlarına tam bir işbirliği sağlamayı taahhüt ediyordu.

Amerika yapacağı yardımı kendi parlamentosunun –Kongrenin– geçirdiği "Ekonomik İşbirliği Kanunu, bunu tâdil eden ve tamamlıyan mevzuat ve müteferri tahsisat kanunlarının ahkâmı mucibince ve bunların vazettikleri bütün kayıt, şart ve nihayet verme ahkâmına tâbi olarak temin edecektir." Burada da yine anlaşmaya taraf devletlerden birinin iç hukukuna göre bir milletlerarası anlaşma yapılıyor ve bu iç hukuka göre anlaşmayı âkit iki devletten biri tek taraflı olarak sona erdirebi-

liyordu. Gerek anlaşmanın âkit taraflardan birinin iç hukukuna dayandırılması, gerekse *mütekabiliyet* esasının bulunmayışı devletler hukukuna aykırı bir durumdu. Türkiye bu yardıma karşılık olarak "Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtının çalışmalarına faal olarak iştirak ve 1948 tarihli Ekonomik İşbirliği Kanununun (Amerikan Kanunu) maksatları ve siyasetine iltihaka devam etmek hususundaki niyetini teyid" ediyordu. Türkiye Amerikan yardımı alabilmek için bu 4 Temmuz 1948 anlaşmasından üç ay kadar önce Avrupa İşbirliği Mukavelesini imzalamıştı. Şimdi söz konusu anlaşmada buna atıf yapılıyordu. Türkiye yardımın kullanılacağı maksatları cetvellerle tespit etmeyi ve bu gayelere kullanılmasını temin için tedbirler almayı, Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı tarafından tasvip edilen müessir bir takip sistemiyle bu gibi kaynakların kullanılmasını tespit ve tayin etmeyi, sözü geçen teşkilâtın göstereceği istihsal hedefleri için, özellikle gıda ve kömür istihsalini artırmak için, projeler hazırlamayı da yükleniyordu. Türkiye parasının istikrarını, malî istikrarı, temin etmek, muteber kambiyo rayiçleri tespit etmek ve bütçesini denkleştirmekle de yükümlüydü. Ve nihayet Türkiye, Amerikanın "kaynaklarındaki mevcut veya muhtemel noksanlıkları dolayısiyle ihtiyaç duyacağı maddeleri" ona temin edecektir. Bu, krom ihracatımızın Amerikaya inhisar ettirilmesi, Amerikanın bazı ihraç maddelerimize tahditler koyması sonucunu doğuracaktı. Türkiye ayrıca tasarladığı veya kabul ettiği projeler, programlar, tedbirler hakkında ve Amerikanın talep edeceği herhangi bir konuda bilgi vermeyi, her üç ayda bir rapor sunmayı kabul ediyordu.

Özetlediğimiz bu hükümlerden açıkça görülüyor ki, Türk ekonomisi hem doğrudan doğruya Amerikan Misyonu ve temsilcileri yolundan, hem de dolaylı olarak Avrupa İktisadî İşbirliği Teşlilâtı kanalı ile Amerikanın kontrolü altına giriyor, kendi iç ekonomik ve malî politikasına yabancı müdahalesini kabul ediyordu. Daha sonraları Avrupa İktisadî İşbirliği

Teşkilâtının yerini Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı (OECD) aldı, ama ilişkilerde bir değişiklik olmadı. Bugün de Türkiye bu teşkilâta bilgi ve raporlar verir (daha birkaç ay önce İkinci Beş Yıllık Plân bu teşkilâta sunuldu) ve Türkiyenin temsilcileri imtihan odasındaki öğrenciler gibi bu Teşkilât tarafından sorguya çekilir.

Açıktır ki, bütün bunlar, yani gerek askerî gerekse iktisadî yardım ve Avrupa İşbirliği konularında kabul edilen şartlar ve tanınan imtiyazlar, Sovyetlerin muhtemel bir saldırısına karşı Amerikanın yardımını sağlamak amacını çok aşan şeylerdi. Düpedüz Türkiye üzerinde Amerikan nüfuz ve kontrolünün demir pençesini kabul etmekti; Türkiyenin millî savunmasını, ekonomisini ve bunun sonucu olarak dış politikasını Amerikaya ve ikinci dereceden de Avrupalı kapitalist devletlere bağımlı kılmaktı. Tarihsel doğrultu bölümünün 1945-1960 dış politika ile ilgili kısmında, Türkiyenin, nüfuz ve sömürüsünden kurtulmak için milletçe savaş vermiş olduğu kapitalist-emperyalist Batıya ve onun başını çeken Amerikaya kapılanışının temelinde Türkiyenin sosyal yapısından gelen nedenlerin yattığını, kendi gücüyle memleketi sanayileştirip kalkındıramayan sosyal sınıfların dıştan yardım ve destek aramalarının bu anlaşmanın yapılmasına ve Türkiyenin NATO andlaşmasına girmesine yol açtığını belirtmiştim. Amerika ile imzalanan 1946, 1947 ve 1948 anlaşmalarının yukarıda incelediğim hükümleri bu sosyolojik izahı şüpheye yer bırakmayacak şekilde doğruluyor sanırım.

Aslında mesele, bir askerî savunma ve askerî ittifak meselesi değildi. Birinci Dünya Savaşına kadar bütün dünya, gelişmiş ve azgelişmiş ülkeleriyle, kapitalist ilişkiler sistemi içindeydi ve hâkim devletler kapitalist devletlerdi. O savaşın sonunda Rusyada yer alan ihtilâl sonucu sosyalist bir toplum düzenine geçilmeye başlanmasıyla dünya kapitalizminde ilk gedik açıldı. İkinci Dünya Savaşından bu ülke, Batılılar onun Alman saldırısı karşısında birkaç hafta içinde yıkılacağını, içten ayaklan-

malar olacağını beklerken, büyük bir zaferle, bütün kayıplarına rağmen dünyanın ikinci büyük devleti olarak çıktı. Savaş sırasında kuzeyden güneye önemli toprak kazançları da elde etmişti. 1945-50 arasında Orta ve Güney Avrupa devletlerinin bir kısmında da komünist partiler iktidarı aldılar, Çinde iç savaş komünist partisinin yönetimindeki güçlerin zaferiyle sonuçlandı. Artık kapitalizm dünyada tek ve bütün dünyaya hâkim sistem değildi. Karşısında sosyalist sistem vardı ve tek bir ülkeye de inhisar etmiyordu, bir dünya sosyalist sistemi, yani çok sayıda ülkeleri kapsıyan bir sistem halini almıştı. Kapitalizmin ilkel madde kaynakları, pazarları, yatırım alanları daralmıştı. Bu daralma, sürekli genişleme zorunda olan kapitalist ekonomiler için sarsıntı, sıkıntı, buhran demekti. Bunun için mesele, temelinde, ekonomik ve politik bir meseleydi. Amerikan askerî yardımı, denetimi ve NATO bu meselenin en yüzeyde olan ve bunun için de en kolay göze çarpan askerî yönüydü. Amerika dünya kapitalizmi alanının daha da daralmasını, yeni yeni ülkelerin sosyalist sisteme geçmesini önlemek için, önce ekonomileri çeşitli derecelerde çökmüş olarak savaştan çıkan Batı Avrupa ülkelerini kalkındırmaya girişti. Sonra, toplum yapıları gereği Batı modelinde kapitalist yoldan kalkınamayacak olan azgelişmiş ülkelerde kapitalist gelişmeleri yeşertmek, güçlendirmek, yerli burjuvazileri, geleneksel tutucu çevre ve güçleri gerektiğinde silâhlı müdahalelerle desteklemek yoluna girdi. Türkiyeye Truman ve Marshall yardımlarının yapılması, misyonlar, uzmanlar, ajanlar sokulması, üsler, tesisler kurulması bundandı. Kore Savaşı bunun için yapıldı, Vietnam Savaşı bunun için yapılıyor, Lâtin Amerika ülkeleri bunun için boyunduruk altında tutuluyor. Amerikanın bütün millî kurtuluş savaşlarına, hareketlerine karşı çıkışının asıl sebebi de budur. Amerika kendisini haklı göstermek ve dünya kamuoyunu kendi tarafına kazanabilmek için hep, Sovyetler Birliğinin, şimdi de Çinin başı altından çıktığını iddia ettiği milletlerarası komünizmin saldırgan-

lığına, tahakkümüne karşı "demokrasi ve hürriyet"i savunduğu tezini ileri sürüyor. Oysa Amerika, her ne şekil ve suretle olursa olsun, tüm sosyalist hareketlere, sosyalist toplum düzenlerine, millî kurtuluş savaşlarına karşıdır. Bir ülkede sosyalist hareketin tamamen bağımsız, mahallî şart ve zorunluklardan doğmuş olması, halkın bunu desteklemesi Amerika için hiç fark etmez, çünkü mesele kapitalizm-sosyalizm mücadelesidir aslında. Dâva, iddia edildiği gibi Sovyetler Birliğinin veya Çinin veya milletlerarası komünizmin saldırılarını değil, sosyalist toplum düzeninin, her şekliyle, dünyada yayılmasını, tutunmasını ve bunun sonucu olarak da dünya kapitalizminin sahasının daha da daralmasını, küçülmesini önlemektir.

Açtığımız bu genişçe paragrafı kapayarak burada ele aldığımız konuya dönersek, Türkiyenin imzaladığı anlaşmalarda da yukarıdaki tahlilin doğruluğunu gösteren ifadeler görürüz. 1948 İktisadî İşbirliği Anlaşmasının (Marshall Yardımı) başında gerçekleştirilmesi istenen prensipler belirtilmiştir: Bunlar, "Avrupa memleketlerinde ferdî hürriyet prensiplerini, hür müesseseleri ve hakikî istiklâli iade ve idame etmenin, sağlam iktisadî şerait tesisine, müstakar beynelmilel iktisadî münasebetlere ve Avrupa memleketlerince, fevkalâde haricî yardımdan vareste sıhhatli bir iktisadiyat başarılmasına" ve "Bu şeraiti başarmanın muteber kambiyo rayiçleri tesis ve idame ve ticaret engellerini bertaraf etmeye... kuvvetli istihsal gayreti, haricî ticaretin genişlemesine, dahilde malî istikrar tesis ve idamesine" bağlı olduğudur; kısacası ve Türkçesi, kapitalist düzenin sürdürülmesi ve güçlendirilmesidir.

NATO (Kuzey Atlantik Anlaşması) da aynı niteliktedir. NATO'nun en göze çarpan yönü askerî teşkilâtı ve tesisleri olduğu için NATO dar anlamda askerî bir andlaşma sanılır. Oysa, NATO andlaşmasının dayandığı ilkeleri belirten baş kısmında, andlaşmaya taraf olan devletlerin "milletlerin, demokrasi prensipleriyle fert hürriyetleri ve hukukun hükümranlığı üzerine

müesses bulunan hürriyetlerini, müşterek miraslarını ve medeniyetlerini korumaya karar vererek" (Giriş, ikinci paragraf) Kuzey Atlantik Andlaşması üzerinde mutabık kaldıkları yazılıdır. Yani amaç ortak toplum düzenlerini –kapitalist sistemi– korumaktır. Yine Andlaşmanın ikinci maddesi aynen şöyledir: "Taraflar, kendi hür müesseselerini, bu müesseselerin istinat ettiği prensiplerin daha iyi anlaşılmasını temin ve istikrar ve refahı sağlamaya has şartları geliştirmek suretiyle milletlerarası muslihâne ve dostâne münasebetlerin inkişafına yardım eyleyeceklerdir. Taraflar beynelmilel iktisadî siyasetlerindeki bütün ayrılıkları izaleye çalışacaklar ve içlerinden her biri veya hepsi arasında iktisadî işbirliğini teşvik eyliyeceklerdir." Bu niteliğiyle NATO, bir saldırı veya savaş vukuunda tarafların karşılıklı askerî yardımını, savaşa katılmasını öngören, alışılagelmiş klâsik askerî ittifaklardan ayrılmaktadır. Temel amaç ortak bir düşmana karşı ortaklaşa savaş etmek değil, bir toplum düzeninin –kapitalist sistemin– sürdürülmesi ve savunulmasıdır.

İşte bizim egemen sınıflar ve onların hükümetleri de, aslında, Sovyetlerden gelecek bir saldırıya karşı askerî yardım ve destek sağlamak için değil, ülke içinde sosyalizme doğru gelişmeyi ve o düzenin gerçekleşmesi ihtimalini önlemek, mevcut sınıf ilişkileri düzenini, kendi imtiyazlı durumlarını, iktidarlarını sürdürmek için Amerika ile ikili anlaşmaları imzaladılar, NATO'ya girdiler, NATO'da kaldılar ve kalmakta ısrar ediyorlar. Zaten bu sınıfların siyasî sözcüleri de gerek NATO, gerekse Avrupa Ekonomik Topluluğu (Otlak Pazar) söz konusu olduğunda, "Türkiye Avrupanın bir parçasıdır, Avrupadaki gelişmelerin, örgütlenme, bütünleşme hareketlerinin dışında kalamaz; biz Batı medeniyetini seçtik," demek suretiyle yapılan tercihin politik bir tercih olduğunu, itiraf etmiş oluyorlar. Onların bu çeşit beyanlarındaki "Avrupa" ve "Batı medeniyeti" kelime ve deyimleri kapitalist Batı Avrupayı kastetmektedir. Sosyalizm de Batının, Avrupa medeniyetinin bir ürünüdür,

ama onlar sosyalizmi "Avrupa medeniyeti"nin dışında bırakıyor ve bırakmak istiyorlar.

Türk egemen sınıfları bir yandan andlaşma ve anlaşmalarla kendi sınıfsal kaderlerini ve dolayısiyle Türkiyenin kaderini kapitalist dünyaya bağlarken, öbür yandan içte de bu bağları güçlendirecek kanunlar çıkarttılar. Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile Petrol Kanunu 1950-55 arası çıktı; yeraltı zenginliklerimizin geri kalan kısmını, madenlerimizi, yabancılara peşkeş çekecek kanun da hazırlandı. Bugün de petrol boru hattının, bakır, boraks yataklarının özel sektöre, dolayısiyle yabancı sermayeye intikal ettirilmesi teşebbüsleri var. Bütün bu olgular da Amerikaya ve Batı Avrupa kapitalizmine kapılanışımız konusunda yaptığım temel izahı doğrular niteliktedir.

NATO'nun, o zamana kadar yapılan, alışılmış askerî ittifaklardan bir ayrı niteliği de, savaş vukuunda askerî yardımı ve ortaklaşa hareketi öngörmekle yetinmeyip peşinen bir askerî örgütlenmeyi getirmiş olmasıdır. Andlaşmanın 3. maddesi bu anlama gelmektedir: "... Taraflar, kendi hususî vasıtalarını geliştirmek ve birbirlerine karşılıklı yardımlarda bulunmak suretiyle, münferiden ve müctemian, devamlı ve fiilî olarak hareket edip bir silâhlı tecavüze karşı münferit ve müşterek mukavemet kudretlerini idame ve tezyit eyliyeceklerdir." Bu maddede tek başına ve *toplu olarak* hareket etmek ve bu hareketi *sürekli ve fiilî olarak* yürütmek ve silâhlı bir tecavüze karşı tek başına ve toplu direnme gücünü muhafaza etmek ve artırmak söz konusudur. Daimî ve fiilî direnme gücünü sürdürmek ve artırmak da elbette askerî teşkilât ve tesislerin savaş vukuundan önce, peşinen kurulup geliştirilmesi demektir. Bu konuda andlaşmanın 9. maddesi daha açıklık getirmektedir. Bu madde ile andlaşmanın uygulanmasında yetkili olmak üzere, üyelerin her birinin temsil olunacağı ve her an sür'atle toplanabilecek bir Konsey ihdas olunmaktadır. Konsey gerekli göreceği tâli örgütleri kuracak, özellikle 3 ve 5. maddelerin uygulanması konusunda bir

Savunma Komitesi meydana getirilecektir. Gerçekten de bölgesel komutanlıkları, üsleri, tesisleri, askerî araç ve gereçleri ile fiilî bir NATO askerî teşkilâtı meydana getirilmiştir. Demek NATO ittifakı, hem üye devletler arasında birtakım hukukî ilişkiler –çok genel ve yuvarlak terimlerle– kuran devletlerarası bir hukukî andlaşmadır, hem de fiilî askerî bir teşkilattır.[1] NATO'nun bu iki ayrı yanı üzerinde biraz sonra daha uzunca duracağım.

1950'den sonra, sözde NATO'nun yukarıda belirttiğim 3. maddesine dayanılarak (şimdi böyle savunuluyor) Amerika ile birbiri ardına ikili anlaşmalar yapıldı ve Türkiyede bu devlete eski kapitülâsyonlara rahmet okutacak imtiyazlar verildi. Bugünkü iktidar bu anlaşmaların 54 tane olduğunu, üçünün 1950'den önce, otuz birinin 1950-60 arası, yirmisinin de 1960'tan sonra yapıldığını söylüyor. Bunların çoğunun metni ve muhtevası kamuoyunca, hattâ Büyük Millet Meclisince, bilinmiyor. Bunlar NATO Andlaşmasının 3. maddesi gereğince yapılmış "uygulama" andlaşmalarıdır gerekçesiyle Büyük Millet Meclisinden geçirilmemiştir. Oysa, uygulama anlaşmaları esas ana andlaşmanın çerçevesini aşamaz. Söz konusu 3. madde yukarıya aldığımız metininden anlaşılacağı üzere gayet genel ve yuvarlak hükümlerden ibarettir, ikili anlaşmalar ise, uygulamalardaki belirtilerden görüldüğü kadarıyla bile, 3. maddenin kapsam ve içleminden istidlâl olunamayacak haklar ve imtiyazlar tanınmıştır Amerikaya. Örneğin, NATO personeline ait eşyanın gümrükten muaf oluşu, suç işleyen bu personelin Amerikan mahkemelerince yargılanması, Amerikan üslerinde radyo yayınları yapılması ile ilgili ikili anlaşmalar, 3. maddedeki "münferiden ve müçtemian" bir "silâhlı tecavüze karşı"

1 NATO yukarıda da belittiğimiz üzere dar anlamda bir askerî ittifak olmayıp, belli bir toplum düzenini sürdürme amacını güttüğünden, askerî konular dışında da NATO'nun çok sayıda çeşitli örgütleri, komiteleri vardır, tarım işlerinden, basın ve istihbarata kadar uzanır bunların meşgul oldukları konular.

direnme güçlerini sürdürmek ve artırmak hükmünden nasıl istidlâl olunur, buna nasıl dayandırılır?

Kaldı ki, Anayasanın 65. maddesinin 3. fıkrası her ne kadar "milletlerarası bir anlaşmaya dayanan uygulama anlaşmalarının" Büyük Millet Meclisinden geçirilmesi zorunluğu bulunmadığını yazarsa da, aynı maddenin 4. fıkrası "Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır" der; sözü edilen birinci fıkra ise anlaşmanın Büyük Millet Meclisince onaylanmasını âmirdir. Yukarıda gümrük, yargılama ve radyo yayınlarıyla ilgili olarak örnek verdiğim ikili anlaşmaların ise Türk kanunlarına değişiklik getirdiği aşikârdır. Bu nedenle de bu ikili anlaşmalar, millî bağımsızlığımıza ve egemenlik haklarımıza olduğu kadar, bu gerekçe ile de Anayasaya açıkça aykırıdır.

İkili anlaşmalar ve bunlara ve NATO antlaşmalarına dayanılarak meydana getirilmiş üsler sorunu o kadar çok tartışıldı ki bir iki yıldır, bu konu üzerinde fazla durmayacağım. Yalnız çok önemli gördüğüm bir iki hususu belirtmekle yetineceğim. Bir kez üslerin tam sayısı ve bunlardan ne kadarının Amerikan, ne kadarının NATO üssü olduğu ne kamuoyunca, ne biz Parlamento üyelerince tam bilinmiyor. Ne var ki, NATO üslerinin de aslında Amerikan üssü olduğu anlaşılıyor. Bu üslerin sahasını Türkiye sağlıyor, alt yapısını (yollar; uçak alanları, petrol boruları vb.) ve bina ve tesislerini NATO yapıyor. Sonra bunların fiilen işletilmesi ve idaresi buna talip olan andlaşmalara taraf ülkelerden birine NATO Konseyinin kararıyla bırakılıyor. Bu üsleri kullanmaya hep Amerika talip olmuş ve Konsey oybirliğiyle üslerin "operasyonu"nu bu devlete vermiş. Bu üslerde mahallî güvenliği sağlamak üzere Türk askerî birlikleri bulunmakla beraber Amerikanın önem verdiği esas silâhların, bombaların, uçakların bulunduğu iç üs alanlarına Amerikalıların müsaadesi olmadan girilemediği bilinmektedir. 1958'de, 1960'ta ve 1965'in son ayı başlarında üç olay olmuştur

ki, üslerdeki faaliyetleri Türk komutanlığının denetlemediğini, hattâ hükümetin bu faaliyetlerden haberi dahi olmadığını açığa vurmuştur. 1958'de Lübnan'a askerî müdahalede bulunmak için Amerika İncirlik üssünü kullanmıştır. 1960'ta Sovyetler Birliği üzerinde düşürülen meşhur U-2 casus uçağının yine İncirlik'ten kalktığı sonradan meydana çıkmıştır. 1965 Kasım ayı sonunda Samsun açıklarında Karadenize düşen –veya düşürülen– Amerikan uçağının da Türkiyedeki bir üsten kalktığı anlaşılmıştır. Amerikaya verilen üslerin 35 milyon metrekare tuttuğu basında ve Mecliste defalarca açıklanmıştır. Oysa bu sadece üsler için istimlâk edilmiş olan toprakların yüzölçümüdür. İstimlâke lüzum kalmadan devlet toprakları olarak verilen sahaların yüzölçümü bilinmemektedir.

Demek oluyor ki, biz Amerikaya, Türk kanunlarına ve resmî makamların denetimine tâbi olmayan geniş sahalar üzerinde "memleket-dışı" (ekstra teritoryal) imtiyazlar, haklar tanımışız. Bu noktayı ben 1967 Bütçe müzakereleri sırasında Dışişleri Bakanlığı bütçesiyle ilgili olarak yaptığım konuşmada belirtmiş ve bu durumun Anayasanın ülke bütünlüğünü âmir 3. maddesine aykırı olduğu kadar T. Ceza Kanununun 125. maddesinin kapsamına da girdiğine işaret etmiştim. Bu maddeye göre "Devlet topraklarının tamamını veya bir kısmını yabancı bir devletin hâkimiyeti altına koymaya veya Devletin istiklâlini tenkis veya birliğini bozmaya veya Devletin hâkimiyeti altında bulunan topraklardan bir kısmını Devlet idaresinden ayırmaya mâtuf bir fiil işleyen kimse ölüm cezasına çarptırılır." Dışişleri Bakanı Çağlayangil verdiği cevapta, "İkili anlaşmalara ilk eğilen bugünkü iktidardır. Ve ilk iktidara gelişinin 10. gününde ikili anlaşmalar üzerinde gerekli fiilî tedbirleri almıştır." demiş ve "... bugün Türkiyedeki üslerden casus uçakları uçurulması mümkün değildir, başka memleketlere asker yollanabilmesi mümkün değildir, atom başlıklı füzelerin kullanılması, sevk ve idarenin münhasıran Amerikalılara ait olması iddiası da varit

değildir" diye "katiyetle teminat" vermiştir.[2] Ne var ki, Samsun açıklarında denize düşen Amerikan uçağı olayı AP iktidarı zamanında olmuştur. İkili anlaşmalar üzerinde Amerika ile 1966 Eylülünde başlatıldığı Dışişleri Bakanınca açıklanan müzakereler 1967 Aralığında sona ereceği yetkililerce bildirildiği halde henüz ortada bir sonuç yoktur. Zaten ikili anlaşmalarda ne değişiklik yapılırsa yapılsın, üslerin işletilmesini ve denetimini ve termo-nükleer füze, bomba ve diğer silâhların kullanılma yetkisini Amerikanın Türkiyeye devretmesini beklemek ham hayal olur; bu konulardaki yetkilerini İngiltere ve Fransaya devretmeyen, hattâ onlarla paylaşmayan Amerikanın Türkiye için bunu yapması beklenemez. Bununla beraber, başta TİP olmak üzere Türk sosyalistlerinin, gerçek yurtseverlerinin ikili anlaşmalar ve Amerikan üsleri konusunda yürüttükleri kamuoyunu uyarma ve aydınlatma kampanyası iktidar partisini ikili anlaşmalar ve üsler sorununu bir ölçüde olsun ele almaya, Amerikadan birtakım tavizler koparma gayretine zorlamıştır.

Amerika ve NATO üslerinin bir başka hayatî mahzuru, bu üslerin mevcudiyeti dolayısiyle Türkiyenin kendi iradesi ve arzusu hilâfına bir dünya savaşına, hattâ mahallî bir savaşa sokulması tehlikesidir. Amerika ile Sovyetler Birliği arasında dünyanın bir başka bölgesinde başgösteren bir ihtilâf silâhlı çatışmaya yol açsa ve nükleer savaş başlasa, Türkiye nükleer füzelere hedef olacak ilk ülkeler arasındadır. "NATO bir bölgesel andlaşmadır ve kararlar oybirliğiyle alınır, onun için bölge dışında çıkacak savaşlara Türkiyenin kendi rızası olmadan katılması söz konusu olamaz," iddiası yanlıştır, zira böyle bir savaş başladığı takdirde Sovyetler Birliği Türkiyedeki üs ve tesislerin kendisine karşı kullanılmaması için bunları ilk ağızda tahrip etmeye yönelir elbet. "İhtilâf NATO bölgesi dışında çıkmıştır, Türkiye de buna taraf olmamıştır" deyip eli kolu bağlı durmayacaktır

2 *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 56. B., 17.2.1967, s. 366-67.

her halde. Orta ve Yakındoğuda mahallî bir savaş çıktığı ve Amerika askerî müdahalede bulunmaya karar verdiği takdirde de bu üsler, 1958'de Lübnan olayında olduğu gibi, kullanılacaktır. Hükümet istemese bile, –bugünkü iktidarın Amerikaya ne derece karşı koyabileceği veya karşı koymak istiyeceği bir yana– Türkiyenin buna mani olacak fiilî imkânları, gücü yoktur. Ayrıca, Amerikanın, açtığı savaşlara başka devletleri bulaştırma isteği ve politikası da bilinmektedir. Kore ve Vietnam savaşları bunun örneklerdir.

Buraya kadar, ikili anlaşmaların, NATO ittifakına katılmanın temelinde yatan nedenin, Sovyetler Birliğinden gelecek muhtemel bir saldırıya karşı Amerikanın ve NATO'nun askerî yardımını sağlamak olmadığını, bizim egemen sınıfların kapitalist-emperyalist Batıya kapılanışlarının bir cephesini teşkil ettiğini izaha ve bu anlaşmaların, üslerin Türkiyenin bağımsızlığı, egemenlik hakları, güvenlik ve barış içinde yaşama açısından mahzurlarını, tehlikelerini belirtmeye çalıştım. Şimdi, NATO'nun, iddia edildiği gibi bizi Sovyetlerden gelecek bir saldırıya karşı otomatik olarak koruyup korumadığı sorununu ele alacağım, yalnız bunu yapmadan önce ikili anlaşmalardan metni yayınlanmış olan birisi üzerimde durmayı gerekli görüyorum, çünkü bu anlaşma da gösteriyor ki esas sorun, askerî bir saldırıya karşı askerî bir savunma değil, herhangi bir ülkenin, özellikle azgelişmiş ülkelerin (çünkü bunlara müdahale etmek daha kolaydır), sosyalist düzene geçmesinin, bu ülkelerde sosyalist hareketlerin önlenmesidir. 5 Mart 1959 günü Ankarada Amerika ile Türkiye, İran ve Pakistan arasında birbirinin aynı olan ve "CENTO'yu tamamlıyan mahiyette" birer andlaşma imzalanmıştır. Bu andlaşmalar, 14 Temmuz 1958'de Irakta kıraallık devrilip de yeni ihtilâl hükümeti Bağdad Paktından ayrılma eğilimi gösterince (28 Nisan 1959'da Irak kesin olarak ayrılmıştır) yapılmıştır. Andlaşmanın, yapılması gerekçesini veren başlangıç kısmında, "Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin,

Türkiyenin istiklâl ve tamamiyetini kendi millî menfaati ve dünya sulhu için hayatî telâkki ettiğini nazarı itibara alarak" ve "... Amerika Birleşik Devletleri Kongresi tarafından Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanına verilen gerekli yardımda bulunma selâhiyetini göz önünde tutarak" âkit tarafların belirli hususlarda mutabık kaldıkları yazılıdır. Burada atıf yapılan, ABD Kongresinin ABD Cumhurbaşkanının 5 Mart 1957'de verdiği yetkiye göre, (bu Eisenhower Doktrini adıyla bilinmektedir), "Ortadoğuda herhangi bir millet veya milletler topluluğu milletlerarası komünizm tecavüzüne maruz kaldığında, buna karşı Amerikadan yardım isterse, Başkan bu yardımı yapmaya mezun bulunmaktadır.[3]

Dikkat edilirse burada artık Sovyetler Birliğinin veya herhangi bir başka sosyalist devletin askerî saldırısı değil, "milletlerarası komünizmin" saldırısı söz konusudur. Herhangi bir Ortadoğu ülkesinde mahallî, o ülkenin kendi halkı içinde bir politik hareket olarak bir "komünist" akım ve örgütlenme belirse, bunu "milletlerarası komünizm"in saldırısı olarak nitelendirip müdahalede bulunabilecekti Amerika. Hele Amerikanın ve Ortadoğudaki Şeyh, Emir ve Kıralların, yerli komprador burjuva ve büyük toprak sahibi derebeyi artıklarının kendi çıkarlarına karşı olan her sosyalist veya sosyalist eğilimli hareketi, hattâ sosyalist doktrine de bağlanmayan ilerici demokratik hareketleri, Amerikan emperyalizmine karşı bağımsızlıktan yana olmayı, "komünizm" ve komünist tahrikçiliği" saydıkları hatırlanacak olursa, "Eisenhower Doktrini"nin anlamı daha açıkça anlaşılır. Söz konusu 5 Mart 1959 tarihli Amerika ile "İşbirliği Andlaşması"nın yine başlangıç kısmındaki bir gerekçesi de bu Pakt üyelerinin "müşterek emniyetlerini korumak ve doğrudan veya bilvasıta tecavüze mukavemet hususundaki

3 5 Mart 1959 ve CENTO Andlaşmalarıyla ilgili hükümler ve tırnak içinde verilen ifadeler, İsmail Soysal'ın *Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasî Andlaşmaları* isimli eserinden alındı; Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, s. 433-438 ve 457-461.

azimlerini beyan etmiş" olmalarıdır. "Bilvasıta", yani dolaylı, saldırı kapsamına yukarıda saydığımız bütün hareketler girecektir ve Amerika Türkiyede anti-emperyalist, bağımsızlıktan ve gerçek demokrasiden yana her türlü hareketi kendi nüfuzu, üsleri, tesisleri ve personeli bakımından tehlikeli gördüğü an, Andlaşmanın 1. maddesi uyarınca "silâhlı kuvvetlerin kullanılması da dahil olmak üzere... Gerekli her türlü harekete girişecektir." Bu müdahale hakkı, Türk hükümetinin "talebi üzerine" şartına pamuk ipliğiyle bağlanmıştır. Kendi sınıfsal çıkarlarına dokunduğu için esasen "komünizm"i Amerika gibi anlıyan, Anayasadan ve bağımsızlıktan yana, Amerikan emperyalizmine karşı hareketleri bastırmak için ellerinden geleni yapan bizim komprador-ağa sınıfları iktidarından gerektiğinde böyle bir "talebi" koparmak işten bile olmaz, hele kendi başları da sıkışınca, önce kendileri bile talepte bulunabilirler. Zaten Amerika, CENTO (Merkezî Andlaşma Teşkilâtı) paktını imzalamamış olmakla beraber, bu teşkilâtın Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele Komitesine Nisan 1956'da, Askerî Komitesine de Haziran 1957'de üye olmuştur. 5 Mart 1959 Andlaşmasının ise CENTO'yu tamamlayıcı nitelikte olduğuna işaret etmiştim. Bu noktada, NATO Andlaşmasının 4. maddesinin yuvarlak deyimli hükümleri de bir açıklık ve önem kazanmaktadır. Bu maddeye göre, "İçlerinden herhangi birinin mülkî tamamiyetinin, siyasî istiklâlinin veya güvenliğinin, *taraflardan birinin fikrince* tehdit altında bulunması halinde, taraflar birbiriyle istişare eyliyeceklerdir." Bu madde hükmü, CENTO ve onun Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadelesi Komitesi ve 5 Mart 1959 Andlaşmasını Eisenhower Doktrinine ve "dolaylı tecavüze" atıf yapan ibareleriyle bir arada mütalâa edilince, Amerikanın *kendi fikrince* Türkiyeyi tehdit altında görüp Türkiyeye silâhlı "yardım"da bulunmayı teklif etmesi, onu böyle silâhlı bir müdahaleyi kabule zorlaması da mümkün olmaktadır.

Denilebilir ki, Truman Doktrini ve Marshall Yardımı çerçevesinde Amerika ile 1947 ve 1948 anlaşmalarının imzalanması, 1952'de NATO'ya girişimiz ve İkili Anlaşmaların yapılması her ne sebeple olmuşsa olmuş, bugün NATO ve Amerika bizi Sovyetler Birliğinin muhtemel saldırısına karşı koruyor, NATO'dan çıkarsak Sovyetler bize saldırmak, hiç değilse nüfuz etmek isterler. Nitekim, bugün hâlâ NATO'da kalmayı savunanlar da bu iki gerekçeyi ileri sürüyorlar. Oysa NATO, ne devletlerarası hukukî bir anlaşma olarak, ne de fiilî askerî bir teşkilât olarak Türkiyeye böyle bir koruma sağlamıyor.

Gerçekten, NATO Andlaşmasının saldırı ve askerî hareketle yardım konusuna ilişkin 5. maddesine göre, taraflardan birine veya birkaçına saldırıldığı takdirde bu, hepsine yapılmış bir saldırı sayılacak ve NATO üyelerinin her biri "silâhlı kuvvet istimali de dahil olmak üzere, lüzumlu göreceği harekete, münferiden ve diğer taraflarla mutabakat halinde hemen tevessül etmek suretiyle tecavüze uğrayan taraf veya taraflara yardım" edilecektir. Görülüyor ki, saldırıya uğrayan devlete diğer üye devletlerin derhal ve otomatik olarak silâhlı yardımda bulunmaları zorunluğu yoktur. Bir üye devletin "lüzumlu" göreceği hareket, sıhhî malzeme ve doktor yollamak, ekonomik baskı ve abluka da olabilir, bir tümen göndermek veya termonükleer silâhlarla saldırıya mukabele de olabilir. Askerî hareketle yardımın zorunluğu olmadığını Başkan Johnson 1964'de İnönüye gönderdiği mahut mektubunda belirtmiş, barışçı hal yolları tükenmemiştir, Türkiye Kıbrıs'a askerî müdahalede bulunur, Sovyetler de buna karşı çıkarsa NATO üyesi devletler Türkiyeye yardım edip etmemeyi düşünür, demiştir.

NATO fiilî askerî bir teşkilât olarak da Türkiyenin korunması, savunulmasını teminat altına almıyor, çünkü NATO'nun, Amerikadan ayrı, bağımsız bir teşkilât olarak bir karar alabilmesine ve harekete geçebilmesine imkân yoktur. NATO'da nükleer silâhlara sahip tek ülke ABD'dir; ayrıca, diğer tip

silâh, malzeme ve paranın sağlanmasında da Amerika en büyük kaynaktır. NATO'nun askerî teşkilâtındaki başkumandanlık ve bölgesel kumandanlıklarda hemen her faaliyet sahasına el atmış, dalbudak salmış olan şubelerinde, komitelerinde, servislerinde, delegeliklerinde vb. örgütlerinde kilit mevkileri Amerikalıların elindedir. Bir karışıklık veya çatışma çıktığında bunun bir "saldırı" olup olmadığı ve ne şekilde mukabele etmek gerektiği, nükleer silâhların kullanılıp kullanmayacağı konusunda karar Amerikaya aittir. Amerika istemedikçe, ne "entegre" (toplu) komutanlık sistemi, ne NATO organlarının ve diğer üye devletlerin göstereceği lüzum NATO'nun şu veya bu şekilde harekete geçmesini, nükleer silâhlarla mukabele etmesini sağlıyabilir.

Amerika bir taraftan NATO teşkilâtına hâkim olurken, öbür taraftan bağımsız bir devlet olarak kendi millî savunma politikasını, stratejisini kendi başına tespit etmek ve buna göre hareket etmek serbestliğini de muhafaza etmektedir.[4] Amerika NATO üyelerine danışmadan, hattâ haber vermeden milletlerarası tehlikeli işlere girip sert çıkışlar yapabilmektedir. Lübnan, Küba, Dominik Vietnam olayları bunların örnekleridir. Bu durumda, yani hem Amerikanın nükleer silâhlara sahip ve en güçlü, en zengin üye olarak NATO'ya hâkim olması, hem de bağımsız, egemen bir devlet olarak kendi askerî politikasını ve stratejisini kendi basma tespit etmesi durumunda, NATO kararları ve NATO stratejisi ister istemez Amerikanın kararları ve kabul ettiği strateji oluyor.

Öyleyse, Türkiye Sovyetlerin saldırısına uğrarsa NATO, yani gerçekte Amerika, bizi korur inancı nereden geliyordu? Sadece Amerikanın kendi beyanlarından. 1950 sonlarına kadar Amerika, "Sovyetler Birliği mevcut sınırlarının dışına taşmaya kalkarsa derhal atom silâhlarıyla kitle halinde mukabelede bu-

4 Amerikan ve NATO stratejisi konusunda TİP Bilim ve Araştırma Bürosu çalışmaları notlarından yararlandım.

lunacağım" diyordu. Buna "sınırları içinde tutma" politikası ve "kitle halinde mukabele stratejisi" deniliyordu. Böyle bir "sınırlar dışına taşma" olayı yer aldığı takdirde, Amerika gerçekten derhal nükleer silâhlarla mukabelede bulunur muydu, bulunmaz mıydı? Şartlar ve kendi çıkar hesaplarına göre Amerikanın kendisinin karar vereceği bir hususta bu. Bunun ne hukukî bir garantisi vardı, ne de NATO'nun NATO olarak, Amerikadan ayrı bir şey yapabilmesi mümkündü.

1950'lerin son yıllarına kadar Amerikan, dolayısiyle NATO stratejisi buydu. Bu yıllarda Amerikanın denizaşırı ülkelerde –ve tabiî Türkiyede– kendi veya NATO adına sahip olduğu üslerin nükleer savaş bakımından önemi vardı, çünkü kıtalararası uzun menzilli füzeler henüz geliştirilmemişti. Termonükleer bombalar ancak uçaklarla atılabiliyordu. 1957'de Sovyetlerin ilk sputniki fezaya atmaları, ardından da aya bir füze göndermeleri bu devletin, kıtalararası füzeleri geliştirdiğinin ve bunları hedefe isabet ettirebildiğinin deliliydi. Aynı zamanda Amerika geçen yıllar zarfında nükleer silâhlarla kitle halinde derhal mukabele etmenin, zafer kazanılsa bile, ne vahim sonuçlar doğuracağının farkına varmıştı. Bu sebeplerle Amerika da 1957'den sonra uzun menzilli füzeleri geliştirdi ve derhal "kitle halinde mukabele" yerine, "elâstikî mukabele" ve "kademeli savaş" stratejisini kabul etti. Artık nükleer denge, Amerika ve Sovyetler Birliğinde yeraltı depolarında muhafaza edilen,,çabuk ateşlenir kıtalararası füzelerle, nükleer füzeler taşıyan denizaltı filoları arasında kurulmuştu. Bu durumda, bir savaş vukuunda ilk harekete geçecek tarafın, karşı tarafın nükleer silâhlarını tahrip edebilme imkânı kalkmıştı. Onun için Amerika hemen kitle halinde nükleer silâhlarla hücuma geçmeyip, "elâstikî mukabele" ve "kademeli savaş" ile çatışmayı, nükleer savaş safhasına varmadan sona erdirebilir, bir çözüme bağlıyabilirdi. Kademeli savaşın ilk kademesinde, saldırının veya bir ihtilâfın yer aldığı ülkede klâsik silâhlarla savaş yapılacaktı ve bunu yapmak tabiî

o ülkeye düşecekti. İkinci kademede taktik nükleer silâhlar kullanılacaktı, bununla da ihtilâf bir çözüme bağlanamazsa, tam bir nükleer savaşa (tabiî hep Amerikanın kararına bağlı olarak) girişilecekti. Her "kademe"den sonra, ötekine geçmeden önce, diplomatik temas ve müzakereler yapılacaktı. Bu demekti ki, ABD'nin sınırları dışındaki bölgeler, diğer NATO üyesi devletler ve tabiî bu arada Türkiye, savaşın ilk kademesinin yer alacağı, karşılıklı kuvvet gösterisinin yapılacağı sahalar, "deneme tahtaları" oluyordu. Amerika, savaşı kendi sınırlarından uzak tutarak, başka devletlerin –Türkiyenin– sırtından Sovyetlerle kozunu paylaşacaktı. Kademeler arasındaki müzakerelerde de bu devletler –Türkiye– bir pazarlık konusu yapılacaktı. Nitekim daha Küba krizi sırasında Türkiye böyle bir pazarlık konusu yapılmış, Kübadan Sovyet füzelerinin geri çekilmesi karşılığı, Amerika, Türkiyeden kendi füzelerinin bir kısmını kaldırmıştır ve bunu yaparken Türkiyeye danışmak lüzumunu bile duymamıştır. Küba krizi Amerika ve Sovyetler arasında bir anlaşma ile sonuçlanmayıp da bir savaşa yol açsaydı, Türkiye, kendisini hiç ilgilendirmeyen bir ihtilâf yüzünden çıkan bu savaşa, topraklarında bulundurduğu Amerikan ve NATO üs ve istihbaratı tesisleri dolayısiyle, kendi iradesi, hattâ bilgisi dışında bulaşmış olacaktı.

Amerikanın 1960'ların başında kabul ettiği bu "elâstikî mukabele" ve "kademeli savaş" stratejisini Amerikan Savunma Bakanı McNamara daha 1962'de NATO konseyi toplantısına getirdi. Avrupalı üyeler bu yeni stratejisi teklifini kabul etmediler. Kabul etmemeleri fiiliyatta bir şey değiştirmiyordu, çünkü nükleer silâhlara NATO değil, Amerika sahipti. Amerika üçüncü kademeye (yani nükleer savaş kademesine) gelinmeden önce nükleer silâhları kullanmamak kararında ise, NATO'nun Amerikaya aksini yaptırmak imkânı yoktu. Fransa ile anlaşmazlık ilk bu konuda başgösterdi. Fransa, Amerikanın istek ve kararına göre ilk "kademelerin" yer alacağı bir savaş sahnesi

olmak istemiyordu. Fransanın savaş sahnesi olup olmayacağı ve nasıl savunulacağı hususunda kendisi karar vermek istiyordu haklı olarak. İkinci şikâyeti de toplu (entegre) komutanlığın aslında Amerikanın emir ve kontrolünde oluşuydu. Sonunda, bilindiği gibi, Fransa NATO askerî teşkilâtından çekildi. 1967 Aralık ayında da NATO Konseyi "elâstikî" ve "kademeli" Amerikan stratejisini NATO stratejisi olarak tescil etti.

Görülüyor ki, Türkiye, toprakları üzerindeki Amerikan ve NATO üs ve tesisleri dolayısiyle kendi iradesi, hattâ bilgisi dışında bir dünya savaşına veya mahallî savaşa bulaşmak tehlikesiyle karşı karşıya olduğu gibi, bu yeni NATO stratejisine göre Amerika ile Sovyetler Birliği arasındaki bir silâhlı çatışmanın ilk deneme sahnesi olacak ve kendi sırtından, kendisinin rızası ve bilgisi bile olmadan pazarlık konusu yapılacak durumdadır. Buna, NATO andlaşmasının bir hukukî belge olarak da bir garanti vermediği hususu eklenince, NATO'nun ve Amerikanın bizi muhtemel bir Sovyet saldırısına karşı koruduğu efsanesi artık tevil kaldırmayacak şekilde çökmüş oluyor.

Peki, NATO'nun Fransadan gayri öbür Avrupalı üyeleri kendilerini böyle açıkta bırakan, üstelik savaşın deneme sahası haline getiren bir stratejiyi neden kabul ettiler? Bir kez, daha önce de işaret ettiğim gibi, kabul edip etmemeleri fiiliyatta bir şey değiştirmiyordu, Amerika böyle bir stratejiyi uygun görüyorsa öyle olacaktı. İkincisi, Amerika en gelişmiş, en güçlü ve zengin kapitalist-emperyalist bir devlet olduğu gibi bu Avrupa ülkeleri de ikinci, üçüncü dereceden aynı nitelikte, aynı kategoride devletlerdir; toplum yapıları ve kapitalist dünyanın birer parçası olmak itibariyle Amerika ile kader birliği halindedirler, bağlarını koparamıyorlar. Fransa ise Avrupayı Amerika ile Sovyetler Birliği arasında bir üçüncü güç haline getirip, sonra da eşit kuvvetler olarak Amerika ile masaya oturmak, anlaşmak emelindedir. Avrupadaki ekonomik ve ardından da politik bütünleşme (*entégration*) hareket ve teşebbüslerinin de bir amacı

budur. Bu hesapladır ki Fransa, NATO askerî teşkilâtından çıktı, ama NATO Andlaşmasında kaldı.

Başta Amerikanın, sonra öbür Avrupalı kapitalist devletlerin dünyanın dört köşesinde yatırımları, askerî, iktisadî, siyasî çıkarlar, nüfuz bölgeleri vardır. NATO, Amerikanın, bunları korumak için ve Sovyetler Birliğiyle üçüncü bir dünya savaşı ihtimalini göz önünde tutarak meydana getirdiği dünya çapında bir stratejinin, CENTO ve SEATO ile birlikte, bir parçasıdır. NATO Andlaşması ve askerî teşkilâtı Sovyetler Birliğine karşı meydana getirilmiştir ama, Türkiyenin millî güvenliği ve savunması açısından değil, Amerikanın ve dolayısıyla da kapitalist dünyanın çıkarları ve savunulması açısından. Bizim politikacıların anlamak ve halka anlatmak istemedikleri budur. Nükleer bir üçüncü dünya savaşı düşünülerek dünya çapında plânlanmış bir stratejide, savaş başladığı zaman, bazı bölgelerden, ilk ağızda "müdafaa edilemez" gerekçesiyle geri çekilmek, veya o bölgeyi kendi kaderiyle başbaşa bırakmak da (kademeli savaş da bu demektir zaten) vardır. Nitekim Ortadoğuda savunma hattının Kafkaslardan, veya Toroslardan veya Kuzey Afrikadan geçirilmesi düşünülmüş ve tartışılmıştır Amerikada. Her üçü de Türkiyenin savunulması bakımından elverişsizdir. Hatırlanacak olursa, Türkiyede yapılan NATO manevraları da genellikle denizden çıkarma, havadan indirme tatbikatıdır. Amerikan ve NATO stratejisi bakımından bu uygun olabilir, ama Türkiye nükleer füzelere hedef olup tahrip edildikten, geniş bölgeleri radyo-aktif hale geldikten sonra "kurtarılma"yı elbette kabul etmez, etmemelidir.

Türkiye Amerikadan ve öbür Batılı kapitalist ülkelerden ayrı nitelikte, ayrı kategoride bir toplumdur. Türkiye gelişmiş, sanayileşmiş kapitalist bir ülke değildir. Dünyanın başka yerlerinde sömürü ve nüfuz alanları, yatırımları, çıkarları yoktur. Azgelişmiş, geri teknikli bir tarım ülkesi olarak kendisi Amerikanın ve genellikle Batı emperyalizminin sömürü ve bas-

kısı altındadır ve bundan kurtulmak zorunda ve çabasındadır. Bu sebeple, denizaşırı savaşlar verecek, bir üçüncü dünya savaşına taraf olacak bir devlet değildir Türkiye. Toprak ve millet bütünlüğünü, bağımsızlığını muhafaza için ne yönden gelirse gelsin her türlü saldırı ve müdahaleye karşı yurt savunması, millî kurtuluş savaşı verecek durumda bir ülkedir. Böyle bir savaşın stratejisi, taktiği, silâhlı kuvvetler teşkilâtı, hattâ önemli ölçüde, gerektirdiği silâh ve araçlar başkadır. Bunun için "NATO içinde kalalım, ama mahzurlarını giderelim," görüşü sakat, sakattan da öte imkânsızdır. Temelde bir çelişki var: Toplum yapısında ve bunun sonucu olarak savunma amaçlarında ve stratejilerinde. Bu temel çelişkiden doğan iki somut örneği vermekle yetmeyim. NATO'nun, aslında Amerikanın, istekleri uyarınca biz kalabalık ama iyi donatılmamış bir kara ordusu meydana getirmişiz. Bunca övülen yardımlara rağmen de silâhlı kuvvetlerimiz, 1969 Millî Savunma Bütçesi hakkındaki Karma Komisyon raporuna göre ne "NATO standard"larına, hattâ ne de "kabul edilebilir asgarî standard"lara erişememiştir ve yeterli sefer stokları da yoktur. Millî Güvenlik Kurulu sefer stokları yapılmasına 1965'te karar verdiği halde bütçeye bu amaçla ödenek konmamıştır, 1968 bütçesinde de yoktur. Bir ordunun elindeki silâh ve araçların stokları yoksa veya yeterli değilse bunların savaşta pek bir işe yaramayacağı aşikârdır. Bir savaşa girmemizi Amerika istiyor ve tasvip ediyorsa gerekli yedek parçaları yollıyacaktır, etmiyorsa, söz konusu savaş millî savunmamız veya çıkarlarımız bakımından gerekliyse bile, elimizdeki silâh ve araçları stok eksikliğinden kullanamayacağız.

Türkiyenin millî savunması için daha küçük, ama daha iyi donatılmış, hareket kabiliyeti ve vurucu gücü çok daha yüksek ve sivil halkla dayanışma ve örgütlenme halinde bir orduya ihtiyaç vardır. Böyle bir ordunun da elindeki silâh, araç ve malzemeye tam tasarruf edebilmesi, sonuna kadar kullanmak ve yenilemek imkânlarına sahip olması gerekir.

Çelişkinin doğurduğu ikinci somut örnek deniz kuvvetlerimizin durumudur. Türkiye, üç tarafı denizle çevrili olduğu halde NATO çevresi içinde kara kuvvetlerine önem verilmiş, deniz kuvvetlerimiz ihmal edilmiştir. Ayrıca, NATO stratejisinde bizim deniz kuvvetlerimize Karadenizin, Yunanistana ise Ege Denizinin savunulması görevi verilmiş. Oysa Türkiye Ege Deniziyle de aynı derecede ilgilidir ve güneyde, Akdenizde de savunulacak kıyıları vardır.

NATO'da kalmayı savunanların ileri sürdükleri üç gerekçe daha vardır: (1) NATO'dan çıkarsak Sovyetler Birliği saldırır, hiç değilse baskı yapar, nüfuz etmeye çalışır. (2) Türkiye stratejik durumu sebebiyle bir dünya savaşının nasıl olsa dışında kalamaz, bunun için NATO'da kalması, hattâ Türkiyede üslerin, nükleer başlıklı füzelerin bulunması yararıdır. (3) NATO'dan çıkarsak Amerikadan ve diğer Batılı ülkelerden alığımız "kıymetli" yardımlar da kesilir. Bu gerekçeleri kısaca birer birer gözden geçirelim.

Deniliyor ki, Rusya, ta Çarlık zamanından beri sıcak denizlere, bu arada Akdenize inmek politikası gütmüştür: 1945'te de Boğazlar üzerinde taleplerde bulunmuştur; NATO'dan çıkarsak Rusya bize saldırır. Unutuluyor ki, Rusya bunu yapmak istemiştir ama, yapamamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun en zayıf zamanında yapamamıştır; 1945'te henüz NATO ve Amerikan yardımı yokken, askerî müdahale ile taleplerinin arkasını getirmemiş, getirememiştir. Akdenize inememek de, Sovyetler Birliğinin, Avrupanın en geri kapitalist ülkesi olmaktan elli yıl zarfında dünyanın ikinci süper-devleti haline gelmesini engellememiştir. (Kaldı ki Sovyetler Birliği bugün Türkiyeyi atlayarak Akdenize deniz gücünü indirmeyi de becermiştir.) Yurt savunması veren millî kurtuluş savaşlarının, saldırgana, istilâcıya ne belâlı işler açtığını Sovyetler Birliği de, bütün dünya da bilmektedir. Vietnam savaşı, bir ibret dersi olarak, göz önünde

durmaktadır. Türkiyenin ise bir saldırı vukuunda sonuna kadar savaşacağında kimsenin şüphesi yoktur.

Kaldı ki, bugün Sovyetler Birliğinin temel politika ilkesi "barış içinde birarada yaşamak"tır. Bunu bir aldatmaca saymak, politikadan hiç anlamamak demektir. Sovyetlerin görüşü şudur: İnsan toplumlarının evriminde sosyalizm, kapitalizmin yerini alacaktır; zaman sosyalizmin lehine işlemektedir. 17 Ekim İhtilâlinden ve dünyanın önemli kısmının sosyalist düzene girişinden sonra sosyalizmin bu tarihsel zaferi, bir dünya ihtilâline veya bir üçüncü dünya savaşma lüzum kalmadan gerçekleşecektir. Sovyetler Birliği bilim, fen ve teknikte Amerikayı geçmiştir. Şimdi amaç, üretimde, emekçi kitlelerin hayat seviyesi konusunda Amerikayı geçmek, refah bakımından da sosyalist toplum düzeninin üstünlüğünü ispat etmektir. Bunun için, tahripleri İkinci Dünya Savaşınınkinden de kat kat fazla olacak nükleer bir savaştan kaçınmak gerekir.

İşte bunun içindir ki Sovyetler Birliği, hiç bir ihtilâfta meseleyi Amerika ile silâhlı çatışmayı gerektirecek noktaya getirmemekte, hiç bir mahallî savaşa fiilen katılmamaktadır.

"Bir üçüncü dünya savaşı olursa, Türkiye, jeopolitik durumu yüzünden, nasıl olsa bu savaştan kaçınamayacak" görüşü de yanlıştır. Jeopolitik durumun önemli oluşu, aksine Türkiyeye iki karşıt gücü dengelendirip savaşın ve askerî blokların dışında kalmak imkânını vermektedir; nitekim İkinci Dünya Savaşında böyle olmuştur. Türkiyenin çıkarları bir üçüncü dünya savaşının ve bölgede yer alabilecek mahallî savaşların dışında kalmaktır ve dışında kalabilir. Ama NATO ittifakı ve teşkilâtı içinde oldukça, Türk topraklarında Amerikan ve NATO üsleri ve tesisleri bulundukça, bu eşit savaşlara istemeden bulaşması tehlikesi büyüktür.

Çekoslovakya olaylarının Sovyetler Birliğinin "sosyal sistemleri farklı devletlerin barış içinde birarada yaşaması" politikasından vazgeçtiği anlamına gelmediğini, bu politikayı esasen

kapitalist ülkelerle ilişkilerinde uyguladığını, sosyalist ülkeler kampı içindeyse oldum olası kendi sosyalizm anlayışı ve çizgisinden ayrılmalara gücü yettiğince müsaade etmediğini, etmemeğe çalıştığını III. bölümde anlatmıştım. Sovyet deniz gücünün Akdenizde ve dünya denizlerinde boy göstermesi de bu kitapta Türkiye için savunduğum tam bağımsız ve bloklar dışı dış politika tezinde bir değişiklik yaptırmayı gerektirmez, tersine böyle bir politikanın gereğini daha da güçlendirir. Sovyetler Birliği özellikle 1957'den sonra ticaret ve savaş gemileri filoları yapmaya, bir deniz gücü devleti haline gelmeye koyulmuştur. Sovyet donanmasını güçlendirmelerinin, dünya denizlerinde Amerikadan sonra ikinci devlet haline gelmelerinin (ki yakın bir zamanda Amerikayı da geçeceklerini yabancı yetkililer belirtmektedir) bir nedeni dünya ülkeleriyle olan ekonomik ilişkilerini ve ticaret yollarını korumak ise, bir diğer çok önemli nedeni de Amerika ile ilişki ve politikalarında yeni bir aşamayı geliştirme amacıdır bence. Sovyetler Birliği; Amerika'ya ve diğer kapitalist ülkelere karşı birarada yaşama politikasını uygulamaktadır, ama, kapitalist dünyanın sınırları kesin değildir, ihtilâflı bölgeler vardır. Üçüncü Dünya Ülkeleri bu durumdadır. Şimdiye kadar, bu ülkelerde antiemperyalist, Amerika'ya karşı millî kurtuluş hareketleri belirdiği, Amerika'nın çıkarına uygun olmayan gelişmeler yer aldığı zaman Amerika buralara türlü dolaylı ve dolayısız şekillerde, gerekli gördüğünde askerî güç göndererek müdahale etmiştir. Sovyetler bu müdahalelere fiilen karşı çıkmamış, ekonomik malî yardımlarda ve mücadele silâhlı kurtuluş savaşı şeklini aldığında da, silâh ve askerî malzeme yardımında bulunmakla yetinmiştir. Dünya denizlerinde Amerika ile rekabet edebilecek savaş filoları bulundurmakla Sovyetler Birliği Amerika'nın bu gibi müdahalelerini peşinen önliyebilecek duruma gelmektedir. Kısacası, Amerika'nın Sovyetler Birliğine uygulamak istediği "kendi sınırları içinde tutma" (*containment*) politikasını şimdi Sovyetler Birliği

Amerika'ya ve gelişmiş kapitalist dünyaya uygulamak, bu dünyayı kendi sınırları içinde tutmak niyetinde görünmektedir.

Genel silâhsızlanma gerçekleşmediği sürece, nükleer silâhlar alanında olduğu gibi deniz güçlerinde de bir dengelenmenin oluşması, dünya barışı, hele küçük azgelişmiş ülkelerin kendilerini Amerikanın askerî müdahalesinden koruyabilmeleri açısından yararlıdır. Türkiye de Akdeniz'de meydana gelen ve oluşan deniz gücü dengelenmesinden kendi bağımsızlığı ve çıkarları açısından yararlanabilir ve yararlanmalıdır. (Zaten jeopolitik mevkiinin iki dev güç arasında, bloklar dışı, bağımsız bir dengeli politika gütmesine yararlı olduğunu daha önce belirtmiştim.) Türkiye iki blok arasında bağımsız, dengelenmiş bir politika güderek hem toprak bütünlüğünü, bağımsızlık ve egemenlik haklarını koruyabilir, hem de iki blok arasında denge bozulup savaş çıkarsa bu savaşa bulaşmak tehlikesinden kurtulabilir.

Burada sözünü ettiğim bloklar dışı bağımsız politika, suya sabuna dokunmamak, etliye sütlüye karışmamak anlamında pasif bir dış politika değildir. Zaten dikkat edilirse bugün genellikle dış politika konularında "tarafsız" (*neutre*) terimi yerine "peşinen bir tarafa karşı taahhüde girmemek" (*non-engagé*) veya "peşinen bir safta yer almamak" (*non-aligné*) terimleri kullanılmaktadır. Bu, hukukî taahhütler ve fiilî bağlantılarla bir bloka girip bağlanmamak demektir. Ama dünya sorunları karşısında millî çıkarlar ve bu çıkarlara uygun temel politik ilkeler açısından açık, tutarlı, azimli bir vaziyet almamak, girişimlerde bulunmamak demek değildir. Bir somut sorun karşısında bir ülke kendi politikası açısından gerekli veya uygun bulursa şu veya bu tarafa haklı, öbürüne haksız diyebilir, ikisinden birini destekliyebilir ve bu yönde faal bir politika izliyebilir.

Bu bakımdan, Türkiyenin içinde bulunduğu bölge olan Orta Doğu'daki bugünkü buhranda açık seçik bir vaziyet alıp belirli bir politikayı faal bir şekilde izlemekten kaçınmak olmaz. Türkiye bu bölgenin önemli bir devletidir; Orta Doğu'da olup

bitenler ve yeni gelişmeler kendisini çok yakından ilgilendirir. Fransa ve Sovyetler Birliği bu buhranın çözümü için teklif ettikleri plânları Türkiyeye sunmuşlar, Türkiyeye önem verdiklerini göstermişlerdir. "Aman biz bu ihtilâfa karışmayalım, büyük devletler ve sorunla doğrudan doğruya ilgili taraflar ne yaparsa yapsınlar" gibi pasif bir vaziyet almak, veya hep Amerika'yı kollayıp ondan bir işaret beklemek doğru olmaz. Türkiyenin, kendi millî çıkarlarının bilincine sahip, bölgedeki buhranın çözümüne ve dünya barışına hizmete âmade, kişiliği olan bağımsız bir politika güdebildiğini göstermesi fırsatıdır bu. Kaldı ki teklif edilen plânlar Arap devletlerinin haklı isteklerini desteklemekle beraber körü körüne bir tarafı tutmayan, iki tarafı uzlaştırma yolları arayan tasarılardır.

Dış Yardımlar, Krediler

Yardımlar konusuna gelince, çok büyütülen askerî yardımların silâhlı kuvvetlerimizi kabul edilebilir asgarî standardlara bile ulaştırmadığını daha önce belirttim. NATO standardlarına erişebilmek için gerekli görülen para ise 29 ilâ 37 milyar lira arasında tahmin olunuyor, sağlanması imkânsız bir para. Aynî olarak gönderilen silâh, araç ve malzemenin Amerika veya Almanyada hizmetten çıkarılmış, köhne mallar olduğu ise herkesce biliniyor. Geçen yıl övünerek aldığımız iki savaş gemisi yirmi iki yıllıktı. Üstelik yeterli silâhlar da verilmiyor. NATO'ya girince, Amerikanın telkiniyle, yerli savaş sanayiimizi geliştirmeyi durdurduk, mevcutları da başka malların imaline yönelttik. İktisadî ve malî yardımlar konusunda ise Amerika ve Batı Avrupa ülkeleri mi bize yardım ediyor, yoksa aslında biz mi onlara? Tartışılır bir konudur. Amerika, depo ve silolarında birikmiş ve nasıl elden çıkaracağını bilemediği tarım ürünleri fazlasını bize Türk parası karşılığı –ve diğer azgelişmiş ülkelere de– göndererek tasfiye etti; karşılık paraları da kendi propagan-

da, casusluk ve sair faaliyetlerinde ve masraflarında kullanarak değerlendirdi. Amerikan, ve genellikle Batı Avrupa kredileri ise pahalı kredilerdir, faizleri yüksektir. Ayrıca kredilerin nasıl kullanılacağına dair, hep krediyi veren ülke yararına yontan, ağır şartları vardır. Malların, başka bir ülkeden daha ucuza sağlanması mümkünken, krediyi veren ülkeden satın alınması, veya o ülkenin gemileriyle taşınması (yüksek navlun ödenmesi demektir) zorunluğu, kredinin bir kısmının "teknik yardım" olarak verilmesi, yani kredinin bir kısmının veren ülkeye uzman, personel ücreti olarak geri gitmesi gibi şartlar vardır.

Türkiyenin dış borçları ve bunun millî ekonomimize bugün ve gelecekte yüklediği ve yükliyeceği ağır yük de son zamanlarda hayli tartışılmış, eleştirilmiştir. Çeşitli uzmanların yaptıkları incelemelere atıfla basında şöyle haberler çıkmıştır: Yalnız 1940'a kadar edinilen dış borçların ödenmesi 2014 yılına kadar sürecektir; Türkiyede doğan her çocuk yirmi bin lira borç ödeme mükellefiyetiyle doğmaktadır. Bu gibi ifadeler, Türk ekonomisinin gelecekte uzun yıllar geçmiş borçların yükünü taşıyacağı, gelecekteki gelirlerin önemli kısmının o günün insanlarının ihtiyaçlarını karşılamaya, ekonomiyi geliştirmeye değil, eski borçları ödemeye kullanılacağı anlamına gelir; yani ekonominin ve gelecek nesillerin gelirleri şimdiden ipotek altına sokulmuştur.

Diğer bir niceleme açısı da, her yıl eski borç taksit ve faizlerinin o yıl alınan yeni krediler toplamına oranıdır. Yine basında çıkan bir inceleme sonucuna göre geçen beş yıllık plân döneminde alınan her 20 dolar dış kredinin 11 doları eski borç taksidine ve faizlerine eşittir, İkinci Beş Yıllık Plân döneminde ise bu, her 20 dolar kredide 13 dolar olacaktır. 1967 Bütçe Karma Komisyonu raporunda ise 1966 yılı için imzalanan Proje Kredisi Anlaşmasının toplam tutarı 200 milyon doların üstündedir. Aynı yılda dış borçlar taksidi ve faizleri olarak 148 milyon dolar ödendiği dikkate alınırsa, 1966 yılında dış kredilerden sağlanan

net kaynakların ancak 52 milyon küsür dolar olduğu meydana çıkar. Eski borç taksit ve faizlerinin yeni kredilere oranının bu kadar yüksek oluşu Türkiyenin eski borçları ödemek üzere yeni borçlar aldığı anlamına gelir ki borç batağına gömülmenin ta kendisidir bu. Türkiyenin dış borçlarının ne kadar ağır olduğunu gösteren bir başka kıyaslama da dış borç ödemelerinin ihracat gelirlerimizle oranıdır. 1961-1965 yıllarında dış borç ödemelerimizin ihracat gelirlerine oranı yüzde 34 ile yüzde 39,5 arasında oynamıştır, yani ihracat gelirimizin üçte birinden fazla olmuştur. 1966'da bu oran üçte birin altına düşerek yüzde 29,8'e inmiştir. İhracatımızın daima ithalâtımızdan çok geride olduğu, bu yüzden de hem ticaret, hem de tediye dengemizin büyük açık verdiği olgusu karşısında dış borçların millî ekonomi üzerindeki gelişmeyi önleyici baskısı daha kesinlikle anlaşılır.

Bu kitabın Tarihsel Doğrultu bölümünde Türkiyenin 1938'de İngiltere ile yaptığı 16 milyon sterlinlik kredi anlaşması ve 1939 İngiliz-Fransız-Türk üçlü anlaşmasıyla yeniden Batıya yanaştığını ve borçlanma yolunu tuttuğunu ve borçlanmanın özellikle 1950'den sonra hızla arttığını belirtmiştim. Dış borçlara ait rakamlar bunu doğrulamaktadır. 1930-39 yıllarında da Türkiyenin dış borçları olmuştur, ama bunların önemli kısmı demiryolu, rıhtım, liman, telefon, elektrik vb. alanlarında mevcut yabancı şirketlerin devletçe satın alınmasından doğmuştur. Bunlardan başka 1930'da "iktisadî cihazlarına" amacıyla ABD.lerinden 10 milyon dolar kredi alınmış, karşılığında kibrit tekeli imtiyazı verilmiş ve bu da 1943 de sona ermiştir. Ayrıca Sovyetler Birliğinden 8 milyon dolarlık borç sağlanarak Beş Yıllık Plânda yer alan bazı fabrikaların kurulmasında kullanılmıştır.[5] Bunlar yabancı şirketlerden kurtulmak ve ekonomiyi geliştirmek için yapılmış, normal sayılacak borçlardır ve ödenmiştir.

---

5 Memduh Yaşa, *Devlet Borçları*, 1965, s. 76-77. Daha sonraki paragraflarda dış borçlara ait verilen bilgi ve rakamlar da aynı kitaptan alınmıştır: s. 69-92.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında eski borçların ödenmesine muntazam bir şekilde devam olunduğu halde savaş şartlarının gerektirdiği ihtiyaçları karşılamak üzere dış borçlanma hızla yükselmiştir. 1945 sonunda uzun vadeli borçlar 356 milyon lirayı bularak 1939'a kıyasla ikibuçuk mislinden biraz fazlaya yükselmiştir. Bununla beraber henüz tehlike yoktur, artış sadece uzun vadeli dış borçlardadır, kısa vadeli dış borçlar 1946'da tamamen tasfiye edilmiştir ve Merkez Bankasında birikmiş altın ve döviz stoku dış borçların hemen hemen tümünü kapatabilecek miktara ulaşmıştır. 1946-1950 arası dış borçlar yine artmaya devam ederek iki kat yükselmiştir. Bu devre için dikkati çeken nokta dış borçların özellikle 1947'den itibaren artışıdır, yani Amerika ile 1946, 1947 ve 1948 anlaşmaları yapıldıktan sonra Amerika, Milletlerarası Para Fonu, Milletlerarası İmar ve İskân Bankası ve Avrupa Tediye Birliği yeni kredilerin kaynaklarıdır. Adı geçen bu malî müesseseler ve Türkiyenin aynı yıllarda girdiği Avrupa İşbirliği Teşkilâtı hep Amerikanın desteklediği ve Amerikan nüfuzunun hâkim olduğu müesseselerdir. Bununla beraber, borçlar konusunda kaynak olarak kullandığım Profesör Yaşa'nın *Devlet Borçları* adlı kitabında belirtildiğine göre 1950 sonunda dahi Türkiyenin dış borçları "ekonomimiz için önemli bir ödeme güçlüğü doğuracak bir ağırlık ifade etmemektedir. Aynı yılın sonunda mevcut altın ve döviz rezervi, bu borçların yıllık taksitlerini kolaylıkla ödemeye, hattâ istenirse büyük bir kısmını erken itfaya (vadesinden önce ödemeye) tâbi tutmaya müsait bulunmakta" idi. Ne var ki, Türkiye Amerikaya ve ona bağımlı milletlerarası örgütlere bu borçlanmalarla sıkıca bağlanmış, krediler yoluyla kapitalist-emperyalist ilişkiler ağının içine iyice girmiş bulunuyordu.

1951-60 dönemi bir borçlanma furyası dönemi olmuştur. Dış borçlar hem o zamana kadar görülmedik bir hızla artmış, hem de "büyük çeşitlilik kazanmış; alacaklılar, ödeme tarzı ve borcun devletle ilgisinin mahiyeti bakımından çok karışık bir

kredi dokusu meydana gelmiştir." Yine bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa bir moratoryum (yani borçların ertelenip uzun vadeli bir ödeme plânına bağlanması hali) ilânı zorunluğu doğmuş ve Türkiye bütün alacaklılarıyla bir masaya oturarak pazarlığa girişmiştir. Türkiye moratoryum ilânını elde edebilmek için malî istikrar tedbirleri almak taahhüdünde bulunmuş ve bunun sonucu olarak da aynı zamanda Türk parasının değerini düşürmüştür. Paranın değerinin düşürülüşü, Türkiyenin dış borçlarının Türk lirasıyla 7 milyar yükselmesine yol açmıştır. Böylece 1950 sonuna kıyasla 1960 sonunda dış borçlar 13 kat artarak 10 milyar 200 küsür milyonu bulmuştur. Bu duruma rağmen zamanın iktidarı borçlanma konusunda fütursuzdur. Yine aynı kaynağa göre, "1958 Temmuzunda kabul edilen istikrar programının (ki Türk parasının değerinin düşürülmesini gerektirmiştir) hakiki sebebi... dış yardım ve kredilerinin devamını sağlamak arzusu idi."

Bu dönemde "her mahallede bir milyoner"in ne şartlar altında yaratıldığı ve egemen sınıfların ve iktidarın kendi sınıfsal çıkarları için memleket ekonomisini ve onun geleceğini nasıl yabancı ipoteği altına koymaktan çekinmediğini bu durum açıkça ortaya koymaktadır. Türkiye artık milletlerarası malî kapitalin ağına öyle düşmüştür ki, ağır borçlanmalar 1960'tan sonra da devam edecektir. Plânlı devreye geçince, bu malî bağlar gevşeyeceğine daha da sıkılaşmıştır. Birinci Beş Yıllık Plân'ın uygulanmasına başlandığı 1963 yılında Plân'ın dış finansmanını sağlamak gerekçesiyle bir konsorsuyum kurulmuştur. Plân konsorsuyuma sunulmakta ve böylece yabancılara, Plânımızı eleştirmek, müdahalelerde bulunmak, kredi verip vermeme yoluyla kalkınmamızı etkilemek imkânı sağlanmış olmaktadır. Plâncılar, kredilerin Plânın tümü üzerinden verilmesini ve Türk hükûmetinin bu kredileri kendi tercihlerine göre kullanma serbestliğine sahip olmasını istedikleri halde konsorsuyum bunu kabul etmemiştir. Proje esası üzerinden verilen kredilerde

tabiîdir ki her konsorsuyum üyesi kendi işine gelen projelere kredi vermekte ve bu konunun başında belirttiğimiz ağır şartları koşmaktadır. Ayrıca, daha önce işaret ettiğimiz gibi, Avrupa İşbirliği Teşkilâtının yerini alan İktidadî İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtına (OECD) da Türkiye, ekonomik durumu, kalkınma plânı ve sahaları hakkında hesap vermektedir.

1968 Bütçe Kanun Tasarısı üzerinde Karma Komisyon Raporunda verilen rakamlara göre 30 Eylül 1967 tarihinde Türkiyenin döviz olarak ödenecek dış borçları bir milyar 329 küsur milyon dolardır; Türk parasıyla ödenecek borçlar ise 3 milyar 317 küsur milyon Türk lirası tutarındadır. Çeşitli kurları olan doları yuvarlak rakamla on Türk Lirası olarak hesaplarsak Türkiyenin dış borçlar toplamı 16 milyar 613 küsur milyon Türk lirasıdır. Devletin iç borçları da 16 milyar lirayı aştığına göre, devletin toplam borç yekûnu 35 milyar liranın biraz altındadır. Bu borç batağına ve 1965'ten beri Türk hükümetinin dış borç, taksit ve faizlerinin ertelenmesini isteme zorunda kalmış olmasına, dış ticaret ve ödemeler dengesinin sürekli açık vermesi hususu da eklenince durumun ciddiyeti bütün çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır.

Türkiyede Yabancı Sermaye

Dış iktisadî ilişkiler konusunda kısaca yabancı şirketler üzerinde de durmak gerekir. Türkiyenin 1952'de kabul ettiği Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununun, bu konuda dünyada mevcut en elverişli mevzuat olduğu resmen ifade edilmiş bulunmaktadır.[6] 6224 sayılı söz konusu kanunun 10. maddesinde "yerli sermaye ve teşebbüslere tanınan bütün haklar, muafiyetler ve kolaylıklardan; aynı sahalarda çalışan yabancı sermaye ve teşebbüsler de

6 Türkiyede yabancı sermaye konusunda yararlandığım esas kaynak, TİP Bilim ve Araştırma Bürosu üyesi Ömer İnanç'ın Devlet Plânlama Teşkilâtının Şubat 1364 ve Ekim 1965 tarihli iki araştırmasına dayanarak hazırladığı notlardır.

aynı şartlar dahilinde istifade ederler" denilmektedir. Yine aynı kanuna göre bir Yabancı Sermayeyi Teşvik Komitesi kurulmuştur ve müracaat eden yabancıların en küçük bir ön proje vermesi bile gerekmemiştir. Bunun sonucu, 1963 yılı sonuna kadar müsaade alan 256 firmadan ancak 100 tanesinin 1964'de faaliyet halinde olmasıdır. Bu kadar çok müracaat yapılıp müsaade alındığı halde uygulamaya geçilmemesinin önemli bir nedeni, memleket politikasında ağır basan ithalâtçı zümrenin ithalâtı çok daha kârlı bulduklarından sanayileşmeye karşı olmalarıdır. İthalâtçılar bir yandan, ticarî ilişkileri bulunduğu yabancı firmalara ruhsat aldırtıp fabrikayı kurdurtmadan ve böylece başkalarının kurmalarını da önliyerek ithalâta devam etmekteler, öbür yandan da yabancı sermaye ile ortaklıklara girip dolaylı ithalât demek olan montaj sanayiine el atmaktadırlar.

Bu durumun bugün de devam etmekte olduğu hükümetin 1968 Nisan ayı ortasında aldığı bir karardan belli olmaktadır. Bu karara göre 1963 yılı başından beri sermaye getirilmesine, mevcut sermayenin artırılmasına ve imalâtın genişletilmesine izin verilen teşebbüslerden üç yıl içinde taahhütlerini yerine getiremeyenler, iki ay içinde bunun nedenlerini Ticaret Bakanlığına bildireceklerdir. Bu bildirilen nedenler Devlet Plânlama Teşkilâtınca incelenecek ve ilgili yabancı şirketlere ya taahhütlerini yerine getirmek için belirli bir mühlet verilecek veya izin belgeleri iptal edilecektir.

İkinci önemli bir gözlem Türkiyeye gelen yabancı sermayenin büyük kısmının aynî sermayeden, yani makine ve âletlerden ibaret oluşudur. 1963 sonu itibarıyla, 12 yılda Türkiyeye giren yabancı sermayenin yüzde 63'ü aynî sermayedir. Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununa göre makina, malzeme gibi aynî mallardan gayri "lisans, patent, alâmeti farika ve hizmet" de yabancı sermaye sayılmaktadır. Demek ki yabancı sermayenin gelişi, iddia edildiği gibi, Türkiyeye ek döviz sağlamamaktadır. Bu yol aynı zamanda getirilen makina ve tesisatın, lisans, pa-

tent, alâmeti farika ve teknik hizmetlerin değerlerinin yüksek gösterilmesine ve böylece getirildiği iddia olunan sermayenin şişirilmesine yol açmaktadır. İşletme fonlarını ise yabancı sermaye büyük ölçüde Türkiyenin iç kaynaklarından sağlamaktadır. 1965 yılında 38 yabancı firma üzerinde DPT'nin yaptığı bir incelemede bunlara Türk kaynaklarından açılan kredilerin, toplam sermayelerinin yüzde 116'sı oranında, yani sermayelerinin iki katından fazla olduğunu göstermiştir; fiilen kullandıkları kredi oranı ise yüzde 57, yani toplam sermayelerinin yarısından fazladır. "Gelişmiş ülkelerde, toplam sermayeye oranla bu kadar yüksek kredi açıldığına veya kullanıldığına rastlamak güçtür".[7] Bu durum, Türkiyenin esasen kıt olan kredi kaynaklarının, kalkınmamız için daha gerekli olan alanlar yerine yabancı sermaye yatırımlarının yöneldiği tüketim malları üretimine kullanılması sonucunu doğurmaktadır. Yabancı sermaye yatırımları, 1963 sonuna göre yuvarlak oranlarla, yüzde 21 lâstik, yüzde 13 gıda, içki ve tütün, yüzde 18 kimya (ilâç) ve yüzde 7 madencilik sanayii alanlarındadır ki, bunların, modern teknoloji gerektiren ağır, temel sanayi ile ilgisi yoktur. Yabancı sermayenin Türkiyeye modern tekniği getirme bakımından bir hizmeti olmadığının bir başka delili de işçi başına yatan yabancı sermayenin –lâstik ve taşıt alanları hariç– yerli sermayenin işçi başına yatırımlarından düşük oluşudur.

Memleket ekonomisine fayda sağlamayan bu yabancı sermaye yatırımları, kendilerine tatlı kârlar sağlama bakımından çok avantajlı durumdadırlar. DPT'nin Ekim 1965 tarihli bir incelemesine göre yabancı sermayenin yıllık satışları sermaye toplamının üç misli, gayri safi kazançları ise toplam sermayenin yüzde 30-45'i arasındadır. Yılda dışarı gönderebilecekleri kâr ise yüzde 20 ile 35 arasında değişmektedir. Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu kârların sermaye olarak yatırılmasına müsaade

7 Ömer İnanç'ın sözü geçen notlarından.

etmekte ve bu şekilde yatırılan sermayeyi de "Yabancı sermaye" saymaktadır. Bu yüzden yabancı şirketler yeni döviz getirmek yerine Türkiyede edindikleri kârları yatırmayı tercih etmekte ve istatistiklerde "yabancı sermaye" olarak gösterilen miktarların bir kısmını aslında Türkiyede kazanılan ve Türk parası olarak yapılan bu yatırımlar teşkil etmektedir.

Yabancı şirketler, devlet gelirlerine de önemli katkıda bulunmamaktadır, yani yüksek vergi ödememektedir. Yabancı sermayenin "gider vergisinin fazla olduğu alanlara gitmekten kaçındığı" resmî belgelerde açıkça belirtilmektedir. Yine Ekim 1965 tarihli incelemeye göre ödedikleri toplam vergi toplam sermayelerinin yüzde 10'unu geçmemektedir.

Yabancı sermaye memlekete gelirken ve yatırımlarını genişletirken memlekete döviz getirmediği gibi, tersine döviz kaybına da sebep olmaktadır. Türkiyede Türk parası olarak kazanılan kârlar yeniden sermaye olarak yatırıldığı zaman, bu ek yatırımlarla yükselen kârlar dışarıya döviz olarak transfer edilmektedir. Ayrıca, "imalât sanayiinde çalışan yabancı sermaye hiç ihracat yapmamıştır denilebilir"; (Ekim 1965 tarihli inceleme), yani ihracat yoluyla döviz sağlamamıştır. İthal ikamesine de pek yaramamıştır yabancı sermaye, yani ithal ettiğimiz mallardan bir kısmını Türkiyede yapıp bunların ithal edilme gereğini ortadan kaldırarak döviz tasarrufu da sağlamamıştır. Türkiyede yapılan mamullerde kullanılan yerli malzeme 1958'de yüzde 78'e kadar yükselmişken, bu oran 1960'ta yüzde 39'a düşmüş ve 1964'e kadar da hep yüzde 40-45 arasında oynamıştır. Toplam yabancı sermaye yatırımlarının beşte birini teşkil eden ilâç sanayiinde bu ithal ikamesi oranı yüzde 16'ya kadar düşmektedir, "taşıt montaj sanayiinde ise daha da düşük rakamlara rastlanmaktadır", (aynı inceleme). Bu durumun bugün, 1968'de de değişmemiş olduğu Sanayi Bakanı Mehmet Turgut'un montaj sanayicilerine karşı yürüttüğü suçlama ve şikâyetlerden bellidir. Türkiye gerçek bir sanayileşme yolunda olmadığı için gerek

yabancı sermayenin, gerekse yerli sermayenin, sermayeyi kısa zamanda çıkartan (amortize eden) ve yüksek kâr sağlıyan hafif sanayi ve montaj sanayii dallarında kurdukları işletmeler, kuruluşta gerekli makinaları ve imalâtta kullandıkları parça ve malzemeleri dışardan getirmektedirler. Bu yüzden hem Türk sanayii, olduğu kadarıyla da, dışarıya bağlı hale gelmekte, hem de ithalâtın yükselmesine, döviz harcamalarının artmasına sebep olmaktadır.

Üçüncü Dünya Devletlerine yatırılan yabancı sermayelerden elde edilen gelirin, onlara yatırılmış sermaye toplamından fazla olduğu ise bilinen, tescil edilmiş bir gerçektir. Türkiye de bu kuralın dışında değildir. Dışarıya kâr transferleri yıldan yıla bir artış göstermektedir ve 1967 yılında transfer edilen yabancı sermaye kârları (25 milyon dolar), o süre içinde memlekete gelen yabancı sermayeden (17 milyon dolar) hayli fazladır.[8] Bütün bu gerçekler, "yabancı sermaye, dış finansman olmadan kalkınamayız" diyenlerin bu iddialarının çürüklüğünü göstermektedir.

Dış kredilere ve yabancı sermayeye karşı çıktığımızda, karşıt iddia ve delil olarak, "Bakın, diyorlar, sosyalist ekonomiye sahip, komünist partilerin iktidarda olduğu ülkelerde bile şu yabancı şirkete filanca fabrikayı kurma izni verilmiştir". Bir kez bu, o ülkelerin kendi bileceği bir şeydir, bizi ilgilendirmez. Bizdeki dış borçlar ve yabancı sermaye yatırımı yukarıda anlattığımız gibidir ve bu durumun millî ekonomimizin yararına olmadığı apaçık ortadadır. İkincisi, Türkiye gerçek anlamda sanayileşip kalkındıktan, bütünleşmiş, sıhhatli bir ekonomiye sahip olduktan ve ekonominin gelişmesinin ve geleceğinin dizginleri sımsıkı Türk devletinin elinde olduktan sonra Türkiyenin kendi çıkarlarına uygun şartlarla ve dilediği şekilde kullanabileceği sınırlı ölçüde krediler alması ve gerekirse,

8 Yıllık Ekonomik Rapor, 1968, Tablo IV, 1.

yine şartları Türkiye tarafından millî ekonominin durumuna uygun şekilde tespit edilen şu veya bu tesisin yabancı bir şirket tarafından kurulmasına müsaade etmesi mümkün olabilir. Sosyalistlerin karşı oldukları, şartları ağır ve kredi veren tarafa müdahale imkânları ve özel çıkarlar sağlıyan, Türk ekonomisini ipotek altına koyan şekilde borçlanmalardır ve memleketin yabancı sermaye sömürüsüne açık tutulmasıdır. En önemlisi de kredilerin içte hangi maksatlarla, hangi sınıflar yararına kullanıldığıdır.

Türkiyenin ekonomik ve malî dış ilişkileri konusu bu kadarla bitmiyor. Profesör Yaşa'nın meydana geldiğini belirttiği "çok karışık kredi dokusu" dolayısıyla, Türkiye 1950'den bu yana şu kaynaklardan kredi almıştır: Başta Amerika, sonra Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), Milletlerarası Para Fonu (IMF), Avrupa Tediye Birliği ve onun yerini alan Avrupa Para Anlaşması (EMA), Export-Import Bank, Kalkınma İkraz Fonu (DLF), Avrupa Yatırım Bankası (BEI), İktisadî İşbirliği ve Kalkınma Teşkilâtı (OECD), Milletlerarası Kalkınma Teşkilâtı (AID), 1963 Konsorsiyum memleketleri, Avrupa İktisadî Topluluğu (Ortak Pazar) memleketleri. Bu demektir ki, borçlanmalarla Türkiye Amerikaya ve onun doğrudan ve dolaylı nüfuzu altındaki milletlerarası örgüt ve müesseselere ve Batı Avrupa kapitalist ülkelerine içinden çıkılmaz bir borç ağıyla sıkıdan bağlanmıştır. Ayrıca bu teşekküller ve Türkiyenin dahil olduğu GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması), kuruluşlarında bunlara tanınmış olan yetkilerle, üye ülkelerin, özellikle Türkiye gibi azgelişmiş olanların, iç iktisadî, malî politikalarına karışabilmektedirler. Kalkınma plânımızın 1963 konsorsiyumuna ve OECD'ye sunulduğunu yani, kalkınmamızın bu teşekküllerin müdahalelerine açık tutulduğunu belirtmiştim. "Menfaatlerimize uygun bir döviz kuru politikası gütmemize Para Fonu, ihracatımızı menfaatlerimize uygun şekilde teşvik etmemize GATT

manidir".[9] OECD'nin meşgul olduğu başlıca konulardan biri teknik yardımdır. Teknik yardım amacıyla bize gönderilen yabancı "uzman"ların gerekli ehliyetten, uzmanlıktan çoğu kere yoksun oldukları ise genel şikâyetler konusudur. Bütün bu teşekküller kapitalist ekonomi görüşüne ve kurallarına uygun politika izlerler ve "yardım" ettikleri ülkelerde kapitalizmin, özel sektörün gelişmesini hedef alırlar.

AET (Ortak Pazar)-Türkiye Anlaşması

Türk burjuvazisinin Türkiyeyi kapitalist âleme bağlamak ve böylece içte kendi mevkiini güçlendirmek yolundaki çabalarının son büyük örneği, Türkiyenin Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar) ile yaptığı Ortaklık Anlaşması olmuştur. Anlaşma 12 Eylül 1963'de yapılmış, 1 Aralık 1964'de yürürlüğe girmiştir. AET'nin amacı ve niteliği üzerinde daha önce Kapitalist Dünya ile ilgili bölümde durmuştum. Her ne kadar AET ile bu ortaklık anlaşması ekonomik nitelikte, hattâ ilk hazırlık devresi açısından sadece ticarî anlaşma ise de Türkiyenin bu bütünleşme hareketine katılışındaki saikler ekonomik ve ticarî değil, politiktir. Ekonomik bütünleşme hareketinin ileride politik bütünleşmeye, Avrupa birliğine yol açacağı biliniyor, umut ediliyordu. Zaten daha başlangıçtan, bu yolda bir adım olarak AET'ye dahil altı devlet arasında bir Avrupa Parlamentosu da kurulmuştu. "Türkiyenin Avrupa ile tarihsel ilişkileri vardır, Türkiye Avrupalı bir devlettir, birleşen Avrupanın dışında kalamaz" gibi gerekçelerle ve bir de "Yunanistan girdi, biz ondan geri kalmayalım" telâşı içinde AET ile Ortaklık Anlaşması yapıldı. Bu ekonomik nedenlerle alınmış bir karar değil, politik bir tercihti. Türkiye bütünleşen kapitalist Avrupanın bir parçası haline gelirse, Türkiyede kapitalist düzen garanti altına alınmış, Türk burjuvazisinin ve gittikçe kapitalist işletmeciliğe yönelen büyük

9 Sadun Aren, 1968 Bütçe Kanunu üzerinde Meclis konuşmasından.

toprak sahipleri sınıfının ekonomik ve politik mevkii ve gücü de desteklenmiş, Türkiyenin sosyalist bir düzene yönelmesi önlenmiş olacaktı.

Oysa Türkiye gibi sanayileşmemiş, ekonomik ve kültürel bakımdan kalkınmamış, geri teknikli bir tarım ekonomisine dayanan bir ülke Batının sanayileşmiş, emperyalist düzeye erişmiş, Türkiyeden pek çok ileri bir safhada olan ülkeleriyle bütünleşemezdi. Ama bunu, 1963-64 yıllarında, egemen sınıflarda, iktidarında ve partilerinde düşünen yoktu. Bugün de yok. (O yıllarda yalnız TİP bu katılma kararına ve anlaşmasına karşı çıktı ve bugün de bu karşı vaziyetini muhafaza etmektedir). Ne var ki, zamanla objektif şartlar ve gerekler sübjektif tercihlerden ağır basar. Bu konuda da böyle olmaktadır. Anlaşmanın öngördüğü ilk Hazırlık Döneminde Türkiyeye dört ihraç maddesi (tütün, kuru üzüm ve incir, fındık) için tenzilâtlı gümrük tarifesine tâbi kotalar tanınmıştır, bu kotalar daha sonraki yıllarda artırılmıştır. Buna rağmen AET ülkelerine ihracatımızda önemli bir artış olmamıştır; fındıktan gayri öbür kotalar doldurulamamıştır bile. Geçen yıl taze balık, üzüm, turunçgiller, trikotaj ve halı gibi başka mamullere de sürüm kolaylıkları tanımayı AET kabul etmiş, ama bunlar sembolik denecek miktarlardan öteye geçmemiştir. AET temsilcileri razı olduktan sonra miktarların artırılabileceğini söylemektedirler, yani kendilerine bir çıkar sağlamadan bir şey vermek istememektedirler. Bir kez, iktidar yetkililerinin de kabul etmek zorunda kaldıkları gibi söz konusu dört madde için Avrupa pazarlarında talep "elâstikî değildir", yani aşağı yukarı hep aynıdır; bunun için de tenzilâtlı tarifeye tâbi mikdarı ne kadar artırsan fiilen büyük miktarlarda ihraç mümkün olmamaktadır. AET'ye tüm ihracatımız da çok az bir artış göstermektedir; 1965 ve 1966 Ocak-Eylül dönemlerinde ihracatta ancak yüzde ikiye yakın bir artış vardır; aynı sürelerde AET ülkelerinden ithalât ise yüzde 44'e yakın artmıştır. Buna şaşmamak gerekir, çünkü ekonomik şartlar, kurallar, kanun ve

anlaşma hükümlerinden daima ağır basar. Türkiyenin ihracat bünyesi eskiden beri aynıdır, aynı tarım ürünlerinden ve ilkel maddelerden meydana gelir. İhracatın artması, ihraç mallarının çeşitlenmesine, standardlaşmasına, özellikle mamul malların ihraç edilebilmesine bağlıdır, bu ise Türkiyenin sanayileşmesi, tarımının modernleştirilmesi ile mümkündür. Oysa defalarla tekrarladığım gibi, Türkiye gerçek anlamda sanayileşmekte, kullandığı makinalar ve maddeler bakımından dışa bağlı, yüksek kâr getiren, sermayeyi kısa zamanda çıkartan, lüks eşya, tüketim sanayii ve montaj ve ambalâj sanayii kollarında yüksek maliyetli işletmeler kurulması şeklinde bir "sanayileşme" yer almaktadır. Tarımı modernleştiremediğimiz için de tarım ürünlerinde standartlaşma, ürünleri uzun sevkiyat için sınıflandırma, ambalâj etme gibi işler de becerilememektedir. İhracat tüccarları ise Aren'in dediği gibi, "yeni ihraç maddelerini, meselâ yaş sebze ve meyvayı, gayret istediği için, risk göze almak gerektiği için, zekâ ve kabiliyet istediği için potansiyelimizle kıyaslanacak ölçüde ihraç etmemekte, edememektedirler."

İlk beş yıllık Hazırlık Döneminde Türkiyeye tek taraflı olarak haklar tanındığı, AET ülkelerince karşılık bir şey istenmediği Avrupalılarca biraz böbürlenerek, Türk yetkililerince de bir minnettarlık edasıyla tekrarlanır durur. Oysa yukardaki ihracat ithalât rakamlarında gördüğümüz üzere aradaki ilişkiler fiilen AET'ye yaramaktadır. Ek malî protokol gereğince AET ülkeleri Türkiyeye beş yılda 175 milyon dolar kredi "yardımı"nda bulunmayı kabul etmişlerdir. Bu da tek taraflı olarak Türkiyeye tanınmış bir "hak" olarak gösterilir. Bizim politikacılar unutuyorlar veya bilmiyorlar ki, kapitalist ekonomilerde biriken sermaye "kârlı" yatırım imkânları arar ve kapitalizmin emperyalist safhası, dış ülkelere sermaye ihracı ile temayüz eder. Sözü geçen Protokol uyarınca Avrupa Yatırım Bankası yoluyla verilen krediler tüm "proje" esası üzerinden ve krediler konusunda belirttiğim gibi, Türkiye açısından mahzurlu, kredi açan

ülke açısından avantajlı şartlarla verilir. Bunun için bu kredileri almakla asıl biz AET'nin altı ülkesindeki kapitalistlere yararlı oluyoruz.

1968 yılı, AET-Türkiye ilişkileri açısından önemli bir yıldı. Ortaklık anlaşmasına göre Hazırlık Döneminin dördüncü yılının sonunda, yani Aralık 1968'de, Türkiyenin beşinci yıldan sonra Geçiş Dönemine girip girmeyeceği müzakereleri başlamıştı ve bir yıl içinde karara bağlanacaktı. Bütün belirtiler AP iktidarının bu ikinci döneme geçme kararında olduğunu göstermektedir, oysa Anlaşmaya göre Hazırlık Dönemi daha beş yıl uzatılabilir. AP iktidarının, gümrük tarifelerinin kademeli olarak indirileceği Geçiş Dönemine Türkiyeyi sokmakta acele edişinin nedenini yine toplumun sosyal yapısında, bu yapıda etkin olan sosyal sınıfların niteliğinde aramak gerekir. İthalâtçılar, ülkenin sanayileşmesine karşıttırlar. Türkiyede imal yerine dışardan serbest (gümrüksüz veya indirimli) ithalât onların çıkarınadır. Türkiyenin birtakım ülkesi ve tarım ürünleri ihracatçısı olarak kalması büyük toprak sahiplerinin de arzusuna uygundur. Yabancı sermaye ile işbirliği ve ortaklık eden, dış kredilerden faydalanan veya faydalanmayı uman sanayiciler grubu da Ortak Pazar'a girmekte kendilerince yarar görmektedirler, (özel sektör temsilcilerinden bunu defalarca dinlemişimdir). "Emlâkçı" burjuvazi ise, AET'nin daima telkin ve teşvik ettiği üzere, turizmin geliştirilmesinde, bu alanda yatırım ve tesislerin devlet yardımıyla çoğaltılmasında kendisine kârlı yeni bir faaliyet alanı görmektedir. Gümrük indirimlerinden zarar görecek, hattâ mahvolup tüm ortadan silinecek küçük ve orta yerli sanayiciler, Anadolu sanayicileri ise tehlikenin farkında değillerdir ve zaten yukarıda saydığımız grup ve sınıflar kadar güçlü, iktidar üzerinde çok daha etkin olamamaktadırlar. İşte bu durum dolayısıyladır ki, Türkiyede "millî burjuvazi", yani millî pazarı kendisi geliştirmek, kendi tekelinde tutmak istiyen ve bu güçte olan, bu nedenle de ya-

bancı sermayeye karşı çıkan bir burjuvazi görülmemektedir. Türkiye İşçi Partisi, yabancı sermaye ve şirketleri, özel şartlı dış kredileri ve Türkiyenin Ortak Pazara katılmasını reddetmekle, küçük ve orta özel sektör sanayicilerini –kendilerine rağmen– savunmaktadır. Bu sanayiciler tehlikenin farkına varıp da direnişe geçerlerse birgün, bu noktada, TİP ile aynı paralele girmiş olacaklardır.

Ne var ki, AP iktidarının beşinci yılın sonunda Geçiş Dönemine girme niyet ve arzusu İkinci Beş Yıllık Plân ile çatışmaktadır. Plân, Geçiş Dönemine girilemeyeceği, Hazırlık Döneminin uzatılacağı görüşüyle hazırlanmıştır. Plânın böyle hazırlanmış olması plâncıların kişisel tercihlerinden, arzularından dolayı değildir. Plânı hazırlıyanlar, Türkiyenin sanayileşmesinin ekonomik-sosyal bir zorunluk olduğunu görmüşler ve sanayileşmeyi baş hedef olarak almışlardır. Gerçi iktidarın politik tercihleri dolayısıyla sanayileşmeyi özel sektöre kaydırmayı öngörmüşlerdir (ki bu, Türkiyenin kalkınma gereklerine uygun değildir) ama yine de sanayileşme birinci hedeftir plânda. Sanayileşecek Türkiyenin ise gümrük indirimlerine tahammülü yoktur; koruyucu politikanın devamı zorunludur. Zaten iktidar yetkilileri dahi itiraf ediyorlar ki, yüzde beş bir gümrük indirimi Avrupa mamullerinin millî pazara girmesine yeter, ama onların yapacağı aynı oranda, hattâ daha fazla bir indirim bize bir şey sağlamaz, sanayi mamullerini rekabet eden fiyatlarla ihraç edebilecek duruma gelmeden ve her şeyden önce, mamul eşyanın kendisini imal etmeyi başarmadan, yeni sanayi kurup geliştirmeden. Ayrıca, ticaret ve ödeme açıkları bu beş yılda da kapanmayacaktır; kısmî, küçük gümrük indirimleri dahi bu açığı daha da büyütecektir. Gümrük indirimleri esasen bütçeyi kapatmaya yetmeyen devlet gelirlerinin daha da azalmasına sebep olacaktır. Hasılı, her ne taraftan bakılsa Türkiyenin bir yıl içinde gümrük indirimlerine başlamasına imkân yoktur.

Türkiyenin AET'ye (Ortak Pazar'a) tam üye olması için öngörülen azamî süre, yani beş yılın sonunda Geçiş Dönemine geçilmeyip de Hazırlık Dönemi Ortaklık Anlaşmasının müsaade ettiği sürede uzatıldığı takdirde, yirmi iki yıldır, Beş Yıllık Kalkınma Plânlarının öngördüğü orta karar yüzde yedi kalkınma ile dahi Türkiyenin bugünkü kapkaççı kapitalist düzenle Batı Avrupa seviyesine ulaşması beklenemez. Gerçekte ise bu kalkınma hızı dahi elde edilememekte, sağlandığı ileri sürülen yüzde altı buçuk civarındaki kalkınma da son yıllarda iklim şartlarının, dolayısıyla tarımsal üretimin artmasının sonucudur. Batı Avrupa ile Türkiye arasındaki gelişme seviyesi çok büyüktür ve aradaki fark sadece bir gelişme devresi değil, bir nitelik farkıdır. Batı Avrupa ekonomileri Türkiyeye kıyasla hâkim ekonomilerdir, azgelişmiş ülkeleri sermaye yatırımları, avantajlı krediler ve tarım ürünleriyle mamul madde fiyatlarının birbirinden gittikçe açılması yolundan sömürmektedirler. Yirmi iki yıl süresinde Avrupa ülkeleri daha da ilerliyecek, aradaki ekonomik ve teknolojik uçurum daha da büyüyecektir. Türkiye AET'ye tam üye olduğu zaman yalnız gümrük duvarları sıfıra inmekle kalmayacak, sermaye dolaşımı ve yatırımı, nüfus hareketleri ve yerleşimi, hizmet arzı da serbest olacaktır. Kısacası, Türkiye Avrupa kapitalizmine açık saha haline gelecektir. Artık, kendi ayakları üzerinde durabilen bütünleşmiş, bağımsız bir ekonomiye sahip, başka milletlerle uygarlıkta boy ölçüşebilecek Türkiye ülküsüne veda etmek gerekecektir. Gerek Amerika ve Batılı Avrupa ülkeleri, gerekse dünya kapitalizminin milletlerarası örgütleri bize hep turizmi ve tarımı, özellikle sebze ve meyve üretimini geliştirmemizi öğüt vermektedirler. Bu yollardan kalkınmış, çağdaş uygarlık düzeyine erişmiş bir toplum yoktur ve olamaz. Turizm, ne kadar önemli olursa olsun bir ülkede (bizim turizm gelirlerimiz ise bütün iddialı çabalara rağmen hâlâ aleyhte bir hesap göstermektedir) ancak sanayi yatırımları için döviz ve bir kısım emek gücüne

iş sağlamak bakımından bir önem taşır. Turizme ve tarıma dayanan bir ekonomi bağımlı bir ekonomidir ve toplumu amaç olan çağdaş uygarlığa ulaştıramaz. Sanayileşme sadece bir ekonomik kalkınma ve güçlenme sorunu da değildir. Sanayileşme ile birlikte teknolojide, fen ve bilimde ilerleme olur; bu bilimsel araştırmalar ve ilerlemelerle sanayiin ilerlemesi arasında karşılıklı etkilenme işkilleri vardır. Bu ise kültürel gelişmenin, çağdaş uygarlığa ulaşmanın, dünya milletleri arasında seviyeli, itibarlı bir yer almanın da şartıdır. Yabancılara hizmet etme demek olan turizm ve sanayileşmiş ülkelere ihracata yönelmiş bir tarım ekonomisi bir millete dünya milletleri arasında böyle bir mevki sağlamaz.

İkili anlaşmalar, Amerikan üsleri ve NATO'ya karşı halkoyunda tepki belirmiştir, ve bu tepki gün geçtikçe güçlenmekte ve yayılmaktadır. Ekonomik-malî ilişkiler ve konular daha az göze çarpan, anlaşılması daha güç konulardır, ama askerî konularla birlikte bunları da halkoyuna duyurmak ve halkı uyarmak gereklidir. NATO andlaşmasının 20. yılı Ağustos 1969 da sona erdiği ve bu tarihten itibaren üyelerin bu andlaşmadan çıkma hakkı belirdiği için NATO'dan Türkiyenin çekilmesi günün konusu haline gelmiştir. 1968 sonunda AET ile ilişkilerimizde gümrük indirimleri ve Geçiş Dönemine girme müzakereleri başladığında buna karşı da bir kampanya açılıp bütün imkânlarla yürütülmeliydi. Bu konu da ikili anlaşmalar, Amerikan üsleri ve NATO kadar, hattâ belki de onlardan da daha önemlidir; zira ikili anlaşmalar ve NATO Türkiyenin kapitalist dünya ile iktisadî-malî ilişkilerinin askerî cephesidir. NATO'ya ve AET'ye (Ortak Pazar'a) giriş ve kalış kararı, Türk egemen sınıflarının Batı burjuvazisi ile kader birliği etme ve böylece Türkiyede kapkaççı kapitalist düzeni sürdürme çabalarıdır.

Ama şimdi, Türk egemen sınıfları ve onun partileri bir çelişki ve tereddüt içindedirler. Kıbrıs sorunu Türkiyeye saldırı ve savaş ihtimalinin kuzeyden başka bir yönden de, NATO üyesi bir devletten de gelebileceğini göstermiştir. Türk kamuoyu dış politikada uyutulma halinden 1964 Kıbrıs buhranıyla uyanmış ve silkinmiştir. O günden bu yana ilk defa olarak dış politika sorunları tartışılır ve eleştirilir olmuştur. Kıbrıs sorunu ve onunla ilişkin olaylar Türkiyenin Amerika ve NATO'ya ne kadar bağımlı hale gelmiş, hareket serbestliğini ne derece yitirmiş, silâhlı kuvvetlerinin ne yönlerden, ne denli zaafa uğratılmış olduğunu açığa çıkarmıştır. Öyle ki, bugünkü iktidar dahi bu konularda bir şeyler yapmak zorunluğunu duymaktadır. Oysa daha önce işaret ettiğimiz gibi, ne ikili anlaşmaların "islâhı", ne de NATO'da kalıp "mahzurları"nı gidermek mümkün değildir. Şurada burada birtakım göstermelik tavizler verse dahi Amerika esas noktalarda gerilemeyecektir. Türk silâhlı kuvvetleri bünyesine yeni bir şekil vermek, millî bir strateji ve taktik tespit etmek çalışmalarına girişildiğini 1966 bütçesi münasebetiyle zamanın ikinci genelkurmay başkanı Bütçe Karma Komisyonunda belirtmişti. Bu çalışmaların sonucu ne oldu bilmiyoruz, ama burada etraflıca belirtmeye çalıştığımız gibi, NATO stratejisi ile Türkiyenin güvenliği ve millî savunması bakımından benimsemesi gereken millî strateji arasında temel bir çelişki, bir uyuşmazlık vardır. İki yıldır bütçeye millî savaş sanayiimizi geliştirmek için ödenek konmaktadır, ama bu ödenekler, bu sanayiin kurulup geliştirilmesi için yetersizdir. Ağır bakım ve onarım atölyeleri ve bazı hafif silâhların imali amacına matuftur. Gerçek bir millî savaş sanayiinin kurulması, gerçek bir sanayileşmeye, ağır makina ve kimya sanayiinin kurulmasına bağlıdır; bu başarılmadan, kendi başına savaş sanayii geliştirilemez. Bu ise, bir iç ekonomik düzen, iç politika sorunudur.

Dış politikada egemen sınıflar ve iktidarı bir bocalama içindedir. Kıbrıs sorununda Birleşmiş Milletlerde uğradığımız yenilgi, dış finansman zorlukları ve geleneksel ihraç maddelerimize Amerika ve Avrupa pazarlarında satış imkânları bulunamaması iktidarı, sosyalist blok ve Orta Doğu ülkeleriyle ve genellikle Üçüncü Dünya Devletleriyle ilişkileri düzeltmeye ve geliştirmeye zorlamıştır. Dünya şartları dolayısıyla bu zorlanma daha da artacaktır. Yenilmez, karşı gelinmez sanılan Amerikanın askerî ve iktisadî gücünün sınırlı olduğu ve artık bu sınıra dayandığı belli olmuştur. Küçücük Kuzey Kore karşısında Amerika Pueblo casus gemisi olayını kendi lehine bir sonuca vardıramamıştır. Vietnam savaşını kazanamayacağı gerçeği apaçık ortaya çıkmış ve Amerika müzakere masasına oturmuştur. Amerikan ekonomisi 1929 büyük buhranından beri en kritik bir döneme girmiştir; doların hâkimiyeti bir daha eski yerine getirilemeyecek şekilde sarsılmıştır. Amerikan toplumunun iç çelişkilerinin en keskin ucu zenci halkın direnme ve ayaklanmaları şeklinde belirmiştir. Bununla beraber Amerikan emperyalizmini Türkiyeden söküp atmak kolay olmayacaktır. Amerikan emperyalizminin Uzak Doğuda mihveri, dayanak noktası Vietnam ve Kore, daha arkadan da Formoza ise, Orta ve Yakın Doğuda da Türkiye ve Yunanistandır. Bir yandan Türk kamuoyunda ve halkında ikili anlaşmalara, Amerikan üslerine ve NATO'ya karşı tepki güçlenip genişlerken, öbür yandan, birkaç ay önce, Amerikanın Türkiyedeki üslerini genişleteceği haberi basında ısrarla çıkmıştır. Bugünkü hükûmet NATO'da kalma kararındadır, NATO'nun 1969'dan sonra devamını istemekte ve Harmel plânını desteklemektedir. Oysa NATO Konseyinde kabul edilen Harmel teklifi, NATO üyesi ülkelerin Doğu Blokları ülkeleriyle ilişkilerini denetlemek amacını gütmektedir, yani askerî alandan sonra dış politika ilişkileri de NATO'nun kontrolü altına girecektir. Gerçi bu konuda NATO'ca alınacak kararlar üyeleri bağlamayacak tavsiye ka-

rarları olacaktır, ama üyeler, sosyalist ülkelerle olan ilişki ve temaslarını NATO'ya haber verecek, danışacaklardır. Kararların hukuken bağlayıcı olmaması, fiiliyatta pek bir şey değiştirmeyecektir, hele Türkiye için.

Son olarak, Türkiyenin Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkelerle ilişkileri üzerinde kısaca durmak isterim. Son yıllarda ticarî anlaşmalı ülkelerle, özellikle adı geçenlerle, Türkiyenin dış ticareti hızlı bir artış göstermektedir, ama yine de toplam dış ticaret hacmi içinde bunun payı küçüktür. Türkiyenin geleneksel ihraç maddeleri için Batı Avrupa pazarları "doymuş" haldedir, bunun için talep artmamaktadır ve aynı pazarlar için Türkiyenin Akdeniz havzasında, hattâ Ortak Pazar üyeleri arasında, güçlü rakipleri vardır. Sosyalist ülkeler, Orta Doğuda komşu devletler ve uzak da olsa yediyüz milyonluk Çin, Türkiye için yeni ve çok müsait pazarlar olabilir, ama bugüne kadar Amerikan nüfuzu ve bizim egemen sınıfların sosyalist ülkelerle temasa gelmekten duydukları büyük korku hem sosyalist ülkelerle, hem de Orta Doğunun Arap devletleriyle ekonomik ve ticarî ilişkilerin gelişmesine engel olmuştur. Buzlar yeni yeni biraz çözülmektedir, ama yine de Amerikaya ve Batı Avrupaya yapışmak politikasından vazgeçilmiş değildir. Çin ile dolaylı yoldan küçük bir ticaretimiz vardır; stoklarını eritmekte güçlük çektiğimiz ihraç maddelerimizi bu muazzam pazara akıtabiliriz, ama hükûmet, Amerikanın izinden ayrılmadığı için, hâlâ birleşmiş milletlerde Çinin üye alınmasına karşı oy kullanmaktadır. Sonuç, Türkiyenin malları satılamıyor, Çin kaynaklı kaçak mamuller ise Türkiyeye bol miktarda kolayca girebiliyor.

Bilindiği üzere Sovyetler Birliği ile sekiz sanayi projesi üzerinde ikiyüz milyon dolarlık Sovyet kredisini öngören bir anlaşma yapılmıştır. Yüzde iki buçuk faizli, onbeş yıl süreli bu kredi mal ihracatı ile ödenecekmiş. Öbür dış krediler dolayısiyle işaret ettiğimiz mahzurlu, kredi veren tarafa yontan

şartlar da yoksa bu müsait şartlı bir kredidir. Faizi düşük, süresi uzundur ve ihraç maddelerimize bu sürece istikrarlı fiatlar üzerinden pazarlanma imkânı sağlamaktadır. Bu kredinin kullanılmasında dikkat edilecek iki önemli nokta, alınacak makine ve tesislerin fiyatlarının yüksek tutturulmaması ve en ileri teknik vasıflarda olmasıdır. Ereğli Demir-Çelik Fabrikası bize, Amerika sayesinde, gerçek değerinden üç misline mal olduğu gibi, makinalarının da bugün eskimiş, artık dünya çelik üretiminde kullanılmayan tipte olduğu, bunun için de fabrikanın, var oldukça hep yüksek maliyetle çalışacağı iddia edilmektedir. Sovyet kredisiyle kurulacak üçüncü demir çelik tesislerinde aynı hatanın işlenmeyeceğini umut etmek isteriz.

Dış kredilerin faiz ve süresi ve diğer şartları, kredi alan ülke için çok önemlidir. Ama aynı derecede önemli olan bir diğer nokta, Çetin Altanın yazılarında belirttiği gibi, kredilerin içte kullanış şeklidir. Sovyet kredilerinin devletten devlete olması ve demir çelik, petrol rafinerisi, gibi büyük temel sanayi işletmeleri kurulması için kullanılması hem Türkiyenin kalkınması bakımından yararlıdır hem de ithalâtçıların havadan milyonlar tutarında komisyonlar almalarını, özel sektörün kredileri temel sanayileşme ile ilgili olmayan tesisler için kullanmasını önliyecektir. Ama kredilerin ihraç mallarımızla ödenmesinde, tarım ürünleri yine asıl üreticilerden ucuz fiyata toplanacak, piyasa fiyatları üzerinden Sovyetlere satılarak ihracatçılara bol kazançlar sağlıyacaktır; oysa ihraç mallarımıza bulunan bu yeni pazardan elde edilecek kazançların asıl üreticilere intikal etmesi gerekir. Bu da Türkiyede dış ticaretin devletleştirilmesi gereğiyle ilgilidir. Bu gerek, dış ticareti devlet elinde olan ülkelerle yaptığımız ticarette özellikle ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Bulgaristan bizden aldığı tiftikleri kendi kullanmayıp başka ülkelere ihraç ettiğini (*reeksport*) söylemektedir. Bulgaristan, veya diğer herhangi bir devlet, bir malı bizden almakta kendisi için yarar görür ve satıcı da bulursa elbette onu alır. Bizim dış

ticaretimiz özel kişiler elinde olduğundan, tüccar, bir malı satmakta kâr görürse, bunun alıcı ülke tarafından yeniden ihraç edileceği, bunun için de Türk ekonomisi bakımından yararlı bir ihraç olmadığı hususunu hesaba katmadan söz konusu malı satıp ihraç etmektedir. Hasılı, iç düzen halk yararına değişmedikçe, yeni pazarlar bulunması, ihracatın artması asıl üretici köylü kitlelere fazla yarar sağlamayacaktır.

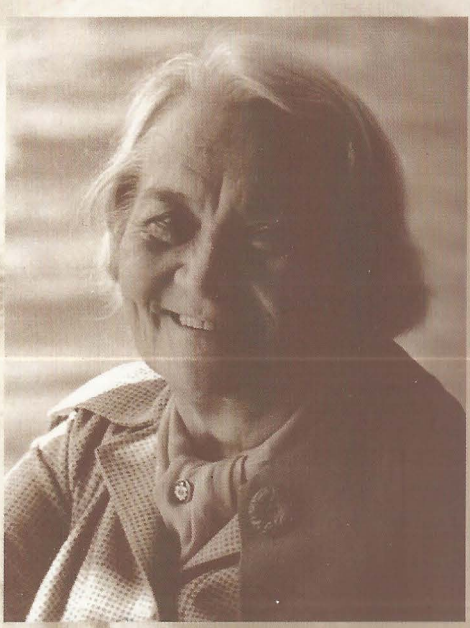
Türkiyenin dış ilişkileri konusunda bütün söylediklerimden çıkan temel sonuç şudur: Askerî, siyasî, ekonomik, malî ve ticarî ilişkiler bir bütün teşkil eder ve bütün bu ilişkilerle Türkiye Amerikaya ve Batılı kapitalist dünyaya bağlanmış ve bağımlı hale gelmiştir. Bu bağımlılık, askerî, iktisadi vb. zorunlukların tabiî sonucu olarak değil, egemen sınıfların politik tercihi, içte kendi çıkarlarına işleyen düzenin ve kendi sınıfsal üstünlüklerinin devamını sağlamak amacıyla meydana getirilmiştir. Dış politika ve ilişkilerde son zamanlarda yer alan yeni gelişmeler Türkiyenin bu bağımlılıktan kurtulduğunu veya kurtulma yolunda olduğunu ispat etmez. Yabancı sermaye ile işbirliği ve ortaklık eden, Türkiyeyi dış yardımlara dayalı özel sektörcü yoldan kalkındırmayı öngören iktidarlar ve dayandıkları egemen sınıflar, ne içte belirli sürede çağdaş uygarlığa ulaştıracak gerçek bir sanayileşmeyi, toprak ve tarım reformunu başarabilirler, ne de politik, askerî ve ekonomik alanlarda tam bir bağımsızlığı gerçekleştirebilirler. Her ikisini de ancak emekçi sınıfların sosyalist iktidarı yapabilir, çünkü dış ve iç sömürü birbirine bağlıdır, ikisi birden çözülebilir ancak. *Bu nedenle de, millî bağımsızlık için mücadele aynı zamanda sosyalizm için mücadeleyi gerektirir.*

Bugün gerek Türkiyenin iç şartları, gerekse dış dünya şartları bu çifte mücadelenin başarıya ulaşması için elverişlidir. Bu kitap boyunca açıklamaya çalıştığım gibi, Türkiye, burjuvazinin ve onun temsilcisi aydın ara tabakaların öncülüğünde millî bağımsızlık mücadelesi, demokratik devrim, kapita-

list yoldan kalkınma, devlet kapitalizmi, çok partili burjuva demokrasisi safhalarından, tecrübelerinden geçmiş ve sözü geçen sınıf ve tabakaların bu işleri başarıya ulaştıramadıkları artık gün ışığına iyice çıkmış, öncülüklerinin fiilen iflâs etmekte olduğu anlaşılmıştır. Demokrasi ve bağımsızlık mücadelesi sosyalist harekete dönüşmüş ve gün geçtikçe daha da dönüşmektedir. Dış dünyada da emperyalist cephenin lideri Amerikanın iktisadî, malî, askerî takatinin sınırlarına dayandığı ortaya çıkmış, Amerikanın sonsuz gücü, yenilmezliği efsanesi yıkılmış veya yıkılmak üzeredir. Askerî bloklar yirmi yıl öncesi önemini yitirmiş, içten çözülme belirtileri başlamıştır. Vietnam, millî kurtuluş savaşlarının yenilmezliğini bir kere daha –ve dileriz ki artık son defa olsun– bütün dünyaya ispat etmiştir. Üçüncü Dünya Devletleri dünya ilişkilerinde ve dengesinde ağırlığı gittikçe hissedilen bir üçüncü kuvvet olarak yer almışlardır. Sosyalist ülkeler ve komünist partiler bloku tek merkezden, sosyalizmin teorisi ve uygulaması konularında tekelci ve otoriter bir zihniyetle yönetilen bir bütün olmaktan çıkmıştır. Bu blokta beliren ayrılıklar, çatışmalar ve tartışmalar kanaatimce bir çözülme ve gerileme işareti değil, sosyalizmin teoride ve pratikte değişik toplum şartlarına, yeni toplumsal gelişmelere intibak ettirilmesi, yenileştirilmesi ve geliştirilmesi alâmetleridir. Sosyalist ülkeler geriye, kapitalizme doğru bir dönüşe yol açmadan yeni şartlara bu intibak işini başarabilirlerse, sosyalist demokrasiyi gerçekleştirebilirlerse, sosyalizm çok önemli bir aşama yapmış, yeni gelişme yolları hızla açılmış olacaktır.

Türkiye, sosyolojik açıdan, yani toplum yapısı ve dünyadaki toplumlararası ilişkilerdeki yeri açısından, Üçüncü Dünya Devleti kategorisindedir. Uzun tarihsel tecrübesi, geçirdiği gelişme safhaları dolayısiyle de bu kategorideki toplumların lideri olabilecek durumdadır. Türk sosyalist hareketi başarıya ulaşır ve Türkiyeyi sosyalizme götürecek bir kalkınma rotasına otur-

tabilirse, Türkiye, dünyadaki sömürülen, ezilen milletler arasında ilk millî kurtuluş savaşını vermiş olmanın şerefine, kendi şartlarına özgü, bağımsız ve demokratik yoldan sosyalizmi gerçekleştirmenin ilk örneğini verme şerefini de eklemiş olacaktır. Bunu başarmak, Türk sosyalist hareketinin hem Türk halkına karşı millî görevi, hem de yeni bağımsızlığına kavuşmuş veya kavuşmakta olan dünya milletlerine ve sosyalizme karşı tarihsel görevidir.

Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, hem dünyanın hem de Türkiye'nin çok özel bir anında, Mayıs 1968'de yayınlandı. Türkiye'nin en önemli Marksist kuramcılarından biri olan Behice Boran, bu yapıtında, hem Türkiye'nin hem de sosyalizmin temel sorunlarına özgün çözümlemeler getirdi. Kitap, maddeci tarih görüşünün ve diyalektik yöntemin kullanımının başarılı örneklerinden biri olarak klasikleşti.

Türkiye'de Sosyalist Düşüncenin Klasikleri dizisinin ilk kitabı olan *Türkiye ve Sosyalizm Sorunları*, Türkiye'nin yetiştirdiği en önemli Marksist düşünürlerden Behice Boran'ın temel yapıtıdır.

1968 yılının Mayıs ayında gün yüzüne çıkan bu çalışmada ortaya konan çözümlemelerin kapsamı, derinliği ve özgünlüğü, yoğun bir siyasal eylem ateşi çemberinde yürütülen bir çabanın ürünüdür. O günlerin en yakıcı sorunu, sol mücadelede izlenmesi gereken stratejinin belirlenmesiydi. Marksist bir düşünür ve eylemci olarak Behice Boran için bir stratejinin başarılı olabilmesinin en temel koşulu, işçi sınıfının (elbette daima türlü ittifaklar içeren) öncülüğüne dayanmasıydı ve işçi sınıfının öncülüğünü, her aşamada anti-kapitalist mücadeleyi de işe katmadan gerçekleştirmek olanaksızdı. Elinizdeki kitap, böyle bir stratejiyi gerekçelendirmeye adanmış, bunun için, 1968'in dünya koşullarını ve Türkiye'nin durumunu, hep ana gelişim çizgilerini gözeterek gözler önüne seren, buna ek olarak da, stratejinin gerçekleşmesi için parti tüzük ve programının nasıl yaşama geçirilmesi gerektiğini araştıran ayrıntılı bir bilimsel incelemedir. Eşsiz bir kafanın, büyük bir Marksist toplumbilimcinin, hem egemen güçlere hem de rakip "sol" akımlara karşı yürütülen çetin bir kavga ortamında ürettiği bu başyapıt, o günler için geçerli Marksist stratejinin doruktaki belgesidir. Bugün hâlâ ışıklar saçmasının sırrı burada.

Fotoğraflar: Osman Kapusuz

26 TL. KDV DAHİL

ISBN 978-605-172-163-7

9 786051 721637

Yordam Kitap

YordamKitap YordamKitap